

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

20 Szvétoga Mátaia VI. Táó.

25. Zátó velim vám: ne fzkrbte fze za 'zí-
tek vas, ka bodte jeli, i ka bodte pilí: niti za
tejlo vafe, ka bodte oblácsali. Nej je 'zítek
vecs, liki hrána, i tejlo, liki oblácsali? 'Zolt.
37, 5. 25. Fil. 4, 6. 1. Tim. 6, 6.

29.2 (2023)

26. Glédajte na fticze nebefške: one ne
fzejajajo, ni ne 'zenyajo, niti ne fzprávlajo vu
skegnye; idónok Ocsa vas nebefški nyé hrá-
ni. Nej fzte ví vnogo poglavitejši od nyih?
Job. 38, 41. 'Zolt. 145, 15. 147, 9.

27. Sto pa zváfz fzkrlivajoucs more pri-
dati kVifzokofzti fzvojoj eden lakét?

28. I za oblicsalo ka fze fzkrbíte? vcsite
fze: liliomi polfzki kakda rafztéjo; ne delajo,
ni ne predéjo.

29. Velim pa vám: kaj fze je ni Salamon
vu vfzój díki fzvojoj nej tak oblácsao; kaked-
no zetih. 1. Král. 4, 1. Predg. 2, 4. 5.

30. Csi pa trávo polfzko, ftera dnefz jefz-
te, a vútro fze pa vpécs vr'ze, Boug tak ob-
lácsa; nejli váfz zvnuogim bole, malovórczi?
Mát. 8, 26.

31. Ne fzkrbte fze tak govorécsi: ka bomo
jeli? i ka bomo pilí? ali, ka bomo oblácsali?

32. Ár vfza eta poganye fzpirávajo: ar zná
Ocsa vas nebefški; kaj ví vfza eta potrebu-
jete. Lúk. 12, 30.

33. Ifcsite pa prvo † králefztvo Bo'ze, i
†† praviczonyegovo; i eta ††† vfza fze vám
†††††. 'Zolt. 37, 4. †† Rim. 14, 17. Lúk.
17, 21.

Jezikoslovni zapiski 29.2 (2023)

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor	Hubert Bergmann, Metka Furlan, Alenka Jelovšek, Mateja Jemec Tomazin, Karmen Kenda-Jež, Valerij M. Mokijenko, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele
Urednik	Peter Weiss
Tehnična urednica	Alenka Jelovšek
Prevod izvodov in povzetkov v angleščino	Donald Reindl, DEKS, d. o. o.
Naslov uredništva	Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU) Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana, Slovenija
Telefon	+386 1 4706 160 peter.weiss@zrc-sazu.si, isj@zrc-sazu.si http://ojs.zrc-sazu.si/jz http://bos.zrc-sazu.si/knjige/index.html
Izdal	ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Založila	Založba ZRC
Zanju	Oto Luthar, Kozma Ahačič
Glavni urednik	Aleš Pogačnik
Prelom	Petra Jerič Škrbec
Oblikovanje	Evita Lukež
Tisk	Cicero, Begunje, d. o. o.
Naklada	200 izvodov
Letna naročnina	10 €
Letna naročnina za študente	8 €
Cena posamezne številke	7 €
Cena dvojne številke	12 €
Naročila sprejema	Založba ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenija
Telefon	+386 1 4706 464 zalozba@zrc-sazu.si

Javna agencija za znanstvenoraziskovalno
in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije

Revija izhaja s podporo

Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost
Republike Slovenije.

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodne zbirke podatkov
MLA International Bibliography of Books and Articles on the
Modern Languages and Literatures, New York, ZDA; Bibliographie
linguistique / Linguistic bibliography, The Hague, Nizozemska;
IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Nemčija; New Contents Slavistics,
Staatsbibliothek zu Berlin, Nemčija.

To delo je na voljo pod pogoji licence Creative Commons Priznanje
avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0-mednarodna licenca.

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

20 Szvétoga Mátaia VI. Táó.
 25. Zátó velim vám: ne fzkrbte fze za 'zí-
 tek vas, ka bodte jeli, i ka bodte pilí: niti za
 tejlo vafe, ka bodte oblácsali. Nej je 'zítek
 vecs, liki hrána, i tejlo, liki oblácsali? 'Zolt.
 37, 5. 25. Fil. 4, 6. 1. Tim. 6, 6.

29.2 (2023)

Števan Kúzmíč, NOUVI ZÁKON ALI TESTAMENTOM GOSZPÓDNA NÁSEGA JEZÚSA KRISZTUSA (1771)

26. Glédajte na fticze nebeszke: one ne
 fzejajajo, ni ne 'zenyajo, niti ne szprávlajo vu
 skegnye; i dónok Ocsa vas nebeszki nyé hrá-
 ni. Nej fzte ví vnogo poglavitejši od nyih?
 Job. 38, 41. 'Zolt. 145, 15. 147, 9.

27. Sto pa zváfz fzkrlivajoucs more pri-
 dati kVifzokofzti fzvojoj eden lakét?

28. I za oblicsalo ka fze fzkrbíte? vcsite
 fze: liliomi polfzki kakda rafztéjo; ne delajo,
 ni ne predéjo.

29. Velim pa vám: kaj fze je ni Salamon
 vu vfzój díki fzvojoj nej tak oblácsao; kaked-
 no zetih. 1. Král. 4, 1. Predg. 2, 4. 5.

30. Csi pa trávo polfzko, ftera dnefz jefz-
 te, a vútro fze pa vpécs vr'ze, Boug tak ob-
 lácsa; nejli váfz zvnuogim bole, malovórczi?
 Mat. 8, 26.

31. Ne fzkrbte fze tak govorécsi: ka bomo
 jeli? i ka bomo pilí? ali, ka bomo oblácsali?

32. Ár vfza eta poganye fzipirávajo: ar zná
 Ocsa vas nebeszki; kaj ví vfza eta potrebu-
 jete. Lúk. 12, 30.

33. Ifcsite pa prvo † králestvo Bo'ze, i
 †† praviczonyegovo; i eta ††† vfza fze vám
 †††††. 'Zolt. 37, 4. †† Rim. 14, 17. Lúk.
 17, 21.

KAZALO

RAZPRAVE IN ČLANKI

- 7 Metka Furlan**
 Novi etimološki slovar slovenskega jezika kot rastoči spletni slovar 2017–: dodatek 2023 (poimenovanja za škorpijona, koloradskega, majskega in junijskega hrošča)
- 37 Drago Unuk**
 Fonetično-fonološki status fonema /v/ v slovenskem govorjenem knjižnem jeziku
- 77 Hotimir Tivadar**
 Normativni vidik slovenščine v tretjem tisočletju – artikulacija, percepcija in kodifikacija fonema /v/
- 113 Mislav Benić**
 Lice u hrvatskom jeziku: uvod u problematiku
- 149 Matej Šekli**
 Izvor pripon *-ar*, *-lj-ar* in *-n-ar* v slovenščini
- 163 Mitja Trojar**
 Teorija metajezika in opis avtonimije v slovenščini
- 189 Marjeta Vrbinc – Donna M. T. Cr. Farina – Alenka Vrbinc**
 Uporabnost ameriškega spletnega slovarja za tujejezične govorce s stališča slovenskih uporabnikov
- 205 Maria Wacławek – Maria Wtorkowska**
 Denar je/ni vse – iz raziskav jezikovno-kulturne podobe Slovencev
- 225 Lara Godec Soršak – Nina Ledinek – Niki Bizjak – Alenka Rot Vrhovec**
 Didaktično gradivo na portalu *Franček*
- 249 Mojca Kompara Lukančič**
 Napake študentov pri pisanju poslovnih pisem v angleškem jeziku

SLOVENSKI GOVORI NA VZHODNEM ROBU (2)

- 267 Januška Gostenčnik**
 Fonološki opis govora kraja Kapele (SLA T349)
- 287 Januška Gostenčnik – Karmen Kenda-Jež**
 Fonološki opis govora kraja Gomilica (SLA T392, OLA 21)

IZ SVETOVALNIC

317 Helena Dobrovoljc

Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik po desetih letih delovanja
(2012–2022)

OCENE IN POROČILA

343 Robert Orr

Praslovanska dialektizacija v luči etimoloških raziskav: A Review

357 Zdeňka Kohoutková

Priročnik za vseživljenjsko učenje češčine kot materinščine

363 Előd Dudás

Iz črnogorskega imenoslovja

JUBILEJI

371 Andreja Legan Ravnikar

Petinšestdeset let univerzitetne profesorice Irene Orel

375 Peter Weiss

Ob jubileju Janeza Kebra

Recenzentke in recenzenti **Helena Dobrovoljc**

Metka Furlan

Mark L. Greenberg

Luka Horjak

Mateja Jemec Tomazin

Karmen Kenda-Jež

Mihaela Koletnik

Domen Krvina

Tina Lengar Verovnik

Matej Meterc

Andrej Perdih

Špela Petric Žižić

Alenka Šivic-Dular

Jožica Škofic

Hotimir Tivadar

Silvo Torkar

Mladen Uhlik

Andreja Žele

RAZPRAVE IN ČLANKI

METKA FURLAN

NOVI ETIMOLOŠKI SLOVAR SLOVENSKEGA JEZIKA KOT RASTOČI SPLETNI SLOVAR 2017–: DODATEK 2023 (POIMENOVANJA ZA ŠKORPIJONA, KOLORADSKEGA, MAJSKEGA IN JUNIJSKEGA HROŠČA)

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.2.01](https://doi.org/10.3986/JZ.29.2.01)

V prispevku se vsebinsko predstavljajo in objavljajo gesla z zoonimsko iztočnico, ki bodo konec leta 2023 dodana rastočemu spletnemu *Novemu etimološkemu slovarju slovenskega jezika* (2017–), dostopnemu na portalu Fran Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. V geslih so obravnavana slovenska poimenovanja za škorpionja, koloradskega, junijskega in majskega hrošča, ki so jim dodani sinonimi za ličinko majskega hrošča.

Ključne besede: *Novi etimološki slovar slovenskega jezika*, spletni rastoči slovar, etimološki slovar, etimologija, slovenščina, zoonim, entomonim, škorpion/Scorpio, koloradski hrošč/Leptinotarsa decemlineata, junijski hrošč/Amphimallon solstitialis, majski hrošč/Melolontha melolontha

The New Slovenian Etymological Dictionary as a Growing Online Dictionary, 2017–: The 2023 Additions (Designations for ‘Scorpion’, ‘Colorado Beetle’, ‘June Beetle’, and ‘Cockchafer’)

This article presents and publishes entries with a zoonymic headword that will be added to the growing online *New Slovenian Etymological Dictionary* (2017–) at the end of 2023, accessible on the Fran portal of the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language. The entries cover Slovenian designations for the scorpion, Colorado beetle, June beetle, and cockchafer, to which synonyms for the grubs of the cockchafer are added.

Keywords: *New Slovenian Etymological Dictionary*, growing online dictionary, etymological dictionary, etymology, Slovenian, zoonym, entomonim, scorpion, *Scorpiones*, Colorado potato beetle, *Leptinotarsa decemlineata*, June beetle, *Amphimallon solstitialis*, cockchafer, *Melolontha melolontha*

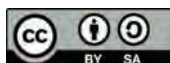
1 Uvod

Letošnji dodatek k rastočemu spletnemu *Novemu etimološkemu slovarju slovenskega jezika* (2017–)¹ obsega 53 gesel, ki predstavljajo slovenske sinonime za več

Metka Furlan ■ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ■
metka.furlan@zrc-sazu.si ■ <https://orcid.org/0000-0001-7531-6489>

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0038, ki ga financira ARIS.

- 1 Dostopen na <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=207&View=1&Query=%2A>. Vsakoletni prirastek k rastočemu slovarju je bil objavljen v reviji *Jezikoslovni zapiski*, in sicer 28.2 (2022), 7–31; 27.2 (2021), 23–47; 26.2 (2020), 21–41; 25.2 (2019), 7–32; 24.2 (2018), 7–41.

žuželk, in sicer za škorpijona ter koloradskega, junijskega in majskega hrošča (tudi z oznakami za njegovo ličinko). Pred razdelkom, ki prinaša abecedno razvrščene geselske članke, so sinonimi iz različnih pisnih virov od 16. stoletja dalje vsebinsko predstavljeni po vzorcu, ki je bil oblikovan v Furlan 2020. Glede na štiri različne denotate je predstavitev razdeljena na štiri tematske skupine, v katerih so najprej sumarično in abecedno urejeno predstavljeni vsi pisno potrjeni sinonimi, sledi prikaz potrjenosti entomonimov po stoletjih, predstavitev pomenskih motivacij pri tvorbi poimenovanj, izpostavljen je podatek o izvoru, ki pove, ali je beseda domača oziroma slovanska dediščina, slovenski neologizem, izposojenka ali kalk. V razdelku Starost so obravnavani predvsem tisti sinonimi, ki so v odnosu do drugih starejši, v razdelku Jezikoslovni podatki pa so izpostavljene posamezne jezikovne posebnosti, ki jih je odkrila šele diahrona analiza vsakokratnega entomonima.

2 ŠKORPIJON (SCORPIO)

Avtor: J. F. W. Herbst

Licenca: Public domain

Škorpijoni (Scorpiones) so red členonožcev iz razreda pajkovcev s približno 600 vrstami, od katerih jih večina živi v tropskih in subtropskih predelih. Zrastejo do 18 cm, zadek je deljen v dva dela, zadnji del je repat in se končuje z ostrim želom, povezanim s strupnimi žlezami. Drugi par pipalk je močan, kleščast. Aktivni so ponoči, zadržujejo se v suhih okoljih, čez dan se skrivajo pod kamni, orientirajo se s pomočjo tipa, na pipalkah imajo čutilne dlačice. So roparji, a niso napadalni. Človeka pičijo, kadar so ogroženi, pik nekaterih vrst je zelo boleč, včasih tudi smrten. V Sloveniji živijo tri vrste rodu *Euscorpius*, zrastejo od 3 do 5 cm, njihov pik pa ni nevaren (CZŽ 1997: 370).

2.1 Sinonimi (20)

evropejski ščipavec, evropski ščipavec, kleščar, skorpion, skrak, skrakek, strupijan, strupovita žival, ščipalec, ščipavec, ščipec, ščurek, škorpionjan, škorpion, škrapijon, škratek, škorpion, škrpjen, škrpljan, štir

2.2 Potrjenost sinonimov po stoletjih

- 16. st.: *škorpion, škorpionjan*;
- 17. st.: *strupovita žival*;
- 18. st.: *strupijan, škrpjen*;
- 19. st.: *evropejski ščipavec, evropski ščipavec, kleščar, skorpion, skrak, skrakek, ščipavec, ščipec, škratek, štir*;
- 20. st.: *ščipalec*;
- narečni viri 20. stoletja in kasneje: *ščurek, škrapijon, škorpion, škrpljan*.

2.3 Pomenska motivacija

- Nejasna: *škorpion, škorpionjan, škrpjen, skorpion, škorpion, škrpljan, škrapijon*;
- kot strupena žuželka: *strupovita žival, strupijan* ← *strup* 'venenum';
- kot žuželka, ki ščiplje: *evropejski ščipavec, evropski ščipavec, ščipavec, ščipec, ščipalec* ← *ščipati* 'vellicare';
- kot žuželka, ki ima dolge noge: *skrakek, skrak, škratek* ← *skrak* 'dolga noga, zadnja noga';
- transzoonimizacija/transentomonimizacija:
 - po hrošču rogaču: *kleščar*;
 - po kuhinjskem ščurku: *ščurek*;
 - po neki entomonimski predlogi: *štir*.

2.4 Izvor

- slovenski neologizem: *evropejski ščipavec, evropski ščipavec, kleščar; skrakek, skrak, škratek; strupovita žival, strupijan; ščipalec, ščipec; ščurek; škorpionjan, škrpljan; skorpion, škorpion, škrapijon, škrpjen*;
- izposoja:
 - iz hrvaščine: *ščipavec* (?);
 - iz cerkvene slovanščine: *štir* ⇔ csl. *štirь* 'scorpio' ⇔ stč., č. *štír* 'škorpion';
 - iz srednje visoke nemščine: *škorpion* ⇔ srvn. *scorpiôn* 'scorpio'.

2.5 Starost

Od 20 sinonimov za škorpionja je najstarejši *škorpionjôn* kot srvn. izposojenka. Čeprav bi kot fonetična predloga za *škorpionjôn* v poštev lahko prišlo tudi nvn. *Scorpion*, kot domneva Snoj (2016: 751), zaradi dobre potrjenosti entomonima od 16. stoletja dalje in iz njega nastalih različnih variant *skorpion, škorpionjan, škra-*

pijon, *škropijon*, *škrpjen*, *škrpljan* taka datacija izposoje iz nemškega govornega območja ne prepriča.

Izhodiščni entomonim *škorpijôn* je kot kulturna izposojenka razmeroma zgodaj prešel v narečja in bil podvržen redukciji v **škrpijôn*, pa tudi v **škrpjôn*, po premetu *škropijon*, ta varianta pa se je, verjetno po ljudskoetimološki naslonitvi na *škrábat* 'praskati', preoblikovala v *škrapijon*. Del sinonimov kaže na preoblikovanje izglasja *-ijon* v *-ijan* po vzorcu samostalnikov tipa *grobijân*, *modrijân*. Tudi ta nova varianta **škorpijân* je prešla v narečje in se po redukciji glasila **škrpjân*, novo zaporedje *-pj-* pa je po živem jezikovnem občutku o nastanku epentetičnega *l'* za labialom prav takega tudi dobilo, kot kaže varianta **škrpljân*. Nadalje je bilo tudi le knjižno *škorpijôn* v vzglasju, verjetno pod vplivom lat. *scorpio* ali pa pisne podobe nvn. *Scorpion*, preoblikovano v *škorpijôn*. Osamljeno, le enkrat pisno potrjeno Gutsmanovo varianto *shkerpien* [škarp'je:n] se zdi najbolj smiselno razložiti iz reducirane **škrpjôn* in je verjetno le njena nerodna in neustrezna poknjižba, ki jo je v izposojenki in zato etimološko nejasni besedi lahko spodbudilo Gutsmanovo upoštevanje slovenskega preglasa *e* iz *o* za soglasnikom *j*. Iz srvn. izposojenke *škorpijôn* je torej v slovenskem sistemu nastalo kar šest variant oziroma sinonimov.

3 KOLORADSKI HROŠČ (LEPTINOTARSA DECEMLINEATA)

Avtor: AfroBrazilian

Licenca: CC BY-SA 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.en>)

Koloradski hrošč zraste do 1 cm, telo je kroglasto ovalno, visoko izbočeno, na pokrovkah je deset vzdolžnih črnih prog. Odrasli hrošči in ličinke so škodljivci na krompirju, v ugodnih razmerah več generacij na leto. Do leta 1850 je živel v Koloradu na divji vrsti krompirja, šele s pridelovanjem krompirja kot poljščine pa se

je izredno namnožil in razširil. Zanesli so ga po vsem svetu, v Evropi se je močno razširil po prvi svetovni vojni (CZŽ 1997: 161). Toda Fran Erjavec je že leta 1881 o njem poročal takole: »Doma je v severni Ameriki, a zanesli so ga uže v Evropo, tudi na Nemškem se je uže pokazal in bati se je, da ga zatrosijo tudi k nam. Zato je treba paziti na krompir, in kakor hitro bi se kje pokazal ta hrošč, nemudoma se mora krompirjevo zelišče požeti in sežgati, in vsa stvar se mora prijaviti okrajnemu oblastvu, ker drugače preti poljodelcem velika škoda.« (Erjavec 1881: 176s.)

3.1 Sinonimi (6)

amerikanski krompirjevec, bogar, hrošč, koloradar, koloradski hrošč, krompirjevec

3.2 Potrjenost sinonimov po stoletjih

- 19. st.: *amerikanski krompirjevec, krompirjevec*;
- 20. st.: *koloradski hrošč, koloradar*;
- narečni viri 20. st. in kasneje: *bogar, hrošč*.

3.3 Pomenska motivacija

- Po deželi, iz katere izvira: *amerikanski krompirjevec* ← tpn *Amerika, koloradski hrošč, koloradar* ← tpn *Kolorado*;
- po tem, da škodi rastlini krompirja: *amerikanski krompirjevec, krompirjevec* ← ftn *krompír* m, g -ja 'Solanum tuberosum' (Pleteršnik) = *krompír* 'isto' (SSKJ);
- po tem, da je ta žuželka pravzaprav hrošč: *hrošč, bogar*.

3.4 Izvor

- izposoja:
 - iz madžarščine: *bogar* ⇔ madž. *burgonyabogár*;
- kalk:
 - po nemški predlogi: *amerikanski krompirjevec*, kasneje skrajšano v *krompirjevec* ⇔^K nvn. *Kartoffelkäfer*; *koloradski hrošč*, kasneje skrajšano v *hrošč* in *koloradar* ⇔^K nvn. *Koloradokäfer*.

3.5 Starost

Ker se je koloradski hrošč kot škodljivec, ki z uničevanjem nadzemnega zelenega dela lahko močno ogrozi uspešno pridelavo krompirja, na Slovenskem množično pojavil šele po prvi svetovni vojni, so entomonimi zanj mladi. Najstarejši, *amerikanski krompirjevec*, se kot kalk nemške predloge, ki ji je bil dodan pridevnik *amerikanski*, pojavi že v 19. st., ko je pri nas koloradski hrošč že predstavljal močno pretnjo pri pridelavi krompirja kot pomembne prehrambene sestavine Slovencev. Ta entomonim je bil v 20. st. nadomeščen s terminom *koloradski hrošč* kot kalkom po nvn. *Koloradokäfer*. Ob izposoji v narečja pa je bila ta terminološka oznaka skrajšana v *hrošč*.

4 MAJSKI HROŠČ (*MELOLONTHA MELOLONTHA*) IN NJEGOVA LIČINKA

Avtor: Hans Pflöschinger

Vir: Gerhard Scherer, *Hrošči*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1989, 41

Majski hrošč zraste do 2,5 cm, njegova glava in oprsje sta črna, pokrovke rjave, ob straneh je zobčast, črno-bel pas. Živi ob robovih gozdov. Zadržuje se na listavcih. Aktiven je v mraku, hrani se z listi. Pojavlja se od maja do junija. Jajčeca odlaga v zemljo. Ličinka, ki živi štiri leta, se hrani s koreninami (CZŽ 1997: 334). Majski hrošč je s svojo ličinko pogost škodljivec na vrtovih.

V pomenski predstavitvi rovtarske poljanske oznake za majskega hrošča je zapisan tudi podatek, da je bil ta hrošč uporabljan tudi za hrano živini (Škrlep 1999 s.v. *kébar*), kar nakazuje, da je bilo teh hroščev včasih res zelo veliko. Podoben podatek, da se je uporabljal za hrano domačim živalim, se najde v zapisu iz leta 1878:

Najboljši pripomoček tega hudega sovražnika kmetijstva in velikega požeruha zatreti ali vsaj njegov zaplod znatno zmanjšati je edini ta, da se hrošči v velikem številu polové in ugonobé. To morejo pa le cele občine vspešno in zdatno dovršiti; z vsako pokončano oplodeno babico vničenih je ob enem tudi 30 do 40 črvov in ravno toliko kebrov. Ta lov izvršuje se pa najzdatneje zjutraj ob zori, ko kebri na drevesih tako rekoč popolnoma otrpnjeni sedé; drevo se dobro potrese, kebri na tla popadajo in se poberó; dobro je pod drevo tudi rjuh položiti; na katere se kebri otresejo in z malim trudom v kako posodo sesujejo. Pomoré se najhitreje s tem, da se s kropom poparijo. Umorjeni kebri porabijo se zdatno za hrano kokošim in prešičem; te živali jih kaj slastno pohrustajo; pa tudi za gnoj so dobri, posebno za kompost. Na ta način se more s kebri nekoliko škoda, katero kmetovalcu prouzročijo, poravnati. (M. Rant, Novice gospodarske, obrtniške in narodne 36.19, 8. 5. 1878, 145s., vir: dLib.si)

4.1 Sinonimi za majskega hrošča (15) in za njegovo ličinko (3)

- (a) Hrošč: *drekač, hrošč, junec, keber*,² *košon, kušon, majevec, majkefer, majni keber, majnski keber, majski hrošč, navadni hrošč, navadni keber, rjavi hrošč, šentlipušni keber*
- (b) Ličinka: *beli črvje, ogrc, podjed*

4.2 Potrjenost sinonimov po stoletjih

- 18. st.: *majnski keber, šentlipušni keber*;
- 19. st.: *majevec, navadni keber, navadni hrošč, rjavi hrošč, hrošč*;
- 20. st.: *majski hrošč*;
- narečni viri 20. st. in kasneje: *drekač, junec, keber, košon, kušon, majkefer, majni keber*.

Vsi sinonimi za ličinko majskega hrošča so bili pisno potrjeni v 19. st.

4.3 Pomenska motivacija

- Po mesecu maju, ko hrošč roji po sončnem zahodu: *majevec, majkefer, majni keber, majnski keber, šentlipušni keber, majski hrošč*;
- po barvi: *rjavi hrošč*;
- po tem, da je žuželka pravzaprav hrošč: *navadni keber, navadni hrošč, hrošč, keber*;
- transzoonimizacija/transentomonimizacija:
 - zaradi podobne barve po hrošču govnaču: *drekač*;
 - zaradi podobne barve po hrošču rogaču: *junec*;
- nejasno: *kušon, košon*.

Ličinka majskega hrošča je označena

- po beli barvi: *beli črvje*;
- po videzu, da je črv: *beli črvje*;
- z generično oznako za ličinko, ki je v etimološkem smislu interpretirana kot majhna kača: *ogrc*;
- po tem, da spodjeda korenine rastlin: *podjed*.

4.3 Izvor

Hrošč:

- domači neologizem: *drekač, hrošč, keber, junec, rjavi hrošč, navadni hrošč*;
- izposoja:
 - kušon, košon* ⇔ furl. *cussòn*;
 - majkefer* ⇔ nv. *Maikäfer*;
 - majni keber* ← **maïən* 'ke:bər ⇔ srvn. **meien-köver* 'majski hrošč';
- kalk: *majevec, majski hrošč, majnski keber, šentlipušni keber* ⇔^K nv. *Maikäfer*.

2 Pri besedotvorni varianti *kočeber* pomen 'majski hrošč' ni potrjen, zato ni všteta med sinonime.

Ličinka:

- domači neologizem: *beli črvje, ogrc, podjed*.

4.4 Starost

Entomonimi za majskega hrošča so ali ozko narečni in brez vzporednic v drugih slovanskih jezikih (*drekač, hrošč, junec*) ali pa mlade terminološke oznake (*rjavi hrošč, navadni hrošč*), kar nakazuje, da so večinoma mlajšega in/ali arealno ozkega ter le knjižnega nastanka. Dejstvo, da se je med škodljivimi hrošči, katerih ličinke povzročajo večjo škodo od odraslih hroščev, samo za majskega hrošča potrdila/uveljavila tudi posebna oznaka za njegovo ličinko (*beli črvje/beli črvi, ogrc, podjed*), kaže, da je bil ta škodljivec na Slovenskem splošno in dobro poznan. Med najbolj stabilna poimenovanja spadata koroška entomonima *majnski keber* in *šentlipušni keber*, ki sta pisno potrjena v 18. stoletju, in v sodobnem času potrjeno podjunsko *majni keber*, ki posredno kaže na izposojeno iz srvn. predloge. V 20. stoletju zapisana knjižna terminološka oznaka *majski hrošč* je enako kot v 19. stoletju potrjeno *majevec* kalk po nvn. *Maikäfer*.

5 JUNJSKI HROŠČ (AMPHIMALLON SOLSTITIALIS)³

Avtor: Hans Pfletschinger

Vir: Gerhard Scherer, *Hrošči*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1989, 40

Junjski hrošč ali prosnica zraste od 14 do 18 mm in ima rumenorjavo telo. Živi na robovih gozdov in na poljih. Ličinke, ki se razvijajo od dve do tri leta, žrejo korenine (CZŽ 1997: 335).

3 Ker je v večini uporabljenih sodobnih slovenskih virov (npr. CZŽ 1997, SSKJ) še vedno uporabljana neposodobljena nlat. oznaka *Amphimallon solstitialis* namesto aktualne *Amphimallon solstitiale*, je v prispevku še vedno navajana neposodobljena nlat. oznaka.

5.1 Sinonimi (9)

drastič, hajdosevec, ivanjščak, ješevček, junijevc, junijski hrošč, kresnikar, prosenka, prosnica

5.2 Potrjenost sinonimov po stoletjih

- 19. st: *drastič, ješevček, junijevc, kresnikar, prosenka, prosnica*;
- 20. st.: *junijski hrošč*;
- narečni viri 19. st.: *hajdosevec, ivanjščak*.

5.3 Pomenska motivacija

- Po času, ko se hrošč pojavi:
po mesecu juniju: *junijski hrošč, junijevc, kresnikar, ivanjščak*;
ko se seje nekatera žita: *prosenka, prosnica, hajdosevec*;
- po tem, da spodjeda korenine jelše: *ješevček*;
- nejasno: *drastič*.

5.4 Izvor

- domači neologizem: *hajdosevec, ivanjščak, ješevček, junijevc, kresnikar, prosenka, prosnica*;
- kalk: *junijski hrošč* ⇐^K agl. *june beetle* 'Amphimallon solstitialis' ali nvn. *Junikäfer* 'isto';
- nejasno: *drastič*.

5.5 Starost

Entomonimi za junijskega hrošča so ali ozko narečni brez vzporednic v drugih slovanskih jezikih (*hajdosevec, ivanjščak, ješevček, junijevc, kresnikar, prosenka, prosnica*) ali pa mlada terminološka oznaka (*junijski hrošč*), kar nakazuje, da so večinoma mlajšega in arealno ozkega ter le knjižnega nastanka. Razen jedra *hrošč* v knjižnem terminu *junijski hrošč*, ki je praslovanska dediščina iz nomena agentis **hrǫščь* m 'scarabaeus', so ob etimološko nejasnem *drastič* vse oznake večstopenjske tvorjenke iz besedja zanesljivo slovanskega izvora.

6 JEZIKOSLOVNI PODATKI

Na tem mestu izpostavljam nekatere jezikoslovne poteze predstavljenih entomonimov, ki so manj znane ali pa neznane, a sta jih odkrila diahrona in etimološka analiza in bi lahko pripomogle k razlagi in boljšemu razumevanju drugega slovenskega gradiva:

(a) DISIMILACIJA:

$\emptyset : \underline{u} \leftarrow \underline{u} : \underline{u}$: aplikacijo disimilacije je narekovala analiza entomonima *ješevček* 'junijski hrošč, *Amphimallon solstitialis*'. Stvarni podatek, da junijski hrošč rad objeda korenine vrbe in topolov, je namreč napeljal na domnevo, da se v entomonimu lahko ohranja dendronim *jélša* f 'alnus', kar dopušča izhajanje iz **jeušeučak* < **jelševčak* < **ielbš-eu-č-bkč*. Disimilacija je torej nastopila šele po razvoju *u* iz *l*.

$t : k \leftarrow k : k$: aplikacijo disimilacije je narekovala analiza entomonima *škratek* 'škorpijon'. Čeprav bi bilo mogoče pomisliti, da je škorpijon s tem entomonimom primerjan s škratom in označen kot majhen škrat, se taka razlaga ne zdi verjetna, ker enak pomenski razvoj ni potrjen niti v slovenščini niti v nemškem govornem območju, od koder je bila slovenska beseda *škrat* izposojena, pa tudi zaradi od 18. stoletja dalje dobro pisno potrjenega sin *skrakek* 'škorpijon'. Če Janežičev hapaks legomenon *škratek* (Janežič 1867) ni pisna pomota, je njegovo zaporedje *t : k* lahko nastalo po disimilaciji.

- (b) EPENTEZA: le v tolminskem narečju prvič potrjeno v 20. in ponovno v 21. stoletju zapisano *škrplán* = *škərp'la:n* 'škorpijon' odraža preoblikovanja izhodiščnega sln. entomonima *škorpijōn* iz srvn. *scorpiōn* (glej 2.5). Ta tolminski primer z epentetičnim *l'* gotovo spada med najmlajše primere, ko se je v slovenščini ta epenteza še udeležila.
- (c) PREMET: stabilnost fonemskega zaporedja besed je najbolj ogrožena pri izposojenkah, ker so kot replike iz tujega jezikovnega sistema v novem praviloma osamljene in brez besedne družine, ki predstavlja čvrsto vez in zaščito oziroma zagotovilo, da beseda ne bo podlegla številnim možnim nesistemskim spremembam. V primeru izposojenke *škorpijōn* se je premet *-ro-C* iz *-or-C-* udeležil v belokranjskem reflektu *škropijon*. Na širši areal variante s premetom pa lahko posredno kaže kostelsko *škrapi'jo:n* 'škorpijon'. Ker ta dolenski govor akanja ne pozna, se je varianta **škropijōn* v *škrapi'jo:n* verjetno preoblikovala po ljudskoetimološki naslonitvi na glagol *škrabati* *-am* 'praskati'.
- (d) OSTANEK STAREGA IJEVSKEGA DEKLINACIJSKEGA VZORCA: ličinka majskega hrošča je v kostelskem govoru označena z množinsko dvo-besedno oznako *'bè:lè 'črvè*, tej pa ustreza v 19. st. potrjeno *podzémeljski béli črvjé* = *podjédi*. V jedru obeh besednih zvez se ohranja psl. ijevski samostalni moškega spola **čbrub* m 'vermis'. Medtem ko odraža kostelska oblika imenovalnika množine *črvé* 'črvi' z refleksom ojevskega deklinacijskega vzorca inovacijo, ki je zajela večino slovenskih sistemov, je v Npl *črvjé* = *črvjê* < psl. **čbrubje* < pide. **-ei-es* še ohranjena stara sklonska oblika prvotnega ijevskega samostalnika moškega spola. Posamezne sklonske oblike tega

starega deklinativnega vzorca se pri nas pojavljajo še v 16. stoletju (Čepar 2017: 52–57) in še kasneje, npr. v 17. st. *zhervje, ali moli v'moki* 'blattae pistrinariae' (Kastelec – Vorenc 1680–1710), pa tudi v narečjih, npr. primor. nad. *čarvjè* Npl m 'bachì da seta' (Špehonja 2012b) = 'gosenice sviloprejkè', ter. *čarbiê* Npl m 'črvi' (Breginj – Ježovnik 2022: 471 po gradivu za SLA), dol. kost. *črvè* in tudi *črvje*: (Gregorič 2014 s.v. *črv*).

- (e) UNIVERBIZACIJA⁴ PODREDNE BESEDNE ZVEZE: univerbizacija ali poenobesedenje je univerzalen besedotvorni proces, ki je spodbujen s stalno delujočo silnico – ekonomičnostjo jezika, da se z manj besedami sporoči ista vsebina; podtip besedotvornega vzorca univerbizacije, pri katerem nastane enobesedno poimenovanje iz večbesednega (SSKJ), predstavlja poenobesedenje podredne besedne zveze s strukturo levo določilo (= prilastek) + jedro, pri katerem sta pomenski del jedra besedne zveze (npr. *diplomiran človek*) in jedro samo (*človek*) nadomeščena s pripono (npr. *diplomiran-ec*), ki je dodana levemu določilu, zato to postane korenenska podstava novi besedi = poenobesedenki. V takih primerih torej pripona ni le v funkciji substantivizacije levega določila, ampak tudi v funkciji polnopomenske besede = jedra (npr. *-ec*^{SUBSTANTIVIZATOR + POMEN 'ČLOVEK'}). Ker so pripone za razliko od korenov nosilci slovnične funkcije, ne pa tudi leksikalnega pomena, saj je ta inherenten le koren, je jasno, da je rezultat tega tipa univerbizacije od njene skladenjske predloge precej manj sporočilen in tudi dvoumen, saj pripona *-ec* le z moškim slovničnim spolom sporoča, da nadomešča samostalniki moškega spola, ne pa tudi vsebine, katere nosilec je bil v skladenjski predlogi (npr. *človek*). Ta šibka točka se sicer praviloma bolj ali manj uspešno odpravlja glede na sobesedilo (npr. *diplomiranci filozofske fakultete*), strogo jezikoslovno gledano pa so rezultati tega tipa univerbizacije v primerjavi z njenimi skladenjskimi predlogami polovično pomensko izpraznjene besede. Le v 19. st. potrjena, a neuveljavljena termina *junijev* za sodobno *junjski hrošč* in *majev* za sodobno *majski hrošč* jasno odražata to šibko točko univerbizacije, saj vzeta iz konteksta z ničimer ne sporočata, da je njun denotat pravzaprav posebne vrste hrošč. Sodeč po pisni potrjenosti v slovenskih virih, oba termina nista nastala po univerbizaciji iz slovenskih skladenjskih zvez **junijev hrošč* oziroma **majev hrošč*, ampak sta kot enobesedni poimenovanji nastala neposredno kot kalka predlog v nvn. zloženkah *Junikäfer* 'Ampihimallon solstitialis' in *Maikäfer* 'Melolontha melolontha', pri čemer je bil pri tvorbi obeh apliciran jezikovni občutek o univerbizacijskem besedotvornem postopku: nvn. *Junikäfer/Maikäfer* ⇨^K sln. **junijev hrošč/majev hrošč* → *junijev/majev*. Prav ta nezadostna sporočilnost terminov *junijev* in *majev* je bila vzrok, da se nista uveljavila in da sta bila v 20. st. iz istih nvn.

4 O univerbizaciji v slovenskem sinhronem besedotvorju Stramljič Breznik (2018).

predlog neodvisno od *junijevac* in *majevec* tvorjena nova, tokrat dvobesedna kalka, ki v levo določilo nista umestila svojilnega, ampak bolj ustrezen vrstni pridevnik iz samostalnikov *júnij* oziroma *máj*.

Po univerbizaciji podrednih besednih zvez nastala enobesedna poimenovanja so številna in izvirajo iz kronološko različnih plasti jezika, npr. sln. *deževnik* m 'Lumbricus terrestris' < **dbžd'eu-bn-ikb* ← **dbžd'eu-bnb-ib čbrub* m 'deževni črv'.

7 GESELSKI ČLANKI

amerikanski krompirjavec → krompirjavec¹

ESSJ 0

beli črvje

ESSJ 0

béli črvjé m pl v besedni zvezi *podzémeljski béli črvjé* = *podjédi* (Nauk slovénskím županom, kakó jim je délati, kadar opravljajo domačega in izročénega podróčja dolžnosti, Ljubljana 1880: 184, 138, vir: dLib.si), kar je Pleteršnik poknjižil v *podjedi*, *podzemeljski beli črvi* (Pleteršnik s.v. *podjéd*); dol. kost. *'bè:lè 'črvlè* m pl 'ličinke majskega (= rjavega) hrošča' (Gregorič 2014).

Isln. dial. *béli črvjé*/**béli črvi* Npl m 'ličinke majskega hrošča'.

Ⓔ Dvobesedno poimenovanje ličinke majskega hrošča z *bél* adj, f -a 'albus' < psl. **bělъ* 'isto' in subst *črv* m 'vermis' = dol. kost. *'čřf*, g *'čřva* 'isto' ← psl. **čbrub* m označuje po beli barvi trupa.

► **bel**² ► **črv**¹

bogar

ESSJ 0

'bogar m, g -a 'koloradski hrošč' (panon. pkm. – Bajzek Lukač 2009).

Isln. dial. *'bogar* m 'koloradski hrošč' (pkm.).

- ⇔ madž. *burgonyabogár* 'koloradski hrošč', dobessedno 'krompirjev hrošč'; v narečjih so poimenovanja za koloradskega hrošča neologizmi, ki jih je sprožil entom *koloradski hrošč*, ko je iz knjižnega jezika začel prodirati v narečja; iz primerov, kot sta primor. obsoš. *hrò:šč* 'koloradski hrošč' (Ivančič Kutin 2007) in dol. kost. *x'ròšč* 'isto' (Gregorič 2014), je razvidno, da je bil termin *koloradski hrošč* v narečjih lahko okrajšan v *hrôšč*, zato bi bilo mogoče predpostaviti, da osamljeno pkm. *'bogar* 'koloradski hrošč' temelji na madž. predlogi *burgonyabogár* 'koloradski hrošč', v kateri je bila ob izposoji prva sestavina *burgonya* 'krompir' izločena.

Ⓔ Madž. *bogár* 'hrošč', tudi 'muha', je verjetno tvorjenka iz *búg* 'gruliti; hrumeti' (EWU: 116).

Ker se poimenovanja za hrošče prek vzdevkov lahko onimizirajo v cgn, prim. sln. cgn *Keber* ← *kéber* 'hrošč; majski hrošč', v Dolnji Lendavi potrjen cgn

Bogar (ZSSP), ki je imel 1. 1. 2023 v Sloveniji še 60 nosilcev, pretežno v pomurski statistični regiji (SUI), lahko kaže, da je bilo tudi madž. *bogár* 'hrošč' neposredno izposojeno v sln.

drastič

ESSJ 0

drástič m 'der Junikäfer (rhizotrogus solstitialis)' (Pleteršnik po Cafu).

Isln. dial. *drástič* m 'junijski hrošč, Amphimallon solstitialis = Rhizotrogus solstitialis'.

⊕ Osamljeno in nejasno.

drekač²

ESSJ 0

drekač m 'maggolino' (primor. nad. – Rigoni, Salvino 1999) = 'majski hrošč, Melolontha melolontha'.

Isln. dial. *drekač* m 'majski hrošč, Melolontha melolontha' (nad.).

⊕ Nad. entom je gotovo nastal po prenosu z dial. entom **drekač* m 'govnač, Geotrupes stercorarius', ker je tudi za majskega hrošča značilna črna barva.

► **drekač¹**

evropejski ščipavec → ščipavec

ESSJ 0

evropski ščipavec → ščipavec

ESSJ 0

hajdosevec

ESSJ 0

hajdosévec m 'Junikäfer' (dol. bkr. – Šašelj 1906–1909: I:256).

Isln. dial. *hajdosévec* m 'prosnica, junijski hrošč, Amphimallon solstitialis' (bkr.).

⊕ Ker se v juniju, ko se ta hrošč začne pojavljati, ponekod seje ajda, je možno, da je poimenovan kot sejalec ajde, saj kompoz vsebuje nomen agentis *sévec* m, g -vca 'sejalec' < **sěũcb* in dial. varianto *hâjda* f ob knjiž. *âjda* 'Polygonum fagopyrum'.

► **ajda** ► **sevec**

hrošč² → koloradski hrošč

ESSJ 0

hrošč³ → majski hrošč

ESSJ 0

ivanjščak

ESSJ 0

ivánjščak m 'Rhizotrogus sp., Junikäfer' (primor. kraš. (Mavhinje) – Erjavec, LMS 1882/1883, 280).

Isln. dial. *ivánjščak* m 'prosnica, junijski hrošč, Amphimallon solstitialis = Rhi-zotrogus solstitialis' (kraš.).

Ⓔ Entom je homonimen z *ivánjščak* m 'mesec junij' (Erjavec, LMS 1882/1883 l.c.), vendar verjetno ni nastal po naplastitvi novega pomena na ta substantiv, čeprav se hrošč pojavlja tudi v mesecu juniju, ampak je bil s suf -*jak* < *-*ak* univverbiziran iz besedne zveze **ivanjski hrošč* < **ivan-ski hrošč*; torej 'hrošč, ki se pojavlja v mesecu sv. Ivana, ki goduje 24. junija'. Podobno pomensko motiviran je sin *kresnikar* (► kresnikar).

ješevček

ESSJ 0

ješevček m, g -čka 'prosnica, der Junikäfer' (Pleteršnik), *ješevček* 'kresnikar, junijevac, Melolontha solstitialis' (Kmetijske in rokodelske novice 37/23, 4. 6. 1879, 218, vir: dLib.si).

Isln. *ješevček* m 'prosnica, junijski hrošč, Amphimallon solstitialis = Melolontha solstitialis' (19. st.).

Ⓔ Osamljeno. Entom je lahko nastal po disimilaciji $\emptyset : \underline{u} \leftarrow \underline{u} : \underline{u}$ iz sln. **jeušeučak* < **jelševčak* < **jelbš-eu-č-bk* ← **jelbš-eu-bcb* in je tvorjenka iz dnd *jělša* f 'alnus' ← psl. **elbha* f 'isto', a pomenska motivacija ni popolnoma jasna. Morda junijski hrošč rad objeda korenine jelše, kot je za korenine vrb in topolov sporočeno v Kmetijskih in rokodelskih novicah l.c.

► *jelša*

junec⁴

ESSJ 0

jünec m, g -nca 'majski hrošč' (panon. prleš. – Rajh 2010).

Isln. dial. *jünec* m 'majski hrošč, Melolontha melolontha' (prleš.).

Ⓔ Kot enobesedna oznaka za majskega hrošča osamljeno, a gotovo nastalo po prenosu s prvotnega poimenovanja za mlado govedo moškega spola, čeprav starosti prenosa ni mogoče natančneje določiti. Ker se v slovenščini pojavlja besedna zveza *divji junec* m 'der Hirschkäfer (lucanus cervus)' (Slovenske gorice – Pleteršnik), ki sicer označuje rogača, nlat. *Lucanus cervus*, torej drugo vrsto hrošča, ni mogoče izključiti, da je prleš. *jünec* nastalo po elipsi prilastka *divji*. Poimenovanja za hrošče, ki so nastala iz oznak za večje rogate živali, niso redka (► *divji jelen*), prim. r. *olénka* 'majski hrošč' ← *olénb* m 'jelen' (Vasmer 1986–1987: III:134).

► *junec*¹

junijevac → junijski hrošč

ESSJ 0

junijski hrošč

ESSJ 0

júnijski hrôšč m, g *júnijskega hrôšča* ‘majskemu hrošču podoben hrošč, ki se pojavi meseca junija in julija; prosnica’ (SSKJ), *junijski hrošč* ‘prosnica, Amphimallon solstitialis’ (CZŽ 1997: 335).

Isln. knjiž. *júnijski hrôšč* m ‘prosnica, Amphimallon solstitialis’ (20. st.).

↔^K agl. *june beetle* ‘Amphimallon solstitialis’ ali nvn. *Junikäfer* ‘isto’.

ⓔ Dvobesedna oznaka za rumenorjavega od 14 do 18 mm velikega hrošča, ki živi na robovih gozdov in na poljih, čigar ličinke žrejo korenine (CZŽ 1997 l.c.), je bila namesto neuveljavljenega v 19. st. potrjenega simpleksa *junijevec* ‘kresnikar, ješevček, Melolontha solstitialis’ (Kmetijske in rokodelske novice 37/23, 4. 6. 1879, 218, vir: dLib.si), dobesedno ‘junijev hrošč’, uvedena ali po agl. *june beetle* ‘Amphimallon solstitialis’, tudi *European june beetle* ‘isto’ ali nvn. *Junikäfer* ‘Amphimallon solstitialis’, *junikäfer* ‘scarabaeus solstitialis’ (Grimm 1854–1971). S temi poimenovanji je ta vrsta škodljivega hrošča označena, ker se pojavlja zlasti v mesecu juniju, prim. *Meseca junija se pokaže po tratah hrošču podobna, toda manjša, kosmata, jasno rumena prosnica (der Juni= oder Brachkäfer, Rhizotrogus solstitialis), ki se nahaja ravno tako pogostoma in je takisto škodljiva kakor hrôšč* (Erjavec 1881: 163), tj. ‘majski hrošč’.

► junij ► hrošč¹

keber

ESSJ kéber

kéber m, g *-bra* ‘majski hrošč’: *letos je veliko kebrov* (pog. – SSKJ), *toda starinsko pili so, dokler je bilo kaj kebrov* ‘denarja’ (SSKJ), dejansko ‘novcev’, npr. *srebrni keber* ‘šaljivo ime za poljuben denar’, *Za svoje tridesetletne žulje ne dobi najmanjšega srebrnega kebra* = *niti počenega groša* (Bunc, SJ III, 1940, 62), *toda prim. za svoje tridesetletne žulje ne dobé najmanjšega srebrenega kebra* (Mencinger, Cmokavzar in Ušperna, LZ 3.7, 1883, 448, vir: dLib.si), tj. **srebrni keber, kébər*, g *-bra* ‘hrošč, der Käfer’ (Pleteršnik), *navadni keber* ‘navadni hrošč, Melolontha vulgaris’ (Erjavec 1875: 349), *navadni keber* ‘rujavi hrošč, der Maikäfer, Melolontha vulgaris’ (Erjavec 1864: 80), *keber* ‘hrošč, Maikäfer (Scarabaeus melolontha)’ (Cigale 1860), *keber* ‘der Käfer, scarafaggio’ (Drobnič 1858), *keber* ‘Käfer’ (Janežič 1851); kor. obir. *qéa:bər*, g *-bra* ‘Maikäfer’ (Karničar 1990), rož. *čēbr* ‘hrošč’ (Šašel 1957), *čē:bər* ‘hrošč, keber’ (Kattinig 2017), primor. nad. *kēbar* ‘maggolino’, *kebār* ‘isto’, *kēber*, *kēbyr*, *kòbar* (Rigoni, Salvino 1999), istr. *‘čjeber* ‘vrsta hrošča’ (Jakomin 1995), notr. *‘ke:bər*, g *-bra* ‘hrošč’ (Velike Žablje – Ječič DN 2010: 56), obsoš. *kìebər*, g *-bra* ‘majski hrošč’ (Ivančič Kutin 2007), rovt. tolm. *‘čieḃər*, g *-bra* ‘majski hrošč’ (Čujec Stres 2010–2014), cerklj. *‘čieḃər*,

g -bra ‘majski hrošč’ (Kenda-Jež Diss. 2002), *čiebər* ‘majski hrošč’ (Razpet 2006), polj. *kébar* ‘majski hrošč, uporabljan tudi za hrano živini’ (Škrlep 1999), črnovr. *kīb̃qar*, g *kīabr̃q* (Tominec 1964) z nejasnim nepričakovanim korenskim vokalom v Nsg namesto **kīabr̃q*, dol. kost. *‘kē:b̃er*, g -bra ‘majski hrošč’ (Gregorič 2014), toda panon. pkm. *kéber*, g -bra ‘ščurek’ (Novak 1996), *‘kēber*, g -bra ‘ščurek’, ‘vrsta fižola’ (Bajzek Lukač 2009), prim. prleš. *‘kebr̃ṽjak* ‘vrsta (debelejšega) fižola’ (Rajh 2010) < **kebrovnjak*, prleš. *kéber* ‘ščurek’, ‘debel fižol (turški)’ (Antič 2009), *‘keber*, g -bra ‘hrošč’, ‘ščurek’, ekspresivno ‘paglavec, falot’ (Rajh 2010).

① Dem na -ič < *-it’b *kēbrič* (Pleteršnik), rovt. tolm. *‘čiebərč* (Čujec Stres 2010–2014), dem na -ec < *-bcb *kēbr̃c* (Pleteršnik) in iz tega dem na -ek < *-bkb *kēbr̃ček*, g -čka (SSKJ), *kēbr̃čək*, g -čka (Pleteršnik), dol. kost. *‘kē:b̃čək*, g -čka (Gregorič 2014); s predpono ko- in sekundarno palataliziranim velarom gor. *kočēbr̃* ‘keber’ (Kropa – SLA), kar je bilo v ESSJ: I:84 neustrezno predstavljeno v pomenu ‘čmrlj’ (Furlan, JZ 28/2, 2022, 9, op. 2).
 ② 16. st.: *keber* ‘Kefer, scarabaeus’ (Megiser 1592); 17. st.: *keber* ‘bruchus’, *brenzhanie teh zhibel*, *kebrou* ‘bombus apium’, *ena fspanish muha*, *en flat kèber* ‘cautharis’, *en kèber*, *ali en gnoini kèber*, *en govniash* ‘scarabaeus’ (Kastelec, Vorenc 1680–1710); 18. st.: *kēbr* ‘Maykäfer, bruchus, crabro’ (Pohlin 1781), *keber*, *zheber* ‘koka, Käfer’, ‘Kefer’, *keber*, -bra ‘Käfer, Kefer’, *koin/ki zheber/keber* ‘zherni mouri/mourini, Roßkäfer’, *gnoini keber* ‘mouranz, mouri, mourini, Miftkäfer’ (Gutsman 1789); 19. st.: *kéber*, g -bra ‘der Käfer, der Schwabenkäfer’ (Murko 1833a: 122 z oznako, da je beseda izposojena).

© Od tod cgn *Keber* (ZSSP; Keber, JZ 5, 1999, 136) s pisno varianto *Kebr* (ZSSP), na Goriškem v it. zapisu *Cheber* in pod vplivom it. ben. dial. prenarejeno v *Chebar* (Merkù 1982: 32).

Isln. dial. **ke:bər* m, g -bra ‘hrošč’;

prvotno generična oznaka za hrošča in kasneje na dokaj širokem arealu pomensko zoženo na označevanje majskega hrošča, na panonskem območju pa na ščurka in iz tega enako kot pri *žōhar* ‘ščurek’ (► žohar¹) po metafori oznaka za debelejšo vrsto fižola.

⇐ srvn. *kēver* m ‘hrošč’, *kēvere* ‘isto’, nvn. *Käfer* (Striedter-Temps 1963: 147; Bezljaj ESSJ: II:27), stvn. *kever*, *kevur*, *kevera*, *kevura* < pgerm. **kebra(n)*-m ‘hrošč’ (Kluge 1995: 416; Kroonen 2013: 283) < **g’eb^h-ro-* z zgerm. *-fr- < pgerm. *-br- po Bahderjevem pravilu (Kroonen 2013 l.c.).

③ Germ. entom se korensko povezuje s slov. **zobati* ‘jesti’ s pide. korenom **g’eb^h-* ‘jesti ipd.’ in predpostavlja prvotni pomen ‘glodavec, požeruh’ (Kluge 1995 l.c.; Kroonen 2013 l.c.). Iz srvn. predloge je bilo izposojeno tudi hrv. *kebar* m, g -bra ‘hrošč’ (Skok 1971–1974: II:71), v Ozlju *kēbər* ‘isto’,

hrv. gradišč. *kebar*, g *-bra* ‘hrošč’ (GrH 1991), toda v Varaždinu *kēber*, g *-bra* ‘ščurek’ (Lipljin 2002).

⇒ majni keber ⇒ majnski keber ⇒ šentlipušni keber

kleščar³

ESSJ 0

kleščar m ‘*ščipec, škratek, škorpion, Skorpion*’ (Janežič 1867).

Isln. *kleščar* m ‘škorpion’ (19. st.).

Ⓔ Neuveljavljeni neologizem 19. st. je bil tvorjen z naplavitvijo novega pomena ‘škorpion’ na subst *klēščar* ‘hrošč rogač’, prvotno ‘tisti, ki ima klešče’, ker ima tudi škorpion enako kot hrošč rogač klešče. Skok 1971–1974: II:99 navaja, da na Cresu subst *kleščar* prav tako označuje škorpionja.

► **kleščar¹**

kočeber → keber

ESSJ 0

koloradar → koloradski hrošč

ESSJ 0

koloradski hrošč

ESSJ 0

kolorâdski hrôšč m, g *kolorâdskega hrôšča* ‘hrošč z rumenimi in črnimi progami na sprednjih krilih, katerega ličinke uničujejo krompirjevo listje, *Leptinotarsa decemlineata*’ (zool. – SSKJ), *koloradski hrošč* ‘*Leptinotarsa decemlineata*’ (CZŽ 1997: 161), neuveljavljeno *amerikanski koloradovec* ‘isto’ (Gradivo SSKJ).

Isln. knjiž. *kolorâdski hrôšč* m ‘*Leptinotarsa decemlineata*’; terminološki neologizem 20. st.

⇨^K nvn. *Koloradokäfer* ‘*Leptinotarsa decemlineata*’, dobesedno ‘koloradski hrošč/hrošč iz Kolorada’, prim. agl. *Colorado beetle*, *Colorado potato beetle*.

Ⓔ Kalk enako kot predloga v nvn. kompoz *Koloradokäfer* izpostavljata, da je bil ta krompirju izredno škodljivi hrošč v Evropo importiran iz Amerike, kjer je do leta 1850 v Koloradu živel na divji vrsti krompirja, šele z njegovim pridelovanjem pa se je izredno namnožil in razširil po vsem svetu, v Evropi predvsem po prvi svetovni vojni (CZŽ 1997 l.c.).

Dvobesedni termin je bil predloga za tvorbo simpleksa *kolorâdar* m, g *-ja* ‘koloradski hrošč’: *uničevanje koloradarjev* (ekspr. – SSKJ), v katerem suf *-ar* < **-ar*’b nastopa v enaki funkciji kot v prebivalskih imenih na *-ar* tipa *Kočevar* ← tpn *Kočevje*. Dvobesedna terminološka oznaka je prodrla tudi v narečja, prim. na Vipavskem v Velikih Žabljah *kolo’ra:tski χ’ro:šč* (Jejčič DN 2010: 60), in bila ponekod okrajšana v *hrošč*, prim. primor. kraš. *x’ro:šč* ‘koloradski hrošč’ (Vrh Sv. Mihaela/San Michele del Carso – Devetak DN 2002: 94), obsoš. *hrò:šč* ‘koloradski hrošč’ (Ivančič Kutin 2007), dol. kost. *x’ròšč* ‘isto’ (Gregorič 2014).

► **hrošč¹**

košon → kušon

ESSJ 0

kresnikar

ESSJ 0

kresnikar m, g -rja 'der Johannis- oder Junikäfer (melolontha solstitialis)' (Pleteršnik), *kresnikar* 'ješevček, junijevec, Melolontha solstitialis' (Kmetijske in rokodelske novice 37/23, 4. 6. 1879, 218, vir: dLib.si).

Isl. *kresnikar* m 'prosnica, junijski hrošč, Amphimallon solstitialis = Melolontha solstitialis' (19. st.).

Ⓔ Verjetno pripadnostna izpeljanka na -ar < *-ar'b iz subst *kresnik* m 'mesec junij' (Pleteršnik) < **krěsnikъ*, ker se hrošč pojavlja v mesecu juniju; prvotno torej 'hrošč, ki je v zvezi z junijem'.

► **kresnik**¹

krompirjevec¹

ESSJ 0

krompīrjevec m, g -vca 'koloradski hrošč, Leptinotarsa decemlineata' (zool. – SSKJ), *krompīrjevč* 'Kartoffelkäfer' (Janežič 1893), toda **amerikanski krompīrjevč** 'der Colorado-Kartoffelkäfer (doryophora decemlineata)' (Pleteršnik), *amerikanski krompīrjevec* poleg *krompīrjevec* 'der Colorado=Kartoffelkäfer, Doryophora decemlienata', prim. *Doma je v severni Ameriki, a zanesli so ga že v Evropo, tudi na Nemškem se je že pokazal in bati se je, da ga zatrosijo tudi k nam. Zato je treba paziti na krompir, in kakor hitro bi se kje pokazal ta hrošč, nemudoma se mora krompirjevo zelišče požeti in sežgati, in vsa stvar se mora prijaviti okrajnemu oblastvu, ker drugače preti poljodelcem velika škoda.* (Erjavec 1881: 176s.), kar je bilo v 20. st. nadomeščeno s *koloradski hrošč* (► *koloradski hrošč*), ko je bilo dovolj uzavešeno znanje, da se je hrošč v Ameriki najprej pojavil v Koloradu.

Isl. knjiž. **amerikanski krompīrjevč* m 'koloradski hrošč, Leptinotarsa decemlineata = Doryophora decemlienata';

kasneje skrajšano v **krom'pi:rjevč*; terminološki neologizem 19. st.

Ⓙ^K nvn. *Kartoffelkäfer* 'koloradski hrošč, Leptinotarsa decemlineata', dobesedno 'krompirjev hrošč'.

Ⓔ Dvobesedni kalk po nvn. kompoz je bil tvorjen z danes zastarelim *amerikânski* adj, f -a iz tpn *Amêrika* f 'celina med Atlantskim in Tihim oceanom', s katerim je bil, verjetno zaradi sinonimije z oznako za bramorja (► *krompirjevec*²), dodatno izpostavljen izvor tega hrošča, in s suf -ac < psl. *-bcb substantiviziranim pos adj *krompīrjev*, f -a k ftn *krompīr* 'Solanum tuberosum'.

► **krompir**

kušon

ESSJ 0

kušón m ‘keber’, tudi *kušón* ‘isto’ in *košón* (primor. ter. – Merku GSTN), ter. *košón* Apl ‘maggolino, majski hrošč’ (Spinozzi Monai 2009: 181).

© Morda ničto onimizirano v cgn v it. zapisu *Cosson* = **Košon*, potrjenem v občini Prapотно (Merku 1982: 36).

Isln. dial. **ku'šo:n* ‘majski hrošč, keber’, po razvoju *u > o* v neakcentuirani poziciji **ko'šo:n* (ter.), prim. v Prosnidu *došit* ‘dušiti’ (Ježovnik 2022: 130).

⇨ furl. *cussòn* m ‘majski hrošč, *Melolontha vulgaris*’, tudi generična oznaka za hrošče ovalne oblike (NP), tudi *scussòn* ‘isto’ (NP).

ⓔ Ni znana.

majevec → majski hrošč

ESSJ 0

majkefer

ESSJ 0

má:jkefr m ‘Maikäfer’ (kor. rož. (Sveče) – TSVK) = *majkefr* ‘isto’ (rož. (Sveče) – Nogradnik 1964: 109).

Isln. dial. **má:jkefr* m ‘majski hrošč, *Melolontha melolontha*’ (rož).

⇨ nvn. *Maikäfer* m ‘majski hrošč, *Melolontha melolontha*’ ← nvn. *Mai* ‘maj’ + *Käfer* ‘hrošč’.

ⓔ Majski hrošč je z nvn. kompoz označen po mesecu maju, ko se začne pojavljati (► majni keber, ► majnski keber, ► šentlipušni keber, ► majski hrošč).

majni keber

ESSJ 0

majni kéber m ‘Maikäfer’ (kor. podjun.), kar je v TSVK s.v. *kéber* poknjženo podjun. *majəna* »ēbr ‘Maikäfer’ (Möchling/Mohliče – Nogradnik 1964: 109) in prepisano kot *majəna* »ēbr.

Isln. dial. **majən 'ke:bər* m ‘majski hrošč, *Melolontha melolontha*’ (podjun.); kasneje preoblikovano v določno obliko adj **majəni 'ke:bər*, v kateri je bil -i reduciran do podjun. -v, ki je v primarnem viru neustrezno zapisan z -a, prim. podjun. *što"vrl* ‘Stockerl’ (Nogradnik 1964: 151).

⇨ srvn. **meien-köver* ‘majski hrošč’, nvn. *meienkäfer* ‘isto’ poleg novejšega nvn. *maikäfer* (Grimm 1854–1971) ← srvn. *meie* ‘maj’ + *köver* ‘hrošč’ (Lexer 1872–1878);

srvn. determinativni kompoz je bil ob izposoji reinterpreteriran v besedno zvezo adj + subst.

ⓔ Majski hrošč je s pisno sicer nepotrjenim srvn. kompoz **meien-köver* s pomen-sko podstavo ‘majski hrošč’ označen po mesecu maju, ko se začne pojavljati.

► keber

majnski keber

ESSJ 0

⊕ 18. st.: *mainfski keber* = *fhentlipufhni keber* ‘Maykäfer’ (Gutsman 1789) /*fhentlipufhni keber*/.

Isln. dial. *majnski keber* = *fhentlipufhni keber* m ‘majski hrošč, Melolontha melolontha’ (kor.).

⇐^K nvn. *Maikäfer* m ‘majski hrošč, Melolontha melolontha’.

⊕ Kalka po nvn. predlogi, ki tega hrošča označujeta po času, ko se od maja do junija pojavlja, sta bila tvorjena z jedrom *kēber* m, g *-bra* ‘hrošč’ in dial. *majnski* adj, f *-a* ‘majski’ iz subst *máj* m ‘mesec maj’ ter **fhentlipufhni* adj, f *-a* ‘majski’, ki je bil s suf *-en* < **-bnъ* tvorjen iz **fhent Lipuf* ‘sveti Filip’, ker sveti Filip goduje 3. in 26. maja, prim. subst **fhentlipufhnik* = *fhentlipufhnik* ‘petnik, Mainik, May’ (Gutsman 1789).

Na tvorbo kor. *majnski* adj ‘majski’ je lahko vplival adj v starejši izposojenki **‘majān* ‘ke:bər ⇐ srvn. **meien-kēver* ‘majski hrošč’: *majn-ski* ← **‘majān* ‘majski’ (► majni keber).

Podobno je izpostavljen mesec, ko se ta hrošč zlasti pojavlja, tudi v sin *majski hrošč* (► majski hrošč).

► maj ► keber

majski hrošč

ESSJ 0

májski hrōšč m, g *májskega hrōšča* ‘hrošč rjave barve, s pahljačastimi tipalnicami, ki se v velikih množinah pojavlja vsako četrto leto, Melolontha vulgaris’ (SSKJ), tudi *rjavi hrōšč* ‘isto’ (SSKJ), *majski hrošč* ‘Melolontha melolontha’ (CZŽ 1997: 334), pred tem *navadni hrōšč* ‘der Maikäfer (melolontha vulgaris)’ (Pleteršnik), *navadni hrošč* ‘navadni keber, Melolontha vulgaris’ (Erjavec 1875: 349) in *rujavi hrošč* ‘navadni keber, der Maikäfer, Melolontha vulgaris’ (Erjavec 1864: 80) ter simpleks *hrōšč* ‘keber, Maikäfer (Scarabaeus melolontha)’ (Cigale 1860), z dial. razvojem *š* < *šč* *hroš* ‘Maikäfer’ (Janežič 1851).

⊕ Strukturna tvorjenka na *-ec* < **-ьсѣ* *Hrošec* (keber) in njegov črv sta najhuja sovražnika poljedelstvu (Novice gospodarske, obrtniške in narodne 35.15, 11. 4. 1877, vir: dLib.si), *hrošec* s sin *keber* (Matija Rant, Opis najnavadnejih, sadjereji škodljivih mrčesov: Sadjerejem v poduk in domačo rabo, Ljubljana 1883: 32, vir: dLib.si).

⊕ 19. st.: *hrōfh* ‘der Maikäfer (Scarabaeus Melolontha. Linn.)’ (Murko 1833a: 90) /hroš/.

Psln. **hrōšč* m, g *hrōščā* ‘scarabaeus’;

kasneje tako kot tudi v nekaterih drugih slov. jezikih pomensko specializirano na označevanje majskega hrošča, katerega ličinke se hranijo s koreninami;

to je sprožilo, da se je pod vplivom nvn. termina *Maikäfer* ‘majski hrošč’, v katerem je bil s prvo sestavino kompoz izpostavljen mesec, ko se ta škodljivec zlasti pojavi, v knjižnih in terminoloških virih 20. st. začela uporabljati dvobesedna oznaka *majski hrošč*, pred tem pa *rjavi hrošč* (19. st.) in *navadni hrošč* (19. st.). Vpliv nomenklature v nvn. *Maikäfer* je na koroškem območju potrjen že v 18. st. (► majnski keber, ► šentlipušni keber) in kasneje v 19. st. v neuveljavljenem strokovnem terminu *majevec* ‘hrošec, keber, der Maikäfer, Melolontha vulgaris’ (Matija Rant, Opis najnavadnejih, sadjereji škodljivih mrčesov: Sadjerejcem v poduk in domačo rabo, Ljubljana 1883: 32, vir: dLib.si).

► **hrošč¹**

navadni hrošč → majski hrošč

ESSJ ∅

navadni keber → keber

ESSJ ∅

ogrc¹

ESSJ *ôgrc*, s.v. *vogríca*

ôgrc m, g -a ‘ličinka majskega hrošča in nekaterih drugih hroščev, ki objeda korenine, gomolje rastlin’: *uničevati ogrce*; *krt se hrani tudi z ogrci* (agr. – SSKJ), *ôgrc/ogrc*, g *ogrcá/ogrcà* ‘die Made der Dasselfliege, der Engerling’, ‘podjed, ličinka rjavega hrošča’ (Pleteršnik), *ogerc* ‘ličinka s tremi pari nog blizu glave’ (Erjavec 1875: 347), *ogric*, *ogrec*, g *ogerca* ‘Engerling, Enderling’ (Cigale 1860); dol. kost. *ʼvɔ:grc* ‘ličinka govejega zolja, ki se zajeda v govedo’ (Gregorič 2014), panon. prleš. *ʼôgrc*, g -a ‘ličinka majskega hrošča’ (Rajh 2010).

Psln. **ogřǣc* m, g *ogřcā* ‘ličinka’;

kasneje, podobno kot v nekaterih drugih slov. jezikih na eni strani pomensko specializirano na označevanje ličink različnih žuželk, tudi majskega hrošča, na drugi pa se je iz pomena ‘ličinka, ki pri živini povzroča podkožno oteklino’ razvil nezoonimski pomen ‘mozolj, loj, zastal v zunanem delu žleze lojnice’;

- = hrv. *ugrc* ‘ličinka obada, ki pri živini povzroča podkožno oteklino’ (ARj), toda *ugarc*, g -arca ‘bolle, sorta di buboni, o gonfiature, che vengono ai bovi, pustulæ’ (Stulić 1806) poleg *ùgrk* ‘ličinka obada, ki pri živini povzroča podkožno oteklino’ (ARj), blg. *vôgaréc* ‘Oestrus equi, Oestrus bovi’ (Gerov 1895–1908), *vôgôréc* ‘isto’, *vôgàrec* (BER: I:201);

< **psl.** dial. **ogřǣcъ* m ‘ličinka’ ap B.

Ⓔ Psl. dial. **ogřǣcъ* je najverjetneje le strukturna tvorjenka na *-*bcъ* iz psl. **ogřъ* ‘ličinka’, prim. r. *úgorъ*, g *ugrjá* ‘ličinka obada’ s prehodom v deklinacijski vzorec kot r. *úgorъ*, g *ugrjá* ‘jegulja’, č. *uher* ‘ličinka trakulje’; ker

so ličinke glede videza in premikanja podobne majhnim črvom = majhnim kačam, je psl. **ogrb* 'ličinka' korensko sorodno s psl. poimenovanjem za jeguljo, tj. kači podobno ribo, tj. **ogrb*'b m, g **ogrb*'a 'anguilla' = stpr. *angurgis* 'isto', sekundarno **ogor*'b (► *ogor*); pomensko najbližje je korensko sorodno nvn. *Engerling* 'ličinka majskega hrošča ali zolja', srvn. *engerlîn* 'kleiner anger' (Lexer 1872–1878), kar je dem k srvn. *enger* 'prišč na obrazu', tudi *angar* 'isto' in 'žitna žerka' (Lexer 1872–1878), stvn. *angar* 'žitna žerka' (Miklošič 1886: 223; Trautmann 1923: 8; Skok 1971–1974: II:538; Bezljaj ESSJ: II:244; ÈSSJa: 40:39s.; Kluge 1995: 221; Pfeifer 2000: 285; Kroonen 2013: 28; ALEW: 1149) < pgerm **angra*- m < pide. **H₂eng^{uh}-ro*- (Kroonen 2013 l.c.); pgerm. **angra*- je torej enako psl. **ogrb* 'ličinka' (Trautmann 1923 l.c.) in le v suf različno od psl **ogrb*'b 'jegulja'; pide. **H₂eng^{uh}-ro*- je gotovo v besedotvornem razmerju s pide. **H₂éng^{uh}-i-/H₂ng^{uh}-éj-* (Schuster-Šewc 1983–1996: 1701; ALEW l.c.), prim. psl. **ôžb* m, f, g -i 'kača', sti. *áhi*- m 'isto', mav. *aži*- (► *gož*).

⇒ **ogrc²**

podjēd²

ESSJ 0

podjēd m, g -ēda 'ličinka majskega hrošča in nekaterih drugih hroščev, ki objeda korenine, gomolje rastlin; ogrc': *krt se hrani tudi s podjēdi* (zastar. – SSKJ), *podjēd*, g -jēda 'der Engerling', pl *podjēdi* 'podzemeljski beli črvi' (Pleteršnik), *črvom podobne ličinke ali podjēdi* (Erjavec 1881: 163) 'ličinke majskega hrošča', *podjēd* 'podzemeljski beli črv, kateri se pozneje izprevrže v hrósta; der Engerling', *Po ôrnem polji naj se mej oránjem ali kopánjem máhoma za plugom, za motiko ali za lopáto podjēdi (podzemeljski beli črvjé) pobírajó in takój pokončávajo*. (Nauk slovénским županom, kakó jim je délati, kadar opravljajo domačega in izročēnega podróčja dolžnosti, Ljubljana 1880: 184, 138, vir: dLib.si); kor. rož. *pudjīd* 'podjed, ogrc majskega hrošča' (Šašel 1957), rož. *podjī:d* 'ličinka' (Kattnig 2017).

Isln. dial. **podjēd* m 'ličinka, ki spodjeda podzemne dele rastlin' (kor.) << **pod-īēđb*.

☞ Ker je poimenovanje za ličinko majskega hrošča homonimno s poimenovanjem za bramorja, ki ima dokaj širok areal (vsaj kor., primor., panon.), bi bilo sicer možno sklepati na prenos s poimenovanja za bramorja (► *ogrc¹*, ► *ogrc²*), a je zaradi živega jezikovnega občutka, da sta obe oznaki povezani z glagolom *podjēdati* -am impf 'od spodaj jesti', npr. *črv podjēda rastlino* (Pleteršnik), < **pod-īēđati*, bolj verjetno, da je poimenovanje iz iste glagolske podlage nastalo paralelno s poimenovanjem za bramorja oziroma da je bila leksikalizacija nomena agentis s pomensko podstavo *'kdor od spodaj jé' dvosmerna.

Cirkumfleks v kor. rož. *pudjîd* namesto pričakovanega refleksa starega akuta je verjetno analoški.

► **podjed**¹

prosenka² → **prosnica**

ESSJ ∅

prosnica

ESSJ ∅

prôsnica f 'majskemu hrošču podoben hrošč, ki se pojavi meseca junija ali julija, Amphimallon solstitialis': *ličinka prosnice* (zool. – SSKJ), *prosnica* 'junijski hrošč, Amphimallon solstitialis' (CZŽ 1997: 335), *prôsnica* 'der Juni- oder Brachkäfer (rhizotrogus solstitialis)' (Pleteršnik), *prosnica* 'Brachkäfer, Junikäfer' (Janežič 1893), *prosnica* 'der Juni= oder Brachkäfer, Rhizotrogus solstitialis' (Erjavac 1881: 163).

Isln. **pro:snica* f 'junijski hrošč, Amphimallon solstitialis = Rhizotrogus solstitialis' (19. st.).

Ⓔ Entom za rumenorjavega hrošča, katerega ličinke žrejo korenine (CZŽ 1997 l.c.), je verjetno tvorjenka iz subst *prosô* n 'miliun' < psl. **prôso*, ker se med junijem in julijem, ko ta hrošč začne v mraku obletavati tudi poljske površine, proso seje kot strniščni posevek. Tvorjenka je s suf *-ica* substantivizirana iz sicer nepotrjenega **prosen* adj, f *-sna* < **prôsъnъ* ← **prôso*, izvirno torej **prôsъnica*. Tako razlago dopušča tudi besedotvorno variantno **prosênka** f 'der Junikäfer' (Kranjska – Pleteršnik), ki s suf *-ka* < **-bka* kaže na substantivizacijo iz besedotvorno drugačnega *prosên* adj, f *-a* 'kar je v zvezi s prosom' < **prôsъnъ*.

► **proso**¹

rjavi hrošč → **majski hrošč**

ESSJ ∅

skorpigon → **škorpijon**

ESSJ ∅

skrak → **skrakek**

ESSJ ∅

skrakek

ESSJ ∅

skrakek m 'Skorpion' (Cigale 1860 po Metelkovem gradivu), *skrakek* 'Skorpion' (Janežič 1851).

Ⓔ 18. st.: *skrakèk* 'Skorpion, scorio' (Pohlin 1781), *skrakek* 'Skorpion' (Gutsman 1789); 19. st.: *skrákek* 'der Skorpion' (Murko 1833a: 520).

Isln. **sk'ra:kək* m 'škorpijon' (18. st.).

Ⓔ Ni jasno, ali je oznaka za škorpijona domač neologizem ali kalk po tuji, neidentificirani predlogi. Ker so za škorpijona kot členonožca značilne razmeroma dolge noge, je možno, da je oznaka mlada svojilnostna izpeljanka na

-ek < *-bkb iz *skrâk* m ‘dolga noga, zadnja noga’ (Pleteršnik). Brez te izpeljave kasneje potrjeno **skrak** m ‘der Skorpion, il scorpione’ (Drobnič 1858) je lahko retrogradna tvorba iz starejšega *skrakek*.

► **krak** ⇒ škratek

strupijan

ESSJ Ø

strupijân m ‘škorpijon’ (Pleteršnik), *strupijan* ‘škorpijon, ščipavec, skrakek, Skorpion’ (Cigale 1860), *strupjân* ‘Scorpion’ (Janežič 1851).

⊕ 18. st.: *strupijan* ‘Skorpion, scorio’ (Pohlin 1781), *strupian* ‘*fhkerpien*, *fhzhipavez*, *fhkorpian*, Skorpion’ (Gutsman 1789); 19. st.: *strupian* ‘Skorpion’ (Jarnik 1832: 208), *strúppjan* ‘der Skorpion’ (Murko 1833a: 568).

Isl. **strupija:n* m ‘škorpijon’ (18. st.).

⊕ Neuveljavljen neologizem 18. st., ki je bil na podlagi znanja, da je škorpijonov pik strupen, kar odraža tudi Kastelec-Vorenčeva opisna oznaka **strupovita šhivál**, najverjetneje sekundarno s korensko podstavo *strûp* m ‘venenum’ tvorjen na podlagi starejšega, med 16. in 18. st. potrjenega sin *škarpijan* poleg *škorpijan* (BSKJ), *šhkarpiân* ‘*strupovita šhivál*, scorio, vel scorpious’ (Kastelec, Vorenc 1680–1710), *fhkorpian* ‘*fhzhipavez*, *strupian*, Skorpion’ (Gutsman 1789), ki je bil v 16. st. znan tudi v hrv. *škorpijan* (ARj). Ti primeri na -ijan kažejo, da se je izglasje entom *škorpijôn* ‘scorio’ preoblikovalo pod vplivom tvorb s suf -ijan tipa *modrijân*, *grobijân*. Podobno o nastanku sln. *strupijân* Bajec 1950: 45. Na širši areal variante na -ijan *škorpijan* kaže rovt. tolm. *škrplân* m ‘škorpijon’ (► škrlpljan).

► **strup** ► **škorpijon**

strupovita žival → strupijan

ESSJ Ø

ščipalec → ščipavec

ESSJ Ø

ščipavec

ESSJ Ø

ščipâvâc m, g -vca ‘der Scorpion’, pl *ščipavci* ‘die Scorpione (scorpionida)’ (Pleteršnik), *ščipavci* m pl ‘Scorpionida’ z neuveljavljenim terminom **evropski ščipavec** m ‘škorpijon, Scorio europaeus’ (Erjavec 1875: 366), ki je z drugače tvorjenim adj na -ski < *-bskbjib nadomestil starejšega **evropejski ščipavec** ‘škorpijon, der europäische Skorpion, Scórpio europaeus’ (Erjavec 1864: 121), v katerem je osnova še tvorjena pod vplivom nvn. *europäisch*, *ščipavec* ‘škorpijon, strupijan, skrakek, Skorpion’ (Cigale 1860).

⊕ 18. st.: *fhzhipavez* ‘*fhkerpien*, *fhkorpian*, *strupian*, Skorpion’ (Gutsman 1789).

Isln. **šči'pa:væc* m 'škorpijon' (18. st.).

- Prim. enako hrv. *štípavac* m, g *štīpāvca* 'škorpijon' (Mikalja 1649; della Bella 1728; ARj), *štípavac*, g *-āvca* 'isto' (ARj; Jurančič 1986);

< **jslov.** (sln.-hrv.) **ščipǎũbьcb* 'kdor ščiplje'.

Ⓔ Sln. in hrv. entom sta s suf **-bьcb* substantivizirana iz adj **ščipǎũbь* 'tak, ki rad ščiplje, pika' ← psl. **ščipǎti* 'pikati, zbadati, rezati, ločevati' in škorpijona označujeta kot žuželko, ki pika, ščiplje.

Ker je bil hrv. entom pisno potrjen precej prej kot slovenski, ni izključeno, da je bil slovenski glasovno adaptiran iz hrvaškega. Sodobno *ščipālec* m, g *-lca*, navadno pl *ščipālci* 'pajkovci s kratkim glavoprsjem in dolgim, členastim zadkom s strupnico na zadnjem členu, Scorpiones' (SSKJ), *ščipalci* m pl 'škorpijoni, Scorpiones' (CZŽ 1997: 370) je bilo neustrezno poknjženo iz starejšega *ščipāvæc* 'škorpijon'.

► **ščipati** ⇒ ščipec

ščipec

ESSJ 0

ščipæc m, g *-pca* 'ščipavec, der Scorpion' (Pleteršnik), *ščipec* 'kleščar, škratek, škorpijón, Skorpion' (Janežič 1867).

Isln. **š'či:pæc* m 'škorpijon' (19. st.).

Ⓔ Verjetno pod vplivom prvotnejšega sln. *ščipāvæc* m 'der Scorpion' (Pleteršnik), potrjenega že v 18. st. kot *fhzhipavez* 'fhkerpien, fhkorpian, strupian, Skorpion' (Gutsman 1789), ki škorpijona označuje po značilnosti, da pika, ščiplje, tvorjeno v okviru iste besedne družine, le da je *ščipæc* nomen agentis na *-ec* < **-bьcb* iz *ščipati* *-am/-pljem* impf 'pikati, zbadati'. Enako je bil na podlagi hrv. *štípavac*, g *-āvca* 'škorpijon' novo tvorjen in pozno pisno potrjen hrv. sin *štípac*, g *-pca* (ARj; Jurančič 1986).

► **ščipavec**

ščurek⁵

ESSJ 0

ščùrak m, g *-rka* 'škorpijon' poleg 'scarafaggio, blatta' (Špehonja 2012a; Špehonja 2012b).

Isln. dial. *ščùrak* m 'škorpijon' poleg 'hišni ščurek' (nad.).

Ⓔ Osamljeno. V okviru sln. subst *ščúrek* se pomen 'škorpijon' nikjer drugod ne potrjuje, znan pa je v č. *štír* 'škorpijon' poleg 'bramor' in 'močerad' ter 'krt', stč. *štír* 'škorpijon' (Machek 1968: 626), slš. *štír* 'škorpijon' in gl. *ščúr* 'isto' (citirano po Machku 1968 l.c.) < psl. **ščúrbь* m, prvotno verjetno 'žuželka = zarezana žival'. Ker so v slov. jezikih poimenovanja za škorpijona ali izposojenke ali pa mlajši neologizmi, je verjetno, da se je v okviru slov. entom iz psl. **ščúrbь* oziroma **ščurbьkь* pomen 'škorpijon' naplastil na

entomonimske pomene šele potem, ko so v posameznih jezikih že označevali človeku škodljivo ali neprijetno, ostudno žuželko. Pomen 'škorpijon' se je zato v nad. dial. sistemu verjetno naplastil na pomen 'kuhinjski ščurek' subst. *ščùrak*. Podobno naplastitev pomena 'škorpijon' na neko entomonimsko predlogo je treba predpostaviti tudi za stč. *štír*.

► **ščurek**¹ ⇒ štir

šentlipušni keber → majnski keber

ESSJ Ø

škorpijan → škrpljan

ESSJ Ø

škorpijon

ESSJ Ø

škorpijôn m, g -a 'žival s strupnico in navzgor obrnjenim želom na koncu dolgega členastega zadka': *škorpijon ga je pičil* (SSKJ), *škorpijoni* m pl 'ščipalci, Scorpiones' (CZŽ 1997: 370), *škorpijôn* 'škorpijon, der Scorpion' (Pleteršnik), *škorpijon* 'evropski ščipavec, Scorio europaeus' (Erjavac 1875: 366), *škorpijon* 'evropejski ščipavec, der europäische Skorpion, Scórpio europaeus' (Erjavac 1864: 121), *škorpijon* 'ščipavec, strupijan, Scorpion' (Cigale 1860), *škorpijôn* 'der Skorpion, lo scorpione' (Drobnič 1858), *škorpijôn* 'Scorpion' (Janežič 1851); primor. nad. *skarpjôn* 'scorpione', *skerpijôn* 'isto', *skorpijôn* (Rigoni, Salvino 1999), kraš. *škrpjún* 'Scorpion' (Štrekelj 1887: 400), notr. *škarpiju:ən* (Velike Žablje – Jejčič DN 2010: 119), rovt. črnovr. *škarpijûən* (Tominec 1964), dol. *škarpijûon* (Šentrupert – Smole Diss. 1994).

Ⓘ Fem na -ka *škorpijônka* 'samica škorpijona' (SSKJ).

Ⓙ 16. st.: *shkorpion* 'Scorpion, scorio' (Megiser 1592); 18. st.: *fhkerpien* 'fhzhipavez, strupian, fhkorpian, Skorpion' (Gutsman 1789) = **škrpjén**; 19. st.: *fhkorpjôn* 'der Skorpion (Scorio)' (Murko 1833a: 583 z oznako, da je beseda izposojena).

Isln. **škorpi'jo:n* m 'scorio' (16. st.);

po izposoji v sln. dial. sisteme reducirano v **škrp'jo:n*; Gutsmanovo osamljeno *fhkerpien* je morda le nerodna in neustrezna poknjižba iz dial. **škrp'jo:n*, ki temelji na upoštevanju sln. preglasa vokala *o* v *e* za *j* tipa *pôlje*, toda *mesô*.

- ⇔ nv. *Skorpion* 'scorio' (Snoj 2016: 751) oziroma boljše srvn. *scorpiôn* 'isto', stvn. *scorpiôn* ⇔ lat. *scorpiō* m, g -ōnis 'škorpijon' poleg *scorpius* 'isto', *scorpios* ⇔ gr. σκορπίος m 'škorpijon' (Kluge 1995: 767; Pfeifer 2000: 1301; Frisk 1973: II:738; Beekes 2010: 1358).

Ⓔ Etimologija gr. σκορπίος 'škorpijon' je neznana; ker škorpijon živi pretežno na južноеvropskem območju, entom najverjetneje izvira iz neke substratne mediteranske predloge (Frisk 1973 l.c.; Beekes 2010 l.c.).

Sodobni pomen ‘osmo ozvezdje živalskega kroga’ (SSKJ) se je prek lat. enako kot entomonimski razširil po Evropi, oba pa izvirata že iz gr.

Z vzglasnim *s-*, ki je bilo iz *škorpijōn* verjetno preoblikovano pod vplivom lat. *scorpiō* m ‘škorpijon’ ali nvn. pisne predloge *Scorpion*, je *škorpijōn* m ‘der europäische Scorpion (*scorpio europaeus*)’ (Pleteršnik), *škorpijon* ‘evropski ščipavec, der europäische Scorpion, *Scorpio europaeus*’ (Erjavc 1881: 225), v 17. st. *šcorpijon* ‘scorpio’ (Kastelec, Vorenc 1680–1710).

Ⓢ^{BD}

Gr. σκorpion m ‘škorpijon’

⇒ lat. *scorpios*, *scorpius*, *scorpiō*, g -ōnis

⇒ stvn. *scorpiōn* > srvn. *scorpiōn*

⇒ sln. **škorpi'jo:n*

→ PO NVN. ALI LAT. PISNI PREDLOGI PREOBLIKOVANO

→ PO DIAL. REDUKCIJI IN NEUSTREZNI POKNJIŽBI IZGLASJA

→ PO PREMETU -OR- V -RO-

→ PO LJUDSKOETIMOLOŠKI NASLONITVI

→ PO NASLONITVI NA SLN. IZGLASJA -IJAN

→ PO REDUKCIJI IN NASTANKU EPENTETIČNEGA L

nvn. *Scorpionfliege*

⇒ K

⇒ škropijon ⇒ škropijonarica ⇒ škrapljan

sln. *škorpijon*;

→ sln. *škorpijon*;

→ sln. *škrpijen*;

→ sln. *škropijon*;

→ sln. *škrapijon*;

→ sln. *škorpijon*;

→ sln. *škrpljan*;

sln. *škorpijonarica*.

škrapijon → škropijon

ESSJ Ø

škratek

ESSJ Ø

škrâtek m, g -tka ‘škorpijon’ (Pleteršnik), *škratek* ‘ščipec, kleščar, škorpijón, Skorpion’ (Janežič 1867).

Isln. **škr'a:tək* m ‘škorpijon’ (19. st.).

Ⓢ Osamljeno. Ker Janežič v starejši izdaji slovarja navaja sin *skrakek* m ‘Skorpion’ (Janežič 1851), ki je pisno potrjen od 18. st. dalje, prim. 18. st. *skrakèk* ‘Skorpion, scorpio’ (Pohlin 1781), *skrakek* ‘Skorpion’ (Gutsman 1789), 19. st. *škrákek* ‘der Skorpion’ (Murko 1833a: 520), je možno, da je kasnejši sin *škratek* le njegova fonetična varianta z razvojem vzglasja *sk-* v *šk-*, verjetno pod vplivom sin *škorpijōn*, in z v drugem sln. gradivu sicer nepotrjeno oziroma neevidentirano disimilacijo *t : k ← k : k*.

► **skrakek**

škropijon

ESSJ Ø

škropijon m ‘škorpijon’ (dol. bkr. – Šašelj 1906–1909: I:308), toda kost. *škrapi'jo:n* ‘škorpijon’ (Gregorič 2014) s korenskim -a-, a kost. govor akanja ne potrjuje.

Isln. dial. **škropijon* m ‘škorpijon’ (dol.);

po izposoji v sln. dial. sisteme po premetu *-ro-* ← *-or-* nastalo iz arealno širšega sin *škorpijôn*; toda kost. varianta je enako kot bosan. *škrapijûn* 'škorpijon' (Varoš v Bosni – ARj) bolj verjetno v korenskem vokalu iz sln. *škorpijôn* oz. hrv., srb. *škorpijûn*, g *škorpijûna* (ARj) ljudskoetimološko preoblikovana po neki predlogi, morda sln. *škrabati -am* impf 'praskati', hrv., srb. *škrábati* impf 'isto'.

► **škorpijon**

škrpjen → škorpijon

ESSJ Ø

škrpljan

ESSJ Ø

škrplán m 'škorpijon' (rov. tolm. – DTZ 1993: 185), tolm. *škrp'la:n* 'škorpijon' (Čujec Stres 2010–2014).

Isl. dial. **škrp'l'a:n* 'škorpijon' ← **škrp'ja:n* in po razvoju *l' > l* *škrplán* = *škrp'la:n* 'isto' (tolm.);

dial. varianta **škrp'l'a:n* z epentetičnim *l'* za *p* se je razvila iz v korenskem delu reduciranega sin **škorpijan**, ki je bil v izglasju preoblikovan iz *škorpijôn*, prim. že v 16. st. reducirano *škarpijan* /škarpijan/ ob nereduciranjem *škorpijan* (BSKJ), v 17. st. *šhkarpián* 'scorpio' (Kastelec, Vorenc 1680–1710) /škarpijan/, v 18. st. *šhkorpián* 'šhžhipavez, širupian, Skorpion' (Gutsman 1789). Na širši areal variante *škorpijan* z izglasjem *-ijan* kaže tudi sln. pomenskomotivacijsko novotvorjeno *strupijân* (► *strupijan*), pa tudi hrv. *škorpijân* 'scorpio' (ARj).

► **škorpijon**

štir

ESSJ štír, s.v. ščúrek

štír m 'der Scorpion' (panon. pkm. – Pleteršnik po Cafu in Miklošiču 1862–1865), stpkm. *štír* 'škorpijon' (Novak 2006).

Isl. dial. *štír* m 'škorpijon' (pkm.).

⇔ **cs.** *štír* 'scorpio' ⇔ **stč.** *štír* 'škorpijon', **č.** *štír* 'isto' < **psl.** **ščúr* (Snoj v Bezljaj ESSJ: IV:114) 'žuželka = zarezana žival', prim. pomensko enako slš. *štúr* m 'škorpijon'.

Sln. dial. kot *štír* 'škorpijon' navaja Machek 1968: 626, a ne prepozna, da to ni sln. avtohtona beseda.

► **ščurek**⁵

KRAJŠAVE

Krajšave in simboli, ki so bili uporabljeni že v geslih poskusnega zvezka NESSJ in rastočega spletnega slovarja NESSJ, se najdejo na naslovu NESSJ_Krajšave.pdf (fran.si), novi krajšavi pa sta naslednji:

entom = entomonim, občno ime žuželk

isl. knjiž. = izhodiščnoslovenskoknjižni

VIRI IN LITERATURA

Viri in literatura, ki so bili uporabljeni že v geslih poskusnega zvezka NESSJ in rastočega spletnega slovarja NESSJ, se najdejo na naslovu NESSJ_Literatura.pdf (fran.si), novi pa so naslednji:

Bunc 1940 = Stanko Bunc, Imena za denar na Slovenskem, *Slovenski jezik* III (1940), 56–67.

Devetak DN 2002 = Viljena Devetak, *Govor in kolednica prebivalcev Vrha Sv. Mihaela (San Michele del Carso)*, diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2002.

Furlan 2022 = Metka Furlan, Novi etimološki slovar slovenskega jezika kot rastoči spletni slovar 2017–: dodatek 2022 (sinonimi za čmrlja), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 7–31.

Ježovnik 2022 = Janoš Ježovnik, *Glasovne in naglasne značilnosti terskega narečja*, Ljubljana: Založba ZRC, 2022 (*Linguistica et philologica* 43).

SJ = *Slovenski jezik: glasilo Slavističnega društva*, Ljubljana: Slavistično društvo, 1938–1941.

Stramljič Breznik 2018 = Irena Stramljič Breznik, Univerbizacija (poenobesedenje) v slovenskem besedotvornem sistemu, *Slavistična revija* 66.3 (2018), 369–382.

SUI = /Imena/, *Statistični urad Republike Slovenije (SURS)*, <https://www.stat.si/ImenaRojstva>.

SUMMARY

The New Slovenian Etymological Dictionary as a Growing Online Dictionary, 2017–: the 2023 Additions (Designations for ‘Scorpion’, ‘Colorado Beetle’, ‘June Beetle’, and ‘Cockchafer’)

This year’s additions to the growing online *New Slovenian Etymological Dictionary* (2017–) consist of fifty-three entries representing Slovenian synonyms for several arthropods; namely, the scorpion (Scorpiones), Colorado potato beetle (*Leptinotarsa decemlineata*), June beetle (*Amphimallon solstitialis*), and cockchafer (*Melolontha melolontha*; here also with designations for its grubs).

Of the twenty synonyms for ‘scorpion’, the oldest is *škorpijôn* as a borrowing from MHG *scorpiôn*, from which the variants *skorpijon*, *škorpijan*, *škrapijon*, *škropijon*, *škrpijen*, and *škrpljan* arose. The entomonym *škorpijôn* entered dialects relatively early as a cultural loanword and underwent reduction to **škrpijôn* and also to **škrpjôn*, as well as metathesis to *škropijon*; this variant, probably influenced by *škrábat* ‘scratch’ through folk etymology, was transformed into *škrapijon*. Some synonyms show transformation of the ending *-ijon* into *-ijan* following the pattern of nouns of the type *grobijân* ‘violent person’, *modrijân* ‘wise person’. This new variant **škorpijân* also passed into dialect and after reduction it turned into **škrpjân*, and the new sequence *-pj-*, due to the strong linguistic pattern of inserting epenthetic *l*, underwent exactly this change, as the variant **škrpljân* shows. Furthermore, the onset of the lexeme *škorpijôn*, restricted to the standard language, was transformed into *skorpijôn*, probably under the influence of Lat. *scorpio* ‘scorpion’ or the orthography of NHG *Scorpion*.

The Colorado potato beetle, a pest that can greatly threaten potato cultivation by destroying the above-ground green part, did not appear in large numbers in Slovenia until after the First World War, and so the entomonyms for it are recent. The oldest of the six synonyms—*amerikanski krompirjevec* ‘American potato (beetle)’, based on the German term, to which the adjective *amerikanski* ‘American’ was added—already appeared in the nineteenth century, when the Colorado potato beetle already represented a serious threat to cultivation of potatoes as an important Slovenian foodstuff. In the twentieth century, this entomonym was replaced by the term *koloradski hrošč* ‘Colorado beetle’ as calque of NHG *Koloradkäfer* ‘Colorado beetle’. When borrowed into dialects, this designation was shortened to *hrošč* ‘beetle’.

The entomonyms for ‘cockchafer’ are either narrowly dialectal and have no parallels in other Slavic languages (e.g., *drekač* ‘dung beetle’, *hrošč* ‘beetle’, *junec* ‘beetle’) or are recent designations (e.g., *rjavi hrošč* ‘brown beetle’, *navadni hrošč* ‘common beetle’), which indicates that they are mostly more recent and narrow in area and only derived from the standard language. Among the harmful beetles whose grubs cause more damage than the adult beetles, it is only the May beetle for which a special label has been attested or established for its grubs (*beli črvje/beli črvi* ‘white worms’, *ogre* ‘grub’, *podjed* ‘grub’); this shows that this pest was generally and well known in Slovenia, but the labels for the adult insect (the beetle) do not confirm this. Among the most stable designations are only Carinthian dialect *majnski keber* ‘May beetle’ and *šentlipušni keber* ‘Saint Philip’s beetle’, which were attested in written sources in the eighteenth century, and the standard terminological designation *majski hrošč* ‘May beetle’, which was only attested in the twentieth century; just like *majevec* attested in the nineteenth century, these are all calques based on NHG *Maikäfer* ‘May beetle’.

Similarly, the entomonyms for the June beetle are either narrowly dialectal without parallels in other Slavic languages—for example, *hajdosevec*, *ivanjščak*, *ješevček*, *junijevec*, *kresnikar*, *prosenka*, *prosnica*—or recent terminological designations (e.g., *junijski hrošč* ‘June beetle’). Except for the head noun *hrošč* ‘beetle’ in the standard term *junijski hrošč* ‘June beetle’, which is inherited from the Proto-Slavic agent noun **hrǫščь* m. ‘beetle’, all these designations—except for the root of the obscure term *drastič*—are multi-stage derivations from lexemes of reliable Slavic origin.

DRAGO UNUK

FONETIČNO-FONOLOŠKI STATUS FONEMA /v/ V SLOVENSKEM GOVORJENEM KNJIŽNEM JEZIKU

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.2.02](https://doi.org/10.3986/JZ.29.2.02)

Članek obravnava fonetični in fonološki status fonema /v/ glede na slovenski knjižni jezik. Fonetično-fonološke raziskave v novejšem času so pokazale nejasnosti glede definiranih glasovnih variant (alofonov) fonema /v/ v sodobnem govorjenem knjižnem jeziku in variantnost uresničevanja pravopisno-pravorečne norme ter potrebo po fonetični in fonološki obravnavi alofonov fonema /v/. Obravnava je usmerjena v raziskovalna vprašanja o /v/: število in vrste alofonov ter fonotaktične razvrstitve posameznih alofonov v glasovnem okolju v vzglasju in izglasju zloga glede na načelo *zaporedje zvočnosti*; fonetične artikulacijske, akustične in avditivne značilnosti posameznih alofonov; zapisovanje posameznih alofonov v transkripciji IPA in narodni fonetični transkripciji; fonotaktična pravila razvrstitve posameznih alofonov. Raziskava ugotavlja drugačen fonetični in fonološki status /v/, kot je uveljavljen v predpisnih priročnikih.

Ključne besede: fonem /v/, razvrstitev /v/, alofon, dvoglasnik, zvočnost, fonetična transkripcija, fonotaktika

The Phonetic and Phonological Status of the Phoneme /v/ in Spoken Standard Slovenian

This article deals with the phonetic and phonological status of the phoneme /v/ in standard Slovenian. Recent phonetic and phonological research has revealed uncertainties regarding the allophones of /v/ defined in contemporary spoken standard language and variability in applying the orthographic and orthoepic norm, along with a need for a phonetic and phonological analysis of allophones of /v/. The article focuses on the following research issues related to /v/: the number and types of allophones, and the phonotactic distribution of individual allophones in the phonetic environment in syllable onsets and codas according to the sonority hierarchy; phonetic articulatory, acoustic, and auditory characteristics of individual allophones in IPA transcription and Slovenian phonetic transcription; and phonotactic rules for the distribution of individual allophones. The research findings show a different phonetic and phonological status of /v/ than that established in prescriptive manuals.

Keywords: phoneme /v/, order of /v/, allophone, diphthong, sonority, phonetic transcription, phonotactics

1 Uvod

Fonetični in fonološki status fonema /v/ v slovenskem govorjenem knjižnem jeziku je v preteklosti pritegoval precejšnjo pozornost v jezikoslovnih razpravah in fonetično-fonoloških raziskavah. Predvsem v opredelitvah nastopanja /v/ v različnih razvrstitvah in različnih uresničitvah (variantah) so prevladovala fonološka merila, fonetične raziskave razločevalnih lastnosti posameznih variant v novejšem času pa ne kažejo sorazmernosti z njimi. V ospredju prispevka so temeljna vprašanja o fonemu /v/: (1) katere so njegove stvarne glasovne različice; (2) fonotaktična razvrstitev njegovih posameznih glasovnih različic v glasovnem okolju v zlogu; (3) fonetične izgovorne, zvočne in slušne značilnosti njegovih posameznih glasovnih različic; (4) ustreznost zapisovanja njegovih glasovnih različic v prepisu IPA in širokem narodnem fonetičnem prepisu, oprtem na pravopisni prepis, tj. za potrebe uporabnikov jezika (v priročnikih idr.) kot nabor grafemskih znakov za izrazitev glasovnih različic; (5) njegove fonetične in fonološke lastnosti; (6) fonotaktična pravila za razvrstitve posameznih glasovnih različic /v/. Izhajam iz spoznanj, da je sodobno kodificiranje govorjenega jezika zahteven proces glede na to, da je slovenski jezik narečno in družbeno zelo razčlenjen in v tem raznolik, tako da je treba težiti k čim širši sprejemljivosti kodificiranega govorjenega jezika, ki se ga govorci lahko naučijo in ga bodo brez zadržkov uporabljali v svoji govorni praksi, zato morajo biti pravorečni podatki razumljivi splošnemu uporabniku jezika (Tivadar – Horjak 2021: 30, 17). Namen raziskave fonema /v/ v slovenskem govorjenem knjižnem jeziku je videti širše fonetične in fonološke vzorce, ki se prepletajo in tvorijo celoto lastnosti in značilnosti /v/, torej njegov status.¹

Zlog je uporaben koncept v fonologiji iz treh razlogov: (a) zlog je naravno področje za izrekanje številnih fonotaktičnih omejitev; (b) fonološka pravila so pogosto preprosteje in natančneje izražena, če se izrecno nanašajo na zlog; (c) številne fonološke procese je najbolje interpretirati z metodo, da je niz fonoloških segmentov razčlenjen v okviru zloga (Kenstowicz 1994: 250). Fonotaktično zgradbo je mogoče v veliki meri razumeti s predpostavko, da so segmenti organizirani v enote v velikosti zloga in da besede lahko vsebujejo več zlogov kot preprosto ponavljanje sheme CV, tako da ne prihaja do dodatnih zapletov na besednih mejah. Ko se osredotočimo na zgradbo zlogovne enote, opazamo, da mnogo jezikov dopušča razna odstopanja od osnovne sheme CV. Tradicionalna opisna in teoretična terminologija označuje takšna odstopanja kot *zapleteno vzglasje*, *zaprti zlog*, *zapleteno izglasje*, *medsamoglasniški nizi*. Pomembno odkritje je bilo, da je odstopanje od enostavne sheme v nekaterih jezikih mogoče omejiti na besedne meje (Hulst – Ritter 1999: 13).

¹ Pravopisni prepis v prepisu IPA je naslednji: c = /ts/, š = /ʃ/, č = /tʃ/, ž = /ʒ/, dž = /dʒ/, h = /x/. Drugi znaki (simboli) so razloženi v vsebini prispevka.

Zlog opredelim kot organiziranost segmentalnih prvin v enoti govora v splošnem s trdno zgradbo vzorca vzglasje (Vz), jedro (J), izglasje (Iz). Zlogi brez izglasja so odprti zlogi, zlogi z izglasjem pa zaprti zlogi. Večinoma jedro zaseda samoglasnik (V) kot vrh zvočnosti, vzglasje in izglasje soglasnik/-i (C), tako da glede na jedro zvočnost pada na eno ali drugo stran, kar ustreza načelu *zaporedje zvočnosti* – NZZ (podrobneje gl. Unuk 2022: 71). Odstopanja od NZZ so predvsem v začetnem vzglasju in končnem izglasju zloga. Soglasniški nizi med samoglasnikoma niso enaki nizom v vzglasju in izglasju. Številni nizi so manjkrat prepovedani v izglasjih zloga glede na vzglasja zloga. Prav položaj v zlogu je najpomembnejša vloga med okoliščinami uresničevanja fonološkega segmenta (Goldsmith 2011: 188–190, 195).

2 ZGODOVINSKI PREGLED

V poznopraindoevropskem obdobju so bili zaprti samoglasniki *i*, *ī*, *u*, *ū* v začetnem vzglasju redki, sredi besede v izpeljavi in pregibanju so bile pogoste alternacije *i* – *y*, *u* – *w*. Domneva se, da sta bila *i*, *u* glasovni različici – alofona polsamoglasnikov *y*, *w* ($\bar{i} < i/y + h$, $\bar{u} < u/w + h$); prav zato naj bi se v jezikoslovju zapisovalo npr. *ey* [ej] in *ew* [eʷ] ipd. V kombinaciji z odprtimi samoglasniki sta *i*, *u* tvorila dvoglasnike: *ai*, *ei*, *oi*, *au*, *eu*, *ou*. Samoglasniki enoglasniki so bili *a*, *e*, *o*; polsamoglasniki so bili *i/y*, *u/w*. Po razpadu indoevropske skupnosti je bil glasovni razvoj drugačen, znova je bilo vzpostavljeno razlikovanje *i* : *y*, *u* : *w*; *i*, *u* sta postala samoglasnika, *j*, *w* sta bila uvrščena med pripornike (Kořínek – Erhart 2000: 113–119). Poznopraindoevropska beseda je bila brez predpon, besede so se torej začenjale s korenskim morfemom. Zgradbo besednovzglasnih korenov so urejala enaka pravila kot vzglasja zlogov. Začetna vzglasja je tvoril soglasnik ali soglasniški niz dveh do treh soglasnikov. Dvočlenske konfiguracije so bile: *ST*, *SR*, *TR* in redko še *TT*, *TS*. Tričlenske kombinacije so bile le *STR*, tj. le *sTr* in *sTl* (V – samoglasnik, C – soglasnik, T – nezvočnik, S – sičnik, R – jezičnik, nosnik, *y*, *w*). Delovalo je pravilo: v nize C + *y/w* po dolgem V se vriva *i/u*. Tako je C na koncu korenskega morfema postal vzglasje naslednjega oz. novega zloga: $C_1VC_2yV - C_1VVC_2iyV$; $C_1VC_2wV - C_1VVC_2vwV$ (t. i. Sierversov zakon). Poučarjena je bila težnja po optimalnem modelu CV kot težnja po progresivni zvočnosti, ki jo uresničujejo indoevropski jeziki že od davnih razvojnih stadijev. V slovanskih jezikih je z zakonom o odprtih zlogih nastalo poenotenje soglasniških nizov sredi besede: dopustni so bili le enostavni soglasnik in le soglasniški nizi, ki so bili enaki začetnim vzglasjem. V poznejšem razvoju so po izginjenju neparnih jerov nastale nove soglasniške skupine, po prenehanju delovanja zakona o odprtih zlogih pa še zlogi z izglasjem (Kořínek – Erhart 2000: 123–128). Predpostavljaja

se, da se je slovanski zveneči v uresničeval prvotno, tj. v praslovanščini, glede na glasovno okolje kot zobnoustnični in ustnični glas po posameznih praslovanskih narečjih (Kořínek – Erhart 2000: 86). Indoevropski [u] se je razvijal v praslovanščini v različnih konfiguracijah v zlogih različno: labiodentalni spirant [v] pred samoglasniki; bilabialni zaokroženi spirant [ʋ] ali [u̯] pred zvenečimi soglasniki v vzglasju zloga; nezveneči soglasniški [u] oz. [u̯] pred nezvenečimi soglasniki v vzglasju zloga, pri počasnem govoru pa navadni [ũ] (Ramovš 1924: 129). Prepozicija *vъ* je dala ali [v] (*vedno, venomer*) ali [u̯], [u] (*je šla [u̯] reko, u do[u̯]gove je zaš[əu̯], u Kran' grem*) ali tudi [u̯] (*grem [u̯] Kran'*). »Iz pogoste rabe v obliki *u* izhaja današnja generalizacija *u* za *vъ*, običajna tudi za kombinacijo z *u̯* in *u̯*, kadar gre za potrebno razlikovanje ali za poudarjanje predloga in v tem slučaju je predlog *u*, *u̯* tudi v pozicijo pred začetnim *v-* na novo vnesen: *grem vâs* /.../ proti *grem u vâs, gremo u vâs*« (Ramovš 1924: 130).

1. V slovenskem fonemu *v*: (a) se ohranja pslovan. **v* (iz ide. **u̯* pred samoglasnikom), npr. *vôz*. (b) Pslovan. **v-* je lahko nastal tudi pred zadnjimi samoglasniki v vzglasju, npr. *vidra* < **ūdrah*. V nekaterih primerih se je takšen *v* domnevno razvil šele v popraslovanskem obdobju, npr. *vôtel*. (c) Pslovan. vzglasni **v-* je pred nekaterimi soglasniki v slovenščini odpadel, npr. *lâst, tôrek*. 2. V izposojenkah ustreza tujejezičnim *v*-jevskim glasovom, npr. *vîža, vijôlica* (Snoj 2022).

Procesi jezikovnega spreminjanja so zajemali tudi fonem /v/. Nazorno se kažejo v slabljenju krajevnega pomena glagolskih predpon: krajevni prislovi so se v praslovanščini v položaju pred glagoli postopoma spremenili v glagolske predpone, v položaju pred samostalniki pa v predloge: predpona psl. **vъ(n)-* > sln. *v(n) ≥ u-* (*v-gnésti, v-plésti, v-bóst*); predpona psl. **vъz-* > sln. *vz-* > *v-* (pred korenem z vzglasnimi **s-*, **z-*, **š-*, **ž-* ≥ *z-/s-* (*vz-nésti, vz-íti, v-státi*); predpona psl. **u-* > sln. *u-* (*u-téči, u-íti, u-bežáti*). V slovenskih narečjih je prišlo do sovpadanja vzglasnih **u-*, **vъ-*. V knjižnem jeziku se zaradi neenotnega etimološko-zgodovinskega knjiženja psl. **u-*, **vъ-* > knj. sln. *u-*, *v-* včasih v položaju pred soglasnikom za **vъ-* pojavlja tudi *u-* (Šekli 2016: 273, 278–280). (Predponsko-predložna razmerja na primerih glagolov v slovenskem jeziku so predstavljena v Žele 2009: 23–35.) Samostalniki z glasovno uresničitvijo [u̯] imajo različen izvor (podrobneje v Šekli 2021: 81, 103).

»Zvočnik *v* je delal že našim piscem 16. stoletja preglavice zaradi izgovora. V zadregi so bili, kako ga zapisovati in izgovarjati v posameznih položajih« (Novak 2006: 139). »Na položajsko pričakovane izgovorne variante /v/ pisava ne kaže, le na izgovor dvoglasniškega *u̯* je od Dalmatina dalje pokazano z doslednejšo razvrstitvijo črk *u* in *v*« (Merše – Jakopin – Novak: 1992: 328). O pisanju predponskih obrazil *v-* in *u-* v okviru pravopisnih in pravorečnih pojavnosti so razpravljali Franc S. Metelko, Stanislav Škrabec, Fran Levec, Anton Breznik, Jakob Rigler in Jože Toporišič (pregled v Dobrovoljc 2004: 229). Pojavilo se je še vprašanje pisnega

ločevanja med *l* in *v* (tip *bravec* – *bralec*) (Dobrovoljc 2004: 232–237). Stanje v sodobnosti je: *u*- nastopa pred samoglasniki ali *v*-, npr. *uvajati*, *uokviriti*, *uvesti* (Toporišič 2000: 221–222). Še podrobnejša je opredelitev v SP 2001 (str. 1601).

Avtorji normativnih priročnikov v zadnjih sto letih so fonem /v/ pojmovali različno, izgovorne različice pa določali glede na glasovno okolje v zlogu/besedi ali pred/za samoglasnikom oz. soglasnikom: v zlogu na začetku (#vV-, #vC-), na koncu (-Vv#, -Cv#) in sredi besede (-VvV-, -VvC-, -CvC-).

- (1) Breznik (1934: 18–20, 29–31): nezvočni soglasniki – priporniki: (a) ustničnozobni [v] pred V: [v]oda, no[v]o; pred [r], [j]: [v]reme, kr[v]jo; (b) dvoustnični [w] oz. soglasniški [u] pred C, za V: [w]/[u]sak, o[w]/[u]ca, pra[w]/[u]; *v*- in *u*:- [w]/[u]stati, [w]/[u]kleniti; predl. *v*: [w]/[u] vodo, [v]/[w]/[u] Kranj. Našteto je veljalo v SP 1935 (VI, 257, 268).
- (2) Rupel (1946: 33–39): nezvočni soglasniki – priporniki: (a) ustničnozobni [v] pred V: [v]as, pra[v]a; pred [r], [l], [j]: [v]reme, [v]lada, kr[v]jo in predl. *v* pred V, [r], [l]: [v] usta, [v] roki, [v] lesu; (b) dvoustnični [u]/[u] pred C: [u]/[u]dan (pred nezvenečim C tudi nezveneči [u]); za V: o[u]ca, pra[u]; za [r]: čr[u], čr[u]ca; v CvC (razen pred [r], [l]): pred[u]/[u]sem; predl. *v*: kratki [u] pred C: grem [u] šolo in [u] za V: je [u] hiši; *u*:- je [u]tajil, moč [u]bežati.
- (3) SP 1950 (str. 56): (a) ustničnozobni [v] pred V, [r], [j]: [v]edeti, [v]rata, kr[v]jo; (b) [w]/[u]/[u] pred C: [w]/[u]/[u]dan.
- (4) Bajec – Kolarič – Rupel (1956: 21, 24, 26, 28): (a) ustničnozobni [v] pred V, [r], [l]: [v] igri, [v] roki, [v] logu; (b) soglasniški ali dvoglasniški [u] za V: pe[u]ka, pra[u], delo [u] gozdu; predl. *v* pred C: [u] grad, [u] mesto, [u] njem; (c) med več soglasniki lahko [u]: pra[u] [u] vrhu, pot [u] tabori; *u*- pred [r], [l]: [u]leči, [u]rediti.
- (5) Toporišič (1961: 24, 28–29, 37–38) uvede položaja – ob V, ne ob V; zvočnik pripornik: (a) zobnoustnični [v] pred V: [v]od; (b) dvoglasniški polsamoglasnik (diftonški in nezlogotvorni *u*) za V: o[w]ca, pra[w], je [w]zeti; (c) ne ob V: alofona dvoustničnika – nezveneči [ɱ] in zveneči [w] (izmenjaje z [u]): [w]/[u]zeti, [ɱ]/[u]sak; (č) za [r]: čr[u].
- (6) SP 1962 (str. 23–25): zvočnik pripornik: (a) [v] pred V: [v]as, gla[v]a; (b) napol samoglasniški [u] za V: no[u], o[u]ca; pred C: [u]pis, [u]zeti, [u]mes, [u]net; pred [r], [l], [lj] [v]/[u]: [v]/[u]rag, [v]/[u]lak, z [v]/[u]lakom, iz[v]/[u]leči, z [v]/[u]rati, od[v]/[u]raten; (c) [u]/[u] v CvC in za C v zvezi besed: od[u]/[u]zeti, raz[u]/[u]neti, brez [u]/[u]zroka.
- (7) Šuštaršič – Komar – Petek (1999: 136): (a) ustničnozobni aproksimant [v] pred V: [v]oda; (b) [u] za V: si[u]; (c) zveneči labiovelarni aproksimant [w]/([u]) v vzglasju zloga pred zvenečim C: [w]nuk, od[w]zeti in nezveneči labiovelarni aproksimant [ɱ]/([u]) pred nezvenečim C: [ɱ]sak, pre[tɱ]sem.
- (8) Toporišič (2000: 73–75): zvočnik ustnični drsnik: (a) zobnoustnični [v] pred V: si[v]a; (b) ustnični [u] za V: si[u], bo [u]šla; (c) ne ob V: ustnični [ɱ] pred

nezvenečim C: [ʌ]sak, pred[ʌ]sem; ustnični [w] pred zvenečim C: [w]zeti, [w]reti, od[w]zeti, od[w]reči; za [r]: bar[w].

- (9) SP 2001 (str. 73–75): zvočnik, drsnik: (a) zobnoustnični [v] pred V: [v]as; (b) dvoglasniški [ʋ] za V: si[ʋ]ka, si[ʋ], je [ʋ] igri, bi [ʋ]sak; u- za V: bi [ʋ]bila; (b) ne ob V: ustničnoustnični šumni [w] pred zvenečim C: [w]zeti, [w]nuk, [w]rana, [w]lak, od[w]zeti; za zvočnikom: bar[w]; ustničnoustnični šumni [ʌ] pred nezvenečim C: [ʌ]sak, pred[ʌ]sem, [ʌ] tebi; (c) pri počasnem govoru namesto [w] oz. [ʌ] lahko [u]: [u]/[w]biti, [u]/[ʌ]kloniti, bar[u]/[w].
Gl. pregled obravnav pravorečnih posebnosti /v/ v Toporišič 2003: 397–411, 417–420.

3 POGOSTNOST NASTOPANJA FONEMA /v/

V glasovni pisavi je povezanost glasovnega (zvočnega) in pisnega (grafičnega) sestava jezika očitna, inventar grafemov kaže na inventar fonemov (Unuk 2009: 28, 32–33). Glede na zapisovanje fonema /v/ z ⟨v⟩ (v redkih primerih tudi z ⟨u⟩, SP 2001: 74–75) iz raziskav pisnega gradiva sklepam na pogostnost fonema /v/. V SSKJ (1994; ok. 17,5 milijona črk) ⟨v⟩ predstavlja 4,1 % vseh črk, 3,7 % črk v iztočnicah; 4,2 % prvih črk v iztočnicah (10. mesto), 3, 4 % zadnjih črk v iztočnicah (8. mesto). Med najpogostejšimi besedami v ponazarjalnem gradivu je predlog v na 3. mestu in na 12. mestu je ⟨v⟩ po pogostnosti črk v ponazarjalnem gradivu (podrobneje v Jakopin 1995: 342, 347). V obsežnejši korpusni analizi je v umetnostnih besedilih predlog v na 4. mestu, v publicističnih besedilih pa na 2. mestu po pogostnosti besed; ve- je 25., vr- 47., vi- 51., vz- 52., vo- 55., dv- 56., sv- 62. po pogostnosti v začetnem vzglasju itd. (gl. Jakopin 2003: 474). Torej je sorazmerna funkcionalna pogostnost fonema /v/ v jeziku precejšnja.

4 RAZVRSTITEV FONEMA /v/ V ZLOGU IN BESEDI

Neposredno glasovno okolje je glede na fonem /v/ od njega umeščeno levo in umeščeno desno, glede na položaj je fonem /v/ v besedi umeščen v besedno vzglasje in besedno izglasje ter sredi besede.

Prikaz 1: Glasovno okolje, kjer nastopa fonem /v/, glede na mesto v besedi

začetno		sredinsko		končno	
#vV-	vera	-VvV-	govoriti	-Vv#	krov
#vC-	vmes	-VvC-	brinovka	-Cv#	v[ə]rv
		-CvV-	bukvin		
		-CvC-	odvzeti		

Podrobnejša obravnava kaže, da je glasovno okolje s fonemom /v/ raznoliko sestavljeno. Nekatere konfiguracije z /v/ imajo veliko funkcionalno učinkovitost, v besedišču so zanje številne potrditve; nekatere imajo majhno funkcionalno učinkovitost, njihova pogostnost je zelo nizka ali je v besedišču le kak primer uresničitve. Konfiguracije kažejo tipologijo razvrstitve fonema /v/ v zlogu in mesto zloga v besedi: fonem /v/ nastopa ali v vzglasju zloga ali v izglasju zloga, kar je pomembno za razvrstitev njegovih alofonov.

4.1 Soglasniški nizi s fonemom /v/

Nizi predstavljajo glasovno okolje, kjer je fonem /v/ v glasovnem nizu ali pred kakim drugim fonemom ali za njim.

- 4.1.1 V začetnih nizih /v/ pripada vzglasju zloga. Začetni enočlenski nizi vV-: /v/ je mogoč pred vsemi naglašeni samoglasniki v istem zlogu (ni nizov /v/ + naglašeni kratki *i* oz. *u*): v[a]š, v[a:]za; v[ɛ]č, v[ɛ:]deti, v[ɛ:]slo; v[ɔ]d, v[o:]den, v[ɔ:]da; v[ə]s; v[i:]d; v[u:]gava; pred nenaglašeni samoglasniki: vabeče, veselje, vodarina, v[ə]rteti, visok, vulkanski.

Začetni dvočlenski nizi, /v/ je mogoč pred vsemi soglasniškimi fonemi v istem zlogu (za /vʃ/ in /vdž/ ni potrditve):

vC-: /vb-/ vbiti, /vd-/ vdaja, /vt-/ vtaliti, /vk-/ vkapati, /vž-/ vživet, /vc-/ vcepiti, /vč-/ včasih, /vm-/ vmes, /vp-/ vpad, /vn-/ vnianost, /vg-/ vgozditi, /vš-/ všeč, /vx-/ vhod, /vs-/ vsaditi, /vz-/ vzeti, /vl-/ vlačiti, /vr-/ vrabec, /vj-/ vjedati;

Cv-: /tv-/ tvar, /dv-/ dva, /kv-/ kvariti, /gv-/ gvaš, /zv-/ zvaliti, /xv-/ hvala, /cv-/ cvenk, /čv-/ čvekati, /sv-/ svak, /šv-/ švapanje, /žv-/ žvižgati.

Tričlenski začetni soglasniški nizi:

vCC-: /vzb-/ vzbesneti, /vzd-/ vzdigniti, /vzg-/ vzgajati, /vžg-/ vžgati, /vtk-/ vtakati, /vsp-/ v[s]peti, /vst-/ vstaja, /vsk-/ vskok, /vsx-/ v[s]hajati, /všt-/ všteti, /vbr-/ vbrižg, /vdr-/ vdreti, /vgn-/ vgnesti, /vgr-/ vgraden, /vžr-/ vžreti, /vgl-/ vglobiti, /vpr-/ vprašaj, /vpl-/ vplačan, /vtr-/ vtreti, /vtl-/ vtlačiti, /vkr-/ vkreber, /vkl-/ vkladati, /včl-/ včleniti, /vsr-/ vsrebat, /vlj-/ vljuden, /vsl-/ vsled, /vzm-/ vzmah, /vzn-/ vznak, /vzr-/ vzrejen, /vzl-/ vzlet;

CCv-: /stv-/ stvar, /ščv-/ sčvekati, /skv-/ skvačkati, /zdv-/ zdvajati;

vCv-: /vžv-/ vžv[ə]rkljati, /vzv-/ vzvalovati; CvC-: /cvr-/ cvreti.

Štiričlenski začetni nizi:

vCCC-: /vzgl-/ vzglasje, /vstr-/ vstran, /vskl-/ v[s]kličen, /vštr-/ vštric, /vspl-/ v[s]pluti, /vskr-/ v[s]križen, /vzdr-/ vzdramiti;

vCvC-: /vzvr-/ vzvraten; CCvC-: /scvr-/ scvreti;

vCCv-: /vzdv-/ vzdvomiti, /vscv-/ v[s]cveteti.

4.1.2 V končnih nizih /v/ pripada izglasju zloga: /v/ s samoglasniki tvori *fonetične dvoglasnike* Vv (Petek – Šuštaršič 1997: 767). V razvrstitvi je /v/ mogoč za vsemi samoglasniki, a se vse možnosti ne potrjujejo:

-Vv: [a:u] ([áu]) *čigav*, [au] ([äu]) *solzav*, [au] ([au]) *driskav*, [eu] ([èu]) *lev*, [eu] ([eu]) *polžev*, [əu] ([əu]) *plitev*, [ɔ:u] ([òu]) *domov*, [ɔu] ([òu]) *kov*, [ɔu] ([ou]) *fantov*, [i:u] ([iù]) *dokazljiv*, [iu] ([iü]) *vokativ*.

Dvočlenski končni nizi: zaradi nevtraliziranja zvonečnosti nasprotja pred pre-morom v nizih ni zvonečih nezvočnikov. Nizi so zrcalno somerni (obrnljivi) z začetnimi nizi: nizi /-vp/, /-vm/ in /-vn/ niso obrnjljivi, saj se ustničniki /p/, /b/ in /m/ ne morejo vezati z ustničnim /v/ na svoji desni strani, niz /-vn/ pa je le v prevzetih besedah:

-vC: /-vp/ av[p], /-vn/ favn, /-vm/ travm, /-vt/ ohrov, /-vk/ mijavk, /-vc/ svatevc (rod.), /-vč/ kavč, /-vs/ bahavs, /-vš/ grdavš, /-vx/ bavh, /-vl/ favl, /-vr/ džavr, /-vn/ klovn;
obrnjeni nizi Cv-: /tv-/ tve.zi.ti, /kv-/ kvas, /cv-/ cve.sti, /čv-/ čvek, /sv-/ svet, /šv-/ šve.dra, /xv-/ hva.la, /lv-/ Lvov;
-Cv: /-lv/ malv, /-rv/ b[ə]rv; obrnjeni nizi Cv-: /vl-/ vlo.žek, /vr-/ vre.sje.

Tričlenski končni nizi; nizi -vCC zaradi NZZ niso zrcalno somerni, tak je le niz -CvC (*b[ə]rv* – *cvre.ti*):

-CvC: v[ə]rv; -vCC: /-vtk/ astronavtk, /-včk/ ovčk, /-všč/ všč (medm., obenem začetni niz), /-vsk/ revsk; obrnjeni niz CvC-: /cvr-/ cvre.ti.

4.1.3 Pravi sredinski nizi so le istozložni nizi, drugi nizi so rezultat tvorjenosti oz. oblikospreminjevalni pojavi. Fonem /v/ je v razvrstitvi mogoč za in pred vsemi samoglasniki, a se vse možnosti ne potrjujejo (ni nizov z /v/ za kratkimi naglašeni samoglasniki sredi besede glede na razvrstitev kratkih samoglasnikov).

- (a) Sredi besede /v/ lahko nastopa med samoglasnikoma (-VvV-), nizi so razdeljeni z zlogovno mejo za prvim samoglasnikom (-V.vV-): enočlenski nizi z /v/ so enaki kot enočlenski začetni nizi pred samoglasnikom (vV-), /v/ pa pripada vzglasju zloga.
- (b) Sredi besede /v/ lahko nastopa za samoglasnikom in pred soglasnikom (-VvC-), nizi so razdeljeni z zlogovno mejo za /v/ (-Vv.C-): enočlenski nizi z v so enaki kot enočlenski končni nizi za samoglasnikom (-Vv). Fonem /v/ za samoglasnikom tvori fonetični dvoglasnik Vv, kjer /v/ vedno pripada izglasju zloga.

Enočlenski sredinski nizi: -Vv.C-: [a:u] ([áu]) *krav.ji*, [au] ([au]) *de.lav.nost*, [eu] ([eu]) *star.čev.ski*, [ɔ:u] ([òu]) *je.zi.kov.no*, [ɔu] ([ou]) *šip.kov.je*, [i:u] ([iù]) *ko.priv.je*, [iu] ([iü]) *da.tiv.ni*.

V dvočlenskih sredinskih nizih /v/ pripada vzglasju zloga. Ustničniki /p/, /b/ in /m/ se ne morejo vezati z ustničnim /v/ na svoji desni strani; niz /-pv-/ v besedišču nima potrditve. Nizi /-bv-/ , /-mv-/ , /-nv-/ , /-lv-/ , /-jv-/ in /-rv-/ obstajajo le na meji morfov, ki je tudi zlogovna meja, oz. v prevzetem besedišču: /-bv-/ *ob.vo.den*, /-mv-/ *tram.vaj.ski*, /-nv-/ *pon.vi.ca*, /-lv-/ *re.vol.ver.ski*, /-jv-/ *po.naj.več*. Pred /r/ v nizu /-rv-/ pred soglasnikom se vrine /ə/ in tvori samostojni zlog: *o.m[ə]r.vi.ti*.

Načelo *dopustnost* – ND določa razvrstitev segmentov na začetku in koncu besede: v vzglasju zloga so dovoljeni le nizi, ki se uresničujejo na začetku besed, in v izglasju zloga le nizi, ki se uresničujejo na koncu besed v danem jeziku (Unuk 2022: 77). Sredinski nizi /-pv-/ , /-bv-/ , /-mv-/ , /-nv-/ , /-lv-/ , /-jv-/ in /-rv-/ po ND niso mogoči v vzglasju zloga, zato so razdeljeni z zlogovno mejo, /v/ pa pripada vzglasju naslednjega zloga.

-Cv-: /-tv-/ *pli.tvi.na*, /-dv-/ *le.dvi.ca*, /-kv-/ *o.kva.si.ti*, /-gv-/ *le.gva.nov*, /-sv-/ *po.sve.ti.ti*, /-šv-/ *pri.šve.dra.ti*, /-zv-/ *ne.zve.neč*, /-žv-/ *po.žve.či.ti*, /-xv-/ *za.hva.la*, /-cv-/ *za.cvi.li.ti*, /-čv-/ *mo.čva.ra*; začetni nizi: *tvar*, *dva*, *kvas*, *gvaš*, *svet*, *švigati*, *zvok*, *žve.či.ti*, *hva.la*, *cvi.li.ti*, *čv[ə]rst*.

Veččlenski sredinski soglasniški nizi ne izražajo značilnosti nizov soglasnikov v vzglasju in izglasju besede. Niso zgrajeni po zlogovni zgradbi, temveč po sosedstvu fonemov, ko na zlogovni meji pridejo drug ob drugega. Glede na NZZ se razdelijo med zloga: C₁.C₂C₃ oz. C₁.C₂C₃C₄. Glede na ND tvorijo nize, kot so v končnih izglasjih oz. začetnih vzglasjih (gl. Srebot Rejec 1975: 299, 311; Unuk 2003: 69). Glede na NZZ so tričlenski sredinski nizi -CvC- razdeljeni z zlogovno mejo: -C.vC-. Tvorijo nize, kot so v enočlenskih končnih izglasjih (-C) in dvočlenskih začetnih vzglasjih (vC-), /v/ pa pripada vzglasju naslednjega zloga.

-C.vC-: /-dvl-/ *med.vlad.je*, /-bvl-/ *od.vle.či*, /-dvr-/ *od.vre.či*, /-tvr-/ *pet.vra.ten*, /-dvs-/ *nad.vse*, /-dvz-/ *od.vze.ti*, /-dvp-/ *pred.vpi.sa.ti*, /-dvž-/ *pred.vžga.ti*, /-dvč-/ *pred.vče.raj.šnji*, /-zvs-/ *brez.vse.bin.ski*, /-zvs-/ *iz.vze.ti*, /-zvp-/ *raz.vpi.ti*, /-cvr-/ *po.cvre.ti*, /-zvl-/ *brez.vlad.je*, /-zvn-/ *raz.vnet*, /-zvr-/ *brez.vre.den*, /-čvr-/ *več.vre.den*, /-čvl-/ *več.vla.den*, /-rvr-/ *v[ə]r.vra.ti*, /-rvj-/ *k[ə]r.vjo*; začetni nizi: *vle.či*, *vrisk*, *vse*, *vze.ti*, *vpi.sa.ti*, *vžga.ti*, *vče.raj*, *cvre.ti*, *vne.ti* (gl. Snoj 2022: *vrvi*, *kri*).

Glede na NZZ so štiričlenski sredinski nizi -CvCC- razdeljeni z zlogovno mejo v nize -C.vCC-. Tvorijo nize, kot so v enočlenskih končnih izglasjih (-C) in tričlenskih začetnih vzglasjih (vCC-), /v/ pa pripada vzglasju naslednjega zloga.

-C.vCC-: /-rvlj-/ *bar.vljiv*, /-dvpr-/ *pod.vpra.ša.nje*, /-zvpl-/ *brez.vpli.ven*, /-zvzr-/ *brez.vzro.čen*, /-zcvr-/ *raz.cvre.ti*; začetni nizi: *vlju.den*, *vpri.ša.ti*, *vpli.va.ti*, *vzrok*, *cvre.ti*.

Prikaz 2: Razvrstitev /v/ v soglasniških nizih v vzglasju in izglasju zloga

Vzglasje:	v-	vC-	Cv-	vCC-	CCv-	vCv-	vCCC-	vCCv-	vCvC-	CCvC-
	<i>vi.la</i>	<i>vbod</i>	<i>tvor</i>	<i>vpliv</i>	<i>stvar</i>	<i>vzvod</i>	<i>vzgle</i> <i>mi.ti</i>	<i>vzdvo.</i> <i>ten</i>	<i>vzvra.</i> <i>ten</i>	<i>scvret</i>
Izglasje:	-v	-vC	-Cv	-vCC	-CvC					
	<i>ze.hav</i>	<i>kavč</i>	<i>č[ə]rv</i>	<i>ovčk</i>	<i>d[ə]rvc</i>					

Prikaz 3: Razvrstitev /v/ v vzglasju in izglasju zloga glede na soglasniške nize in mesto v besedi

Izglasje:	-φ	-C	-CC	-CCC		
Vzglasje:	φ-	a	av	ovc	ovčk	
	C-	vi	sev	č[ə]rv	bevsk	
	CC-	vsi	plev	stavb (rod.)	skavtk (rod.)	
	CCC-	vpne	zdrav	štravb (rod.)		
	CCCC-	scvri	vzglav.je			
Vzglasje:	φ-	C-	CC-	CCC-	CCCC-	
Izglasje:	-φ	o	ve	dve	vžge	scvre
	-C	ov	vas	svet	vzgib	vzklik
	-CC	avč	vest	vrast	vzrast	vzcvest

4.2 Povezovanje fonema /v/ s soglasniki v vzglasju in izglasju zloga

Povezovanje fonema kaže, kateri fonemi v soglasniškem nizu lahko stojijo pred njim in za njim (Unuk 2003: 82–83).

Prikaz 4: Povezovanje fonema /v/ s soglasniki v vzglasju in izglasju zloga

Vz.	G	L	N		O															
	/j/	/l/	/r/	/m/	/n/	/p/	/b/	/t/	/d/	/k/	/g/	/s/	/z/	/š/	/ž/	/x/	/c/	/č/	/f/	/dž/
vC-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-
Cv-	-	-	+	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-
Iz.	G	L	N		O															
	/j/	/l/	/r/	/m/	/n/	/p/	/b/	/t/	/d/	/k/	/g/	/s/	/z/	/š/	/ž/	/x/	/c/	/č/	/f/	/dž/
-vC	-	+	+	+	+	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	+	+	-	-
-Cv	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Fonem /v/ se v vzglasju zloga povezuje skoraj z vsemi fonemi na svoji desni (z 18 fonemi), izjema sta nezvočnika /f/ in /dž/, ki sta prevzeta fonema in imata omejeno razvrstitev (/f/ tudi v posnemovalnih besedah) (Ramovš 1924: 162; Toporišič 1992: 218; Dobrovoljc 2004: 173–176; Snoj 2022; Tivadar – Jurgec 2003: 215–216). V vzglasju se /v/ povezuje z enajstimi fonemi na svoji levi; ne nastopa za ustničnima nezvočnikoma /p/ in /b/, drsnikom /j/, nosnikoma /m/ in /n/ ter nezvočnikoma /f/ in /dž/. V izglasju zloga se na svoji desni povezuje z dvanajstimi

fonemi; ne povezuje se z drsnikom /j/, zvenečimi nezvočniki, /f/ in /dž/. V izglasju lahko nastopa samo za jezičnikoma /l/ in /r/. V vrednosti so vštete tudi prevzete besede. Izvzeto je povezovanje /v/ s samim seboj, kar je sicer uresničeno s predlogom *v*, ki se lahko veže z vsemi fonemi.

4.3 Funkcionalna učinkovitost fonema /v/

Kazalnik (indeks) funkcionalne učinkovitosti fonema – KFU izraža stvarno povezljivost fonema z drugimi fonemi v soglasniških nizih glede na vse možnosti povezljivosti v jeziku:

$$KFU(/v/) = \frac{\text{število stvarne povezljivosti}}{\text{število mogoče povezljivosti}} \cdot 100 \%$$

Vzglasje: KFU(vC-) = 90 %, KFU(Cv-) = 55 %; izglasje: KFU(-vC) = 60 %, KFU(-Cv) = 10 %.

5 PRVA STOPNJA ABSTRAHIRANJA: ARTIKULACIJSKE IN AKUSTIČNE LASTNOSTI GLASOVNIH RAZLIČIC – ALOFONOV FONEMA /v/

Gre za fonetično abstrakcijo posplošitev značilnosti govornih zvokov, ki so tipične in se izražajo kot glasovi – glasovne različice (variente) oz. alofoni. V enakem glasovnem okolju je redko lahko kak glas uresničitev različnih fonemov oz. kot glasovna različica obenem pripada različnima fonemoma. Včasih sta različna fonema uresničena enako (Duanmu 2008: 34), npr. [ɤ] v *kriɤl* – *kriv*, *liɤl* – *liv*, *besniɤl* – *besniv*, pri čemer gre za različne morfeme in enako glasovno okolje, [ɤ] pa v njem predstavlja fonem /l/ oz. /v/: *kri*[ɤ] – *kri*[ɤ], *li*[ɤ] – *li*[ɤ], *besni*[ɤ] – *besni*[ɤ].

5.1 Obravnava izgovarjave alofonov fonema /v/ v slovenski literaturi

Za *v* oz. *u* pred zvenečimi soglasniki, kadar je brezzložen, je določilo: spodnja ustnica se dotika zob zgornje čeljusti kot pri *v*, tako da tvori popolno zaporo; pri *v* je med obema majhna odprtina, skozi jo pa uhaja izdišni zrak (Ramovš 1971 (1913): 183). Izgovarjava zobnoustničnega [v] je na začetku besede, pred samoglasniki in *vokaličnimi* zvočniki, v medsamoglasniškem položaju je dvoustnični nezaokroženi zvoneči spirant [w], ki ga zaznamujemo z [v] in ga je treba ločiti od angleškega bilabialnega zaokroženega zvonečega spiranta *w*. Pri zobnoustničnem spirantu [v] je spodnja ustnica pritisnjena na spodnji rob zgornjih sekalcev ali pokriva njena notranja stran zunanjo steno zgornjih sekalcev. S polno zvočnostjo je pred samoglasniki [i], [e], [ɛ] in pred [j], pred samoglasniki [ɔ], [o], [a] in [ə], med soglasnikom in katerim koli samoglasnikom pa ima slabšo zvočnost. Bilabialni zaokroženi spirant [v] ali [ɥ] je pred zvenečimi soglasniki v vzglasju zloga; [ɥ] je na koncu zloga; nezvoneči soglasniški [u] oz. [ʊ] pred nezvonečim soglasnikom na začetku zloga v hitrem govoru, v počasnem govoru pa je navadno samoglasnik [ü]. Povedano velja tudi za besedne zveze in stavke (Ramovš 1924: 128–129).

V raziskavi so poskusne osebe izgovarjale »zveneči labiodentalni v samo pred ozkimi vokali *i*, *e* in deloma tudi *o* [...]. Pri *f* in *v* zavzema jezik podobno lego kot pri labialih. S konico se opira ob robove spodnjih sekalcev nekoliko više kot pri *p*. [...] Glavno mesto artikulacije *f* in *v* je spodnja ustnica in rob gornjih sekalcev. Špranja pripore je široka približno $\frac{1}{2}$ mm. Intenzivnost artikulacije je večja pri nezvnečem *f*, odtis ustnic na sajastem papirju je pri *v* slabši, posebno na straneh. Tudi čeljustni kot se pri *v* poveča za $\frac{1}{2}$ –1 mm. [...] Spodnja čeljust se pomakne nekoliko naprej, razdalja med robom spodnjih sekalcev, ki v mirni poziciji leže 3–4 mm za zgornjimi, se zmanjša za 1– $\frac{1}{2}$ mm« (Bezljaj 1939: 12–14). »Pri *u* pa se konica jezika premakne za 3–5 mm nazaj in hrbet jezika se zaokroži kot pri *u*, toda samo do višine gornjih kočnjakov in se nikoli ne dotakne neba« (Bezljaj 1939: 13–14). »V nenaglašeni poziciji je ugotovljen [...] samo en način izgovora, ki bi ga težko opredelil po gornji skupini. Jezik ostane v legi kot pri *v*, toda na ustnicah ni opaziti nobene od karakterističnih artikulacij gornjih glasov. Koti ustnic se lahko stisnejo, spodnja ustnica se pomakne nekoliko nazaj, toda pripora ostane še vedno med ustnicami in ne doseže zob. Po sluhu se neakcentuirani *v* še najbolj približuje konzonantičnemu *u*, četudi nima značilne *u*-jevske barve« (Bezljaj 1939: 14–15). »Pri bilabialnem *w* pa napetost mišičevja nekoliko poenja, jezik se lahko nekoliko zaokroži in se s konico opira ob gornji del sekalcev. [...] Pri *w* in *u* se artikulira pripora med zgornjo in spodnjo ustnico. Ustnice se pomaknejo nekoliko navzven, pri *w* bolj kot pri *u*« (Bezljaj 1939: 13–14). »N/a kimografskih zapisih ni mogoče ločiti, kdaj je bil izgovorjen labiodentalni *v* in kdaj bilabialni *w*«; [v] in [w] sta kot vsi zvočniki v primerjavi z drugimi soglasniki izrazito krajša oz. enkrat krajša (Bezljaj 1939: 94).

Glas [v] je pripornik in deluje kot zvočnik (npr. *tvoj*, *dva*); zvočnik /v/ ne more stati pred soglasnikom, v slovenskem govorjenem knjižnem jeziku se zato izgovarja zlogotvorni ali nezlogotvorni [u] (Srebot Rejec 1992: 229). Zobnoustnični [v] je najmanj zveneč zvočnik (Srebot Rejec 1992: 228).

V obširni slušno-fonetični raziskavi /v/ sonagrami kažejo, da ima zobnoustnični [v] med zvočniki najmanjšo zvočnost (Tivadar 1999: 352). Ta je pokazala, da se nezvneča glasovna različica fonema /v/ ([ʋ]) večinoma ne izgovarja, temveč se izgovarja zložni ali nezložni [u]; večina glasovnih različic /v/ je blizu samoglasniku [u] pred samoglasnikom in pri predlogu *v*, tako da sta fonetično nesporni zobnoustnična različica [v] pred samoglasniki in *polsamoglasniški* (*dvoglasniški*) [ʋ] (Tivadar 1999: 359). Podobno ugotavlja tudi primerjava glasovnih različic /v/ v slovenskem in hrvaškem jeziku: v slovenskem jeziku se glasovna različica [u] pojavlja sredi besede pred soglasnikom in na koncu besede, v obeh položajih sta ugotovljeni večja zvočnost in večja jakost (Horga 2019: 2–34).

V *Illustrations of the IPA: Slovene* so podane naslednje glasovne različice fonema /v/ v slovenskem govorjenem knjižnem jeziku: ustničnozobni aproksimant

[v], zveneči labiovelarni aproksimant [w] in nezveneči labiovelarni aproksimant [ʍ] ter [u] kot izbirna različica za [w] in [ʍ] (Šuštaršič – Komar – Petek 1999: 136).

Glas [v] spada med glasove srednje odprtostne stopnje, tj. med zvočnike; podoben je *u*-ju. V izgovarjavi se zrak rahlo drgne v pripori med robom zgornjih sekalcev in med spodnjo ustnico. Kot [u] se izgovarja zelo podobno *u*-ju: z obema ustnicama in s pridvignjeno zadnjo jezično ploskvijo proti mehjemu nebu. Glas [w] se izgovarja z obema ustnicama, vendar bolj približanima kot pri [u]. Glas [ʍ] se izgovarja enako kot [w], a je nezveneč. Varianti [w] in [ʍ] se premenjujeta z [u] (Toporišič 2000: 73–74).

V govoru izobražencev, ki sicer pripadajo osrednjim narečjem, se [v] pred samoglasniki po mestu izgovarjave tvori kot zobnoustnični, a v načinu se priporiškost zmanjša, postane aproksimant [v] (Srebot Rejec 2000: 46).

V Greenberg 2006 so glasovne različice fonema /v/: zobnoustnični pripornik [v], [w] (tj. nezlogotvorni *u* [u] in izbirno zlogotvorni [u]), nezveneči drsnik [ʍ] (Greenberg 2006: 18).

Vseh obravnav zaradi dolžine prispevka nisem zajel (pregled obsežnejših fonetičnih raziskav na Slovenskem je podan v Tivadar 1999: 342–345; Toporišič 2003: 119–140; Tivadar – Horjak 2021: 21–22).

5.2 Obravnava artikulacije alofonov fonema /v/ v mednarodni literature: podkategorija aproksimanti

Aproksimanti so: [w], [j], [ɹ], [ɻ]. Predstavljajo nasprotje soglasnikom zapornikom v tem, da ne vključujejo nikakršne zapore govorne cevi, namesto tega pride le do zožitve na določeni točki. Glas [w] je podoben [u], [j] pa [i] (Ladefoged – Disner 2012: 53–54, 60). Samoglasnikom podobni segmenti, ki delujejo kot soglasniki, npr. [w], [j], so *polsamoglasniki*, tj. samoglasniki kot soglasniki (angl. *semi-vowels*). Tradicionalna fonetična klasifikacija jih obravnava kot *drsnike* (angl. *glides*): vključujejo hiter pomik iz položaja visokega samoglasnika na nižji samoglasnik (Ladefoged – Maddieson 1996: 322). Hitra drseča narava teh glasov v kombinaciji z uporabo dokaj šibke izdišne sile jih dela soglasniške glasove. Pri [v] zgornja ustnica ostane v statičnem položaju, spodnja ustnica je dvignjena in uvlečena, nameščena pod zgornjimi sekalci. Tak izgovor je glede na številne raziskave značilen za številne evropske jezike. Pri [u] je zgornja ustnica nižja, tj. kot pri aproksimantih (Ladefoged – Maddieson: 138, 140–141). Glas [v] ni polsamoglasnik (Ladefoged – Maddieson: 322), pač pa je nepriporiški trajnik (Jones 1969: 181). Izgovarjava [w] je variantnost glasu [u], ustnice so stisnjene kot pri dolgem *u*-ju, tj. zaprte in zaokrožene, zadnji del jezika je dvignjen proti mehjemu nebu, glasilke zvenijo. Kratko ga opišejo (v IPA) kot ustničnomehkonobni polsamoglasnik (Jones 1969: 206–208). Glas [ʍ] se izgovarja kot [wh] v angleščini. To je

nezveneči glas, priporiški soglasnik; ni polsamoglasnik: priporiškost je vedno jasno slišna.

5.3 Dvoglasnik (*diftong*)

Dvoglasnik je samoglasniški zvok, ki formira center posameznega zloga, toda vsebuje spremembo od ene samoglasniške kakovosti do druge, npr. [ai] v *hide* (Ladefoged – Disner 2012: 201). Analize kažejo, da dvoglasniki vključujejo zaporedne gibe, kot je [–visok, +visok] oz. [+visok, –visok], zato jih ni mogoče predstaviti kot en glas; obnašajo se kot dolgi samoglasniki (Duanmu 2008: 32).

Dvoglasnik je samoglasniški fonem z drsnim izgovorom med dvema izgovornima točkama, od katerih je ena lahko težiščna; tudi zveza samoglasnika z drsnikom [j] ali [v] (Toporišič 1992: 33). Tradicionalno so dvoglasniki v slovenščini obravnavani kot zaporedja samoglasnikov, ki jim sledijo fonetične uresničitve (zobno)ustničnega aproksimanta /v/ ali obstranskega jezičnika // (npr. [au], [eu]) in polsamoglasnika /j/ (npr. [ai], [ei]), ki nastopa pred samoglasnikom ali besedno mejo. Zato jih v splošnem ne imenujemo *fonemski*, temveč *fonetični dvoglasniki* (Petek – Šuštaršič 1997: 767).

V slovenskem govorjenem knjižnem jeziku obstajajo konfiguracije, ki sestojijo iz dveh samoglasnikov, in konfiguracije s sestavnikom samoglasnik in drsnik.

- (a) V dvofonemski konfiguraciji iz dveh samoglasnikov, ki sta drug ob drugem in vedno pripadata različnima zlogoma, ta v besedi vedno tvorita jedro dveh zlogov v zaporedju V.V: *po.o.tro.či.ti*, *za.i.ti*, *pre.u.da.ren*.
- (b) Enofonemska konfiguracija je fonemski dvoglasnik: tu sta zaporedna samoglasnika vedno homoorganska celota in istozložna; v besedi vedno tvorita jedro enega zloga v zaporedju VV. Fonemski status dvoglasnik oz. le fonemsko zaporedje v prevzetih besedah ni povsem jasno: *audi* [aʊdi] (iz nem.), *džaur* [dʒaʊr], *avt* [aʊt] (iz angl. *out*), *house* [xaʊs] (iz angl.), *lounge* [laʊndʒ] (iz angl.), *nevma* [neʊma] (iz lat. *neuma*) (o hiatu in diftongizaciji gl. Jurgec 2004a: 125–144; 2004a: 119–140; 2007: 3, 62, 100). Fonemskih dvoglasnikov v slovenskem knjižnem jeziku ni (Toporišič 2003: 129).
- (c) Dvofonemska konfiguracija nefonemski (nepravi) dvoglasnik ali fonetični dvoglasnik sestoji iz zlogotvornega samoglasnika in /v/ za njim, tj. dolgega/ kratkega samoglasnika in drsnika, ki stoji vedno za zlogotvornim samoglasnikom, ko gre za fonem /v/, in to sredi besede ali na koncu besede kot izglasje zloga v zlogu VG]_o oz. Vʊ]_o: *pa*[ʊ], *zdra*[ʊ], *o*[ʊ].*ca*. Gre za dvofonemski niz, ki je vedno istozložen, [ʊ] pa vedno pripada izglasju zloga (gl. Unuk 2003: 37–38). Med V in [ʊ] ne more potekati zlogovna meja, sestavini ne tvorita dvoglasnika, temveč [ʊ] pripada istemu zlogu kot izglasje zloga. V naslednjih primerih s pari je jasno, da gre za glasovni različi [ʊ] – [ʊ],

ki pripadata istemu fonemu, tj. /v/: *li*[ʋ] – *li*.[v]a, *le*[ʋ] – *le*.[v]a, *bri.t*[əʋ] – *bri.t*[v]e, *o*[ʋ].ca – *o*[v]ac.

6 PREPIS (TRANSKRIPCIJA)

Prepis je zapisovanje izgovarjave z *grafemi* (simboli). Obstaja več različnih tipov prepisa; temeljno razlikovanje je med *širokim* in *ozkim prepisom*, tj. *fonološkim* prepisom in *fonetičnim* prepisom (IPA 1999: 27–30). V fonološkem prepisu so le simboli, ki zaznamujejo foneme danega jezika, v fonetičnem prepisu je v rabi celoten nabor fonetičnih simbolov. Obstaja več podtipov fonetičnega prepisa glede na namen zapisovanja, tj. glede na stopnjo posploševanja v prepisovanju.

- (a) V jezikoslovnih delih s praktičnim namenom (pravopis, slovar, slovnica) se pogosto prakticira pravopisu podoben *široki fonetični* prepis (po pravopisnem zapisu danega jezika); npr.: *Séverni véter je zapíhal z vsò močjó*. Široki prepis predstavlja samo foneme v danem jeziku in podaja omejene fonetične informacije.
- (b) Ozki prepis podaja podrobne in natančne informacije o kakovosti fonetične predstavitve glasov in drugih pojavov govorjenja (prozodije); npr.: *ʎse:ʋerni ʔe:ta: je zaʔpi:xaʔʔ z ʔʔʔso moʔʔʔjo:ʎ*.
- (c) Za potrebe manj večjih jezikoslovcev in tam, kjer gre za nepomembnost nekaterih znakovnih razlik z IPA, se rabi *narodni fonetični* prepis z znaki iz domačega pravopisa idr. (č, ž, š idr.); npr.: *ʎse:ʋerni ʔe:ta: je zaʔpi:haʔ z ʔʔso moʔʔjo:ʎ*.
- (č) Pravopisni zapis nikoli ne izraža prave oz. popolne podobe izgovora (gl. pravopisna načela za zapisovanje glasovne oz. fonemske/morfemske podobe; Unuk 2009: 30–35); npr.: *Severni veter je zapíhal z vso močjo*. Zato se v jezikovnih priročnikih podaja prirejeni fonetični prepis (gl. Jurgec 2004b).

6.1 Prepis alofonov fonema /v/ za slovenski jezik

V IPA-razpredelnici (2020) so v razpredelnici Soglasniki podani samostojni znaki (*simboli*): ⟨ʋ⟩, ⟨v⟩, ⟨w⟩, ⟨ʍ⟩, ⟨u⟩.

- (1) Znak ⟨ʋ⟩ označuje alofon fonema /v/ [ʋ] – ustničnozobni (labiodentalni) aproksimant. Je osnovni alofon fonema /v/ z razvrstitvijo pred samoglasnikom istega zloga: [ʋ]ino, po[ʋ]ed, tam [ʋ] okvirju.
- (2) Znak ⟨v⟩ označuje alofon fonema /v/ [v] – (zobno)ustnični pripornik z razvrstitvijo pred aproksimantom in nosnikom v vzglasju zloga: [v]lada, [v]rag, [v]jedati; [v]nos, [v]mešati.
- (3) V razdelku Drugi simboli sta podana znaka ⟨w⟩, ⟨ʍ⟩. Glas [w] je zveneči ustničnomehkonebni (labiovelarni) aproksimant. Znak ⟨w⟩ se lahko rabi za vse razvrstitve alofonov fonema /v/, ki ne pripadajo osnovnemu alofonu [ʋ],

torej [w] kot znak za: (a) zvočnik /v/ za samoglasnikom: *pra*[w], *pra*[w]*da*; *bo* [w]*zela*; *je* [w] *hiši*, *je* [w] *jami*, *je* [w] *reki*; (b) fonem /v/ pred zvenečim ali nezvenečim nezvočnikom in obenem ne ob samoglasniku: *pred*[w]*sem*; *hočem* [w]*zeti*; *bom* [w]*sak*; *sam* [w] *gradu*, *sam* [w] *hiši*. Vendar je znak ⟨w⟩ manj natančno zaznamovanje, po navadi je v rabi za zaznamovanje polsamoglasnika, da se poudari njegova soglasniška vloga nezlogotvornosti v zlogu.

- (4) Znak ⟨u⟩ v IPA-razpredelnici 2020 ni. V razpredelnici so tudi ločevalna znamenja, ki delujejo kot *modifikatorji*. V razdelku Diakritiki je *ločevalno* znamenje ⟨q⟩: postavljamo ga pod znak za glas, označuje nezlogotvornost. Nekoč se je označevalo nezlogotvornost z modifikatorjem ⟨ö⟩, kar pa je v sočasnosti označevanje posebne kratkosti (Crystal 2008: 431–432). Z združevanjem dobimo znak ⟨u⟩, ki označuje nezlogotvorni aproksimant [w], kot je tako označen v manj natančnem prepisu: *pra*[u], *pra*[u].*da*; *bo* [u]*zela*, *je* [u] *hiši*, *je* [u] *gradu*; *je* [u] *jami*, *je* [u] *reki*; *je* [u] *mestu*, *je* [u] *nosu*; [u]*dolben*, [u]*tkan*; *nad*[u]*se*, *pred*[u]*žgati*.

Zapisovanje z dvignjenim modifikatorjem ⟨^w⟩ je zaznamovanje zaokroževanja: z ⟨^w⟩ je podano zaokroževanje v artikulaciji nezlogotvornega [u]. Modifikator za nadoosnovne (*suprasegmentalne*) pojave ⟨ö⟩ označuje posebej kratek glas. Kratki oz. nenaglašeni [u] ima tako natančen zapis z znakom ⟨ü⟩. Je torej kratki nenaglašeni nezlogotvorni aproksimant: [ü]*zeti*, *pra*[ü]; hkrati je tudi izbirni alofon za [ü]. Glas [ü] je kratki (nenaglašeni) zlogotvorni [u] in je izbirna različica za [ü]: [ü]*zeti*, [ü]*hod*, *je* [ü]*hiši*; [ü].*ze*.*ti*, [ü].*hod*, *je* [ü]*hiši*.

Prepisi se razlikujejo tudi po natančnosti zaznamovanja, v našem obravnavanju gre za znake: ⟨w⟩, natančnejše označevanje je ⟨u⟩, še natančnejše označevanje je ⟨^w⟩ in povsem natančen oz. popoln prepis je ⟨^w⟩ – kratki nezlogotvorni aproksimant z zaokroževanjem; in ⟨ü^w⟩ – kratki nenaglašeni zlogotvorni [u] z zaokroževanjem. Mogoče razzvenečenje se zaznamuje z ločevalnim znamenjem pod grafemom za glas ⟨q⟩. Tako je [ü^wq] kratki nezlogotvorni aproksimant z zaokroževanjem in zmanjšano zvočnostjo pred nezvenečim nezvočnikom: [ü^wq]*hod* (raziskave tega niso pokazale; gl. Srebot Rejec 2000; Tivadar 1999). Manj natančen je prepis mogočega razzvenečenja z znakom ⟨w̥⟩, ki pa je najpogostejši.

- (5) Znak ⟨ɱ⟩ je prepis za nezveneči ustničnomehkonebni (labiovelarni) pripornik (frikativ), ki pa ni aproksimant. Termin nezveneči ustničnomehkonebni glas in znak ⟨ɱ⟩ sta kontradiktorna. Znak ⟨ɱ⟩ se uporablja predvsem v fonetiki angleškega jezika; označuje zaokroženi izgovor h-ja: ⟨h^w⟩ ali ⟨hw⟩ (Jones 1969: 208). V angleškem jezikoslovju je tudi znak ⟨w̥⟩ (kot je v Greenberg 2006: 18); sicer je uveljavljeno: znak ⟨w̥⟩ = ⟨h^w⟩. Znak ⟨ɱ⟩ za fonetično transkripcijo nezvenečega alofona fonema /v/ v slovenskem govorjenem knjižnem jeziku ni ustrezen. Tudi fonetične raziskave so pokazale, da nezveneči

[ʌ] v slovenskem govorjenem knjižnem jeziku ne obstaja oz. se ne uresničuje (Srebot Rejec 2000; Tivadar 1999).

Ko ne gre za stopnjevano natančnost fonetičnega zapisa (ki bi kazal na drugotno artikulacijo, tj. zaokroževanje ustnic, kot je pri natančnejšem označevanju z ⟨u^w⟩, in posebno kratkost, kot je natančno označevanje z ⟨ū^w⟩ oz. ⟨ũ^w⟩), ustrežata znaka ⟨u̥⟩ in ⟨u⟩. Zelo razširjen je zapis z znakom ⟨w⟩; prevladuje fonološko merilo, da je polsamoglasnik [u] v zlogu funkcionalno soglasnik, označitev z ⟨w⟩ je poudarjanje njegove soglasniške vloge v zlogu. Razlika je le v zapisu: [w] lahko zapišemo kot [u]. Samoglasnik [u] in aproksimant oz. polsamoglasnik [w], tj. [u̥], imata enako fonetično vsebino, razlikujeta se le v zlogotvornosti, zato zaradi večje jasnosti lahko pišemo ⟨w⟩ (Noske 1993: 229). Znak ⟨u̥⟩ ima v slovenskem (in slovanskem) jezikoslovju dolgo tradicijo (tudi Breznik piše o soglasniškem *u*, tj. [u̥]; Breznik 1934: 28), zato je znak ⟨u̥⟩ za slovenski jezik najustreznejši.

7 GLASOVNE RAZLIČICE OZ. ALOFONI FONEMA /v/

Glede na ugotovljene izgovorne, zvočne in slušne značilnosti alofonov fonema /v/ v razdeleku 4 podajam posplošitev.

Prikaz 5: Glasovne različice oz. alofoni fonema /v/ glede na način artikulacije in izgovorno mesto

	(Zobno)ustnični	Ustničnomehkonebni
Aproksimant (drsnik)	[v]	[u̥] oz. [u]
Pripornik	[v]	
Razlikovalne lastnosti	[v]: [+sonorant], [–zlogotvorni], [–soglasniški] [v]: [–sonorant], [–zlogotvorni], [+soglasniški]	[u̥]: [–zlogotvorni], [+zadnji], [–napeti] [u]: [+zlogotvorni], [+zadnji], [+napeti]

Fonološko razvrščanje prvin na podlagi razlikovalnih lastnosti v abstraktni nadredni razred *sonorant* vključuje kategorije: samoglasniki, drsniki, jezičniki, nosniki (Laver 2003: 158). V lastnostih glavnih kategorij glasov (samoglasniki, drsniki, jezičniki, nosniki, nezvočniki) imajo drsniki tako kot samoglasniki lastnost [–soglasniški] (Clement – Keyser 1983: 98).

Alofon [v] je (zobno)ustnični aproksimant. Izgovarjamo ga podobno kot samoglasnik [u], tudi akustične sestavine govornega zvoka so podobne samoglasniku [u]; po teh značilnostih je aproksimant. Izgovarjava drsi iz začetnega položaja v izgovorni položaj za naslednji glas (drsnik). Govorna cev se zožuje, tok izdišnega zraka pa nemoteno prehaja, a brez slišnega vrtnčenja toka izdišnega zraka. Spodnja ustnica se dviga proti zgornjim sekalcem – (zobno)ustnični glas, vendar je pripora zmanjšana. Zgornja ustnica

je spuščena, kar je značilnost izgovarjave aproksimantov. Glasilke zvenijo: [v]oda, po[v]ezati, za premorom oz. ne za samoglasnikom: [v] oknu. Aproksimanti ne povzročajo zvonečnosti premene nezvočnikov: š[v]igati, ž[v]ečenje, d[v]esto, t[v]eganje; in se ne premenjujejo po zvonečnosti: govo[r], po[l] (tj. zemeljski tečaj), ma[i]; v[ə][r]sta, spo[l]ski, ma[i]ski.

Soglasniki zvočniki v slovenskem jeziku ne vplivajo na zvonečnost nezvočnikov, ko ti stojijo pred zvočniki, in nimajo nezvonečih parnih glasov; izjema je zvočnik v, ki ima v določenem glasovnem okolju nezvonečo položajno varianto (Toporišič 2000: 77; SP 2001: 73): pre[t_ɬ]sem/pre[du]sem (SP 2001: 74). »Da sta w in ɱ soglasnika, se vidi na podlagi tega, da se pred w v govoru mora pojavljati samo zvoneči, pred ɱ pa nezvoneči nezvočnik: boš vzdržal [žwz], boš vskočil [šɱs], v primerih kot boš videl, boš oče pa imamo neprilikovanje: [šv] oz. [šɔ]« (Toporišič 2003: 128). Navedene trditve so protislovne oz. vsaj nejasne, saj ne povedo razloga za vplivanje [w] in [ɱ] na nezvočnike pred seboj, ko ustvarjata ozvonečenje oz. razzvonečenje nezvočnikov v položajih pred njima, česar pa ni pred osnovno varianto /v/.

Alofon [v] je (zobno)ustnični pripornik. Pripora se dela s spodnjo ustnico, ki je dvignjena pod zgornje sekalce. Glasilke zvenijo. Ima povečano šumnost izdišnega zraka (polsamoglasniki nimajo slišne pripornosti), zmanjšano zvočnost in razvrstitev v soglasniških nizih kot nezvočniki, tj. pred aproksimanti [l], [r], [j], nosnikoma [m], [n] v vzglasju zloga: [v]lak, [v]reme, [v]jedati, [v][ə]r[v]jo, k[ə]r[v]jo; [v]nesti, [v]mes. Stvarno rabo pa je treba še podrobneje raziskati (Tivadar – Jurgec 2003: 212).

Alofon [ɰ] je ustničnomehkonebni (labiovelarni) aproksimant oz. polsamoglasnik. V manj natančnem fonetičnem prepisu je znak [w]. Iz položaja za izgovor samoglasnika [u] govorila drsijo v izgovorni položaj za izgovarjavo naslednjega glasu (ali premor), glasilke pri tem zvenijo. Glavno izgovorno mesto je približevanje hrbta jezične ploskve mehku nebu. Aktivnost ustnic je drugotna artikulacija – zaokroževanje (labializacija), glas pa je zaokroženi (labializirani) glas: [ɰ]zorec, [ɰ]selej; pra[ɰ], pra[ɰ]da; bar[ɰ], sal[ɰ]; od[ɰ]zem. Na koncu besede pred premorom ni razzvonečenja, kot je pri pripornikih nezvočnikih, torej je tudi po tej značilnosti aproksimant. Za polsamoglasnike je značilno, da so po navadi krajši od samoglasnikov (Crystal 2008: 431–432), kar je razlog, da aproksimant [ɰ] (oz. označevanje z [w]) in [j] slušno težje zaznavamo.

Glas [u] je kratki nenaglašeni zlogotvorni (natančno [ũ]) v zaznamovanem (neneutralnem) izgovoru, npr. pri poudarjanju: [u].ze.ti, pred.[u].pi.sa.ti, od.[u].ze.ti (natančno: [ũ].ze.ti, pred.[ũ].pi.sa.ti, od.[ũ].ze.ti).

Mogoči [ũ] (v Toporišič 2000: 74 in SP 2001: 73 je zapisan kot [ɱ]) je nezlogotvorni nenaglašeni aproksimant [u] z zmanjšano zvonečnostjo pred

nezvenečim nezvočnikom ne pred samoglasnikom ([ũ]piti), česar pa raziskave niso pokazale (gl. Tivadar 1999: 359; Tivadar – Jurgec 2003: 212).

Pri samoglasniku [u] gre za lastnosti [+zaokroženi] in [+napeti]: *uta*, *ruta*, *kostanju*. Predpostavljamo, da ima [u] lastnosti [+zaokroženi] in [–napeti] (kot slabitev artikulacije ob dejstvu, da so visoki samoglasniki napeti) v $V\text{ũ}$ in $\text{ũ}C$, tj. /v/ za samoglasnikom in obenem ne pred samoglasnikom oz. pred nezvočnikom: *pra[ũ^W], *pra[ũ^W]da; /v/ pred nezvočnikom v vzglasju zloga: [ũ^W]hod, [ũ^W]zeti, od[ũ^W]zeti. V Rv je [ũ^W] [+zaokroženi] in [+napeti]: *br*[ũ], *žel*[ũ] (R – jezičnik: [l], [r]). A to je treba še fonetično raziskati.**

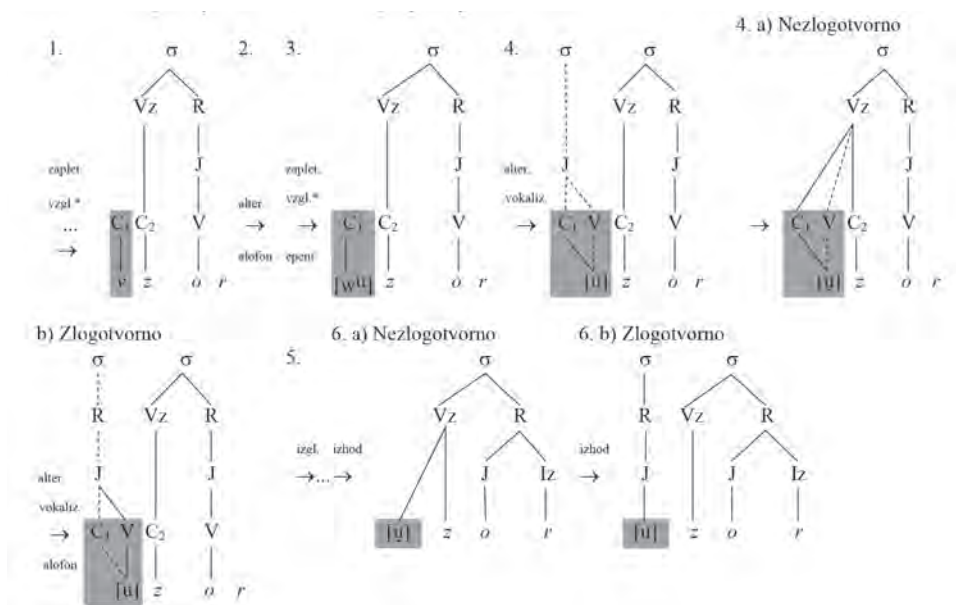
8 DRUGA STOPNJA ABSTRAHIRANJA – FONOLOŠKA OBRAVNAVA

8.1 Umestitev fonema /v/ v hierarhični zlogovni zgradbi

Vidiki zvočnega vzorčenja, ki jih jezikoslovna fonetika v prikazovanju pogosto zanemarja, vključujejo širok spekter alofonskih uresničitev fonemov v različnih zlogovnih zgradbah in različnih kontekstih znotraj zlogov (Laver 2003: 152). Uporabnost zloga kot dela hierarhične zgradbe fonološkega sestava se kaže v obravnavanju glasovnih premen in omejitev za soglasniška zaporedja (Cohn 2003: 191). V razdelku 3 sem podal statično linearno predstavitev: vezavo fonema /v/ z drugimi fonemi, njegovo mesto v zlogu in zloga s fonemom /v/ v besedi. Šele hierarhična upodobitev zloga pokaže, kako se fonem /v/ lahko umesti v zlog in besedo kljub odstopanju od NZZ in MNZR.

8.1.1 Začetno vzglasje zloga (#__V) s fonemom /v/ pred soglasnikom (vC-)

Zlog se oblikuje po pravilih *algoritmizacije zgradbe zloga* (podrobneje gl. Unuk 2022: 83–85), prikaz je za fonem /v/ v vzglasju besede *vzor*. Pravilo *umestitev jedra* je postavilo V za jedro (J), pravilo *oblikovanje zloga CV* pa umestilo vozlišče zloga (σ), povežalo C pred V in ustvarilo preprosti zlog CV. Pravilo *vzglasje* je vključilo predjedrni C in oblikovalo vzglasje (Vz).

Prikaz 6: Konfiguracija vC- v začetnem vzglasju zloga *vzor*

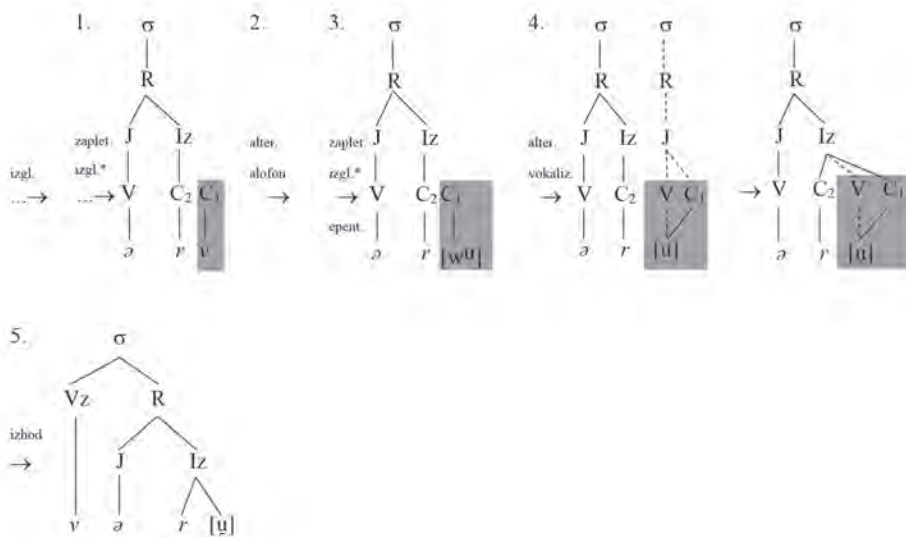
- (1) Pri soglasniških nizih s konfiguracijo vC- v začetnem vzglasju zloga se ne aktivira pravilo *zapleteno vzglasje* (v prikazu zaplet. vzgl.*): segment /v/ ni vključen v zgradbo vzglasja, zgradba zloga je ostala CV, saj zaradi delovanja NZZ pravilo *zapleteno vzglasje* ni ustvarilo razvejanega vzglasja oz. zloga CCV. Na pravilo *zapleteno vzglasje* deluje NZZ in upošteva MNZR, ki določa, koliko razlike v zvočnosti mora biti med segmenti vzglasja; za slovenski jezik je $MNZR \geq 0$, saj obstajajo nizi enakih razredov soglasnikov v vzglasju ($ZR = 0$), npr. *ptič*. Pravilo *zapleteno vzglasje* lahko vključi C_1 v zlog, če je vrednost $ZI\ C_1$ odšteta od vrednosti $ZI\ C_2$ $ZR \geq 0$: npr. /zl/ v zlogu /zlat/ je $ZR = ZI(C_2) - ZI(C_1) = 4 - 2 = 2$; v nizu /vz/ v /vzor/ je $ZR = ZI(C_2) - ZI(C_1) = 2 - 5 = -3$. Segment /v/ ne more biti vključen v zgradbo vzglasja, saj ne deluje pravilo *zapleteno vzglasje*: nizi /v/ + soglasnik kršijo določili MNZR in NZZ za slovenski jezik. Postopek AZZ je bil prekinjen. Da ne ostane od zloga levo oddeľjen kot *zunajzlogovni (ekstrasilabični) segment*, se zgodi sprememba v artikulaciji /v/. Tako se fonem /v/, ki ima v soglasniškem nizu razvrstitev kot nezvočniki, lahko uresniči le kot komplementarna fonemska različica. Zvočnik, ki je v vzglasju, ima enak učinek kot nezvočnik (po de Saussurju Goldsmith 2011: 167).

- (2) Nastopi *glasovna premena (alternacija)* s povečano artikulacijsko in zaznavno slušno razliko – komplementarna fonemska različica. Mogoče je, da se kaka glasovna kombinacija uresniči, ko je tvorijo glasovi, ki pripadajo različnima morfemoma (npr. *morfem-* in *-morfem* ali *-morfem-*); isti morphem variira v svojem uresničevanju, kar je pogojeno z glasoslovnim sestavom, npr. kot dovoljena zlogovna zgradba; rezultat je premena med glasovnimi različicama fonema (Cohn 2003: 188). Osnovna predstavitev vključuje abstraktne glasove ali foneme za vsak morphem v danem jeziku, površinska predstavitev pa zajema fonetične različice oz. alofone, vidne v sistematičnih glasovnih premenah danega jezika, ki so rezultat uporabe sestava pravil in omejitev (Cohn 2003: 211).
- (3) Pravilo *zapleteno vzglasje* ne more vključiti [w] pred nezvočnik, saj je plosamoglasnik oz. drsnik.
- (4) Sledi alternacija *vokalizacija* – nezlogotvorna komplementarna fonemska različica [ʊ]. Pojavita se dve možnosti uresničitve.
- (4a) Vokalizacija zunajzlogovnih drsnikov je *vrivanje (epenteza) po drsniku*: drsnik, ki v drevesniku ni povezan normalno, se v njem pojavi kot segment V. Na ravni drevesnika segmentov sta [w] in [u] nedistinktivna (npr. po lastnosti [zlogotvorni]), distinktivna pa sta šele na ravni CV-drevesnika. Pravilo *vrivanje po drsniku* vrine V-prvino desno od zunajzlogovnega drsnika [w] v začetnem vzglasju: [wʊ]. Segment [w] tako označuje V in zlogovnozačetni C (Clements – Keyser 1983: 133–136). Sledi vokalizacija [w], rezultat je [u]-segment. Segment [u] je tako lahko vključen v drevesnik zloga, a kot nezlogotvorni segment, tj. [ʊ]. Glas se izgovori kot samoglasnik, vendar deluje kot soglasnik, saj ni zlogotvoren, kot so zlogotvorni samoglasniki.
- (4b) Pravilo *vrivanje po drsniku* vrine V-prvino desno od zunajzlogovnega drsnika [w] v začetnem vzglasju: [wʊ]. Sledi vokalizacija w-ja, tj. segment [u]. Pride do preureditve zlogovnih sestavnikov – prezlogovanja: u-jevski segment oblikuje novi zlog (Clements – Keyser 1983: 133–136). Segment [u] je tako lahko vključen v drevesnik zloga, in sicer kot zlogotvorni [u].
- (5) Pravilo *izglasje* oblikuje zgradbo zloga VC.
- (6a) Pravilo *izhod* oblikuje zlog z zgradbo CCVC, tj. z razvejanim vzglasjem in izglasjem: zlog [ʊ]zɔr.
- (6b) Pravilo *izhod* oblikuje zloga z zgradbo: zlog V z rimo in jedrom; zlog CVC z vzglasjem in rimo z jedrom ter izglasjem: zloga u.zɔr.

8.1.2 Končno izglasje zloga (V__#) s fonemom /v/ za soglasnikom (-Cv)

Začetni procesi v konfiguracijah s fonemom /v/ v izglasju zloga na besednem koncu so kot v 7.1.1.

Prikaz 7: Konfiguracija -Cv v končnem izglasju zloga v[ə]rv

- (1) Pri soglasniških nizih -Cv v končnem izglasju zloga se ne aktivira pravilo *zapleteno izglasje*: segment /v/ ni vključen v zgradbo izglasja, zgradba zloga je ostala CV, saj zaradi delovanja NZZ pravilo *zapleteno izglasje* ni ustvarilo razvejanega izglasja oz. zloga VCC.
- (2) Na pravilo *zapleteno izglasje* deluje NZZ in upošteva MNZR, ki določa, koliko razlike v zvočnosti mora biti med segmenti izglasja; za slovenski jezik je $MNZR \geq 0$, saj obstajajo nizi enakih razredov soglasnikov v izglasju ($ZR = 0$), npr. *ščetk* (rod.). Pravilo *zapleteno izglasje* lahko vključi C_1 v zlog, če je vrednost $ZI\ C_1$ odšteta od vrednosti $ZI\ C_2$ $ZR \geq 0$: za primer izglasja /t/ v zlogu /xrast/ je $ZR = ZI(C_2) - ZI(C_1) = 2 - 1 = 1$; v nizu /rv/ v /vrv/ je $ZR = ZI(C_2) - ZI(C_1) = 4 - 5 = -1$.
- (3) Segment /v/ ne more biti vključen v zgradbo izglasja, saj ne deluje pravilo *zapleteno izglasje*: nizi soglasnik + /v/ v izglasju kršijo določili MNZR in NZZ za slovenski jezik. Postopek AZZ je bil prekinjen. Da ne ostane od zloga levo oddeljen kot *zunajzlogovni segment*, se zgodi sprememba v artikulaciji /v/. Tako se fonem /v/, ki ima razvrstitev v soglasniških nizih kot nezvočniki, lahko uresničuje le kot komplementarna fonemska različica.

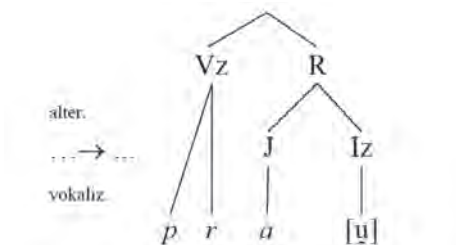
Sledi alternacija vokalizacija – nezlogotvorna komplementarna fonemska različica [u̥].

- (4) Vokalizacija zunajzlogovnih drsnikov je *vrivanje pred drsnikom*: drsnik, ki v drevesniku ni povezan normalno, se v njem pojavi kot segment V. Pravilo *vrivanje pred drsnikom* vrine V-prvino levo od zunajzlogovnega drsnika [w] v končnem izglasju ali sredi besede: [w^u]. Segment [w] tako označuje V in zlogovnokončni C (Clements – Keyser 1983: 133–136). Sledi vokalizacija [w], rezultat je [u]-segment. Segment [u] je tako lahko vključen v drevesnik zloga, a kot nezlogotvorni segment, tj. [u̥]. Glas se izgovori kot samoglasnik, vendar deluje kot soglasnik, saj ni zlogotvoren, kot so zlogotvorni samoglasniki.
- (5) Pravilo *izglasje* oblikuje zgradbo zloga VC. Pravilo *izhod* oblikuje zlog z zgradbo CVCC z vzglasjem in rimo z jedrom ter izglasjem: zlog v[ə]r[u̥].

8.1.3 Končno izglasje zloga (V__#) s fonemom /v/ za samoglasnikom (-Vv)

Umestitev fonema /v/ v razvrstitvah, ko v končnem izglasju zloga nastopa za samoglasnikom, je kot v konfiguracijah /v/ za soglasnikom v končnem izglasju (-Cv), npr. *prav* [prau̥].

Prikaz 8: Končno izglasje zloga s konfiguracijo -Vv v zlogu *prav*

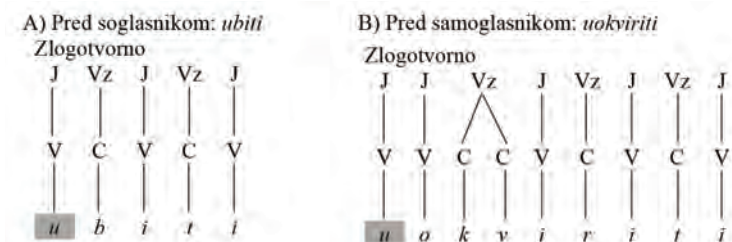

Posamezni koraki po pravilih *algoritmizacije zgradbe zloga* so enaki kot v obravnavi končnega izglasja zloga s konfiguracijo -Cv. Tudi *izhod* je enak, tj. [u̥] v izglasju zloga, možnost pa je le ena, saj na koncu ne more biti zlogotvornega [u]: ker V[u̥] ni fonološki homoorganski dvoglasnik, [u̥] ne pripada jedru (J), temveč vedno tvori izglasje zloga (Iz), pred [u̥] pa ne more potekati zlogovna meja. *Izhod* je zlog *pra*[u̥].

8.1.4 Začetno vzglasje zloga (#__V) s predpono *u-* pred soglasnikom (uC-) in pred samoglasnikom (uV-)

- (a) Predponski *u-* pred soglasnikom (uC-) se uresničuje kot samostojni zlog V z rimo in jedrom, npr. zlog [u.] v *ubiti* [u.bi.ti].
- (b) Predponski *u-* pred samoglasnikom (uV-) se uresničuje kot samostojni zlog V z rimo in jedrom, npr. zlog [u.] v *uokviriti* [u.ɔ.kvi.ri.ti].

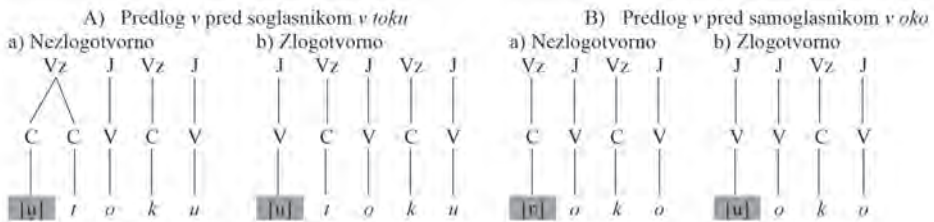
Prikaz 9: Konfiguraciji uC- v *ubiti* in uV- v *uokviriti* (v poenostavljenem prikazu)

8.1.5 Predlog s fonemom /v/

- (a) Predlog s fonemom /v/ se uresničuje skupaj z besedo, pred katero stoji, torej enako kot začetno vzglasje zloga (#__V) s fonemom /v/ pred soglasnikom (vC-). Glede na fonetične raziskave (Tivadar 1999) imamo dve možnosti izgovarjave predloga *v*: (1) zlog z zgradbo CV, tj. z razvejanim vzglasjem, npr. zlog [ʋto.] v *v toku* [ʋto.ku]; (2) samostojni zlog V z rimo in jedrom, npr. zlog [u.] v *v toku* [u.to.ku].
- (b) Predlog s fonemom /v/ izgovarjamo skupaj z besedo, pred katero stoji, torej enako kot začetno vzglasje zloga (#__V) s fonemom /v/ pred samoglasnikom (vV-). Glede na fonetične raziskave (Tivadar 1999) imamo dve možnosti izgovarjave predloga *v*: (1) zlog z zgradbo CV, tj. z vzglasjem, npr. zlog [ʋɔ.] v *v oko* [ʋɔ.ko], saj je to položaj fonema /v/ pred V; (2) samostojni zlog V z rimo in jedrom, npr. zlog [u] v *v oko* [u.ɔ.ko].

Prikaz 10: Predlog v pred začetnim vzglasjem s soglasnikom (v *toku*) in s samoglasnikom (v *oko*) (v poenostavljenem prikazu): nezlogotvorna in zlogotvorna izgovarjava

8.2 Status fonema /v/

Status fonema /v/ je dvoj: aproksimant (v tradicionalnem jezikoslovju *zvočnik*),² tj. alofona [v] in [ʊ], in pripornik, tj. alofon [v]. Alofon [v] potrjuje njegova razvrstitve: /v/ pred drsnikom /j/, jezičnikoma [r], [l], nosnikoma [m], [n] kot aproksimant [v] v razvrstitvi ne bi mogel nastopati, saj ima enako zvočnost kot /j/ in večjo zvočnost od [r], [l], [m], [n], zato tu nastopa [v] z zmanjšano zvočnostjo: [v]jedati, [v]rag, [v]laga, [v]mes, [v]nesti.³ Alofoni fonema /v/, tj. [v], [v] in [ʊ], so v slovenskem jeziku v dopolnjevalni razvrstitvi: v razvrstitvi se medsebojno izločujejo. Nezlogotvorni alofon [ʊ] se lahko premenjuje z zlogotvornim alofonom (nenaglašanim kratkim) [u] (tj. [ū]), ki je izbirni alofon *u*-ja.

Pri izgovarjavi fonema /v/ kot zlogotvorne glasovne različice [ū] je v raziskovanju treba upoštevati tudi *Lombardov učinek* spreminjanja jakosti lastnega govora zaradi zvočnega okolja (npr. hrupa okolja, poslušanja lastnega glasu) z namenom večje razumljivosti, kar se kaže kot preoblikovanje govora v raznih sestavinah, ob drugih pojavih povečanje jakosti (*intenzitete*), daljšanje samoglasnikov, višanje F1 in F2 (Junqua 1996: 16). Lahko gre za hiperartikularnost in hiperkorektnost z namenom poudariti, da je izbrana glasovna različica [ū] slišna

2 »Delitev soglasnikov na zvočnike in nezvočnike sem izpeljal na podlagi distribucijskih značilnosti: po teh so zvočniki soglasniki, ki pred seboj trpijo tako zveneče kakor nezveneče nezvočnike, pred premorom ali nezvenečimi nezvočniki pa nimajo fonoloških nezvenečnosti parov, kar je značilno za nezvočnike: ti v soglasniškem sklopu morajo vsi biti bodisi zveneči bodisi nezveneči [...] Ta delitev soglasnikov na dve skupini je glede na mojo vključitev fonemov /v/ in /j/ med zvočnike novost v slovenski slovnici. Ločitev soglasnikov na "nezvočne soglasnike" in "zvočnike" je po Šolarjevi zaslugi v slovensko slovnico vpeljala šele Breznikova Slovenska slovnica 1924 in tako je v Slovenski slovnici ostalo vse do moje razprave 1957/58. Po moji zaslugi sta bila za tem v SP 1962 tudi v in j uvedena med zvočnike« (Toporišič 2003: 133–135).

3 Toporišičevi ugotovitvi, da izgovor [v] pred začetnim [r], kot je – po njegovem mnenju – prodrl v slovnico in pravorečje, ni sistemski (Toporišič 1961: 28), je sledila avtorjeva slovnica: [w] pred [r] oz. [l]: *vreti, odvleči* (Toporišič 1976, 1984: 71); *vreti* (Toporišič 2000: 76). Tako je tudi v pravopisu: »vendar navadno le« [w]rana, [w]lak (SP 2001: 74). »Verjetno bi morali na osnovi dodatnega gradiva potrditi ali zavreči kodifikacijo zelo pogoste zobnoustnične variante v tem položaju znotraj korenskih morfemov« (Tivadar – Jurgec 2003: 212; Tivadar 1999: 359).

kot *u*-jevska: izbira govora poklicnih in v delu nepoklicnih govorcev v radijskih oddajah v natančni in izjemno razsežni fonetični raziskavi (Tivadar 1999: 346, 348–351, 352, 354–359; prim. Tivadar – Jurgec 2003: 211–212). V počasnem ali zaznamovanem govorjenju (to je v individualnem izražanju poudarjanja, negotovosti, čustvenosti idr.) se kak glas (glasovna različica fonema) lahko izgovarja zaznamovano: *grem* [ˈvə] *hišo*, *grem* [u].*hišo*, pri čemer predlog tvori samostojni zlog, čeprav se sicer predlogi izgovarjajo kot del besede, pred katero stojijo: [u].*ča.sih*, *ob*. [u].*la.dam*, *po*. [u].*sem*. Gre tudi za poznavanje knjižnojezikovne norme uporabnikov jezika, identificiranje z njo, lastno razumevanje in interpretiranje norme, kar je v veliki meri vezano na izrazitev norme v SP 2001, ki glede razvrstitve alofonov /v/ podaja izbirnost med [w] oz. [ɰ] in [u] v sicer enakem glasovnem okolju (SP 2001: 73–74; Tivadar 1999: 346–359). Omenjena raziskava fonema /v/ je pokazala nejasnosti definiranja glasovnih različic /v/ v slovenskem govorjenem knjižnem jeziku in variantnost uresničevanja pravopisno-pravorečne norme SP 2001 (str. 73–75) ter potrebo po fonetično-fonološki obravnavi glasovnih različic fonema /v/. Moj prispevek se fonetično opira na raziskavo Tivadar 1999 ter na raziskavi Horga 2019 in Srebot Rejec 2000.

8.2.1 Povratno zvenečnostno prilikovanje (regresivna zvenečnostna asimilacija)

Ta pojav nastopa, ko sta v govorjenem nizu zaporedna segmenta nezvočnika, različna po zvenečnosti: drugi segment vpliva na prvi segment, tako da določi njegovo zvenečnost: *posadka* – *posa*[t]ka. Zveneči nezvočniki imajo zvenečnostno premeno – razzvenečenje tudi v besednem izglasju oz. pred premorom ([#]): *plaz* – *pla*[s#].

Drsniki, jezičniki in nosniki v soglasniškem nizu ne vplivajo na zvenečnost nezvočnikov pred seboj in za seboj: [t]ja, [s]lok, [sp]raviti, [s]meh, [s]neg; *izolacij*[sk]i, *gasil*[sk]i, *p*[ə]r[st]en, *ko*[s]mat, *ro*[s]nat, *gam*[s]ji, *velikan*[s]ski; *buj*[t], *kil*[t], *p*[ə]r[st], *gam*[s], *stimulan*[s]. Fonem /v/ nima zvenečnostne premene pred samoglasnikom: [v]ol, *pe*[v]ec; ter v vzglasju in izglasju besede oz. za ali pred premorom: [u]dreti; *goto*[u]. Ne vpliva na zvenečnost nezvočnika pred seboj in za seboj: [k]vas, *v*[s]e, *po*[s]vetiti, *nižav*[sk]i, *ov*[c]; v zvezi dveh besed: *prav* [t]am.

Fonem /v/ ima glede na svojo razvrstitev v vzglasju in izglasju zloga možnosti nastopanja kot: (a) aproksimant (drsnik), (b) pripornik [v] z zmanjšano zvočnostjo. Glede na zvočnike je v najmanj zvočen (Srebot Rejec 1992: 228; Tivadar 1999: 352). Preveril bom, ali možnosti upoštevata načelo zaporedje zvočnosti – NZZ. Uporabim zvočnostno lestvico z zvočnostnimi indeksi (ZI): V (6) – samoglasnik oz. *vokal*, G (5) – drsnik oz. angl. *glide*, L (4) – jezičnik oz. *likvida*, N (3) – nosnik oz. *nazal*, F (2) – pripornik oz. *frikativ*, S (1) – zapornik oz. angl. *stop*. Predpostavim: ker je vrednost zvočnosti [v] nižja kot pri drugih zvočnikih, je približana nezvočnikom pripornikom (F). V konfiguracijah z [v]

na mestu, kjer so glede na NZZ priporniki (v FF), je vrednost $ZI([v])$ manjša od 3 oz. glede na razvrstitev 2.⁴

Izračunam *zvočnostno razdaljo* – ZR, in sicer $ZR = ZI(C_2) - ZI(C_1)$, za razvrstitve /v/ v soglasniških nizih v vzglasju in izglasju zloga. Izračunam še *razliko zvočnosti* – RZ kot razmerje ZR med soglasnikoma v vzglasju in med samoglasnikom jedra ter prvim soglasnikom vzglasja oz. izglasja po obrazcu $RZ = 1 - (ZI(C_2) - ZI(C_1)) / (ZI(V) - ZI(C_1))$ (metodologija je podana v Unuk 2022: 86–90). Preverim, ali je /v/ v vzglasju in izglasju kot C_1 mogoč kot drsnik (G) in pripornik z nižjo zvočnostjo ([v]).

Prikaz 11: Možnosti nastopanja /v/: aproksimant oz. drsnik (G), pripornik z nižjo zvočnostjo ([v]) glede na ZR in RZ

a) Fonem /v/ kot drsnik (G)							b) Fonem /v/ kot pripornik								
	Vz.	ZR	RZ		Iz.	ZR	RZ		Vz.	ZR	RZ		Iz.	ZR	RZ
<i>vjesti</i>	GG-	0	1	<i>brv</i>	-LG	-1	2	<i>vjesti</i>	[v]G-	3	0,25	<i>brv</i>	-L[v]	2	0,5
<i>vleči</i>	GL-	-1	2					<i>vleči</i>	[v]L-	2	0,5				
<i>vnema</i>	GN-	-2	3					<i>vnema</i>	[v]N-	1	0,75				
<i>vhod</i>	GF-	-3	4					<i>vhod</i>	[v]F-	0	1				
								<i>shod</i>	FF-	0	1				

[v]G-	[v]L-	-L[v]	[v]N-	[v]F-	FF-	GG-	GL-	-LG	GN-	GF-
0,25	0,5	0,5	0,75	1	1	1	2	2	3	4

Označene konfiguracije v ranžirni vrsti glede na RZ se potrjujejo: [v]G- – *vjesti*, [v]L- – *vleka*, *vrisk*, -L[v] – *brv*, *želv*, [v]N- – *vnos*, *vmes*, [v]F- – *vhod*, FF- – *shod*, GG- (vG-) – *vjesti*. Konfiguracije GL-, -LG, GN-, GF- se ne uresničujejo.

Konfiguraciji [v]G- in GG- bi se glede na ZR v jeziku potrdili glede na možnosti, da je /v/ uresničen kot drsnik – v vzglasju v GG- – ali kot pripornik z manjšo zvočnostjo – v vzglasju [v]G-. Konfiguracije enakih prvin so dovoljene in določajo, da je v govorjenem knjižnem jeziku $MNZR \geq 0$, tako je konfiguracija GG- mogoča. Možnost obeh konfiguracij, tj. GG- (vG-) in [v]G-, v vzglasju zloga zaplete reševanje vprašanja /v/ kot drsnika oz. pripornika z manjšo zvočnostjo.

8.2.1.1 Razvrstitev /v/ kot drsnika

V vzglasju zloga pred samoglasnikom in izglasju zloga za njim se konfiguraciji GV- (vV-) ([v]e.dno, o.š[v][ə]r.ka.ti) in -VG (-Vv) (zdra[u]) ravnata po NZZ: v vzglasju zvočnost narašča, $ZR(vV-) = 1$, v izglasju pada, $ZR(-Vv) = 1$. Drugače je v vzglasju zloga, kjer je /v/ prvi segment dvočlenskega (ali veččlenskega)

4 Dvojnost uresničevanja fonema /v/ je ugotovljena tudi v drugih jezikih. V poljskem jeziku ima zobnoustnični pripornik [v] poseben status – nezvočnik ali zvočnik (Gussmann 2007: 208–210). V danskem jeziku je fonem /v/ ali aproksimant [ʋ] ali zobnoustnični pripornik [v] (Basbøll 2007: 62). V norveškem jeziku se /v/ obnaša kot drsnik, v vzglasju zloga pred /r/ pa kot nezvočnik (Kristoffersen 2000: 39).

soglasniškega niza. V vzglasju konfiguracije GG- (vG-), GL- (vL-), GN- (vN-), GF- (vF-) glede na NZZ niso mogoče, saj ni postopnega naraščanja zvočnosti. Konfiguracija GG- (vG-) je glede na $MNZR \geq 0$ mogoča, a sta le dve potrditvi kot rezultat besedotvornih procesov: *vjesti*, *vjedati*. NZZ določa, da mora zvočnost v vzglasju naraščati, torej bi bil /j/ v /vj-/ zvočnejši glede na /v/, saj potrditev v jeziku za vzglasje /jv-/ ni. A /vj-/ se pojavlja le v dveh leksemih, /v/ pa je predpona. Fonema /v/ in /j/ sta drsnika, po NZZ ne moreta tvoriti niza v vzglasju. Ugotovim, da gre pri /vj-/ le za mogočo konfiguracijo [v]G-, ki je po NZZ edina dopustna; primera *vjesti*, *vjedati* uvrstim v to konfiguracijo.

V izglasju je le konfiguracija LG- (-Lv); ne ravna se po NZZ, saj zvočnost ne pada, in konfiguracija ni mogoča.

Vzglasne konfiguracije in izglasna konfiguracija se ne ravna po zgradbi zloga, določeni z NZZ; ne morejo se uresničiti.

8.2.1.2 Razvrstitev /v/ kot pripornika z zmanjšano zvočnostjo

V vzglasju in izglasju so konfiguracije po $MNZR \geq 0$ za slovenščino mogoče. Konfiguracije [v]G-, [v]L-, [v]N- upoštevajo NZZ, konfiguracija [v]F- pa se ne ravna po NZZ, saj zvočnost ne narašča, a je glede na $MNZR \geq 0$ in RZ mogoča. Pri /vx-/ bi moralo nastopiti povratno zvenečnostno prilikovanje – razzvenečenje /v/.

V slovenskem govorjenem knjižnem jeziku ima /v/ pred nezvočniki in premorem alofon [u], da se izogne povratnemu zvenečnostnemu prilikovanju nezvočnikov, pred drsnikom /j/, /v/ (kot predlog), jezičnikom /l/, /r/ in nosnikom /m/, /n/ pa alofon pripornik [v], saj v teh nizih zvenečnostne premene nezvočnikov ni. Da je /v/ lahko v vzglasju zloga pred jezičnikom, drsnikom in nosnikom, mora glede na NZZ in $MNZR \geq 0$ svojo zvočnost zmanjšati glede na zvočnost nosnika, jezičnika in drsnika: zobnoustnična varianta [v] je najmanj zvočna glede na zvočnike; v vzglasju besede pred nezvenečimi nezvočniki in v izglasju besede je intenziteta /v/ v izgovarjavi najnižja (Horga 2019: 31–33).

Lestvica zvočnosti slovenskih zvočnikov po Srebot Rejec (1992: 228) je naslednja: [v] < [m], [n] < [l] < [r] < [j], Toporišič (1992: 380) je za [j] dodal še alofon [u]. Podrobneje glej Toporišič 2000: 85.

Pri vpeljavi [ɰ] in [w] (Toporišič 1961: 28–29, 37–38), ki imata na zvočnostni lestvici nizko vrednost (Toporišič 2000: 85), pred nezvočniki in premorem, po analogiji še [w] pred zvočniki (glede na t. i. sistemskost, Toporišič 1961: 28), kaže na povratno zvenečnostno prilikovanje, čeprav to sicer ne velja za drsnike, jezičnike in nosnike. Glede na zgradbo zloga po NZZ bi bila [ɰ] in [w] nezvočnika pripornika, ki bi se ravnala po povratnem zvenečnostnem prilikovanju. »Zvočniki ne vplivajo na zvenečnost pred njimi stoječih nezvočnikov«, vendar SP 2001 (str. 73) navaja primer razzvenečenja nezvočnika pred nezvenečim [ɰ]: *predvsem* – *pre[tɰ]sem*.

Fonem /v/ glede na zlogovno zgradbo po NZZ v vzglasju zloga ne more nastopati kot drsnik [v] pred drsnikom /j/, /v/, jezičnikom /l/, /r/, nosnikom /m/, /n/, zato se uresničuje tako, da zmanjša svojo zvočnost in nastopa kot fonetično uresničeni pripornik – alofon [v], kar ustreza zvočnosti konfiguraciji vzglasja (NZZ): [v]jesti; [v]lak, [v]reme; [v]mes, [v]nesti. Fonološko je zvočnik, saj ne povzroča zvenečnosti premene nezvočnika pred seboj: [c]vreti. Predlog v se izgovarja skupaj z besedo, pred katero stoji: v *vinu* – [vu]inu; [v] ima manjšo zvočnost kot [v], zato je tako zaporedje v vzglasnem nizu dopustno po NZZ (več o [vu] v nadaljevanju), [v]jezeru, [v]lepoti, [v]rogu, [v]mišnici, [v]nosu. Povsod v obravnavanih razvrstitvah je za /v/ mogoč izbirni alofon [ʋ] po analogiji z /v/ pred nezvočniki v vzglasju zloga, tj. v položaju ne pred samoglasnikom.⁵

Fonem /v/ ima v vzglasju zloga pred nezvočniki, v izglasju zloga za samoglasnikom in pred premorom v izglasju besede alofon [ʋ]. Pred nezvočniki v vzglasju zloga [ʋ] nastopa kot vrivanje (epenteza), da ne pride do zvenečnosti premene /v/ pred nezvočniki: [ʋ]hod, [ʋ]zrok. Pred premorom za jezičnikom /l/, /r/ v besednem izglasju se [ʋ] uresničuje zaradi simetrije izglasja zloga glede na vzglasje zloga, da ne pride do razzvenečenja /v/ pred premorom: žel[ʋ], br[ʋ]. V izglasju zloga za samoglasnikom nastopa [ʋ]: pra[ʋ]. Raziskovanje kaže, da je v vzglasju pred zvenečimi nezvočniki in sredi besede intenziteta v izgovarjavi /v/ najvišja (Horga 2019: 31–33), kar potrjuje razvrstitev ʋ-ja v vzglasju in izglasju zloga.

8.3 Razvrstitev glasovnih razlik oz. alofonov /v/

Fonološko gledano besede sestojijo iz zlogov, z vidika oblikoslovja pa iz morfemov. Pri tem so *morfi* kot uresničitve morfemov pridruženi glasovni verigi (Golden 1997: 154), podobno kot so glasovi pridruženi fonemom in zlogom. Meje zlogov in meje morfemov se zaradi zgodovinskih procesov in oblikoglasnih (*morfoloških*) danosti vedno ne pokrivajo; to povsem velja za pojave sredi besed in je značilnost indoevropskih jezikov (Kořínek – Erhart 2000: 123–124). T. i. zunajzlogovni soglasniki so lahko oblikoslovni (gl. Unuk 2022: 82–85); če ima jezik soglasniške predpone ali pripone, se lahko pojavijo na robovih besed kot dodani posebni soglasniki (Duanmu 2008: 237). Glede t. i. zunajzlogovnih segmentov v izglasju oz. vzglasju zloga je pomembna *težnja proti alomorfnosti*: teži se k temu, da se ohrani morfeme v isti obliki ne glede na glasovno okolje (Duanmu 2008: 46–47). Pri tem se težnja povezuje s pravili zlogovnega vzglasja in izglasja. *Zakonitost vzglasij* zloga določa, da so sredi besede prednostna vzglasja zloga, ki

5 Predpis (norma) za fonem /v/ v aktualnem pravopisnem priročniku (SP 2001: 73–74) vpliva na govorno uresničevanje /v/ pri uporabnikih jezika, tako da so se za fonološko razvrstitev /v/ predpisane glasovne različice [ʋ], [w], [u] in tudi izbirna različica [u] ustalile različno, uresničevanje [ʋ], [w] pa pretežno ni potrjeno, kot predstavljajo raziskave (Srebot Rejec 1992; Tivadar 1999; Horga 2019; Srebot Rejec 2000).

se čim manj razlikujejo od začetnih vzglasij. *Zakovitost izglasij* zloga predpisuje, da so prednostna izglasja zloga sredi besede, ki se čim manj razlikujejo od mogočih izglasij zlogov na koncu besed v jezikovnem sestavu (Vennemann 1988: 32–33, po Duanmu 2008: 54). Odnosi v soglasniških nizih sicer določajo notranjo in zunanjo simetrijo soglasniških nizov ter zrcalno simetrijo vzglasja in izglasja, tj. obrnljivost soglasniških nizov v izglasju glede na vzglasje zloga (Unuk 2003: 87–93, 115–118).

Posamezne kombinacije fonemov določajo fonotaktična *pravila razvrstitve* (*distributivna pravila*).

8.3.1 Fonotaktična pravila razvrstitve glasovnih različic oz. alofonov fonema /v/

Pravila temeljijo na razlikovalnih lastnostih alofonov fonema /v/ in položaju fonema /v/ v vzglasju in izglasju zloga glede na razvrstitev segmentov po zvočnosti.

I. Fonem /v/ v vzglasju zloga

(1) V začetnem vzglasju zloga pred samoglasnikom (#vV-)

Pred samoglasnikom nastopa (zobno)ustnični [v]: *vera, voda* – [v]era, [v]oda;
/v/ v predlogu v ne za samoglasnikom: v *oknu* – [v]oknu.

(2) V začetnem vzglasju zloga pred soglasnikom (#vC-)

(2a) Pred nezvočnikom nastopa nezlogotvorni [ɹ]: *vkapati, vzeti* – [ɹ]kapati, [ɹ]zeti; /v/ v predlogu v ne za samoglasnikom:

v *hiši, v gradu* – [ɹ]hiši, [ɹ]gradu; *sem v hiši, sem v gradu* – sem [ɹ]hiši, sem [ɹ]gradu.

(2b) Pred [j], [r], [l], [m], [n] nastopa priporniški (zobno)ustnični [v], izbirna glasovna različica (glede na pravopisno privajenost po SP 2001: 73–74) je [ɹ].

V razvrstitvi glede na NZZ fonem /v/ kot alofon [v] ne more nastopati pred drsnikom, jezičnikom in nosnikom, saj ima enako zvočnost kot drsni ter večjo zvočnost kot jezičnik in nosnik, zato mora zmanjšati svojo zvočnost:

vjesti, vreme, vlada, vmes, vnesti – [v]jesti, [v]reme, [v]lada, [v]mes, [v]nesti;
([ɹ]jesti, [ɹ]reme, [ɹ]lada, [ɹ]mes, [ɹ]nesti);

/v/ v predlogu v ne za samoglasnikom:

v *jaslih, v lesu, v reki, v mestu, v nosu* – [v]jaslih, [v]lesu, [v]reki, [v]mestu, [v]nosu;
([ɹ]jaslih, [ɹ][v]odi, [ɹ]lesu, [ɹ]reki, [ɹ]mestu, [ɹ]nosu).

Kombinacija dveh /v/ v *vodi* bi se izgovarjala [v][v]odi; uporabnik jezika bi lahko videl podvojeni soglasnik, v jezikovni praksi pa bi se lahko izgovarjal vrinjeni polglasnik: [və].[v]odi, tako da je primernejši izgovor z nezlogotvornim [ʊ]: [ʊ].[v]odi. Da ne pride do odstopanja od NZZ, tj. do ravnega poteka zvočnoti ([v][v]) in zato vrivanja polglasnika, npr.: [və] [v]remenski, se /v/ v predlogu v ne za samoglasnikom v spodnjih primerih izgovarja kot nezlogotvorni [ʊ]. Predlog se izgovarja skupaj z besedo, pred katero nastopa, zato je to razvrstitev /v/ v vzglasju pred pripornikom (zobno)ustničnim [v]), mogoč je le nezlogotvorni [ʊ]:

v vremenski, v vladni, v vmesni, v vnemi – [ʊ][v]remenski, [ʊ][v]ladni, [ʊ][v]mesni, [ʊ][v]nemi.

(3) Sredi besede /v/, ki ni za samoglasnikom (-CvC-, -CvV-)

(3a) Za soglasnikom in pred nezvočnikom (-CvC-) nastopa nezlogotvorni [ʊ].

Fonem /v/ izgovarjamo po vzorcu morfemske členitve besedne zgradbe, tj. na morfeme oz. zloge, in izgovarjave začetnih vzglasij zloga, torej kot se /v/ izgovarja na začetku besede pred nezvočnikom, tj. nezlogotvorni [ʊ]:

odvzeti, nadvse, podvprašanje – od.[ʊ]ze.ti, nad.[ʊ]se, pod.[ʊ]pra.ša.nje ([ʊ]ze.ti, [ʊ]se, [ʊ]pra.ša.nje).

(3b) V položaju za soglasnikom in pred drsnikom, jezičnikom in nosnikom nastopa (zobno)ustnični [v].

Sredi besede ne za samoglasnikom in pred [j], [r], [l], [m], [n] izgovarjamo /v/ po vzorcu morfemske členitve besedne zgradbe, tj. na morfeme oz. zloge, in izgovarjave začetnih vzglasij zloga, torej kot se /v/ izgovarja na začetku besede, tj. (zobno)ustnični pripornik [v]; izbirna glasovna različica (glede na pravopisno privajenost po SP 2001: 73–74) je nezlogotvorni [ʊ]:

vrjjo, odvleči, ničvreden, razvneti – [və]r.[v]jo, od.[v]le.či, nič.[v]re.den, raz.[v]ne.ti;
([v]je.da.ti, [v]le.či, [v]re.te.no, [v]ne.ti);
([və]r.[ʊ]jo, od.[ʊ]le.či, nič.[ʊ]re.den, raz.[ʊ]ne.ti).

(3c) V položaju za soglasnikom in pred samoglasnikom (-CvV-) nastopa (zobno)ustnični [v]. Sredi besede /v/, ki ni za samoglasnikom in je pred samoglasnikom, izgovarjamo po vzorcu morfemske členitve besedne zgradbe, tj. na morfeme oz. zloge, in izgovarjave začetnih vzglasij zloga, torej kot se /v/ izgovarja na začetku besede, tj. (zobno)ustnični [v]:

bukvin, ledveni, nesveta – bu.k[v]in, le.d[v]e.ni, ne.s[v]e.ta (k[v]as, d[v]e, s[v]et).

- (4) **Sredi besede /v/ med samoglasnikoma (-VvV-) nastopa kot (zobno)ustnični [v].** Fonem /v/ izgovarjamo po vzorcu morfemske členitve besedne zgradbe, tj. na morfeme oz. zloge, in izgovarjave začetnih vzglasij zloga, torej kot se /v/ izgovarja na začetku besede pred samoglasnikom, tj. (zobno)ustnični [v]:

sloveniti, govoriti, sivina – slo.[v]e.ni.ti, go.[v]o.ri.ti, si.[v]i.na ([v]e.de.ti, [v]o.da, [v]i.de.ti).

- (5) **Predponski u- iz v- v začetnem vzglasju pred soglasnikom (uC-) in pred samoglasnikom (uV-)**

- (5a) Pred soglasnikom (uC-) se uresničuje kot zlogotvorni [u] v jedru zloga: [u].bi.ti.

- (5b) Pred samoglasnikom (uV-) se uresničuje kot zlogotvorni [u] v jedru zloga: [u].o.kvi.ri.ti.

II. Fonem /v/ v izglasju zloga

- (1) V končnem izglasju zloga (-Vv#, -Cv#), tj. na koncu besede, nastopa nezlogotvorni [ɤ].

- (1a) Za samoglasnikom v končnem izglasju -Vv# fonem /v/ izgovarjamo, kot je izgovarjava za samoglasnikom (v t. i. fonetičnem oz. nefonemskem dvoglasniku), tj. nezlogotvorni [ɤ]:

krov, ohrov, ovc (rod.), ovčk (rod.) – kro[ɤ], o.hro[ɤ]t, o[ɤ]c, o[ɤ]čk.

V predlogu v v zvezi besed, ko se prva beseda konča na samoglasnik, /v/ izgovarjamo kot nezlogotvorni [ɤ]:

je v hiši, je v gradu, je v vodi, je v lopi, je v reki – je [ɤ] hiši, je [ɤ] gradu, je [ɤ] vodi, je [ɤ] lopi, je [ɤ] reki.

- (1b) V končnem izglasju zloga, tj. na koncu besede, za soglasnikom jezičnikom // oz. /r/ (-Cv#), nastopa nezlogotvorni [ɤ].

Fonem /v/ bi izgovarjali po vzorcu somerne zrcalnosti začetnih vzglasij zloga: kot se /v/ izgovarja na začetku besede pred //, /r/ (tj. (zobno) ustnični pripornik [v]), bi se izgovarjal tudi na koncu besede. Vendar izgovarjamo [ɤ], da se izognemo zvenečnosti premeni /v/ pred premorom: v[ɤ]rv, želv (rod.) – v[ɤ]r[ɤ], žel[ɤ].

Izgovarjava z zlogotvornim [u] je zaznamovana oz. nenevtralna: pride do preureditve zlogovnih sestavnikov oz. prezlogovanja (kot težnja po uresničitvi osnovne konfiguracije zloga – CV): v[ɤ]r.[u], žel.[u] oz. v[ɤ].r[u], že.l[u].

- (2) Sredi besede /v/ za samoglasnikom in pred soglasnikom (-VvC-) nastopa kot nezlogotvorni [u̥]. Fonem /v/ izgovarjamo po vzorcu izgovarjave končnih izglasij zloga, torej kot se /v/ izgovarja na koncu besede za samoglasnikom (v t. i. fonetičnem oz. nefonemskem dvoglasniku), tj. nezlogotvorni [u̥]:

zapravljen, brinovka, starševski – za.pra[u̥].ljen, bri.no[u̥].ka, star.še[u̥].ski (pra[u̥], bri.no[u̥], star.še[u̥]).

- (3) Sredi besede se -u- iz v- med samoglasnikom in soglasnikom (-VuC-) izgovarja kot nezlogotvorni [u̥].

Sredi besede se -u- iz v- pojavlja v redkih besedah, izgovarja se kot nezlogotvorni [u̥] v izglasju zloga za samoglasnikom (v t. i. fonetičnem oz. nefonemskem dvoglasniku): *nauk – na[u̥]k* (izgovarjava z zlogotvornim [u] je zaznamovana oz. nenevtralna: *na.[u]k*).⁶

- (4) V zvezi besed, ko se prva beseda končuje s samoglasnikom, druga pa se začenja z /v/ pred soglasnikom, /v/ izgovarjamo, kot je izgovarjava /v/ za samoglasnikom (v t. i. fonetičnem oz. nefonemskem dvoglasniku), tj. nezlogotvorni [u̥]:

dekle vzame, soncu vsak, rja vjeda, lepo vreme, pozni vlak, goreča vnema, delamo vmes – dekle [u̥]zame, soncu [u̥]sak, rja [u̥]jeda, lepo [u̥]reme, pozni [u̥]lak, goreča [u̥]nema, delamo [u̥]mes.

III. Izbirni alofon fonema /v/ zlogotvorni [u]

Izbirni alofon fonema /v/ je zlogotvorni [u] le v zaznamovanem (nenevtralnem) izgovoru, npr. v poudarjanju, in to le:

- (1) **v začetnem vzglasju pred soglasnikom (#vC-):**

pred nezvočnikom: [u].tis, [u].kapati, [u].zeti;

pred [j], [r], [l], [m], [n]: [u].jesti, [u].reme, [u].lada, [u].mes, [u].nesti;

/v/ v predlogu v: [u].oknu, [u].jaslih, [u].[v]odi, [u].lesu, [u].reki, [u].mestu, [u].nosu;

[u].[v]remenski, [u].[v]ladni, [u].[v]mesni, [u].[v]nemi;

– v vzglasju sredi besede med soglasnikoma (-CvC-):

pred nezvočnikom: *od.[u].ze.ti, nad.[u].se, pod.[u].pra.ša.nje;*

pred [j], [r], [l], [m], [n]: *v[ə]r.[u].jo, od.[u].le.či, nič.[u].re.den, raz.[u].ne.ti,*

- (2) v zvezi besed z /v/ za besedo na samoglasnik: *je [u.] hiši, je [u.] gradu, je [u.] vodi, je [u.] lopi, je [u.] reki.*

6 Leksem *nauk*: iz rekonstruiranih pslovan. vy- oz. ide. korena *h₁eyk-* (Snoj 2022).

9 POVZETEK

Fonetično-fonološki status fonema /v/ v slovenskem govorjenem knjižnem jeziku je v preteklosti pritegoval precejšnjo pozornost v jezikoslovnih razpravah in fonetično-fonoloških raziskavah, in to predvsem glede nejasnosti v definiranju fonetičnih lastnosti glasovnih variant – alofonov /v/ in njihove transkripcije ter razvrstitve v stvarni rabi pri uporabnikih jezika. Novejše fonetično-fonološke raziskave ne potrjujejo norme v kodifikaciji /v/ v govorjenem knjižnem jeziku.

Raziskava fonema /v/ izhaja iz njegove razvrstitve v vzglasju in izglasju zloga glede na potek zvočnosti v zlogu. Zajema: kratek prikaz diahronih sprememb /v/ in obravnav /v/ v normativnih priročnikih, razvrstitve /v/ v soglasniških nizih vzglasja in izglasja zloga. Predstavlja povezljivost /v/ z drugimi fonemi in njegovo funkcionalno učinkovitost. Ugotavlja njegove alofone in njihovo transkripcijo.

Fonem /v/ nastopa v vzglasju in izglasju zloga, kar je pomembno za razvrstitev njegovih alofonov. V besedi je /v/ umeščen v vzglasje in izglasje ter na sredi. V zlogih je v eno-, dvo-, tro-, štiričlenskih začetnih in eno-, dvo-, tročlenskih končnih ter eno-, dvo-, tro-, štiričlenskih sredinskih soglasniških nizih. S soglasniki se v vzglasju zloga veže z 18 fonemi desno (ne s /f/, /dž/) in enajstimi fonemi levo (ne s /p/, /b/, /f/, /dž/, /j/, /m/, /n/) in v izglasju zloga z dvanajstimi fonemi desno (ne s /j/, /f/, /dž/, zvenečimi nezvočniki). V končnem izglasju je le za jezičnikom /l/ in /r/. V predlogu v se lahko povezuje z vsemi fonemi.

Glede na ugotovljene artikulacijske, akustične, avditivne lastnosti so alofoni fonema /v/: aproksimanta (drsnika) (zobno)ustnični [v] in polsamoglasnik ustnič-nomehkonebni nezlogotvorni [ʋ] z zaokroževanjem (izbirna varianta v nenevtralnem govoru je nenaglašeni kratki zlogotvorni [ʋ]) ter (zobno)ustnični pripornik [v] (izbirna varianta je [ʋ̥], tj. glede na pravopisno privajenost uporabnikov jezika aktualni pravopisno-pravorečni normi z [w]). Alofoni [v], [ʋ] in [v] so v dopolnjevalni razvrstitvi, medsebojno se izločujejo. Alofon [v] nastopa pred samoglasniki. Alofon [ʋ] se uresničuje v vzglasju zloga pred nezvočniki in izglasju zloga za samoglasniki v dvofonemski konfiguraciji *nefonemski dvoglasnik* (*fonetični dvoglasnik*) za zlogotvornim samoglasnikom, tj. sredi besede in na koncu besede kot izglasje zloga Vʋ_o. Za jezičnikom v besednem izglasju [ʋ] nastopa zaradi zrcalne simetrije izglasja in vzglasja zloga, da ne pride do razzvenečenja /v/ pred premorom. Pred drsnikom /j/, jezičnikom in nosnikom v vzglasju zloga je alofon pripornik [v]: aproksimant [v] glede na zvočnostno zgradbo tu ne bi mogel nastopati, zato mora v tu svojo zvočnost zmanjšati, [v] pa je najmanj zvočna varianta.

V transkripciji alofonov fonema /v/ za slovenski jezik po IPA so ustrezni znaki (simboli): ⟨v⟩ za ustničnozobni aproksimant [v], ⟨ʋ⟩ (natančno ⟨ʋ^w⟩) za nezlogotvorni aproksimant z zaokroževanjem [ʋ] (natančno [ʋ^w], v manj natančnem zapisu je lahko znak ⟨w⟩), ⟨v⟩ za pripornik [v], ⟨u⟩ (natančno ⟨ū⟩) za

kratki nenaglašeni zlogotvorni [u] – izbirno različico za [ʊ] in [v] v nenevtralnem govoru. Ugotovljena je bila delna neuskkljenost domače fonetične transkripcije z IPA in neuskkljenost njenega razumevanja v preteklih obravnava /v/ (predvsem znakov ⟨u⟩, ⟨w⟩ in ⟨ʌ⟩). Znak ⟨u⟩ je za slovenski jezik najustreznejši, tudi glede na jezikoslovno tradicijo.

Članek prikazuje še umestitve alofonov /v/ v hierarhično zgradbo zloga po načelu *zaporedje zvočnosti*; ugotovljena je epenteza [ʊ] in izognitev regresivni zvenečnostni asimilaciji pred obstruenti v vzglasju zloga, kjer je razvrstitev /v/ kot pri obstruentih: tako je segment /v/ lahko umeščen v zvočnostno hierarhijo zgradbe zloga.

Podana fonotaktična pravila razvrstitev alofonov fonema /v/ so pravzaprav razvrstitve /v/ v začetnem vzglasju in končnem izglasju zloga, sredi besede pa razvrstitev upošteva *težnjo proti alomorfnosti oz. zakonitost vzglasij in zakonitost izglasij*: izgovor /v/ je po vzorcu morfemske členitve besedne zgradbe na morfeme oz. zloge in izgovarjave začetnih/končnih vzglasij/izglasij zloga, torej kot se /v/ izgovarja na začetku/koncu besede.

Za potrebe predpisnih priročnikov bi bilo treba preurediti tudi narodno fonetično transkripcijo in pri tem upoštevati sodobnejše fonetične in fonološke raziskave ter transkripcijo poenostaviti za široki krog uporabnikov jezika.

Ustaljene kratice, krajšave, simboli in sorodno

σ	zlog	Vz	vzglasje
lz	izglasje	R	rima
J	jedro	X	vozlišče
C	soglasnik oz. angl. consonant	V	samoglasnik oz. angl. vowel
N	nosnik oz. nazal	L	jezičnik oz. likvida
G	drsnik oz. angl. glide	R	jezičnik oz. likvida
S	zapornik oz. angl. stop	F	pripornik oz. frikativ
.	zlogovna meja	#	premor
l _s	končno izglasje	*	rekonstruirano
>	večje	<	manjše
≥	večje ali enako	=	enako

Preglednica načel, omejitev in kratic

NZZ	načelo zaporedje zvočnosti	ND	načelo dopustnost
MNZR	merilo najmanjša zvočnostna razdalja	AZZ	algoritmizacija zgradbe zloga
ZI	zvočnostni indeks	ZR	zvočnostna razdalja
RZ	rast zvočnosti	IPA	International phonetic alphabet

LITERATURA

- Bajec – Kolarič – Rupel 1956** = Anton Bajec – Rudolf Kolarič – Mirko Rupel, *Slovenska slovnica*, Ljubljana: DZS, 1956.
- Bezljaj 1939** = Fran Bezljaj, *Oris slovenskega knjižnega izgovora*, Ljubljana: Znanstveno društvo, 1939.
- Basbøll 2007** = Hans Basbøll, *The phonology of Danish*, Oxford: Oxford University Press, 2007, DOI: <https://doi.org/10.1017/S0332586507001679>.
- Breznik 1934** = Anton Breznik, *Slovenska slovnica za srednje šole*, Celje: Družba sv. Mohorja, ⁴1934.
- Clements – Keyser 1983** = George N. Clements – Samuel Jay Keyser, *CV phonology: a generative theory of the syllable*, Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1983 (Linguistic Inquiry Monograph 9), <http://seas3.elte.hu/egg12/clements-keyser-83.pdf>.
- Cohn 2003** = Abigail Cohn, Phonology, v: *The handbook of linguistics*, ur. Mark Aronoff – Janie Rees Miller, Oxford – Malden: Blackwell Publishers Ltd., 2003, 180–212.
- Crystal 2008** = David Crystal, *A dictionary of linguistics and phonetics*, Malden – Oxford – Carlton: Blackwell, ⁶2008.
- Dobrovoljc 2004** = Helena Dobrovoljc, *Pravopisje na Slovenskem*, Ljubljana: Založba ZRC, 2004 (Zbirka Lingua Slovenica 1).
- Duanmu 2008** = San Duanmu, *Syllable Structure: the Limits of Variation*, Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Golden 1997** = Marija Golden, *O jeziku in jezikoslovju*, Ljubljana: Filozofska fakulteta v Ljubljani, Oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje, 1997.
- Goldsmith 2011** = John Goldsmith, The syllable, v: *The handbook of phonological theory*, ur. John Goldsmith – Jason Riggle – Alan C. L. Yu, West Sussex: Blackwell Publishing Ltd., ²2011, 164–198.
- Greenberg 2006** = Mark L. Greenberg, *A short reference grammar of standard Slovene*, Kansas: University of Kansas, 2006, <https://fran.si/slovnice-in-pravopisi/51/20082006-greenberg>.
- Gussmann 2007** = Edmund Gussmann, *The Phonology of Polish*, Oxford: Oxford University Press, 2007, DOI: <https://doi.org/10.1017/S0952675708001565>.
- Horga 2019** = Damir Horga, Hrvatsko i slovensko /v/ u akustičkoj usporedbi, v: *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*, ur. Hotimir Tivadar, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019, 27–37.
- Hulst – Ritter 1999** = Harry van der Hulst – Nancy A. Ritter, Theories of the syllable, v: *The syllable: views and facts*, ur. Harry van der Hulst – Nancy A. Ritter, Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 1999 (Studies in generative grammar 45).
- IPA 1999** = *Handbook of the International Phonetic Association: a Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, <https://www.cambridge.org/gb/academic/subjects/languages-linguistics/phonetics-and-phonology/handbook-international-phonetic-association-guide-use-international-phonetic-alphabet?format=PB?format=PB>.
- IPA-razpredelnica 2020** = *The international phonetic alphabet* (revised to 2020), https://www.internationalphoneticassociation.org/IPAcharts/IPA_chart_orig/pdfs/IPA_Kiel_2020_full.pdf.
- Jakopin 1995** = Primož Jakopin, Nekaj števil iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika, *Slavistična revija* 43.3 (1995), 341–375.
- Jakopin 2003** = Primož Jakopin, O nekaterih kvantitativnih kazalcih v slovenskem jeziku, v: *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*, ur. Ada Vidovič Muha, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2003 (Obdobja 20), 471–483.
- Jones 1969** = Daniel Jones, *An outline of English phonetics*, Cambridge: W. Heffer & sons Ltd, ⁹1969.
- Junqua 1996** = Jean-Claude Junqua, The influence of acoustics on speech production: a noise-induced stress phenomenon known as the Lombard reflex, *Speech Communication* 20 (1996), 13–22, <https://booksc.org/book/8872280/b137c6>.
- Jurgec 2004a** = Peter Jurgec, Antihiatski pojavi v knjižni slovenščini, *Jezikoslovni zapiski* 10.1 (2004), 125–144.

- Jurgec 2004b** = Peter Jurgec, Fonologija v slovarju novejšega besedja, *Jezikoslovni zapiski* 10.2 (2004), 89–101.
- Jurgec 2007** = Peter Jurgec, *Novejše besedje s stališča fonologije: primer slovenščine*, doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2007.
- Kenstowicz 1994** = Michael Kenstowicz, *Phonology in generative grammar*, Cambridge, Massachusetts: Blackwell, 1994, http://courses.washington.edu/lingclas/451/leb_arabic.pdf.
- Kořínek – Erhart 2000** = Josef Miloslav Kořínek – Adolf Erhart, *Úvod do fonologie*, Praha: Academia, 2000.
- Kristoffersen 2000** = Gjert Kristoffersen, *The phonology of Norwegian*, Oxford: Oxford University Press, 2000, DOI: <https://doi.org/10.1017/S095267570100416X>.
- Ladefoged – Disner 2012** = Peter Ladefoged – Sandra Ferrari Disner, *Vowels and consonants*, Oxford: Wiley-Blackwell, 2012.
- Ladefoged – Maddieson 1996** = Peter Ladefoged – Ian Maddieson, *The sounds of the world's languages*, Oxford – Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers, 1996.
- Laver 2003** = John Laver, Linguistic phonetics, v: *The handbook of linguistics*, ur. Mark Aronoff – Janie Rees Miller, Oxford – Malden: Blackwell Publishers Ltd., 2003, 150–179.
- Merše – Jakopin – Novak 1992** = Majda Merše – Franc Jakopin – France Novak, Fonološki sistem knjižnega jezika slovenskih protestantov, *Slavistična revija* 40.4 (1992), 321–340.
- Novak 2006** = France Novak, Predponi v- in u- v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, *Stati inu obstatu: revija za vprašanja protestantizma* 2.3–4 (2006), 138–159.
- Noske 1993** = Roland Noske, *A theory of syllabification and segmental alternation*, Tübingen: Niemeyer, 1993, <https://noske.home.xs4all.nl/CV/publicaties/proefschrift/diss1.pdf>.
- Petek – Šuštaršič 1997** = Bojan Petek – Rastislav Šuštaršič, A corpus-based approach to diphthong analysis of standard Slovenian, *Eurospeech '97* (1997), 767–770, <https://www.semanticscholar.org/paper/A-corpus-based-approach-to-diphthong-analysis-of-Petek-Sustarsic/8a-2cc8b663f267947293bedb25e56589c3443825>.
- Ramovš 1924** = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika II: konzonantizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924.
- Ramovš 1971 (1913)** = Fran Ramovš, Izreka v poeziji (1913), v: *Zbrano delo* 1, ur. Tine Logar – Jakob Rigler, Ljubljana: SAZU, 1971 (Dela SAZU 23/I).
- Rupel 1946** = Mirko Rupel, *Slovensko pravorečje*, Ljubljana: DZS, 1946.
- Snoj 2022** = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, 2022, <https://www.fran.si>.
- SP 1935** = Anton Breznik – Fran Ramovš, *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Znanstveno društvo, 1935.
- SP 1950** = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – DZS, 1950.
- SP 1962** = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – DZS, 1962.
- SP 2001** = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 2001.
- Srebot Rejec 1975** = Tatjana Srebot Rejec, Začetni in končni soglasniški sklopi v slovenskem knjižnem jeziku, *Slavistična revija* 23.3–4 (1975), 289–320.
- Srebot Rejec 1992** = Tatjana Srebot Rejec, Initial and final sonorant clusters in Slovene, *Linguistica* 32 (1992), 227–230.
- Srebot Rejec 2000** = Tatjana Srebot Rejec, Še o fonemu /v/ in njegovih alofonih, *Slavistična revija* 48.1 (2000), 41–54.
- Šekli 2016** = Matej Šekli, Pomeni glagolskih predpon v slovenščini, *Philological studies* 1.14 (2016), 273–287.
- Šekli 2021** = Matej Šekli, Geneza naglasnih sistemov slovenskega jezika in njihova standardizacija v knjižni slovenščini, v: *I. slovenski pravorečni posvet*, ur. Tanja Mirtič – Marko Snoj, Ljubljana: SAZU, 2021 (Razprave 25), 76–110, <https://journals.ukim.mk/index.php/philologicalstudies/article/view/353/280>.
- Šuštaršič – Komar – Petek 1999** = Rastislav Šuštaršič – Smiljana Komar – Bojan Petek, Illustrations of the IPA: Slovene, v: *Handbook of the International Phonetic Association: a Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, 135–139, <https://www.cambridge.org/gb/academic/subjects/languages-linguistics/phonetics-and-phonology/handbook-international-phonetic-association-guide-use-international-phonetic-alphabet?format=PB?format=PB>.

- Tivadar 1999** = Hotimir Tivadar, Fonem /v/ v slovenskem govornem knjižnem jeziku, *Slavistična revija* 47.3 (1999), 341–361.
- Tivadar – Horjak 2021** = Hotimir Tivadar – Luka Horjak, Smiselna kodifikacija slovenskega pravo-
rečja, v: *1. slovenski pravorečni posvet*, ur. Tanja Mirtič – Marko Snoj, Ljubljana: SAZU, 2021
(Razprave 25), 17–34.
- Tivadar – Jurgec 2003** = Hotimir Tivadar – Peter Jurgec, Podoba govornega slovenskega knjiž-
nega jezika v Slovenskem pravopisu 2001, *Slavistična revija* 51.2 (2003), 203–220.
- Toporišič 1961** = Jože Toporišič, *Slovenski jezik na pločama: izgovor i intonacija s recitacijama*,
Zagreb: Inštitut za fonetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1961 (Acta instituti
phonetici 9).
- Toporišič 1976** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, ¹1976.
- Toporišič 1992** = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba,
1992.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, ⁴2000.
- Toporišič 2003** = Jože Toporišič, Slovenska slovnica malo drugače?, v: *Slovenski knjižni jezik –
aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*, ur. Ada Vidovič Muha, Ljubljana: Center za slo-
vensščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljub-
ljani, 2003 (Obdobja 20), 397–420.
- Unuk 2003** = Drago Unuk, *Zlog v slovenskem jeziku*, Ljubljana: Rokus – Slavistično društvo Slove-
nije, 2003.
- Unuk 2009** = Drago Unuk, Pravopisna načela v slovenskem pravopisu, *Revija za elementarno izo-
braževanje* 2.4 (2009), 27–36.
- Unuk 2022** = Drago Unuk, Zapletenost vzglasja zloga v slovenskem jeziku: razpršenost zvočnosti v
razvrstitvah začetnih nezvočniških segmentov, *Jezikoslovni zapiski* 28.1 (2022), 69–96.
- Vennemann 1988** = Theo Vennemann, *Preference laws for syllable structure and the explanation of
sound change*, Berlin: Mouton de Gruyter, 1988, DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110849608>.
- Žele 2009** = Andreja Žele, Predponsko-predložna razmerja: na primerih glagolov v slovenščini,
Opera Slavica 19.2 (2009), 23–35.

SUMMARY

The Phonetic and Phonological Status of the Phoneme /v/ in Spoken Standard Slovenian

In the past, the phonetic and phonological status of the phoneme /v/ in spoken standard Slovenian attracted considerable attention in linguistic discussions and phonetic and phonological research, especially in relation to uncertainties in defining the phonetic characteristics of the allophones of /v/ and their transcription and classification in real use by language users. Recent phonetic and phonological research has not confirmed the norm in codifying /v/ in spoken standard Slovenian.

This examination of the phoneme /v/ proceeds from its distribution in syllable onsets and codas based on the sonority values of individual segments in the syllable. The study includes a brief presentation of diachronic changes of /v/ and the treatment of /v/ in normative guides, and the distribution of /v/ in consonant clusters in onsets and codas. It presents the combination of /v/ with other phonemes and its functional effectiveness. It also determines its allophones and their transcription.

The phoneme /v/ appears in onsets and codas, which is important for the distribution of its allophones. In a word, /v/ can appear initially, finally, or medially. In syllables, it appears in one-, two-, three-, and four-element initial clusters, in one-, two-, and three-element final clusters, and in one-, two-, three-, and four-element medial clusters. In consonant clusters in syllable onset, it combines with eighteen phonemes to the right (not to /f/, /dʒ/) and eleven phonemes to the left (not to /p/, /b/, /t/, /dʒ/, /j/, /m/, /n/), and in codas it combines with twelve phonemes to the right (not to /j/, /f/, /dʒ/, voiced obstruents). In

codas it only comes after the liquids /l/ and /r/. As the preposition *v*, it can combine with all phonemes.

Based on the articulatory, acoustic, and auditory characteristics established, the allophones of the phoneme /v/ include the following: the approximants (or glides) (dento)labial [v] and semivowel labiovelar non-syllabic [ɰ] with labialization (an optional variant in non-neutral speech is unstressed short syllabic [ɰ]), and the (dento)labial fricative [v] (an optional variant is [ɰ]; i.e., based on language users' normative familiarity with the current orthographic and orthoepic norm with [w]). The allophones [v], [ɰ], and [v] are in complementary distribution and are mutually exclusive. The allophone [v] appears before vowels. The allophone [ɰ] is common before obstruents in syllable onset, and in codas it appears after vowels in a two-phoneme configuration of a non-phonemic diphthong (phonetic diphthong) after a syllabic vowel—that is, in the middle of the word and at the end as the coda $Vɰ]_c$. The allophone [v] appears after liquid consonants in word-final position due to the mirror symmetry of the onset and coda to prevent the devoicing of /v/ before a pause. The allophone before the glide /j/, the liquid consonants, and nasal vowels in syllable onset is the fricative [v]: based on the sonority structure, the approximant [v] is not possible here, and so *v* must reduce its sonority here, with [v] being the variant with the lowest sonority.

The following symbols may be used to transcribe the allophones of the phoneme /v/ in Slovenian according to the IPA: ⟨v⟩ for the labiodental approximant [v], ⟨ɰ⟩ (more accurately ⟨ɰ^w⟩) for the non-syllabic approximant with labialization [ɰ] (more accurately [ɰ^w], and less accurately transcribed ⟨w⟩), ⟨v⟩ for the fricative [v], and ⟨u⟩ (more accurately ⟨ũ⟩) for short unstressed syllabic [u]—that is, an optional variant for [ɰ] and [v] in non-neutral speech. Partial discrepancy was established between Slovenian phonetic transcription and IPA, along with discrepancies in understanding it in previous studies of /v/ (especially the symbols ⟨u⟩, ⟨w⟩, and ⟨m⟩). The symbol ⟨ɰ⟩ is the most suitable for Slovenian, also in terms of the linguistic tradition.

This article also discusses the positions of the allophones of /v/ in the hierarchic structure of syllables following the sonority hierarchy; the epenthesis of [ɰ] is determined along with the avoidance of regressive voicing assimilation before obstruents in the syllable onset, where the distribution of /v/ is the same as that of obstruents: the segment /v/ can thus be ranked in the sonority hierarchy within the syllable structure.

The phonotactic rules for the distribution of the allophones of the phoneme /v/ presented are actually distributions of /v/ in the onset and coda, whereas in the middle of the word the distribution follows the tendency toward allomorphy or the principles of onsets and codas: the pronunciation of /v/ follows the pattern of the morphemic division of a word structure into morphemes or syllables and the pronunciation of onset and coda positions (i.e., /v/ is pronounced at the beginning or end of the word).

The Slovenian phonetic transcription should be revised for the needs of prescriptive manuals, taking into account recent phonetic and phonological research, and simplifying the transcription to suit a wide circle of language users.

HOTIMIR TIVADAR

NORMATIVNI VIDIK SLOVENŠČINE V TRETJEM TISOČLETJU – ARTIKULACIJA, PERCEPCIJA IN KODIFIKACIJA FONEMA /v/

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.2.03](https://doi.org/10.3986/JZ.29.2.03)

V članku so pregledane in komentirane pretekle raziskave glasovnih uresničitev fonema /v/, ki bodo umeščene v sodobno situacijo. Dodatno je opravljena kontrastivna analiza slovnicega opisa, od metodoloških usmeritev in instrumentalnih meritev do pretekle ter še veljavne kodifikacije, ki temeljijo na opisu v *Slovenski slovnici*. Opravljena je slušna in instrumentalna analiza variant fonema /v/ v realno izgovorjenih besedilih obeh univerzitetnih fonetičnih učbenikov, vključno z analizo in ustrezno umestitvijo preteklih raziskav. Na koncu je predstavljen predlog kodifikacije fonema /v/.

Ključne besede: fonem /v/, pravorečje, fonetika, fonologija, Jože Toporišič

The Normative Aspect of Slovenian in the Third Millennium: Articulation, Perception, and Codification of the Phoneme /v/

This article reviews and comments on past research on the phoneme /v/ to situate it in the contemporary situation. Additionally, a contrastive analysis of the grammatical description is made, from methodological orientations, instrumental measurements and past and still valid codification based on the description in the *Slovenska slovnica* (Slovenian Grammar) by Jože Toporišič. An auditory and instrumental analysis of the variants of the phoneme /v/ in the real pronounced texts of the two university phonetic textbooks is carried out, including an analysis and appropriate placement of past research. Finally, a proposal for the codification of the phoneme /v/ is made.

Keywords: phoneme /v/, standard pronunciation, phonetics, phonology, Jože Toporišič

Hotimir Tivadar ■ Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta ■ hotimir.tivadar@ff.uni-lj.si ■

 <https://orcid.org/0000-0001-9464-9457>

Delo je nastalo v okviru raziskovalnega programa »Slovenski jezik – bazične, kontrastivne in aplikativne raziskave« (P6-0215), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, in v okviru dela za pravopisno komisijo; avtor tega prispevka je član ožje pravopisne komisije pri ZRC SAZU.

1 Uvod

Opis glasovnih uresničitev fonema /v/¹ je najvariantnejši in normativno najzahtevnejši del slovenskega glasoslovja, kar je treba razrešiti tudi v okviru novega glasoslovnega orisa v *Pravopisu 8.0* (2023). Naj na začetku tega razpravljanja opozorim na težavnost opisa slovenskega pravorečja, ki se je oblikovalo skozi zgodovino predvsem od druge polovice 19. stoletja naprej z namenom združevati govorce slovenskega jezika; slovensko pravorečje in javni govor sta sicer zares zaživela šele po letu 1991 (več v Tivadar 2012). Zato so nedorečenosti in nerazumevanje tega področja v bistvu opravičljivi. »Mladost« pravorečne in retorične stroke nas zavezuje k nadaljnjemu raziskovanju slovenskega javnega govora, ki mu je pravorečni opis v kodifikacijskem priročniku tudi namenjen. Pogosta težava sodobne glasoslovno-pravorečne znanosti je v mešanju zasebnega govora (narečje, mestni govor ali druga zasebna govorica) in javnega govornega nastopanja (pravila retorike, knjižni jezik), ki je povezano s pisnim jezikom. In tudi pravorečni problem fonema /v/ je vezan na zapis s črko ⟨v⟩, ki se je v preteklosti delno prekrivala tudi s črko ⟨l⟩ (pravorečni problem *bravec/bralac*). V tem članku se bomo osredinili na pravorečno-pravopisni problem fonema /v/, kot se kaže skozi glasoslovno-pravorečne raziskave in razprave. Predvsem se bomo usmerili v fonetično-fonološki opis slovenskega jezika, pri čemer nam bo vodilo dejanska uresničitev izgovora glasu in ne le distribucijski (fonološki) model predvidljivosti najmanjših pomenskorazločevalnih jezikovnih enot, kot nekateri razumejo fonem.

Akustične meritve so se na Slovenskem izvajale že od leta 1961 naprej, ko je Toporišič raziskoval najprej v Zagrebu in nato v Hamburgu, kasneje pa so raziskave nadaljevali Srebot Rejec (od leta 1975 naprej),² Komar – Šuštaršič – Petek

¹ V slovenskem jezikoslovju je fonem /v/, ki je v slovenskem knjižnem jeziku zvočnik, pogosto zapisan s simbolom »v«. Tak IPA-simbol zaznamuje izgovor zvenečega zobnoustničnega nezvočnika, ki ima svoj zvenečnostni fonološki par v nezvenečem zobnoustničniku /f/. Zaradi zvočniške narave fonema /v/ je v članku, z izjemo neposrednih navedkov, uporabljena oznaka za zobnoustnični zvočnik (aproksimant) /v/. Pri tem moramo izpostaviti, da je Toporišič večinoma upošteval zapis IPA, tudi simbol za nezvenečo priporniško varianto [ʋ] je bil dodan v IPA-abecedo že 1900 kot »nezveneči mehkonebni/ustnični pripornik«; naveden je namreč pri obeh mestih izgovora, tako mehkonebnem kot ustničnem mestu izgovora (gl. str. 6, 7; https://www.internationalphoneticassociation.org/IPAcharts/IPA_hist/images/1900_sc.png). Tako imenovana zveneča dvoustnična varianta je kot »ustnično-mehkonebni aproksimant [w]« opredeljena že od prve objave abecede IPA leta 1888. Pri simbolih in načelih transkripcije sodobne IPA sta obe varianti opredeljeni takole: [w] – zveneči mehkonebno-ustnični aproksimant, [ʋ] – nezveneči mehkonebno-ustnični pripornik (gl. Handbook of the IPA 1999: ix).

² Tatjana Srebot Rejec se je zelo zavzemala za drugačen opis in tudi status fonema /v/, ki ga je opredeljevala kot precej samoglasniški, u-jevski fonem, zato navajam malo daljšo opredelitev fonema /v/. »To njeno [tj. Tatjane Srebot Rejec – H. T.] lestvico Jurgec sprejme in navaja (v < m, n < l < r < j), jo pa dopolni z [u], ki ga, kot Jurgec pravilno ugotovi, pri meni ni. Ne pozna pa nobenega mojega dela, kjer se izrecno ukvarjam s sklopi, z zvočnikom /v/ oziroma z zvočniki na

(od 1995), Tivadar (od 1999), Jurgec (od 1999), Huber (od 2005), Horjak (od 2018) idr. Prosto dostopni program Praat (Boersma-Weenink 1991–) nam omogoča hitro in enostavno merjenje akustičnih značilnosti govora, pri čemer največji izziv danes predstavlja izbor govorcev in gradiva. Predvsem v pravorečno-pedagoškem smislu je treba govor smiselno opisati za uporabnika in govorca knjižnega jezika.

2 RAZISKOVALNE METODE IN GRADIVO TER NEKDANJE TEORETIČNE PREDPOSTAVKE

V prispevku je opravljena temeljita diskurzivna analiza različnih objav, pri čemer je osrednja pozornost namenjena Toporišičevim raziskavam, ki so imele tudi največji vpliv na slovensko jezikoslovje, jezikovno kulturo (normativne usmeritve v šolah, vključno s šolo govora na Radiu Slovenija) in kodifikacijo. Nato izpostavljamo eksperimentalne meritve slovenskega knjižnega govora (predvsem Tatjane Srebot Rejec). Izpostavljam tudi svoje raziskave, saj je bila po letu 1999 opravljena le ena slušna raziskava izgovora fonema /v/ v medijskem govoru (Gošte 2012). Instrumentalne (*Kay Elementrics*) in slušne meritve so že leta 1999 pokazale na u-jevskost fonema /v/, kar je zapisala že Tatjana Srebot Rejec v svojih raziskavah (1981, 1999). Ostale razprave po letu 2000 so bile večinoma kritike preteklih raziskav oz. povzemanje starih ugotovitev. Fonem /v/ je bil opisan tudi v priročniku IPA (Šuštaršič – Komar – Petek 1995) in tudi kasneje v SP 2001.

Do zdaj niso bile povsem natančno pregledane in analizirane niti Toporišičeve opredelitve glasov, fonemov in njihovih variant v Toporišičevi prvi fonetični knjigi (1961) niti v njegovi *Slovenski slovnici* (npr. komentar sonogramske slike zvenečega in nezvenečega [w] in [ʍ], naslovljene kot podoba 9 v ponatisih *Slovenske slovnice* šele od leta 2000, ki pred tem ni bila oštevilčena – Toporišič 1991: 93).³

Na novo smo opravili slušno analizo in instrumentalne meritve fonema /v/ v programu Praat na podlagi primerov iz obeh slovenskih fonetičnih vadnic – v prvi fonetični vadnici Jožeta Toporišiča *Slovenski jezik na pločama* (1961) in *Fonetika 1*

splošno. [...] Leta 1975 sem na oddelku za slavistiko pri prof. Jožetu Toporišiču opravila magistririj in je torej on nadziral moje delo. [...] Ker sem se morala pri svojem delu držati Toporišičeve interpretacije fonema /v/ in njegovih alofonov [v, ʋ, w, ʍ], ki da spadajo med soglasnike (razen [ʋ], ki je del dvoglasnika), je /v/ s svojimi alofoni prelamljal vsa pravila slovenskega jezikovnega sestava, da zvočna polnost v slovenščini – tako kot pri mnogih drugih jezikih – narašča od robov zloga proti sredini: < >, to se pravi N(ezvočnik) + Z(vočnik) + V(okal) + Z(vočnik) + N(ezvočnik) (NZVZN). Zato sem se nekaj let kasneje temeljiteje lotila tega vprašanja in objavila svoje izsledke leta 1981 v Scando-Slavici. [...] V slovenščini imamo fonem /v/ (ki se tudi lahko realizira kot aproksimant [ʋ]; glej Jezik in slovstvo 1973/74) samo pred vokali, povsod drugod pa /u/. [...] Zvočniški sklopi v končnem položaju pa niso možni, če sledi manj zvočno polnemu bolj zvočno poln glas, kot npr. kamer, žanr, žemelj.« (Srebot Rejec 1999)

3 Od zadnje glasoslovne strani sem jih oštevilčil sam, saj te strani s podobami instrumentalnih meritev na gladkem papirju niso oštevilčene, verjetno so bile zaradi višje ločljivosti in posebnega tiska dodane naknadno.

avtorjev H. Tivadarja in U. Batiste (2019). V tem okviru je redefiniran tudi opis fonema /v/, kot se kaže v preteklih znanstvenih objavah in ob novi interpretaciji že objavljenih rezultatov ter ob novi slušni in instrumentalni analizi. Pri tem je prese- netljiva predvsem povezava med fonetično opredelitvijo fonema /v/ v delu *Slovenski jezik na pločama* (Toporišič 1961) in v *Slovenski slovnici* (Toporišič 1976–2004) ter *Slovenskem pravopisu* (2001). V vseh delih je zapisana dvoustnična izgovarjava nepredsamoglasniških variant, ki so v primerjavi s tujimi jeziki zelo blizu samoglas- niku [u] oz. [U] (1961)⁴ in v bistvu dvoglasniške, ki je v prvi vadnici (1961) zapisan tudi s simbolom [w]. Sonagramski opis nezvenečega [ɱ] in zvenečega [w] v *Sloven- ski slovnici* pa kaže na »prazno« akustično sliko (Toporišič 2000: 93), kjer ni šuma, tudi osnovnega tona praktično ni, zato ga tudi ni mogoče ne slišati ne izmeriti (doka- zati) v Praatu (več v nadaljevanju s konkretnim primerom iz *Slovenske slovnice*). Opis pripornikov [ɱ] in [w] je bil zato v teh preteklih priročnikih, ki so odločilno vplivali na kodifikacijo, bolj shematičen kot pa realno slišen. O dejanski izgovar- javi, neslišni dvoustnični pripori, ob odsotnosti slik izgovora ne moremo soditi, zato moramo zaupati opredelitvi znanstvenika, ki je verjetno ob opazovanju samega sebe in drugih govorcev ti dve varianti opredelil kot dvoustnični.

3 PRAVOREČNI PROBLEM FONEMA /v/ IZ PRETEKLIH IN SODOBNIH ZNANSTVENIH OPISOV

Fonem je najmanjša pomenskorazločevalna zvočna enota v jeziku, fonologija ži- vega jezika pa mora biti opisovana na osnovi fonetičnih uresničitev. To stališče zagovarjamo v tej razpravi. Temeljni problem pri opisu fonemske problematike v slovenskem in tudi mednarodnem jezikoslovju predstavljajo različna metodološka izhodišča, v katerih se nakazuje nasprotje med diahronijo in sinhronijo. Bistvo pro- blema oz. nestrinjanja so lahko različna izhodišča, kar poznamo tudi v svetovni fo- nologiji. Osnovna razlika je pogled na opis posameznih zvočnih enot, še posebej v smislu norme, kar se kaže pri različni distribuciji fonemov in tudi razumevanju termina *fonem*.

En del fonetično-fonološke stroke je pri opredeljevanju bistveno bolj usmer- jen v sistemiziranje glasov na fizikalno-fizioloških temeljih – izgovorjene glasove artikulacijsko-akustično analiziramo in jih na osnovi pomenske razločevalnosti, tj. ob upoštevanju uporabnika, sistemiziramo v foneme (izvor v praški fonetični šoli s Trubeckojem, kjer je raziskoval tudi France Bezlaj). Ta jezikoslovna smer izhaja iz realnega javnega govora, ki ni do potankosti pripravljen in nadzorovan, pomemben je tudi širok korpus – iz realnega v abstraktno.

4 Glede na sheme samoglasnikov in opredelitev 30 fonemov slovenskega jezika je v delu *Slo- venski jezik na pločama* kratki naglašeni oz. nenaglašeni u, tj. /U/ (vélika črka), opredeljen kot samostojni fonem (Toporišič 1961: 19).

Del jezikoslovja (izvor v raziskovalcih Hjelmslevu – københavnska strukturalistična šola – in Bloomfieldu), ki ga zasledimo tudi na Slovenskem, pa se ukvarja v prvi vrsti z distribucijo fonemov glede na predviden sistem, tj. z razvrstitvijo glasov, fonemov v strukturi (tukaj prevladuje abstraktno nad realnim). Ta strukturalistični princip je zelo uporaben pri opredelitvi posameznih glasoslovnih načel iz preteklosti in pri opredeljevanju razvojnih tendenc. Vprašanje pa je, koliko je pretežno distribucijski model opredelitve fonemov uporaben za sodoben fonološki opis, ki je potem podlaga sodobnemu pravorečju.⁵

Fonem /v/ je v slovenskih priročnikih in tudi pri pouku (tudi na pisnem delu mature) predstavljen kot najpomembnejši pravorečni problem, kar se je pokazalo tudi ob obravnavi prenovljenega glasoslovnega orisa, s katerim je Pravopisna komisija smiselno upoštevala realno javno rabo in tudi izkušnje iz poučevanja fonetike v zadnjih 25 letih. Mnogi komentarji so se opirali na Toporišičev opis v *Slovenski slovnici* in njenih predhodnicah – učbenikih *Slovenski knjižni jezik* 1–4 (1965–1979) – ob umanjkanju novih raziskav. V bistvu niti ni bilo dosti preverjanja že zapisanih značilnosti, npr. interpretacije sonagramskih slik. Zato v članku kritično pretrsemo objavljene članke in kodifikacijske zapise, ki še vplivajo na današnjo normo in kodifikacijo. Zapletenost opisa fonema /v/ izvira iz slovenske narečne raznolikosti in različnosti pisnega jezika, poleg tega pa tudi iz želje po strukturalistični klasifikaciji, ki je bila namenjena predvsem pedagoškemu delu tako na srednjih šolah kot tudi na fakulteti in širše. Toporišič je bil namreč pisec srednješolskih učbenikov, kamor lahko štejemo tudi *Slovenski knjižni jezik* 1–4, saj vsebuje med drugim tudi vprašanja in deluje kot priročnik pri pouku. K srednješolskemu pouku se je še bolj usmeril v devetdesetih letih, ko je napisal učbenika *Slovenski jezik in sporočanje* 1 in 2 (1994, 1996). Kot piše njegova nekdanja asistentka Mateja Hočevnar Gregorič, je Toporišič zagovarjal stališče, da morajo tudi srednješolske učbenike pisati strokovnjaki in ne samo srednješolski praktiki; med drugim je omenil, da imajo pedagoške izkušnje tudi visokošolski učitelji (Hočevnar Gregorič 2015: 8–9). Njegovo delo za splošno uveljavitev sodobnih strokovnih jezikoslovnih spoznanj, tj. pomembno vlogo visokošolskih učiteljev, je bilo v skladu z njegovim stališčem, da bi moral knjižno kakovostno govoriti vsak, ki je končal srednjo šolo (Toporišič 2004: 15). Posebej se je zavzemal za

5 Mnoge napetosti, ki so se pokazale tako na pravorečnem posvetu kot tudi ob javni razpravi ob objavi glasoslovnega orisa *Pravopisa 8.0* (2023), so posledica različnega pogleda na fonetično-fonološki opis. Fonetično-fonološki opis, kot ga zagovarjamo pri Pravopisni komisiji, je usmerjen v rabo in nato v fonološki opis (temelji na principih praške strukturalistične šole in korpusnega jezikoslovja; gl. Palková 1997: 120–121), saj gre za opis realne norme in pisanje priročnikov za uporabnike. Znanstveno je možnih še več pristopov in so mnogi zelo aktualni v sodobni znanosti, od omenjene kopenhagenske strukturalistične šole do zelo aktualne optimalnostne teorije in še aktualnejše prozodične fonološke smeri (o različnih teorijah in principih fonetično-fonoloških raziskav gl. Clark – Yallop – Fletcher 2007: 400–431; Palková 1997: 125–127).

povezovanje visokošolskega, znanstvenega in srednješolskega področja, pri čemer je posebno pozornost namenjal slovenskemu jeziku in njegovi pomembni vlogi v družbi. Toporišiču kot profesorju na ljubljanski filozofski fakulteti, kjer je bil kot predavatelj zares sprejet šele po svojem 50. letu, ne moremo očitati strukturalnosti in želje po pedagoškem delu.⁶

O njegovi pomembni vlogi pri srednješolskem pouku in v širši družbi pričajo naslednje besede:

Po ne lahkkih besednih bitkah z nasprotniki modernega strukturalizma so njegov Slovenski knjižni jezik 1–4 slabi dve desetletji uporabljali gimnazijci, osnovnošolci pa so njegovo teorijo spoznavali preko učbenikov *Naš jezik* 6–9, ki jih je napisal njegov učenec F. Žagar. Neprecenljiv je tudi njegov prispevek v obliki recenzij, kritik in polemik. Čeprav so današnji učbeniki didaktično povsem drugačni, se v njih večinoma ohranja teorija, zapisana v Toporišičevi Slovenski slovnici. (Gregorič Hočevar 2015: 14)

Osnovni problem slovenskega jezikoslovja je bilo dolgo časa nepreverjanje Toporišičevega jezikoslovnega dela, še posebej glasoslovnega opisa, ki je veljal za najboljšega, prav gotovo pa je metodološko in instrumentalno najraznovrstnejši, še posebej če upoštevamo vključitev Bezlajevih skiagramov v Slovensko slovnico (1976–), (gl. Tivadar 2008). In prav ostrina diskusije in nepreverjanje njegovih pomembnih raziskav je v marsičem tudi zameglila vsebino (prim. Toporišič 2003). Navezanost na v sedemdesetih letih določeni glasoslovni opis, ki se ni spreminjal niti preverjal vse do leta 1995, je velika še danes, tudi v slovenskem šolskem prostoru, kjer še vedno velja osnovna delitev fonema /v/ na štiri fonemske variante: [v,⁷ w, ʷ, u].⁸ Glavna pomanjkljivost težnje po nespremenljivosti opisa in nepre-

6 Čeprav je bil kot neizprosni polemik in zelo strog profesor dostikrat precej neprijazen, je vse do zadnjega, dokler so mu dovolili, izvajal izpite za študente, ki jim je odpredaval pred dokončno upokojitvijo 1997. S tem je v 21 letih izvajal univerzitetni pouk več kot tisoč študentom, ki so njegovo znanje in nazore prenašali v slovenske šole ali pa niso poučevali jezika. O tem več na drugem mestu.

7 Že Bezlaj je uporabil simbol za zobnoustnični aproksimant, tj. zvočnik ([v]). Tako v Toporišičevih delih, vključno s *Slovenskim pravopisom* 2001, kot tudi v učbenikih se načeloma rabi simbol za črko (/v/), ki pa zaznamuje zobnoustnični zvoneči pripornik, tj. nezvočnik (gl. preglednico IPA v Handbook of the IPA 1999: ix). Fonem /v/ spada med zvočnike, predvsem zaradi svojih dvoustničnih zelo samoglasniških variant, prav tako pa v knjižnem jeziku tudi ni podvržen premeni po zvonečnosti (npr. *sivka* – [siʷka], *prav* – [praʷ]). Simbol za zobnoustnični zvočnik (aproksimant) uporabljamo pri predstavitvi svojih ugotovitev, sicer pa sledimo izvorno rabi pri posameznih jezikoslovcih.

8 Ob predstavitvi glasoslovnega orisa novega *Pravopisa* 8.0 (2023) je nekatere pripombe sicer manjšega dela jezikoslovcev zaznamovalo nespoštljivo razpravljanje, nerazumevanje predlaganega opisa in apriorno nasprotovanje (gl. zapisnike pravopisne komisije v zadnjih mesecih 2022 in v začetku 2023), kar kaže na željo po nespremenljivosti. Toda s sodobno normo, IPA-transkripcijo in novejšimi primeri (tudi prevzetih besed) v bistvu sledimo Toporišičevemu opisu, še posebej artikulacijski opoziciji med zobnoustničnim in dvoustničnim izgovorom (natančno fonetično opisano predvsem v Toporišič 1961). Na osnovi ponovne interpretacije meritev in opredelitev fonema /v/ pri Toporišiču, novih meritev, izkušenj pri pedagoškem delu in posveto-

verjanju slovenskega glasoslovnega slovničnega opisa je neopisovanje sprememb v jeziku in neuporaba novih tehnoloških možnosti za govorno analizo, ki lahko natančneje opišejo določeno jezikovno značilnost. Tudi preverjanje že zapisanih dejstev in drugačen pogled na nekdanje trditve lahko izboljšata opis jezika. Opisovanje le na osnovi lastnega teoretičnega znanja, izgovora in izbora le redkih »pravih« govorcev vodi do zamejitve korpusa, ki je odmaknjen od sodobnega uporabnika. Tudi opravljene meritve in ponazoritve v Toporišičevi slovnici je treba preveriti, tako teoretično (interpretacija določenih trditev) kot tudi z določenimi novimi meritvami.⁹ Toporišičeve fonetične raziskave so sicer bile najboljše in v metodološko raznolike, ker je imel možnost raziskovati v Zagrebu pri utemeljitelju znanstvene fonetike in fonologije Petru Guberini (Toporišič je svoje jezikoslovno delo začel prav na področju fonetike) in kasneje v Hamburgu, kar je zbrano v *Slovenski slovnici*. Prav tako je te svoje raziskave tudi kasneje objavljajal in o tem predaval. Toda te raziskave ravno zaradi prej opisanega odnosa do znanosti niso bile zares ovrednotene (ali raziskovalno ponovljene; delni komentar in dopolnitev tako opisa fonema /v/ kot samoglasniškega sestava in naglaševanja je opravila Tatjana Srebot Rejec, ki pa svojih spoznanj ni uveljavila v splošni javnosti), saj to niti ni bilo dovoljeno, kar se je pokazalo ob Toporišičevi objavi, komentarju vseh fonetičnih analiz v *Slavistični reviji* ob Svetovnem slavističnem kongresu (Toporišič 2003) – v tem članku je zavračal vse raziskave razen svojih. Tovrstno delovanje znanstvenika je najverjetneje posledica Toporišičevega boja za mesto v slovenskem akademskem prostoru – o tem je največ povedal v dokumentarnem filmu *Samotni hodec skozi neprijazni čas* (2011), v katerem pravi, da se je moral vrniti iz Zagreba v Ljubljano, narodovo središče; ta znanstvena pot domov pa je vodila preko mnogih gostovanj v tujini. Vpliv njegovih opisov in shematskih opredelitev je velik in ga moramo upoštevati pri nadaljnjih raziskavah.

vanja v ožji pravopisni komisiji pa smo podali določene spremembe. Ožja pravopisna komisija, ki je predlagala te spremembe, smo: Helena Dobrovoljc, predsednica komisije, Tina Lengar Vervovnik, Marta Kocjan Barle, Nataša Jakop, Janez Orešnik, Hotimir Tivadar in Peter Weiss, ki je sodeloval tudi pri delu prejšnje komisije za izdelavo prejšnjega kodifikacijskega pravopisnega priročnika *Slovenski pravopis* (2001).

9 Za lažje razumevanje nezadostne raziskanosti slovenskega glasoslovja, predvsem pravorečnega vidika, naj omenim nekaj avtobiografskih dejstev: Avtorja tega prispevka so pospremili na študij fonetike in fonologije z besedami, kaj boste sploh še delali, če je že vse odlično narejeno. Komentar mentorice Zdene Palkove v Pragi od leta 1998 je bil, da je treba tudi že narejeno, opisano, celo izmerjeno ves čas preverjati. Ob tem moram omeniti, da je svoj obsežen doktorat na Slovaškem v Prešovu pri fonetiku in fonologu Janu Sabolu zaključil Toporišičev magistrant Drago Unuk. Zaradi zaostanka v raziskavah glasoslovja sodobnega jezika bo morala slovenska znanstvena skupnost podpreti sodobne fonetično-fonološke raziskave.

4 TOPORIŠIČEVA OPREDELITEV FONEMA /v/ V PREDSLOVNIČNIH OPISIH IN UMEŠČANJE FONEMA /v/ V FONETIČNO-FONOLOŠKE OPISE

Slovenski jezikoslovni prostor sta s svojimi tako slušnimi kot instrumentalnimi raziskavami v povezavi s soglasniki v 20. stoletju zaznamovala predvsem France Bezlaj in Jože Toporišič. Kljub prvemu celovitemu artikulacijskemu opisu slovenskih glasov Franceta Bezlaja, od koder je zajemal tudi Toporišič, se moramo ozreti predvsem na Toporišičeve opredelitve fonema /v/, ki so imele prek *Slovenske slovnice* (1976–), pripravljalnih del pri slovarju knjižnega jezika (v sedemdesetih in osemdesetih letih) in prek *Slovenskega pravopisa* (2001, sodeloval pa je že pri osnutku, *Načrtu pravil za novi slovenski pravopis* leta 1981) največji kodifikacijski vpliv. Tudi nekatere Bezlajeve ugotovitve in sheme bomo obravnavali v okviru analize slovnicega opisa, saj so bili Bezlajevi skiagrami vključeni v Toporišičevo slovnico in so kot taki imeli vpliv na oblikovanje norme in sinhronega jezikoslovja. Toporišič se je z naslonitvijo na osrednjeslovensko normo, še posebej Ljubljano kot ekonomsko-politično-kulturno središče, posebej opredelil za zvočniško in dvoustnično izgovarjavo fonema /v/ v položaju ne pred samoglasniki od prvega svojega fonetičnega dela (1961).

4.1 Fonetična opredelitev fonema /v/ in njegovih variant v delu *Slovenski jezik na pločama*

Samo su alofoni i glasovi [ʋ] i [w], a pripadaju fonemu /w-ʋ-ʋ/.¹⁰ (Toporišič 1961: 28)

Vadnica za učenje slovenskega jezika *Slovenski jezik na pločama* (1961) je bila pripravljena na Inštitutu za fonetiko Filozofske fakultete Univerze v Zagrebu (41 vaj in recitacij, posnetih na gramofonskih ploščah in tudi na magnetofonskih trakovih) pod vodstvom Petra Guberine na podlagi njegove verbotonalne metode, ki temelji na poslušanju realnih posnetkov in učenju na podlagi določenega slušnega vzora, seveda pod vodstvom učitelja, ki pozna kakovosten izgovor in ga lahko s pomočjo posnetkov tudi popravlja (o tej vadnici in verbotonalni metodi tudi v Tivadar 2023). Knjiga je zasnovana na fonetičnih temeljih, z natančnim opisom slovenskega knjižnega izgovora s poudarkom na poučevanju pravilnega izgovora, v kontrastivni primerjavi nekknjižnih (narečnih) izgovorov slovenskih govorcev in glede na različne tuje jezike (od predvsem srbohrvaščine (tudi kajkavščine), angleščine, nemščine, francoščine idr.). Na začetku so zapisane splošne značilnosti slovenskega knjižnega jezika, značilnosti slovenskih fonemov in stavčne intonacije ter naglasi, tudi fonem /v/ oz. posamezne variante tega fonema.

¹⁰ V tem opisu fonema vidimo njegovo fonetično usmeritev v glasovni opis fonemov preko več variant, ne pa le ene imaginarne enote.

Toporišič (1961) fonem /v/ delno opredeljuje že pri naštevanju glasov in fonemov:

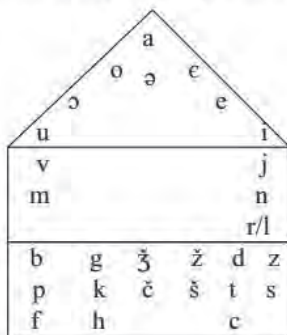
Za jednu tretjino slovenskih glasova prema tome nema posebnih slova. Slovo »v« na primer obilježava četiri glasa, slovo »l« tri, »e« tri, »lj« sad jedan sad dva itd. (Toporišič 1961: 17)

V tej vadnici je poudarjena Toporišičeva želja po opisu slovenskih glasov, pri čemer pa še ni bila posebej opredeljena fonemska struktura. Toporišič je bil predvsem distribucijski strukturalist, saj je izhajal iz diahronega jezikoslovja, knjižni jezik pa je imel takrat poseben status, tudi idealiziran, na pisni predlogi utemeljen in se ga je bilo treba naučiti:

Nosilec zbornega jezika je jezikovno šolani človek (vsaj do stopnje srednje šole) [...] Zborni jezik je torej na Slovenskem predvsem in najprej pisani jezik. [...] Manj se slovenski zborni jezik govori ne po pripravljeni pisni predlogi, ampak brez nje. [...] Zborni jezik se zlasti veliko bere na radiu, tudi na televiziji, pogosto ga berejo učitelji vseh stopenj, zlasti višjih, duhovniki, politiki, gospodarstveniki ipd. [...] Slovenskega zbornega jezika se človek skoraj nikoli (oz. le redko) ne nauči kot maternega jezika; v veliki meri si ga pridobi šele z zavestnim prisvajanjem (pouk slovenskega knjižnega jezika v šolah raznih vrst in stopenj, tudi v vrtcih), v precejšnji meri pa si to in ono iz zbornega jezika prisvoji na podlagi pasivne ali aktivne udeležnosti v zbornem občevarju (zadnje npr. pri branju zbornih besedil ali pri poslušanju) (Toporišič 2000: 15).

Zato ni povsem izpostavljajal fonetično-fonoloških odnosov v realnem govoru, npr. iskanju minimalnih parov v govoru, ampak je predvsem razvrščal posamezne glasoslovne enote in šele nato iskal njihovo potrditev v govoru. Poleg diahronih temeljev takratnega slovenskega jezikoslovja s sredine 20. stoletja je bila ta usmeritev pogojena tudi z manjšo možnostjo instrumentalnih analiz, ki jih je sicer Toporišič izvajal predvsem v Hamburgu.

12.1 Eksperimentalno so jezikoslovci s kimografom obdelovali tudi slovenske soglasnike (prim. zlasti F. Bezlaj). V svojo Slovnico (1976) in naslednje izdaje sem iz Bezlaja prevzel skice skiagramov, sam pa sem prispeval tudi sonagrame. V zadnji izdaji te slovnice (2000: 45) sem podal še skico celotnega glasovnega sestava slovenskih fonemov v obliki ptičjega jata (ali hiše): trikotna streha simbolizira vokalizem, pod njo so v prvem pravokotniku zvočniki, v spodnjem pa nezvočniki:

Delitev soglasnikov na zvočnike in nezvočnike sem izpeljal na podlagi distribucijskih značilnosti: po teh so zvočniki soglasniki, ki pred seboj trpijo tako zveneče kakor nezveneče nezvočnike, pred premorom ali nezvenečimi nezvočniki pa nimajo fonoloških nezvenečnostnih parov, kar je značilno za nezvočnike: ti v soglasniškem sklopu morajo vsi biti bodisi zveneči bodisi nezveneči.

Slika 1: Toporišič o svojem fonološkem opisu v *Slavistični reviji* 2003 (Toporišič 2003: 133)

Ob trditvi, da je zvenečnost zelo pomembno merilo opredelitve nezvočnikov, je nerazumljiva razvrstitev zvenečega in nezvenečega para fonema /v/, priporniških dvoustničnih [w] in [ʋ], med zvočniške variante tudi v zadnji izdaji slovnice (Toporišič 2000: 74), in to praktično brez komentarja – zvenečnostni minimalni par je namreč značilnost nezvočnikov.

O soglasnikih leta 1961 pravi:

Glasovi [ɣ], [dʒ] i [dʒ] samo su alofoni fonema /x/, /ts/ i /tʃ/; jednako je i [v], kad se na granici dviju riječi izgovara ispred suglasnika, samo alofon fonema /f/. Samo su alofoni glasovi [ʋ] i [w], a pripadaju fonemu /w-m-v/.

U srpsko hrvatskom je jeziku stanje vrlo slično slovenskom, samo što su tu jednakopravni fonematski članovi i parovi /f/-v/ i /tʃ/ i /dʒ/ (s time u vezi i nema alofona [ʋ] i [w]) i što se fonematičnost zvučnog fonema čuva i pred pauzom (bob = /bob/). (Toporišič 1961: 28)

Nadalje v členu 668 v SP 2001 pri fonetičnem opisu nezvočnikov pravi:

Nezvočniki – glasovi najmanjše odprtostne stopnje – so parni po načelu zvenečnosti; brez ustreznega zvenečega fonemskega para so samo f, c in h (ti imajo zveneče samo variante). Pred nezvenečim nezvočnikom stoji v govoru lahko le nezveneči nezvočnik, pred zvenečim pa le zveneči. (SP 2001: 76)

Zvenečnost in minimalni zvenečnostni pari so značilni za nezvočnike. Zveneči in nezveneči par [w] in [ɰ] pri zvočniku /v/ sta zato tudi distribucijsko neustrezna, saj gre za nezvočniško značilnost. Uporabljena IPA-simbola opredeljujeta »nezveneči ustnično-mehkonebni pripornik« [ɰ], torej nezvočnik, in »zveneči ustnično-mehkonebni aproksimant¹¹« [w], tj. zvočnik (Handbook of the IPA 1999: ix). Pri tej distribuciji fonema /v/ v slovenskem jezikoslovju gre za mešanje dveh različnih skupin soglasnikov, ki načeloma ne podlegajo enakim soglasniškim procesom (predvsem premeni po zvenečnosti); ta delitev je ohranjena v *Slovenski slovnici*.

Posebno pozornost v vadnici je Toporišič posvetil dvoglasniškemu [w], ki ga je opredeljeval pri vajah za samoglasnike, čeprav obenem poudarja tudi njegovo nesamoglasniškost, tj. ne povsem u-jevski izgovor:

Organi zauzmu doduše položaj za glas u, ali se odmah izgrađuju, prelazeći u položaj za artikulacijo slijedećeg suglasnika odnosno u stanje mirovanja, kada se nađu ispred pauze. Ako artikulacijski organi istraju dulje vremena u zauzetom položaju, dobivamo vokal [U] ili [u]: [daw] – [dati]. [...] Već je rečeno da razlika između slovenskih dugih i kratkih vokala nije velika; i pored toga treba i u »diftonzima« nastojati, da se postigne i osigura razlika između dugih i kratkih: [pra:w l – [praw] i sl. Za ovakvo razlikovanje imade i fonoloških razloga: [pra:w] [zapisana beseda *pral* – H. T.] znači »prao«, a [praw] [zapisana beseda *prav* – H. T.] »pravo«. Hrvati i Srbi moraju ovome glasu posvetiti vrlo veliku pažnju. Nije ga tako lako usvojiti. Pri tome moraju naročito paziti, da umjesto [w] ne izgovaraju [u], t. j. na način, kako se u srpskohrvatskom književnom jeziku izgovaraju riječi tipa auto, Austrija. (Toporišič 1961: 24)

Na splošno Toporišič v vadnici predstavlja precej primerov, pojasnil, kako slovenske glasove napačno izgovarjajo tako slovenski govorci kot tudi tujci, še posebej srbohrvaško govoreči, saj je bila vadnica pisana v srbohrvaščini in namenjena celotni Jugoslaviji. Omenja tudi angleški, nemški in francoski princip izgovarjave:

Engleski drugi glas u diftonzima tipa (engleska transkripcija) [au] – jednak je slovenskome. Francuzi ovaj glas moraju tek naučiti izgovarati: na slovensko [w] podsjeća francuski glas iz riječi »oui«. Njemački diftong tipa »Augen« može se korisno upotrebiti pri usvajanju slovenskoga [w], jer mu je drugi dio vrlo sličan. (Toporišič 1961: 25)

Toporišič je torej priznaval veliko samoglasniškost polsamoglasniške dvoglasniške variante [u], zapisuje jo z [w], ponazarjal jo je tudi s predsamoglasniškimi primeri (primer fran. *qui*), pri čemer je izenačil tako zasamoglasniško kot tudi predsoglasniško varianto, ki se izgovarja kot podobno drugi del diftonga v angle-

11 Termin aproksimant nekateri slovenijo kot »drsnik«, kar je sicer prekrivno (tudi) za glasove, ki jih v angleščini poimenujemo »glide« (glej Žele – Sicherl 2012). Boljše slovenjenje bi bilo »približnik«, saj gre za približanje in stik ustnic ter zob pri izgovoru. Približnik bi sicer lahko asociiral na nekaj nenatančnega (približnega). Terminološko je zato mogoče še najbolje, da uporabimo pisno prilagojen tuji termin aproksimant, s čimer jasno ločimo zobnoustnične aproksimante, tj. zvočnike, od zobnoustničnih pripornikov, tj. nezvočnikov.

škem jeziku oz. kot dvoustnični glas pred samoglasnikom. S tem je pravzaprav ti dve varianti ([u] in [w]) opredelil kot u-jevski.

4.2 Strukturalna (fonološka) opredelitev fonema /v/ v prvi slovenski fonetični vadnici

Na podlagi opisa v vadnici lahko opredelimo štiri fonemske variante (Toporišič 1961: 24–25, 28–30), in sicer: (a) **zobnoustični** predsamoglasniški [v] kot opozicija /f/; (b) »**bilabialni frikativni**«¹² (**dvoustnični priporniški**) **varianti, nezveneči** [ɱ] in **zveneči** [w], ki sta »varianti fonema /w-ɱ-v/« (Toporišič 1961: 28), in (c) »**poluvokalni**« (**polsamoglasniški**) **w**, *diftonški u*, »/koji/ zauzima položaj vrlo sličen položaju za vokal [U]« (v tej vadnici je, kot že omenjeno, to samostojni fonem); glavna razlika med samoglasnikom *u* in tem polvokalom *w* je, da je *w* »neuporedivo kračič«.

O dvoustničnih priporniških variantah /v/ je že leta 1961 zapisano:

O zvučnome paru bilo je zapravo več govora u 7. vježbi, samo što se tamo javljalo samo iza vokala a ispred suglasnika ili pauze. Ako se nalazi ispred kakvog suglasnika usne se približe jedna drugoj u tolikoj mjeri, da zračna struja, prolazeći između njih, pravi karakteristični suglasnički šum. U slovenskom književnom jeziku nalazimo [w] ispred zvučnih, a [ɱ] ispred bezzvučnih. Dosta je teško izgovoriv, pa zato rado alternira sa [u], a ako prethodna riječ svršava vokalom, onda se obavezno izmjenjuje sa diftonškim »u«, t. j: [w]: vzeti, vsak = [wze:ti], [ɱsak] odnosno [uze:ti], [usa:k], dok se je vzeti, je vsak izgovara samo [jewze:ti], [jewsak]. Ovi su glasovi samo alofoni fonema /v-w-ɱ/. [...] Englesko je [w] dosta blisko slovenskome [w], pa Englezi mogu polaziti od njega, dok [ɱ] moraju tek naučiti. Francuzi i Nijemci moraju da nauče oba. (Toporišič 1961: 28–29)

Izpostavljena je dvoustničnost in zvočna (ter tudi artikulacijsko) podobnost med nezobnoustničnimi variantami ter njihova alternacija z *u*.

Toporišič artikulacijsko smiselno zobnoustnični [v] ponazarja v opoziciji s [f], saj sta si ta dva glasova artikulacijsko podobna, distribucijsko (razvrstitev med zvočnike in nezvočnike) pa različna, kar posebej izpostavi: »Sh. se [f] i [v] ne razlikuju od slovenskih, samo što [v] ima drugačiju distribuciju. O tome više kasnije.« (Toporišič 1961: 29)

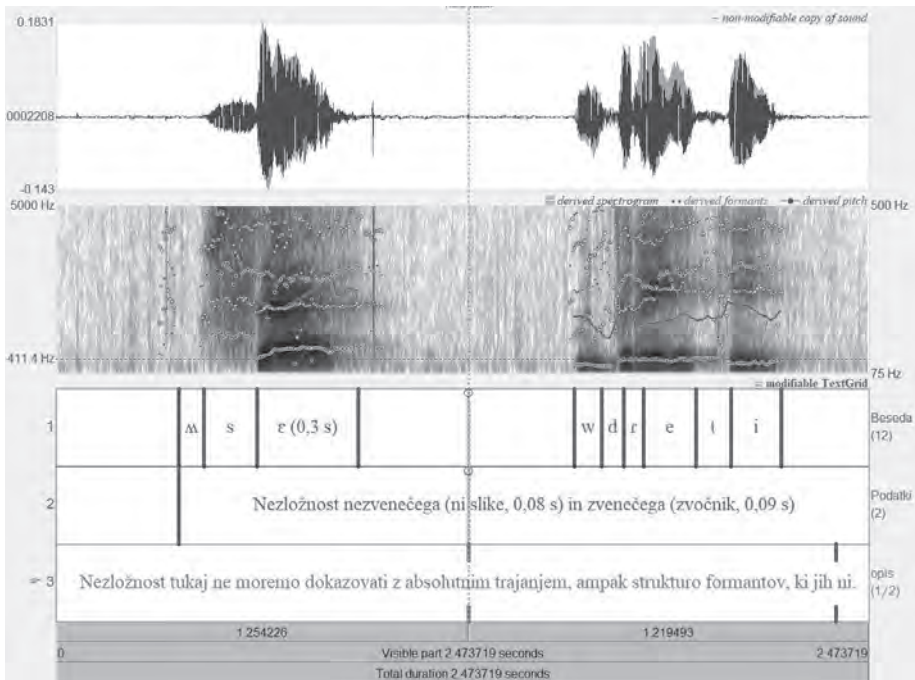
Že leta 1961 je bila torej opravljena diferenciacija med zobnoustnično artikulacijo – zobnoustnični zvočnik – pred samoglasniki, ki tako artikulacijsko, distribucijsko kot sonagramsko ni sporna. V vadnici sicer ta glas zapiše kot pripornik [v], moral pa bi biti zapisan zobnoustnični glas (aproksimant) [ʋ], tj. zvočnik. Zapis z navadno črko ⟨v⟩ tudi kasneje v *Slovenski slovnici* je verjetno posledica tiskarskih zadreg, poleg tega pa je taka poenostavitev upravičljiva tudi v pedagoškem smislu, saj je preprostejša za učenje, če izhajamo iz pisnega jezika in ne govora.

12 Obe varianti opredeljuje kot priporniški, tj. nezvočniški.

4.3 Izgovarjava fonema /v/ na posnetkih (govorka Vlasta Pacheiner¹³)

Na podlagi slušne analize (13. in 14. vaja) lahko ugotovimo, da sta zveneča in nezveneča pripornika [w], kot je z enim simbolom zapisano pri 13. vaji (Toporišič 1961: 28), izgovorjena komaj slišno, torej zelo nezvočniško. To se odraža tudi na sonagramski sliki (slika 2), kjer je narejena primerjava fonološkega para.

Na sonagramski sliki se kaže odsotnost zvočnega zapisa na sonagramski sliki, kar kaže na odsotnost pripore pri nezveneči varianti, pri kateri seveda ni osnovnega tona, tudi ne zvočnosti (ni ne prvega ne drugega formanta).

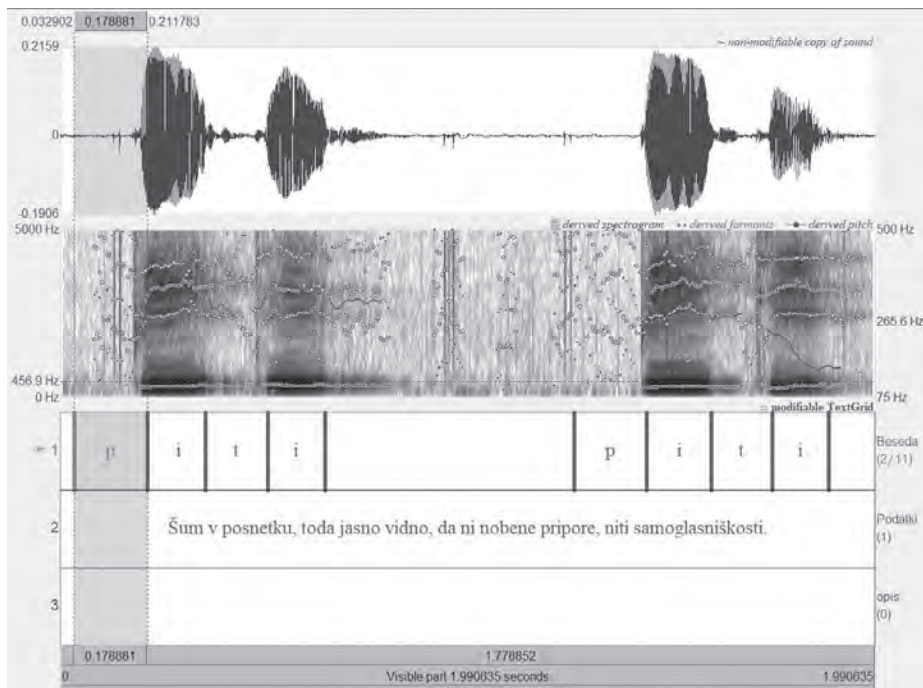
Slika 2: Na sonagramu nevidna nezveneča dvoustnična varianta¹⁴ (beseda *vse*) in zveneča varianta (beseda *vdreti*) – 13. vaja

Obe varianti sta zelo kratki (80 ms oz. 90 ms), nezložni – pri nezveneči varianti s stališča sonagrama sploh težko govorimo o slišnem glasu, saj ni zvočnega zapisa. Pri zveneči varianti je viden osnovni ton (F_0) in prvi formant (F_1), ne pa F_2 , zato bi težko govorili o samoglasniškosti tega glasu.

¹³ V vadnici je zapisana fonetično kot Pahajner.

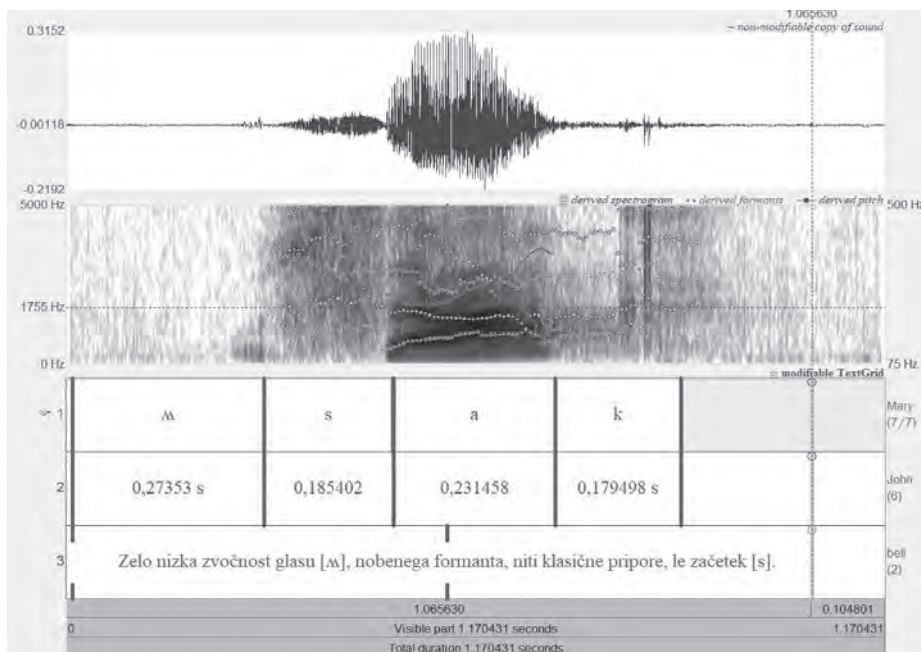
¹⁴ To nezvenečo varianto smo težko zamejili, saj ni slišna in je na sonagramski sliki ni videti, videti je le šibek šum na mestu, kjer naj bi bila glede na zapis v vadnici ta varianta, ki pa je lahko posledica tudi starega posnetka na ploščah.

Tudi pri fonoloških (minimalnih) parih za ponazoritev nezveneče variante (*vpiti* : *piti*) ni videti ničesar pri nezveneči dvoustnični varianti na sonagramski sliki (gl. sliko 3).

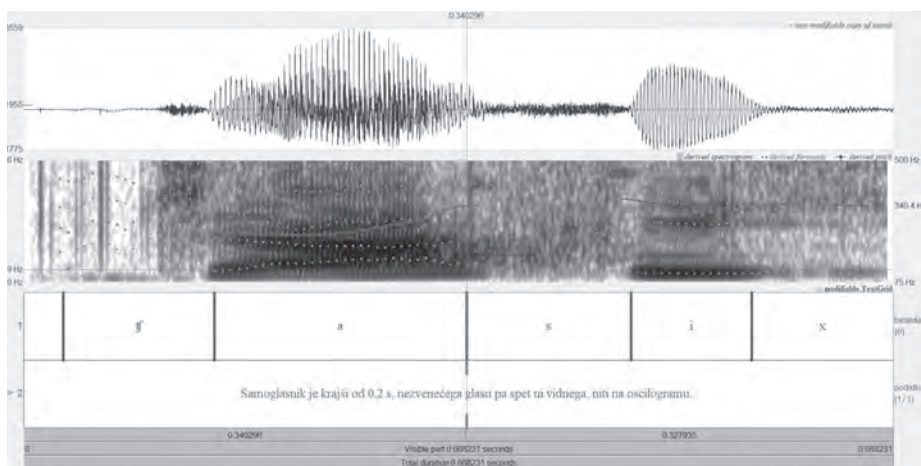
Slika 3: Minimalni par *vpiti* : *piti* (odsotnost kakršne koli pripore ali zapore na mestu, kjer bi moral biti [ʌ]) – 13. vaja

Prav tako ni nič vidno pri ponazoritvenem zgledu nezveneče variante (slika 4).

Slika 4: Izgovor besede *vsak* (13. vaja)¹⁵

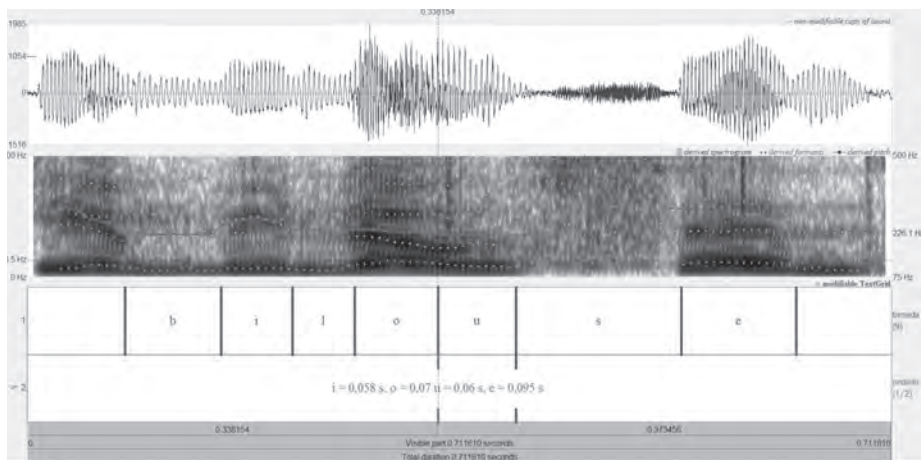
Izgovor nezvencih [ʌ] se ne spremeni tudi v izgovoru v stavkih, kjer je beseda *včasih* s to »neslišno« varianto v vzglasnem položaju in na začetku stavka (slika 5), kjer je izgovor lahko skrbno pripravljen.

Slika 5: Izgovor v izoliranem stavku (13. vaja) – *Včasih je bilo vse drugače*

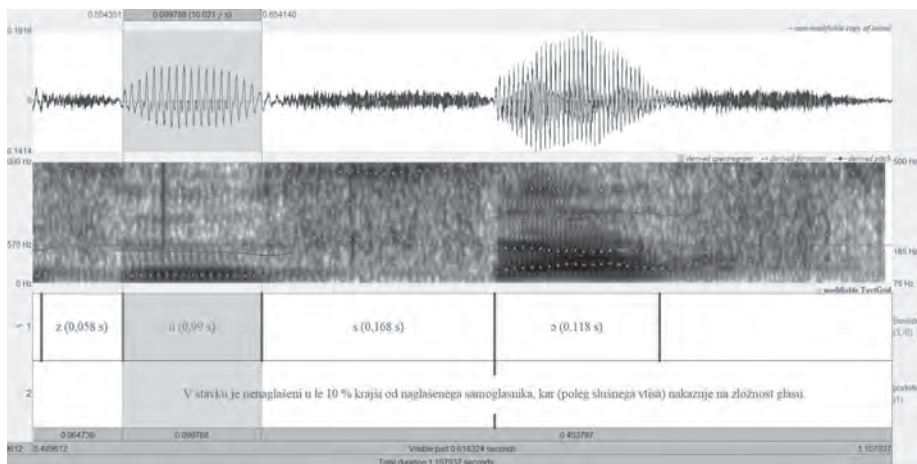
¹⁵ Podobna slika brez zvočnega zapisa na sonogramu je v *Slovenski slovnici*, kar je predstavljeno v tem članku kasneje.

Sredi stavka, kjer je težje vnaprej pripraviti artikulacijo, je priporniška nezveneča varianta izgovorjena kot navaden *u* in niti ne kot dvoglasniška varianta, ki bi zaradi pedsamoglasniškega položaja bila mogoča (slika 6).

Slika 6: Izgovor v stavku – *Včasih je bilo vse drugače – dvoglasniški v pri vse: [bilouše]*

Samoglasniška izgovarjava se pojavlja tudi v primerih iz besedil (recitacij).

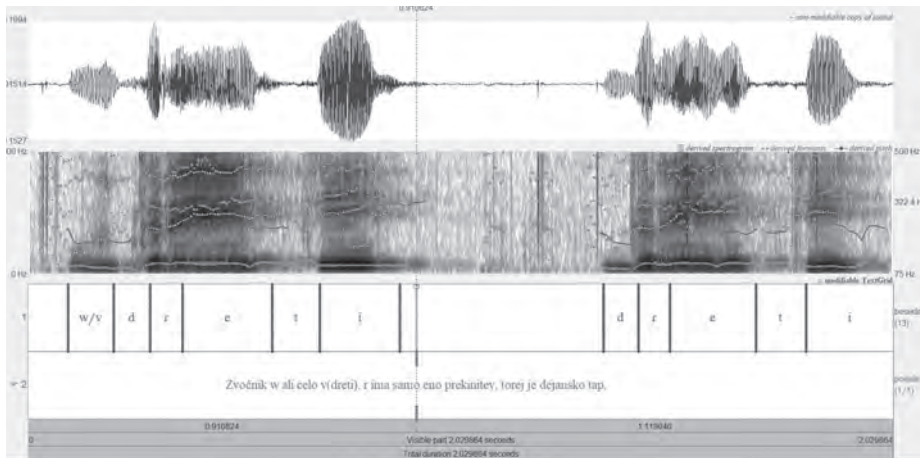
Slika 7: Sonogramska slika besedne zveze *z vso s(ilo)* iz stavka *Iz sloja med obema plastema je z vso silo vdrla voda na dan* (Toporišič 1961: 93) iz posnetkov Recitacije, ki so sledili vajam

V tem stavku iz besedila »Zmaga« Prežihovega Voranca (zvočni posnetki Recitacije) vidimo (in slišimo) zložno u-jevsko izgovarjavo, struktura samoglasnika je:

trajanje 0,099 s, formanti (merjeno sredi samoglasnika – najstabilnejši jedrni del): F_1 335,8 Hz, F_2 1265,7 Hz, F_3 2626,2 Hz, F_4 3755,7 Hz.

V besedilih (pri recitaciji) se kljub hitremu govoru izgovarja zložni *u*, ker ni časa za pripravo in skrbno dvoustnično (sicer neslišno) izgovarjavo.¹⁶

Pri posnetkih za vajo dvoustničnega zvonečega glasu (minimalni pari za dvoustnični zvoneči glas) [w] so formanti F_2 in F_3 manj izraziti, zelo dolgo pa je trajanje in osnovni ton (F_0) ter prvi formant (F_1), kar dokazuje vsaj zvočniškost.

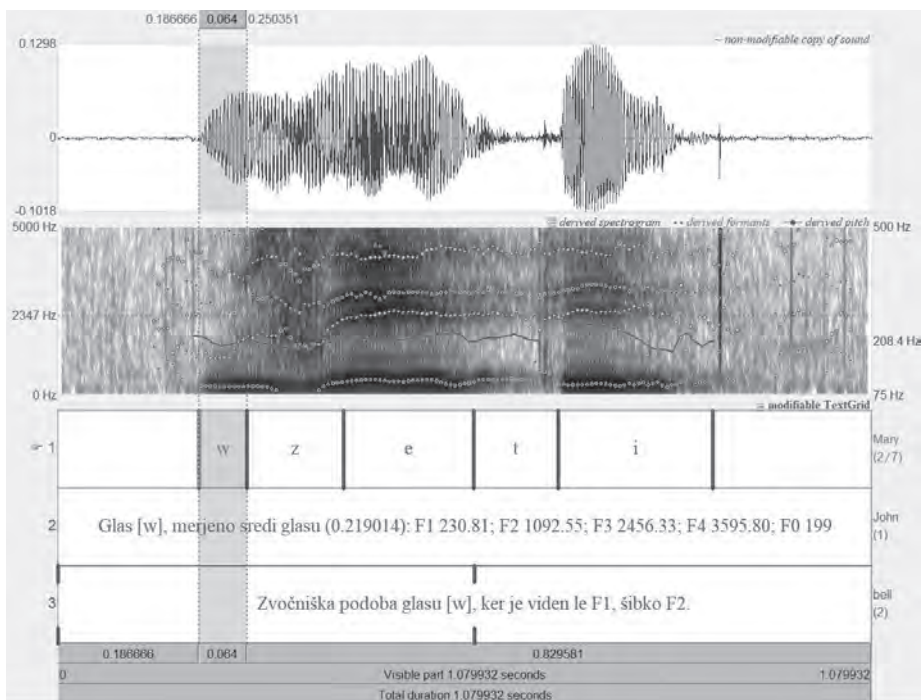

Slika 8: Minimalni par *vdreti : dreti* (w/v traja več kot 100 ms (0,106 s)) – slišati je zelo intenzivno priporo, predvidevamo, da dvoustnično

Glede na slušno analizo besede *vzeti* je bil v tej izolirani besedi (slika 9) izgovorjen glas z izrazitim prvim formantom, viden pa je tudi drugi formant (izmerili smo tudi druge formante). Glede na izrazitost samo F_1 in F_0 sklepamo, da je to dvoustnični [w], vendar artikulacijskega giba (dvoustničnostni) s sonagramsko sliko ne moremo potrditi; položaj ustnic bi lahko potrdili s kamero, česar pa za nazaj (leto 1961) ne moremo narediti. Izpostavimo lahko samo kračino tega glasu (0,064 s), ki nakazuje nezložnost in nesamoglasniškost, tudi formanti od F_2 do F_4 niso dobro vidni.¹⁷

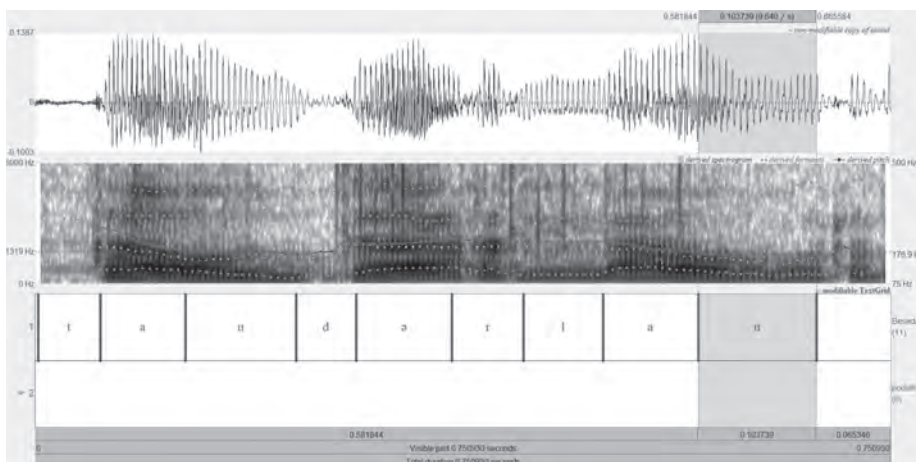
16 To se sicer ne sklada s kodifikacijskim pravilom v SP 2001, ki pravi: »Namesto *w* in *u* (zlasti pri počasnem govorjenju) govorimo tudi *u* [...]« (SP 2001: 73, člen 643)

17 Glasovi na tem posnetku so sicer 50 % daljši kot pri drugih meritvah (Tivadar 2010), kar je logično glede na izoliran in tudi izrazito pripravljen govor.

Slika 9: Izgovor besede *vzeti* (na podlagi primera iz 13. vaje, Toporišič 1961: 80–81)

V stavku je zvočnost pri zvenceh variantah še izrazitejša, ob samoglasniku se pojavlja dvoglasniška varianta, ki je še bolj samoglasniška, glede na dolžino in slušni vtis bi lahko govorili o samoglasniku, čeprav 3. in 4. formant nista tako dobro vidna, kar je lahko tudi posledica glasovne sosesčine (slika 10).

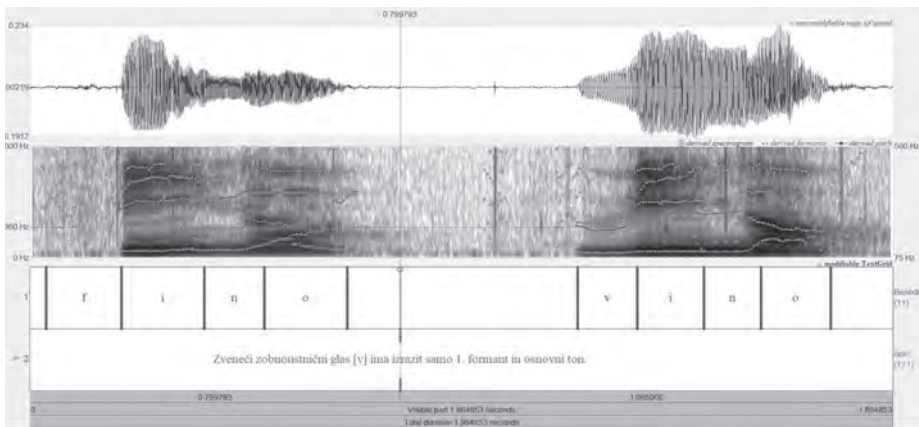
Slika 10: *Neč in Pungra sta vdrla v rov* (iz Toporišič 1961: 93), *vdrla* – [u]drla: tudi ta varianta je dolga 0,097 s, F_1 366,8 Hz, F_2 1083,5 Hz, F_3 2838,8 Hz, F_4 3935,5 Hz

Predlog *v* je v tej vadnici načeloma izgovorjen u-jevsko (dolžina je več kot 0,1 s), kar je vidno na sliki 10; zložni *u* je slišati tudi na posnetkih predvsem pri recitacijah in v stavkih, čeprav se govorka zelo trudi govoriti priporniške variante tudi v stavkih, kar pa ji sredi stavka ni uspe(va)lo.

V 15. nalogi je izgovorjen zobnoustnični /v/, ki je artikulacijsko primerno razvrščen ob priporniku /f/. Taka distribucija sicer relativizira zvočniškost fonema /v/. V razlagi vaje sicer poudarja:

Sh. se [f] i [v] ne razlikuju od slovenskih, samo **što [v] ima drugačiju distribuciju**. O tome više kasnije. Odnosni ruski glasovi, tvrdi, odgovaraju slovenskim. Englezi moraju upotrebljavati svoje [v] iz tipa »vine«, Francusko i njemačko [v] jednako je slovenskome; [f] je u tim jezicima također jednako slovenskome. (Toporišič 1961: 30)

Zobnoustnični glas [v] je v minimalnem paru *vino* : *fino* glede na sonagramsko sliko (slika 11) podoben izolirano izgovorjenemu »zvenečemu priporniku« [w] (prim. sliki 8 in 9).

Slika 11: Minimalni par *fino* : *vino*

Zobnoustnična varianta fonema /v/ v vadnici nato ni bila več posebej obravnavana, omenjena je še pri 24. vaji pri sintagmatiki fonemov:

Samo se na *granici* dviju samostalnih riječi javlja i [v] : [grɔvgre] za pravopisno »grof gre«. Glas [v] inače nalazimo samo još ispred vokala [si:va], ali kao alofon fonema /w-v-ʌ/. Raskorak između ortoepije i pravopisa: [sva:dba], [gbra:tu], [bradgre] za pravopisno: svatba, k bratu, brat gre. (Toporišič 1961: 37)

Na osnovi analize teh artikulacijsko zelo pripravljenih posnetkov le ene govorkerke prvega slovenskega fonetičnega učbenika lahko zaključimo, da se je na posnetkih dalo tako slušno kot instrumentalno dokazati samo zveneče glasove fonema /v/ –

pred samoglasniki je bil izgovorjen zobnoustnični, pred zvenečimi soglasniki je bil izgovorjen kot dvoustnični [w] oz. [u] (samoglasniški izgovor *u* prevladuje v besedilih in sredi stavkov), pri nezveneči varianti [ʌ] pa v izoliranih besedah in na začetku stavka (slika 5) na sonagramski sliki ni vidno nič, v stavkih in besedilih pa je izgovorjen zložni *u* (sliki 8 in 9). Dvoustnični zveneči zvočniški glas je sonagramsko zelo podoben zobnoustnični varianti (slike 8, 9 in 11).

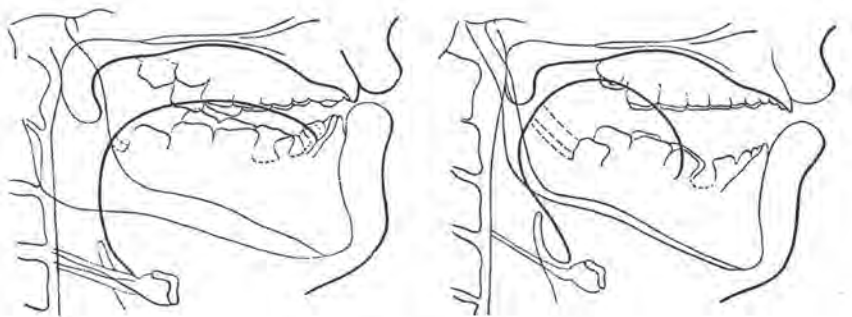
Prav tako je jasno vidna (pol)samoglasniškost, dvoglasniškost zasamoglasniške variante fonema /v/ (slika 6 – stavek *Včasih je bilo vse drugače*). Dvoglasniško varianto, v vadnici zapisano z [w], zvočno in distribucijsko prikazuje tudi v 25. vaji pri distribuciji zvočnikov (Toporišič 1961: 38–40), kjer opredeli to eno dvoglasniško varianto za dva fonema – /l/ in /v/. Kasneje potem med zvočniki (sonanti) razloži tudi distribucijo:

Iz praktičkih razloga več je dosad bilo govora o nekim suglasnicima iz ove grupe, i to o [ʌ], [v], i [w]. U narednim vježbama usvojit ćemo i ostale. (Toporišič 1961: 33, poglavje Sonanti)

5 VARIANTNOST FONEMA /v/ V SLOVENSKI SLOVNICI NA OSNOVI TOPORIŠIČEVIH SONAGRAMSKIH SLIK

Toporišič je v svoji slovnici opredelil fonem /v/ kot drsni ustničnik (Toporišič 2004: 73, 74, 762, 764), ki ima štiri variante fonema /v/; fonem je v shematski opredelitvi zvočnikov zapisal kot klasični zobnoustnični pripornik (Toporišič 2004: 73–74).

Artikulacijsko je to opisal z besedami, da pri *f* in *v* »delamo zaporo s spodnjo ustnico ob zgornje sekalce«, in z Bezlajevim skiagramom (Toporišič 2004: 74).¹⁸

Skiagrama zgoraj za *v* in *u*

Slika 12: Skiagram glasov [v] in [u] (Toporišič 2004: 74)

¹⁸ Bezlajevi skiagrami v Toporišičevi *Slovenski slovnici* sproti niso navedeni, kar je sporno, saj večini bralcev, ki niso tako natančni pri branju uvodnih poglavij, zato delujejo kot Toporišičevi (o tem več Tivadar 2008).

Ostale tri variante ([ʊ], [w] in [ɰ]) opredeljuje kot dvoustnične. Fonem /v/, zapisan kot zobnoustnični pripornik /v/, je za samoglasnikom opredeljen kot dvoglasniški [ʊ], in sicer »se izgovarja zelo podobno u-ju (torej z obema ustnicama in s pridvig-njeno zadnjo jezično ploskvijo proti mehjemu nebu, prim. siv, sivka, dal, polna, nauk; kot w se izgovarja spet z obema ustnicama, vendar bolj približanima kot pri u, prim. vzeti, podvzemat, vreti, vnetost, brv; ɰ je enak w-ju, le da je nezveneč, npr. vsak, vsebina predvsem. (Sonagrami na pod. 9 str. 93 za ou, uə,¹⁹ və, wz in ɰs.) Varianta v je pred samoglasnikom, u za njim, w in ɰ pa ne ob njem. Varianti w in ɰ se premenjujeta z u.« (Toporišič 2004: 74)

Torej, druga, tretja in četrta varianta fonema /v/ so opredeljene kot dvo-ustnične; tako je njihov izgovor opredeljeval že v svoji vadnici (Toporišič 1961: 28) (tovrstno razlago brez težav sprejmejo tudi učenci – od osnovne šole do uni-verze). Zveneči [w] in nezveneči [ɰ] sta glede na ta Toporišičev opis »ɰ je enak w-ju, le da je nezveneč« distribucijsko priporniški varianti zaradi položaja pred soglasniki. Glede na to, da je fonem /v/ zvočnik, je ta delitev neobičajna.²⁰ Naj še enkrat poudarim, da fonetična simbola [w] in [ɰ] označujeta »ustnično-mehko-nebni zveneči aproksimant« ([w]) in »ustnično-mehkonebni pripornik« ([ɰ]), s čimer sta v različnih skupinah soglasnikov glede na odprtostno stopnjo (IPA Chart 1999–, Handbook of the IPA 1999: ix). Tatjana Srebot Rejec v svojih raziskavah (1981, 1999) neobsamoglasniški predsoglasniški varianti opredeljuje kot varianti fonema /u/, pri čemer je zanjo diskutabilno le trajanje in opredelitev zložnosti teh variant, kar pa je odvisno od percepcije (Srebot Rejec 1999: 47–49).

Polkrožec pod samoglasnikom u po zapisu IPA (IPA Chart 1999–; Hand-book of the IPA 1999: ix) označuje nezložnost, torej nezložni u, s čimer je Topo-rišič označeval le dvoglasniško varianto, ki ji je priznaval delno samoglasni-škost. Razlika med t. i. dvoglasniško varianto in samoglasnikom /u/ pa je samo v trajanju – dvoglasniške variante ni mogoče vleči, torej ni povsem samoglasni-ška. Označevanje vseh nezložnih dvoustničnih variant kot nezložni u, tj. [ʊ], zato niti ne bi bilo tako v neskladju ne z IPA-opisom ne s samoglasniško akus-tično podobo teh variant v slovenskem jeziku.

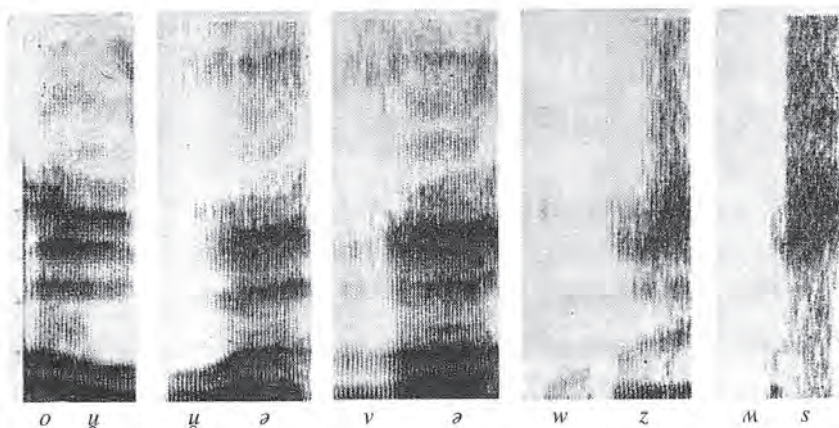
19 Tudi polglasnik označuje z rahlo drugačnim znakom, kar je posledica tiskarskih zmožnosti in stila.
20 »Ne glede na to, ali jih je govorec po svojem občutku izgovoril zložno (to se pravi [u]) ali pa nezložno (to se pravi po tradicionalni slovnici pripomiški zveneči [w] ali pa nezveneči [ɰ], npr. **vzeti, želv, vprašati**), so jih poslušalci dojemali po svoje. V slovenščini imamo fonem /v/ (ki se tudi lahko realizira kot aproksimant [v]; glej Jezik in slovstvo 1973/74) samo pred vokali, povsod drugod pa /u/.« (Srebot Rejec 1999: 48)

5.1 Neslišnost nezvenečega pripornika in distribucijska rešitev na podlagi fonetičnih realizacij

Nesporna značilnost kombinatornih nepredsamoglasniških variant je glede na zapise v kodifikacijskih priročnikih torej dvoustnični izgovor. Toda predvsem dvoustničnega nezvenečega glasu ni mogoče slišati oz. še ni bil viden in izmerjen, niti v *Slovenski slovnici* (1976–).

Presenetljiva je predvsem sonogramska slika teh dveh variant v *Slovenski slovnici* (1976–); na ponazoritveni sonogramski sliki (Toporišič 1991: 93) ni viden noben formant. S formanti namreč akustičnoinstrumentalno opredeljujemo samoglasnike, delno tudi zvočnike. Na sliki ni viden niti osnovni ton (formant F_0 , značilen za vse zveneče glasove); na sonagramu torej ni videti ničesar (samo belina, nobene sivine, če se izrazim zelo plastično). Praktično je videti manj zvočne sledi kot pri zapornikih in pripornikih, najmanj zvočnih glasovih, kar nakazuje na samo artikulacijski gib:

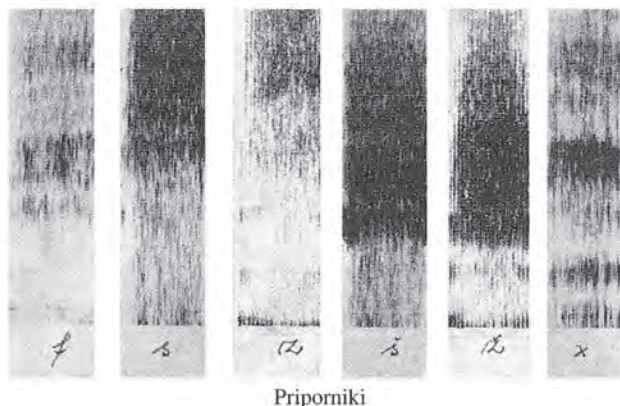
Podoba 9

Slika 13: Sonogramska slika variant fonema /v/ (Toporišič 2004: 93)

Na osnovi te slike 13 ne moremo trditi, da je to zveneča varianta [w], saj pri tem glasu ni niti osnovnega formanta (F_0) kot pri priporniku [z], ki mu sledi. V prej predstavljenih slikah izgovora Vlaste Pacheiner je zvočniškost zveneče variante sicer vidna (slike 7, 8 in 10). Malo več šuma, tudi na nižjih frekvencah je vidno pri nezvenečem glasu, toda to nikakor ni slika zvočnika, ki ima viden F_1 . Na osnovi te slike ne moremo trditi niti, da gre za pripornika, kot sta opredeljena v Toporišičevih delih, saj praktično ni vidnega šuma. Če primerjamo na primer s sonagramom za pripornika /f/ ali /h/ in druge pripornike, vidimo pri teh bistveno več sonogramske zaznave (slika 14).

Podoba 15

Slika 14: Sonagramska slika pripornikov (Toporišič 2000: 95)

Na osnovi opisa v *Slovenski slovnici* lahko sklenemo samo naslednje – »dvoustnični priporniški varianti« nista zaznani na ponazoritveni sonagramski sliki, in sicer niti kot pripornik niti kot zvočnik. Glede na odsotnost zvočnega zapisa, tj. »belino«, je verjetno le artikulacijski dvoustnični gib, ki nima akustične vrednosti.²¹ Tega se je očitno zavedal tudi Toporišič, ko je opredeljeval zvočnost slovenskih soglasnikov (slika 15), kjer poudarja: »Puščici nakazujeta naraščanje zvonкости (slišnosti); v oklepaju so soglasniške variante.«²²

21 V *Slovenski slovnici* ni razvidno gradivo, na osnovi katerega je to bilo instrumentalno analizirano.

22 Beseda *zvonkost* po mnenju študentov slavistike in slovenistike na filozofski fakulteti v Ljubljani (21. 3. 2023, Besedilna fonetika SKJ) bolj opredeljuje fonetični značilnosti jakost in višina glasu (register).

Preglednice soglasnikov z različnih stališč

Soglasniški fonem po izgovornih značilnostih

		Ustnično- ustnični	Zobno- ustnični	Zobno- jezični	Zadlesnično- jezični	Nebno- jezični	Mehkonebno- jezični	
No- sni		<i>m</i>		<i>n</i> <i>l</i> <i>r</i> <i>z</i>				
	Nezven.		<i>v</i>		<i>ž</i>	<i>j</i>		
Ustni		<i>b</i>		<i>d</i>	<i>dž</i>		<i>g</i>	
		<i>p</i>		<i>t, c</i>	<i>č</i>		<i>k</i>	
			<i>f</i>	<i>s</i>	<i>š</i>		<i>h</i>	
	Tr							Netrajni a j n i

Soglasniki po zvonosti

Ustničniki	<i>m</i>	<i>b</i>	<i>p (w)</i>	<i>f</i>		<i>(w)</i>	<i>v</i>	<i>(g)</i>
Zobniki	<i>n</i>	<i>d</i>	<i>t</i>				<i>r</i>	<i>l</i>
Zobnojezičniki				<i>c</i>	<i>s</i>	<i>(dz)</i>	<i>z</i>	
Zadlesničnojezičniki				<i>š</i>	<i>č</i>	<i>dž</i>	<i>ž</i>	
Nebniki							<i>(j)</i>	<i>i</i>
Mehkonebniki		<i>g</i>	<i>k</i>	<i>h</i>		<i>(ɣ)</i>		

Puščici nakazujeta naraščanje zvonosti (slišnosti); v oklepaju so soglasniške variante.

Soglasniki po fonološki povezanosti in nasprotjih

			<i>ž</i>	<i>z</i>	
		<i>h</i>	<i>š</i>	<i>s</i>	<i>f</i>
<i>p</i>	<i>t</i>	<i>k</i>	<i>č</i>	<i>c</i>	
<i>b</i>	<i>d</i>	<i>g</i>	<i>dž</i>		
<i>m</i>	<i>n</i>		<i>j</i>	<i>r/l</i>	<i>v</i>

Slika 15: Prikaz zvočnosti soglasnikov v Toporišičevi slovnici (2004: 85)

Nezvenečo varianto je razvrstil k dvoustničnemu zaporniku /p/, kar je dejansko še najbližje »nevidnosti« na sonogramski sliki, medtem ko je zvenečo dvoustnično varianto razvrstil bližje zobnoustnični varianti (tukaj sicer ni upoštevana velarnost oz. mehkonebnost, ki jo po IPA zaznamujeta ta dva simbola [w] in [ʍ]), kar pa je

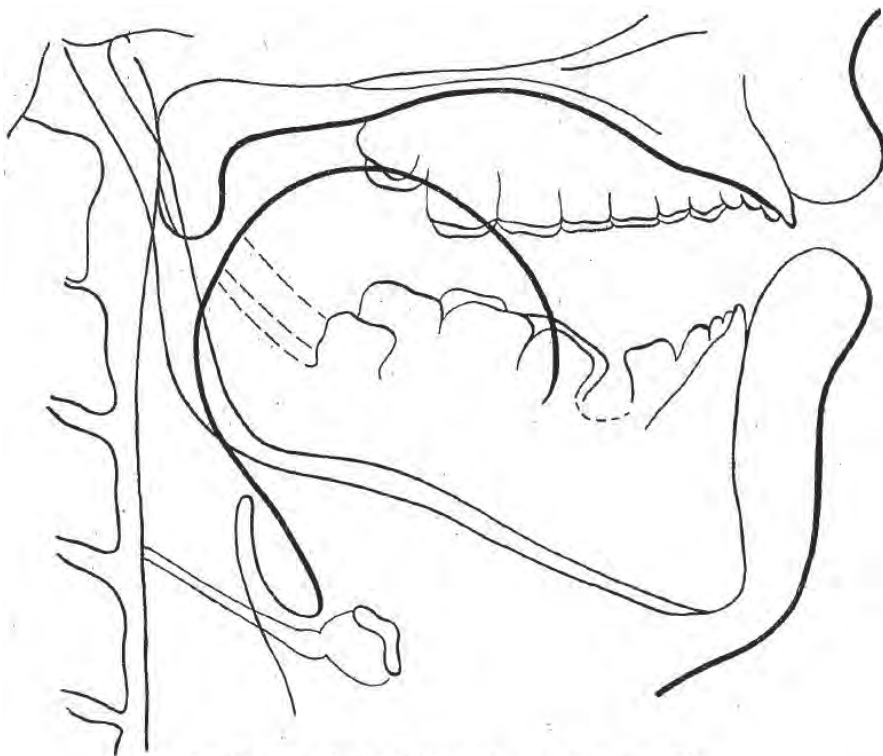
logično glede na naše na novo narejene sonogramske slike govora Vlaste Pacheiner, ki smo jih že prej izpostavili (slike 8, 9 in 11).

5.2 Nesporna dvoustničnost, opredeljena in instrumentalno potrjena tudi pri Bezlaju (1939)

Artikulacijo slovenskih glasov, ki jo je večinoma povzel tudi Toporišič, je opisal že Bezljaj (1939), ki je obravnaval skupaj vse ustnične oz. dvoustnične glasove, in sicer »f, v, w, ɥ«. Slovenščina po Bezlaju pozna

samo en izgovor glasu f, ki je stalno labiodentalen spirant v vseh pozicijah, v izgovoru glasu v pa je mnogo razlik, ki se mešajo med seboj (glej: Ramovš: Hist. gram. II., str. 129., in Broch: Slaw. Phonetik, str. 93). Vse tri poizkusne osebe so rabile zvaneči labiodentalni u samo pred ozkimi vokali i, e in deloma tudi o. V drugih pozicijah je bil pri G in S običajen bilabialni w, samo pri izgovoru končnega l sta rabila ɥ, pri R pa je prevladal ɥ tudi tam, kjer sta prva dva rabila w. (Bezljaj 1939: 12–13)

Dvoglasniško varianto je Bezljaj opisal pri fonemu /l/ (slika 16).

Sl. 16. Skica glasu ɣ v besedi *dag* (po skiagramu R).

Slika 16: Izgovor dvoglasniškega [ɥ] v besedi *dal* (Bezljaj 1939: 19)

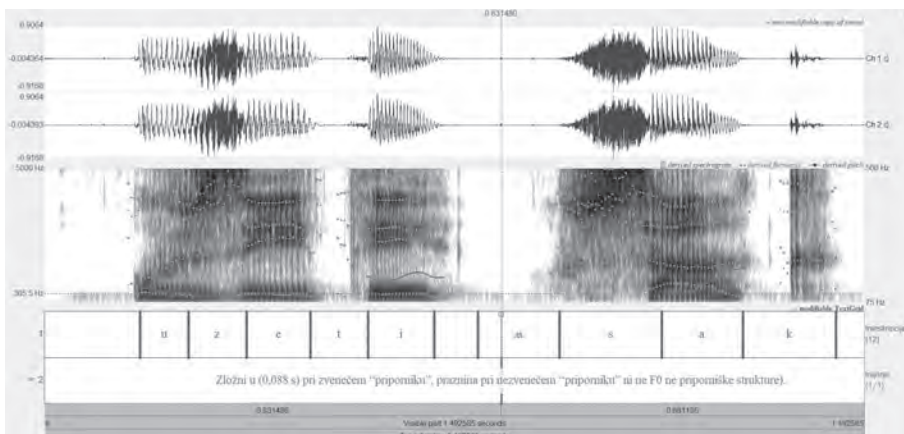
Bezljaj v svojem opisu pravi: »Pri w in ŭ se artikulira pripora med zgornjo in spodnjo ustnico. Ustnice se pomaknejo nekoliko navzven, pri w bolj kot pri ŭ.« (Bezljaj 1939: 14)

6 SONAGRAMSKO-SLUŠNA ANALIZA NOVEGA UČBENIKA *FONETIKA 1*

Na podlagi slušne analize primerov iz *Fonetike 1* – posnetka 5 in 45 – lahko ugotovimo, da je bilo načeloma upoštevano Toporišičevo načelo razlikovanja med zobnoustnično varianto /v/ pred samoglasnikom in dvoustnične neobsamoglasniške variante, ki v položaju pred soglasniki pogosto prehajajo kar v zložni u. Pri izgovoru v *Fonetiki 1* se je izkazalo, da je samoglasniški izgovor pogostejši v stavkih, kjer je govor sicer hitrejši in ne počasnejši, kot piše v SP 2001.

Tudi sonagramske slike kažejo večinoma na izrazito samoglasniško strukturo, trajanje je prav tako kar podobno zložnemu, tj. več kot 50 ms, kar je značilno za kratke nenaglašene samoglasnike (trajanje je seveda odvisno od hitrosti govora, ki je bila tukaj sicer dokaj standardna, torej med 4,5 in 6,5 zl/s).

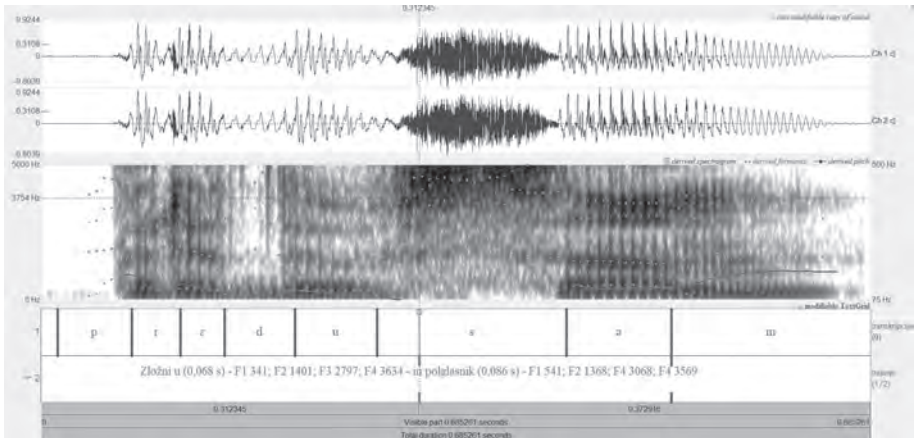
V izoliranih besedah je bil v besedi *vsak* sicer izgovorjen oz. neizgovorjen nezveneči glas –na sonagramski sliki ni vidne sledi (slika 17). Tukaj gre gotovo tudi za veliko samokontrolo vrhunsko usposobljenega govorca, napovedovalca in gledališkega lektorja ter univerzitetnega asistenta.²³

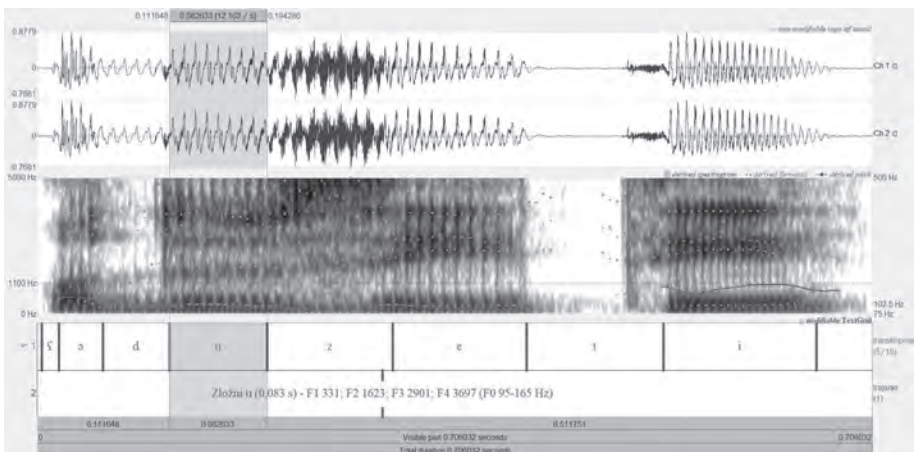
Slika 17: Izgovor v izoliranih besedah *vzeti* in *vsak* v 5. vaji

23 Govorci pri snemanju vaj za učbenik *Fonetika 1* (Tivadar – Batista 2019) niso dobili posebnih navodil za branje vaj. Pri fonemu /v/ tudi nismo posebej zapovedovali načina izgovora – vsi govorci pa so bili usposobljeni, tako teoretično kot praktično (napovedovalci na radiu).

Znotraj besede (slika 18) pa se tudi ta varianta pred nezvenečimi soglasniki izgovarja u-jevsko, kot zložni *u*, ki se je izgovoril tudi pri zveneči varianti fonema /u/, tj. [w], tako na začetku besede v izolirani besedi *vzeti* (slika 17) kot tudi sredi besede v primeru *odvzeti* (slika 19).

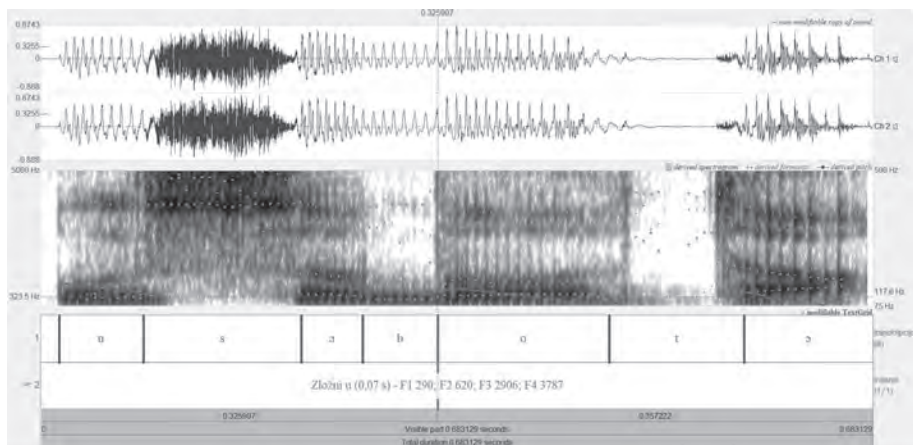

Slika 18: Izoliran izgovor besede *predvsem* v 5. vaji

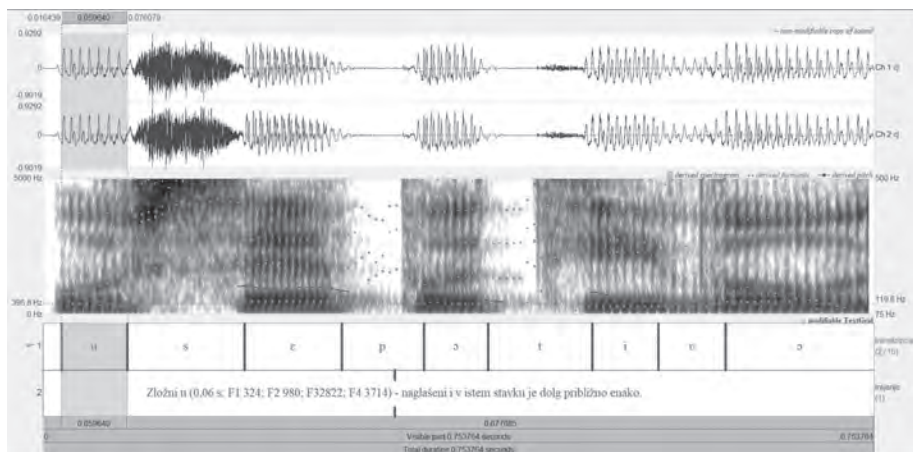
Slika 19: Izoliran izgovor besede *odvzeti* v 5. vaji

Prav tako je kot zložni *u* izgovorjen predlog *v* (slika 20).

Slika 20: Izoliran izgovor predložne besedne zveze v *soboto* v 5. vaji

Če še enkrat poudarimo – iz primerov je razvidno, da je v stavku v (hitreje izgovorjenem) besedilu namesto »priporniških« [w] oz. [ɰ] izgovorjen zložni u. V stavku, ki ga ponazarja slika 21, je zložni u v besedi *vse* po trajanju celo enak naglašeni [i] v istem stavku.²⁴ Samoglasnika i in u sta v nebranem govoru v nevtralnih položajih načeloma približno enako dolga (o vrednostih trajanja samoglasnikov v nevtralnem stavčnem položaju Tivadar 2010).

Slika 21: Izgovor v stavku v 45. vaji *Vse poti vo(dijo)*

²⁴ Razlog za daljši izgovor bi lahko bil tudi izgovor na začetku stavka, kjer so besede načeloma poudarjene, zato tudi načeloma daljši izgovor glasov.

Na osnovi meritev (slušnih in instrumentalnih), ki smo jih dodatno izvedli na sodobnejšem besedilu (Fonetika 1), pri katerem govorec ni dobival navodil, kako mora izgovoriti, lahko torej zaključimo, da je nezveneči glas sredi besede in v stavku izgovorjen u-jevsko. Dvoustnična nezveneča priporniška varianta se je artikulirala le v izolirani besedi in v vzglasnem (inicialnem) položaju. To je sicer očitno le artikulacijski gib, saj na sonagramski sliki ni zapisa zvoka. Potrditve tega, ali je ta gib mogoče izgovoriti sredi besede, nimamo.

6.1 Zobno- in dvoustnični izgovor fonema /v/ pred likvidama r in l v vzglasnih korenskih soglasniških sklopih

Fonem /v/ spada med zvočnike glede na svojo osnovno varianto, ki je sicer najmanj zvočna,²⁵ toda med nezvočnike ne more spadati, saj ne podlega principu zvenečnosti (*tvoj*, *dvoj*). Tatjana Srebot Rejec ne podpira zobnoustničnega izgovora pred likvidama l in r v vzglasju in ju razvršča med ostale vzglasne zvočniške sklope fonema /v/ ([vm-], [vn-], [vi-], [vr-], [vj-]), ki se zobnoustnično izgovarjajo samo v določenih narečjih (Srebot Rejec 1992: 229). Dvoustničnemu izgovoru v vzglasnem položaju vl-, vr- pritrjujejo tudi drugi jezikoslovci in lektorji, ki pa se o tem načeloma nočejo nedvoumno izjasniti. Na Radiu Slovenija bilo sicer dosti protestov s strani poslušalcev glede u-jevskega izgovora vzglasnih sklopov vr- in vl- [urême/uláda], torej zložni samoglasnik u pred likvidama ni bil zaželen (Tivadar 1999). Po pravilih in distribuciji Toporišiča in drugih jezikoslovcev je ta zložna u-jevska izgovarjava sicer povsem pravilna dvojnica priporniškega nezložnega [w], ki je značilna za sistem knjižne izreke, tj. govor osrednjeslovenskih narečij, še posebej Ljubljane (Toporišičevo načelo normiranja). V radijsko-gledališkem pravorečnem priročniku pa piše:

SP 62 je pred l, lj in r še dopuščal izgovorjavo zobnoustničnega v. Sprememba je nastala po izidu Toporišičeve Slovenske slovnice (1976) in Načrta pravil za novi slovenski pravopis (1981). Glede izgovora v-ja pred korenskim v ali l (vreme, vlada) je v slovenskem prostoru še vedno precej polemik in odporov, večinoma pri pripadnikih neosrednjih govorov. (Šeruga Prek 2003: 152)

Že pred tem opravljene analize radijskega govora (Tivadar 1999)²⁶ so kazale drugačno stvarnost, vendar se to na žalost ni upoštevalo v aktualnih lektorskih in kodifikacijskih priročnikih. Tudi po diplomski raziskavi Anite Gošte petnajst let

25 »According to its sonority [v] is not really a true sonorant, it is placed in this group on account of its distribution as it can stand after voiceless and voiced nonsonorants (Toporišič, 1984, p. 67). In careful standard pronunciation it is a genuine fricative and besides functioning as a sonorant (e.g. *tvoj*, *dva*) [...]« (Srebot Rejec 1992: 229)

26 Že v članku pred skoraj 25 leti smo na osnovi analize radijskih besedil predlagali dvojnični izgovor, in sicer zobnoustnični in dvoustnični izgovor v vzglasnem korenskem položaju pred jezičnikoma r in l (gl. Tivadar 1999).

kasneje smo po slušni analizi nacionalnih in nenacionalnih radijskih postaj prišli do naslednjega zaključka:

Fonem /v/ v vzglasju besede pred jezičnikoma / in r/ je bil v 73 % primerov izgovorjen zobnoustnično (v 20 % kot [wl-, wr-], v 7 % primerov pa kot [ul-, ur-]). Tudi profesionalni govorci Radia Slovenija najpogosteje izgovarjajo [vl-, vr-], in to kljub temu, da knjižno normo poznajo najbolje. Treba pa je poudariti, da zobnoustnični izgovor njihova interna radijska šola dovoljuje. (Gošte 2012: 4)

Ta zadnja sistematična slušna analiza javnega govora s stališča izgovora variant fonema /v/ je torej pokazala drugačno sliko od v pravopisu kodificirane leta 2001. Javni izgovor tudi v osrednjeslovenskem prostoru, še posebej v dolenski narečni skupini, se je usmeril v zobnoustnični izgovor v tem položaju. In to kljub priporočilom v deset let prej izdanem radijsko-gledališkem priročniku:

»OPOMBA: Pri počasnem govorjenju namesto w in ʋ izgovarjamo tudi u, npr. [pretʋsəm] ali [predusəm]. Pri besedah na vr- in vl- predolgo artikulirani u marsikaterega poslušalca moti. Trudimo se, da izgovorimo dovolj kratek w [wlada, vreme].« (Šeruga Prek 2003: 153)

V bistvu so s to opombo že priznali, da je izgovarjava pred likvidama r in l težavna, s strani poslušalcev pa zaželen neujevski izgovor, kar je potem imelo za posledico toleriranje zobnoustničnega izgovora pri govorcih, ki niso zmogli nezložne dvoustnične variante, kot piše Gošte, ki je bila tudi v procesu šolanja na RTV Slovenija.

7 KRATEK KOMENTAR SONAGRAMSKIH SLIK IZ OBEH FONETIČNIH VADNIC, SLOVENSKE SLOVNICE IN BEZLAJ-TOPORIŠIČEVA DISTRIBUCIJA

Kot je razvidno iz predstavljenih novih sonagramskih slik, so variante fonema /v/ pogosto blizu samoglasniku /u/, še posebej če gre za izgovor sredi stavka in v besedilih, kjer ni možno posebej pripraviti dvoustnični glede na Toporišičeve slike v slovnici in naše nove slike na podlagi vaj iz leta 1961 vsaj pri nezveneči dvoustnični varianti očitno neslišen izgovor. Pri tem moramo opozoriti, da glede na čiste slike v Slovenski slovnici in takratne zmožnosti ter tradicijo gre za izgovor logatomov, kvečjemu besed, pri čemer je možna večja kontrola, zato je bilo možno izgovarjati tudi nezložne variante. Če zelo nazorno razložimo – če želimo, lahko izgovorimo vse, tudi priporniški varianti fonema /v/. In če je te variante izgovarjal raziskovalec, je bila težnja po pravilnem, tj. hiperkorektnem izgovoru še toliko večja.

Relevantnejši so zato izgovori v stavkih in besedilih, ki smo jih analizirali v obeh vadnicah (prav tako tudi Srebot Rejec 1981 in kasneje) in kažejo na u-jevski

izgovor.²⁷ Tukaj ni šlo za noben posebej počasen izgovor, k čemur napeljuje omejeno pravopisno pravilo (člen 643).

Toporišič je torej distribucijsko v Slovenski slovnici opredelil fonem /v/ kot zvočnik s tremi dvoustničnimi in eno zobnoustnično varianto. Posebej izpostavljeni sta dvoustnični zvoneča [w] in nezvoneča [ɱ] varianta, za kateri sta uporabljena simbola za aproksimant, tj. zvočnik (w), in pripornik, tj. nezvočnik (ɱ), kar je v nasprotju z distribucijo fonemov, predvsem pa gre za mešanje dveh skupin fonemov. Za nobeno od teh dveh variant pa ni imel dokaza na sonagramskih slikah iz Slovenske slovnice, kjer ni bil viden niti osnovni ton (F₀) pri zvoneči varianti. Pri čemer pa sta predsoglasniški priporniški varianti [w] in [ɱ] lahko tudi po Toporišičevi slovnici izgovorjeni kot samoglasnik u, k čemur nas usmerja že Tatjana Srebot Rejec s svojimi raziskavami in tudi naše nove meritve, ne glede na hitrost govora. Ta u-jevski variantni izgovor je upoštevan tudi pri preizkusu znanja na splošni maturi (gimnazijski program) – 9. naloga spomladanskega roka mature 2021 ima v rešitvah obe varianti pri besedi – vsak [ɱ/u] (izpitne pole gl. na www.ric.si).

8 SKLEPNE UGOTOVITVE O OPISU IN NORMIRANJU FONEMA /v/ OZ. /u/

Analiza problematike opisa in kodifikacije fonema /v/ v tem članku, ki se je opirala seveda najprej na Toporišičev opis (od leta 1961 do leta 2001), je torej pokazala, da je bila analiza fonema /v/ večinoma opravljena v prejšnjem tisočletju, ko je najprej Tatjana Srebot Rejec premaknila problematiko fonema /v/ k samoglasniku /u/, kar je sicer pri opisovanju artikulacije nepredsamoglasniških variant fonema /v/ zapisal že Toporišič (1961: 24–25, 28–29; tukajšnji razdelek 3.1). Toporišičev fonološki opis še posebej v Slovenski slovnici je idealiziran, primeren tistemu času in tehničnim zmožnostim, prav tako je tudi sledil distribucijskemu fonološkemu načelu – glasove primarno razvrstiti v shematični prikaz in šele nato dokazovati njihovo zvočno podobo, pogosto na osnovi kontrolirano izgovorjenih besed. V tem smislu, tudi zaradi pomanjkljivih tiskarskih možnosti, je v svoji prvi vadnici in kasneje v *Slovenski slovnici* uporabljal za fonem /v/ IPA-simbol za pripornik (nezvočnik), ki je enak črki ⟨v⟩. To je v pedagoškem smislu na nižjih ravneh šolanja celo praktično in zato upravičeno. Toporišič je namreč ves čas svojega delovanja poudarjal pomen prenosa znanstvenih spoznanj v prakso, tj. v šole in medije. Idealizirana, sistemska podoba slovenskih fonemov je bila tudi v duhu takratnega nedemokratskega časa, ko je morala veljati le ena idealna resnica. Fonetično-

27 Izgovor v stavku je pri trajanju samoglasnikov upošteval tudi Bezljaj, ki med drugim pravi: »Dolžin v pravem pomenu besede slovenščina ne pozna več; niti dolgo intoniranih vokalov ni mogoče smatrati za dolge, ker so pravzaprav znatno krajši kot so v jezikih, ki še poznajo dolžino. Proces je bil enak kot pri reduciranjem vokalizmu. Krajšanje je imelo za posledico zožitev vokala.« (Bezljaj 1939: 96)

-fonološki opis pa mora biti odraz rabe knjižnega jezika, kot se kaže v določenih javnih položajih. Seveda je opis knjižnega jezika tudi idealiziran. Pri sami analizi pa je zato pomembna tako slušna analiza, za kar so potrebne izkušnje s percepcijo, poučevanjem in slušno analizo knjižnega jezika, kot tudi instrumentalna analiza, ki preverja slišano (prim. Žavbi 2013). Opisana norma mora biti tudi priučljiva. Naučljivost lahko opredeli predvsem profesor, ki se ukvarja s poukom govora, na vseh ravneh poučevanja – od najmanjših otrok v vrtcu do odraslih slušateljev v šolah govora na univerzi in na radiu – in potem preko učbenika ali opisa v kodifikacijskem priročniku preizkuša zapisano. Slušna analiza ne sme pomeniti, da opisujemo svoj govor ali govor svojih bližnjih, saj mora biti znanstvenik objektivni, kar je v zasebnem ali čustveno ekspresivnem izrazu oz. analizi zelo težko doseči. Sodobni čas nam omogoča več tehničnih možnosti, prav tako se je z razvojem fonetično-fonoloških raziskav povečala dostopnost literature, posnetkov javnega in zasebnega govora, možnost instrumentalnih fonetičnih raziskav, več je tudi raziskovalcev, ki se ukvarjajo s fonetično-fonološkimi raziskavami.

Vse ta metodološka raznovrstnost je bila vključena tudi v poglavje »Slovnični oris za pravopis« v Pravopisu 8.0 (2023), tudi pri opisu fonema /v/, ki je bil pred tem najtežavnejši fonem v slovenskem jeziku, kar je posledica razkoraka med pisnim in govorjenim jezikom, vključno z narečno raznolikostjo slovenščine. Člani Pravopisne komisije so na podlagi fonetično-fonoloških analiz, opazovanja govorjenih besedil in izgovora ter pripomb oblikovali predlog orisa in ga dali v razpravo, na kar smo v javni razpravi dobili kar nekaj konkretnih predlogov, povezanih z dejansko normo govorjenega jezika.

Na osnovi teh zapisanih teoretičnih predpostavk in dodatne teoretično-instrumentalne analize v tem članku lahko torej predstavimo eksaktnejši opis izgovora črke ⟨v⟩ – pisni jezik (od konkretne pisne predloge do učenja branja in pisanja v šoli ter tudi kasneje) je namreč osnova vsakega pripravljenega ali manj pripravljenega javnega nastopa. Deloma je utemeljitev predstavljena tudi v besedilu Komentar k poglavju »Slovnični oris za pravopis«, 1. del: Glasoslovni oris (Tivadar idr. 2023).

Fonem /v/ zaradi odsotnosti premene po zvonečnosti pri njegovem izgovoru spada med zvočnike – zato fonetiki uporabljamo simbol za zobnoustnični zvočnik (aproksimant) /v/ –, ki ga glede na način artikulacije delimo na dva dela – zobnoustnični predsamoglasniški [v] in dvoustnični nepredsamoglasniški izgovor ([ʋ oz. u]):

- (1) Pred samoglasniki se zvočnik /v/ izgovarja zobnoustnično: [viza, vata, vem ...]. Ta izgovor je zelo podoben klasičnemu zobnoustničnemu priporniškemu fonemu, nezvočniku, ki bi bil par nezvenečemu /f/, ki pa ga v slovenskem knjižnem fonološkem sistemu nimamo.

Zobnoustnično se fonem /v/ izgovarja tudi v vzglasnem korenskem položaju pred likvidama /l/ in /r/, kjer pa se lahko premenjuje tudi z nezložnim [ʋ]:

[ulada, urreme]. Toporišič je to v sodobnem govoru izpričano zobnoustničnost, ki naj bi se govorila tudi na Dolenjskem (to je namreč zagovarjal tudi Škrabec, ki pa je večino časa deloval na Goriškem in v Ljubljani), zavračal:

Čak se u Dolenjskoj ispred početnog [r] govori [v] umjesto [w] i odanle je to prodrlo čak u književni jezik (barem u gramatiku i ortoepiju), ali nije opravdano, jer nije sistemsko.« (Toporišič 1961: 28)

Novejše raziskave (Tivadar, Gošte) kažejo dvojnično rabo pri vzglasnih korenskih vl- in vr-, in sicer [vládimir in vládimir] in [vrême in urême]. Ali je nekdanja kodificirana in sistemsko opredeljena izgovorna norma nad knjižno (javno) rabo oz. ali raje odtujimo izgovor in percepcijo od realne rabe, je vprašanje odločitve, soglasja določene skupnosti, ki govori ta jezik. Predlog Pravopisne komisije v *Pravopisu* je dvojnični izgovor ([vl²⁸-/ul- in vr-/ur-]; tip *vlada* in *vreme*).

(2) V vseh drugih nepredsamoglasniških položajih se fonem /v/ izgovarja dvoustnično – zaradi u-jevskega izgovora predlagamo zapis nezložnega izgovora s simbolom [u], zložni izgovor pa s samoglasnikom [u]. Pri tem pa sta pomembni predvsem dve položajni razliki in izgovor predloga v:

- (a) V zasamoglasniškem položaju se izgovarja t. i. polsamoglasniški in dvoglasniški nezložni [u] (besede *nov*, *siv*, *sivka*). Ta dvoglasniška varianta se izgovarja tudi pri fonemu /l/, o čemer pišeta tako Toporišič kot tudi Bezljaj. Zložni u pri tej dvoglasniški varianti ni možen.
- (b) V neobsamoglasniškem položaju se izgovarja nezložni [u], ki se lahko premenjuje z zložnim u: [kot usak/usak, moram uzeti/uzeti, predusəm/predusəm, oduzeti/oduzeti; dosti dərū/dərū].²⁹
- (c) Posebno mesto pri teh dvoustničnih variantah ima še predlog v, ki je med profesionalnimi govorniki (napovedovalci, novinarji, voditelji) zelo pogosto izgovorjen u-jevsko, in sicer kot zložni [u] ali pa nezložni [u] ([ulaseh/ulaseh]). Med drugimi govorniki se tudi v javnosti predlog v pogosto izgovarja zobnoustnično s polglasnikom ([və zimi]). Ta izgovor je v *Pravopisu* 8.0 odsvetovan.

Osnovna struktura in zakonitost izgovora fonema /v/ v slovenskem knjižnem jeziku je torej zobnoustnična (pred samoglasniki) in dvoustnična v nepredsamoglasniškem

28 Verjetno bo pri kodifikacijskem opisu zobnoustnične variante v novem pravopisu smiselno ohraniti zapis simbola, enak črki, čeprav zaznamuje nezvočnik in ne ustreza fonološkemu zapisu po transkripciji IPA. Vendar bo uporabnik tak zapis s črko lažje razumel.

29 V anketi med slavisti, izvedeni na Radiu Slovenija konec devetdesetih let 20. stoletja v službi za spremljanje javnega mnenja, je bil zložnoujevski izgovor pred likvidama *r* in *l* (torej [ulada], [ureme]) vedno omenjen med najpogostejšimi napakami (Tivadar 1999). V diplomskem (po bolonjski reformi magistrskem) delu Anite Gošte smo preko slušne analize prišli do zaključka, da je zobnoustnična varianta v tem glasovnem okolju zelo pogosto prisotna na radiih, vendar so šolani radijski napovedovalci izgovarjali tudi dvoustnično varianto.

položaju, ki pa v neobsamoglasniškem položaju pogosto prehaja v zložni u. Obvezni nezložni izgovor je za slovenski jezik značilen v položaju za samoglasnikom, ko se izgovarja t. i. fonetični dvoglasnik, zato temu izgovoru pravimo dvoglasniški [u̯]. Ta sistem načeloma upoštevamo tudi pri prevzetih besedah iz tujih jezikov, pri čemer pa se lahko pri lastnih imenih pojavi tudi citatni izgovor dvoglasniškega [u̯] pred samoglasnikom (tip *Juan* – [huan]).

Pomembno je omeniti še fonetično transkripcijo. Glede na aktualno preglednico IPA (Handbook of the IPA, 1993–) in izpričano samoglasniško (u-jevsko) naravo nepredsamoglasniških variant je možnost za zapis dvoustničnih variant v bistvu samo ena, in sicer zapis z [u] za izgovor »navadnega« zložnega u in zapis [u̯] za izgovor nezložnega u; za slovenščino je zaradi soglasniškosti in zaprtja govorne cevi nujno, tudi s simbolom, opozoriti na nezložnost. Zobnoustnično zvočniško varianto zapišemo s simbolom za zobnoustnični zvočnik (aprosimant) /ʋ/.

Pretekli prikaz s simboli za zveneči ustnično-mehkonebni aprosimant ([w]) in nezveneči ustnično-mehkonebni pripornik ([ɱ]) je neustrezen, saj so frikativi oz. priporniki (angl. *fricative*) nezvočniki, prav tako za zvočnike niso značilni minimalni zvenečnostni pari. V fonetično-fonološki strukturi knjižnega jezika fonem /ʋ/ tudi ne podlega zakonu regresivne asimilacije, značilne za nezvočnike. Fonem /ʋ/ spada med zvočnike, tudi zaradi večje zvočnosti, pogosto v neobsamoglasniškem položaju prehaja celo med samoglasnike.

Na koncu je treba zaradi pogostega nerazumevanja pomena sinhronega glasoslovja (fonetike in fonologije) izpostaviti še pomen fonemske opredelitve in strukturiranja – fonem je namreč abstraktna opredelitev realnih zvočnih realizacij, ki se (med poševnimi oklepaji) poimenuje z osnovno varianto; ta je pri opredelitvi soglasnikov izgovorjena pred samoglasniki. Za fonem, zapisan s črko ⟨v⟩, je to simbol /ʋ/, ki zaznamuje zobnoustnični zvočnik. In sodobna kodifikacija mora biti odraz realne norme kakovostnih javnih govorcev danes in v bližnji preteklosti, moramo pa jo stalno dopolnjevati in opisovati na osnovi novih besedil.

Naj za konec zaključim z naslednjimi Toporišičevimi mislimi iz njegove prve fonetične monografije (učbenika):

U skladu s praksom edicija Instituta za fonetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a u cilju međunarodnog sporazumijevanja, daje se i ovdje međunarodna transkripcija, iako je u bilježenju nekih specifičnih naših glasova (na pr. č = [tʃ] ili označavanje naglasaka) zapravo manje prikladna od naše domaće. (Toporišič 1961: 17)

Iz tega sledi, da mora biti opisovalec slovenskega glasoslovja tako glasoslovec (fonetik), ki pozna in ustrezno prilagaja mednarodno terminologijo svojemu jeziku, kot tudi govorec slovenskega knjižnega jezika, ki spoštuje zakonitosti javnega govornega položaja in ne izhaja iz svojega osebnega prepričanja niti zasebnega govora. Osnovno vodilo mora biti skrb za uporabnika in naučljivost pravil nacio-

nalnozdruževalnega in nacionalnoreprezentativnega jezika, ki izhajajo iz dejanske rabe te jezikovne zvrsti, ki ni umetno ustvarjena na podlagi teoretičnih, celo neizgovorljivih ali zelo težko izgovorjenih variant v izoliranih besedah oz. zlogih s strani peščice izbranih predvsem teoretično pripravljenih govorcev, kot se je dogajalo v preteklosti.

LITERATURA

- Clark – Yallop – Fletcher 2007** = John Clark – Colin Yallop – Janet Fletcher, *An introduction to phonetics and phonology*, Blackwell Publishing, ³2007 (Blackwell textbooks in linguistics 9).
- Gošte 2012** = Anita Gošte, *Izgovor fonema /v/ v sodobnem medijskem govoru*, diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2012.
- Handbook of the IPA 1999** = *Handbook of the International Phonetic Association: a Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet*. Cambridge idr.: Cambridge University Press, 1999.
- Hočevār Gregorič 2015** = Mateja Hočevār Gregorič, Toporišičev prispevek k poučevanju slovenščine v naših šolah: pogled v preteklost in sedanjost, *Slovenščina v šoli* 18.2 (2015), 2–15, 70.
- Petek – Šuštaršič – Komar 1996** = Bojan Petek – Rastislav Šuštaršič – Smiljana Komar, An acoustic analysis of contemporary vowels of the standard Slovenian language, v: H. T. Bunnell – W. Idsardi (ur.), *Proceeding ICSLP '96*, University of Delaware, Applied Science and Engineering Laboratories – Alfred I. du Point Institute, 1996, 133–136.
- Pravopis 8.0** = Helena Dobrovoljc – Tina Lengar Verovnik – Nataša Jakop – Marta Kocjan Barle – Peter Weiss – Hotimir Tivadar – Janez Orešnik – Janoš Ježovnik – Luka Horjak, *Pravopis 8.0: pravila novega slovenskega pravopisa za javno razpravo: glasoslovni oris*, https://fran.si/pravopis8/Poglavje/7/slovnici_oris (16. 4. 2023).
- Sicherl – Žele 2012** = Eva Sicherl – Andreja Žele, *Slovensko-angleški glosar jezikoslovnega izrazja*, Znanstvena založba Filozofske fakultete, ¹2012.
- Srebot 1973/74** = Tatjana Srebot, Poskus kontrastivne analize slovenskega fonema /v/ z angleškim fonemom /v/, *Jezik in slovstvo* 19.3 (1973/74), 89–93.
- Srebot Rejec 1975** = Tatjana Srebot-Rejec, Začetni in končni soglasniški sklopi v slovenskem knjižnem jeziku, *Slavistična revija* 23.3–4 (1975), 289–320.
- Srebot Rejec 1981** = Tatjana Srebot-Rejec, On the Allophones of /v/ in Standard Slovene, *Scando-Slavica* (Copenhagen) 27 (1981), 233–241.
- Srebot Rejec 1992** = Tatjana Srebot Rejec, Initial and final sonorant clusters in Slovene, *Linguistica* 32.2 (1992), 227–230.
- Srebot Rejec 1999/2000** = Tatjana Srebot Rejec, Spet o zvočniškem sklopu, *Jezik in slovstvo* 45.1–2 (1999/2000), 47–49.
- Šeruga Prek – Antončič 2003** = Cvetka Šeruga Prek – Emica Antončič, *Slovenska zborna izreka: priročnik z vajami za javne govorce: knjiga in zvočna zgoščenska*, Maribor: Aristej, 2003.
- Šuštaršič – Komar – Petek 1995** = Rastislav Šuštaršič – Smiljana Komar – Bojan Petek, Slovene: illustrations of the IPA, *Journal of the International Phonetic Association* 25.2 (1995), 86–90.
- Tivadar 1999** = Hotimir Tivadar, Fonem /v/ v slovenskem govorenem knjižnem jeziku, *Slavistična revija* 47.3 (1999), 341–361.
- Tivadar 2008** = Hotimir Tivadar, Vprašljivost nekaterih »večnih resnic« v govorenem knjižnem jeziku – na primeru samoglasnikov, *Acta Universitatis Carolinae* (Praga) 11 (2008), 59–74.
- Tivadar 2010** = Hotimir Tivadar, Normativni vidik slovenščine v 3. tisočletju – knjižna slovenščina med realnostjo in idealnostjo, *Slavistična revija* 58.1 (2010), 105–116.
- Tivadar 2012** = Hotimir Tivadar, Nove usmeritve pri raziskavah govora s pogledom v preteklost, *Slavistična revija* 60.4 (2012), 587–601.
- Tivadar 2018** = Hotimir Tivadar, Slovensko pravorečje kot samostojna kodifikacijska knjiga?, *Slavia Centralis* 11.2 (2018), 158–171.

- Tivadar 2023** = Hotimir Tivadar, Skladenjskofonetični opis v prvi slovenski fonetični vadnici *Slovenski jezik na pločama* (Toporišič 1961), v: Mojca Smolej – Mojca Schlamberger Brezar (ur.), *Prispevki k preučevanju slovenske skladnje*, Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2023, 275–293.
- Tivadar – Batista 2019** = Hotimir Tivadar – Urban Batista, *Fonetika 1*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019.
- Tivadar idr. 2023** = Hotimir Tivadar idr., *Komentar k poglavju »Slovnični oris za pravopis« 1: glasoslovni oris*, 2023, <https://pravopisna-komisija.zrc-sazu.si/Pravopis80/Slovničnioriszpravopis/Glasoslovnioris>.
- Toporišič 1961** = Jože Toporišič, *Slovenski jezik na pločama: izgovor i intonacija s recitacijama*, Zagreb: Jugoton, 1961 (Institut za fonetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 9).
- Toporišič 1965** = Jože Toporišič, *Slovenski knjižni jezik 1*, Maribor: Obzorja, 1965.
- Toporišič 1979** = Jože Toporišič, *Slovenski knjižni jezik 4*, Maribor: Obzorja, 1979.
- Toporišič 1991** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, pregledana in razširjena izd., Maribor: Obzorja, 1991.
- Toporišič 1994** = Jože Toporišič, *Slovenski jezik in sporočanje 1*, Maribor: Obzorja, 1994.
- Toporišič 1996** = Jože Toporišič, *Slovenski jezik in sporočanje 2*, Maribor: Obzorja, 1996.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, četrta, prenovljena in razširjena izdaja, Maribor: Obzorja, 2000.
- Toporišič 2003** = Jože Toporišič, Z združenimi močmi nad novi Slovenski pravopis, *Slavistična revija* 51.2 (2003), 159–175.
- Toporišič 2011** = *Toporišič – samotni hodec skozi neprijazni čas (portret akademika Jožeta Toporišiča)*, scenarist Slavko Hren, Ljubljana: TV Slovenija, 9. 10. 2011, <http://4d.rtv slo.si/arhiv/dokumentarni-filmi-in-oddaje-kulturno-umetniški-program/118016271>.
- Žavbi Milojević 2013** = Nina Žavbi Milojević, Analiza odrskega govora: primer Bergerjeve uprizoritve *Hlapcev* (komentirana izdaja), *Slavistična revija* 61.4 (2013), 651–664.

SUMMARY

The Normative Aspect of Slovenian in the Third Millennium: Articulation, Perception, and Codification of the Phoneme /v/

This article presents theoretical and practical analysis of the phoneme /v/ in previous research and offers additional acoustic analyses. The labiodental pronunciation of the basic allophone before vowels in the same word was uncontroversial in principle from the perspective of standard pronunciation, and notation with [v] is suggested due to its sonorant nature. Based on the theoretical and instrumental analysis, it can be concluded that before consonants (and with the preposition <v> also before vowels) the pronunciation is syllabic u or the nonsyllabic bilabial vocalic allophone of the phoneme /v/, notated with the symbol [u̥], which in IPA indicates a nonsyllabic u-like pronunciation. Before voiced consonants, a less vocalic voiced bilabial sonorant allophone, notated with [w], also occurs. The pronunciation of an unvoiced bilabial sonorant before unvoiced consonants, notated with [ɱ], was not confirmed through instrumental acoustic or auditory analysis; in isolated words, the inaudible unvoiced allophone can still be “pronounced,” but in clauses and in texts the pronunciation is vocalic, and usually syllabic. In addition, when examining the sonograms in the grammar *Slovenska slovnica* (1976–) for pre-consonantal [w] and [ɱ], which it defines as stop (unvoiced) allophones, no distinctive formants (not even F_0 and F_1 , which are also characteristic of sonorants) are evident. This sonogram character is most reminiscent of the least sonorous phoneme: a stop, without the “plosive” pronunciation phase. It can be concluded that an articulatory movement was specially prepared for this recording in the grammar, presumably in isolated words. However, as already mentioned, in the author’s more recent auditory and instrumental analyses, a vocalic—that is, u-like—pronunciation was detected in these cases.

MISLAV BENIĆ

LICE U HRVATSKOM JEZIKU: UVOD U PROBLEMATIKU

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.2.04](https://doi.org/10.3986/JZ.29.2.04)**Oseba v hrvaškem jeziku: uvod v problematiko**

Prispevek je strnjen opis kategorije osebe v hrvaškem jeziku, ki je lahko model za prihodnje podrobnejše ali manj podrobne opise. Uvodoma opozarjamo na problem teoretičnih okvirov, ki ne predvidevajo posebnega mesta za opis rabe osebe in drugih pomembnih pojavov, povezanih s slovničnimi kategorijami in rabo posameznih besednih vrst. V drugem delu prispevka opisujemo osebo kot posebnega označevalca diskurzivnih vlog, pri čemer posebej izpostavljamo osnovne pomeni posameznih oseb, njihove prenesene rabe in tudi rabo osebe kot t. i. družbenega deiksa. V tretjem delu opisujemo »zabrisano« rabo osebe, tj. rabo, pri kateri oseba označuje splošno ali nedoločno človeško entiteto. V zaključnem delu so navedene osnovne prednosti predstavljenega modela opisa osebe v hrvaškem jeziku, hkrati je na kratko obravnavana možna rešitev problema nepredvidenega mesta za opis določenega jezikovnega pojava.

Ključne besede: oseba, prenesene rabe osebe, splošna raba osebe, hrvaški jezik

Person in Croatian: an Introduction

The article provides a concise description of the use of grammatical person in Croatian, which can also serve as a model for future more or less detailed descriptions. The introduction draws attention to the problem of theoretical frameworks in which there is no room for a description of the use of person and certain other important phenomena related to grammatical categories and the use of particular word classes. The second section describes person as a discourse role marker: the basic meanings of person, its figurative meanings, and person as a social deixis marker. The third section describes obfuscating uses of person; that is, those in which person denotes a general or unspecified human entity. The conclusion lists basic advantages of a proposed model of the description of person in Croatian and briefly considers a possible solution to the problem of the lack of room for the description of certain linguistic phenomena.

Keywords: person, transpositions of persons, human impersonal pronoun uses, Croatian

Mislav Benić ■ Institut za hrvatski jezik, Zagreb ■ mbenic@ihj.hr ■

 <https://orcid.org/0000-0003-4188-2161>

Na tehničkoj pomoći zahvaljujem Davidu Mandiću, Violeti Moretti i Mladenu Uhliku.

1 Uvod

Na početku svoje knjige »Vorlesungen über Syntax« Jacob Wackernagel (1926: 2 sqq.) nastoji odrediti područje gramatike kojim se bavi sintaksa, i pri tom uspoređuje pristupe nekoliko svojih suvremenika, ponajprije Miklošičev, Reisigov i Krügerov. Franc Miklošič sintaksu definira kao učenje o značenju vrsta riječi i oblika. Christian Karl Reisig pak učenje o značenju oblika naziva *semasiologijom*, a sintaksom smatra učenje o povezivanju riječi. Konačno, Karl Wilhelm Krüger sintaksu shvaća kao disciplinu koja proučava tri skupine pojava: 1. upotrebu pojedinih vrsta riječi, 2. upotrebu pojedinih oblika i 3. rečenične strukture.¹ Navedene pristupe Wackernagel ističe kao primjere međusobno različitih, ali jasnih i dosljednih sustava, dok u većini ostalih pristupa, po njegovu mišljenju, vlada potpuni kaos. Sam se Wackernagel u osnovi slaže s Krügerom, iako u određenoj mjeri opravdanim smatra i stav lingvista koji drže da se upotreba pojedinih oblika treba obrađivati u sklopu morfologije (preciznije: oblikoslovlja). Međutim, on upotrebu oblika iz praktičnih razloga ipak uvrštava u sintaksu.

Moglo bi se pretpostaviti da su problemi koji su mučili Wackernagela, danas, nakon gotovo sto godina, uspješno riješeni: naime, riječ je o problemima koji se tiču ponajprije usustavljivanja relativno dobro poznate građe. Međutim, isti nas problemi uvelike muče i danas, a tomu je dobar primjer upotreba lica, za čiji opis u hrvatskim kao i mnogim stranim gramatikama nema ili gotovo nema mjesta.

Naime, gramatička je kategorija lica jedna od najzanemarenijih u gramatikama. S licem je u tom smislu usporediva vjerojatno još samo kategorija broja. Uzrok takvoj zanemarenosti nije to da se o broju i licu ne bi imalo što reći. O tim se kategorijama itekako ima što reći. Tako su u slučaju kategorije broja osobito zanimljive specifične upotrebe jednine kao što su generička i zbirna jednina (*Mađar je stavio žicu na granicu, danas štuka dobro grize, kilogram rajčice/rajčica* (ali samo: *kilogram jabuka*), *kućica od cigle, voda do koljena*), paukalna jednina (*daj mi koji keks*) i distributivna jednina (*djeco, dignite ruku; crni i smeđi kaput; u nedjelju se obično odmaramo*). Ipak u gramatikama se većinom spominju samo neke specifične upotrebe množine. Da se i o licu ima što reći, pokazat će se u nastavku.

Osnovni uzrok zanemarenosti kategorije lica i broja leži u tom što danas sintaksom obično smatramo samo dio lingvistike koji proučava rečenične strukture (Reisigovo povezivanje riječi). Pri tom današnje gramatike nemaju nekih drugih dijelova, poput Reisigove semasiologije, koji bi bili predviđeni za opis većine gramatičkih kategorija i upotrebe pojedinih vrsta riječi. Gramatičke se kategorije, ako

1 Istini za volju valja reći da upotrebu vrsta riječi i oblika Krüger ne razgraničava strogo.

ih želimo opisati, jednostavno moraju »zgurati« u sintaksu.² Pri tom najviše sreće imaju one kategorije koje su relativno strogo vezane uz jednu vrstu riječi (kao padež uz imenicu³ te vrijeme način, stanje i vid uz glagol), a još više sreće imaju one koje su uz to tradicionalno važne kao dio latinske gramatike i, konačno, one u slučaju kojih gramatičari osjećaju potrebu za normiranjem. Za te se kategorije u sintaksi nađe mjesto u svim gramatikama, dok za ostale ima nešto više mjesta samo u najiscrpnijim opisima. Lice uglavnom ne udovoljava navedenim kriterijima, pa je općenito opisano relativno slabo. Opisi kategorije lica nisu samo u pravilu vrlo oskudni, nego su često i netočni. Jedna je od ključnih pogrešaka u pristupu kategoriji lica povezivanje te kategorije isključivo s glagolskom morfologijom i, s tim u skladu, isključivo sa subjektom.

U velikim je zapadnoeuropskim gramatikama kao Renzi – Salvi – Cardinaletti 1988 i 1995, Zifonun i dr. 1997 te Huddleston – Pullum 2002 lice opisano bolje nego u našim gramatikama, ali ni opisi u tim gramatikama nisu besprijeckorni. Opisi su kategorije lica u našim gramatikama, ako postoje, vrlo šturi. Nešto je duži od prosjeka opis u Belaj – Tanacković Faletar 2017, ali ni on nije osobito iscrpan ako se zanemari sadržaj vezan uz specifičan teorijski aparat. Ruska lingvistika kategoriji lica posvećuje više pozornosti od zapadne, ali i u ruskim se gramatikama lice često vezuje isključivo sa subjektom. Na rusku se lingvističku tradiciju (točnije: na Bondarkovu funkcionalnu gramatiku) nadovezuje dio sintakse Ivić 2005 u kojem se jezični fenomeni opisuju od sadržaja prema formi. U toj je sintaksi lice opisano znatno detaljnije nego u ostalim hrvatskim i srpskim gramatikama, ali se i ondje ono uglavnom vezuje uz subjekt, a opis nije dovoljno razrađen.

Cilj je ovoga rada kroz relativno sažet opis gramatike lica u hrvatskom jeziku dati smjernice koje se, po mom mišljenju, ne bi smjele gubiti iz vida pri opisu lica u nekoj opsežnijoj deskriptivnoj gramatici hrvatskoga i strukturno bliskih jezika. Opis se odnosi ponajprije na hrvatski standardni jezik, ali se spominju također neke supstandardne i dijalektalne pojave. Primjere građe koje navodim većinom su za potrebe ovoga rada stvorili izvorni govornici, (hrvatske sam primjere uglavnom sam smislio), a rjeđi su primjeri iz spontanoga govora i pisanih tekstova. Korištenje vlastitim primjerima u ovom radu ne smatram spornim jer nastojim izbjegavati primjere na granici prihvatljivosti. Vlastiti su primjeri sasvim prikladni i zato što u radu u skladu s njegovom teorijskom orijentacijom uglavnom nema detaljnoga razmatranja raznih dosad slabo opisanih jezičnih fenomena, nego se ponajprije nudi nešto drukčiji pogled na poznate pojave.

2 Doduše, u nekim se gramatikama slavenskih jezika (npr. Švedova 1980 i Faške 1981) one obrađuju u sklopu morfologije (oblikoslovlja). U tom slučaju svaka kategorija doista uglavnom ima svoje mjesto u sustavu, ali takvim prikazima, po mom mišljenju, ipak nedostaje koherentnost i praktičnost. Naime, ono što je dobro za udžbenik stranoga jezika, ne mora biti dobro i za gramatiku.

3 Padež je uz to usko povezan s temeljnim sintaktičkim kategorijama kao što su subjekt te izravni i neizravni objekt.

2 LICE KAO OZNAKA DISKURSNIH ULOGA

2.1 Definicija i komentar

Lice je gramatička kategorija čija je osnovna funkcija označavanje diskursne ili govorne uloge svih entiteta (bića, stvari i pojava) koji se spominju u iskazu i imaju referentni status.

Diskursne su ili govorne uloge adresant, adresat i entitet koji nije ni adresant ni adresat. Umjesto termina *adresant* često se, i u općenito vrlo kvalitetnoj literaturi na raznim jezicima, upotrebljava termin *govornik*. Taj termin nije sasvim točan. Naime, adresant je onaj tko upućuje poruku na ljudskom jeziku. Ta je poruka u pravilu usmena, ali može biti kodirana i u nekom drugom sustavu više ili manje ekvivalentnu ljudskomu govoru. Prema tome mogući su slučajevi u kojima adresant nije govornik, nego pisac i sl., kao i slučajevi u kojima onaj tko poruku izgovara, zapravo nije adresant, npr. ako netko na glas čita tuđu poruku. Kao što se ne pravi razlika između adresanta i govornika, tako se podjednako često, ne pravi ni razlika između adresata i slušatelja. Međutim, ta je razlika znatno bitnija od prethodne. Naime, adresat je onaj komu je poruka upućena, dok je slušatelj onaj tko sluša govor. Prema tome, moguće su situacije u kojima adresat nije slušatelj, bilo da on poruku ne prima putem sluha, nego nekako drugačije, bilo da poruka koja mu je upućena, uopće ne dolazi do njega zato što na nju ne obraća pozornost, ili iz bilo kojega drugoga razloga, npr. zato što je neživ entitet. S druge strane, netko može slušati poruku, iako mu nije upućena, tj. netko može biti slušatelj, a da pri tom nije adresat. Za entitet se koji nije ni adresant ni adresat, u Siewierska (2004: 8) kaže da nije pravi sudionik govornoga čina. Pojam se *govorni čin* ovdje, naravno, ne uzima u užem smislu, kao što je uobičajeno u teoriji govornih činova,⁴ ali se očito ne shvaća ni kao sam čin govora jer obuhvaća i adresata. Prema tome, govorni se čin u ovom slučaju vjerojatno može poistovjetiti s komunikacijom. Međutim, entitet koji nije ni adresant ni (primarni) adresat, može u komunikaciji sudjelovati kao slušatelj i kao svojevrsan sekundarni adresat (v. 2.2. i 2.3.), pa nazivi kao *nesudionik komunikacije* za tu diskursnu ulogu nisu prikladni. Ovdje tu ulogu radi kratkoće nazivam trećim licem, tj. jednako kao i način na koji se ona najčešće izražava, ili neutralnom ulogom.⁵ Adresanti i adresati su u skladu sa svojim diskursnim ulogama obično osobe, dok su treća lica, čija se diskursna uloga definira negativno, vrlo često i neosobe: životinje, biljke, predmeti, pojave.

⁴ Usp. Huang 2006: 103 i Sadock 1974: 9 sqq.

⁵ Naravno, naziv je *treće lice* također problematičan jer je dvoznačan. Naziv je neutralna (diskursna) uloga nešto bolji, iako, čini se, manje intuitivan. Pridjev se *neutralan* u tom nazivu uzima u svom izvornom značenju (lat. *neuter* = ni jedan ni drugi). Kao što je rod koji nije ni muški ni ženski, *genus neutrum*, tako je diskursna uloga koja nije ni adresant ni adresat, *persona neutra*.

Pojam *diskursna uloga* vrlo je važan. Riječ je o ulogama koje entiteti koji se spominju u iskazu, »igraju« u situaciji priopćavanja iskaza.⁶ Upravo takvu izvanjezičnu definiciju diskursnih uloga smatram svrhovitom, a ne vidim smisla u unutarjezičnom određivanju diskursnih uloga i razlikovanju govornika i adresata kao diskursnih uloga od govornika i adresata iskaza koji to nisu, kao u Siewierska 2004: 1 sq.).⁷ Mnogo je važnije razlikovati diskursne uloge od drugih lingvističkih fenomena koji u nazivu sadrže riječ *uloga*. To se ponajprije odnosi na razlikovanje diskursne i značenjske uloge adresata. Značenjske su uloge, za razliku od diskursnih, uloge koje entiteti spomenuti u iskazu imaju u situaciji koju taj iskaz reprezentira, usp. *ti si mu rekao* (*ti* = adresat kao diskursna uloga; *mu* = adresat kao značenjska uloga).

Status je lica kao gramatičke kategorije možda donekle sporan, ali lice vrlo dobro zadovoljava osnovni i zapravo jedini uvjet za definiciju gramatičke kategorije, a to je obaveznost.⁸ Drugim riječima, govornici određena jezika u osnovi sve entitete koje spominju moraju svrstati u jednu od tri kategorije: adresant, adresat, treće lice. Po tom je lice tipična gramatička kategorija. Pri tom se ne misli samo na lice koje je sintetički izraženo na glagolu, nego i na lične zamjenice u svim oblicima,⁹ a u određenoj mjeri i šire. Osim što je logično, takvo je shvaćanje lica i vrlo korisno za opis te kategorije. Naime, kao što je već ranije rečeno, lingvistima koji su izvorni govornici više ili manje tipičnih europskih jezika uvelike je svojstveno da pod licem podrazumijevaju samo lice subjekta, a to ima dvije negativne posljedice. Prvo, gubi se iz vida da fenomeni koji vrijede za lice subjekta često vrijede i za lice općenito. Drugo, ako neki fenomen vrijedi samo za lice subjekta, ali ne i za lice općenito, to može ostati nezamijećeno. I o jednoj i o drugoj posljedici govorit će se kasnije.

Lice se u hrvatskom jeziku izriče ličnim glagolskim nastavcima, ličnim i pokaznim posvojnima¹⁰ zamjenicama, imenicama i posvojnima pridjevima¹¹ te još nekim zamjenicama. Osnovna su sredstva za izricanje lica u hrvatskom lični nastavci te lične i pokazne posvojne zamjenice. Pokazne se posvojne zamjenice

6 Ako se iskaz reproducira, mogu se, i ne moraju, reproducirati i diskursne uloge. Tipičan je slučaj reproduciranja diskursnih uloga (i ostale deikse) upravni govor.

7 Ako majka kaže malomu Johnnyju *I will spank you* '(is)tući ću te', riječ je prema Siewierskoj o govorniku i adresatu kao diskursnim ulogama, a ako mu kaže *mummy will spank Johnny* 'mama će tući Johnnyja', riječ je samo o govorniku i adresatu iskaza. Iako se primjeri razlikuju po značenju, smatram da je u oba slučaja najbolje govoriti o diskursnim ulogama adresanta (*I*, odnosno *mummy*) i adresata (*you*, odnosno *Johnny*), a razlike u koncepciji opisivati drukčijom terminologijom.

8 Usp. Plungjan 2016: 89.

9 Detaljnije o tom v. Plungjan 2016: 296 sq.

10 Riječ je o zamjenicama kao *moj*, *tvoj*, *njegov* itd. za razliku od zamjenica kao *čiji*, *nečiji*, *svačiji*, *ničiji*.

11 Točnije skupinama s imenicom ili posvojnima pridjevom kao glavom. Termin *imenice* u daljnjem tekstu radi kratkoće često upotrebljavam u tom značenju.

u određenom smislu mogu smatrati dijelom paradigme ličnih zamjenica, tj. njihovim svojevrsnim posvojnim genitivom, pa ovdje radi kratkoće pod terminom *lične zamjenice*, kad god to ima smisla, podrazumijevam i pokazne posvojne zamjenice. Lične su zamjenice kao sredstvo za izricanje lica »osnovnije« od nastavaka jer su univerzalnije. Naime, lični nastavci u hrvatskom označavaju samo lice subjekta, a lične zamjenice lice i subjekta i ostalih entiteta, usp. *sjedni pored mene* i *sjedni pored njega*. Hrvatski kao jezik s relativno bogatom morfologijom ima relativno dobro razvijen sustav ličnih nastavaka. Ipak, postoje i paradigme u kojima se sintetički lice uopće ne razlikuje. To su u prvom redu krnji perfekt i optativ. Sintetički se lice ne izražava ni u tzv. historijskom imperativu i nekim sličnim upotrebama.¹² U slučaju takvih upotreba, strogo uzevši, nije riječ o imperativu nego o posebnom glagolskom obliku. Naime, taj oblik nema imperativno značenje, ne konjugira se kao imperativ (usp. *pjevajmo* (imp.) i *a mi (udri) pjevaj* (hist. imp.)) i za razliku od imperativa ima sva lica u jednini i množini, iako ona nisu izražena sintetički. Slično kao historijski imperativ u nekim se govorima upotrebljava i historijski infinitiv, koji se također ne konjugira. I konačno, u razgovornom jeziku obično se ne mijenja po licu ni glagol u kondicionalu. S tim je u vezi diskursna uloga subjekta u hrvatskom jeziku ponekad vidljiva tek iz konsituacije (tj. konteksta i situacije), a katkada je ni konsituacija ne precizira dovoljno.

Termin je *nastavak* uobičajen u europskoj gramatičkoj tradiciji u značenju *gramatički morfem*. Međutim, on je donekle problematičan već kad je riječ o hrvatskim ličnim nastavcima. Naime, za oblik *je* u paradigmi *sam, si, je (...)* sinkronijska analiza na osnovu i nastavke ne daje dobre rezultate. Ipak, kad govorim o tipičnim europskim jezicima, termin zadržavam kao uvriježen i praktičan, misleći pri tom i na 3. l. jd. enklitičkoga prezenta glagola *biti*. Kad je pak riječ o gramatičkim morfemima u jezicima općenito, termin *nastavak* postaje neupotrebljiv jer takvi morfemi u raznim jezicima mogu biti sve vrste afikasa, te korijeni i operacije.¹³ Takve je raznovrsne gramatičke morfeme praktično obuhvatiti terminom *oznaka*.

Jezici se razlikuju po broju vezanih ličnih oznaka (afikasa ili promjena u osnovi) u jednom glagolskom obliku. Pojednostavnjeno rečeno, u nekim jezicima glagol uopće ne sadrži lične oznake, u nekima ima samo oznake za subjekt, u nekima ima oznake za subjekt i izravni objekt, a u nekima uz to i za neizravni objekt.¹⁴ Takva situacija dodatno potvrđuje tezu da između vezanih ličnih oznaka i ličnih zamjenica u osnovi nema značenjskih razlika. Između njih gotovo da nema ni formalnih razlika koje bi imale univerzalnu vrijednost. Jedina je univerzalna razlika upravo vezanost, tj. činjenica da je vezana lična oznaka relativno čvrsto

¹² Za primjere v. Katičić 1991: 66.

¹³ V. Plungjan 2016: 99.

¹⁴ Usp. Siewierska 2004: 22 sq. te Plungjan 2016: 303 s ondje navedenom literaturom.

vezana za glagol,¹⁵ a lična zamjenica nije. Doduše, u hrvatskom su lični nastavci za razliku od zamjenica inertni, tj. između nastavaka i elemenata iste sintaktičke funkcije nema poništavanja.¹⁶ Međutim, vezane lične oznake u raznim jezicima često nisu inertne,¹⁷ a s druge strane lične zamjenice (barem nenaglašene) mogu biti donekle inertne, kao u balkanskim jezicima.¹⁸ U hrvatskom pak lične zamjenice i imenice stoje u svojevrsnoj komplementarnoj distribuciji. Lične zamjenice su deiktički i anaforički elementi, a imenice su nominacijski elementi. Lične zamjenice označavaju sve diskursne uloge, a imenice u pravilu treća lica. Posvojni pridjevi prema imenicama stoje u istom odnosu kao pokazne posvojne zamjenice prema ličnim zamjenicama, pa i oni u izražavanju lica imaju jednaku ulogu kao i imenice. Međutim, imenice (i posvojni pridjevi) nisu prave oznake lica kao što su to lične (i pokazne posvojne) zamjenice. Naime, one ne stoje u ravnopravnom odnosu s ličnim zamjenicama i nastavcima prvoga i drugoga lica kao što stoje lične zamjenice trećega lica. Istina je da se adresanti i adresati obično ne označavaju imenicama, a to je jedan od razloga da se i imenice promatraju kao svojevrsna oznaka trećega lica. Ipak, da značenje diskursne uloge nije inherentno imenicama, pokazuju primjeri upotrebe imenica bez referentnoga statusa. Imenica nema referentni status kao dio predikata u predikatnoj konstrukciji i pri autonimnoj upotrebi, npr. *ja sam električar (po zanimanju), zovem se Zdravko, stol je imenica*.¹⁹ U takvim upotrebama imenica označava samo pojam ili čak samo predstavlja označitelj i nema nikakvu diskursnu ulogu. Od predikatne konstrukcije treba razlikovati ekvivalentnu konstrukciju u kojoj predikatna imenička skupina ima referentni status i diskursnu ulogu, npr. *ja sam taj električar, ja sam on*. Osim toga, imenice kao adresanti i adresati dolaze češće od ličnih zamjenica trećega lica.²⁰ Ipak, kad imenički subjekt označava adresanta ili adresata, glagol u hrvatskom stoji u trećem

15 U tipološkoj se literaturi govori i o ličnim oznakama vezanim za još neke riječi, ponajprije posesume i adpozicije (tj. prijedloge i posljeloge), ali za ovaj rad to nije osobito bitno. O tom v. Siewierska 2004: 138 sqq.

16 Drugim riječima, u hrvatskom se subjekt izražava samo nastavkom ili istodobno nastavkom i imenicom, odnosno istodobno nastavkom i zamjenicom. Međutim, u hrvatskom nema istodobnoga izražavanja jedne sintaktičke funkcije ličnom zamjenicom i imenicom ili nenaglašenom i naglašenom ličnom zamjenicom. Naravno, imenica i lična zamjenica u hrvatskom mogu unutar imeničke skupine doći u istom padežu, ali u tom je slučaju imenica apozicija.

17 Usp. Siewierska 2004: 121 sqq. i osobito 163. Termine *inertna*, odnosno *mobilna vezana lična oznaka* smislio sam kao kratke praktične nazive za fenomen. O nešto složenijoj i obuhvatnijoj terminologiji v. Siewierska 2004: 126.

18 O situaciji s enklitičkim ličnim zamjenicama u balkanskim jezicima v. Mišeska Tomić 2004: 4 i 22 sqq.

19 Što vrijedi za predikatne imenice u predikatnoj konstrukciji, vrijedi i za apozicije koje im odgovaraju. Ukratko o predikatnoj konstrukciji v. Brač 2017: 29. O imeničkim skupinama bez referentnoga statusa v. Padučeva 2017 (§§ 4 i 5). Doduše, Padučeva među upotrebe imeničke skupine bez referentnoga statusa uvrštava i neke koje se ovdje takvima ne smatraju.

20 Imenice imaju čak i specifičan adresatni oblik ili barem adresatnu upotrebu: vokativ. Međutim, vokativ označava isključivo adresata samoga vokativa.

licu. To je još jedan razlog da se imenički adresant ili adresat u hrvatskom smatra formalno trećim licem i kad nije subjekt.

Svojevrsnim se oznakama trećega lica u hrvatskom mogu smatrati još neke imeničke i poimeničene zamjenice. Treće se lice označava pokaznim zamjenicama (*ovaj, ovo, taj, to, onaj, ono*) te imeničkim upitnim, odnosnim i neodređenim zamjenicama u kategorijskom²¹ obliku (oblici kao *što (čega* itd.), *bilo što, nešto*, a tako i *svašta, ništa*). Iznimka su primjeri s kopulom kao *to sam ja*, u kojima je pokazna zamjenica u funkciji subjekta neodređena s obzirom na lice, pa se lice glagola ravna prema kopulativu (u ovom slučaju prema ličnoj zamjenici). Za razliku od takvih primjera, u konstrukcijama kao *što smo mi?* lična je zamjenica subjekt, a upitna zamjenica je kopulativ bez referentnoga statusa, pa se lice glagola očekivano ravna prema ličnoj zamjenici. Za razliku od kategorijskih oblika imeničkih upitnih, odnosnih i neodređenih zamjenica individualni su oblici kao *tko, bilo tko, netko, nitko, svatko* sami po sebi neodređeni s obzirom na diskursnu ulogu. Uz takve oblike kao subjekte glagol stoji u trećem licu, često samo konvencionalnom.²² Uz neke od tih zamjenica u nominativu glagol u supstandardnom jeziku i dijalektima može stajati i u prvom ili drugom licu množine, osobito u nekim našim organskim govorima, npr. *svak ste nešto dobili, niko nismo ništa dobili*. Sintaktički je status takvih nominativa problematičan, o čem će biti riječi u idućem poglavlju. Poimeničeno pak *svi* i u hrvatskom standardnom jeziku kao subjekt dopušta glagol u svim licima, npr. *svi smo/ste/su nešto dobili*.

2.2 Značenja lica

Osnovna su značenja lica kao oznaka diskursnih uloga u hrvatskom sljedeća. Prvo lice jednine označava adresanta,²³ drugo lice jednine adresata, a treće lice jednine entitet koji nije ni adresant ni adresat, a ovdje se naziva trećim licem ili neutralnom ulogom. Prvo lice množine može označavati više adresanata, ali to je sasvim rijetko. Doduše, ni u takvu slučaju prvo lice množine zapravo nije množina prvoga lica jednine. Naime, i u slučaju kad prvo lice množine označava više adresanata, iz perspektive su svakoga pojedinoga od tih adresanata svi ostali adresanti u pravilu treća lica. Osim toga, prvo lice množine može označavati adresanta (ili više njih) u kombinaciji s adresatom (ili više njih) i/ili s trećim licem (ili više njih). Upotreba

21 Kategorijskim se ovdje zove tzv. oblik za neživo, dok se tzv. oblik za živo zove individualnim. Da oblici kao *što, nešto* u hrvatskom označavaju upravo kategoriju, a ne neživu jedinku, pokazuju primjeri kao *što je rodila: sina ili kćer?*, *Što si ulovio?*, *nešto me ugrizlo: vjerojatno komarac*. Individualni oblici kao *tko, netko* označavaju ponajprije osobu. O problemu usp. i Idiatov 2007: 16 sqq.

22 Tj. takvu koje je samo uvjetovano kongruencijskim pravilom na isti način kao što oblici tipa *tko, svatko* uvijek ili u pravilu kongruiraju s muškim rodom i jedninom.

23 Zapravo je prvo lice jednine lice kojim se netko u pravilu referira sam na sebe bez obzira na ulogu u komunikaciji, tj. bilo da govori ili šalje poruku na neki drugi način, bilo da razmišlja o sebi i sl. Sličan odnos prema samom sebi postoji i u slučaju prvoga lica množine.

prvoga lica množine koja uključuje i adresata/adresate zove se inkluzivna, a ona koja ne uključuje adresata/adresate zove se ekskluzivna. Prvo lice množine imperativa u hrvatskom uvijek je inkluzivno. Drugo lice množine može označavati više adresata, ali može označavati i jednoga ili više adresata u kombinaciji s jednim ili više trećih lica. Treće pak lice množine u svojoj osnovnoj upotrebi označava samo više trećih lica. Prvo i drugo lice jednine kao oznake diskursnih uloga imaju samo deiktičku funkciju, a prva dva lica množine uz deiktičku mogu imati i anaforičku funkciju. Treće lice (jednine i množine) funkcionira kao deiksa, kao anafora, a ako je izraženo imenicama i sl., i kao nominacija.

Uz ova osnovna značenja postoje i neka neosnovna značenja lica kao oznake diskursnih uloga ili transpozicije.²⁴ Neke su upotrebe lica granične između osnovnih i neosnovnih. Slijedi kratak pregled neosnovnih i graničnih upotreba u hrvatskom jeziku. Pregled se u određenoj mjeri temelji na pregledima u Renzi – Salvi – Cardinaletti (1988: 352 sqq.) te u Bulygina – Šmelëv (1997: 328 sqq.), ali je sistematiziran bitno drukčije od obaju te sadrži i značenja/upotrebe kojih nema ni u jednom od njih. O transpozicijama lica v. i popis u Kordić (2002: 18 sqq.), gdje se među »metaforičkim upotrebama ličnih zamjenica« obrađuje ono što se ovdje zove *transpozicije*, kao i zamagljujuće upotrebe lica, koje se ovdje ne smatraju transpozicijama. Popis u Kordić 2002 sadrži neke transpozicije koje ovdje ne navodim (jer nisam siguran da su karakteristične za hrvatski jezik, iako možda jesu), a i ovaj popis sadrži transpozicije kojih nema u Kordić 2002.

I. Prvo lice množine

Transponirano se prvo lice množine uglavnom upotrebljava da bi se stvorio dojam svojevrsne solidarnosti između adresanta i neadresanta. To se postiže na dva načina: (1) pripisivanjem adresantove značenjske uloge i neadresantu (pridruživanje neadresanta) i (2) pripisivanjem neadresantove značenjske uloge i adresantu (pridruživanje adresanta). Terminom *neadresant* ovdje označavam jednoga, odnosno više adresata i/ili jedno, odnosno više trećih lica. Takve su se upotrebe razvile iz slučajeva u kojima pripisivanje značenjskih uloga nije jednostavno. Takva je, primjerice, situacija u **1** gdje se proces (predikat) na sličan način odnosi na frizerku i na mušteriju jer mušterija određuje, a frizerka šiša, i u **2** gdje se proces podjednako, ali ne potpuno jednako, odnosi na dijete koje je bilo bolesno, i na majku koja ga je njegovala.

[1] *Oćemo kratko?*

[2] *Baš smo se namučili prošli tjedan.*

24 Termin se *transpozicija* u slavistici definira kao bilo koja upotreba nekoga oblika koja nije u skladu s njegovim osnovnim značenjem (Nicolova 1986: 57). Ovdje se pak transpozicijama nazivaju samo takve upotrebe lica pri kojima ono jasno ukazuje na diskursne uloge, ali je perspektiva iz koje se na njih ukazuje, iz određenih razloga pomaknuta u odnosu na uobičajenu.

1. Pridruživanje neadresanta

Adresant sudjeluje u procesu koji iskaz reprezentira, a neadresant je pri tom obično prisutan kao podrška, kao pasivni promatrač ili čak samo kao društvo. Pridruživanjem neadresanta adresant pokazuje da prisutnost neadresanta za njega ima određeno značenje.

[3] (Žena mužu (sin odsutan)): *Što ste vas dvojica radili? – Popravili smo ti bravu.*²⁵

U ovakvim se primjerima pridruživanje koncipira relativno konkretno. S tim bi u skladu u **3**, kad bi adresant i pridruženi neadresant bili majka i kći, pridjev radni bio u ženskom rodu.²⁶ U ostalim se podtipovima ove transpozicije pridruživanje koncipira apstraktnije. Tako bi u **4** rod pridjeva radnoga morao biti muški i kad bi riječ bila o profesorici kemije u ženskoj gimnaziji.

[4] (Nastavnik kemije pred razredom): *Dodali smo u otopinu nekoliko kapi fenolfaleina.*

Još je apstraktnije pridruživanje neadresanta tzv. *mi* skromnosti i osobito njegova podvrsta, autorsko *mi*. Najapstraktnije je lažno pridruživanje neadresanta kao u **5**. Naime, u **3** je neadresant jedno treće lice, a u **4** mnoštvo adresata, dok je u **5** adresant fiktivan, pa se ne može detaljnije odrediti.

[5] (Adresant sam sebi): *Fino: to smo konačno obavili.*

2. Pridruživanje adresanta

U procesu koji iskaz reprezentira, sudjeluje neadresant, a adresant može biti podrška, društvo ili samo osoba koja u situaciji koju iskaz reprezentira, nije prisutna, ali suosjeća s neadresantom, uživlja se u njegov položaj. Osim toga, pridruživanje adresanta može biti šaljivo/ironično.

[6] (Majka drugoj odrasloj osobi o djetetu): *Prošli tjedan smo imali temperaturu.*

U ovakvim je primjerima pridruživanje relativno konkretno, pa je moguća i upotreba ženskoga roda ako se imaju u vidu samo ženske osobe. Ostale su upotrebe apstraktnije, pa je u njima moguć samo muški rod.

[7] *Kako smo? Jesmo se naspavali?*

²⁵ Iako je mali sin samo ocu pravio društvo.

²⁶ Ipak, valja imati na umu da u razgovornom jeziku uz prvo i drugo lice množine koje se odnosi samo na ženske osobe, često dolazi muški rod i u osnovnoj upotrebi, pa je, prema tome, moguć i u transpozicijama.

U 6 se adresant pridružuje jednomu trećemu licu, a u 7 jednomu adresatu ili većem broju adresata.

II. Drugo lice

Drugo lice ima sljedeće četiri osnovne transpozicije: pridruživanje trećega lica, autodijalog, obraćanje odsutnomu i obraćanje fiktivnomu adresatu.

1. Pridruživanje trećega lica

Ova se transpozicija drugoga lica dosta razlikuje od ostalih, koje su međusobno slične, a srodna je konkretnomu pridruživanju neadresanta kao u 3. Značenjska se uloga adresata pripisuje i trećemu licu, koje ju zapravo nema. U ovoj transpoziciji dolazi samo drugo lice množine.

[8] (Žena mužu (misleći i na sina koji je ocu samo pravio društvo)): *Jeste mi popravili bravu?*

2. Autodijalog

Govornik se obraća sam sebi, pa je ujedno i govornik i adresat. Tako se upotrebljava (u pravilu) samo drugo lice jednine.

[9] (Osoba sama sebi): *E svaka ti čast! Ovog si se baš dobro sjetio.*

3. Obraćanje odsutnomu

Riječ je o upotrebi drugoga lica kad adresant »prijeti« ili »prigovara« odsutnoj osobi. Pri tom može i ne mora biti prisutan i pravi adresat iskaza.

[10] *I onda je rekao da je to njegovo: da on plaća porez. Ma koji porez ti plaćaš? Nisi nikad dao ni kune.*

Adresant iz 10 osobi označenoj sa *ti* nije zaista uputio prigovor (možda nikad s njom nije ni komunicirao), ali se uživljava u situaciju u kojoj bi joj taj prigovor mogao uputiti.

4. Obraćanje fiktivnomu adresatu (ekspresivno drugo lice)

Adresat kojemu se adresant »obraća« zapravo ne postoji. Detaljnije v. u pregledu transpozicija trećega lica (III. 1).

III. Treće lice

Treće se lice transponira iz nekoliko razloga. S tim se u skladu može izdvojiti nekoliko upotreba transponiranoga trećega lica, među kojima nema oštih granica. To su: (1) defokusiranje adresata, (2) cijepanje adresata, (3) prilagodba orijentacije, (4) imenovanje netrećih lica i (5) inkluzivno treće lice. Osobito su isprepletene

treća i četvrta transpozicija. Navedenih se pet transpozicija i njihovi podtipovi razlikuju po povezanosti s nominacijom. Dvije su posljednje transpozicije usko povezane s nominacijom, tj. s označavanjem netrećih lica imenicama. Prva transpozicija s nominacijom nije povezana, druga je povezana samo donekle, a treća je po sredini između druge i četvrte.

1. Defokusiranje adresata

U ovoj upotrebi transponiranoga trećega lica prevladava deiksa. Adresat se defokusira pomicanjem deiktičke orijentacije pri kojem umjesto pravoga adresata u drugom licu dolazi fiktivni adresat, a pravi adresat dolazi u trećem licu kao defokusirani adresat. Takva je upotreba uobičajena u slučajevima kad se adresant adresatu divi, čudi ili negoduje zbog nečega povezanoga s adresatom. Tako je u **11** adresat osoba koja dobro izgleda, u **12** Tomica, a u **13** osoba koja se izležava do podne.

[11] *O, vidi kako je zgodna!*

[12] *Vidi ti Tomicu: kako je narastao!*

[13] *Bože svašta: podne, a ona se još izležava.*

Za takve konstrukcije treba pretpostaviti razvoj iz formalno identičnih tipičnih konstrukcija čuđenja, ushita i negodovanja u kojima emociju ne izaziva adresat, nego treće lice. Ta se emocija može dijeliti s nekim adresatom, ali je netko može izraziti i sam za sebe (naglas ili u sebi). Adresat je u drugom licu u **11** i **12** fiktivan, a odgovara pravomu adresatu s kojim se emocija dijeli u tipičnim konstrukcijama čuđenja, ushita i negodovanja. Budući da su takve konstrukcije uvelike ekspresivne, one nisu osobito podložne formalnim promjenama, pa mogu ostati iste i kad nema posebnoga adresata s kojim bi se podijelila emocija, pa i onda kad je adresat osoba koja izaziva emociju. Kao što se vidi iz primjera, fiktivni adresat u drugom licu nije nužan element konstrukcije, a obično dolazi u izrazima kao *vīdi (tī)*, *pāzi (tī)*. Ovakvu je drugomu licu slično i drugo lice u psovkama-poštalicama kao *jebem ti, jebó te*. Obje se upotrebe drugoga lica mogu obuhvatiti nazivom *ekspresivno drugo lice*.

2. Cijepanje adresata

Postoje slučajevi u kojima adresant između ljudi kojima je poruka namijenjena, mora jedne svrstati u izravne (primarne) adresate, tj. u one kojima izravno upućuje poruku, a druge u treća lica, koja se također uzimaju u obzir kao slušači i funkcioniraju kao neizravni (sekundarni) adresati. Takav je primjer situacija u kojoj adresant manjemu društvu prepričava kako je jednoga člana toga društva nešto ranije promatrao kako smiješno spava. Priča je potencijalno zanimljiva i onomu tko je spavao, jer on nije mogao vidjeti kako je sam spavao, ali i ostalim članovima

društva, koji ga nisu vidjeli, ali adresant ne može istodobno kao adresate označiti i spavača i ostatak društva. Isto tako, ako netko stoji pred skupinom od nekoliko ljudi i svakomu pojedinomu članu te skupine daje zadatke, on to može učiniti na tri načina. On može zanemariti skupinu kao takvu i davati zadatke mijenjajući adresate u drugom licu kao u 14. Međutim, nalogodavac se može također usredotočiti na skupinu kao adresata, pri čem se pojedinci koncipiraju kao treća lica kao u 15. Treći je način da nalogodavac dio skupine koncipira kao važniji (adresat(i) u drugom licu), a dio kao manje važan (treća lica/treće lice kao neizravni adresat(i)) kao u 16.

[14] *Ti donesi krumpir, ti idi po drva, a ti pripremi potpalu.*

[15] *Ivan nek donese krumpir, Marko nek ide po drva, a Saša nek pripremi potpalu.*

[16] *Ti donesi krumpir, Marko nek ide po drva, a Saša nek pripremi potpalu.*

Treće je lice kao oznaka neizravnoga adresata na granici između osnovne upotrebe i transpozicije. Odnos je deiktčkih i nominacijskih elemenata pri ovoj upotrebi trećega lica podjednak kao i pri osnovnoj upotrebi. Nešto je drukčija upotreba trećega lica u značenju neizravnoga adresata u službenim prilikama kao u 17. U takvim je primjerima neizravnost adresata uvelike uvjetovana formulaičnošću stila.

[17] *Pozivam ministra Beroša da nas upozna s najnovijim podacima.*²⁷

Specifičan je i slučaj u kojem se autor djela namijenjena većem broju čitatelja obraća čitateljima u trećem licu.

[18] *Čitatelj/čitatelji je/su sigurno već shvatio/shvatili koji je moj stav o tom pitanju.*

Takvo je treće lice kao i kolebanje u broju uvelike uvjetovano specifičnošću komunikacije u opisanom slučaju. U ovom se posljednjem primjeru adresat u trećem licu može smatrati neizravnim, ali ne i sekundarnim.

3. Prilagodba orijentacije

Treće lice u značenju adresanta ili adresata dolazi kao svojevrsna prilagodba deiktčke orijentacije. Prema svrsi prilagodbe ova se transpozicija dijeli na četiri tipa: (a) zadržavanje fokusa empatije, (b) preslikavanje, (c) razgovor s mlađima i (d) defokusiranje adresanta. Među tipovima nema oštih granica.

(a) Zadržavanje fokusa empatije. Adresant 19 ili adresat 20 dolazi u trećem licu jer je on treće lice u odnosu na neki drugi entitet koji se spominje u iskazu

²⁷ Izvor: Stožer za borbu protiv korona virusa – konferencija za medije, prijenos (28. travnja 2020. u 14 sati – 4. program HRT-a: riječi ministra unutarnjih poslova Davora Božinovića).

ili bliskom kontekstu i funkcionira kao fokus empatije. Na taj se način izbjegava mijenjanje perspektive.

[19] *Da je sekŕva slůžila nevŕste. I ũnda sŕnima bi reklā da slůži nevŕste i da nē njũ tŕraju, a onŕ nŕsũ vŕrovali. A onŕ se pŕpeli nā grede: govŕri, ājte vŕ, đŕca, na tāvān i ũnda čete vŕiti kākō je māteri iŝ njŕma.*²⁸

[20] *Tvoja majka svašta priča o meni, a ne gleda kakva joj je kći.*

U **20** je isti entitet jednom izražen drugim licem (*tvoja*), a drugi put trećim (*je kći*). Transpozicija u **19** bi se mogla shvatiti i kao tip **c**.

- (b) **Preslikavanje.** Ova je upotreba vrlo povezana s nominacijom. Osoba upotrebljava treće lice u značenju adresanta **21** i **22** ili adresata **23** jer preslikava neki tuđ ili vlastit nominacijski izraz. Preslikava ga radi vjernijega prenošenja **21** ili radi parodiranja **22** i **23**.

[21] *Trŕ-čŕtre đāni nŕsān moglā nā nogu. Govŕri mi Njŕmica da gljŕdo đŕ je Rātka, govŕri, nēmo Rātke.*²⁹

[22] *Gđje je moja Ivanica? – Stŕže Ivanica: evo me.*

[23] *Došla mu je mamica, pa sad može izvoljevati.*

Primjer **23** može se, ovisno o kontekstu, shvatiti i kao transpozicija 4. d.

- (c) **Razgovor s mlađima i bliske pojave.** Treće lice u značenju adresanta i adresata upotrebljava se u prvom redu u razgovoru sa sasvim malom djecom (v. i bilješku 6). Upotrebom se u značenju adresanta s jedne strane preuzima orijentacija djeteta, a s druge se strane adresant imenuje, tj. označava imenicom, čime se također primitivizira komunikacija. Pri upotrebi trećega lica u značenju adresata nema prilagodbe orijentacije, nego samo primitiviziranja imenovanjem, pa ta upotreba zapravo pripada pod 2.2.4. Označavanje se adresanta trećim licem iz razgovora sa sasvim malom djecom može proširiti i u razgovor sa starijom djecom, pa i u razgovor starijih s mlađima općenito. Posljednja je pojava karakteristična primjerice za govore Banovine i Korduna (usp. **24** gdje starija ženska osoba razgovara s dečkom svoje unuke od oko trideset godina).

[24] *Je l vam zŕma? – Nŕje zŕma. Bāba imā mājŕca nā sebi i jŕš ōvāj prŕsluk.*³⁰

²⁸ Kukljica (otok Ugljan) – srednjočakavski govor.

²⁹ Kukljički primjer. Adresant je Ratka. Govori o tom kako se jako udarila u nogu, pa nije mogla izlaziti iz kuće.

³⁰ Selo Brđani (Banovina). Prvi govornik je Zagrepčanin.

- (d) **Defokusiranje adresanta.** Ova je pojava bliska upotrebi trećega lica u razgovoru s mladima. Prijelazni su primjeri kao **25**.

[25] *Jeste za kavu? – Neće: pio je.*³¹

Tipičan je primjer defokusiranja adresanta (**26**).

[26] *Tomislav Merčep nema veze s Pakračkom poljanom.*³²

Upotreba je trećega lica u takvim primjerima svakako uvjetovana imenovanjem, ali se takvom upotrebom ujedno postiže i dojam veće objektivnosti: adresant o sebi govori neutralno, tj. na jednak način kao i o nekom trećem licu. Ovamo pripada i autorsko treće lice u izrazima kao *autor ovih redaka smatra* i sl., koje autor teksta upotrebljava jer se drži svojevrsnoga bontona ili da bi povećao dojam objektivnosti (usp. i Jespersen 1924: 217).

4. Imenovanje netrećih lica

Nominacija je bitan razlog za upotrebu trećega lica i u nekim drugim transpozicijama, ali u ovoj je transpoziciji uvjetovanost trećega lica nominacijom najizraženija. Transpozicija ima sljedeće tipove: (a) identificiranje, (b) nominacija u dokumentima i službenim prilikama, (c) tituliranje, (d) deskripcija.

- (a) **Identificiranje.** Osoba X je ili adresant koji se samoidentificira (**27**), ili adresat čiji se identitet provjerava (**28**).

[27] *Dobar dan. Krešimir pri telefonu.*

[28] (Početak telefonskoga razgovora): *Je li to Filip?*³³

U ovakvim primjerima se utvrđuje da je osoba koja obavlja neku radnju (razgovara preko telefona, vodi emisiju i sl.) XY. Drugim riječima, ne doznaje se ime osobe, nego njezin identitet pomoću imena, iako u stvarnosti to nekad može biti jedno te isto, a različita je samo koncepcija. Ovakva se upotreba trećega lica može činiti trivijalnom, ali u različitim se jezicima u ovakvim situacijama primjenjuju različite strategije. Tako u talijanskom pri predstavljanju na telefonu dolaze konstrukcije s glagolom *essere* 'biti' u prvom licu jednine kao u **29**, a u slovenskom je pri odjavi televizijske emisije moguća dvojaka konstrukcija: standardna s trećim licem jednine i supstandardna s prvim licem jednine.

31 Slične sam replike imao prilike čuti od starijega muškarca s Korduna kad ga je susjeda nudila kavom.

32 Iz Marković 2012: 354.

33 Subjekt je *to*, ali je lice u takvim konstrukcijama uvjetovano predikativom, usp. *to sam ja*.

[29] *Pronto. Sono Mario.*

[30] *Z vami je/sem bil Janez Suhadolnik.*

- (b) **Nominacija u dokumentima i službenim prilikama.** Adresant ili adresat imenuje se na određen način radi neutralnosti i poštivanja stanovitih formula.

[31] *Potpisani/primatelj je dužan isplatiti navedenu svotu do kraja tekuće godine.*

[32] (Jedan od članova suda): *Sud se povlači na vijećanje.*

Primjer 31 s adresatom *primatelj* blizak je primjeru 17, ali se u njem, ako je dopis upućen samo jednoj osobi, ne može pretpostaviti cijepanje adresata. Primjer 32 je specifičan po tom što u njem treće lice obuhvaća i neutralnu diskursnu ulogu, tj. ostale članove suda, pa je s tim u vezi blizak transpoziciji 5.

- (c) **Tituliranje.** Treće lice u funkciji adresata uvjetuje imenica kao oznaka socijalne deikse.

[33] *Što gospodin želi?*

- (d) **Deskripcija.** Treće lice u značenju adresanta (34) ili adresata (35) uvjetuje upotreba deskripcije umjesto deikse.

[34] (Otac sinu): *Kako to razgovaraš s ocem?*

[35] *Pozdravljam svoju najdražu profesoricu.*

5. Inkluzivno treće lice

Inkluzivno treće lice označava neutralnu diskursnu ulogu, ali uz nju uključuje govornika i/ili adresata/adresate. Tako Dalmatinac u razgovoru sa Slavoncem može upotrijebiti prvo i drugo lice množine kao u 36 ili treće lice množine kao u 37.

[36] *Mi (Dalmatinci) jedemo više ribe od vas (Slavonaca).*

[37] *Dalmatinci jedu više ribe od Slavonaca.*

Inkluzivno je treće lice moguće i kao generička jednina. Tako je u 38 uz pretpostavku da je adresant i/ili adresat Slavonac.

[38] *Slavonac voli dobru hranu.*

Ova je transpozicija bliska osnovnim upotrebama jer je riječ o općim tvrdnjama koje se i ne moraju odnositi na adresante/adresate. U ovakvim primjerima u slovenskom uz imenicu u nominativu može doći glagol u prvom ili drugom licu množine, npr. *Slovenci se pritožujemo* 'mi Slovenci se žalimo'. To podsjeća na

slovensku supstandardnu varijantu iz 4. a, ali primjeri kao navedeni nisu supstandardni, nego su u slovenskom znatno češći od primjera s ličnom zamjenicom kao *mi Slovenci se pritožujemo*. Donekle slična konstrukcija postoji i u španjolskom. Takve se konstrukcije obično objašnjavaju kao apozicija s neizrečenim subjektom, tj. kao pro-drop.³⁴ Takvo objašnjenje, barem za slovenski, nije uvjerljivo. Naime, neizrečenoj ličnoj zamjenici u nominativu u slovenskom u pravilu odgovara nenaglašena zamjenica u većini drugih padeža, npr. *vse imam rad in vsi me imajo radi*. Međutim, u primjerima kao *nas Slovence imajo vsi radi* lična zamjenica mora biti naglašena, iako bi se upravo u primjerima s takvim redom riječi mogla očekivati nenaglašena zamjenica. Osim toga, u hrvatskom »ispuštanje zamjenice« u tipičnim slučajevima vjerojatno nije ništa rjeđe nego u slovenskom, što upućuje na zaključak da u ovom specifičnom slučaju glagol uz imenicu dolazi u netrećem licu po sasvim drugom mehanizmu. Naime, lice se ovdje uz imenički subjekt – riječ će ipak biti o subjektu, a ne o apoziciji – određuje prema smislu, a ne prema formi. Znatno su drugačiji primjeri tipa *svak/nitko (ni) smo dobili plaću* tipični za dio naših govora.³⁵ U takvim je slučajevima u slovenskom kao i u hrvatskom standardnom jeziku uobičajen obrazac *nitko (od nas) nije dobio plaću*. Sintaktički status neodređene zamjenice u takvim primjerima nije sasvim jasan kao što pokazuju sljedeća dva primjera iz kukljičkoga govora.

[39] *Nisù me zvâli ñikor.*

[40] *Ñikoga nas ñî zvâla.*

Neodređene zamjenice u takvim primjerima, kao što je rečeno, nemaju ličnoga značenja, pa takve primjere ne treba povezivati s transpozicijama lica.

Ovdje nema mjesta za iscrpan pregled značenja lica, ali je samo po sebi razumljivo da se detaljniji gramatički opis ne može zadovoljiti samo nabranjem transpozicija, nego mora sadržavati i relativno detaljan opis uvjeta njihove upotrebe. Tako se na primjer prva replika u 41 može shvatiti ozbiljno, dok se druga replika može shvatiti samo šaljivo.

[41] *Kako smo? – Dobro, a kako smo mi?*

34 V. Marković 2012: 349.

35 Za kukljički govor, koji proučavam, imam veći broj spontanih potvrda, a slične sam primjere spontano čuo i od nekih Osječana s djelomično dalmatinskim korijenima. Konačno, unosci „nitko nismo“ i „svatko smo“ daju u tražilici Google veći broj relevantnih rezultata.

2.3 Lice i socijalna deiksa

Socijalnom se ili društvenom deiksom iskazuju društveni odnosi među ljudima.^{36,37} Ona se u jezicima izražava raznim leksičkim, tvorbenim i formalnim sredstvima i može vrlo varirati od govora do govora i od jezika do jezika.³⁸ Postoji nekoliko osnovnih pitanja na koja analiza socijalne deikse u nekom govoru ili jeziku treba odgovoriti u prvom redu. Riječ je o sljedećim pitanjima: kakvi se društveni odnosi izražavaju socijalnom deiksom; kakve su granice tih odnosa (tj. koje se kategorije suprotstavljaju) i na čemu se temelje; koliko je detaljna podjela (ljestvica) društvenih odnosa izraženih socijalnom deiksom; između kojih diskursnih uloga se oni izražavaju i koja se diskursna uloga pri tom markira; kako je usmjereno izražavanje socijalne deikse s obzirom na status unutar odnosa; i konačno, kojim se sve sredstvima izražavaju društveni odnosi. Socijalnom se deiksom najčešće izražavaju ravnopravnost i neravnopravnost te bliskost i distanca. Te se dvije kategorije u pravilu ne daju strogo razgraničiti. Ravnopravnost i bliskost su slabije markirane od neravnopravnosti i distance. U različitim se kulturama suprotstavljaju različite kategorije, a suprotstavljenost se temelji na razlikama kao što su dob, spol, rodbinski odnosi, društveni položaj, uvjeti komunikacije itd. U nekim kulturama postoji vrlo razrađen sustav izražavanja raznih stupnjeva distance ili neravnopravnosti, a u drugima ne. Socijalna se deiksa može izražavati između različitih diskursnih uloga: između adresanta i adresata, između adresanta i trećega lica i konačno, između adresata i trećega lica kao u 42.

[42] (Majka djetetu o svojoj prijateljici): *Doći će nam teta Marija.*

Adresant pri izražavanju socijalne deikse može označavati svoj status (u odnosu na adresate ili treća lica) kao u slučaju majestetičnoga *mi* ili može označavati status adresata i/ili trećih lica (u odnosu na sebe ili adresata), pri čem treća lica sudjeluju ili ne sudjeluju u komunikaciji kao slušatelji. Za označavanje je distance karakteristična primjena jednakih sredstava socijalne deikse s obje strane, a za označavanje neravnopravnosti primjena različitih sredstava ovisno o položaju jedne strane u odnosu na drugu. Pri označavanju neravnopravnosti status se određene diskursne uloge može markirati kao nadređen i kao podređen. Kao što je rečeno, socijalna se deiksa u jezicima označava raznolikim sredstvima, ali ovdje se ukratko obrađuje samo socijalna deiksa u hrvatskom jeziku čije je izražavanje povezano s kategorijom lica. Riječ je upravo o izražavanju socijalne deikse po-

36 Rjeđe među ljudima s jedne strane i nekim drugim bićima (životinje, bogovi) s druge.

37 Termin je *socijalna deiksa* početkom sedamdesetih godina prošloga stoljeća stvorio Charles Fillmore (Fillmore 1975: 295 sqq.). Do danas se pojam uspio relativno duboko ukorijeniti u lingvistici, usp. primjerice Levinson 1983: 63 i 89 sqq., Manning 2001 i Siewierska 2004: 214 sqq.

38 Usp. Siewierska 2004: 214 sqq. i Marković 2012: 352 sqq.

vezanu s kategorijom lica, a ne o izražavanju socijalne deikse pomoću kategorije lica, jer su za socijalnu deiksu koja se povezuje s licem, vrlo bitne kategorija broja i kategorija roda. Socijalna se deiksa može pretpostaviti i u nekim transpozicijama lica obrađenima u 2.2., ali je u takvim slučajevima u drugom planu ili sama socijalna deiksa (pridruživanje adresanta i adresata (tako i *mi* skromnosti)) ili lice (tituliranje – treće lice je uvjetovano upotrebom imenice). Budući da se označavanje bliskosti i ravnopravnosti pomoću lica u hrvatskom može smatrati nemarkiranim, u idućim se odjeljcima obrađuju samo upotrebe kojima se označava distanca i neravnopravnost.

U slučaju socijalne deikse povezane s licem u hrvatskom kao i u mnogim drugim europskim jezicima nema stupnjevanja distance/neravnopravnosti, a u neravnopravnom se odnosu markira samo diskursna uloga s nadređenim statusom. Distanca i neravnopravnost se u hrvatskom standardnom jeziku izražavaju pomoću prvoga lica množine (majestetično *mi*) i drugoga lica množine (*vi* iz poštovanja), a u dijalektima i pomoću trećega lica množine. Majestetično je *mi* u hrvatskom rubna i zastarjela pojava. Njime se izražava neravnopravnost, tj. zemaljski vladar ili visok crkveni dostojanstvenik sebe označava kao osobu nadređenu većini. *Vi* iz poštovanja je u hrvatskom sasvim uobičajena pojava. Njime se izražava i distanca i neravnopravnost: adresant adresata označava kao nadređenoga i/ili distanciranoga u odnosu na sebe. Ovdje nije mjesto za opisivanje upotrebe *Vi* iz poštovanja, ali svakako vrijedi spomenuti da se ta upotreba dosta razlikuje od govora do govora, da je određena mnogim faktorima i da zaslužuje detaljan opis. Treće lice množine iz poštovanja može biti adresatno i neadresatno, tj. označavati adresata, slično kao *vi* iz poštovanja, ili označavati treće lice (jednine). Sasvim ukratko o adresatnom trećem licu iz poštovanja u kajkavskom v. Lončarić 1996: 119. Slavensko se neadresatno treće lice množine iz poštovanja u Houtzagers 2018: 21 sq. dijeli na tri tipa: treće lice iz poštovanja koje se odnosi na neprisutne bliske osobe (starije rođake, svećenika i sl.),³⁹ treće lice iz poštovanja koje se odnosi na neprisutne osobe višega socijalnoga statusa i treće lice iz poštovanja koje se odnosi na prisutna treća lica. Takva je klasifikacija donekle problematična. Naime, logično bi bilo pretpostaviti da se neadresatno 3. l. mn. iz poštovanja koje se odnosi na neprisutne osobe uvijek može odnositi i na prisutne osobe. S druge strane, iz terenskih mi je istraživanja poznato da u nekim govorima postoji neadresatno 3. l. mn. iz poštovanja koje se može odnositi samo na prisutne. Prema tome, Houtzagersovo je neadresatno 3. l. mn. iz poštovanja koje se odnosi na neprisutne, vjerojatnije neadresatno 3. l. mn. iz poštovanja za koje je prisutnost/neprisutnost irelevantna. Tu bi pretpostavku valjalo provjeriti. Različitim su slavenskim jezicima i govorima svojstveni različiti tipovi ili kombinacije tipova trećega lica iz poštovanja. Među navedenim je

39 Odnos adresanta se opisuje kao prošireni odnos djece prema starijima. Takvo treće lice se ne upotrebljava ako je (horizontalna) distanca prevelika.

tipovima osobito zanimljivo neadresatno 3. l. mn. koje se odnosi samo na prisutne osobe. Naime, pri upotrebi se toga tipa neadresat uzima u obzir kao slušatelj, npr. o ocu se, dok je prisutan, govori u trećem licu množine, a kad je odsutan, o njem se govori u trećem licu jednine (za Kukljicu na Ugljanu usp. 46).

U lingvistici se, općenito gledano, ne posvećuje dovoljno pozornosti formalnim osobinama lica kao oznake socijalne deikse, iako one nisu sasvim trivijalne. Tako se 2. l. mn. iz poštovanja upotrebljava pri obraćanju jednoj osobi, dok se pri većem broju adresata u govorenom hrvatskom standardnom jeziku poštovanje ne može izraziti licem. Osim toga, za 2. je l. mn. iz poštovanja karakteristična specifična kongruencija. Kao prvo, ono ne kongruira u broju s imeničkim skupinama, tj. uza nj kao apozicija ili predikativ dolazi imenička skupina u jednini (43). Ta se osobitost može na prvi pogled činiti trivijalnom, ali iz šire perspektive nije tako.⁴⁰ Pridjevske pak riječi (uključujući i participe) koje kontrolira drugo lice množine iz poštovanja kao izrečeni ili neizrečeni gramatički subjekt, dolaze u nominativu množine muškoga roda bez obzira na spol toga subjekta, odnosno njegova referenta (44).⁴¹ Međutim, pridjevske riječi na koje se odnosi nesubjektno 2. l. mn. iz poštovanja, dolaze u jednini, a rod im se ravna prema spolu toga objekta, odnosno njegova referenta (45).

[43] *Vi ste dobar čovjek, a smatraju vas zločincem.*

[44] (Muškoj ili ženskoj osobi): *On kaže da ste tada bili pijani.*

[45] *On kaže da vas je vidio pijanog/pijanu.*

Takva je kongruencija karakteristična za hrvatski standardni jezik i velik dio supstandarda i organskih govora, dok u dijelu supstandarda i organskih govora i pridjevske riječi koje se odnose na subjektno 2. l. mn. iz poštovanja mogu dolaziti u jednini i ravnati se prema spolu referenta. Budući da se lice uglavnom promatra kao lice subjekta, specifičnost je kongruencije 2. l. mn. iz poštovanja u kosim padežima u nas uglavnom nezapažena. Tako se u Pišković 2011 temeljito opisuje kongruencija sa subjektivnim 2. l. mn. iz poštovanja, dok se o kongruenciji (točnije: o izostanku kongruencije) s nesubjektivnim 2. l. mn. iz poštovanja ne govori. Specifičnost je kongruencije s nesubjektivnim 2. l. mn. iz poštovanja u nas zapazila Snježana Kordić (2002: 37 sqq.), a donekle odgovarajući fenomen u ruskom opisali su Buligina i Šmeljov (Buligina – Šmeljev 1997: 330 sq.).

I majestetičnim se *mi*, slično kao i drugim licem množine iz poštovanja, može označavati samo jedna osoba. S majestetičnim *mi* pridjevske riječi dolaze u muškom rodu množine bez obzira na spol referenta, ali i bez obzira na to je li majestetično *mi* gramatički subjekt ili ne.

40 Za predikatnu imenicu u množini uz dijalektalno rusko 1. l. mn. koje označava jednu osobu v. Buligina – Šmeljev 1997: 330.

41 Detaljnije o kongruenciji sa subjektivnim 2. l. mn. iz poštovanja v. Pišković 2011: 251 sqq.

Treće je lice množine iz poštovanja u našim dijalektima uvelike neistraženo, a pri njegovu bi istraživanju trebalo voditi računa o više formalnih osobina. Kao prvo, budući da je riječ o formalno trećem licu, valja obratiti pozornost na odnos imenica, zamjenica i glagolskih nastavaka. U nekim bi slučajevima treće lice iz poštovanja, kako se čini, moglo biti uvelike uvjetovano upotrebom imenica, ali za to nemam potvrdu. U nekim slučajevima u 3. l. mn. iz poštovanja podjednako dolaze i imenice (u jednini u kombinaciji s glagolom u množini) i zamjenice/nastavci. Takvo je, primjerice, neadresatno 3. l. mn. iz poštovanja u nekim gradišćanskim govorima (usp. Houtzagers 2018: 7). I konačno, u nekim slučajevima upotreba imenica onemogućava upotrebu 3. l. mn. iz poštovanja u rečenici. Tako je, primjerice u govoru Kukljice (usp. (46) i (47), gdje se govori o prisutnom ocu).

[46] *Došli su mâlo kô mene bîti.*

[47] *Tâc mi je dôšo, po san sâ iš nîjn.*

Upotreba se glagolskih nastavaka i ličnih zamjenica obično podudara, ali u Houtzagers 2018: 19 navodi se dijalektalni ruski primjer trećega lica iz poštovanja s ličnom zamjenicom u jednini i glagolom u množini.

[48] *Вот он призывают маму.*
»Evo on zovu mamu.«

Osim o odnosu imenica, zamjenica i glagolskih nastavaka treba voditi računa i o tom može li se 3. l. mn. iz poštovanja upotrebljavati za veći broj osoba. To će biti moguće u slučaju adresatnoga 3. l. mn. iz poštovanja. Konačno, valjalo bi detaljno ispitati kongruenciju sa subjektivnim i nesubjektivnim 3. l. mn. iz poštovanja, koja bi se mogla dosta razlikovati od govora do govora.

3 ZAMAGLJUJUĆE UPOTREBE LICA

3.1 Općenito

Osim kao oznaka diskursnih uloga lice može funkcionirati i kao oznaka više ili manje nepreciziranih ljudskih entiteta. S terminom nepreciziranost ravnopravno se može upotrebljavati i termin zamagljenost. Kad se govori da je zamagljen ljudski entitet označen licem, naravno, ne misli se na riječi čije leksičko značenje ukazuje ili može ukazivati na zamagljenost (neke imenice i neodređene zamjenice), i izraze slična značenja te anafore tih riječi i izraza, nego samo na zamagljenost na koju ukazuju primarne oznake lica (ponajprije lični nastavci i lične zamjenice) u sprezi s konsituacijom (tj. kontekstom i situacijom) u kojoj je lice upotrijebljeno. I zamagljeni su entiteti referenti, iako obično nisu jasno određeni ni s obzirom na referenciju ni s obzirom na diskursnu ulogu. Zato je pri raspravi o zamagljujućim

upotrebama lica koristan pojam *referent lica*, koji je svojevrstan ekvivalent diskursnoj ulozi lica kao oznake diskursnih uloga. Referent je lica osoba ili skupina osoba koju govornik ponajprije ima u vidu upotrebljavajući zamagljujuće lice, ili točnije: onaj komu govornik ponajprije dodjeljuje značenjsku ulogu koju u iskazu ima zamagljujuće lice. Dva su osnovna tipa nepreciziranosti: općenitost i neodređenost.

Pri upotrebi lica koju zovemo općom, svojstva onoga što lice označava, mogu znatno varirati od slučaja do slučaja. Najbitnije su varijacije s obzirom na opseg skupine i diskursnu ulogu. Moglo bi se reći da lice u općoj upotrebi označava sve osobe koje mogu doći u obzir u zadanoj konsituaciji, a ne samo neke od njih, ali pri tom ne funkcionira ni kao precizna deiksa ni kao precizna anafora. Ako lice s obzirom na svoju osnovnu funkciju i situaciju nedvosmisleno ukazuje upravo na određene prisutne osobe ili u skladu s pravilima anafore zastupa neku ranije relativno jasno određenu osobu ili skupinu osoba, onda je posrijedi upotreba lica kao oznake diskursnih uloga, tj. deiktičko-anaforička upotreba, a ne zamagljujuća upotreba. Između jedne i druge upotrebe, naravno, nema oštre granice. Skup ljudi označen opće upotrijebljenim licem u pravilu nije precizno određen, ali se pretpostavlja da obuhvaća sve one koji se uklapaju u konsituaciju u kojoj je lice upotrijebljeno. To mogu biti svi ljudi koji su ikad živjeli i koji će ikad živjeti, tj. cijeli ljudski rod, ali i skup ljudi ograničen raznim parametrima – vremenom, prostorom i drugim elementima koje nameće konsituacija – pa se tako lice u općoj upotrebi može, primjerice, odnositi i na samo jednu obitelj u nekom relativno kratkom vremenskom rasponu. Štoviše, postoje slučajevi u kojima se lice u općoj upotrebi zapravo odnosi samo na govornika u nekom konkretnom slučaju, iako on taj slučaj predstavlja kao situaciju u kojoj bi se mogli naći ili su se možda nalazili i drugi. Što se tiče diskursnih uloga, sigurno je da se pri jednim općim upotrebama lica ima u vidu i govornik (u nekima se ima u vidu ponajprije govornik), dok je u drugima govornik svakako isključen. Ako je isključen govornik, u pravilu je isključen i adresat, pa ostaju samo treća lica. Ipak, samo opće upotrijebljeno lice, kao što je rečeno, u osnovi ne ukazuje izravno na diskursnu ulogu, već se ona u velikoj mjeri iščitava iz konteksta. Za opću su upotrebu lica karakteristični procesi koji se odvijaju u vremenu koje se također može smatrati u većoj ili manjoj mjeri općim (ponavljanje ili trajanje u dužem vremenskom odsječku), ali moguće su i kraće jednokratne situacije. Opće se upotrijebljeno lice u pravilu može parafrazirati sa *ljudi, čovjek, svi, većina*.

O neodređenosti je upotrebi lica riječ kad lice kao takvo u sprezi s konsituacijom označava bilo nepoznatu osobu ili osobe, bilo osobu ili osobe koje iz određenih razloga nije zgodno ili potrebno imenovati: zato što bi imenovanje bilo komplicirano, zato što su nebitne, zato što se iz konteksta podrazumijeva koja kategorija osoba bi mogla biti posrijedi, i sl. U slučaju neodređene upotrebe lica

nije riječ, kao u slučaju opće upotrebe, o svim osobama koje bi se mogle uklopiti u zadanu konsituaciju, nego najvjerojatnije samo o nekima, iako u nekim slučajevima postoji mogućnost da u nekom iskazu značenjska uloga u kojoj je ljudski entitet zastupljen neodređenim licem, vrijedi za sve osobe koje bi se mogle uklopiti u zadanu konsituaciju. Ipak, ako bi se to moglo smatrati sigurnim, onda ne bi bila riječ o neodređenoj upotrebi lica. U slučaju neodređene upotrebe lica broj osoba koje se imaju u vidu, ili nije poznat ili je nebitan. To može biti i jedna osoba i više njih, ali je uglavnom riječ o relativno malenu broju osoba. Pri neodređenoj se upotrebi lica u pravilu imaju u vidu samo treća lica. Osoba o kojoj se govori u neodređenom licu, u izvanjezičnoj stvarnosti teoretski može biti i adresat ako to govorniku nije poznato, ali je ta činjenica za jezik od sporedne važnosti. Nije sasvim jasno treba li postulirati i neodređenu upotrebu lica koja nedvosmisleno uključuje i govornika, ali to se ovdje ne čini.⁴² Za neodređenu su upotrebu lica jednokratni epizodični procesi karakterističniji nego procesi koji se ponavljaju ili traju u dužem vremenskom odsječku. Neodređeno se upotrijebljeno lice može parafrazirati sa *netko*, *stanovita osoba* / *stanovite osobe*, *nadležna institucija*, *za to zadužene osobe* i sl.

Termini su *oznaka nepreciziranih/zamagljenih ljudskih entiteta*, *zamagljujuće upotrebe lica* i sl. moji. Termina koji bi zamagljujuće upotrebe lica objedinjavao upravo onako kako se to ovdje čini, u literaturi, koliko mi je poznato, nema. Terminu su *zamagljujuće upotrebe lica* donekle bliski sljedeći termini iz literature: *konstrukcije proizvoljne interpretacije* (usp. primjerice Cabredo-Hofherr 2003, Malamud 2013 i Bunčić 2018), *bezlična upotreba zamjenica za ljudsko* (van der Auwera – Gast – Vanderbiesen 2012) i referencijska bezličnost (Creissels 2019: 5). Konceptija je proizvoljne interpretacije, koja se odnosi ponajprije na zamagljujuće treće lice množine, problematična jer se proizvoljna interpretacija definira kao odsutnost antecedenta. Naime, antecedenta nema ni pri uobičajenoj deiktčkoj upotrebi lica.⁴³ Osim toga, referent zamagljujućega lica nije uvijek proizvoljna osoba. Termin pak *bezličnost* nije zgodan jer se obično odnosi ili na subjekt ili na aktora, a zamagljujuće lice, kao što će se vidjeti, u pravilu može imati razne sintaktičke i semantičke uloge. Osim toga, među bezlične zamjenice za ljudsko ubrajaju se i zamjenice poput njemačkoga *man*, pa čak i tipične neodređene zamjenice poput njemačkoga *jemand*, dok se termin *zamagljenost* odnosi isključivo na specifične upotrebe lica. Zamagljujuće upotrebe lica u hrvatskom, kao sredstvo kojim se označavaju neodređene osobe ili osobe više ili manje općenito, nadopunjuju se i u određenoj mjeri konkuriraju s drugim sredstvima slične funkcije: ponajprije

42 Takva bi se »neodređenost« mogla postulirati, primjerice, za ruski, ali u hrvatskom svakako nema potrebe za tim.

43 Pretpostavljam da su lingvisti koji upotrebljavaju termin *proizvoljna interpretacija*, toga svjesni, ali prešutno ili konvencijom tu činjenicu zanemaruju.

pasivima, neodređenim zamjenicama i imenicama kao *čovjek*,⁴⁴ *čeljade*. Međusoban bi odnos tih kategorija tek trebalo istražiti.

Zamagljenost se ljudskih entiteta u hrvatskom standardnom jeziku u osnovi može izraziti svim licima u oba broja osim trećega lica jednine, ali se većinom izražava drugim licem jednine, te prvim i trećim licem množine, dok se ostalim licima izražava više ili manje rubno. U supstandardnom/dijalektalnom hrvatskom moglo bi se možda govoriti i o zamagljujućem trećem licu jednine. Drugim se licem jednine i prvim licem množine izražava općenitost, a trećim licem množine općenitost i neodređenost. Slijedi kratak pregled zamagljujuće upotrebe lica u hrvatskom jeziku. Za detaljniji bi pregled valjalo provesti zasebno opsežnije istraživanje.

3.2. Opće drugo lice

Opće je drugo lice vjerojatno najčešće zamagljujuće lice u hrvatskom jeziku. Ono u rečenici može imati bilo koju sintaktičku, odnosno semantičku ulogu koju može imati i adresatno drugo lice, a nipošto nije ograničeno samo na ulogu subjekta, odnosno aktora. Štoviše, opće drugo lice može doći i kao pokazna (lična) posvojna zamjenica. U ruskom je nesubjektne upotrebe općega drugoga lica uočio Jurij Pavlovič Knjazev (Knjazev 2014: 326). Kad je subjekt, hrvatsko se opće drugo lice može i ne mora izreći ličnom zamjenicom. Isto tako, u slučajevima u kojima postoje i naglašeni i enklitički oblici ličnih zamjenica (genitiv, dativ, akuzativ), opće drugo lice može biti zastupljeno bilo naglašenom bilo nenaglašenom ličnom zamjenicom.

[49] *Znaš kako to ide: misliš da je sve lako u životu kad se tebe ne tiče. A kad se tebe tiče, onda malo drukčije razmišljaš.*

[50] *Nikad ne znaš što te čeka u životu.*

[51] *Tako to biva: mučiš se, radiš, a onda drugi troše tvoj novac. Ti radiš, a drugi uživaju: nema smisla.*

[52] *Ma ne možeš ti takvim ljudima ništa objasniti.*

Opće drugo lice u hrvatskom dolazi s raznim finitnim glagolskim oblicima.

[53] *Godinama se mučiš i onda ti poplava uništi sve što si stekao. Radio ili ne radio, isto ti je.*

[54] *Takav je on: pričaj ti njemu koliko hoćeš, ali mu ništa nećeš dokazati.*

Zamagljujuća se upotreba drugoga lica nije razvila slučajno. Naime, opće drugo lice nerijetko služi da bi se adresat »postavio na mjesto«, tj. uživio u situaciju, referenta lica. Referent je pak općega drugoga lica nerijetko govornik. U tom smislu upotreba općega drugoga lica može biti donekle paradoksalna: situacija koja se

44 O imenici *čovjek* u zamagljujućoj funkciji v. Kordić 2002: 49 sqq.

tiče govornika poopćava se i ujedno se prikazuje kao da se tiče upravo adresata. Naravno, situacija se ne mora ticati govornika, iako je to moguće, a i funkcija senzibiliziranja adresata može jednostavno izbljedjeti i svesti se na »obično« poopćavanje. Ipak, među općim i adresatnim drugim licem postoji određena semantička povezanost.

Bez obzira na tu povezanost opće se i adresatno drugo lice mogu u određenoj mjeri formalno razlikovati. Riječ je o razlikovanju po kriteriju koji bi se mogao nazvati *osjetljivost na adresata*⁴⁵ i *referenta lica*. Adresatno je drugo lice osjetljivo na broj adresata⁴⁶ i eventualnih pratećih trećih lica (tj. ima jedninu i množinu), na spol (razlike u rodu) te na društveni odnos prema adresatu (socijalna deiksa). Opće je pak drugo lice u nekim govorima neosjetljivo ili gotovo neosjetljivo na adresata i referenta lica, dok u drugim govorima, u kojima su granice među adresatnim i općim drugim licem donekle nejasne, postoji veća ili manja osjetljivost na adresata i referenta.

Dobar je primjer neosjetljivosti na adresata i referenta lica govor Kukljice na otoku Ugljanu. U Kukljici opće drugo lice dolazi u jednini bez obzira na broj adresata, a referent lica općenito ne utječe na broj. U množini ono može doći samo pri nužnoj kvantifikaciji kao u 55. Množina je pri nužnoj kvantifikaciji nužna, i nema veze s osjetljivošću na adresata i referenta. Isto tako, s kukljičkim općim drugim licem kongruira gotovo samo muški rod bez obzira na spol adresata ili referenta lica (56), a iznimke su sasvim rijetke. I konačno, općim se drugim licem u kukljičkom govoru ne može izraziti socijalna deiksa u odnosu na adresata, a u odnosu na referenta se socijalna deiksa općenito ne izražava. Može se pretpostaviti da se osjetljivost na referenta može očitovati samo u rodu. Međutim, valjalo bi istražiti kako se opće drugo lice ponaša u raznim govorima kad su adresat i referent lica različita spola.

[55] *Jâ znân, mî smo njêmu nosîli – svâki kî je trîsje imâ – dâset lîtor vînâ ka bi istoçi; a ûn bi têbi dâ sardê slânih i kolâčov kolîko vas je u kûçi.*

[56] *Jesu u Zâdru sâ bêbe is mâterama ili su pòsebno? – Jâ mîslin da jê. [...] Jer prîje nî bilo, prîje su nosîli svâki trî ûre na prîsi, a ka bi rodî, ûnda ne bî dvajščêtre ûre.*⁴⁷

Zanimljiv je idući primjer iz Kukljice u kojem na opće drugo lice kao subjekt nezavisnoga infinitiva formalno ukazuje isključivo muški rod pridjeva *mòkar*.

[57] *Bôga mi nâ vo vrîme, jâ nê znon. Trî ûre stâti mòkar ûnde...*⁴⁸

45 Pri tom se pod nazivom *adresat* imaju u vidu i eventualna prateća treća lica jer, kao što znamo, drugo lice množine može obuhvaćati i entitete u neutralnoj diskursnoj ulozi.

46 U slučaju lica kao oznake diskursne uloge, referent je lica nositelj diskursne uloge, pa zato u vezi s diskursnim licem u pravilu nema smisla govoriti zasebno o referentu lica.

47 Govore dvije ženske osobe. Prema tome, i adresat je, a i tema (rodilja/rodilje), ženskoga spola.

48 Ženska osoba zaključuje da neće stavljati trajnu ondulaciju jer je hladno.

Primjer je veće osjetljivosti općega drugoga lica na adresata i vjerojatno na referenta osječki govor. U osječkom govoru množina općega drugoga lica pri većem broju adresata svakako nije nužna, a je li moguća pod utjecajem broja adresata, valjalo bi istražiti. Međutim, pri razgovoru ženskih osoba u kontekstima poput 58 uobičajen je ženski rod, a muški se rod doima pomalo apsurdno. Ipak, točan bi odnos dvaju rodova tek trebalo utvrditi. Doduše, poznata mi je osoba koja je, radeći kao profesorica u jednoj osječkoj gimnaziji krajem devedesetih godina, u razgovoru s razredom uz opće drugo lice upotrebljavala isključivo ženski rod, što je također ostavljalo pomalo neobičan dojam. Moglo bi se pretpostaviti da u nekim gradskim govorima postoji određena sloboda u kongruenciji s općim drugim licem jednine. U osječkom je govoru u općem drugom licu moguća i socijalna deiksa, tj. množina iz poštovanja ako se govori s adresatom kojemu se obraća sa *vi* (59). Valjalo bi ipak istražiti je li takva upotreba dosljedna ili je nekako ograničena. Standardne gramatike ne opisuju i ne propisuju upravo obrađene parametre.

[58] *Prīje nije baš bilo zgōdno ak si ōstala trūdna, a nisi ūdana.*

[59] *Ja nē znam ōpće kākō vī svī u zgrādi dōzvolite tē mačkētine i i i i i... Fūj! – Rēkla sam jā tō stō pūtā, ali... – Pa fūj. Pa sāmō kad ūdete u zgrādu, ōsjeti se tāj smrād.*

Opće se drugo lice množine (nije sasvim sigurno je li množina povezana s brojem adresata ili sa socijalnom deiksom ili i s jednim i s drugim) često susreće i u pisanom jeziku (60). Može se pretpostaviti da se opće drugo lice u nekim takvim slučajevima upotrebljava pod utjecajem engleskoga.

[60] *Kad ljudima uskratite istinu, prava objašnjenja i transparentne odgovore, oni će potražiti alternativna rješenja i otvorit ćete vrata teorijama zavjere.*⁴⁹

U razgovornom je jeziku opće drugo lice u pravilu u jednini, a u množini je obično pri socijalnoj deiksi (u govorima u kojima je takva socijalna deiksa moguća) ili pri nužnoj kvantifikaciji. Ipak, postoji i nešto drugačije opće drugo lice množine, o kojem v. 3.5.

3.3. Opće prvo lice množine

U slučaju je prvoga lica množine zamagljujuća funkcija od deiktičko-anaforičke razgraničena slabije nego u slučaju drugoga lica jednine i trećega lica množine. Situacija je takva s jedne strane zato što i prvo lice množine koje možemo smatrati općim, u pravilu uključuje govornika koji se ne razlikuje osobito od govornika pri deiktičko-anaforičkoj upotrebi prvoga lica množine. Tako se u poslovicama 61-64 prvo lice množine odnosi na ljude općenito⁵⁰, a svakako barem djelomično i na au-

⁴⁹ Izvor: <https://www.monitor.hr/zasto-tako-rado-vjerujemo-teorijama-zavjera>.

⁵⁰ To nipošto ne znači da se odnosi na sve ljude (usp. 63).

tore poslovice. S druge strane, autor primjera 65 možda uopće ne vjeruje teorijama zavjere. Kao što pokazuju primjeri 62-64, i opće prvo lice množine može imati razne sintaktičke i semantičke uloge, a nipošto nije ograničeno samo na subjekt.

[61] *Zdravlje ne cijenimo dok se ne razbolimo.*⁵¹

[62] *Crjepovi koji nas štite od kiše izrađeni su za lijepa vremena.*

[63] *Kad nam se sreća smiješi, sretnemo prijatelje; kad nam okrene leđa, sretnemo lijepu ženu.*

[64] *Nekad ni sami ne znamo što je za nas dobro.*

[65] *Zašto tako rado vjerujemo teorijama zavjera?*⁵²

Od »sveopćega« je prvoga lica množine kao u prethodnim primjerima deiktičko-anaforičkomu prvomu licu množine još bliže nešto konkretnije prvo lice množine, koje bi se također moglo smatrati općim. Ipak, koliko-toliko točne granice općega prvoga lica množine u hrvatskom tek bi trebalo utvrditi. Takvo konkretnije 1. l. mn. za razliku od »sveopćega« može biti i kontrastivno, pa se može izricati i nominativnim *mi* odnosno naglašenim zamjenicama u dativu i akuzativu/genitivu.

[66] *Mi smo nekad puno više radili nego što se radi danas.*

»Sveopće« 1. l. mn. uvijek kongruira s muškim rodом. U slučaju bi konkretnijih upotreba situaciju valjalo istražiti. U supstandardu i dijalektima će situacija biti osobito složena jer barem u dijelu hrvatskih govora uz 1. l. mn. koje se odnosi isključivo na ženske osobe može doći pridjevska riječ u muškom rodu, npr. ženska osoba o sebi i prijateljici govori *svašta smo kupili* (Osijek). Upotreba roda uz sva lica u množini u raznim govorima općenito zahtijeva detaljnije istraživanje.

3.4. Zamagljujuće treće lice množine

Budući da u hrvatskom standardnom jeziku nema zamagljujućega trećega lica jednine, ovdje o zamagljujućem trećem licu množine govorim skraćeno kao o zamagljujućem trećem licu. Zamagljujuće treće lice pokriva dosta širok spektar konstrukcija s nepreciziranim subjektom, a izražavanje se nepreciziranoga subjekta može smatrati njegovom osnovnom funkcijom. Zato ono epitet »zamagljujuće« zaslužuje više od ostalih lica u zamagljujućoj funkciji. Subjekt u zamagljujućem trećem licu moguće je podijeliti na tri osnovna semantička tipa: neodređen (netko (67)), poluneodređen (neka ustanova i sl., odnosno neki od članova te ustanove (68)) i opći (više ili manje svi koji dolaze u obzir u određenoj konsituaciji: sugrađani, ljudi kao takvi (69)). Ta tri tipa pokrivaju većinu upotreba, ali, naravno, nađe se i poneki primjer koji se teško uklapa u navedenu podjelu.

51 Izvor primjera 61-64: <https://sites.google.com/site/rajickibistrici/zabavni-kutak/kineske-poslovice>.

52 Izvor: <https://www.monitor.hr/zasto-tako-rado-vjerujemo-teorijama-zavjera>.

[67] *U ratu su mi ubili brata.*

[68] *Pravio je nered, pa su ga priveli.*

[69] *Istina je da je to rutinska operacija, ali od rutinskih operacija obično i umiru.*

Tri su semantička tipa međusobno vrlo blisko povezana. Štoviše, moglo bi se reći da je riječ o jednom značenju koje se različito interpretira ovisno o konsituaciji. S tim u vezi sve upotrebe zamagljujućega trećega lica dijele mnoge zajedničke osobine. Kao što su opće drugo lice jednine i opće prvo lice množine semantički povezani s istim oblicima u deiktičko-anaforičkoj upotrebi, tako je i zamagljujuće treće lice množine semantički povezano s deiktičko-anaforičkim trećim licem množine. Veza postoji ponajprije s deiktičkom komponentom trećega lica. S tim se u vezi subjekt u zamagljujućem trećem licu koncipira kao skupina (ili pojedinac) koja ne uključuje govornika i adresata. Naravno, u slučaju poneke više ili manje opće tvrdnje ono što vrijedi za subjekt u zamagljujućem trećem licu može na podjednak način vrijediti i za govornika (a tako i za adresata), ali govornik to pri upotrebi zamagljujućega trećega lica nema na umu. S druge strane, u hrvatskom je nemoguća upotreba zamagljujućega trećega lica s pomakom empatije koja označava upravo govornika kao u ruskom.⁵³ Ni broj u slučaju zamagljujućega trećega lica nije sasvim beznačajan. Tako se zamagljujuće treće lice u hrvatskom upotrebljava kad je sigurno riječ o više osoba ili kad se ne zna je li riječ o jednoj osobi ili o više njih. Međutim, ako je sasvim vjerojatno riječ o jednoj osobi, zamagljujuće je treće lice u hrvatskom, za razliku od ruskoga, u pravilu nemoguće.⁵⁴ Iznimka je od toga pravila slučaj kad je govorniku poznato da je subjekt jedna osoba i koja je to osoba, ali on svjesno situaciju izlaže tako kao da je identitet subjekta nepoznat. Tako netko može reći *ubili su mi brata* da ne ulazi u pojedinosti, iako, recimo, zna da mu je brata ubio susjed.

Rečeno je da zamagljujuće treće lice označava nepreciziran subjekt. Riječ je o ljudskim entitetima, koji bi, kad bi bili izrečeni, funkcionirali kao subjekt u nominativu. Naime, subjektno se zamagljujuće treće lice, barem u hrvatskom standardnom jeziku, ne izriče zamjenicom, nego je zastupljeno samo glagolskim nastavkom. Pitanje je je li moguće zamagljujuće treće lice u nekom drugom padežu osim nominativa. Za odgovarajuće se treće lice u ruskom, koje je vjerojatno najbolje proučeno, u osnovi pretpostavlja samo funkcija nominativnoga subjekta, iako se u literaturi⁵⁵ navodi i jedan primjer u kojem je moguće pretpostaviti takvo treće lice množine u dativu zastupljeno nulom. U hrvatskom bi se možda isto moglo govoriti o nuli kao nesubjektnom zamagljujućem trećem licu u primjerima poput **70** (usp.

⁵³ Primjeri kao *кому говорят?* u značenju *kome (ja) govorim?*, usp. Bulygina – Šmel'ev 1997: 341.

⁵⁴ Tako u hrvatskom nije moguće treće lice množine u rečenicama kao rus. *стучат в дверь*, nego će se reći *netko kuca (na vrata)*.

⁵⁵ Золотова, Онипенко, Сидорова 2004: 115 sq.

sa **71**, gdje je riječ o trećem licu kao oznaci diskursne uloge, pa je neizravan objekt izražen zamjenicom).

[70] *Ako me budu tražili, reci da me nema.*

[71] *Ako me budu tražili Ivan i Marija, reci im da me nema.*

Ipak, pitanje je treba li u primjerima poput **70** pretpostavljati nulu ili uopće ne treba pretpostavljati neizravan objekt slično kao što uz *jedem* ne pretpostavljamo nulti izražen objekt, iako subjekt svakako jede nešto. Međutim, zamagljujućim se trećim licem koje nije gramatički subjekt, može smatrati nenaglašena (rjeđe naglašena) lična zamjenica u dijelnom genitivu kad označava više ili manje općenito ljude. Riječ je o dijelnom genitivu koji može stajati uz oznaku količine koja dolazi u raznim sintaktičkim funkcijama, te biti samostalan i pri tom odgovarati subjektu ili objektu.

[72] *Malo ih je poput nje.*

[73] *Znam ja više njih koji se boje zubara.*

[74] *Ima ih koji kažu da to ime nešto znači (a ima ih i koji kažu da to ime ništa ne znači).⁵⁶*

Sa zamagljujućim trećim licem kongruira muški rod pridjevskih riječi (usp. **67** i **70**). Nije jasno jesu li mogući uvjeti u kojima bi sa subjektivnim zamagljujućim trećim licem dolazio ženski rod. To je vjerojatno ipak moguće u nekim slučajevima u kojima konsituacija potpuno ili gotovo potpuno isključuje mogućnost pretpostavke muškaraca kao subjekta. Međutim, na dijelni se genitiv zamagljujućega trećega lica može nadovezati odnosna zamjenica u ženskom rodu kao u **75**, a slično vrijedi i za dijelni genitiv općega 1. l. mn. (**76**).

[75] *Ima ih koje lako podnose⁵⁷ porod.*

[76] *Ima nas koje lako podnosimo porod.*

Unatoč opisanoj specifičnosti takve dijelne genitive vjerojatno ipak ne treba izdvajati iz općega 1. l. mn. i zamagljujućega 3. l. kao kategorijā. Zanimljiv je i odnos dijelnih genitiva dvaju spomenutih lica u šaljivom primjeru **77**. Naime, dva se različita opća lica, bez obzira na to što imaju određene veze s licem kao oznakom diskursnih uloga, izvan ludičke funkcije jezika u pravilu međusobno ne kontrastiraju s obzirom na diskursne uloge⁵⁸ upravo zato što su to opća

⁵⁶ Primjer iz Kordić 1995: 68.

⁵⁷ Treće je lice glagola ovdje već anaforičko.

⁵⁸ Donekle je iznimno polukonkretno 1. l. mn., ali ni u slučaju takve upotrebe nije moguće kontrastiranje koje polazi upravo od diskursnih uloga, a ne od nečega drugoga. Naime, u primjerima poput *mi smo nekad radili tako i tako, a danas rade tako i tako*, kontrast polazi od generacijske i vremenske razlike, a razlika u diskursnim ulogama je sporedna. Diskursne se uloge kao takve ne kontrastiraju ni u **80**. U **80** se jednostavno cijepa opći entitet, ali prvo i drugo lice ne označavaju diskursne uloge.

lica.⁵⁹ Međutim, pri igri jezikom svojevrsno je kontrastiranje moguće. Ipak, u primjeru nije riječ o pravom kontrastiranju jer su zamjenice nenaglašene.

[77] *Imā nas dōbrīh, a imā ih i lōšīh.*⁶⁰

Kao što se vidi iz primjera **68-70**, zamagljujuće treće lice množine dolazi uz razne glagolske oblike.

3.5. Rubna zamagljujuća lica

Rijetko u zamagljujućoj funkciji dolazi prvo lice jednine. Postoje dvije upotrebe zamagljujućega prvoga lica: primarna i sekundarna. U primarnoj upotrebi (**78** i **79**) referent je lica bilo koji pojedinac, a tipična je upotreba u iskazima u kojima se opisuju hipotetičke situacije. Sekundarna upotreba dolazi kao rezultat cijepanja općega ljudskoga entiteta (**80**). U obje upotrebe zamagljujuće prvo lice može imati razne sintaktičke, odnosno semantičke uloge.

[78] *Zamisli da odem ja, docent, do direktora – kad kažem ja, ne mislim na sebe, nego na bilo koga, to možeš biti i ti i docent Marić – i iz protesta dam otkaz.*⁶¹

[79] *Ako se od mene traži da nešto potpišem, onda se očekuje da mi se i razjasni što potpisujem.*

[80] *Vôde mo se dīgli u trī ūre. – U trī ūre? – Ê, i ūnda nā vesla gōri. Ako je bilo mālō vītra, ūnda dobrō bilo nā idro, a ko nē, vēsła. Unda pô pūta jâ, a pô pūta tī.*⁶²

Već se govorilo o općem drugom licu množine kao rezultatu nužne kvantifikacije te broja adresata i socijalne deikse. Osim toga, postoji i svojevrsno adresatno opće drugo lice množine koje graniči s »običnim« adresatnim drugim licem, a dolazi u suodnosu s polukonkretnim prvim licem množine. Tako se u vezi s iskazom iz **66** može postaviti pitanje **81**.

[81] *A koliko ste radili?*

Konačno, u govorima istočnobosanskoga i istočnohercegovačko-krajiškoga dijalekta štokavskoga narječja te u južnočakavskom dijalektu čakavskoga narječja mogu se čuti bezlične rečenice po značenju bliske rečenicama s neodređenim i poluneodređenim zamagljujućim trećim licem množine, tj. bezlične rečenice u kojima se zamišlja ljudski agens.⁶³

[82] *Kaznilo me.*

⁵⁹ Usp. *ima nas i pametnih i glupih*, gdje adresant očito ne svrstava sebe u obje skupine.

⁶⁰ Primjer potječe od profesora Ivana Jurčevića (spontani govor).

⁶¹ Primjer iz Kordić 2002: 20.

⁶² Kukljički govor.

⁶³ Usp. Lisac 2003: 86 i 104 te Lisac 2009: 154.

[83] *Simalo nas u kazalištu.*

Ipak, pitanje je treba li takve nestandardne upotrebe smatrati specifičnim zamagljujućim trećim licem jednine ili ne. U svakom slučaju, u takvim je primjerima doista posrijedi bezličnost, i to ljudska bezličnost budući da se u takvim rečenicama podrazumijeva ljudski agens.

4 ZAKLJUČAK

Kategoriji se lica u literaturi uglavnom ne posvećuje pozornost koju ta kategorija zaslužuje. To djelomično vrijedi za znanstvene radove, a još više za gramatike, kako domaće tako i strane. Osim šturosti, često je mana opisa kategorije lica povezivanje lica isključivo uz glagol i samim tim u europskim jezicima isključivo uz subjekt. Rjeđe se lice povezuje ponajprije uz zamjenice kao u Kordić 2002, što također nije uvijek najbolje rješenje. Uz to se u zapadnim opisima često zanemaruju zamagljujuće upotrebe lica.

U ovom sam radu nastojao ponuditi integralan opis lica u hrvatskom jeziku u kojem se lice promatra kao gramatička kategorija koja se formalno ostvaruje ponajprije ličnim zamjenicama i glagolskim nastavcima, ali i na neke druge načine. Funkcionalno je lice u hrvatskom jeziku relativno složeno. Dvije su osnovne funkcije označavanje diskursnih uloga i označavanje nepreciziranih ljudskih entiteta. Kao oznaka diskursnih uloga lice ima osnovnu upotrebu i transpozicije. Te transpozicije nisu jednostavno upotrebe jednoga lica za drugo, nego transpozicije lica u jeziku imaju specifične, u pravilu pragmatičke, funkcije čiji je cilj obično povećavanje uspješnosti komunikacije. S licem je, uglavnom kao oznakom diskursnih uloga, ali djelomično i s općim drugim licem, povezana i socijalna deiksa. Sva lica, uglavnom u oba broja, dolaze u hrvatskom i kao oznaka nepreciziranih entiteta, i pri tom također imaju različite pragmatičke funkcije i specifične formalne osobine, kojima se razlikuju od diskursnih lica.

Takav pristup kategoriji lica ima određene prednosti. Prednost je u prvom redu razdvajanje transpozicija i zamagljujućih upotreba lica, što dovodi do detaljnijega i sustavnijega funkcionalnoga i formalnoga opisa jednih i drugih. Za imenovanje upotreba kao što su opće drugo lice i druge bliske upotrebe lica primjenjuje se zajednički naziv *zamagljujuće upotrebe lica*, koji je adekvatniji od uobičajenoga termina zamjenice za ljudsku bezličnost jer, kao što se u radu pokazuje, nijedna zamagljujuća upotreba lica u hrvatskom standardnom jeziku nije isključivo subjektna, iako je zamagljujuće treće lice uglavnom subjektno. Ipak, mnoge osobine lica u hrvatskom još očekuju opsežnija istraživanja. Detaljnije bi valjalo opisati funkcije i pravila upotrebe pojedinih transpozicija lica, funkcionalne i formalne osobine socijalne deikse povezane s licem te značenja, funkciju i pravila

upotrebe, kao i formalne osobine zamagljujućih upotreba lica. Nadam se da će ovaj rad poslužiti kao poticaj za poneko od takvih istraživanja.

Dobar bi opis jezika trebao biti dosljedan, iscrpan i maksimalno jednostavan (Hjelmsov 1969: 11). Navedeno bi načelo vjerojatno potpisao svaki lingvist, premda bi se isto tako većina vjerojatno složila da glosematika nije njegova idealna realizacija. Pitanje je u kojoj mjeri to načelo zadovoljavaju opisi u kojima je za kategoriju lica teško naći mjesta. U manjim se gramatikama lice gotovo zaobilazi. U velikim je pak gramatikama poput Renzi – Salvi – Cardinaletti 1988 i 1995 te Zifonun i dr. 1997, koje teže sveobuhvatnosti, lice relativno dobro opisano. Međutim, takve se gramatike odlikuju relativno kompliciranom sistematizacijom građe, koja bi se u slučaju Zifonun i dr. 1997 mogla čak nazvati nepreglednošću. Ukratko bi se i donekle uopćeno moglo reći da su kratki opisi šturi, ali pregledni (ako ni zbog čega, onda zato što su kratki), dok su veći opisi, doduše, iscrpni, ali nepregledni i već samim time komplicirani. Prema tome, nameće se pitanje kako bi se mogla zadovoljiti oba sukobljena Hjelmslevljeva načela: i iscrpnost i jednostavnost. Odgovor možda leži u širem shvaćanju sintakse, kakvo zagovara i Wackernagel, tj. o takvu shvaćanju po kojem bi sintaksa imala tri dijela: 1. dio o upotrebi pojedinih vrsta riječi, 2. dio o upotrebi oblika (o gramatičkim kategorijama⁶⁴) i 3. dio o strukturama.⁶⁵ Takva se sintaksa, koja između ostaloga potpuno obuhvaća i gramatičku semantiku, shvaća šire od onoga što podrazumijeva sam termin *sintaksa* (*skladnja*), ali, kako se čini, omogućava opis jezika koji bi bio ujedno iscrpan (kategorije kao lice, broj, upotreba čestica itd. ne bi bile marginalne) i jednostavan (u svakom slučaju pregledan).

LITERATURA

- Belaj – Tanacković Faletar 2017** = Branimir Belaj – Goran Tanacković Faletar, *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika. Sintaksa jednostavne rečenice*, Zagreb: Disput, 2017.
- Brač 2017** = Ivana Brač, Instrumental u kopolativnim rečenicama, *Fluminensia* 20.1 (2017), 29–45.
- Bulygina – Šmel'ev 1997** = Татьяна В. Булыгина, Алексей Д. Шмелёв, *Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики)*, Moskva: Школа «Языки русской культуры», 1997. [Tačjana V. Bulygina, Aleksej D. Šmel'ev, *Jazykovaja konceptualizacija mira (na materiale ruskoj grammatiki)*, Moskva: Škola «Jazyki ruskoj kul'tury», 1997]
- Bunčić 2018** = Daniel Bunčić, Impersonal constructions in Slavic languages and the agentivity of the verb, *Deutsche Beiträge zum 16. internationalen Slavistenkongress*, ur. Sebastian Kempgen – Monika Wingender – Franz Norbert, Wiesbaden: Harrassowitz 2018, 101–110.
- Cabredo-Hofherr 2003** = Patricia Cabredo-Hofherr, Arbitrary readings of 3pl pronominals, *Proceedings of Sinn und Bedeutung 7*, ur. Matthias Weisgerber, Konstanz: Universität Konstanz 2003, 81–94.

⁶⁴ Barem o dijelu njih: rod bi vjerojatno ipak bilo bolje obrađivati u trećem dijelu.

⁶⁵ Misli se na strukture od skupine do složene rečenice, pa i diskursa. Doduše, poglavlja u tom dijelu sintakse ne bi trebala odgovarati pojedinim strukturnim razinama, nego bi pri strukturiranju trebalo uzimati u obzir i fenomene koji presijecaju više razina poput reda riječi i kongruencije.

- Creissels 2019** = Denis Creissels, Impersonal constructions in typological perspective, *Sixteenth conference on typology and grammar for young scholars, Russian academy of sciences, Institute for linguistic studies*, 2019, <https://www.youngconfsfb.com/application/files/2615/7480/4139/Creissels-Impers.Constr.pdf>.
- Faßke 1981** = Helmut Faßke, *Grammatik der obersorbischen Schriftsprache der Gegenwart. Morphologie*, Bautzen: Domowina, 1981.
- Fillmore 1975** = Charles Fillmore, *Santa Cruz lectures on deixis 1971*, Bloomington (Indiana): Indiana University Linguistics Club, 1975.
- Hjelmslev 1969** = Louis Hjelmslev, *Prolegomena to a theory of language*, Madison – Milwaukee – London: The University of Wisconsin Press, 1969.
- Houtzagers 2018** = Hubrecht Peter Houtzagers, The honorific third person plural in Slavic, *Russian linguistics* 42 (2018), 1–26.
- Huang 2006** = Yan Huang, *Pragmatics*, Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Huddleston – Pullum 2002** = Rodney Huddleston – Geoffrey Pullum, *The Cambridge grammar of the English language*, New York: Cambridge University Press, 2002.
- Idiatov 2007** = Dmitry I. Idiatov, *A typology of non-selective interrogative pronominals*, doktorski rad, Universiteit Antwerpen, 2007.
- Ivić 2005** = Милка Ивић (ur.), *Прилози граматици српског језика. Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*, Београд: Матица српска, 2005.
[Milka Ivić (ur.), *Prilozi gramatici srpskoga jezika. Gramatika savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica*, Beograd: Matica srpska, 2005.]
- Jespersen 1924** = Jens, Otto Harry Jespersen, *The philosophy of grammar*, London: George Allen and Unwin Limited, 1924.
- Katičić 1991** = Radoslav Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika: nacrt za gramatiku*, Zagreb: HAZU, 1991.
- Knjazev 2014** = Юрий П. Князев, Обобщённо-личные употребления форм 2-го лица в русском языке, *Acta linguistica Petropolitana. Труды Института лингвистических исследований* 10.3 (2014): 324–340.
[Jurij P. Knjazev, Obobščénno-ličnye upotreblenija form 2-go lica v russkom jazyke, *Acta linguistica Petropolitana. Trudy Instituta lingvističeskikh issledovanij* 10.3 (2014), 324–340.]
- Kordić 1995** = Snježana Kordić, *Relativna rečenica*, Zagreb: Matica hrvatska, 1995.
- Kordić 2002** = Snježana Kordić, *Riječi na granici punoznačnosti*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2002.
- Levinson 1983** = Stephen Curtis Levinson, *Pragmatics*, Cambridge i dr.: Cambridge University Press, 1983.
- Lisac 2003** = Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija 1: hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2003.
- Lisac 2009** = Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija 2: čakavsko narječje*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009.
- Lončarić 1996** = Mijo Lončarić, *Kajkavsko narječje*, Zagreb: Školska knjiga 1996.
- Malamud 2013** = Sophia Malamud, (In)definiteness driven typology of arbitrary items, *Lingua* 126 (2013), 1–31.
- Manning 2001** = On social deixis, *Anthropological linguistics* 43.1 (2001), 54–100.
- Marković 2012** = Ivan Marković, *Uvod u jezičnu morfologiju*, Zagreb: Disput, 2012.
- Mišeska Tomić 2004** = Olga Mišeska Tomić, The Balkan Sprachbund properties: an introduction, v: *Balkan syntax and semantics*, ur. Olga Mišeska Tomić, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2004, 1–55.
- Nicolova 1986** = Руселина Ницолова, *Българските местоимения*, София: Наука и изкуство, 1986.
[Ruselina Nicolova, *Bălgarskite mestoimenija*, Sofija: Nauka i izkustvo, 1986.]
- Padučeva 2017** = Елена В. Падучева, Референциальный статус именной группы, *Проект корпусного описания русской грамматики*, 2017, <http://rusgram.ru/>.
[Elena V. Padučeva, Referencial'nyj status imennoj grupy, *Proekt korpusnogo opisanija russkoj grammatiki*, 2017, <http://rusgram.ru/>.]

- Pišković 2011** = Tatjana Pišković, *Gramatika roda*, Zagreb: Disput, 2011.
- Plungjan 2016** = Vladimir A. Plungjan, *Opća morfologija i gramatička semantika. Uvod u problematiku*, Zagreb: Srednja Europa, 2016.
- Renzi – Salvi – Cardinaletti 1988** = Lorenzo Renzi – Giampaolo Salvi – Anna Cardinaletti (ur.), *Grande grammatica italiana di consultazione I: la frase; i sintagmi nominale e preposizionale*, Bologna: Il Mulino, 1988.
- Renzi – Salvi – Cardinaletti 1995** = Lorenzo Renzi – Giampaolo Salvi – Anna Cardinaletti (ur.), *Grande grammatica italiana di consultazione III: tipi di frase, deissi, formazione delle parole*, Bologna: Il Mulino, 1995.
- Sadock 1974** = Jerrold Sadock, *Toward a linguistic theory of speech acts*, New York – San Francisco – London, Academic Press, 1974.
- Siewierska 2004** = Anna Siewierska, *Person*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Švedova 1980** = Наталья Ю. Шведова (gl. ur.), *Русская грамматика I*, Moskva: Nauka, 1980.
[Natalija Ju. Švedova (gl. ur.), *Russkaja grammatika I*, Moskva: Nauka, 1980.]
- van der Auwera – Gast – Vanderbiesen 2012** = Johan van der Auwera – Volker Gast – Jeroen Vanderbiesen, Human impersonal pronoun uses in English, Dutch and German, *Leuvense bijdragen* 98 (2012), 27–64.
- Wackernagel 1926** = Jacob Wackernagel, *Vorlesungen über Syntax. Erste Reihe*, Basel: Verlag Emil Birkhäuser und Companie, 1926.
- Zifonun i dr. 1997** = Gisela Zifonun i dr., *Grammatik der deutschen Sprache* 1–3, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1997 (Schriften des Instituts für Deutsche Sprache 7).
- Zolotova – Onipenko – Sidorova 2004** = Галина А. Золотова – Надежда К. Ониненко – Марина Ю. Сидорова, *Коммуникативная грамматика русского языка*, Moskva: Nauka, 2004.
[Galina A. Zolotova – Nadežda K. Onipenko – Marina Ju. Sidorova, *Kommunikativnaja grammatika russkogo jazyka*, Moskva: Nauka, 2004.]

POVZETEK

Oseba v hrvaškem jeziku: uvod v problematiko

Prispevek opisuje različne rabe kategorije osebe v hrvaškem jeziku. Opis je osredotočen predvsem na rabo v hrvaškem standardnem jeziku, vendar so omenjeni tudi nekateri narečni in nestandardni pojavi. V prispevku uporabljamo celovit pristop k slovnični kategoriji osebe, ki se izraža predvsem z osebnimi zaimki in glagolskimi končnicami, ampak tudi z drugimi načini. Pri tem je posebej izpostavljeno, da oseba ni kategorija, ki se nanaša izključno na osebek, temveč lahko označuje vse entitete v povedi. Podan je opis osebe kot označevalca diskurzivnih vlog, poleg tega je posebej izpostavljen način izražanja zabrisane oz. manj znane osebe.

V okviru osebe kot označevalca diskurzivnih vlog so obravnavani osnovni pomeni osebe, njihova prenesena raba in družbeni deiksis, povezan z osebo.

Termin »zabrisana oseba« se zdi bolj primeren kot zaimki za človeško brezosebnost (*human impersonal pronouns*), prvič, ker gre pravzaprav za rabe osebe, in ne za posebne zaimke, kot je nemški *man*; drugič, te rabe osebe lahko označujejo poleg slovničnega osebkata tudi druge skladenjske vloge.

Nekoliko podrobneje je opisana splošna raba druge osebe, splošna raba prve osebe množine in zabrisana tretja oseba množine, medtem ko so ostale zabrisane osebe opisane krajše.

SUMMARY

Person in Croatian: an Introduction

This article describes the various uses of grammatical person in Croatian, focusing on standard Croatian but also mentioning certain dialect and non-standard features. It applies a holistic approach to grammatical person, which is primarily expressed with personal pronouns and verb endings, but also through other means. It highlights the fact that person is not a category that refers exclusively to the subject, but it can denote all the entities within a sentence. Person is described as a discourse role marker, and special attention is dedicated to the manner of expressing an obfuscated or less well-known person.

Within the context of person as a discourse role marker, the basic meanings of person, its figurative meanings, and person-related social deixis are discussed. The term *obfuscated person* seems more appropriate than the term *human impersonal pronouns* because, first of all, this has to do with the use of person and not special pronouns, such as German *man*, and second, in addition to the grammatical subject, these uses of person can also denote other syntactic roles.

The general use of the second person, the general use of the first person plural, and the obfuscated third person plural are described in somewhat greater detail, with brief descriptions provided for other obfuscated persons.

MATEJ ŠEKLI

IZVOR PRIPON *-AR*, *-LJ-AR* IN *-N-AR* V SLOVENŠČINI

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.2.05](https://doi.org/10.3986/JZ.29.2.05)

V prispevku je obravnavan izvor pripon *-ar* (*kajžar*, *gruntar*, *kočar*, *bajtar*), *-lj-ar* (*kajžljjar*, *kočljjar*, *bajtljjar*) in *-n-ar* (*gruntnar*, *kočnar*, *bajtnar*) v narečni in knjižni slovenščini. Pripona *-ar* je bila namreč v slovenščino podedovana iz praslovanščine in skozi zgodovino slovenščine dodatno prevzemana iz (bavarske) stare, srednje in nove visoke nemščine, zloženi priponi *-lj-ar* in *-n-ar* pa sta v (narečno) slovenščino prišli iz (bavarske) visoke nemščine. Nadalje je na osnovi spoznanj germansko-slovanskega nadomestnega glasoslovja podana natančnejša interpretacija starogermanskega vira praslovanske prevzete pripone **-arъ*.

Ključne besede: besedotvorje, izposojenka, pripone *-ar*, *-lj-ar*, *-n-ar*, praslovanščina, slovenščina, gotščina, (bavarska) visoka nemščina

The Origin of the Suffixes *-ar*, *-lj-ar*, and *-n-ar* in Slovenian

The article discusses the origin of the suffixes *-ar* (e.g., *kajžar* ‘cottager’, *gruntar* ‘big land-owner’, *kočar*, *bajtar*, both ‘cottager’), *-lj-ar* (e.g., *kajžljjar*, *kočljjar*, *bajtljjar*, all ‘cottager’), and *-n-ar* (*gruntnar*, *kočnar*, *bajtnar*, all ‘cottager’) in dialect and standard Slovenian. The suffix *-ar* was inherited into Slovenian from Proto-Slavic. In addition, throughout the history of Slovenian the suffix in question was successively re-borrowed from (Bavarian) Old, Middle, and New High German. Similarly, the compound suffixes *-lj-ar* and *-n-ar* penetrated the Slovenian dialects from (Bavarian) High German. Furthermore, on the basis of Germanic–Slavic substitutional phonology, a more precise interpretation of the Germanic source of the Proto-Slavic borrowed suffix **-arъ* is offered.

Keywords: word formation, loanword, suffixes *-ar*, *-lj-ar*, *-n-ar*, Proto-Slavic, Slovenian, Gothic, (Bavarian) High German

1 Uvod

V narečni in knjižni slovenščini se pojavljajo številne samostalniške izpeljanke s pripono *-ar*, ki imajo lahko naslednji besedotvorni pomen (Bajec 1950: 25):¹ (1) izsamostalniški samostalniček na *-ar* z besedotvornim pomenom *opravkar* (*nomen*

Matej Šekli ■ Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta ■ matej.sekli@ff.uni-lj.si ■

 <https://orcid.org/0000-0002-1886-3723>

- 1 Kjer to ni posebej navedeno, je gradivo iz *Nemško-slovenskega slovarja* (1894–95) Maksa Pleteršnika (Pleteršnik 1894–95) in *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991) (SSKJ) oz. *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* 2 (2014) (SSKJ2).

actoris) ali *nosilec povezave* (*nomen relationis*):² *drva* → *drvár*, *míza* → *mizár*, *víno* → *vinár*; ob prostorskem slovarskem pomenu besedotvorne postave se pojavlja ožji besedotvorni pomen *prebivalec* (*nomen originis*): *dolína* → *dolínar*, *hríb* → *hríbar*, *grápa* → *grápar*, *Bača* → *Bačar*, *Rafut* → *Rafutar*; (2) izglagolski samostalniški na -ar z besedotvornim pomenom *vršilec dejanja* (*nomen agentis*): *rováti*, 1. os. ed. sed. *rújem* → *rovár*, *strojiti* → *strojár*; (3) samostalniški na -ar je (zaradi tričlenske besedotvorne verige) lahko interpretiran kot izsamostalniški ali izglagolski: *bârva* → *bârvati* → *bârvar*; (4) primer, ko je samostalniški na -ar izpridevniški: *vřt* → *vřten* → *vrtnár*. Izpeljanke na -ar glede na svoj slovarski (leksikalni) pomen pomenijo živo (*animatum*), natančneje človeško (*personale*), ter imajo pogosto leksikalizirani pomen *poklic* (*nomen professionis*).³ V narečni slovenščini pa se poleg številnih izpeljank na -ar (*kâjža* → *kâjžar*, *grũnt*, rod. ed. *grũnta* → *grũntar*, *kôčča* → *kôčcar*, *bâjta* → *bâjtár*) pojavljajo maloštevilne izsamostalniške izpeljanke z zloženima priponama -lj-ar (*kâjža* → *kajžljár*, *kôčča* → *kočljár*, *bâjta* → *bajtljár*) in -n-ar (*grũnt*, rod. ed. *grũnta* → *gruntnar*, *kôčča* → *kočnar*, *bâjta* → *bajtnar*) z besedotvornim pomenom *opravkar* ali *nosilec povezave*.⁴

V nadaljevanju je obravnavan izvor pripon -ar (*kâjžar*, *grũntar*, *kôčcar*, *bâjtár*), -lj-ar (*kajžljár*, *kočljár*, *bajtljár*) in -n-ar (*gruntnar*, *kočnar*, *bajtnar*) v narečni in knjižni slovenščini. Pripona -ar je bila namreč v slovenščino podegovana iz praslovanščine (kamor je bila prevzeta iz nekega starogermanskega jezika), skozi zgodovino slovenščine dodatno prevzemana iz (bavarske) visoke nemščine, zloženi priponi -lj-ar in -n-ar pa sta v (narečno) slovenščino prišli iz (bavarske) visoke nemščine. Najprej je na osnovi spoznanj germansko-slovanškega nadomestnega glasoslovja podana natančnejša interpretacija starogermanskega vira praslovanske prevzete pripone *-arʲb, nato pa so obravnavane pripone -ar ter -lj-ar in -n-ar v slovenščini. Poudarek izvajanja je na procesnem mehanizmu prevzemanja besedotvornih morfemov iz jezika dajalca v jezik prejemnik. V zgodovinskem jezikoslovju je znano, da se prevzemanje npr. pripone (*suffixus*) iz jezika v jezik lahko zgodi, če sta iz jezika dajalca v jezik prejemnik prevzeta tako besedotvorni predhodnik (*suffixandum*) kot tudi njegova izpeljanka (*suffixatum*). Prisotnost obeh v jeziku prejemniku omogoči morfološko analizo tvorjenke na besedotvorno podstavo in pripono ter posledično izločitev prevzete

2 V slovenskem slovenističnem jezikoslovju se pojavljata (vsaj) dva tipa poimenovanj za ta besedotvorni pomen, in sicer za *nomen actoris* obstajajo izrazi kot *ime izvrševalca* (SSLT), *opravkar* (Toporišič 2000: 176) oz. *opravkarsko ime* (Toporišič 1992: 165), za *nomen relationis* pa *nosilec povezave* (Vidovič Muha 2011: 85).

3 Za termin *nomen professionis* prim. Sławski 1974: 91.

4 Identifikacijo pripon -lj-ar in -n-ar v narečni slovenščini je omogočilo gradivo, ki je bilo zbrano za *Slovenski lingvistični atlas*. Tvorjenke s tema priponama se pojavljajo pri odgovorih na vprašanja SLA V180 'kmet', SLA V185 'gruntnar' in SLA V186 'bajtnar', predstavljenih v SLA 3.

pripone, ki lahko postane produktivna pri neprevzetih in prevzetih osnovah, pri-sotnih v jeziku prejemniku.⁵

2 PRASLOVANSKA PRIPONA *-*ar̥b*

Praslovanska pripona *-*ar̥b* je bila v pozno praslovanščino najverjetneje prevzeta iz starogermanskih jezikov, kamor je prišla iz latinščine.⁶ Latinska pripona -*ārius* je bila značilna za posamostaljene izsamostalniške pridevnike z besedotvornim pomenom *opravkar* ali *nosilec povezave*, ki se je najpogosteje leksikaliziral v slovarski (leksikalni) pomen *poklic*: lat. *argentum* ‘srebro; srebrna posoda, srebrnina; srebrn denar, denar’ → *argentārius* prid. ‘srebrn, denaren’ → *argentārius* m ‘menjalec, bankir’. S prevzemom tako besedotvornih predhodnikov kot njihovih izpeljank je bila pripona v pragermanščino prevzeta kot *-*ārja-*, in sicer v dveh glasovnih različicah, od katerih je bila prvotna z dolgim *-*ā-* (*-*ārja-*) in drugotna s skrajšanim *-*a-* (*-*arja-*): lat. -*ārius* → pgerm. *-*ārja-* > *-*arja-*. Iz pragermanščine je bila pripona podedovana v starogermanske jezike, in sicer se različica z dolžino pojavlja v gotščini in stari visoki nemščini, različica s kračino tudi v stari visoki nemščini ter v stari saščini, stari frizijščini, stari angleščini in stari nordijsčini: pgerm. *-*ārja-* > got. -*āreis* [ārīs], stvnem. -*āri* (> srvnem. -*ære* > nem. -*er*); pgerm. *-*arja-* > stvnem. -*ari*, -*eri*, -*iri* (> srvnem. -*ere* > nem. -*er*), stsaš. -*eri*, stfriz. -*ere*, stang. -*ere*, stnord. -*ari* (lat. *monēta* ‘kovani denar’ → *monētārius* → stvnem. *muniz*, *muni(z)a* : *munizāri* (> srvnem. *münze* : *münzære* > nem. *Münze* ‘kovanec’ : *Münzer* ‘kdor kuje kovance’), stsaš. *munita* : *muniteri*, stang. *mynet* : *mynetere*; lat. *molina* ‘mlin’ → *molinārius* → stvnem. *mulin* (*mulī*) : *mulināri* (> srvnem. *mül(e)* : *mülnære*, *mülner* > nem. *Mühle* ‘mlin’ : *Müller* ‘mlinar’), stsaš. *mulin* : *mulineri*, stang. *mylen* : **mylnære*, stnord. *mylna* : *mylnari*). To je v pragermanščini omogočilo morfemsko segmentacijo tvorjenk na besedotvorno podstavo in pripono ter posledično izločitev pragermanske pripone *-*ārja-* v izsamostalniških izpeljankah z besedotvornim pomenom *opravkar* ali *nosilec povezave*, ki je tako lahko postala produktivna tudi pri neprevzetih osnovah (stvnem. *fisc* → *fiscāri* > srvnem. *visch* → *vischære* > nem. *Fisch* ‘riba’ → *Fischer* ‘ribič’; stvnem. *scāf* → *scāfāri* > srvnem. *schāf* → *schæfære* > nem. *Schaf* ‘ovca’ → *Schäfer* ‘ovčar’; stvnem. *wagan* → *waganāri* > srvnem. *wagen* → *wagener* > nem. *Wagen* ‘voz’ → *Wagner* ‘kolar’). Za razliko od latinščine pa se je v germanskih jezikih prevzeta pripona razširila tudi na izglagolske izpeljanke z besedotvornim pomenom *vršilec*

5 O prevzemanju tvorjenega tujejezičnega besedja kot vira prevzemanja besedotvornih morfemov prim. Weinreich 1953: 31–37 in Hock ³2021: 366–368.

6 Za latinsko pripono -*ārius* prim. Balles 2008: 120–121, Weiss 2009: 276–277, za pragermansko pripono *-*ārja-* pa Paul 1901: 354, Krahe – Meid 1967: 81–83, Casaretto 2004: 422–427, Miller 2018: 362–364, za obravnavo posameznih leksemov ²⁵Kluge 2011: passim.

dejanja (got. *sōkjan* → *sōkāreis*, stvnem. *suohhen* → *suohāri* > srvnem. *suochen* → *suohēr* > nem. *suchen* 'iskati' → *Sucher* 'iskalec'; stvnem. *jagōn* → *jagāri* > srvnem. *jagen* → *jeger(e)* > nem. *jagen* 'loviti' → *Jäger* 'loveč').

Pragermanska pripona **-ārja-* je bila prevzeta v praslovanščino kot **-ar̥b*. V praslovanščini se pojavlja dolgi **-a-*, zato je vir praslovanske pripone treba iskati v kontinuantu pragermanske različice pripone **-ārja-* z dolгим **-ā-*. To pomeni, da kot jezika dajalca v poštev prideta samo gotščina in stara visoka nemščina (in ne morda tudi stara saščina). Podobno kot iz latinščine v pragermanščino so bili tudi iz starogermanskih jezikov v praslovanščino prevzeti tako besedotvorni predhodniki (navedena sta pragermanska rekonstrukcija in germansko primerjalno gradivo iz gotščine in stare visoke nemščine) (pgerm. **bōkō* 'bukev' > got. *bōka* 'črka', *bōkōs* 'listina, knjiga', stvnem. *buohha* 'bukev', *buoh* 'pisava, knjiga' → psł. **buky*, rod. ed. **buk̥ve* > stcsł. *buky*, rod. ed. *buk̥ve* 'bukev; zapis, listina'; pgerm. **mōta* 'dajatev, odškodnina za prehod in pomoč' > got. *mōta* 'carina', bav. stvnem. *mūta* → psł. **myto* > stcsł. *myto* 'plačilo, darilo') kot tudi njihove izpeljanke s kontinuantom pragermanske pripone **-ārja-*, ki je bila v praslovanščino integrirana kot **-ar̥b* (pgerm. **bōkārjaz* > got. *bōkāreis*, stvnem. *buohhāri*, bav. stvnem. *puahhāri* 'pisar, pismen človek' → psł. **bukaṛb* > stcsł. *bukaṛb*, rod. ed. *bukarja* 'pisar, pismen človek': im. mn. *bukare*; pgerm. **mōtārjaz* > got. *mōtāreis*, bav. stvnem. **mūtāri* 'mitničar' → psł. **mytaṛb* > stcsł. *mytaṛb*, rod. ed. *mytarja* 'mitničar': im. mn. *mytare*). To je v praslovanščini omogočilo morfološko segmentacijo tvorjenk na besedotvorno podstavo in pripono (psł. **buk-y*: **buk-ar̥b*, **myt-o*: **myt-ar̥b*) ter posledično izločitev praslovanske pripone **-ar̥b*.

Iz dosedanjih obravnav problematike prevzema kontinuantov pragermanske pripone **-ārja-* v praslovanščino ni povsem jasno, iz katerega starogermanskega jezika natančno so bili v praslovanščino prevzeti tako besedotvorni predhodniki kot tudi njihove izpeljanke. Večina avtorjev kot jezike dajalce predpostavlja starogermanske jezike na splošno ter za morebitne vire izposoje navaja predvsem gotške in starovisokonemške oblike (Miklosich 1875: 88–89; Meillet 1965: 371–372; Vaillant 1974: 319–320; Sławski 1976: 23), nekateri kot vir identificirajo samo gotščino (Vondrák ²1924: 559, po slednjem tudi Bajec 1950: 25; Matasović 2014: 123), pri čemer se lahko dopušča tudi dodaten prevzem iz balkanske romanščine (Vondrák: op. cit.; Sławski: op. cit.), ali pa samo latinščino oz. romanščino (Holzer 2020: 219).⁷ Navadno se kot iz starogermanskih jezikov v praslovanščino

7 »Das suffix *ar̥b* ist, wie das suffix *ija*, nicht ursprünglich slavisch, sondern wahrscheinlich deutsch: *arja*, ahd. *ari*, nhd. *er*, got. *areis* aus *arejis*, *arjas*, das seinerseits aus dem lat. stammt: *arius*: asł. *bukaṛb*, got. *bōkareis*« (Miklosich 1875: 88–89). »Es muß nun sehr alte Entlehnungen aus dem Germ., wobei insbes. das Got. in Betracht käme, im Slav. gegeben haben, da wir ihre Reflexe schon im Aksl. finden. Es konnten aber auch roman. Handwerker auf der Balkanhalbinsel die alten Entlehnungen veranlaßt haben« (Vondrák ²1924: 559). »Le suffixe *-arjī* [...] est d'origine latine: c'est le latin *-ārius*, qui, grâce à l'emprunt de mots désignant des professions, s'est étendu

prevzeti besedotvorni predhodniki in njihove izpeljanke navajata dvojici **buky* in **bukařb* ter **myto* in **mytařb*. Zastavlja se torej vprašanje, ali so navedene praslovanske oblike prevzete iz gotščine ali stare visoke nemščine. Odgovor na vprašanje, iz katerega starogermanskega vira je praslovanska pripona **-ařb* prevzeta, je možno dati samo s čim bolj natančno datacijo gotsko-slovanskih in (bavarsko)starovisokonemško-slovanskih jezikovnih stikov ter z nadomestnoglasoslovno (substitucijskofonetično) analizo starogermanskega in staroslovanskega jezikovnega gradiva.⁸

Intenzivne gotsko-slovanske jezikovne stike je možno datirati v čas pred slovansko razselitvijo iz pradomovine severno od Karpatov v obdobje med ok. 150 in 375 n. š. Goti so namreč neposredni sosedje Slovanov postali sredi 2. stoletja po preselitvi z obale Baltskega morja (preko slovanskega poselitvenega prostora) na severno in severozahodno obalo Črnega morja ob spodnji tok Dnepra (vzhodni Goti) in Donave (zahodni Goti), kjer so ustanovili svojo državo in se pokristjanili (Wulfilov prevod Biblije v (zahodno) gotščino je nastal ok. 350). Konec gotsko-slovanskih stikov pa je mogoče datirati približno v čas po propadu (zahodno)gotške države zaradi vdora Hunov v Evropo leta 375. V obdobju ok. 150–375 gotski dolgi *ō* v praslovanščini ne bi bil mogel biti zamenjan ne s praslovansko razvojno stopnjo **ō* (> poznopsl. **u₂*), saj ta takrat še ni obstajala, ne s praslovanskim **ū₁* (> poznopsl. **y*), saj je bil ta od njega glasovno preveč oddaljen. Praslovanska razvojna stopnja **ō* je zelo verjetno nastala po praslovanski monoftongizaciji diftongov šele v obdobju ok. 500–700 in se nato zožila v poznopraslovanski **u₂* (psl. **au* > **ō* > **ū₂*) (Shevelov 1964: 278; Šekli 2014: 242). Gotske izposojenke v praslovanščino pa jasno kažejo na to, da v času njihove izposoje v praslovanščini do monoftongizacije diftongov še ni prišlo, saj se gotski dvoglasniki v praslovanščini

[...], par l'intermédiaire du germanique, au slave[.] Quelques mots montrent encore sur quelle base a pu se développer en slave le suffixe *-arjř*: *mytarjř* «publicain», à côté de *myto* «taxe», est un emprunt au germanique, cf. got. *motareis*; de même *bukarjř* «scribe», à côté de *buky*, cf. got. *bokareis*, v. h. a. *buohhāri*» (Meillet 1965: 371–372). »Le suffixe *-arjř* [...] est un suffixe d'emprunt, à lat. *-ārius*, mais pour une part au moins par l'intermédiaire du germanique, got. *-areis*, v. h. a. *-āri* : car des mots v. sl. *bukarjř* «lettré» et *mytarjř* «publicain» sont pris au gotique, *bokareis*, *motareis*, comme leurs thème *buky* et *myto*» (Vaillant 1974: 319–320). »Ostatecznym źródłem jest łac. suf. *-ārius*[.] Łac. *-ārius* przeniknęło poprzez leksykalne pożyczki kulturalne do języków sąsiednich i do germ. Do późnej prasłowiańszczyzny dostało się głównie za pośrednictwem germ.: goc. *-āreis*, stwniem. *-āri* poprzez pożyczki kulturalne[.] Nie można jednak wykluczyć także bezpośredniego przenikania z bałkańskiej łaciny ludowej» (Ślawski 1976: 23). »This suffix was borrowed, through a Germanic (Gothic) intermediary, from Lat. *-ārius* (e.g. in *notārius* 'scribe'), cf. OCS *mytar'b* 'tax-collector' < Goth. *motareis*» (Matasović 2014: 123). Odgovor na slednje je: »dagegen spricht aber, dass wegen der germanischen Initialbetonung germanische Suffixe grundsätzlich unbetont sind, was für ursl. **arjř* nicht zutrifft; eher also ist das Suffix aus dem Lateinischen oder Romanischen, wo es ebenfalls betont ist, unmittelbar entlehnt« (Holzer 2020: 219).

8 O gotsko-slovanskih in starovisokonemških jezikovnih stikih ter nadomestnem glasoslovju gotskih in starovisokonemških izposojenk v praslovanščini prim. Šekli 2014: 287–288, 294–297.

odražajo kot enoglasniki (got. *kaupōn* ‘trgovati’ → psł. **kupiti* ‘kupiti’). Praslovanse besede **buky*, **bukař* in **myto*, **mytař* torej niso mogle biti prevzete iz gotščine.

Prvi bavarsko-slovanski stiki so dokumentirani po slovanski razselitvi konec 6. stoletja, in sicer v Vzhodnih Alpah, ko so alpski Slovani po naselitvi tamkajšnjih rečnih dolin postali neposredni vzhodni sosede Bavarcev. Najstarejši znani zapis se nanaša na območje ob zgornjem toku reke Drave. Furlanski učenjak langobardskega rodu iz Čedad Pavel Diakon (*Paulus Diaconus*) (ok. 720–799) v svojem delu *Historia Langobardorum* ‘Zgodovina Langobardov’ za čas okrog leta 592 poroča o bitki med Bavarci in Slovani v bližini antičnega kraja *Aguntum* (današnji Lienz), hkrati pa sporoča, da je bil alpskoslovanski poselitveni prostor tedaj že imenovan *Sclaborum provincia* ‘dežela Slovanov’: »His diebus Tassilo a Childeperto rege Francorum apud Baiouariam rex ordinatus est. Qui mox cum exercitu in Sclaborum provinciam introiens, patrata victoria, ad solum proprium cum maxima praeda remeavit« (*Pauli Diaconi Historia Langobardorum* IV, 7) (Kos 1902: 144–145) ‘V tistih dneh je Hildebert, kraj Frankov, na Bavarskem za kralja postavil Tasila. Ta je takoj z vojsko vdrl v deželo Slovanov, in se, potem ko jih je bil premagal, na lastno zemljo vrnil z obilnim plenom’ (*Tassilo* = Tasilo I., bavarski vojvoda 591–610; *Childepert-* = Hildebert II., frankovski kralj 575–595).⁹

Praslovanščina v Vzhodnih Alpah je torej v prvi stik z bavarsko staro visoko nemščino prišla konec 6. stoletja. Stara visoka nemščina je v pisnih virih dokumentirana v obdobju ok. 750–1050 (Braune ¹⁶2018: 1; Schmidt 2007: 213), kar pomeni, da je bila v stiku s praslovanščino že skoraj dve stoletji pred svojo dokumentacijo. Posledično je pri analizi glasovnih integratov (bavarsko)starovisokonemških glasov v praslovanščini treba upoštevati starejše časovne različice (bavarske) stare visoke nemščine. Pri nadomestnoglasoslovni analizi prevzemanja starovisokonemških kontinuantov osnov pgerm. **bōk-*, **mōt-* kot praslovanških **buk-*, **myt-* je treba torej upoštevati absolutno kronologijo starovisokonemškega premika pragermanskih nezvenečih zapornikov **p*, **t*, **k* (konkretno pgerm. **k* > stvnem. *hh* > *h* v *puahha*) in diftongizacijo pragermanskega **ō* v stari visoki nemščini (pgerm. **ō* > stvnem. *uo* v *puahha*) na eni strani ter nastanek praslovanških **u* (psł. **au* > **ō* > **ū*₂ = **u* > stcsł. *u*) in **y* (psł. **ū*₁ > **y* = **y* > stcsł. *y*) na drugi.

Starovisokonemški premik soglasnikov je možno datirati v obdobje po naselitvi Bavarcev na poznejšem (bavarskem in alemanskem) zgornjenemškem (nem. *oberdeutsch*) jezikovnem prostoru leta 535 in pred prevzemanjem latinskega oz. romanskega besedja, ki naj bi bilo v staro visoko nemščino integrirano pred 8. stoletjem, tj. zelo verjetno v čas 6. in 7. stoletja, vsekakor pa pred pisno dokumentacijo

9 Latinsko gradivo iz pisnih virov je citirano po Kos 1902, pri čemer so novejšje vsebinske dopolnitve po Štih 2016. Prevodi latinskih besedil v slovenščino so avtorski in skušajo biti čim bolj dobesedni.

sredi 8. stoletja (Braune ¹⁴1987: 81; ¹⁶2018: 117), v bavarski stari visoki nemščini ok. 700 (Kranzmayer 1956: 97). Do diftongizacije pgerm. **ō* > stvnem. *uo* je v različnih starovisokonemških narečjih prišlo v različnem času: najprej v (porensko)frankovskem (prvi primeri so zapisani sredi 8. stoletja, medtem ko se ok. 800 pojavlja samo še *uo*), najpozneje pa v bavarskem, v katerem *ō* prevladuje še vse 9. stoletje in se šele ok. 900 pojavlja izključno dvoglasnik *uo*, medtem ko je v langoardskem narečju diftongizacija izostala (Braune ¹⁴1987: 39–40; ¹⁶2018: 61–65).

Praslovanska razvojna stopnja **ō* je po praslovanski monoftongizaciji diftongov zelo verjetno nastala v obdobju ok. 500–700 in se nato v 8. stoletju zožila v **ū*₂ (= poznopsl. **u* > stosl. *u*), kar je povzročilo verižno reakcijo, namreč centralizacijo praslovanskega **ū*₁ v **ȳ* (= poznopsl. **y*) ok. 800 (Shevelov 1964: 278–279, 379–381; Šekli 2014: 242, 263). Praslovanska razvojna stopnja **ō* je prvič posredno dokumentirana v ustanovni listini benediktinskega samostana v kraju Kremsmünster s strani Tasila III. (bavarski vojvoda 748–788) leta 777, in sicer kot *iopan* v stavku *ille iopan qui vocatur Physso* (Kos 1902: 289–290) ‘oni župan, ki se imenuje Physso’.¹⁰ Zapis <*iopan*> je glasovno možno interpretirati kot [**žōpānu*] s praslovansko razvojno stopnjo **ō* (v poznopraslovanski glasovni podobni **županъ*, dokumentirano v stosl. *županъ* ‘plemenski poglavar, knez’), pri čemer pa glasovna podoba te besede ne odraža aktualnega stanja leta 777, temveč starejše stanje. V istem besedilu se namreč pojavlja tudi oblika z zožitvijo praslovanske razvojne stopnje **ō* v **ū*₂ (zapis <*Taliup*> zelo verjetno odraža izgovor [**daljūbu*], v poznopraslovanski glasovni podobi **Doľubъ*).¹¹

Iz povedanega sledi, da se je od srede 8. stoletja naprej dokumentirano stvnem. *buohh-*, bav. *puahh-*, v bavarski stari visoki nemščini do ok. 700 glasilo še **bōk-*. V praslovanščini pa je v tem času iz dvoglasnika **au* že bila nastala razvojna stopnja **ō*, torej je bilo bavarsko starovisokonemško **bōk-* v praslovanščino lahko integrirano kot **bōk-*, ki se je po oženju praslovanske razvojne stopnje **ō* v **ū*₂ spremenilo v **buk-*. Bavarskostarovisokonemška osnova *mūt-* je bila v praslovanščino najpozneje do konca 8. stoletja integrirana kot **mūt-* in se je po centralizaciji praslovanskega **ū*₁ v **ȳ* spremenila v **myt-*. Praslovanske besede

10 »Prvič se v pravni zgodovini pojavi naziv jopan l. 777 [...] v darilni povelji bavarskega vojvode Tasila« (Goršič 1929: 22). »Die Erwähnung eines Župans in Tassilos Urkunde – der Beleg lautet dort *iopan* – ist bekanntlich der älteste Beleg dieses slavischen Wortes überhaupt« (Holzer 2007: [238]).

11 »Die Schreibung *iopan* steht für slavisches **džōpānu* (das spätere *županъ*) und belegt somit ein Stadium, in dem die Diphthonge *aw* und *ew* zwar bereits zu *ō* monophthongiert waren, dieses *ō* aber noch nicht zu *ū* weitergewandelt war. Da aber in der Urkunde von 777 an anderer Stelle – im Namen *Taliup*, s. u. – auch schon der Wandel *ō* > *ū* vollzogen ist, muss angenommen werden, dass in den bairischen Kanzleien der Ausdruck *iopan* schon seit einiger Zeit vor 777 in Gebrauch stand und dem Schreiber der Urkunde von daher und nicht weil er die aktuelle slavisches Aussprache gehört hätte, bekannt war.« (Holzer 2007: [241–242])

**buky*, **bukař* in **myto*, **mytař* so bile torej prevzete iz bavarske stare visoke nemščine.¹²

3 PRIPONA -AR V SLOVENŠČINI

Zelo verjetno je, da je bila pripona -ar v slovenščino vsaj v nekaterih redkih primerih podedovana že iz praslovanščine. V zgodovini slovenščine pa se je pogostnost samostalnikov s pripono -ar znatno povečala z (bavarsko)staro-, srednje- in novovisokonemškimi izposojenkami s pripono stvnem. -āri > srvnem. -ære > nem. -er. Starovisokonemška glasovna različica pripone -āri je bila v alpsko slovanščino (ok. 800–1000) prevzeta kot -ar, po poznostarovisokonemškem preglasu -āri > *-āri > *-āre (10./11. stol.) nastala glasovna različica pripone -ære, mlajše -er (Braune ¹⁶2018: 57), pa je bila v zgodnjo slovenščino (ok. 1000–1200) in nato narečno slovenščino (ok. 1200–) prevzeta kot *-er, a je bila pozneje pod vplivom v slovenščini že prisotne pripone -ar (tako podedovane iz praslovanščine kot prevzete iz stare visoke nemščine) pri samostalnikih s pomenom človeško (*personale*) pogosto zamenjana s svojo starejšo diahrono različico -ar (Striedter-Temps 1963: 74;¹³ Furlan 2013: 77): srvnem. *snīdære*, *snīder* 'krojač' → nar. sln. **žnīder* ≥ *žnīdar* 'krojač'; srvnem. *wagener* : bav. srvnem. **wogener* 'kolar' → nar. sln. **bōgner* ≥ *bōgnar* 'kolar'; srvnem. *swāger* : bav. srvnem. **swōger* 'svak' → nar. sln. **žbōger* ≥ *žbōgar* 'svak'.¹⁴

Prevzem nemških izpeljank na stvnem. -āri > srvnem. -ære > nem. -er in tudi njihovih besedotvornih predhodnikov je omogočil morfemsko analizo izposojenih tvorjenk na besedotvorno podstavo in pripono -ar/*-er: bav. stvnem. *roupōn* (frank. stvnem. *roubōn*) 'ropati, pleniti' → sln. *rōpati* : bav. stvnem. *roup* (frank. stvnem. *roub*) 'rop, ropanje' → sln. *rōp* : bav. zgsvnem. *roupære* 'ropar' → sln. **rōper* ≥ *rōpar*;¹⁵ srvnem. *prēdige* 'pridiga' → sln. *prīdiga*, nar. in star. *prēdiga* : srvnem. *prēdigen* 'pridigati' → sln. *prīdigati*, nar. in star. *prēdigati* : srvnem. *prēdigære* 'pridigar' → sln. **prīdiger* ≥ *prīdigar*, nar. in star. **prēdiger* ≥ *prēdigar*; srvnem. *krame*, *kram*, nem. *Kram* 'roba, krama, šara' → sln. *krâma*, *krâm* : srvnem.

12 Razlaga, da sta osnovi **buk-* in **myt-* prevzeti iz stare visoke nemščine oz. njenih starejših časovnih različic, se pojavlja tudi v najnovejši etimološki literaturi: »Slovan. **bŭky*, rod. ed. **bŭkŷe* 'bukev' je prevzeto iz germ. jezikov, verjetno iz prazahodnogermansko **bōkŭ*, kar se je razvilo iz pgerm. **bōkō*«, »Slovan. **mytō* je izposojeno iz nekega germ. jezika, morda iz stvnem. *mŭta* 'carina'« (Snoj ³2016: 94, 431).

13 »Die Wörter [mit dem Suffix -ar] sind größtenteils mhd. oder nhd. Herkunft. Die dt. Endung -ære bzw. -er wurde also sekundär durch das im Slovenischen produktive -ar ersetzt« (Striedter-Temps 1963: 74).

14 Interpretacija virov nemških izposojenk v slovenščino je po Striedter-Temps 1963: passim.

15 V vseh primerih ni povsem jasno, ali je leksem v slovenščino prevzet (bav. zgsvnem. *roupære* 'ropar' → sln. **rōper* ≥ *rōpar*) ali je morda nastal že v slovenščini po produktivnem besedotvornem postopku (sln. *rōpati*, *rōp* → *rōpar*).

kramære, *kræmer*, nem. *Krämer* ‘trgovec, kamar’ → sln. **krâmer* ≥ *krâmar*; bav. srvnem. *hantwërch* (frank. srvnem. *hantwërc*) ‘obrt, rokodelstvo’ → nar. sln. *antverh* ‘obrt, rokodelstvo’ : bav. srvnem. *hantwërcher* (frank. srvnem. *hantwërker*) ‘obrtnik, rokodelec’ → nar. sln. **antverher* ≥ *antverhar* ‘obrtnik, rokodelec’; nem. *Apotheke* ‘lekarna’ → sln. *apotêka* ‘lekarna’ : nem. *Apotheker* ‘lekarnar’ → sln. **apotêker* ≥ *apotêkar* ‘lekarnar’; srvnem. *mālen* ‘pleskati, slikati’ → nar. sln. *mālati* ‘pleskati, slikati’ : srvnem. *mālære*, *māler* ‘pleskar, slikar’ → nar. sln. **māler* ≥ *mālar* ‘pleskar, slikar’; srvnem. *rihten* ‘soditi’ → nar. sln. *rihtati* ‘soditi’ : srvnem. *rihtære*, *rihter* ‘sodnik’ → nar. sln. **rihter* ≥ *rihtar* ‘sodnik’; bav.-avstr. nem. *säumen* ‘robiti’ → nar. sln. *žamati* ‘robiti’ : bav.-avstr. nem. *Saumer* ‘tesar’ → nar. sln. **žámer* ≥ *žámar* ‘kdor robi deske; tesar’.

Kot je razvidno iz navedenega vzorčnega slovenskega jezikovnega gradiva, je bila v slovenščini omogočena morfemska analiza iz nemščine prevzetih besednih družin in pomenska interpretacija (v smislu besedotvornega pomena) besed na *-ar*. Glede na število njenih členov so se pojavljala naslednja oblikovno-pomenska razmerja znotraj prevzete besedne družine: (1) »podstavna« glagol in samostalniki ter »izpeljanka« na *-ar* z besedotvornima pomenoma *vršilec dejanja* (če interpretiran izglagolsko) ali *nosilec povezave* (če interpretiran izsamostalniško): *rôpati/rôp* → *rôpar*, *prídiga/prídigati* → *prídigar*; (2) »podstavni« samostalniki in »izpeljanka« na *-ar* z besedotvornim pomenom *nosilec povezave*: *krâma/krâm* → *krâmar*, *antverh* → *antverhar*, *apoteka* → *apotekar*; (3) »podstavni« glagol in »izpeljanka« na *-ar* z besedotvornim pomenom *vršilec dejanja*: *mālati* → *mālar*, *rihtati* → *rihtar*, *žamati* → *žámar*. Na podlagi tovrstnih besedotvornih razmerij se je v slovenščini vzpostavil produktiven besedotvorni vzorec izpeljave samostalnikov *-ar* iz samostalnika in glagola, in sicer tako iz domačih kot iz prevzetih podstav: (1) izpeljanke na *-ar* iz domačih podstav: *ključ* → *ključár*, *strojiti* → *strojár*; (2) izpeljanke na *-ar* iz prevzetih podstav: *fuzína* → *fuzînar*, *kúhati* → *kúhar*.

4 PRIPONI *-LJ-AR* IN *-N-AR* V SLOVENŠČINI

Slovenski zloženi priponi *-lj-ar* in *-n-ar* sta bili v narečno slovenščino prevzeti iz (bavarske) srednje in nove visoke nemščine. Nemški zloženi priponi *-l-er* in *-n-er* sta nastali z morfemsko reanalizo izpeljank s pripono (stvnem. *-āri* >) srvnem. *-ære* > nem. *-er* iz samostalnikov na *-l* oz. *-n* (Krahe – Meid 1967: 83; Fleischer – Barz 2012: 207–209; Kluge 2011: passim): srvnem. *satel* ‘sedlo’ → *satel-er* ‘sedlar’ > nem. *Sattel* → *Sattl-er* ≥ *Satt-ler* (prevzeto sln. *Zótlar*, hišno ime), posledično *Tisch* ‘miza’ → *Tisch-ler* ‘mizar’ (prevzeto nar. sln. *tíšljár* ‘mizar’); srvnem. *wagen* ‘voz’ → *wagen-er* ‘kolar’ > nem. *Wagen* → *Wagn-er* ≥ *Wag-ner* (prevzeto nar. sln. *bógnar*), posledično *Brücke* ‘most’ → *Brück-ner*. Nemški priponi *-l-er* in

-n-er sta bili v slovenščino zelo verjetno prevzeti kot **-l̥-er* in **-n-er*,¹⁶ pri čemer je tudi pri teh po naslonitvi na v jeziku že obstoječo pripono -ar prišlo do njihove glasovne prenareditve (**-l̥-er* ≥ **-l̥-ar*, **-n-er* ≥ **-n-ar*), zaradi samoglasniške redukcije nenaglašanih *e/a* v -er/-ar pa iz narečnega slovenskega gradiva ni možno vedno enoumno razbrati, za kateri priponski samoglasnik prvotno gre (prevzeti *e* ali *a*, reduciran v *e*, *a* ipd.).¹⁷

Podobno kot pripona -ar sta se tudi priponi -lj-ar in -n-ar v slovenščini osamosvojili zaradi prevzema tako nemških izpeljank na srvnem. -l-ære > nem. -l-er in srvnem. -n-ære > nem. -n-er kot tudi njihovih besedotvornih predhodnikov: avstr. nem. *Keusche*, nar. *Kaise*, *Kaische* (z narečnim prehodom *eu* > *ai*) 'kajža, koča' → sln. *kâjža* (prevzeto pred prehodom *ž* > *š* v nemščini), *kâjša* (prevzeto po prehodu *ž* > *š* v nemščini) : avstr. nem. *Keuschler* (v nar. nem. izgovoru *eu* > *ai*) → nar. sln. *kajžljjar* (prevzeto pred prehodom *ž* > *š* v nemščini), *kajšljjar* (prevzeto po prehodu *ž* > *š* v nemščini) (SLA V186.01 'bajtar'); bav. srvnem. *vorßt* (frank. srvnem. *vorst*) 'gozd' → nar. sln. *bõršt*, rod. ed. *bóršta* 'gozd' : bav. srvnem. *vorßtñære* (frank. srvnem. *vorstñære*) 'gozdar' → sln. *borštñár* 'gozdar'; srvnem. *zol* 'mitnina, carina' → sln. *côl* star. 'mitnina, carina' : srvnem. *zolnære*, *zolner* 'mitničar, carinik' → sln. *côlnar* star. 'mitničar, carinik'. Tovrstne prevzete besedne družine so torej v slovenščini omogočile izločitev pripon -lj-ar (*kâjža* → *kajžljjar*) in -n-ar (*bõršt* → *borštñár*, *côl* → *côlnar*).

V primerjavi s produktivnimi izpeljankami s pripono -ar so izpeljanke s priponama -lj-ar in -n-ar v slovenščini zelo redke, sporadične ter se pojavljajo vzporedno s prvimi, torej se ob isti podstavi najdejo izpeljanke z vsemi tremi priponami oz. priponskimi različicami. Izvor teh besedotvornih različic je iskati v primerih, v katerih so bili iz prevzete podstave izpeljani samostalniki na -ar, hkrati pa so bili znotraj iste besedne družine prevzeti tudi nemški samostalniki na srvnem. -l-ære > nem. -l-er in srvnem. -n-ære > nem. -n-er. Tako je bilo npr. iz prevzete *kâjža* v slovenščini izpeljano *kâjžar* (SLA V186 'bajtar') in prevzeto *kajžljjar* (SLA V186.01 'bajtar'), kar je omogočilo vzpostavitev besedotvornih vzorcev *kâjža* → *kâjžar*, *kajžljjar*. Podobno je bilo iz prevzetega sln. *grũnt* (srvnem. *grunt* 'tla, zemlja, posestvo', nem. *Grunt* 'tla, zemlja, temelj, osnova' → sln. *grũnt*, rod. ed. *grũnta*) v slovenščini izpeljano *grũntar* in prevzeto tudi *gruntner* (SLA V185

16 Nemški srednji *l* se je v slovenščini v nekaterih primerih nadomestil s slovenskim palatalnim **l̥*, v narečjih s švapanjem se tako npr. pojavlja zaporedje *la* (in ne *wa*, kar bi nastalo po švapanju iz prvotnega **l*) (Ramovš 1924: 52–58); srvnem. *kittel* '(žensko ali moško) vrhnje, srajci podobno oblačilo' (knj. nem. *Kittel* 'delovna halja') → nar. sln. *kiklja* '(žensko) krilo'; bav.-avstr. nem. *Pettler* (knj. nem. *Bettler*) 'berač' → nar. sln. *pétljjar* 'berač'.

17 V slovenščini je lahko prišlo tudi do glasovne kontaminacije (Hock ³2021: 217–219) obeh pripon, in sicer je na podlagi **-l̥-* v priponi **-l̥-er/*-l̥-ar* v priponi **-n-er/*-n-ar* bil **n* zamenjan z **ñ* (**-l̥-er/*-l̥-ar* → **-n-er/*-n-ar* ≥ **-ñ-er/*-ñ-ar*): *gruntñjar* (SLA V180.01 'kmet', SLA V185.01 'gruntar').

‘gruntar’) (prim. priimek nem. *Gruntner*), posledica česar sta bila besedotvorna vzorca *grũnt* → *grũntar*, *gruntnar*. Pri (slovarsko)pomensko sorodnih podstavah se torej lahko pojavijo kar tri vzporedne izpeljanke z vsemi tremi priponami: psl. **kŕja* ‘koča’ → sln. *kŕča* → *kŕčar*, *kočlj̃ar*, *kočnar* (SLA V186 ‘bajtar’); ben. it. *baita*, furl. *baite* ‘koča, bajta’ → sln. *bâjta* → *bâjtar*, *bajtlj̃ar*, *bajtnar* (SLA V186 ‘bajtar’). V navedenih dveh primerih gre nedvomno za tvorjenke, ki so nastale v slovenščini, in sicer v prvem primeru iz podedovane podstave, v drugem primeru pa iz romanizma, oboje torej izključuje prevzem tvorjenke s priponama *-lj-ar* in *-n-ar*.

5 SKLEP

Upošteva je dejstva germansko-slovanskega nadomestnega glasoslovja, praslovan-ska pripona **-ar̥* ni bila prevzeta iz gotščine (pred slovansko razselitvijo iz prado-movine severno od Karpatov) v obdobju ok. 150–375 n. š., temveč najverjetneje iz (bavarske) stare visoke nemščine (po slovanski razselitvi) do ok. 700. Pri tem je treba torej računati z nedokumentirano starejšo časovno različico (bavarske) stare visoke nemščine, in sicer iz časa pred starovisokonemškim premikom soglasnikov (do katerega je v bavarščini prišlo ok. 700) in pred diftongizacijo pgerm. **ō* > stvnem. *uo*, ki je poznejšega datuma. Za datacijo sta odločilni substituciji stvnem. **bōk-* (> *buohh-*, bav. *puahh-*) → psl. **buky* : **bukaŕb* in stvnem. *mūt-* → psl. **myto* : **mytaŕb*. Starovisokonemški dolgi **ō* je bil v praslovanščino integriran kot praslovan-ska razvojna stopnja **ō* (v praslovanščini se je dvoglasnik **au* monoftongiral v dolgi **ō* v obdobju ok. 500–700) in se je nato v 8. stoletju zožil v poznopraslovan-ski **u*₂ (stvnem. **bōk-* → psl. **bōkū* > **buky*), starovisokonemški dolgi *ū* pa se je v praslovanščini identificiral s praslovan-skim dolgim **ū*, ki se je ok. 800 centraliziral v poznopraslovan-ski **y* (stvnem. *mūt-* → psl. **mūt-* > **myt-*).

Pripona *-ar* je bila v nekaterih redkih primerih v slovenščino podedovana iz praslovanščine in skozi zgodovino slovenščine dodatno prevzemana iz (bavarske) visoke nemščine (srvnem. *krame* ‘roba, krama, šara’ → sln. *krâma* : srvnem. *kra-mære* ‘trgovec, kamar’ → sln. *krâmar*; srvnem. *mâlen* ‘pleskati, slikati’ → nar. sln. *mâlati* ‘pleskati, slikati’ : srvnem. *mâlære* ‘pleskar, slikar’ → nar. sln. *mâl̃ar* ‘pleskar, slikar’) ter postala produktivna tudi na domačih in prevzetih podstavah (*kŕča* → *kŕčar*, *kâjža* → *kâjžar*, *grũnt* → *grũntar*, *bâjta* → *bâjtar*). Tudi zloženi priponi *-lj-ar* in *-n-ar* sta v (narečno) slovenščino prišli iz (bavarske) visoke nemščine (avstr. nem. *Keusche* ‘kajža, koča’ → sln. *kâjža* : avstr. nem. *Keuschler* ‘kajžar’ → nar. sln. *kajžlj̃ar*; srvnem. *grunt* ‘tla, zemlja, posestvo’ → sln. *grũnt* : nem. *Gruntner* → nar. sln. *gruntnar*) in se začeli pojavljati tudi na domačih in prevzetih podstavah (*kŕča* → *kočlj̃ar*, *bâjta* → *bajtlj̃ar*; *kŕča* → *kočnar*, *bâjta* → *bajtnar*).

VIRI IN LITERATURA

- Bajec 1950, 1952, 1952, 1959** = Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika* I: izpeljava samostalnikov; II: izpeljava slovenskih pridevnikov; III: zloženke; IV: predlogi in predpone, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Državna založba Slovenije, 1950, 1952, 1952, 1959.
- Balles 2008** = Irene Balles, *Nominale Wortbildung des Indogermanischen in Grundzügen. Die Wortbildungsmuster ausgewählter indogermanischer Einzelsprachen 1: Latein, Altgriechisch*, ur. Rosemarie Lühr, Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2008.
- Bezljaj 1976, 1982, 1995, 2005, 2007** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* I–V, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 1976, 1982, 1995, 2005, 2007.
- Braune ¹⁶2018** = Wilhelm Braune, *Althochdeutsche Grammatik*, 16. Auflage. Neu bearbeitet von Frank Heidermanns, Berlin – Boston: Walter de Gruyter, ¹⁶2018 (¹1886, ¹⁴1987).
- Casaretto 2004** = Antje Casaretto, *Nominale Wortbildung der gotischen Sprache. Die Derivation der Substantive*, Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2004.
- Čepar 2017** = Metod Čepar, *Praslovanski ijevski samostalniki moškega spola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2017.
- Fleischer – Barz ⁴2012** = Wolfgang Fleischer – Irmhild Barz, *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*, Berlin – Boston: Walter de Gruyter, ⁴2012.
- Furlan 2013** = Metka Furlan, *Novi etimološki slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek*, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU – Založba ZRC, 2013.
- Goršič 1929** = France Goršič, Župani in knezi v jugoslovanski pravni zgodovini, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 24.1 (1929), 16–49.
- Hock ³2021** = Hans Henrich Hock, *Principles of Historical Linguistics*, Berlin – Boston: Walter de Gruyter, ³2021.
- Holzer 2007** = Georg Holzer, Zu den Slavica in der Kremsmünsterer Urkunde von 777, v: *Wort – Geist – Kultur. Gedenkschrift für Sergej S. Averincev*, ur. J. Besters-Dilger – H. Miklas – G. Neweklowsky – F. B. Poljakov, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2007 (Russkaja kultura v Evropi / Russian Culture in Europe 2), 27–46. Ponatis v Holzer 2008: 232–250. [Strani so citirane po Holzer 2008.]
- Holzer 2008** = Georg Holzer, *Namenkundliche Aufsätze*, Wien: Praesens Verlag, 2008 (Innsbrucker Beiträge zur Onomastik 4).
- Holzer 2020** = Georg Holzer, *Untersuchungen zum Urslavischen: einleitende Kapitel, Lautlehre, Morphematik*, Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Warszawa – Wien: Peter Lang, 2020 (Schriften über Sprachen und Texte 13).
- Kluge ²⁵2011** = Friedrich Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin – Boston: Walter de Gruyter, ²⁵2011 (¹1883).
- Kos 1902** = Franc Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku 1: 501–800*, Ljubljana: Leonova družba, 1902.
- Krahe – Meid 1967** = Hans Krahe – Wolfgang Meid, *Germanische Sprachwissenschaft III: Wortbildungslehre*, Berlin: Walter de Gruyter, 1967.
- Kranzmayer 1956** = Eberhard Kranzmayer, *Historische Lautgeographie des gesamtösterreichischen Dialektraumes*, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1956.
- Lexner 1992** = Matthias Lexner, *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*, Stuttgart: Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft Stuttgart, ³⁸1992 (¹1879).
- Matasović 2014** = Ranko Matasović, *Slavic Nominal Word-Formation: Proto-Indoeuropean Origins and Historical Development*, Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2014.
- Miklosich 1875** = Franz Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen II: Stammbildungslehre*, Wien: Wilhelm Braumüller, 1875.
- Miller 2018** = D. Gary Miller, *The Oxford Gothic Grammar*, Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Meillet 1965** = Antoine Meillet, *Le slave commun*, Paris: Librairie Honoré Champion, Éditeur, ²1965 (¹1924).

- ÖW** = Herbert Fussy – Ulrike Steiner (ur.), *Österreichisches Wörterbuch*, Wien: Österreichischer Bundesverlag Schulbuch, ⁴²2012.
- Paul** ²1901 = Hermann Paul, *Grundriss der germanischen Philologie* I, Straßburg: Karl J. Trübner, ²1901.
- Paul** ²⁴1998 = Hermann Paul, *Mittelhochdeutsche Grammatik*, überarbeitet von Peter Wiehl – Siegfried Grosse, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, ²⁴1998 (¹1881).
- Pleteršnik 1894–95** = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar* I–II, ur. Metka Furlan, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2006. [Izvirna izdaja 1894–1895.]
- Pronk-Tiethoff 2013** = Saskia Pronk-Tiethoff, *The Germanic loanwords in Proto-Slavic: origin and accentuation*, Amsterdam – Atlanta: Rodopi, 2013.
- Ramovš 1924** = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika* II: konzonantizem, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924.
- Schmidt** ¹⁰2007 = Wilhelm Schmidt, *Geschichte der deutschen Sprache: ein Lehrbuch für das germanistische Studium*, Stuttgart: S. Hirzel Verlag, ¹⁰2007 (¹1969).
- Schützeichel 1995** = Rudolf Schützeichel, *Althochdeutsches Wörterbuch*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, ⁵1995.
- Shevelov 1964** = George Y. Shevelov, *A Prehistory of Slavic: the Historical Phonology of Common Slavic*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1964.
- SLA 3** = Jožica Škofic – Matej Šekli – Nina Pahor (ur.), *Slovenski lingvistični atlas 3: kmetovanje: 3.2: komentarji*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2023 (Zbirka Jezikovni atlas).
- OSTSO** = France Bezljaj (ur.), *Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika*, Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite, 1983.
- Ślawski 1976** = Franciszek Ślawski, Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego, v: *Słownik prasłowiański* I–III, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakład narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 1974, 43–141; 1976, 13–60; 1979, 11–19.
- Snoj 2009** = Marko Snoj, *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*, Ljubljana: Založba Modrijan, Založba ZRC, 2009.
- Snoj** ²2016 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, ²2016 (²2003, ¹1997).
- SSKJ** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I–V, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 1970–1991.
- SSKJ**² = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I–II, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2014.
- SSLT** = Alois Jedlička (ur.), *Slovník slovanské lingvistické terminologie*, Praha: Academia, 1977.
- Striedter-Temps 1963** = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1963.
- Šekli 2014** = Matej Šekli, *Primerjalno glasoslovje slovanskih jezikov 1: od praindoevropsčine do praslovanščine*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2014.
- Šekli 2020** = Matej Šekli, Relativna in absolutna kronologija (bavarsko)staro- in srednjevisokonemških izposojenk v slovenščini, *Jezikoslovni zapiski* 26.1 (2020), 7–25.
- Šekli 2021** = Matej Šekli, Besedotvorni vzorec tipa *vinar* – *vinarstvo* oz. *strojar* – *strojarstvo* v slovenščini v kontekstu srednjeevropskega jezikovnega areala, *Slavistična revija* 69.1 (2021), 141–155.
- Štih 2016** = Peter Štih, Od 6. do konca 15. stoletja, v: Peter Štih – Vasko Simoniti – Peter Vodopivec, *Slovenska zgodovina* I–II, Ljubljana: Modrijan, 2016, 35–221.
- Toporišič 1992** = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Toporišič** ⁴2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, ⁴2000 (¹1976).
- Vaillant 1974** = André Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves* IV: *la formation des noms*, Paris: Éditions Klincksieck, 1974.
- Vidovič Muha 2011** = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladenjsko besedotvorje*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011.

Vondrák ²1924 = Wenzel Vondrák, Stammbildungslehre, v: *Vergleichende Slavische Grammatik*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, ²1924 (¹1906), 485–719.

Weinreich 1953 = Uriel Weinreich, *Languages in contact. Findings and problems*, London – The Hague – Paris: Mouton, 1953.

Weiss 2009 = Michael Weiss, *Outline of the Historical and Comparative Grammar of Latin*, New York: Beech Stave Press, 2009.

SUMMARY

The Origin of the Suffixes *-ar*, *-lj-ar*, and *-n-ar* in Slovenian

The borrowing of a suffix from one language to another can only take place if both the base word and its derivative are taken from the donor language into the target language. It is namely the presence of both loan forms that allows the synchronic morphemic analysis of the derivative into the derivational base and the suffix in the borrowing language. As a consequence, the borrowed suffix can then become productive in both native and borrowed words in the target language.

Considering the facts of Germanic–Slavic substitutional phonology, the Proto-Slavic suffix **-arъ* cannot have been borrowed from Gothic in the period c. AD 150–375 (i.e., before the migration of the Slavs from their homeland north of the Carpathian Basin) but was most probably taken over from (Bavarian) Old High German (OHG) by c. AD 700 (i.e., after the Slavic dispersion). Consequently, the non-attested, older chronolect (i.e., temporal variety) of (Bavarian) Old High German has to be taken into account, dating to the period before the Old High German consonant shift (which took place around AD 700 in Bavarian) as well as before the diphthongization of Proto-Germanic **ō* to Old High German *uo*, which was completed even later. The substitutions that are decisive for establishing the relative and absolute chronology of the borrowing are OHG **bōk-* (> *buohh-*, Bavarian *puahh-*) → PSl. **buky* : **bukařъ* and OHG *mūt-* → PSl. **myto* : **mytařъ*. Old High German long **ō* was integrated into Proto-Slavic as the intermediate evolutionary stage of **au*, namely **ō* (in Proto-Slavic the diphthong **au* was monophthongized to a long **ō* in the period c. AD 500–700), and was then raised to Late Proto-Slavic **u₂* by the eighth century (OHG **bōk-* → PSl. **bōkū* > **buky*), whereas Old High German long *ū* was identified with Proto-Slavic long **ū₁*, which in Late Proto-Slavic (c. AD 800) became centralized to **y* (OHG *mūt-* → PSl. **mūt-* > **myt-*).

The suffix *-ar* was inherited into Slovenian from Proto-Slavic at least in some cases. In addition, throughout the history of Slovenian, the suffix in question was re-borrowed from (Bavarian) High German (e.g., MHG *krame* ‘trumpetry, junk’ → Sln. *krâma* vs. MHG *kramære* ‘small dealer’ → Sln. *krâmar*; MHG *mâlen* ‘to paint’ → dial. Sln. *mâlati* vs. MHG *mâlære* ‘painter’ → dial. Sln. *mâlar*), and it eventually became productive in the native and borrowed base nouns and verbs (e.g., *kôčā* → *kôčar*, *kâjža* → *kâjžar*, *grünt* → *grüntar*, *bâjta* → *bâjtar*). Similarly, the compound suffixes *-lj-ar* and *-n-ar* penetrated the Slovenian dialects from (Bavarian) High German (Austrian German *Keusche* ‘cottage’ → Sln. *kâjža* vs. Austrian German *Keuschler* ‘cottager’ → dial. Sln. *kajžljār*; MHG *grunt* ‘ground, soil, estate’ → Sln. *grünt* vs. German *Gruntner* → dial. Sln. *gruntnar*), and they started their lives as productive derivative suffixes of both native and borrowed nouns (Sln. *kôčā* → *kočljār*, *bâjta* → *bajtljār*; *kôčā* → *kočnar*, *bâjta* → *bajtnar*).

MITJA TROJAR

TEORIJA METAJEZIKA IN OPIS AVTONIMIJE V SLOVENŠČINI

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.2.06](https://doi.org/10.3986/JZ.29.2.06)

Članek opisuje odnos med metajezikom in objektnim jezikom ter osnovne pojme, uporabljene pri opisu metajezika in jezikoslovne terminologije. Navedene so posebnosti slovenskega metajezika, pri čemer je posebna pozornost posvečena pojavu avtonimije v jezikoslovnih besedilih.

Ključne besede: metajezik, avtonimija, terminologija, jezikoslovna terminologija, ponazarjalni zgledi

Theory of Metalanguage and Description of Autonymy in Slovenian

This article describes the relation between metalanguage and object language, as well as essential concepts used in the description of metalanguage and linguistic terminology. The article outlines special features of Slovenian metalanguage, with special attention devoted to autonymy in linguistics texts.

Keywords: metalanguage, autonymy, terminology, linguistic terminology, illustrative examples

1 Uvod

Naravni človeški jezik ima dve specifični lastnosti, po katerih se loči od drugih semiotičnih sistemov: zmožen je opisovati druge (nejezikovne) semiotične sisteme (tj. opravljati funkcijo metajezika teh sistemov, npr. sistemov znakov v logiki, matematiki, sistemov neverbalne komunikacije), hkrati pa omogoča opisovanje samega sebe, tj. z jezikom lahko opišemo jezik sam; noben drug semiotični sistem razen naravnega človeškega jezika ne more biti istočasno sredstvo in predmet opisa (gl. Rey-Debove 1997: 1–2). Z metajezikom so se v preteklosti ukvarjali predvsem filozofi in logiki, v jezikoslovju in semiotiki pa je bil deležen relativno

Mitja Trojar ■ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ■
mitja.trojar@zrc-sazu.si <https://orcid.org/0000-0003-3334-2413>

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0038, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije. Gre za predelano in dopolnjeno različico drugega poglavja doktorske disertacije *Razvoj slovenske jezikoslovne terminologije v slovenskih slovnica v 18. in 19. stoletju* (Development of Slovenian Linguistic Terminology in Slovenian Grammars in the 18th and 19th Centuries), ki je bila obranjena leta 2017 na Univerzi v Novi Gorici pod mentorstvom izr. prof. dr. Kozme Ahačiča (gl. Trojar 2017).

malo pozornosti (z izjemo Jakobsona, Hjelmsleva, Barthesa in Harrisa). Najizčrnejši poskus opisa lastnosti naravnega človeškega metajezika je jezikoslovna teorija metajezika francoske jezikoslovke Josette Rey-Debove (gl. Rey-Debove 1971; 1979; [1985] 1997; [1989] 1997; 1990a; 1990b; 1997; 2001), ki je predstavljena v nadaljevanju.

2 METAJEZIK IN AVTONIMI V TEORIJI

Hjelmslev (1963: 119–120) umesti metajezik¹ v svojo teorijo z ugotovitvijo, da je na podlagi spoznanj iz logike naposled mogoče govoriti o obstoju semiotike,² »katere ravnina vsebine je semiotika. To je tako imenovani metajezik [...] (oziroma bi bilo treba reči: *metasemiotika*), s katerim je mišljena semiotika, ki se ukvarja s semiotiko; v naši terminologiji mora to pomeniti semiotiko, katere vsebina je semiotika. Jezikoslovje samo mora biti takšna metasemiotika.« V nadaljevanju Hjelmslev (1963: 120) definira *metasemiotiko* kot »znanstven/o/ semiotiko, katere ena ali več ravnin je semiotika (so semiotike)«, in doda, da si je po vzoru logikov mogoče zamisliti tudi znanstveno semiotiko, ki se ukvarja z metasemiotiko. *Metaznanstveno semiotiko* definira kot metasemiotiko, ki ima kot svojo objektno semiotiko znanstveno semiotiko.³ Pomembno je poudariti, da je *metasemiotika* po Hjelmslevu *znanstvena semiotika*; z *znanstveno semiotiko* je mišljena semiotika, ki je *operacija*.⁴ Vzporedno z *metasemiotiko* Hjelmslev *konotativno semiotiko* definira kot neznanstveno semiotiko (tj. kot semiotiko, ki ni *operacija*), »katere ena ali več ravnin je semiotika (so semiotike)« (Hjelmslev 1963: 120).⁵

1 Termin *metajezik* je v logiko uvedel Alfred Tarski leta 1930 (gl. Jakobson [1976] 1985).

2 Termin *semiotika* ima v Hjelmslevovi teoriji specifičen pomen; definirana je kot »hierarhija, v kateri vsaka od komponent dopušča nadaljnjo analizo v razrede, definirane z vzajemnim odnosom, tako da kateri koli od teh razredov dopušča analizo na derivate, definirane z vzajemno mutacijo« (Hjelmslev 1963: 134). Omeniti velja tudi hrvaški prevod (Hjelmslev 1980), kjer ang. terminu *semiotic* ustreza hrv. termin *jezik*, ang. terminom iz angleškega prevoda *scientific semiotic*, *connotative semiotic*, *metasemiotic*, *object semiotic* in *meta-(scientific semiotic)* pa v hrvaškem prevodu ustrezajo termini *znanstveni jezik*, *konotativni jezik*, *metajezik*, *jezik-objekt*, *metaznanstveni jezik*. *Semiotiko* gre torej tu razumeti kot »sistem pomenjanja« (fr. *système de signification*, gl. Barthes 1990: 200). V slovenskem prevodu Barthesovih *Elementov semiologije* (Barthes 1990) je uporabljen termin *konotativna semiotika* (z izrecnim sklicem na Hjelmslevovo teorijo).

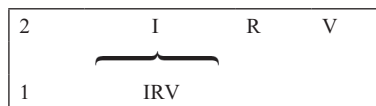
3 V Saussurjevi terminologiji je torej *semiologija* metasemiotika z neznanstveno semiotiko kot objektno semiotiko, *metasemiologija* pa metaznanstvena semiotika s semiologijami kot svojimi objektnimi semiotikami (Hjelmslev 1963: 120).

4 Hjelmslev (1963: 131) definira *operacijo* kot »opis, ki se sklada z empiričnim načelom«. Empirično načelo zahteva, da je opis neprotisloven, izčrpen in čim bolj preprost, pri čemer ima zahteva po neprotislovnosti prednost pred zahtevo po izčrpnosti, zahteva po izčrpnosti pa ima prednost pred zahtevo po preprostosti (Hjelmslev 1963: 11).

5 Razlika med *metasemiotiko* in *konotativno semiotiko* je torej zgolj v tem, da je prva znanstvena (je *operacija*), druga pa neznanstvena (ni *operacija*). Hjelmslev prvotni definiciji *metasemiotike* in *konotativne semiotike*, v katerih omenja ravnini izraza in vsebine, nadomesti z zgoraj navedenima. To utemeljuje s pojasnilom, da pojma *izraz* in *vsebina* nista primerna za formalne definicije, saj gre za arbitrarni poimenovanji za prvini, ki sta definirani v opoziciji in negativno (Hjelmslev 1963: 120).

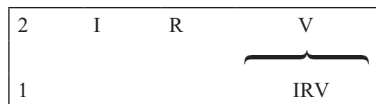
Barthes (1990) pretežno povzema Hjelmslevove opredelitve konotativne semiotike in metasemiotike (tj. metagovorice/metajezika, gl. op. 8). Poudarja, da je vsak sistem pomenjanja sestavljen iz izrazne ravnine (I) in vsebinske ravnine (V), pomen pa izvira iz razmerja (R) med tema ravninama. Pri konotativni semiotiki gre za to, da »prvi sistem (IRV) postane izrazna raven ali označevalec drugega sistema« (Barthes 1990: 200), kar ponazori s spodnjo shemo (gl. preglednico 1) in s formulo (IRV) RV.

Preglednica 1: Struktura konotativne semiotike (prirejeno po Barthesu 1990: 200)

Pri metasemiotiki (metajeziku) pa gre za to, da prvi sistem (IRV) postane vsebinska raven (označenec) drugega sistema, kar ponazori s spodnjo shemo (gl. preglednico 2) in s formulo IR (IRV).

Preglednica 2: Struktura metasemiotike (metajezika) (prirejeno po Barthesu 1990: 201)

Barthes (1990: 201) predstavi še eno shemo, ki je vzporedna z zgornjima dvema in že napoveduje teorijo metajezika J. Rey-Debove, saj izrazno in vsebinsko ravnino prevede na konkretnější nivo, tj. na nivo jezikovnega znaka (gl. preglednico 3).

Preglednica 3: Struktura konotacije in metajezika na ravni jezikovnega znaka (prirejeno po Barthesu 1990: 201)

Označevalec		Označenec	Označevalec		Označenec
Označevalec	Označenec			Označevalec	Označenec
Konotacija			Metajezik (metagovorica)		

Jakobson ([1954] 1996; [1958] 1996; [1976] 1985) poudarja, da metajezik (metajezikovna funkcija jezika) igra pomembno vlogo ne le kot znanstveni diskurz o jeziku, pač pa tudi kot del jezikovne kompetence posameznika (npr. pri usvajanju jezika, pri učenju tujih jezikov, v vsakodnevnih pogovorih).

V svoji teoriji metajezika J. Rey-Debove deli leksiko jezika L_1 na: (1) množico leksemov, ki se uporabljajo za opisovanje zunajjezikovne stvarnosti (npr. *pohištvo*, *sprehajati se*), (2) množico metajezikovnih leksemov, ki se uporabljajo, ko govorimo o jeziku L_1 ali jezikih L_2 , L_3 itd. (npr. *beseda*, *povedati*, *prislov*), in

(3) množico leksemov, ki so nevtralni glede na prvi dve množici, vendar se lahko v ustreznem kontekstu nanašajo na jezik oz. se rabijo metajezikovno (npr. *kratek* v besedni zvezi *kratek stavek*). Temeljno vlogo v metajeziku poleg metajezikovnih leksemov igrajo t. i. *avtonimi*, tj. elementi primarnega jezika v metajeziku. Termin *avtonimni* (kot pridevnik v zvezi *avtonimni izraz*) je uvedel filozof Rudolf Carnap:

Ker je ime za dani predmet lahko izbrano arbitrarno, je povsem mogoče kot ime za stvar vzeti to stvar samo ali kot ime za vrsto stvari vzeti stvari te vrste. Sprejememo lahko na primer pravilo, da namesto besede 'vžigalica' na papir vedno postavimo vžigalico. Vendar pa se pogosteje od izvenjezikovnega predmeta za poimenovanje samega sebe uporablja jezikovni izraz. Izraz, ki je uporabljen na ta način, imenujemo *avtonimni*. V tem primeru je izraz na nekaterih mestih uporabljen kot poimenovanje za samega sebe, na drugih pa kot poimenovanje za kaj drugega. Da bi se izognili tej dvoumnosti vseh izrazov, ki se pojavljajo tudi avtonimno, je treba določiti pravilo, pod katerimi pogoji velja prva in pod katerimi pogoji velja druga interpretacija. (Carnap 1959: 156)

Avtonimiji⁶ so pozornost posvečali predvsem logiki (npr. Porfirij, Peter Abelard, filozofi dunajskega kroga), saj so opazili nevarnost napačnih sklepov, kakršnega ponazarja hudomušni Senekov silogizem: »Mus syllaba est. Mus autem caseum rodit; syllaba ergo caseum rodit« (»Miš je zlog. Miš prav tako gloda sir; zlog torej gloda sir«; Seneka 1967: 316). Znano je tudi npr. Quinovo (1981: 23) razlikovanje med *rabo* in *omembo* (ang. *use* vs. *mention*), tj. med primeri, ko beseda označuje (zunajjezikovni) predmet, in primeri, ko označuje ime predmeta, kar ponazarja z naslednjimi zgledi.

[1] Boston is populous. (Boston je gosto poseljen.)

[2] Boston is disyllabic. (Boston je dvozložen.)

[3] 'Boston' is disyllabic. ('Boston' je dvozložen.)

Izjava 1 je resnična, izjava 2 neresnična. Prva izjava vsebuje ime mesta, ime se nanaša na mesto. V izjavi 3 ni uporabljeno ime za mesto, pač pa ime za ime, vsebuje torej ime za dvozložno besedo. V prvi izjavi je ime mesta uporabljeno, v tretji pa omenjeno. Logiki za preprečevanje dvoumnosti, ki bi nastala zaradi nerazlikovanja med *rabo* in *omembo* besede/besedne zveze, navadno za označevanje besede/besedne zveze, ki je omenjena, tj. rabljena avtonimno, uporabljajo predvsem narekovaje.

V logiki hierarhija jezikov deluje tako, da je jezik nižje ravni kot podmnožica vključen v jezik višje ravni, tj. $n \subset n + 1 \subset n + 2 \subset n + x$. Rey-Debove opozarja, da je v semiotiki stanje drugačno, saj metajezik označuje jezik, vendar jezika ne vključuje, jezik in metajezik sta v razmerju le delne prekrivnosti, jezik *n* je vsebina

6 V tem članku se po Carnapu in Rey-Debove za poimenovanje elementa primarnega jezika v metajeziku uporablja termin *avtonim* (*avtonimija*, *avtonimni*). Termin *avtonim* (ang. *autonym*) sicer na področju jezikoslovja označuje tudi lastno ime, ki ga določena družbena, etnična ali druga skupina uporablja za poimenovanje same sebe ali svojega jezika.

jezika $n + 1$. Hierarhija jezikov je v principu navzgor neomejena (primarni, sekundarni, terciarni itd. jezik⁷), vendar so že primeri terciarnega jezika redki. Hierarhijo jezikov Rey-Debove opisuje tako:

Jasno se zdi, da je metajezik diskurz o jeziku (pri čemer je jezikoslovje znanstveni tip tega diskurza), da je metametajezik diskurz o metajeziku ali jezikoslovju (pri čemer je metajezikoslovje znanstveni tip tega diskurza), kvartarni jezik pa diskurz o metametajeziku ali metajezikoslovju (ki prav tako pozna znanstveni tip). (Rey-Debove 1997: 42)⁸

Rey-Debove svojo teorijo gradi na Hjelmslevovi konceptiji metajezika v Barthesovi izpeljavi. Za shematični prikaz avtonimije uporablja poenostavljeno Barthesovo formulo (pri čemer je izpuščen R): $I_1 (I_1 (V_1))$. Isti indeks ($_1$) pri obeh simbolih I, ki označujeta izrazno ravnino oz. označevalec, pomeni, da sta označevalec v jezikovnem znaku v primarnem jeziku in označevalec v avtonimu v sekundarnem jeziku ista. To stanje je mogoče opisati tudi z naslednjo formulo: $I_1 (V_2)$, kjer je $V_2 = I_1 (V_1)$. Preglednica 4 prikazuje konkretizirano shemo metajezika (prim. preglednico 3 zgoraj) oz. razmerje med jezikovnim znakom $I_1 (V_1)$ v primarnem jeziku in ustreznim avtonimom $I_1 (I_1 (V_1))$ v sekundarnem jeziku (metajeziku). Metajezikovne besede (tako terminološke kot neterminološke) imajo formulo $I_1 (I_x (V_x))$, npr. $I_{\text{glagol}} (I_x (V_x))$, pri čemer je I_{glagol} zaporedje črk oz. glasov $g + l + a + g + o + l$, indeks $_x$ pa nakazuje, da ta metajezikovna beseda zastopa množico različnih besed v primarnem jeziku (konkretno: množico vseh glagolov), npr. *teči*, *delati*, *snežiti*.

⁷ Primarni jezik je jezik, ki se uporablja za opisovanje zunajjezikovne realnosti. Sekundarni jezik (metajezik) se uporablja za opisovanje primarnega jezika (primarni jezik je objektni jezik sekundarnega jezika). Terciarni jezik se uporablja za opisovanje sekundarnega jezika (sekundarni jezik je objektni jezik terciarnega jezika) itn. Termin *objektni jezik* je torej relativen in označuje opisovani jezik na kateri koli ravni glede na metajezik na ravni neposredno nad opisovanim jezikom.

⁸ Opozoriti je treba, da Rey-Debove v izvirniku navedenega dela besedila uporablja fr. termine *langage*, *métalangage*, *métamétalangage*. Razmerja med temi sorodnimi termini Rey-Debove (1997: 20–21) v skladu s Saussurjevo delitvijo na *langue*, *parole* in *langage* opredeljuje tako: fr. *métalangue* 'metajezik' označuje kodirani metajezikovni sistem danega jezika, fr. *métadiscours* 'metadiskurz' je realizacija tega sistema. Celoto tako definirane metajezika in metadiskurza v danem jeziku Rey-Debove označuje s fr. terminom *métalangage* 'metagovorica'; gl. tudi Barthes 1990: 201; *métalangage* torej označuje metajezikovno funkcijo določenega jezika oz. metajezikovno funkcijo nasploh. Toporišič (1992: 106) *metajezik* definira kot »s/krajno enourni jezik opisa jezikovnih pojavov, npr. slovnično izrazje« (s čimer *metajezik* očitno omejuje na znanstveni tip). Toporišič (1992: 106) *metalingvistiki* pripisuje dva pomena: (1) 'veda o razmerju med jezikom in drugimi družbenimi pojavi' in (2) 'veda, ki proučuje metajezik'. V pričujočem članku fr. terminu *métalangage* praviloma ustreza termin *metajezik* (in ne *metagovorica*), saj gre za uveljavljen termin v slovenskem jezikoslovju, pri uporabi termina *metajezik* pa se računa na izkoriščanje možnosti metonimičnih pomenskih prenosov v ustreznih kontekstih (podlaga zanje so (pod)pomeni besede *jezik* v splošnem jeziku, prim. slovarski sestavek *jezik* v SSKJ2; 'sistem izraznih sredstev', 'uporaba tega sistema', 'kar omogoča sporazumevanje sploh' itd.). *Metajezik* torej lahko označuje tako sistem znakov za opisovanje jezika, dejavnost opisovanja jezika samo kot tudi funkcijo oz. sposobnost opisovanja jezika. Termin *metajezik* je v tej razpravi uporabljen za označevanje tako znanstvenega kot neznanstvenega opisovanja jezika.

Preglednica 4: Zgradba jezikovnega znaka v primarnem jeziku in avtonima v sekundarnem jeziku (z razlago leksema *mačka* iz eSSKJ)

Sekundarni jezik	I ₁	I ₁	V ₁
I ₁ (I ₁ (V ₁))	[máčka]	[máčka]	‘domača žival z ostrimi zobmi in kremplji ter daljšim repom, ki mijavka in lovi miši, ptiče’
Primarni jezik			
I ₁ (V ₁)	I ₁	V ₁	
	[máčka]	‘domača žival z ostrimi zobmi in kremplji ter daljšim repom, ki mijavka in lovi miši, ptiče’	

Zgoraj omenjeno hierarhijo jezikov oz. metajezikov je mogoče prikazati tudi s primeri izjav oz. prvin, ki se tipično pojavljajo na vsaki izmed ravni v hierarhiji metajezikov (gl. preglednico 5).

Preglednica 5: Hierarhija jezikov (prirejeno po Rey-Debove 1997: 44)

Ravni v hierarhiji jezikov →	Primarni jezik	Sekundarni jezik – metajezik	Terciarni jezik – metametajezik
Primer	/Zgodovina o tem zadovoljno molči./ ⁹ (Gigafida 2.0)	/molči je glagol/	/glagol je samostalnik/
Formula	/molči/:	/molči/: I ₁ (I ₁ (V ₁));	
	I ₁ (V ₁)	/glagol/: I ₂ (I _x (V _x))	/glagol/: I ₂ (I ₂ (I _x (V _x)))

Rey-Debove k pojavu avtonimije sicer prišteva tudi premi govor, česar ne priznavajo vsi raziskovalci (gl. Rey-Debove 1997). Premi govor ni predmet tega članka, v naslednjem razdelku je pozornost usmerjena na avtonime, ki kot jezikoslovni zgledi nastopajo v jezikoslovnih besedilih, in avtonime v neznanstvenem metajeziku.

9 V preglednici so uporabljene oznake, ki jih uporablja Rey-Debove (1997): poševni oklepaji zaznamujejo citirane elemente, ležeči tisk znotraj poševnih oklepajev zaznamuje avtonimizirane elemente. Indeks pri I₁ in I₂ sta različna zato, ker v preglednici simbola I₁ in I₂ označujeta različno zaporedje črk/glasov.

3 AVTONIMIJA V SLOVENSKEM JEZIKU

Avtonimi izkazujejo zanimive jezikoslovne lastnosti.¹⁰ V razdelkih 3.1–3.4 so opisane njihove posamezne značilnosti s ponazarjalnim gradivom (s poudarkom na jezikoslovnih besedilih v slovenščini). Ponazarjalni zgledi so izbrani iz gradiva, ki ga sestavlja 20 jezikoslovnih člankov (z različnih podpodročij jezikoslovja, objavljenih v revijah *Slavia Centralis*, *Slavistična revija* in *Jezikoslovni zapiski* v obdobju 2016–2022) in pet jezikoslovnih monografij, po potrebi pa so bila uporabljena še druga jezikoslovna besedila (npr. odgovori iz *Jezikovne svetovalnice*) ter članki in monografije, ki niso bili vključeni v prvotni nabor gradiva. Nekateri zgledi so navedeni tudi iz neznanstvenih (tj. nejezikoslovnih) besedil, z iskanjem najdenih v korpusu *metaFida v1.0*, v korpusu govorjenih besedil, ki tvorijo del baze *Artur*,¹¹ na spletu ali v oddajah RTV Slovenija. Primeri torej večinoma ilustrirajo znanstveni metajezik, a tudi neznanstvenega.¹² Navedki so oštevilčeni, dodan je

- 10 Francoska slovnica *Le bon usage* (Grevisse – Goosse 2008: 582) pri opisu avtonimnih samostalnikov v francoščini našteva naslednje njihove lastnosti: uporaba ležečega tiska in narekovajev za označevanje avtonimnosti v pisavi, sposobnost avtonimiziranih prvin, da prejemajo naglas, in ločenost od predhodnih besed v govorni verigi (zaradi česar pogosto pred njimi ne pride do t. i. vezanja (fr. *liaison*)), avtonimni samostalniki so moškega spola (avtonimi izgubijo spol, število in osebo, ki jih imajo njihove neavtonimizirane ustreznice v primarnem jeziku); kadar so rabljeni v množini, se formalno ne pregibajo v številu (tj. prejemajo ničto končnico za tvorbo množine, prim. Grevisse – Goosse 2008: 680), pogosto se rabijo brez člena, avtonimi iz tujih jezikov načeloma ohranjajo izvorno obliko iz svojega jezika.
- 11 Govorna baza *Artur* je nastala v sklopu projekta *Razvoj slovenščine v digitalnem okolju* (RSDO), ki sta ga financirala Ministrstvo za kulturo in Evropski sklad za regionalni razvoj. Osnovni cilj drugega sklopa projekta RSDO, ki ga je vodila izr. prof. dr. Darinka Verdonik (FERI UM), je bil izdelati razpoznavalnik govora za slovenski jezik, v ta namen pa je bilo v okviru projekta posnetih čez 1000 ur govora. Iskanje za potrebe te razprave je bilo opravljeno po t. i. standardiziranih (poknjžjenih) zapisih treh govornih podkorpusov, in sicer po podkorpusu javnega govora (govor na javnih dogodkih, npr. simpozijih, in v radijskih oddajah), podkorpusu nejavnega govora (govor, ki ni bil posnet v javnosti, npr. dialogi in odgovori na vnaprej pripravljena vprašanja) in podkorpusu parlamentarnega govora (monološke razprave v Državnem zboru RS, namenjene javnosti), ki skupno obsegajo čez 300 ur posnetkov govora v formalnih in neformalnih govornih položajih. Vsi trije omenjeni podkorpusi skupaj vsebujejo 3363 datotek trs s standardiziranimi zapisi in 3363 datotek trs s pogovornimi zapisi, ki so bile ročno pregledane in popravljene (skupaj pribl. 4,86 milijona pojavnic: 2,43 milijona pojavnic v standardiziranih zapisih in še enkrat toliko v ustreznih pogovornih zapisih – podatki so bili pridobljeni s konkordančnikom *WordSmith Tools 8.0* –, oziroma skupaj vsaj 8805 avtorskih strani standardiziranih zapisov (preračunano na 300 ur govora na podlagi podatkov za parlamentarni govor) ter po oceni vsaj 7500 avtorskih strani ustreznih pogovornih zapisov).
- 12 Za potrebe te razprave jezikoslovna besedila oz. jezikoslovni strokovni jezik niso podrobneje diferencirani na znanstveni jezik, praktičnostrokovni jezik in navadni strokovni jezik (prim. Toporišič 2000: 28–29), pač pa je uporabljena poenostavljena delitev na znanstveni in neznanstveni metajezik. Pozornost je usmerjena pretežno na znanstveni (meta)jezik, tj. na znanstvene monografije in izvirne znanstvene članke, čeprav bodo nadaljnje raziskave morale raziskati tudi morebitne razlike v metajeziku med znanstvenimi in drugimi tipi jezikoslovnega strokovnega jezika.

podatek o tem, ali gre za znanstveni ali neznanstveni metajezik,¹³ ponekod pa še krajše pojasnilo o kontekstu besedila.

3.1 Načini označevanja avtonimov v pisnih besedilih

V pisnih jezikoslovnih besedilih so avtonimi, tj. citirani elementi primarnega jezika v sekundarnem jeziku, pogosto tipografsko označeni z ležečim tiskom, kot kažejo spodaj navedeni zgledi **4** (npr. **dröb*), **5** (npr. *bandži skok*) in **6** (npr. *Nasprotja se privlačujejo*).

- [4] Odrazi praslovanskega ijevskega samostalnika **dröb* "drobir, parvulum fragmentum" so v ostalih slovanskih jezikih naslednji: ženski spol: hr. in sr. *drób*, Red *dröbi* "košček, drobtina", bg. *drob* "ulomek", r. *drobb*, Red *drobi* "majhni koščki česa razbitega, šibre, ulomek"; moški spol: p. *drób*, Red *drobiu* "perutnina", br. nar. *drob*, Red *drobi* "šibra" (SP IV, 248). (Čepar 2017: 59; znanstveni metajezik)
- [5] Po pogostnosti skupom sledijo sestave, npr.: *bandži skok*, *čip kartica* [sinonim *čipna kartica*], *fitness oprema*, *fitness program*, *noni sok*, *plonk listek*, *rave zabava*. (Petric 2018: 95; znanstveni metajezik)
- [6] Nekatere variante PE, ki so bile v SSKJ-ju predstavljene kot osnovne (in edine), najverjetneje niso bile reprezentativne niti v času nastanka slovarja, npr. *Nasprotja se privlačujejo* ali *Čas je zlato* namesto *Nasprotja se privlači* in *Čas je denar*. (Meterc 2019: 34; znanstveni metajezik)

Avtonimi so v jezikoslovnih delih lahko označeni tudi kako drugače, npr. s krepkim tiskom (**7**), z uporabo posebnih znakov/simbolov (**8**) ali z zamikom odstavka, znotraj katerega je naveden daljši (oštevilčen) zgled (ali zgledi) (**9**).

- [7] If the masculine forms **profesor/dóktor** are used with the woman's Christian name and surname then the masculine form of the surname is used, e.g. **dóktor** **Martína Bóršnik**. (Herrity 2016: 50; znanstveni metajezik)
- [8] Na primer, v slovenščini se fonem /n/ udejanja v treh različicah: kot [ŋ] pred glasovi [k, g, x] (*Anka, Anglija, Anhovo*), kot [nj] (pri nekaterih govoricah), ko mu sledi j# ali jC (*konj, konjski*), ter kot [n] povsod drugje (*nos, ena, dan*). [...] Na primer, fonem /n/ bo zapisan s črko "n" tako v besedi *nos* kot v besedi *Anka*, čeprav se izgovora fonetično razlikujeta. (Marvin idr. 2019: 543; znanstveni metajezik)
- [9] (3) rušč. Ваша заявка_{NOM} рассматривается. (trpna zgradba)
slvn. Vaša prijava se obravnava.
štok. Vaša prijava se razmatra. (Uhlik – Žele 2022: 270; znanstveni metajezik)

V zgledu **7** so avtonimi označeni s krepkim tiskom (sicer znotraj angleškega metajezika). V **8** avtonimijo označujejo posebni znaki/simboli: // (/n/; poševna oklepaja označujeta fonem oz. fonemsko transkripcijo), [] ([k, g, x] in [n]; oglata oklepaja označujeta variante fonemov oz. fonetično transkripcijo), " " ("n"; zgornji resični narekovaji v konkretnem besedilu označujejo črke), znak # (j#; # označuje besedno mejo), simbol C (jC; C je simbol za soglasnik). V zvezi z omenjenimi znaki

¹³ Kot neznanstveni metajezik se načeloma obravnava tudi metajezik v znanstvenih/strokovnih besedilih drugih strok, npr. s področja ekonomije.

in simbolom je treba opozoriti tudi, da le-ti veljajo za zadostne označevalce avtonimije, ker elementi primarnega jezika ob njih niso postavljeni v ležeči tisk. V 9 avtonimnost zgledov grafično označuje zamik odstavka in navedba jezika, čeprav nekateri avtorji tudi pri takih navedbah zgledov ohranjajo ležeči tisk (gl. npr. zglede v Grošelj 2020, ki so oštevilčeni, ni pa pri vseh posebej naveden jezik zgledov).

Zlasti v preglednicah in seznamih znotraj jezikoslovnih člankov in monografij so avtonimi lahko tudi neoznačeni, če je iz konteksta jasno, da gre za elemente primarnega jezika, gl. spodaj zgled 10.

[10] SLA V136.01 'ključ' (2/7)

T001 ključ

T002 ključ

T003 ključ

T004 ključ [...] (SLA 2.1: 46, znanstveni metajezik)

V zgledu 10 so avtonimi za številkami posameznih točk SLA (T001, T002 itd.) navedeni v fonetični transkripciji (ključ) brez posebnih dodatnih grafičnih ali tipografskih oznak (npr. narekovajev, ležečega tiska, krepkega tiska itd.). Del konteksta (koteksta), ki omogoča interpretiranje besed, navedenih na leksičnih kartah v SLA 2.1, kot avtonimov, je uvodni del SLA 2.1, zlasti poglavje o fonetični transkripciji (gl. SLA 2.1: 9–31).

Zgled 11 kaže, da je tudi tuja (nelatinična) pisava lahko označevalec avtonimije, ker razlika med slovensko latinično pisavo in nelatinično cirilico že sama po sebi ustvari dovoljšen kontrast med primarnim in sekundarnim jezikom.

- [11] Na to, da se izgovor **šn** umika, kažejo besede, v katerih so nekdanje govornice **šn**, npr. верёвочный, порядочный, danes pa je tak izgovor že zastarel in narečno obarvan. (Jakopin 1968: 42, znanstveni metajezik)

V zgledu 11 velja opozoriti tudi na to, da je drugi, latinično pisani avtonim, ki označuje izgovor soglasniškega sklopa (**šn**), označen s krepkim tiskom.

V pisnih nejezikoslovnih besedilih se avtonimov pogosto ne označuje s posebnimi tipografskimi ali drugimi oznakami, gl. zgleda 12 in 13, če pa so avtonimi označeni, se jih označuje z ležečim tiskom (tako kot tipično v jezikoslovnih besedilih) (14), z različnimi tipi narekovajev (15, 16) ali s krepkim tiskom (17).

- [12] Naj danes rubriko N. N. posvetimo besednemu izobraževanju. Večina vas je zagotovo že slišala za besedo oksimoron, za vse, ki morda ne veste povsem natančno, kaj ta tujka pomeni, pa ponujamo definicijo Slovarja slovenskega knjižnega jezika: besedna figura iz dveh izključujočih se pojmov, bistroumni nesmisel. Seveda SSKJ ob vseh izrazih vedno ponudi še smiselno uporabo. (Dnevnik 2022; neznanstveni metajezik, kontekst: N. N. je satirična rubrika v časopisu Dnevnik, ki komentira aktualne dogodke)
- [13] Izraz lažne novice je po navedbah strokovnjakov neustrezen, ker ne zajema kompleksnosti problema dezinformacij, ki vključujejo tudi vsebine, kjer se izmišljene informacije prepletajo z dejstvi. (24ur.com 2018; neznanstveni metajezik, kontekst: članek Slovenske tiskovne agencije

Strokovnjakom se zdi izraz dezinformacije ustrežnejši kot lažne novice, objavljen na portalu 24ur.com, poroča o prvem sestanku skupine strokovnjakov za boj proti dezinformacijam leta 2018)

- [14] Izraz *resentiment* uporabljam v kontekstu in smislu sovražnega zavračanja vsake oblasti, kolikor ni "naša"; zavračanja ob zavedanju in v strahu, da se "nam samim" oblast lahko tudi kdaj izmakne. (Frankovič 2022; neznanstveni metajezik, kontekst: komentar na spletnem mestu Portal+)
- [15] Izraz »harmoniziran« pomeni, da vse države v Evropski uniji uporabljajo enako metodologijo. S tem je mogoče podatke za eno državo primerjati s podatki za druge države. (ECB 2023; neznanstveni metajezik)
- [16] Če pri prevodu izraza '*separation of powers*' v slovenski jezik sledimo popolni zvestobi izvirniku, to besedno zvezo poimenujemo 'razdružitev moči' ali 'ločitev moči'. (Porčnik 2022: 61; neznanstveni metajezik)
- [17] Tretjo osebo množine v angleščini **they** za poimenovanje uporabljajo tisti, ki se ne identificirajo niti kot moški niti kot ženske, zato imajo raje to obliko zaimka, da se s tem izognejo tradicionalni moški obliki on in ženski obliki ona, piše STA. (Siol.net 2020; neznanstveni metajezik)

V zgledih **12** in **13** avtonima *oksimoron* in *lažne novice* nista posebej tipografsko označena. Res pa je, da avtonimijo označujeta metajezikovna leksema *beseda* in *izraz* (prim. 3.3). Zanimiv je tudi zgled **16**, v katerem je avtonim v angleščini označen z resicama ('...') in hkrati z ležečim tiskom, slovenska avtonima pa le z resicama. V **17** je avtonim označen s krepkim tiskom. Za označevanje avtonimije se sicer uporabljajo še druge kombinacije grafičnih/tipografskih sredstev (npr. različne barve za označevanje slovarskih zgledov, gl. npr. zgleds v eSSKJ16, ki so označeni z zeleno barvo) oziroma tudi druge vrste narekovajev.

Za jezikoslovne razprave je značilna tudi raba zgornjih narekovajev ('x', t. i. pomenski narekovaji, gl. Weiss 2017) in drugih sredstev, ki se uporabljajo za označevanje pomenskih opisov leksemov, besednih zvez, stavkov, povedi, gl. zgleds **18–24**.

- [18] Primerov *česnik* 'česen', *cinček* 'malo ali nedoraslo bitje' in *fiček* 'fičko' ne opredeljujemo kot manjšalnice, saj pripona tvorjenk besednopomensko ne opredeljuje, ampak ima le strukturalno funkcijo. (Koletnik 2017: 25; znanstveni metajezik)
- [19] Praslovanski samostalniki na *-ar- imajo torej naslednje besedotvorne pomene (zaporedje je relativnokronološko glede na čas nastanka): 1) besedotvorni predhodnik je samostalnik: opravar / nosilec povezave: psl. **klučь* 'ključ' → **klučarь* 'tisti, ki ima opraviti/zvezo s ključem' > stosl. *ključь* 'ključ' → *ključarь* 'ključar'; psl. **ryba* 'riba' → **rybarь* 'tisti, ki ima opraviti/zvezo z ribo' > stosl. *ryba* 'riba' → *rybarь* 'ribič'; psl. **vino* 'vino' → **vinarь* 'tisti, ki ima opraviti/zvezo z vinom' > stosl. *vino* 'vino' → stosl. *vinarь* 'vinogradnik'; psl. **vorta* 'vrata' → **vortarь* 'tisti, ki ima opraviti/zvezo z vrati' > stosl. *vrata* 'vrata' → *vratarь* 'vratar'; psl. **grъnъcь* 'lonec' → **grъnъčarь* 'tisti, ki ima opraviti/zvezo z loncem' > (st)osl. *grъnъcь* 'lonec' → *grъnъčarь* 'lončar' [...]. (Šekli 2021: 143; znanstveni metajezik)
- [20] Določen segment v aktualnih slovarjih neregistriranih besed se iz nestandardnih besedil v splošno besedišče vključuje po že znanih besedotvornih postopkih, npr. *profilka* – ,slika na uporabnikovem FB profilu': zamenjati profilko, nova profilka, *bizarka* – ,kar je bizarno': petkova bizarka, *naslovka* – ,naslovna stran': naslovka revije, *bolniška* – ,bolniški stalež': mesec bolniške, *armaturka* – ,armaturna plošča': del armaturke. (Gantar idr. 2018: 464; znanstveni metajezik)
- [21] Prispevek prinaša zgodovinski in etimološki prikaz samo v slovenščini znane besede *nebina* »cvetica astra«, ki je pri nas zapisana šele v 19. stoletju, a je njen obstoj posredno dokazljiv že

za 18. stoletje. Čeprav je cvet nebine vijoličasto modre in ne nebesno modre barve, slovensko poimenovanje te cvetice po nebesni modrini ni osamljeno, saj podobno pomensko motivacijo najdemo tudi v nekaterih drugih jezikih. (Snoj 2017: 297; znanstveni metajezik)

- [22] Ta sestoji iz podstave *hiš-* in priponskega obrazila *-ica*, ki pomeni 'majhno, ljubko', *majhna hiša* pa je besednozvezna podstava. (SP Pravila: 109; znanstveni metajezik)
- [23] Z malo začetnico pišemo: [...]
5. občne besede iz osebnih imen (rojstnih, krstnih) ali priimkov, kadar zaznamujejo vrsto pojavov: *jurček* (goba), *jur* (tisočak), *štefan* (steklenica), (*bodeča*) *neža*, (*mila*) *jera*, *judež* (izdajalec), *silvester* (silvestrovanje, zadnji večer v letu); *volt*, *ford*, *tesla*, *rentgen*, *bazedov* (bolezen) [...]. (SP Pravila: 18; znanstveni metajezik)
- [24] Prednost neosebnih glagolskih oblik je prav v tem, da glagolske osebe ne izražajo, ker je ali že izražena (*Nočem kričati* = nočem, da bi (jaz) kričal; *Greš kosit* = greš, da boš (ti) kosil; *Molče so šli* = ko so šli, so (oni) molčali) [...] (Toporišič 2000: 346; znanstveni metajezik)

Zgleda **18** in **19** kažeta najpogostejši sredstvi za označevanje pomenskih opisov (zgornji narekovaji – 'česen' in resici – 'vino'). Zgledi **20–22** kažejo še rabo enojnih spodnje-zgornjih narekovajev (**20** – 'bolniški stalež'), dvojnih srednjih narekovajev (**21** – »cvetica astra«)¹⁴ in dveh opuščajev v vlogi narekovajev (**22** – 'majhno, ljubko'). V zgledu **4** (gl. zgoraj) so rabljeni dvojni zgornji narekovaji ("drobir, parvulum fragmentum"). Zgled **23** kaže, da je pomenski opis lahko nakazan z oklepaji (in v navadnem tisku), v **24** pa ga uvaja poseben znak (=, ki nakazuje pomensko ekvivalentnost).

Tudi omenjeni pomenski opisi v zgoraj navedenih zgledih **18–24** so primeri avtonimov.¹⁵ Ko jezikoslovci/jezikoslovke v pomenske narekovaje ugnezdiijo npr. besedno zvezo 'armaturna plošča' (ali 'armaturna plošča' ali 'armaturna plošča' itd.), s tem selektivno zajamejo le njen pomen. Besedna zveza (beseda, stavek itd.) je s tem iztrgana iz primarnega jezika, je avtonimizirana; z 'armaturna plošča' je v metajeziku (sekundarnem jeziku) vzpostavljen sklic na pomen besedne zveze *armaturna plošča* v primarnem jeziku, besedna zveza (tj. njen pomen) je torej (po Quinu) omenjena in ne rabljena.

3.2 Velikost in položaj avtonimov v jezikovni zgradbi

Avtonimi lahko označujejo elemente primarnega jezika z vseh ravni jezikovne zgradbe

Metajezik lahko z avtonimi zajame ne le besede (lekseme), pač pa tudi elemente, ki so strukturno na nižji (sestavine besed) ali na višji ravni od besede (besedne zveze, stavki, povedi, besedilo); avtonimizirani elementi so torej lahko različno dolgi in se v metajeziku uporabljajo za navajanje pojavov z vseh ravni jezikovne zgradbe, gl. zgleda **25–33**.

¹⁴ Prim. tudi zgled **50** (razdelek 3.4) spodaj, kjer dvojni srednji narekovaji označujejo poknjžene lekseme, npr. *žejlo* »žejalo«, občasno pa so znotraj njih dodani tudi pomenski opisi, npr. *lotornije* »lotrnije«, »prešuštva« (Žejn 2016: 420).

¹⁵ Pri tem ni bistveno, ali gre za sinonime, približne pomenske uvrstitve ali natančne pomenske razlage.

- [25] Število pojavitev fonema /dʒ/ se določi tako, da se prešteje število kombinacij črk "dž" ter število črke "d". (Marvin idr. 2019: 543; znanstveni metajezik)
- [26] V nekaterih primerih sta *sp* in *st* nasproti *šp* in *št* v rabi za pomensko ločevanje: *instruirati* – *inštruirati*, *inspekција* – *inšpěkcija*; lahko sta tudi prosti ali drugačni varianti: *inštitút* – *institut*, *instalácija* – *inštalácija*, *stádion* – *štádion*, *stárt* – *štárt*, *běstija* – *běštija*, *běštja*. (SP Pravila: 146; znanstveni metajezik)
- [27] Arealna razporeditev besedotvornih različic se kaže na karti za pomen 'materin brat', knjižno *ujec* (SLA 1.1: 255, 1/113, V616, avtorja Matej Šekli in Urška Petek), kjer se izmed tvorjenk s korenem *uj-* najpogosteje pojavlja *ujec*, in sicer v primorski, dolenski, panonski in koroški narečni skupini (severnopohorsko-remšniško, del podjunskega narečja). Tvorjenke s pripono *-ej* so zapisane v govorih na stičišču podjunskega, rožanskega in obirskega narečja, tvorjenka s pripono *-ek* pa v južnih prekmurskih govorih. (Horvat 2016: 83; znanstveni metajezik)
- [28] Prekrivne so zlasti kategorije t. i. večjih pomenskih premikov, kamor sodijo premiki, vezani na dnevne dogodke (*vztrajnik*), na razlike v registru (*penzion* – 'upokojitev oz. pokojnina') in na razlike v mediju (*sledilec* – 'uporabnik, ki spremlja objave drugih uporabnikov na družbenih omrežjih'). Med t. i. manjšimi pomenskimi premiki pa oženje pomena (*posodobiti* – 'nadgraditi delovanje računalniškega sistema ali njegove vsebine'). (Gantar idr. 2018: 465; znanstveni metajezik)
- [29] O predložnih zvezah, ko od upravljajočega glagola ostane samo še začetna oz. izhodiščna glagolska motivacija brez slovnično-pomenskega vpliva, lahko govorimo v primerih *dati nekaj na stol / pod stol / za stol* (nasproti *dati nekaj na oblube / prijatelje*), umanjkanje konkretnega povedkovnega vpliva pa se odraža tudi v razširjenjem izboru predložne rabe *na stol / pod stol / za stol* (prim. Kroupová 1980: 51). (Žele 2019: 24; znanstveni metajezik)
- [30] Frazem *ločiti ljuljko od pšenice* je v obeh korpusih zelo redek. Pojavi se samo en nesporen frazeološki primer, in sicer v korpusu *Gigafida 2.0*. (Trivunović 2022: 44; znanstveni metajezik)
- [31] 4. poved pa je stavčno priredje: prvi del tega priredja je prosti stavek z izhodiščem *Ob njem* na začetku, kot predvideva naše pravilo; drugi del priredja je podredno zložen: začetek glavnega stavka (*na nogah*) je kot izhodišče po pravilu na začetku, jedro (odvisnik *kje je spal Janezek*) pa na koncu (*je še čutil je prehod*). (Toporišič 2000: 672; znanstveni metajezik, kontekst: z vidika členitve po aktualnosti je analizirana poved »Ob njem je šlo čevrljanje otročičev; na nogah je še čutil, kje je spal Janezek« (prav tam) kot primer stavčja)
- [32] Vzporedno s to odvisnostjo se pojavlja tudi že omenjeni problem relativnosti glede na točko opazovanja v času, saj je »pozitivnost« oz. »negativnost« odvisna od gledišča oz. zazrtosti govorca v pomenski situaciji (bodisi v preteklost ali prihodnost): [...]
 ▫ *Mestna občina je tudi z robotimi in nepriljubljenimi potezami sicer vzpostavila prevlado nad objekti in zdaj je tudi zakonodaja na tem področju jasna: kjer bo občina v bodoče ugotovila svoj interes, bodo objekti postali občinska last.* (Šorli 2020: 112; znanstveni metajezik)
- [33] 1. *Smo nosil vunene tanke yladke krile, se reklo mušola.*
 2. *So ble plätäræne, kanončäræne.*
 3. *Žnidärca jäh jə diälla.*
 4. *Krile so ble s ciäla, färštanjæste.*
 5. *Potle, kadär sän si jäst žə porčila, so začal krile od pu dol.*
 6. *Moja tašča so miäl pa čärne duje krile, odzat dvia pleti an dol u koncu še kamuf.* (Zuljan Kumar 2022: 98; znanstveni metajezik, kontekst: navedenih je prvih šest (od 37) povedi narečnega besedila, v katerem govorka pripoveduje o pretekli oblačilni kulturi v Brdih)

V zgledu 25 so avtonimizirani fonem /dʒ/, dvočrkje "dž" in črka "đ". V 26 so med drugim avtonimizirani soglasniški sklopi *sp*, *st*, *šp* in *št*. V 27 so med navedenimi avtonimi najmanjše pomenonosne enote; koren *uj-* ter priponi *-ej* in *-ek*. V 28 so z ležečim tiskom avtonimizirani leksemi (besede), npr. *penzion* in *posodobiti*. V zgledu *dati nekaj na oblube / prijatelje* v 29 je avtonimizirana glagolska zveza,

podobno tudi v **30**, kjer je avtonimizirana zveza frazem (v slovarski obliki). V **31** je s *kje je spal Janezek* iz primarnega jezika zajet stavek (odvisnik). Zgled **32** prikazuje avtonimizirano poved (*Mestna občina ...*), **33** pa daljše avtonimizirano besedilo, sestavljeno iz več povedi (izrekov).

Zgledi **25–33** kažejo, da je z avtonimizacijo iz govora (besedila) v primarnem jeziku mogoče v metajezik zajeti kateri koli, poljubno dolg element jezika s katere koli ravni opisa in ga tematizirati, pri čemer je segmentacija govorne verige, ki poteka prek avtonimnih zgledov v metajeziku, načeloma arbitrarna, segmentaciji govorne verige pa sledi izdelava pojmovnih sistemov, ki hierarhizirajo pojme, ustvarjene pri opisu. Stvar jezikoslovne skupnosti pa je, da določi, katere segmentacije so pravilne, ustrezne, relevantne.¹⁶

3.3 Uvajanje avtonimov v sobesedilo

Avtonimi so v jezikoslovnih in nejezikoslovnih besedilih lahko uvedeni z metajezikovnimi leksemi, ki so v jezikoslovju pogosto, a ne nujno termini, gl. zgleda **34–38**.

- [34] Za del fraznih glagolov enobesedna sopomenska nadomestila nudijo besedotvorno primarnejše tvorjenke: za zvezo *delati razdeljenje* npr. rabe glagola *deliti*, saj se drugotni nedovršnik *razdeljevati*, na katerega se tvorbeno navezuje glagolnik *razdeljenje*, ne pojavlja. (Merše 2019: 147; znanstveni metajezik)
- [35] Kazalni zaimek *ta, tega* (v MBL le enkrat *tiga*) ima v obeh izdajah tudi obliko z dodano členico *le-*: *letá, letí – leta, letu, letega* idr. (Orel 2021: 163; znanstveni metajezik)
- [36] Hvala, predsedujoči. Postopkovno se na vas obračam [premor] s poizvedbo, koliko je ura, [premor] katerega dne smo in katero leto se piše, [premor] ker tole, kar smo ravnokar poslušali, lahko zamenjamo besedo 'migrant' z besedo 'jud' [premor] pa se bomo instantno vrnili v čas petinsedemdeset let nazaj. Podkorpus parlamentarnega govora (DZR_1444.std; govorec Miha Kordiš (PS Levica), neznanstveni metajezik, kontekst: razprava po predstavitvi 16. točke dnevnega reda (obravnavna predloga za razpis posvetovalnega referenduma o obravnavi migracij) na 4. seji DZ RS 30. 1. 2019)
- [37] No, iz tega se je pozneje razvila tudi neka oblika, ki jo danes imenujemo romanje. #Eem, ime je

¹⁶ Iz povedi »Ob njem je šlo čevrljanje otročičev; na nogah je še čutil, kje je spal Janezek« (gl. zgled **31** zgoraj) je med drugim mogoče z avtonimizacijo izdvojiti segmente *njem je, jem je, vrlja, vrlja*. Naloga jezikoslovja je, da oceni, kateri, če sploh kateri, je relevanten. Zelo zanimivo dilemo odpira Toporišičeva *Slovenska slovnica* – dragocen vir zgledov za proučevanje slovenskega metajezika –, v kateri so v opisu prisotne tudi ničte prvine. Ena izmed takih prvin je ničti dopustni veznik $\emptyset$, ki ga Toporišič (2000: 444) navaja v trojici skupaj z istovrstnima dopustnima veznikoma: *ako, če, $\emptyset$* . To skupino veznikov komentira in z zgledi ilustrira tako: »Bolj občevalen je veznik *če*, medtem ko je *ako* zastarel, veznik $\emptyset$ čustveno obarvan: *Ak bi živela vekomej, / kar si mi bla, ne boš naprej*. (P) – *Upanje, Lovre, upanje živi človeka, / če ga že vse drugo zapusti*. (Jj) – *Naj gre pevec v daljino Kino, / še naprej se pot mu kaže*. (P) – *Stori mu še tako uslugo, / že drugi dan te na cesti ne bo poznal*.« (Toporišič 2000: 444) Veznik $\emptyset$ je prvina, ki v primarnem jeziku ne obstaja. Je konstrukt jezikoslovca, ki to prvino postulira po primerjavi povedi z veznikoma *ako* in *če* s povedjo, ki jima je formalno podobna (je dvostavčna), a ne vsebuje glasovno izražene veznika. V tem smislu bi lahko govorili o *psevdoavtonimu*, in sicer zato ker avtonimizirani element ni prisoten v primarnem jeziku, pač pa ga v metajeziku na podlagi analize doda (postulira) jezikoslovec in ga postavi na isto raven kot druge avtonime, tj. kakor da bi bil dejanski, pravi element primarnega jezika.

dobila po mestu Rim ali Roma, kamor so hodili ljudje, #eem, na grob svetega Petra, ki je umrl v Rimu in je danes pač pokopan v, #e, cerkvi svetega Petra v Vatikanu. In, #e, so hodili tja, da bi se mu počastili(), da bi ga pač počastili, da bi ga častili. #E, in tem ljudem, ki so pač šli v Rim, so rekli romarji in od tega je prišel izraz romanje, ki se seveda pozneje ni dogajalo samo v Italiji, ampak so pozneje šli tudi recimo na grob Mohameda, a ne, v Meko, svete kraje, #e, pomembne za islamske, #eem, za islamsko religijo, za muslimane, torej Medina, Meka in še marsikaj drugega. (Podkorpus nejavnega govora Artur-N-G6059-P605901-std; oznaka govorca G6059, neznanstveni metajezik)

- [38] **beseda** /.../ 1. jezikovna enota iz glasov ali črk v govoru ali pisanju, ki nekaj pomeni; SODOBNA USTREZNICA: beseda /.../ Pertei **beffedi** kruh imamo faftopiti, vfo telefno potrebo, Sakai tu S. Pifmu zheftu ftein[!] kruhom, vfo shlaht shpisho inu pitye imenuie TC 1575, 123 /.../ Kakou glas ali rafum ima ta ludouska **befeda**, Hofanna? Letak, kakor da bi rekli. O bog dai frezho inu Gnado Sinu Daidouimu JPo 1578, I,6a. (eSSKJ16, iztočnica *beseda*; neznanstveni metajezik)

V 34 in 35 večino avtonimov uvajajo termini, npr. *zveza*, *glagol*, *kazalni zaimek*, *členica*. Kot kažeta zgleda 36 in 37, v govornem jeziku metajezikovni leksemi delujejo kot označevalci avtonimije (prim. razdelek 3.1, kjer so opisani označevalci avtonimije v pisnem jeziku), konkretno gre za metajezikovna leksema *beseda* (»besedo 'migrant' z besedo 'jud'«¹⁷) in *izraz* (»izraz romanje«).

Zgled 38 je skrajšani slovarski sestavek za iztočnico *beseda* v eSSKJ16 in ilustrira avtonimijo v najstarejšem obdobju slovenskega knjižnega jezika (»**beffedi** kruh« v TC 1575, »ta ludouska **befeda**, Hofanna« v JPo 1578), avtonima iz obeh navedenih del sta uvedena z metajezikovnim leksemom *beseda*. Oznaka »neznanstveni metajezik« v opisu zgleda 38 se nanaša na nejezikoslovne (neznanstvene) zgleda, navedene iz protestantskih del (konkretno TC 1575 in JPo 1578), tj. na Trubarjevo in Juričičevo nejezikoslovno metajezikovno dejavnost, in ne na slovarski sestavek kot celoto.¹⁸ Kot pokaže pogled v Korpus 16, primerov avtonimne

17 Resici ('...') sta bili kot označevalec avtonimije v standardizirani zapis seveda dodani naknadno, tj. med popravljanjem avtomatskih pretvorb pogovornih zapisov v standardizirane.

18 Prav to opozorilo kaže, kako previden je treba biti pri ločevanju primarnega, sekundarnega in terciarnega jezika: slovarski metajezik v eSSKJ16 je sekundarni jezik (metajezik) glede na zgleda iz del protestantov (primarni jezik). Pričujoči del te razprave bi bil metametajezikovni (terciarni metajezik), če bi analiziral celoto slovarskega sestavka (torej bi bila razlaga obravnavana kot metajezikovni opis, zgleda iz TC 1575 in JPo 1578 pa kot avtonimizirana zgleda kot del tega metajezika). Vendar pa sta v tej razpravi avtonimizirana zgleda v slovarskem sestavku v 38 uporabljena kot vir primarnega jezika, oznaka zgleda »neznanstveni metajezik« se torej nanaša na navedena zgleda iz TC 1575 in JPo 1578, avtonimna zgleda se obravnavata, kot da bi ju zajeli neposredno iz besedil (korpusa), tj. primarnega jezika. To je mogoče zato, ker imajo avtonimi (konkretno: slovarski zgledi) splošno formulo $I_1 (I_1 (V_1))$ (v osnovi ta velja za jezikovni znak, a se lahko razširi tudi na širše enote, npr. poved s svojim izrazom in vsebino). Ta formula nakazuje, da so avtonimi »prosojni« v smislu, da je na podlagi avtonima (ker je I_1 v metajeziku načeloma isti kot I_1 v primarnem jeziku) vedno mogoče rekonstruirati ustrezni segment primarnega jezika s formulo $I_1 (V_1)$. Povedano drugače: avtonimizirane slovarske zgleda zaradi narave avtonimije (ki jo opisuje formula $I_1 (I_1 (V_1))$) lahko uporabljamo (analiziramo), kot da bi bili vzeti neposredno iz primarnega jezika, čeprav so zgledi kot avtonimi že ugnjezeni v metajezikovni diskurz slovarja. Ker so zgoraj navedeni deli slovarskih zgledov citirani iz slovarja, so dejansko avtonimizirani že drugič, kar je označeno z narekovaji (»...«), ponovitev zgleda v tej opombi pa bi (vsaj načeloma) zahtevala še dodatni par narekovajev (npr. "..."), tj.

rabe v delih protestantskih piscev že samo ob metajezikovnem leksemu *beseda* (prim. npr. iskalna pogoja *besed* ter *bessed*) sploh ni malo.

V jezikoslovnih besedilih lahko avtonime uvajajo tudi neterminološki nemetajezikovni leksemi, gl. zglede 39–41.

- [39] Tako pravilo velja tudi za zloženke s prvo sestavino **3D**, npr. *3D-tiskalnik*. (Dobrovoljc 2019; znanstveni metajezik)
- [40] Zaradi upiranja temu predpisu je bila normna oblika *-lec* itd. „oktroirana“ od predsednika Slovenske akademije znanosti in umetnosti (in od ustrezne kulturne ustanove najvišjega ranga), ta „oktroiranost“ pa dolgo časa (in še sedaj ne čisto v celoti) ni bila sprejeta od tistih, ki so 1962 gladko sprejeli nenormno, a predpisano obliko *-vec*. (Toporišič 2000: 834; znanstveni metajezik)
- [41] Pri več frazemih smo imeli težave z ločevanjem, ali je frazem prevladujoče pragmatični ali nepragmatični, saj smo poleg izrazite pragmatične vloge ugotavljali tudi precej izrazit denotativni pomen in skladiščno vlogo v stavku in povedi (tip *bog pomagaj, vrag ve*). (Verdonik 2014: 75; znanstveni metajezik)

Kot kažejo zgledi 39–41, lahko v jezikoslovnih besedilih avtonime uvajajo tudi nemetajezikovni leksemi, ki niso jezikoslovni termini, npr. *sestavina*, *oblika*, *tip*. Ti nemetajezikovni leksemi se uporabljajo, kadar natančnejša uvrstitev pojava (ponazorjenega za avtonimom) ni potrebna (domneva se, da avtonim sam ali metajezikovni opis pojava ali kombinacija obojega dovolj dobro identificirajo pojav oziroma ga umeščajo v pojmovni sistem jezikoslovja).

Zgled 42 spodaj kaže na še eno funkcijo avtonimov v jezikoslovnih besedilih.

- [42] V južnoslovanskih in zahodnoslovanskih jezikih brezosebne splošnovršilske zgradbe s povratnimi glagolskimi oblikami, npr. *Nekoč se je več bralo*, predstavljajo prehod med tvorniškimi in trpniskimi zgradbami. Zato ne preseneča, da se v tipološki jezikoslovni literaturi tovrstne brezosebne zgradbe s povratnimi glagolskimi oblikami obravnavajo kot posebni primeri rabe povratnega trpnika (Siewierska 1988, Ivić 1963). Prvenstveno so zgradbe tipa *Nekoč se je več bralo* tvorniške zgradbe, ki imajo določene skupne značilnosti s trpniskimi zgradbami. (Uhlík – Žele 2022: 276; znanstveni metajezik)

V zgledu 42 je v prvem odstavku poseben tip brezosebnih zgradb najprej identificiran z metajezikovnim opisom (»brezosebne splošnovršilske zgradbe s povratnimi glagolskimi oblikami«), zamejen na južnoslovanske in zahodnoslovanske jezike in ponazorjen s primerom take zgradbe (»npr. *Nekoč se je več bralo*«). V naslednjem odstavku pa je ta razmeroma kompleksen in dolg opis skrajšan s pomočjo termina *zgradba*, avtonima *Nekoč se je več bralo* in nemetajezikovnega

"»beffedi kruh«" (še tretja avtonimizacija). Avtonimnosti slovarskih zgledov se celo največkrat niti ne zavedamo, kot pogosto tudi ne dobro leksikografskih postopkov pri pretvarjanju primarnega jezika iz gradivske osnove v ponazarjalne zglede, ki lahko spremljajo avtonimizacijo (npr. navajanje zgledov v osnovnih oblikah tipa *delati komu sitnosti* (iztočnica *sitnost* v SSKJ2), združevanje zgledov tipa *počenjati*, *uganjati neumnosti* (iztočnica *neumnost* v SSKJ2), posebnosti pri prečrkovanju navedkov, npr. razvezave ligatur pri prepisovanju zgledov iz izvornih del v SSKJ16, npr. *æ* v *ae*).

leksema *tip*, ki ju povezuje. Avtonimi torej omogočajo zelo enostavno sklicevanje na jezikovne pojave z zelo skromnimi metajezikovnimi opisi ali celo brez njih (v konkretnem primeru sicer le znotraj enega besedila, lahko pa tudi splošneje, prim. npr. znane zglede *Išče se Urša Plut*, *korak*, *dežurni*, *lipa* itd.).

Funkcije metajezikovnih leksemov v položaju pred avtonimi oziroma v njihovi neposredni bližini so torej naslednje: označevanje avtonimije (zlasti pomembno v govorjenem jeziku), kategoriziranje pojava, ki ga predstavlja avtonim, v pojmovni sistem jezikoslovja (*knjiga* je lahko kategorizirana kot beseda, dvozložnica, leksem, netvorjenka, samostalniki, osebek, tema ...), razreševanje (potencialnih) dvoumnosti (členek *da* proti vezniku *da*), izogibanje postavljanja avtonimov v skladenjske položaje, iz katerih bi bil iz ujemanja razviden zlasti spol avtonimov (predvsem zato, ker norme v zvezi s spolom avtonimov niso eksplisitne).¹⁹

Metajezik (tako znanstveni kot neznanstveni) pa dopušča, da avtonimov ne uvajajo metajezikovni leksemi, da so torej (praviloma kot samostalniki) ugnezdjeni v metajezikovni diskurz; gl. zglede 43–48.

- [43] Variantnost med *u* in *o* se je pojavila že v 16. stoletju v prisegah iz Kranja (Orel 2009: 6), pogostejša je zlasti v 17. stoletju in je bila značilna za knjižna besedila še celo do 19. stoletja (Orožen 1996: 315). (Žejn 2016: 418; znanstveni metajezik)
- [44] Praslovanski izsamostalniški samostalniki na **-bstvo* so bili torej lahko izpeljani iz različnih samostalnikov. (Šekli 2021: 144; znanstveni metajezik)
- [45] V obrnjenem štirijezičnem **slovarju Hieronima Megiserja** iz leta 1592, ki ga je leta 1967 pripravila Annelies Läg Reid, najdemo samostalniške izpeljanke iz glagolskih kalkov kot podiztočnice ali kazalke pod eno ali obema sestavinama, [...] navadno z vodilko na drugo sestavino: pri *doli* so navedeni samo glagolski kalki, pri *noter* pa najdemo *noterhojenje*, ki ohranja zapis skupaj iz zgleda; da je Läg Reidova pri podiztočnicah ohranjala izvirne zapise, kaže *okuli hojenje* pod iztočnico *hojenje*. (Jelovšek 2022: 207; znanstveni metajezik)
- [46] Res pa je, da je *dobil je na ugledu* mogoče zamenjati s *postal je uglednejši*. Isto je z *izgubiti čast* in *izgubiti na časti* proti *izgubljati čast*. (Toporišič 2000: 356; znanstveni metajezik)
- [47] Kadar deležnik na *-n* ali *-t* izraža stanje po izvršenem dejanju, seveda ne izraža dovršnosti: prim. *Čevlji so (bodo, bi bili) razmočeni*, kjer se po povedku edino pametno vprašujemo le s *Kaj je s čevlji*. (Toporišič 2000: 351; znanstveni metajezik)
- [48] Mene tudi včasih moti gospa Bratuškova. (RTVSLO 2014; govorka Mojca Mavec, 6:47–6:50; neznanstveni metajezik, kontekst: izjava je bila izrečena v rubriki Jezikovni kotiček z Milojko Mansoor v oddaji Dobro jutro na TV Slovenija kot komentar na vprašanje gledalca, ki ga je zanimalo, ali je pravilno naslavljanje tipa *gospa Bratuškova* ali naslavljanje tipa *gospa Bratušek* (pri čemer poleg drugih navede ti dve avtonimni zvezi))

V zgledih 43–48 nekateri avtonimi niso uvedeni z metajezikovnimi leksemi, kar pomeni, da lahko samostojno opravljajo vlogo stavčnega člana ali njegovega dela v stavčni zgradbi. V 43 se avtonima *u* in *o* pojavita neposredno za predlogom *med* (»med *u* in *o*«). V 44 se pripona **-bstvo* pojavi neposredno za predlogom *na*

19 Zato je poleg položaja avtonimov v desnem neujemalnem prilastku za metajezikovnimi leksemi med drugim pogosto gnezdenje jezikoslovnih zgledov v oklepajih, za okrajšavo *npr.*, v preglednicah ipd.

(kot del samostalniške zveze »samostalniki na *-bstvo«, pri čemer ima predložna zveza »na *-bstvo« vlogo prilastka). V zgledu 45 je avtonim *noter* neposredno za predlogom *pri* (»pri *noter*«, kot del prislovnega določila), *noterhojenje* je v vlogi predmeta glagola »najdemo«; *okuli hojejnje* nastopa v vlogi osebka glagolske oblike *kaže*. V 46 so v metajezikovni diskurz umeščene glagolske zveze, zvezi *dobil je na ugledu* in *postal je uglednejši* sta npr. v vlogi predmeta glagola »zamenjati«, v 47 pa je poved *Kaj je s čevlji* v vlogi predložnega predmeta glagola »vprašujemo«. Zgled 48, vzet iz govornenega jezika, vsebuje avtonim *gospa Bratuškova*, ki v govornem jeziku ni označen z nedvoumnimi sredstvi, kot avtonim pa se ga v konkretni govorni situaciji prepozna, ker gre za t. i. ponovno pojavitev, voditeljica namreč ponovi zvezo *gospa Bratuškova* iz vprašanja gledalca, v katerem pa je avtonim označen z metajezikovnim leksemom *imenovanje* (»imenovanje gospa Bratuškova, gospa Mansoorjeva, gospa Mavčeva«). V 48 avtonim *gospa Bratuškova* nastopa v vlogi osebka brez uvajalnega metajezikovnega leksema.

V zgornjem komentarju zgledov 43–48 omemba skladišne vloge avtonimov (npr. avtonim kot osebek ali predmet glagola, avtonim v položaju za predlogom) že napoveduje naslednjo lastnost avtonimov, tj. samostalniškost, ki je opisana v razdelku 3.4.

3.4 Avtonimi so praviloma samostalniki

Spodaj navedena zgleda 49 in 50 kažeta, da avtonime lahko kvalificirajo pridevniki:

- [49] Neobsamoglasniška *w* in *u* (vzeti, vsak) za samoglasnikom predhodne besede zamenjujemo z *u* (*bi vzela, bi vsak*). (Toporišič 2000: 86; znanstveni metajezik)
- [50] Verjetno najpogostejše je reduciran končni *-i* (*prav* »pravi« k glagolu *praviti*), kar je značilno tudi za današnje gorenjsko narečje (Škofic 1998: 210), podvrženi pa so ji praktično vsi nenaglašeni samoglasniki, poleg *i* še zlasti nenaglašeni *u* (*žejlo* »žejalo«, *obenga* »nobenega«, *jezk* »jezik«, *sromaška* »siromaška«, *varvanja* »varovanja«, *trebh* »trebuh«, *pšice* »puščice«). Pogoste so tudi popolne samoglasniške redukcije za *r*, kjer *r* prevzame vlogo samoglasnika in je v *Poljanskem rokopisu* pisan kot *er* s polglasnikom (*dervu* »drevo« – Japelj v *Svetem pismu* zapiše *drevu, deržina* »družina«). (Žejn 2016: 420; znanstveni metajezik)

Pridevniki *neobsamoglasniška* v 49 ter *končni (-i)* in *nenaglašeni (u)* v 50 z ujemanjem kažejo, da so imena glasov moškega spola. Imena glasov in črk so leksikalizirana, tj. so načeloma našteta v slovarjih (gl. npr. iztočnice *a*, *b*, *e* v SSKJ2, v SP in eSP). Slovarska obdelava imen glasov in črk je povedna, ker kaže več lastnosti avtonimov. Prva je ta, da so avtonimi praviloma samostalniki, tj. jezikovne prvine iz primarnega jezika v metajeziku (po avtonimizaciji) praviloma postanejo (ali ostanejo) samostalniki. To pomeni, da jezikovne prvine, ki v primarnem jeziku niso (pravopisne, fonološke, morfološke) besede, npr. glasovi, črke, morfemi, sklopi glasov, po avtonimizaciji postanejo besede, torej (lahko)

nastopajo v skladenjskih položajih, ki jih zasedajo besede (konkretno samostalniki), predvsem pa ti avtonimizirani elementi prejmejo vsaj en naglas, kadar so izgovorjeni. Pri imenih glasov in črk to pomeni, da soglasniške črke/glasovi v govoru prejmejo podporni samoglasnik (načeloma *e*-jevski, gl. npr. SP, iztočnica *l*: [lê lâja tudi êl êla tudi lâ in èl], lahko tudi *a* [kê kâja in ká kâja tudi kê in kâ]),²⁰ ki skupaj s soglasnikom ustvari zlog, s čimer je izpolnjen minimalni pogoj za obstoj fonološke besede, hkrati pa ti zlogi postanejo tudi naglašeni. To pomeni, da naglas prejmejo tudi prvine jezika, ki v primarnem jeziku načeloma niso nikoli naglašene, gl. zgled 51 spodaj.

- [51] Pri veliki in mali začetnici, #eee, so #e, vsebine, #e, vsebine [neraz] predvsem naselbinska, nenaselbinska imena, [dih] imena bitij, stvarna imena ter pridevniki na -ski, -ški ter -ov, -ev. (Podkorpus javnega govora (Artur-J-Gvecg-P580029-std), oznaka govorca Artur-J-G4569; znanstveni metajezik, kontekst: konferenca v okviru projekta Univerze v Mariboru Slovenščina na dlani za interaktivno učenje slovenščine)

Zgled 51 (na avdio posnetku) jasno pokaže, da se obrazila, potem ko so v meta-jeziku avtonimizirana, izgovarjajo kot besede z naglasom (tj. [skí], [škí], [ôv], [év]), tudi če v primarnem jeziku (kjer se tudi nikoli ne pojavljajo kot samostojne besede) niso nikoli naglašena.

Naslednja lastnost avtonimov, ki jo nakazuje slovarska obdelava imen črk in glasov, je, da se nekateri avtonimi lahko sklanjajo po dveh sklanjatvah, tj. z glasovnimi in neglasovnimi končnicami (gl. npr. SP, iztočnica *l*: *l l*-ja tudi *l l*-a tudi *l l*--). Imena glasov se v jezikoslovnih razpravah sicer večinoma sklanjajo brez glasovnih končnic (prim. »Neobsamoglasniška *w* in *m*« v 49 in *i*, *u* ter *r* v 50 zgoraj), ne pa vedno, gl. zgled 52 spodaj.

- [52] Alofone *v*-ja bi bilo treba obravnavati širše (gl. Tivadar 1999), zato konfiguracij z drsniki nismo zajeli. (Unuk 2022: 86; znanstveni metajezik)

Imena soglasniških črk in glasov med drugim pokažejo tudi to, da je zgoraj navedena formula za avtonime – $I_1 (I_1 (V_1))$ – ustrezna le za najbolj tipične primere avtonimije. Imena glasov namreč od nje odstopajo, kadar so izgovorjena: če uporabimo ime glasu [vâ] za to, da omenimo prvi glas v besedi *vsak* [ʎsák], v meta-jeziku dejansko uporabimo dva glasova za tisto, kar je v primarnem jeziku en sam glas, poleg tega pa glasu [ʎ] v metajeziku niti ne zastopa isti glas. To pomeni, da so avtonimi lahko ikonični v večji ali manjši meri. V primeru imen glasov (in črk) je treba dodati še to, da glasovi in črke v primarnem jeziku nimajo pomena,²¹ tj.

20 Govora je o 25 črkah slovenskega črkopisa in o glasovih slovenskega (knjižnega) jezika, ki jih te zaznamujejo.

21 Izjava *Tale k je nekoliko vegast* (npr. kot komentar otrokove pisave) je seveda že metajezikovna, »k« je torej že avtonim.

niso jezikovni znaki, in je tudi zato formula $I_1 (I_1 (V_1))$ za njihov opis neustrezna. Ustreznejša bi bila npr. formula $(i_1 + V) (I_1 (0))$, ki nakazuje ikoničnost avtonima $(i - I)$, odsotnost vsebine (pomena) v primarnem jeziku (0 namesto V) in metajezikovno vsebino besede $[c\grave{a}]$, označeno z V, npr. 'tretja črka slovenske abecede in soglasnik, ki ga ta črka zaznamuje' (po SSKJ2, iztočnica c).

Niso pa imena črk in glasov edini avtonimi, ki se lahko sklanjajo z glasovnimi ali neglasovnimi končnicami. Načeloma to velja tudi za vse avtonime, ki so v primarnem jeziku samostalniki, prim. zgled 53 spodaj.

- [53] Lahko bi še naštevati: *gluma* je v primeri z *igra* nesodobna, tako tudi *nego* namesto *kakor* ali *kot* in še *čitatelj* nam. *bralec*, *bridkoba* nam. *bridkost*, *baš* namesto *prav* ali *ravno*, *gnada* ali *gnadljiv* namesto *milost* in *milostljiv* ali *milosten*. (Toporišič 2000: 124; znanstveni metajezik)
- [54] Tako kot pri *limoni* (kjer v rabi prevladuje besedotvorna možnost *limonin*, v pravopisu pa je priporočljivejša uporaba variante *limonov*), je tudi pri *makadamiji* v rabi mogoče zaslediti obe tvorjenki (*makadamijev* in *makadamijin*). (Dobrovoljc – Bizjak Končar 2013; znanstveni metajezik, kontekst: odgovor *Je olje »makadamijevo« ali »makadamijino«?* iz Jezikovne svetovalnice)

Zgled 53 kaže, da je avtonim *gluma* ohranil svoj ženski slovnični spol iz primarnega jezika, kar dokazuje ujemanje (vsaj teoretično pa ni mogoče določiti, ali gre za prvo ali tretjo žensko sklanjatev), medtem ko je pri avtonimu *igra* jasno, da gre za tretjo sklanjatev (kjer pa vsaj teoretično ni mogoče določiti, katerega spola je konkretni avtonim v metajeziku). V zgledu 53 se po tretji sklanjavi sklanjajo tudi avtonimi *kakor*, *kot*, *bralec*, *bridkost*, *prav*, *ravno*, *milost*, *milostljiv*, *milosten*, kar kažejo neglasovne končnice v položaju avtonima za predlogom *namesto* (nam.). Zgled 54 kaže, da avtonima *limoni* in *makadamiji* v metajeziku ohranita spol in sklanjatev (prva ženska sklanjatev) iz primarnega jezika. Možnost sklanjanja avtonimov (ki so v primarnem jeziku samostalniki) je sicer redkejša, avtorji večinoma formulirajo povedi tako, da se spola in števila avtonimov ne da ugotoviti (najpogosteje se avtonim uporablja kot desni neujemalni prilastek ob metajezikovnem leksemu, gl. zgoraj razdelek 3.3).

Za preučevanje avtonimije je posebno zanimiv diskurz etimologov, kar kažejo spodaj navedeni zgledi 55–59.

- [55] Star. sloven. *belišiti* 'beležiti' (18. stol.) je namreč izpeljano iz star. *beliš* 'v drevo vsekano znamenje', to pa po vsej verjetnosti iz tega slovan. pridevnika, saj je tako znamenje svetlejše od lubja. (Snoj 2016, iztočnica *belēžiti*; znanstveni metajezik)
- [56] /.../ medtem ko je *bravēnjāk* s substantivizacijo **boruĕn'-akъ* nastalo iz adj **boruĕnъ* 'brinov', je bilo *brānjūg* < **boruĕn'ugъ* substantivizirano iz adj **boruĕnъ* 'brinov', konzonantna skupina -vn- pa se je poenostavila v -n-: hrv. **bravnjug* > *brānjūg* /.../ (Furlan 2017, iztočnica *branjug*; znanstveni metajezik)
- [57] Opozoriti je treba še na slovensko *kasati*, *kasam* »pri teku opletati, majati z glavo« (o konju). Pleteršnik navaja po Miklošiču še *kasavec* (m.) »konj, ki opleta z glavo«; To je pomensko blizu novoknjižnemu *kasati* »dirkati«, *kasáč* (m.) »dirkalni konj«, izposojenima iz srbohrvaškega *kāsati*, *kāskati* »dirkati«. (Bezljaj 1979: 194; znanstveni metajezik)

- [58] Vzglasni *b-* je verjetno iz *p-*, ki ga potrjuje madžarska izposojenka v hrv. kajk. *pistrânga* 'postrv' (Lipljin 2002), nastal po ljudskoetimološki naslonitvi na adj *bister*, f *-tra* 'čist', ker je za postrv značilno, da živi v bistrih vodah. (Furlan 2017, iztočnica *bistranga*; znanstveni metajezik)
- [59] Korenski *-le-* namesto pričakovanega *-ol-* je lahko zaradi vpliva sloven. *blěšk* in *blěščiti* ali pa zaradi vpliva sloven. *bliščâti*, pri čemer je v obliki *bleščâti* že delovala samoglasniška redukcija. (Snoj 2016, iztočnica *bleščâti*; znanstveni metajezik)

Zgledi v **55**, **56** in **57** kažejo, da so avtonimizirani leksemi v etimoloških slovarskih sestavkih ali razpravah srednjega spola. V **55** in **56** je srednji spol razviden iz ujemanja osebne glagolske oblike (*izpeljano*, *nastalo*, *substantivizirano*), v **57** pa iz ujemanja pridevnika v spolu (*slovensko*).²² Zgleda **58** in **59** pa kažeta, da so imena glasov in sklopov tudi v diskurzu etimologov moškega spola (razvidno iz ujemanja pridevnikov *Vzglasni* in *Korenski* z avtonimoma *b-* in *-le-*).²³

3.4.1 Razmerje med avtonimizacijo in konverzijo (na primeru samostalnikov)

Ko je govora o samostalniškosti avtonimov, si velja podrobneje ogledati tudi razmerje med avtonimizacijo in konverzijo. Konverzija, kot jo z vidika leksikografije opredeljuje Legan Ravnikar (2021: 178), je »postopek preobrazbe, prehoda izhodiščne besede v drugo besedno vrsto zaradi spremembe skladenjske vloge iztočnice, kar ima za posledico spremembo kategorialnih slovničnih lastnosti in pomenske spremembe, in sicer brez spremembe njenega morfološkega sestava« (prim. tudi Toporišič 1992: 301–302, iztočnica *sprevrâčanje*; Toporišič 2000: 157, kjer je konverzija obravnavana v okviru besedotvorja). Legan Ravnikar (2021: 178) navaja tudi tri vrste kriterijev za dokazovanje konverzije: oblikoslovne (sprememba slovničnih lastnosti besede), skladenjske (sprememba skladenjskih lastnosti konverzne besede) in pomenske (pomensko osamosvajanje konverzne besede glede na izhodiščno). Primerjava med konverzijo in avtonimizacijo, ki jo je mogoče definirati kot postopek, s katerim se elemente iz objektnega (primarnega) jezika kot citatne elemente vnese v metajezik, pri čemer citirani elementi praviloma postanejo samostalniki, pokaže nekatere prekrivne lastnosti med procesoma, predvsem pa tudi pomembne razlike.

Toporišič (1992: 302, iztočnica *sprevrîžni samostâlnik*) kot primere konverznih (»sprevrîžnih«) samostalnikov navede tudi imena glasov, črk in morfemov – *k k-ja*, *ês êsa*, *ê-ja*, *ó-ja*, *u u-ja*, *okroglo s*, *ozko o* – s komentarjem, da se

²² Pri obravnavanih avtonimih, kot je npr. »Slovensko *pletnja* "romarski čoln na Bledu"« (naslov članka, gl. Bezljaj 1984: 294), torej povsem jasno ne gre za kako eliptično zvezo tipa *slovensko (rečeno) pletnja*. Gl. tudi Toporišič 1992: 302, iztočnica *sprevrîžni samostâlnik*, kjer je opozorjeno na nemški vpliv na srednji spol avtonimov *okroglo s*, *ozko o* (prim. tudi razpravo o konverznosti takih zgledov, razdelek 3.4.1).

²³ V zvezi z etimološkim diskurzom velja omeniti tudi to, da se rekonstruirane jezikovne enote obravnavajo enako kot vse druge enote primarnega jezika.

v samostalnike prve moške sklanjatve sprevrača vse, kar prvotno ni bilo imensko.²⁴ Uvrščanje avtonimov, ki označujejo glasove, črke, morfeme, med zglede konverznih samostalnikov ni ustrezno, glas, črka ali morfem *k* (*es* ...) v primarnem jeziku ni beseda, nima besednovrstne pripadnosti, zato se niti ne more kvalificirati kot kandidat za konverzijo. Toporišič tu nasprotuje svoji definiciji *sprevrāčanja*, pri katerem gre za »prevedb/o/ besede določene besed(n)e (vrste) v drugo z oblikospreminjevalnim morfemom (ali tudi z oblikotvornim)« (Toporišič 1992: 301, iztočnica *sprevrāčanje*). Prav tako ne moremo govoriti o konverziji pri tistih avtonimih, pri katerih so avtonimizirane prvine z višje zgradbene ravni kot beseda (npr. stavek, poved), ker namreč nimajo besednovrstne pripadnosti.

Ustreznejši zgled konverzije bi bil tisti, ki ga Toporišič (1992: 301, iztočnica *sprevrāčanje*) navaja kot zgled konverzije predloga v samostalnik: predlog *k* se sprevrže v samostalnik moškega spola *k k-ja*. V tem primeru dejansko gre za spremembo besednovrstne pripadnosti. Konverzni avtonim *k k-ja* spremeni svoje oblikoslovne (pridobi sklanjatev) in skladenjske lastnosti (nastopa v skladenjskih položajih, tipičnih za samostalnike, npr. osebek). Vprašanje pa je, ali temeljno spremeni svoje pomenske lastnosti. Odgovor, ki bi moral slediti iz splošne formule avtonimov – $I_1 (I_1 (V_1))$ –, je: ne. Jezikovni znak $I_1 (V_1)$ iz primarnega jezika avtonimizacija prizadene tako, da ga zgolj prekrije z novim izrazom, kar je v formuli avtonimov prikazano tako, da je jezikovnemu znaku dodan nov izraz – I_1 , ki je formalno načeloma isti kot I_1 v izhodiščnem jezikovnem znaku v primarnem jeziku. Avtonimizacija pa vsebine jezikovnega znaka (V_1) iz primarnega jezika načeloma ne prizadeva (zato npr. avtonimiziran vulgarni izraz v metajeziku ohrani svojo vulgarnost). Med primere konverzije prav tako ne moremo prištevati avtonimiziranih samostalnikov iz primarnega jezika, ker pri njih ni prišlo do zamenjave besednovrstne pripadnosti.

Naslednji vidik je vprašanje leksikaliziranosti. Konverzijo se praviloma pojmuje kot pojav, s katerim pride do leksikalizacije, tj. nastanka nove besede (gl. Legan Ravnika 2021: 188). Avtonimi praviloma niso leksikalizirani in posledično niso naštet v slovarjih, ker bi takšni slovarji zgolj v neskončnost reproducirali zglede iz primarnega jezika. Obstajajo pa nekatere izjeme, in sicer že omenjena imena črk in glasov ter še nekateri drugi avtonimi, ki so prav tako vključeni v slovarje in opisani v njih, npr. *da* (v SSKJ2 pod iztočnico *da* člen., zgled: *to je njegov odločni da*), *ne* (v SSKJ2 pod iztočnico *ne* člen., zgledi: *omahovati med da in ne; odgovarja na kratko z da in ne; odločen ne*; ekspr. *izreči svoj ne*), *če* (v SSKJ2 pod iztočnico *če* vez., zgledi: *ob vseh čejih zadeva že meji na nesmisel; nehaj že s*

24 Toporišič (1992: 59, iztočnica *iménski*) definira pridevnik *imenski* kot 'nanašajoč se zlasti na samostalnik ali pridevnik, vendar tudi na samostalniško ali pridevniško besedo (besedno zvezo) sploh'.

svojim večnim če!). V navedenih primerih (*da, ne, če*) SSKJ2 tudi s kvalifikatorjem sam. opozori na konverzijo.²⁵

V zvezi s podobnostmi in razlikami med konverzijo in avtonimizacijo je torej mogoče zaključiti, da obstajajo nekatere skupne poteze (zlasti pri izvorno nesamostalniških besedah, ki so avtonimizirane v samostalnike), več pa je razlik (pri elementih primarnega jezika, ki izhodiščno niso besede in z avtonimizacijo postanejo samostalniki, ne moremo govoriti o konverziji). Zato je bolje konverzijo in avtonimizacijo obravnavati kot dva ločena procesa.

4 SKLEP

Metajezik in z njim povezan pojav avtonimije je izredno zanimivo raziskovalno polje, ki je bilo deležno relativno malo raziskovalne pozornosti, čeprav je metajezik glavno orodje, ki ga imajo jezikoslovci in jezikoslovke na razpolago. Opis avtonimije v pričujoči raziskavi zgolj nakazuje izbrane probleme metajezika, ki jih bo treba v prihodnosti še podrobneje raziskati. Nakazane so posebnosti avtonimov v metajeziku, niso pa vse lastnosti opisane izčrpno (npr. vse tipografske možnosti označevanja avtonimije). Prihodnje raziskave metajezika in avtonimije bodo zato med drugim morale narediti podroben in kvantificiran opis znanstvenega in neznanstvenega metajezika (npr. natančnejši in izčrpejši opis sredstev, ki se uporabljajo za označevanje avtonimije), opis govorjenega metajezika (npr. katera specifična jezikovna in nejezikovna sredstva se uporabljajo v govorjenem metajeziku in katere metajezikovne funkcije opravljajo) ter opis avtonimne konotacije (pri kateri gre za križanje konotativne in metajezikovne semiotike, tj. v primerih, ko je beseda/besedna zveza hkrati rabljena in omenjena, prim. Perko 2012; Gacoin-Marks 2021) ter natančneje določiti razmerje med avtonimijo in premim govorom (ali je tudi premi govor primer avtonimije ali pa so med pojavoma pomembne razlike), po možnosti pa vključiti tudi eksperimentalne raziskave metajezika.

VIRI

24ur.com 2018 = STA, Strokovnjakom se zdi izraz dezinformacije ustrežnejši kot lažne novice, *24ur.com*, 12. 3. 2018, <https://www.24ur.com/novice/svet/strokovnjakom-se-zdi-izraz-dezinformacije-ustreznejši-kot-lazne-novice.html>.

Bezljaj 1979 = France Bezljaj, Slovensko *kos biti komu* „parem esse, superari“, *Jezik in slovstvo* 24.7 (1979), 193–195.

Bezljaj 1984 = France Bezljaj, Slovensko *pletinja* „romarski čoln na Bledu“, *Jezik in slovstvo* 29.8 (1984), 294.

Čepar 2017 = Metod Čepar, *Praslovanski tjevski samostalniki moškega spola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2017 (Linguistica et philologica 35).

²⁵ V zvezi s spolom avtonimov je treba tu opozoriti tudi na moški spol avtonimov *da, ne, če*.

- Dnevnik 2022** = Kaj pomeni beseda oksimoron, *Dnevnik*, 5. 9. 2022, <https://www.dnevnik.si/1042996189>.
- Dobrovoljc 2019** = Helena Dobrovoljc, Z vezajem ali brez? »3D-tiskalnik«, *Jezikovna svetovalnica*, 2019, <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/3860/z-vezajem-ali-brez-3d-tiskalnik>.
- Dobrovoljc – Bizjak Končar 2013** = Helena Dobrovoljc – Aleksandra Bizjak Končar, Je olje »makadamijevo« ali »makadamijino«?, *Jezikovna svetovalnica*, 2013, <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/230/je-olje-makadamijevo-ali-makadamijino>.
- ECB 2023** = Evropska centralna banka, *Kaj je inflacija?*, 2023, https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/explainers/tell-me-more/html/what_is_inflation.sl.html.
- eSP** = *ePravopis: Slovar slovenskega pravopisa*, 2014–, www.fran.si.
- eSSKJ** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 2016–, www.fran.si.
- eSSKJ16** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, 2022–, www.fran.si.
- Frankovič 2022** = Marjan Frankovič, V čem sploh je kulturnost kulturnega boja, če je njegov diskurz prepojen z nekulturo: s strupenim sovraštvom, ovaduštvom, nasiljem in zlobo?, *Portal Plus*, 6. 10. 2022, <https://www.portalplus.si/5012/kultura-nasa-bo-osveta/#>.
- Furlan 2017** = Metka Furlan, *NESSJ: Novi etimološki slovar slovenskega jezika*, 2017–, www.fran.si.
- Gantar idr. 2018** = Polona Gantar – Špela Arhar Holdt – Senja Pollak, Leksikalne novosti v besedilih računalniško posredovane komunikacije, *Slavistična revija* 66.4 (2018), 459–472.
- Grošelj 2020** = Robert Grošelj, Bolgarski zamenjalni odvisniki v slovenščini: prevodni pogled, *Jezikoslovni zapiski* 26.2 (2020), 129–144.
- Herrity 2016** = Peter Herrity, *Slovene: a Comprehensive Grammar*, London – New York: Routledge, 2016.
- Horvat 2016** = Mojca Horvat, Narečno besedotvorje v luči lingvistične geografije, *Jezikoslovni zapiski* 22.2 (2016), 79–91.
- Jakopin 1968** = Franc Jakopin, *Slovnica ruskega knjižnega jezika*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1968.
- Jelovšek 2022** = Alenka Jelovšek, Samostalniške tvorjenke in določanje iztočnic v obrnjenem Hipolitovem slovarju, *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 537–550.
- Korpus 16** = *Korpus 16: korpus besedil slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, 2019, različica 1.0, www.fran.si/korpus16.
- Marvin idr. 2019** = Tatjana Marvin – Saba Battelino – Samo Beguš – Jure Derganc, Porazdelitev fonemov v slovenščini in izdelava matričnega testa za govorno avdiometrijo, *Slavistična revija* 67.4 (2019), 269–287.
- Merše 2019** = Majda Merše, Frazni glagoli v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja, *Slavia Centralis* 12.1 (2019), 142–157.
- metaFida 1.0** = *metaFida 1.0*, združeni korpus slovenščine, <https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=mfida01>.
- Meterc 2019** = Matej Meterc, Analiza frazeološke variantnosti za slovarski prikaz v eSSKJ-ju in SPP-ju, *Jezikoslovni zapiski* 25.2 (2019), 33–45.
- Orel 2021** = Irena Orel, Jezikovne spremembe besedila *Mesec božje ljubezni* iz *Nebeškega cilja* (1684) Matije Kastelca v ponovni izdaji iz druge polovice 18. stoletja (1768), *Slavia Centralis* 14.2 (2021), 147–176.
- Petric 2018** = Špela Petric, *Slovenski večbesedni leksemi z vidika slovaropisja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018 (Lingua Slovenica 12).
- Porčnik 2022** = Tanja Porčnik, *Vloga sistema zavor in ravnovesij v Združenih državah Amerike pri spoštovanju pravic ujetnikov v Guantánamu*, doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, 2022.
- RTVSLO 2014** = Jezikovni kotichek z Milojko Mansoor, oddaja Dobro jutro, *RTVSLO*, 3. 12. 2014, <https://365.rtvsllo.si/arhiv/dobro-jutro/174307604>.
- Siol.net 2020** = M. T., Izbrali so besedo desetletja, *Siol.net*, 4. 1. 2020, <https://siol.net/trendi/kultura/izbrali-so-besedo-desetletja-515603>.
- SLA 2** = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 2: kmetija 1: atlas*, ur. Jožica Škofic – Mojca Horvat – Karmen Kenda-Jež, 2: *komentarji*, ur. Jožica Škofic – Matej Šekli, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016 (Jezikovni atlas).

- Snoj 2016** = Marko Snój, *Slovenski etimološki slovar*,³ 2022, www.fran.si.
- Snoj 2017** = Marko Snój, Nebina, *Jezikoslovni zapiski* 23.2 (2017), 297–300.
- SP** = *Slovenski pravopis*, www.fran.si.
- SP Pravila** = *Slovenski pravopis 1: pravila*, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, 2007.
- SSKJ2** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, www.fran.si.
- Šekli 2021** = Matej Šekli, Besedotvorni vzorec tipa *vinar* – *vinarstvo* oz. *strojar* – *strojarstvo* v slovenščini v kontekstu srednjeevropskega jezikovnega areala, *Slavistična revija* 69.1 (2021), 141–155.
- Šorli 2020** = Mojca Šorli, *Semantična prozodija: leksikalni in besedilno-diskurzivni vidiki*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2020.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Založba Obzorja, 42000.
- Trivunović 2022** = Eva Trivunović, Primerjava izvora in razvoja frazemov *ločiti ljuljko od pšenice* in *ločiti zrnje od plev* ter njunih variant slovenskem knjižnem jeziku, *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 33–51.
- Uhlik – Žele 2022** = Mladen Uhlik – Andreja Žele, Ubesedovanje načina v slovenščini, ruščini in štokavščini: podobnosti in razhajanja, *Slavistična revija* 70.3 (2022), 269–287.
- Unuk 2022** = Drago Unuk, Zapletenost vzglasja zloga v slovenskem jeziku: razpršenost zvočnosti in razvrstitvah začetnih nezvočniških segmentov, *Jezikoslovni zapiski* 28.1 (2022), 69–96.
- Verdonik 2014** = Darinka Verdonik, Frazeološkost krščanskega izrazja v vsakdanjem govoru, *Jezikoslovni zapiski* 20.1 (2014), 59–78.
- Zuljan Kumar 2022** = Danila Zuljan Kumar, *Skladnja nadiškega in briškega narečja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2022 (Linguistica et philologica 42).
- Žejn 2016** = Andrejka Žejn, Jezik *Poljanskega rokopisa* – jezik rokopisa na prehodu iz 18. v 19. stoletje, *Slavistična revija* 64.4 (2016), 407–425.
- Žele 2019** = Andreja Žele, *Prostomorfemskost v slovenščini*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019.

LITERATURA

- Barthes 1990** = Roland Barthes, *Retorika Starih – Elementi semiologije*, prevedla Rastko Močnik – Zoja Skušek-Močnik, Ljubljana: Založba ŠKUC – Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1990.
- Carnap 1959** = Carnap Rudolf, *The Logical Syntax of Language*, prevedla Amethe Smeaton, Pater-son, New Jersey: Littlefield – Adams & Co, 1959.
- Gacoin-Marks 2021** = Florence Gacoin-Marks, Traduction des connotations autonymiques dans trois romans de Michel Houellebecq, *Vestnik za tuje jezike* 13.1 (2021), 365–381.
- Grevisse – Goosse 2008** = Maurice Grevisse – André Goosse, *Le bon usage: grammaire française*, Pariz: Duculot, 142008.
- Hjelmslev 1963** = Louis Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language*, prevedel Francis J. Whit-field, Madison: The University of Wisconsin Press, 1963.
- Hjelmslev 1980** = Louis Hjelmslev, *Prolegomena teroiji jezika*, prevedel Ante Stamać, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1980.
- Jakobson [1954] 1996** = Roman Jakobson, Dva vidika jezika in dve vrsti afazičnih motenj, prevedla Zoja Skušek, v: *Lingvistični in drugi spisi*, Ljubljana: Inštitut za humanistične študije, 1996, 87–116.
- Jakobson [1958] 1996** = Roman Jakobson, Lingvistika in poetika, prevedla Zoja Skušek, v: *Lingvistični in drugi spisi*, Ljubljana: Inštitut za humanistične študije, 1996, 147–190.
- Jakobson [1976] 1985** = Roman Jakobson, Metalanguage as a Linguistic Problem, v: *Selected writings 7. Contributions to comparative mythology. Studies in linguistics and philology, 1972–1982*, ur. Stephen Rudy, Berlin – New York – Amsterdam: Mouton, 1985, 113–121.

- Jakobson 1985** = Roman Jakobson, *Selected writings 7. Contributions to comparative mythology. Studies in linguistics and philology, 1972–1982*, ur. Stephen Rudy, Berlin – New York – Amsterdam: Mouton, 1985.
- Jakobson 1996** = Roman Jakobson, *Lingvistični in drugi spisi*, prevedli Drago Bajt idr., Ljubljana: Inštitut za humanistične študije, 1996.
- Legan Ravninar 2021** = Andreja Legan Ravninar, Konverzija v slovnici in slovarju: izhodišča za prepoznavanje konverzije v leksikografski praksi, *Slavia Centralis* 14.2 (2021), 177–194.
- Perko 2012** = Gregor Perko, Modalisation autonymique et dynamisme communicatif, *Écho des études romanes* 8.1 (2012), 255–264.
- Quine 1981** = Willard van Orman Quine, *Mathematical Logic*, pregledana izdaja, Cambridge – London: Harvard University Press, 1981.
- Rey-Debove 1971** = Josette Rey-Debove, *Étude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporains*, The Hague: Mouton, 1971.
- Rey-Debove 1979** = Josette Rey-Debove, Les logiciens et le métalangage naturel, *Histoire Épistémologie Langage* 1.1 (1979), 15–22.
- Rey-Debove [1985] 1997** = Josette Rey-Debove, Le métalangage en perspective, *DRLAV Revue de linguistique. Métalangue. Métadiscours. Métacommunication* 32 (1985), 21–32, ponatis v: Josette Rey-Debove, *Le métalangage: étude linguistique du discours sur le langage*, druga, pregledana in razširjena izdaja, Pariz: Armand Colin, 1997, 334–343.
- Rey-Debove [1989] 1997** = Josette Rey-Debove, Le métalangage lexicographique: formes et fonctions en lexicographie monolingue, v: *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, ur. Franz Josef Hausmann idr., Berlin: Walter de Gruyter, 1989, 305–312, ponatis v: Josette Rey-Debove, *Le métalangage: étude linguistique du discours sur le langage*, druga, pregledana in razširjena izdaja, Pariz: Armand Colin, 1997, 344–355.
- Rey-Debove 1990a** = Josette Rey-Debove, Autonyme, v: *Encyclopédie philosophique universelle II. Les notions philosophiques: dictionnaire*, ur. Sylvain Auroux, Paris: Presses universitaires de France, 1990, 201–202.
- Rey-Debove 1990b** = Josette Rey-Debove, Métalangage, v: *Encyclopédie philosophique universelle II. Les notions philosophiques: dictionnaire*, ur. Sylvain Auroux, Paris: Presses universitaires de France, 1990, 1611.
- Rey-Debove 1997** = Josette Rey-Debove, *Le métalangage: étude linguistique du discours sur le langage*, druga, pregledana in razširjena izdaja, Pariz: Armand Colin, 1997.
- Rey-Debove 2001** = Josette Rey-Debove, Spécificité de la terminologie linguistique, v: *Métalangage et terminologie linguistique. Actes du colloque international de Grenoble (Université Stendhal – Grenoble III, 14-16 mai 1998)*, ur. Bernard Colombat – Marie Savelli, Leuven – Paris – Sterling, Virginia: Peeters, 2001, 3–9.
- Seneka 1967** = Lucij Anej Seneka, *Ad Lucilium epistulae morales* 1, prevedel Richard M. Gummere, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press – London: William Heinemann Ltd, 1967, https://archive.org/details/adluciliumepistu0001sene_1962/page/n5/mode/2up.
- Toporišič 1992** = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Trojar 2017** = Mitja Trojar, *Development of Slovenian Linguistic Terminology in Slovenian Grammars in the 18th and 19th Centuries*, doktorska disertacija, Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za podiplomski študij, 2017.
- Weiss 2017** = Peter Weiss, Dvojni narekovaj (narekovaj spodaj – zgoraj), *Jezikovna svetovalnica*, 2017, <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/2418/dvojni-narekovaj-narekovaj-spodaj-zgoraj>.

SUMMARY

Theory of Metalanguage and Description of Autonymy in Slovenian

This article first describes theoretical approaches (Hjelmslev, Jakobson, Barthes, and Quine) to metalanguage and focuses on Rey-Debove's (1997) theory of metalanguage. Rey-Debove describes language as composed of three sets of lexemes: (1) lexemes used to

describe extralinguistic reality, (2) metalinguistic lexemes used to talk about language(s), and (3) lexemes that are neutral with respect to the first two sets. Rey-Debove also emphasizes the important role that autonyms play in metalanguage. Autonyms are elements of primary language (object language) that are embedded in secondary language (metalanguage) and allow us to talk about language. Rey-Debove simplifies Barthes's formula, using it to describe the structure of autonyms: $E_1 (E_1 (C_1))$, in which E stands for expression and C for content. Autonyms exhibit some special characteristics that vary across languages. The article proceeds with a description of autonyms in Slovenian: Section 3.1 examines how autonyms are marked in written texts, Section 3.2 shows that any element from any level of language structure can become an autonym, Section 3.3 emphasizes the fact that autonyms in metalanguage may or may not be preceded by metalinguistic lexemes, and Section 3.4 shows that autonyms are in principle nouns.

MARJETA VRBINC — DONNA M. T. CR. FARINA — ALENKA VRBINC

UPORABNOST AMERIŠKEGA SPLETNEGA SLOVARJA ZA TUJEJEZIČNE GOVORCE S STALIŠČA SLOVENSКИH UPORABNIKOV

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.2.07](https://doi.org/10.3986/JZ.29.2.07)

V članku najprej predstavimo raziskave o različnih vidikih rabe slovarjev, nato pa izsledke kvalitativne raziskave o rabi slovarjev, v kateri so sodelovali študenti Ekonomske fakultete. V okviru raziskave so iskali različne informacije v spletnem slovarju *The Britannica Dictionary*. Rezultati raziskave kažejo, kako učinkovit je preučevani slovar. Iz njihovih komentarjev je razvidno, da imajo določena pričakovanja glede vrste informacij, ki jih želijo dobiti v slovarju, in glede načina prikaza teh informacij.

Ključne besede: raba slovarjev, uporabniki slovarjev, iskanje po slovarju, kakovost slovarskih razlag, ponazarjalno gradivo

The Usability of an American Online Learner's Dictionary from the Point of View of Slovenian Users

This article first presents research into various aspects of dictionary use. This is followed by a report on a qualitative study of dictionary use at the School of Economics and Business, University of Ljubljana, during which students were given look-up tasks with the online *Britannica Dictionary*. The study results provide insight into the efficacy of the specific dictionary used. The students' comments demonstrate that they have very firm ideas and high expectations about the type of information they wish to receive in a dictionary, and how they prefer to have it delivered.

Keywords: dictionary use, dictionary users, look-up experience, quality of dictionary definitions, dictionary examples

Marjeta Vrbinc ■ Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta ■ marjeta.vrbinc@ff.uni-lj.si ■

 <https://orcid.org/0000-0002-6866-6023>

Donna M. T. Cr. Farina ■ New Jersey City University, Jersey City, New Jersey, ZDA ■

dfarina@njcu.edu ■ <https://orcid.org/0000-0001-5695-7782>

Alenka Vrbinc ■ Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta ■ alenka.vrbinc@ef.uni-lj.si ■

 <https://orcid.org/0000-0002-7330-4158>

Raziskava je nastala v okviru bilateralnega projekta med Slovenijo in ZDA z naslovom *Raba slovarjev z vidika različnih skupin uporabnikov: kaj se lahko leksikografi naučijo od uporabnikov slovarjev* (BI-US/17-18-033), ki ga je finančno podprla Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Avtorice se zahvaljujejo etični komisiji univerze New Jersey City University, ki je raziskavo odobrila 2. 3. 2018, in etični komisiji Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, ki je raziskavo odobrila 5. 3. 2018. Na koncu bi se raziskovalke rade iskreno zahvalile vsem študentom dodiplomskih programov Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, ki so sodelovali v raziskavi.

1 Uvod

V okviru bilateralnega projekta med Slovenijo in Združenimi državami Amerike smo marca 2018 izvedli dvodelno kvalitativno raziskavo o slovarjih, v kateri je v enem delu sodelovalo devet študentov Ekonomske fakultete, v drugem delu pa osem študentov Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. V prispevku se osredotočamo samo na skupino študentov Ekonomske fakultete, ki se specializirajo za različna področja poslovnih in ekonomskih ved, niso pa bodoči jezikoslovci. V raziskavi smo uporabili *The Britannica Dictionary* (BD), ameriški enojezični slovar za tužce, ki se je v času raziskave imenoval *Merriam-Webster Advanced Learner's Dictionary* (MWALD); gre za spletno različico slovarja *Merriam-Webster Learner's Dictionary* (<https://learnersdictionary.com/>).¹ Cilj raziskave je bil preučiti navade študentov, njihove vtise in izzive, s katerimi se srečujejo pri iskanju po spletnem slovarju. Raziskavo smo izvedli na angleškem slovarju, vendar so problemi, povezani z iskanjem informacij v slovarju, zelo podobni, če ne enaki, tudi v slovarjih, ki obravnavajo druge jezike, torej tudi slovenščino. Zato lahko izsledke raziskave interpretiramo bolj splošno in ne specifično za jezik slovarja, ki je predmet naše raziskave (gl. tudi Stabej idr. 2008: 98). Preden se posvetimo sami raziskavi, bomo podali kratek oris raziskav o različnih vidikih rabe slovarjev.

2 RAZISKAVE RABE SLOVARJEV

Do 60. let 20. stoletja je slovaropisje do določene mere temeljilo na empiričnih opažanjih slovaropiscev, nato pa se je začelo bolj sistematično raziskovanje uporabnikov slovarjev in njihovega iskanja različnih informacij v njih. Eno od prvih raziskav, ki se je osredotočala na uporabnike enojezičnih angleških slovarjev, je izvedel ameriški leksikograf Clarence Barnhart, ki je želel ugotoviti, kaj uporabniki najpogosteje iščejo v slovarjih (Barnhart 1962: 162). Ugotovil je, da uporabniki najpogosteje uporabljajo slovarje za iskanje pomena in preverjanje pravopisa. V 70. letih 20. stoletja so se raziskave začele osredotočati na to, kdo uporablja slovarje, kaj uporabniki v njih iščejo in kako jih uporabljajo (Tomaszczyk 1979).

Raziskave uporabnikov, zlasti uporabnikov slovarjev za tujejezične govorce, so bile najpogostejše v 80. in 90. letih 20. stoletja, slovaropisci pa jih še vedno izvajajo. Večina raziskav se osredotoča na rabo angleških slovarjev (enojezičnih, dvojezičnih in bilingvaliziranih) (Béjoint 2010) in na njihove uporabnike. Béjoint (1994) navaja raziskave, ki so pokazale, da uporabniki določenih vrst slovarskih

¹ Slovar je na spletu dostopen v nespremenjeni obliki, vendar se je preimenoval v *The Britannica Dictionary*, ker ga najdemo na spletni strani Encyclopædia Britannica, Inc., ki je sestrsko podjetje založbe Merriam-Webster.

informacij ne razumejo pravilno oz. da nekatere vrste informacij uporabljajo le redko; poudaril je, da je raba slovarja kompleksen proces in da je med pričakovanji leksikografov in dejansko rabo slovarjev velikokrat precejšen razkorak. Béjoint (2010) je podrobno predstavil področja, ki so jih preučevali raziskovalci slovarjev. Raziskave so se osredotočale na potrebe uporabnikov slovarjev (kaj uporabniki iščejo v slovarju; ali uporabljajo slovarje samo za iskanje pomena in za preverjanje pravopisa), na rabo slovarjev (proces iskanja; splošne strategije iskanja; razumevanje razlag; kje in kako uporabniki iščejo večbeseodne lekseme) in na uporabnost slovarjev (ali obstaja boljši način razlag; kako bi morali predstaviti določeno vrsto informacij; ali slovar pomaga uporabniku razumeti besede; v kakšni meri so slovarji uporabni pri razumevanju besedila). V nadaljevanju navajamo nekatere novejša raziskava o uporabnikih slovarjev ter jih primerjamo z izsledki naše raziskave.

Kljub nekaterim splošnejšim raziskavam o rabi slovarjev med slovenskimi uporabniki (Vrbinc – Vrbinc 2004; 2005; Stabej idr. 2008; Kosem idr. 2018; Arhar Holdt 2018) je raziskava, s pomočjo katere smo prišli do izsledkov, opisanih v nadaljevanju, prva tovrstna raziskava, izvedena v Sloveniji. Opazovali smo devet slovenskih študentov Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, ki so iskali redkejša pomena večpomenskih besed v spletnem slovarju za tujejezične govorce BD, ter si beležili njihova opažanja in razmišljanja med iskanjem po slovarju; po končanem iskanju so udeleženci raziskave odgovorili na več vprašanj. Za razliko od raziskav, ki so jih izvedli Lew (2011) ali Lorentzen in Theilgaard (2012), v naši raziskavi nismo ugotavljali, kako uporabniki iščejo različne vrste informacij v katerem koli slovarju. V njej so imeli na računalniku odprt izbrani slovar brez možnosti drugotne izbire kakšnega drugega slovarja.

Študija se tudi razlikuje od raziskav, v katerih so primerjali dva ali več slovarjev. Herbst (1996) je na primer preučeval kolokacije, razlage in ponazarjalno gradivo v štirih slovarjih za tujejezične govorce; de Schryver in Prinsloo (2011) sta preučevala razlage v treh slovarjih nizozemščine. V nasprotju z raziskavami, ki so jih izvedli Gouws (2014) ter Lew in de Schryver (2014), v slovenski raziskavi nismo preučevali oblike in formata spletnega slovarja. Obstajajo številne raziskave, v katerih so raziskovali vrstni red pomenov (povzema jih A. Dziemianko (2014)), s čimer je deloma povezana tudi naša raziskava, v kateri smo se osredotočili na redkejša pomena polisemičnih besed, ki so v večini primerov vključeni proti koncu pomenskega dela slovarskega sestavka. Udeleženci naše študije so podali vrsto predlogov za izboljšanje spletnih slovarjev za tujejezične govorce, prav tako so jasno povedali, kaj pričakujejo od slovarja.

3 METODOLOGIJA SLOVENSKE RAZISKAVE

Kot smo omenili v Uvodu, je bila raziskava izvedena leta 2018 v okviru bilateralnega projekta med Slovenijo in Združenimi državami Amerike. V njej je sodelovalo devet študentov Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani. Čeprav so ti študenti vsak dan v stiku z angleščino, to ne pomeni, da so jezikoslovci s strokovnim znanjem o jeziku, so pa splošni uporabniki slovarjev, ki predstavljajo znatno večjo skupino uporabnikov slovarjev kot jezikoslovci. Čeprav je število študentov, ki so sodelovali v raziskavi, majhno, ocenjujemo, da smo dobili relativno dober vpogled v dejansko rabo slovarja, saj je kvalitativna zasnova študije primernejša od kvantitativne; omogoča nam, da lahko podrobneje spremljamo proces dejanske rabe slovarja (prim. Stabej idr. 2008: 99; Farina idr. 2019). Cilj naše raziskave je bil ugotoviti, ali uporabniki najdejo redkejši pomen večbesedne iztočnice, kako jim pri tem pomagata razlaga in ponazarjalno gradivo in kaj na splošno sodelujoči pričakujejo od slovarja. Udeležence raziskave smo opazovali med iskanjem po slovarju, obenem pa smo uporabljali tudi vnaprej pripravljena vprašanja, s pomočjo katerih smo jih spodbujali, da so podali svoje predloge za izboljšanje spletnega slovarja, ki je bil predmet raziskave.

V raziskavi smo uporabili ameriški spletni slovar BD, ker smo predvidevali, da ga večina univerzitetnih študentov v Sloveniji ne pozna; izkazalo se je, da ga ni poznal nihče od sodelujočih v raziskavi. Uporabili smo več raziskovalnih metod: polstrukturirani intervju (Qu – Dumay 2011) in neposredno opazovanje sodelujočih pri iskanju po slovarju (Hatherall 1984). V polstrukturiranih intervjujih smo sodelujočim postavili vprašanja, ki so bila povezana s štirimi vnaprej določenimi temami (gl. spodaj); tem vprašanjem so po potrebi sledila podvprašanja, kar je bilo odvisno od poteka intervjuja (Hannabuss 1996). Medtem ko so študenti iskali besede po slovarju, smo jih spodbujali, naj na glas razmišljajo (Wingate 2002) in sproti razlagajo, kaj v določenem trenutku počnejo. Štiri vnaprej določene teme so bile:

- (1) raba slovarjev,
- (2) sposobnost iskanja po slovarju,
- (3) percepcija uporabnosti in kakovosti razlag,
- (4) percepcija uporabnosti in kakovosti ponazarjalnega gradiva.

V raziskavi smo uporabili 14 vprašanj. Prvih šest je bilo splošne narave, z njihovo pomočjo smo dobili podatke o rabi slovarjev, o stopnji zadovoljstva s slovarji, ki jih udeleženci raziskave uporabljajo, ter o hitrosti oz. učinkovitosti iskanja po slovarju. Eno od vprašanj se je nanašalo na to, kaj študentom ni všeč v slovarju, ki ga uporabljajo (prva tema: raba slovarjev).

Ko so odgovorili na splošna vprašanja, so morali udeleženci prebrati več kratkih besedil v angleščini, v vsakem od njih pa je bila beseda, katere pomen so

morali študenti poiskati v slovarju, natisnjena krepko in podčrtana. Na primer: najpogostejši pomen samostalnika *plug* je 'zamašek' ali 'vtičnica', v naši raziskavi pa so študenti dobili besedilo, v katerem je bil samostalnik *plug* rabljen v redkejšem pomenu 'reklama' (gl. del sobesedila v 4.3).

Čeprav so študenti zatrdili, da označeno besedo poznajo oz. prepoznajo, so pri branju besedila ugotovili, da mogoče ne poznajo pomena, v katerem je bila uporabljena. Če je želel posamezni udeleženec dejansko razumeti besedo v danem besedilu, je moral znati uporabiti slovar, ki mu je bil v raziskavi na voljo. Na splošno so sodelujoči poznali najpogostejši pomen oz. najpogostejše pomene preučevanih besed, niso pa poznali njihovih redkeje rabljenih pomenov oz. so jih samo predvidevali oz. o njih sklepali.

Ko so študenti prebrali besedilo, v katerem je bila označena beseda rabljena v redkejšem pomenu, smo jih vprašali, ali poznajo njen pomen in ali nam lahko razložijo, kaj pomeni. Ne glede na odgovor so morali nato v spletnem slovarju poiskati pomen, v katerem je bila beseda rabljena v besedilu. Nato smo študente vprašali, ali je bila njihova prvotna razlaga pomena pravilna in kako se ujema s tem, kar so našli v slovarju (druga tema: sposobnost iskanja po slovarju).

Sledila so vprašanja o ponazarjalnem gradivu v slovarju: spraševali smo o koristnosti oz. uporabnosti zgledov, kateri zgledi so jim všeč, kako bi jih lahko izboljšali, ali bi zgled razumeli tudi brez informacije, dodane v oglatem oklepaju (četrta tema: percepcija uporabnosti in kakovosti ponazarjalnega gradiva). Na koncu smo sodelujoče vprašali še, katera informacija je bila zanje v slovarju najbolj uporabna in koristna (tretja tema: percepcija uporabnosti in kakovosti razlag).

4 REZULTATI

4.1 Prva tema: raba slovarjev

Večina sodelujočih uporablja slovar enkrat ali večkrat tedensko; eden od sodelujočih uporablja v glavnem Google Prevajalnik, slovar pa le redko. Študenti, ki uporabljajo slovarje na spletu, ne izbirajo kritično, ampak izberejo tistega, ki se prvi pojavi pri iskanju besed na Googlu. Nihče od študentov še nikoli ni (zavestno) uporabljal slovarja, izbranega za potrebe naše raziskave (BD). Osem od devetih sodelujočih je bilo zadovoljnih z enojezičnimi slovarji, ki jih uporabljajo. Edini sodelujoči, ki je izrazil nezadovoljstvo, ni govoril o slovarju, temveč o Google Prevajalniku (čeprav je mislil, da govori o slovarju), kar so raziskovalke ugotovile relativno hitro, saj je sodelujoči podrobno opisal, kako je videti »slovar«, o katerem je govoril. Vsi razen enega so trdili, da v slovarjih hitro in učinkovito najdejo tisto, kar želijo.

4.2 Druga tema: sposobnost iskanja po slovarju

Kot smo že omenili, je nivo znanja angleščine pri študentih, ki so sodelovali v raziskavi, zelo visok, kljub temu pa niso strokovnjaki za angleški jezik, zaradi česar se ne posvečajo jezikovnim finesam. Zato ni presenetljivo, da udeleženci v naši raziskavi pogosto niso posvečali pozornosti besedni vrsti besede, označene v besedilu, ampak so se osredotočali na razumevanje pomena. Ko so prebrali besedilo, so začeli iskati besedo v slovarju, vendar še vedno niso bili pozorni na besedno vrsto, čeprav bi jo najverjetneje prepoznali, če bi jih o tem povprašali. Možni razlog je, da v slovenskem jeziku in zato tudi v slovarju slovenščine ni toliko slovnične (besednovrstne) homonimije, npr. med glagolom in samostalnikom. Na to ima prvi jezik uporabnika slovarja gotovo vpliv, kajti v slovenščini besedno vrsto iztočnice najpogosteje »dojamemo«² že s končnico.

Drugi problem pri iskanju po slovarju je bil povezan z obliko iskane besede. Besede, rabljene v sobesedilih, se ne pojavljajo vedno v isti obliki kot v slovarju, kar še posebej velja za glagole, ki so v geslovníku vedno vključeni v nedoločniku (npr. *fix*). Tako glagolska oblika *fixing* ne bo vključena kot iztočnica, predpostavlja pa se, da bo uporabnik slovarja poznal razliko med *fixing* in *fix*. Res pa je, da se predvidevanja sestavljavcev slovarjev o tem, kaj uporabniki slovarja vedo, ne ujemajo vedno s tem, kar uporabniki dejansko vedo. Vse tri glagolske oblike v tej raziskavi – *taxed*, *fixing* in *scoring* – so bile problematične z vidika iskanja in oblika glagola je bila glavni razlog, da so imeli sodelujoči težave pri iskanju pravilnega pomena. Sedem udeležencev je na koncu uspelo identificirati pravilni pomen glagolov, rabljenih v besedilih, vendar je bil postopek iskanja dolgotrajen in zahteven. Raziskovalke niso dodatno spodbujale sodelujočih, jim postavljale podvprašanj ali jim sugerirale, na kaj naj bodo pozorni; ravno nasprotno, v fazi iskanja ustreznega pomena so si sodelujoči lahko vzeli toliko časa, kolikor so ga potrebovali, in pogosto je trajalo precej dolgo, preden so izbrali pomen, za katerega so predpostavljali, da je pravi.

4.3 Tretja tema: percepcija uporabnosti in kakovosti razlag

Eno od naših vprašanj se je nanašalo na to, katera slovarska informacija se je študentom zdela najbolj uporabna pri razumevanju pomena besede. S tem vprašanjem smo dobili podatke o tem, kako študenti dojemajo razlage. Na primer, glagol *score* je bil rabljen v spodnjem odlomku besedila, ki so ga dobili študenti:

Back when Patrick had a job at an auto-parts store and as a banquet server, his morning routine involved driving to Lawrence before work and scoring his daily fix. [...]

V slovarju ima glagol *score* devet različnih pomenov, osem od devetih študentov pa je našlo pravilno razlago:

slang : to buy or get (illegal drugs)

Pet od teh osmih študentov je omenjalo uporabnost zveze *illegal drugs*, ki je del slovarske razlage.

Samostalnik *plug* je bil rabljen v naslednjem sobesedilu:

[...] But you can't shake the feeling that it's all just a big plug for Microsoft's music store. [...]

Pri enem od šestih pomenov, navedenih v slovarju, so študenti opazili podatek o tem, da samostalniku pogosto sledi predlog *for*:

something that is said on the radio, on television, etc., in order to create interest in something (such as a book, movie, or restaurant) — often + *for*

Štirje od osmih študentov, ki so našli pravilni pomen, so izpostavili prav ta podatek kot koristno informacijo; verjetno so prav zaradi te informacije razumeli vse tri zglede v slovarju, ki so vključevali predlog *for*:

- I heard a *plug for* that café on the radio.
- He **gave a plug for** [=talked about] his new film during the interview.
- She **put in a plug for** the band's new album on her radio program.

Čeprav je študent določeno slovarsko razlago navedel kot uporabno, to še ni pomenilo, da je našel tudi pravilni pomen. Včasih je študent, ki je izbral napačen pomen, še vedno menil, da je slovarska razlaga uporabna, a izbira napačnega pomena je posredni dokaz, da morda le ni tako.

4.4 Četrta tema: Percepcija uporabnosti in kakovosti ponazarjalnega gradiva

Sklop vprašanj se je nanašal na ponazarjalno gradivo: kaj je študentom všeč pri posameznih zgledih, ali zgledi ustrezno ponazarjajo pomen besede, kako bi zglede lahko izboljšali, ali je dodatna razlaga v oglatih oklepajih znotraj zgleda koristna in ali bi študenti razumeli zgled brez dodatne razlage v oglatih oklepajih. Študenti so opazili in komentirali določene vidike ponazarjalnega gradiva, ki jih obravnavamo v nadaljevanju.

4.4.1 Dolžina

Najpogosteje so menili, da so zgledi prekratki, še posebej, če niso vključeni kot cele povedi. Na primer, za samostalnik *pitch* so štirje od devetih študentov izjavili, da je zgled *an advertising pitch* prekratek. Eden je menil, da kratki zgledi niso ustrezni, drugemu se je zdelo, da zgled ne vsebuje dovolj sobesedila, tretjemu je bil presplošen in je dejal: »Reklamiraš lahko veliko stvari; če ne veš, kaj pomeni *pitch*, ti primer ne pomaga.«

4.4.2 Število zgledov

Kot smo že omenili, je glagol *score* v naši raziskavi rabljen v pomenu ‘kupiti ali dobiti (ilegalne droge)’, kar ponazarjata dva zgleda:

- [+ object]
 - He couldn’t *score* any drugs.
- [no object]
 - Druggies come downtown looking to *score*.

Za devet različnih pomenov glagola *score* je v BD skupaj 16 zgledov. Na splošno velja, da je število zgledov v spletnem BD relativno veliko, kljub temu pa so študenti v naši raziskavi jasno povedali, da bi jih želeli še več. Kadar so želeli več zgledov, je to pogosto pomenilo, da zgledi v slovarju niso bili povezani s specifičnim besedilom, ki so ga študenti morali razumeti.

4.4.3 Ubesedenje v zgledih je podobno ubesedenju v preučevanih besedilih

Sodelujočim v naši raziskavi je bilo najtežje vzpostaviti povezavo med redkejšimi pomeni besed v besedilih in informacijami v slovarju. Študenti so pogosto omenjali (ne)podobnost, ki so jo opazili, ko so primerjali besedila in ponazarjalno gradivo v slovarju. V številnih primerih smo menili, da je zgled podoben rabi besede v besedilu, študenti pa so bili nasprotnega mnenja. To velja na primer za pridevnik *sharp*, katerega pomen je v BD razložen kot ‘stylish or fashionable’; izbrali smo naslednje besedilo s *sharp* v tem pomenu:

Her rock ‘n’ roll friends might have expected a hip ‘n’ cool outfit for her English country wedding. But it was her husband, Jamie Hince, the guitarist from The Kills, in his sharp blue Yves Saint Laurent suit, who brought a touch of music-world fantasy.

V BD najdemo naslednje tri zgleda, od katerih sta dva v obliki celih povedi:

- He’s a *sharp* dresser.
- a *sharp* outfit
- You’re looking very *sharp* today.

Več študentov je v našem kontestu *sharp* povežalo z modro barvo namesto z obleko, in celo zelo podobni zgledi v slovarju jim niso pomagali, da bi ugotovili pravi pomen pridevnika *sharp*.

4.4.4 Vključevanje glagolskih oblik v ponazarjalno gradivo

Omenili smo že, da so nekateri študenti v slovarju iskali glagolske oblike, kot sta *fixing* in *taxed*. Glagolske oblike so se izkazale za pomembne, ko so študenti ocenjevali uporabnost ponazarjalnega gradiva. Študenti, ki so sodelovali v raziskavi, so bili mnenja, da morajo zgledi glagolske iztočnice vključevati različne glagolske

oblike. Zelo jasno so izrazili željo, da bi bila v zgledih uporabljena ista glagolska oblika kot v njihovih besedilih. Kot primer naj navedemo besedilo, ki je vključevalo glagolsko obliko *fixing*:

ROVANIEMI, Finland – A man arrived at the police station here in 2011 with an unusual tip. He told the police that a Singaporean man was fixing matches with the local professional soccer team. The police were incredulous.

Ker se v raziskavi nismo osredotočali na različne glagolske (in tudi samostalniške) oblike v zgledih rabe v primerjavi z obliko, rabljeno v sobesedilih, ni mogoče z gotovostjo trditi, ali bi določena oblika, rabljena v zgledih rabe, dejansko vplivala na lažje razumevanje oz. povezovanje zgledov rabe in dejanskega konteksta.

Med desetimi pomeni glagola *fix* v BD so morali študenti izbrati naslednji pomen:

to control or affect (something, such as a game or election) in a dishonest way

Tej razlagi sledijo naslednji zgledi:

- They were accused of *fixing* games in college.
- The election was *fixed*.
- *fix* a parking ticket [=arrange for someone to not have to pay a fine for parking illegally]

Eden od zgledov ima isto obliko, tj. *fixing*, kot jo najdemo v besedilu, ki so ga dobili študenti v naši raziskavi. Ponazarjalno gradivo vsebuje tudi drugi dve obliki, tj. *fixed* in *fix*. To so dejansko zgledi, za katere so študenti trdili, da so jim všeč. Če zaradi oblike glagola v sobesedilu študenti niso našli pravilne iztočnice (torej so imeli problem že pri določanju citatne oblike iztočnice, zato so »našli« napačno iztočnico) in posledično tudi ne pravi pomena, potem jim tudi zgled, ki je z njihovega vidika dober (npr. zgled s *fixing games* zgoraj), ni mogel pomagati.

4.4.5 Dodatne informacije v oglatih oklepajih znotraj zgledov rabe

Večina študentov je izrazila pozitivno stališče do dodatnih informacij, ki so v BD običajno vključene v oglatih oklepajih znotraj zgledov rabe. Pri glagolu *tax* so navedeni štirje zgledi, od katerih so trije dodatno opremljeni z razlagami v oglatih oklepajih:

- That job really *taxed* our strength. [=required us to use a lot of physical effort]
- All this waiting is *taxing* my patience. [=is making me lose my patience]
- puzzles that *tax* your brain
- You can have an enjoyable vacation without *taxing* your budget. [=without having to spend a lot of money]

Eden od študentov je pripomnil: »Dodatne razlage so koristne, ker so besede ponovno razložene na preprost način.« Isti študent je pri četrtem zgledu izpostavil, da je dodatna razlaga v oklepaju nujno potrebna za razumevanje pomena zgleda.

4.4.6 Raba različnih tipografij v ponazarjalnem gradivu

Študenti, ki so sodelovali v raziskavi, so komentirali rabo različnih tipografij v ponazarjalnem gradivu. Nekateri študenti so dejali, da ne razumejo razlike med krepko in ležeče natisnjenimi deli zgledov; eden od študentov je poskusil ugibati, vendar so bila vsa njegova ugibanja o razlikah napačna. Drugemu študentu se je zdel način, kako v slovarju uporabljajo ležeče in krepko natisnjene dele ponazarjalnega gradiva, »nekonsistenten«. Nekajkrat so študenti izrazili zadovoljstvo z uporabo krepkega tiska, ker je ta po njihovem mnenju poudaril določene informacije (prim. tudi Herbst 1996 in Dziemianko 2014 glede poudarjanja besednih zvez s pomočjo krepkega tiska). V slovarskem sestavku samostalnika *plug* je eden od študentov pohvalil rabo krepkega tiska, češ da ta del besedila »izstopa«. Po drugi strani so se vsi študenti, ki so izrazili svoj komentar glede tipografije, strinjali, da jim ni všeč ležeče natisnjeno besedilo; eden od študentov je ležeči tisk poimenoval »zmešnjava«.

5 RAZPRAVA

Odgovori na vprašanja o rabi slovarjev so pokazali, da študenti, ki so sodelovali v raziskavi, sicer uporabljajo slovarje, vendar ne tako pogosto, kot bi si slovaropisci želeli, in z veliko gotovostjo lahko zatrdimo, da jih bodo v prihodnje uporabljali še manj zaradi strojnih prevajalnikov in drugih spletnih orodij. Zaradi pomanjkanja slovarske izkušnje študenti pogosto niso veščji iskanja po slovarju v taki meri, da bi lahko v celoti izkoristili vse potenciale slovarja, ki ga uporabljajo. Čeprav včasih njihove težave pri iskanju po slovarju med seboj niso bile povezane in sta (na primer) dve težavi skupaj lahko prispevali k daljšemu ali neuspešnemu iskanju, je lahko že zgolj zaradi ene same težave uporabnik delal napake, ki so ga stale veliko časa in/ali so vodile v nepravilno identifikacijo pomena.

Naši študenti so poudarili, da bi bilo mogoče slovarje izboljšati, če bi se slovaropisci »kaj naučili o povprečnih uporabnikih« oz. če bi jezikoslovci lahko »razmišljali kot povprečen uporabnik«. V nadaljevanju bomo opisali nekaj relevantnih pripomb in priporočil študentov, ki bi lahko pripomogli k izboljšanju dostopnosti informacij, vključenih tako v slovarje za tujejezične govorce kot tudi v druge vrste slovarjev.

5.1 Izboljšanje informacije o besedni vrsti za lažje iskanje

Pri iskanju po slovarju so nekateri udeleženci opazili (in tudi uporabili) spustni seznam z besednimi vrstami, medtem ko ga drugi sploh niso opazili. Tisti, ki so uporabljali ta seznam, so potrdili, da jim je olajšal iskanje. Spustni seznam, kot je trenutno uporabljen v spletnem BD, ni dobro viden in posledično pri usmerjanju uporabnikov na pravilno besedno vrsto ni uporaben v taki meri, kot bi lahko bil. Med besedami, ki so jih študenti morali poiskati v okviru naše raziskave, je najbolj očiten primer neustreznega spustnega seznama pri besedi *mean*, ki je lahko rabljena kot samostalni, glagol ali pridevnik. Na prvih treh mestih v spustnem seznamu, ki sicer obsega kar sedemnajst možnosti izbire, so: *mean* (glagol), *mean* (pridevnik) in *mean* (pridevnik). Tu se zastavlja vprašanje, kako naj uporabnik ugotovi, katerega od dveh pridevnikov naj izbere. Poleg tega so v tem spustnem seznamu vidne samo tri možnosti izbire hkrati, kar pomeni, da mora uporabnik uporabiti drsno puščico na desni, da si lahko ogleda ostalih štirinajst možnosti.

5.2 Izboljšanje ponazarjalnega gradiva

Naši študenti bi želeli zglede rabe v obliki celih povedi tudi v primerih, ko bi večina sestavljavcev slovarjev menila, da je kratka besedna zveza povsem dovolj. Sodelujoči v raziskavi so bili mnjenja, da so daljši zgledi znatno boljši kot krajši. Ko smo študente vprašali, zakaj je dolžina zgledov rabe zanje pomembna, so nam povedali, da daljši zgledi rabe ponujajo več sobesedila, torej jim pomagajo pri razumevanju pomena iskane besede. Poleg tega so navajali kolokacijske podatke, ki jih ravno tako razberejo iz daljšega zgleda rabe. Želja naših študentov je, da bi bili v slovar vključeni zgledi, ki so čim bolj podobni njihovim besedilom, kar je povezano tudi z njihovo željo po čim večjem številu zgledov. Uporabniki imajo več možnosti, da najdejo ustrezen zgled, če jih je v slovar vključenih več. V primeru večjega števila zgledov bi ti vsebovali tudi več različnih glagolskih oblik, kot sta *fixing* in *taxed*, prav različne glagolske oblike pa so študentom pri iskanju povzročale nemalo težav, čeprav sodi angleščina med analitične jezike z relativno majhnim številom oblik posamezne besede. Pri sintetičnem jeziku, kot je slovenščina, bi bilo vključevanje različnih oblik besede v ponazarjalnem gradivu še veliko bolj zahtevno zaradi velikega števila oblik posamezne besede.

Udeleženci v raziskavi so zatrdili, da želijo več zgledov, a hkrati ne preveč. To ni tako nasprotujoče, kot se zdi na prvi pogled. Eden od študentov je predlagal, da bi s klikom na določeno ikono dobili več zgledov, kadar bi to želeli, ali da bi kliknili na kratek zgled in ga tako razširili na celo poved ali odstavek. Ta študent je prepričan, da bi morali uporabniku slovarja omogočiti dostop do dodatnih informacij, vendar tistih, ki tega ne želijo, ne bi smeli »prisiliti, da bi morali prebrati vse na spletni strani«.

5.3 Izboljšanje prikaza informacij v slovarju

Eden od študentov je predlagal rabo različnih barv za različne vrste informacij. Različne barve so bile uporabljene v tiskani izdaji MWALD, ki je izšla leta 2008; v tej izdaji so zgledi rabe natisnjeni v modri barvi, razlage pa v črni. Raba različnih barv se ni prenesla v spletno izdajo BD, kjer so zgledi natisnjeni v črni barvi. Če bi ponovno uporabili modro barvo, bi to verjetno pomagalo uporabnikom, da bi razlikovali med razlagami in zgledi, dodatne barve pa bi lahko še izboljšale proces iskanja po slovarju.

Študenti so nedvoumno izrazili svojo nenaklonjenost ležečemu tisku. Jasno so povedali, da ne razumejo njegove rabe v slovarju in razlike med ležečim in krepkim tiskom. Menijo, da je zaradi ležečega tiska besedilo slabo vidno, poleg tega se jim zdi zastarel. Glede na to, da gre za tujejezične govorce angleščine, je možno, da je zaradi ležečega tiska besedilo postalo problematično z vidika razumevanja. V številnih virih odsvetujejo rabo ležečega tiska v besedilih, namenjenih ljudem z disleksijo.² Predpostavljamo lahko, da je v spletnem okolju, v katerem študenti največ berejo, ležeči tisk v resnici slabše viden, zato v tem okolju njegova izbira ni najbolj priporočljiva.

Študenti so zatrili, da jim je krepki tisk všeč, čeprav je iz njihovih pripomb razvidno, da ne razumejo v celoti, v katerih primerih je rabljen v slovarju. Eden od študentov je (napačno) mislil, da slovar z uporabo krepkega tiska označuje, »kateri zgled rabe je ustrežnejši«.

6 SKLEPNE UGOTOVITVE

Ena od pomembnih ugotovitev te raziskave je, da je poučevanje rabe slovarjev pomembno, vendar samo po sebi ne pripomore k temu, da bi mlajše generacije pogosteje posegale po slovarjih³ oz. da bi bile bolje seznanjene z vrstami informacij, ki jih tam lahko najdejo. Slovenski kurikulum vključuje tudi poučevanje rabe slovarjev, vendar je kljub temu eden od sodelujočih v raziskavi verjel, da uporablja (slab in nezadovoljiv) slovar, v resnici pa je uporabljal Google Prevajalnik. Ko so se slovarji premaknili v spletno okolje, so izgubili svojo specifično značilnost in so se na neki način spojili z ostalimi spletnimi orodji. In ravno ta specifična značilnost se je izkazala kot pomembna: v času tiskanih slovarjev so bili ljudje čustveno navezani na določeni tiskani slovar in so se jim zdele pravilne razlage

2 Britansko združenje za disleksijo odsvetuje rabo ležečega tiska, ker je besedilo videti spojeno, in za poudarjanje svetuje rabo krepkega tiska. (»Creating a dyslexia friendly workplace«, b. d., <https://www.bdadyslexia.org.uk/advice/employers/creating-a-dyslexia-friendly-workplace/dyslexia-friendly-style-guide/>.)

3 Danes uporabniki slovarjev zelo pogosto posegajo po strojnih prevajalnikih, ki v nasprotju s slovarji ne ponujajo vedno kakovostnih informacij in rešitev, poleg tega pa strojni prevajalniki zamenjujejo predvsem dvojezične slovarje in v veliko manjši meri enojezične.

besed izjemno pomembne. Danes je spletni slovar samo eden od spletnih virov, ki je na voljo in ga lahko uporabimo ali pa tudi ne. Tudi če bi uvedli še dodatno izobraževanje o slovarjih, je malo verjetno, da bi se večina študentov odločila za rabo točno določenega spletnega slovarja, da bi primerjali spletne slovarje in se odločili, kateri jim je bolj všeč v primerjavi z drugim. Uporabniki spleta so se navadili na neopredeljivost spletnega okolja: ko nekaj vtipkaš, si zadovoljen z viri, ki ti jih ponudi spletni brskalnik.

Druga ugotovitev, do katere smo prišli v raziskavi, je povezana s prvo. Medtem ko uporabniki ne razlikujejo med spletnimi slovarji, bi ti lahko oz. bi morali postati zanimivejši za uporabnika. Prenos tiskane izdaje slovarja MWALED v spletno okolje ni bil ravno najbolj posrečen, pri čemer moramo omeniti predvsem neustrezen spustni seznam in rabo samo ene barve za vse vrste informacij znotraj slovarskega sestavka. Kot spletno orodje je BD manj uporaben, kot bi lahko bil, in ne izrablja možnosti, ki jih ponuja spletno okolje.

Sodelujoči v naši raziskavi imajo jasno izoblikovane predstave o tem, kakšno bi moralo biti spletno slovarsko okolje, katere vrste informacij bi moralo vključevati in kako bi morale biti te prikazane uporabniku. Preden so sodelovali v naši raziskavi, se je njihovo iskanje po slovarju pogosto končalo nezadovoljivo. Med raziskavo so študenti pokazali zanimanje za različne slovarske elemente, včasih pa so izrazili tudi nezadovoljstvo s tem, kar so našli v slovarju. Kljub vsemu je bil spletni slovar BD večini sodelujočih všeč in izrazili so prepričanje, da ga bodo uporabljali tudi v prihodnje. Njihova opažanja so za sestavljavce slovarjev zelo dragocena, saj si prav oni vsekakor prizadevajo, da bi izboljšali vsebino, format in prikaz informacij v slovarjih. Naša raziskava med drugim tudi opominja, da mora slovar izstopati v poplavi šuma, ki prevladuje v spletnem okolju.

VIRI

BD = *The Britannica Dictionary*, <https://www.britannica.com/dictionary>. [Prej pod naslovom *Merriam-Webster Learner's Dictionary*.]

LITERATURA

- Arhar Holdt 2018** = Špela Arhar Holdt, Odnos jezikovnih uporabnikov do splošnih enojezičnih slovarjev: slovenski vidik, *Slovenščina 2.0* 6.1 (2018), 1–36. DOI: <http://dx.doi.org/10.4312/slo2.0.2018.1>.
- Barnhart 1962** = Clarence L. Barnhart, Problems in editing commercial monolingual dictionaries, v: *Problems in lexicography*, ur. Fred W. Householder – Sol Saport, Bloomington: Indiana University, 1962, 161–181.
- Béjoint 1994** = Henri Béjoint, *Tradition and innovation in modern English dictionaries*, Oxford: Clarendon Press, 1994.
- Béjoint 2010** = Henri Béjoint, *The lexicography of English*, Oxford: Oxford University Press, 2010.

- de Schryver – Prinsloo 2011** = Gilles-Maurice de Schryver – Danie J. Prinsloo, Do dictionaries define on the level of their target users? A case study for three Dutch dictionaries, *International Journal of Lexicography* 24.1 (2011), 5–28. DOI: doi.org/10.1093/ijl/ecq045.
- Dziemianko 2014** = Anna Dziemianko, On the presentation and placement of collocations in monolingual English learners' dictionaries: insights into encoding and retention, *International Journal of Lexicography* 27.3 (2014), 259–279. DOI: doi.org/10.1093/ijl/ecu012.
- Farina idr. 2019** = Donna M. T. Cr. Farina – Marjeta Vrbinc idr., Problems in online dictionary use for advanced Slovenian learners of English, *International Journal of Lexicography* 32.4 (2019), 458–479. DOI: doi.org/10.1093/ijl/ecz017.
- Gouws 2014** = Rufus H. Gouws, Article structures: moving from printed to e-dictionaries, *Lexikos* 24 (2014), 155–177. DOI: doi.org/10.5788/24-1-1256.
- Hannabuss 1996** = Stuart Hannabuss, Research interviews, *New Library World* 97.5 (1996), 22–30. DOI: doi.org/10.1108/03074809610122881.
- Hatherall 1984** = Glyn Hatherall, Studying dictionary use: some findings and proposals, v: *LEXeter '83 proceedings*, ur. Reinhard Rudolf Karl Hartmann, Tübingen: Max Niemeyer, 1984, 183–189.
- Herbst 1996** = Thomas Herbst, On the way to the perfect learners' dictionary: a first comparison of OALD5, LDOCE3, COBUILD2 and CIDE, *International Journal of Lexicography* 9.4 (1996), 321–357. DOI: doi.org/10.1093/ijl/9.4.321.
- Kosem idr. 2018** = Iztok Kosem – Sascha Wolfer idr., Attitudes of Slovenian language users towards general monolingual dictionaries: an international perspective, *Slovenščina 2.0* 6.1 (2018), 90–134. DOI: https://doi.org/10.4312/slo2.0.2018.1.90-134.
- Lew 2011** = Robert Lew, Space restrictions in paper and electronic dictionaries and their implications for the design of production dictionaries, 2011, https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/799/1/Lew_space_restrictions_in_paper_and_electronic_dictionaries.pdf.
- Lew – de Schryver 2014** = Robert Lew – Gilles-Maurice de Schryver, Dictionary users in the digital revolution, *International Journal of Lexicography* 27.4 (2014), 341–359. DOI: https://doi.org/10.1093/ijl/ecu011.
- Lorentzen – Theilgaard 2012** = Henrik Lorentzen – Liisa Theilgaard, Online dictionaries – How do users find them and what do they do once they have?, v: *Proceedings of the 15th EURALEX international congress*, ur. Ruth Valtvedt Fjeld – Julie Matilde Torjusen, Oslo: Department of linguistics and Scandinavian studies, University of Oslo, 2012, 654–660.
- Qu – Dumay 2011** = Sandy Q. Qu – John Dumay, The qualitative research interview, *Qualitative Research in Accounting & Management* 8.3 (2011), 238–264. DOI: https://doi.org/10.1108/11766091111162070.
- Stabej idr. 2008** = Marko Stabej – Tadeja Rozman idr., *Jezikovni viri pri jezikovnem pouku v osnovni in srednji šoli: končno poročilo z rezultati projekta*, Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2008.
- Tomaszczyk 1979** = Jerzy Tomaszczyk, Dictionaries: users and uses, *Glottodidactica* 12 (1979), 103–119.
- Vrbinc – Vrbinc 2004** = Alenka Vrbinc – Marjeta Vrbinc, How do Slovene learners of English use their dictionaries?, *Linguistica* 44 (2004), 131–160.
- Vrbinc – Vrbinc 2005** = Marjeta Vrbinc – Alenka Vrbinc, Future professional dictionary users and their use of dictionaries, *Acta neophilologica* 39.1–2 (2005), 139–152.
- Wingate 2002** = Ursula Wingate, *The effectiveness of different learner dictionaries*, Tübingen: Max Niemeyer, 2002.

SUMMARY

The Usability of an American Online Learner's Dictionary from the Point of View of Slovenian Users

This article first presents research into various aspects of dictionary use. This is followed by a report on a qualitative study of dictionary use at the School of Economics and Business, University of Ljubljana, during which students were given look-up tasks with the online *Britannica Dictionary*. As they completed these tasks, the students were observed and questioned about their habits of dictionary use, their look-up experience, and their perceptions of the utility and quality of the dictionary definitions and examples. The study results provide insight into the efficacy of the specific dictionary used. The study also reveals much about how these students regard dictionaries and how they approach their use. Their comments demonstrate that they have very firm ideas and high expectations about the type of information they wish to receive from a dictionary, and how they prefer to have it delivered. This article also discusses what the takeaways are for concerned dictionary makers; in particular, it reflects on how students should be taught about dictionaries today if we still want them to use dictionaries tomorrow.

MARIA WACŁAWEK — MARIA WTORKOWSKA

DENAR JE/NI VSE — IZ RAZISKAV JEZIKOVNO-KULTURNE
PODOBE SLOVENCEV

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.2.08](https://doi.org/10.3986/JZ.29.2.08)

Denar ni le stvar, ki ima določeno vrednost in nastopa v vlogi plačilnega sredstva. Raziskovalno se zdi zanimiv opis njegovega pomena, ki upošteva antropocentrični način konceptualizacije v primerjalnem slovensko-poljskem okviru. Prispevek predstavlja rezultate anketne raziskave o odnosu do denarja – gre za eno od pomenskih kategorij, ki sta jih avtorici ugotovili pri jezikovno-kulturni stereotipni podobi Slovencev, izoblikovani skozi raziskave. Metodološko sodi predstavljena tematika na področje etnolingvističnih raziskav.

Ključne besede: jezikovno-kulturni stereotip, Slovenci, odnos do denarja, etnolingvistika

**Money is (not) everything: Cultural and Linguistic Stereotype
Research on Slovenians**

Money is not only an object of certain value used as a means of payment. Its description relating to the anthropocentric way of conceptualizing its significance against a Slovenian–Polish comparative background is interesting to researchers. This article presents the results of one semantic category of our survey of the cultural and linguistic stereotype of Slovenians: their attitude toward money. The text is an example of ethnolinguistic research methodology.

Keywords: cultural and linguistic stereotype, Slovenians, attitude toward money, ethnolinguistics

[...] mowy o pieniądzach nie unikniemy, bo zakotwiczą nas one wśród rzeczy,
a także wśród ludzi, czyli po prostu w tym,
co jest dla nas dziś rzeczywistością
‘[...] govoriti o denarju je neizogibno, saj predstavlja sidrišče v stvareh,
tudi pri ljudeh – torej preprosto znotraj tega,
kar je naša današnja stvarnost’
(Jarzębski 2010: 188)

Maria Wacławek ■ Ślązijska univerza, Katowice, Poljska ■ maria.waclawek@us.edu.pl ■

 <https://orcid.org/0000-0002-3307-5338>

Maria Wtorkowska ■ Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta ■ wtorkowskam@ff.uni-lj.si ■

 <https://orcid.org/0000-0001-9317-2490>

1 UVOD

Razvoj denarja sovpada z razvojem civilizacije – že tisočletja je neizogibna sestavina vsakdanjega življenja, v katerem ima pomembno vlogo (prim. npr. Sédillot 2007). Proučuje se tudi v znanosti – tako teoretično kot empirično.

Ekonomija se kot veda na problematiko denarja osredotoča po definiciji: analizira njegove objektivne in splošne povezave z različnimi gospodarskimi spremenljivkami (vrednost valut, obrestne mere, inflacija itd.), denar obravnava skozi prizmo njegovih ekonomskih vlog (prim. Mishkin 2002; Borcuch 2010; Cywiński 1992; Huterski 2021; Begg – Fischer – Dornbusch 2007: 103–105).¹ Razmišljanja o tem, kaj je denar – nekaj splošno znanega in v najširši uporabi –, so težavna zaradi svojstvene nedoločenosti in pestrih oblik njegovega obstoja. To je povezano z več dejavniki, mdr. s tem, da denar nastopa v več oblikah, igra različne vloge in ima lahko več pomenov (Snelders idr. 1992), pa tudi s tem, da se meša pojme *dohodek* (ki je pritok), *imetje* (ki je zaloga) in *denar* (ki je del imetja z najvišjo likvidnostjo) (Górnjak 2000: 17; Friedman 1992). Kljub množičnosti različnih vedenj, povezanih z denarjem, kar vključuje tudi pojavljanje denarja v vlogi pomenske kategorije v jeziku in kulturi, je ta problematika izven ekonomije dolgo časa ostajala na stranskem tiru.² Na razvoj širše razumljene humanistične misli o denarju so vplivala zlasti sedaj že klasična dela Georga Simmla – filozofa, kulturnega teoretika, pa tudi enega od prvih nemških sociologov. Simmel je pri raziskavah o denarju opredelil temeljna področja ter izvedel poglobljeno analizo kulturnih vlog denarja kot oblike simboličnega izkazovanja vrednosti in nosilca družbenih sprememb (Simmel 2005; 2008).³ Denar zaradi svoje simbolne narave vstopa v odnos s človekom kot posameznikom in kot delom družbe. Predstavlja primer fenomena v kulturi,

- 1 Temeljne ekonomske funkcije denarja so povezane z življenjem in dejavnostmi: (a) splošno sredstvo izmenjave in urejanja dolžniških obveznosti; (b) obračunska enota, ki se uporablja za izražanje in primerjavo vrednosti ter kot oznaka medsebojnih dolžniških razmerij; (c) sredstvo za ohranjanje vrednosti v času (skladiščenje); (č) temelj za določanje vrednosti odloženih obveznosti.
- 2 V humanističnih in družbenih vedah ima obravnava denarja pravzaprav že dolgo tradicijo, čeprav so se sistematične in obširnejše raziskave začele izvajati šele pred nekaj desetletji. Kot utemeljitev za to se mdr. navaja dojemanje denarja kot predmeta strogo ekonomskih raziskav, pa tudi to, da se denar v družbi dojema (se je dojemal) kot tabu (Wąsowicz-Kiryło 2008: 9).
- 3 Še drugi znanstveniki so se lotevali novih smeri raziskav na področju denarja. Sociologi, kot sta npr. Talcott Parsons ali Neil J. Smelser, denar razumejo v okviru posrednika družbene izmenjave, medtem ko Jürgen Habermas zagovarja tezo o denarni kolonizaciji človeškega sveta (Borcuch 2010: 96–103). Nasproten (navedenim) dominantnim tokovom je pri razmišljanju o denarju koncept Viviane Zelier, ki predpostavlja večfunkcijskost denarja (*multiple monies*) in poudarja njegov družbeni pomen. Psihološke raziskave pa izpostavljajo odnos do denarja pri posamezniku, pri čemer upoštevajo njegove spoznavne, vedenjske in čustvene karakteristike (Wąsowicz-Kiryło 2008; 2013).

ki ob preseganju zgolj ekonomskega pojava lahko postane pomembna filozofska, sociološka ali psihološka kategorija.⁴

2 JEZIKOVNA PODOBA SVETA, JEZIKOVNO-KULTURNI STEREOTIP IN DENAR

Jezik se razvija v povezavi s kulturo, tradicijo in zgodovino določene družbe ter načinom, kako družba dojema in razlaga svet. Podoba sveta, ki se odraža v jeziku, je antropocentrična, kar pomeni, da je pogojena z zaznavnimi možnostmi, potrebami, znanjem in izkušnjami človeka – človek dojema, torej odbira in ocenjuje zunajjezikovno resničnost.

Temeljni cilj raziskav podobe sveta v danem jeziku je odkriti shemo splošnih prepričanj, ki so posledica kompleksnih, široko razumljenih večstoletnih razvojnih procesov v družbi, ki jezik uporablja. Kot teoretično podlago naših raziskav jemljemo v poljskem kulturološkem jezikoslovju sprejeta izhodišča glede jezikovne podobe sveta (Bartmiński 1999; Dąbrowska – Anusiewicz 2000; Bartmiński 2007; 2009), zlasti pa jezikovno-kulturne stereotipe, ki jo tvorijo. *Stereotip* razumemo kot »predstavo, ki je uveljavljena v splošni, vsakdanji poljščini in zavzema prostor med jezikovnim izrazom in zunajjezikovno resničnostjo« (Bartmiński – Bielińska-Gardziel 2012: 10); ta predstava izhaja iz antropocentričnega zornega kota in perspektive, ki je z njim povezana (Bartmiński 2007; 2009); zaznamuje jo zdravorazumskost, intersubjektivnost⁵ in poenostavljanje.

Če se navežemo na opredelitve raziskovalcev slovanskih književnosti, je denar smiselno razumeti kot eno od pomembnih kulturnih problematik (prim. Chrobak idr. 2009). Kot znanstvena problematika se vse pogostejše pojavlja tudi v jezikoslovnih raziskavah (Święcicka 2012; Filar 2018), vključno s primerjalnimi jezikovno-kulturnimi raziskavami (Rejakowa 2000; Waclawek – Wtorkowska 2022: 147–167; Waclawek – Wtorkowska [v tisku]). Jezikovno-kulturni opis izseka sveta – na primeru odnosa do denarja – »lahko predstavlja svojstven dokument, ki odkriva družbeno sprejete načine razmišljanja, splošno priznano hierarhijo vrednot« (Filar 2018: 44). Etnolingvistični pristop k razmišljanju o jeziku pomeni, da se osredotočamo na intersubjektivno dožemanje *denarja*; na pomen, ki se mu pripisuje, na njegovo vrednost in odnos do njega – kar je vse zakodirano tako v sistemu (danega) jezika in na njegovi leksikalni ravni kot tudi v jezikovno-kulturnih konceptih, ki jih je mogoče odkriti s pomočjo besedilnih analiz ali

4 Britanski sociolog, prosvetni delavec in aktivist William Bloom (1995) poudarja tako razumski pomen denarja kot tudi čustvenost odnosa do obravnavane tematike – intenzivnost misli, občutij in dejanj, ki jih povzroča. Denar metaforično primerja z jezikom in tako utemeljuje nujnost njegovega obstoja kot sredstva medčloveške komunikacije.

5 Intersubjektivnost v smislu subjektivnosti (vezanosti na lastno znanje, izkušnje, preference, ideologijo); gre torej za neobjektivno oceno, skupno določeni skupini ljudi.

anketnih raziskav. Kot poudarja Małgorzata Świącicka, so z jezikoslovnega vidika lahko zanimive že same jezikovne »opredelitve denarja, ki interpretirajo zgodovino, politiko, ekonomijo ali geografsko lego, hranijo spomin na znamenite osebe, pogosto pa segajo celo v svet favne in flore« (Świącicka 2012: 12).

V slovenščini je *denar* opredeljen kot: (1) 'splošno veljavno plačilno sredstvo in merilo vrednosti'; 'kovinski ali papirnati predmeti, ki se uporabljajo kot plačilno sredstvo'; in (2) 'plačilo, znesek', to drugo navadno ekspresivno (SSKJ2). Slovarska razlaga *denarja* pojasnjuje dva očitna elementa: kaj denar sploh je (téma) in za kaj se uporablja – opredeljuje torej njegovo vrednost in funkcijo. Ne vključuje pa v zadostni meri najpomembnejšega – ljudi in njihovega odnosa do denarja, ki vendarle določa, kaj beseda pomeni in kakšne asociacije sproža.

Kompleksna narava denarja se kaže v jeziku (jezikih) in kulturi (kulturah). O tem se lahko prepričamo že, če si priključimo v spomin nekaj splošno znanih pogledov, ki so zaobseženi v rekih, pregovorih in frazemih – tu v slovenščini in poljščini – in odražajo stereotipno dožemanje denarja, kot živi v jeziku in mislih jezikovnih uporabnikov (SSKJ2; SSF 2011: 160; SPiSPI 2020; USJP 2003 3: 118; SFJP 1989 1: 668–669; NKPiWPP 1970 2: 868–878):

imeti denarja kot vrag toče; imeti poln žep/polne žepe denarja; iti [v denar] kot/za med; Čas je denar; Če hočeš izgubiti prijatelja, mu posodi denar; Če imajo otroci denar, imajo kramarji semenj; Denar je sveta vladar; Denar ne smrdi; Denar odpira vsa vrata; Malo denarja, malo muzike; Škoda je umreti in denar pustiti; Vse za denar; Za denar se vse dobi; Za ta denar je to to; Ježeli nie wiadomo, o co chodzi, chodzi o pieniądze; Pieniądze szczęścia nie dają; Czas to pieniądz; Gdy pieniądze wiele, wokoło przyjaciele; Miłość bez pieniędzy, wrota do nędzy; Za pieniądze ksiądz się modli, za pieniądze ludzie podli; przeliczać wszystko na pieniądze; pieniądze idą/płyną jak woda; pieniądze na życie; robić (na czymś) pieniądze; mieć pieniądze jak lodu; spać na pieniądzach proti nie śmierdzieć pieniędzmi; żywa gotówka/żywy pieniądz; ciężkie proti marne/psie pieniądze.⁶

Vse naštetto potrjuje, da je denar kot pomenska kategorija gradnik jezika – jezik pa je izkušen razlagalec antropocentričnega sveta (prim. Tokarski 2001; 2013), tudi takšnega dožemanja denarja. Pogledi na denar, kot se kažejo v zgoraj navedenih slovenskih in poljskih primerih, so del tradicije, ki se prenaša iz generacije v generacijo, in predstavljajo rezultat kulturnih izkušenj. Te tvorijo osnovo življenja družbe in posameznika, nastalo na temelju slovensko- oz. poljskocentričnega védenja o svetu. Da bi lahko v polnosti razumeli pomen navedenih stereotipnih pogledov, moramo ne le dekodirati pomensko vrednost leksikalnih enot, temveč hkrati upoštevati tudi pomensko motivacijo, ki izhaja iz splošnega védenja, za-

6 Slovenski ustrezniki oz. (kjer jih ni) prosti prevodi: *Če se ne ve, za kaj gre, gre za denar; Denar ne prinaša sreče; Čas je denar; Ko je denarja obilo, prijatelj ne manjka; Ljubezen brez denarja vodi v bedo; Za denar še župnik moli, ljudje pa nanj so podlo nori; vse gledati skozi denar; denar gre/teče kot voda; denar za življenje; služiti denar (s čim); imeti denarja kot peska; valjati se v denarju : ne imeti počenega groša; živa gotovina/živ denar; težki denarji : borni denarji.*

koreninjenega v slovenski oz. poljski jezikovni zavesti in identiteti. Bogat nabor besedja v zvezi z denarjem kaže, da ga jezikovni uporabniki (v našem primeru govorci slovenščine oz. poljščine) dojemajo kot pomemben element človekovega obstoja. Za pravilno razumevanje zgoraj navedenih primerov je torej potrebna ustrezna jezikovno-kulturna kompetenca naslovnika. Ta mu omogoča, da bo lahko razumel polni pomen besed in znal razbrati opažanja o človeški (včasih pa strogo »slovenski« oz. »poljski«) naravi ter oceni določenih drž oz. odnosa in vedenj, ki jih posredujejo (Filar 2018: 44).

3 ODNOS SLOVENCEV DO DENARJA

Človek⁷ znanje o svetu ne le zbira, temveč ga tudi ustrezno interpretira⁸ in vrednoti. Kot poudarjajo psihologi, so vrednostne sodbe bistveni del človekovih kognitivnih funkcij, mdr. zato, ker tvorijo podlago za določanje ciljev in motivacijo, da se določenih aktivnosti lotimo (ali se jim izogibamo) (Kozielecki 1998: 197). Vrednote – torej to, kar je dobro (Puzynina 1992) in/ali dragoceno (Bartmiński 2009: 131–148) – tvorijo jedro vsake kulture. Njihovo prepoznavanje in zavzemanje odnosa do njih je dejavnik, ki določa posameznikovo in kolektivno identiteto. Denar je samega po sebi težko vrednotiti enoznačno; aksiološko spada na področje sredstvenih vrednot, ki nečemu služijo (Puzynina 1992: 39). Jezikovno izražene držje v odnosu do denarja pa se po drugi strani lahko presojujejo na različne načine.

Raziskovalno je iskanje načina, kako je stereotip konceptualiziran, zanimivo primerjalno. Gre torej za iskanje avtostereotipnega (A) – kako se določena skupina dojema sama (v našem primeru mnenja Slovencev o sebi) – in heterostereotipnega modela (H) – kako jo vidijo in ocenjujejo drugi (na primeru Poljakov). Poenostavljena podoba, kot se je oblikovala v našem besedilu, se nanaša le na osebe, ki jih je zajela raziskava, in je ne moremo uporabiti za posploševanje o družbeni celoti obeh narodnosti. Analiza je bila izvedena na podlagi podatkov iz anketne raziskave, v kateri je sodelovalo 140 anketirancev: 70 Slovencev, ki imajo stik s

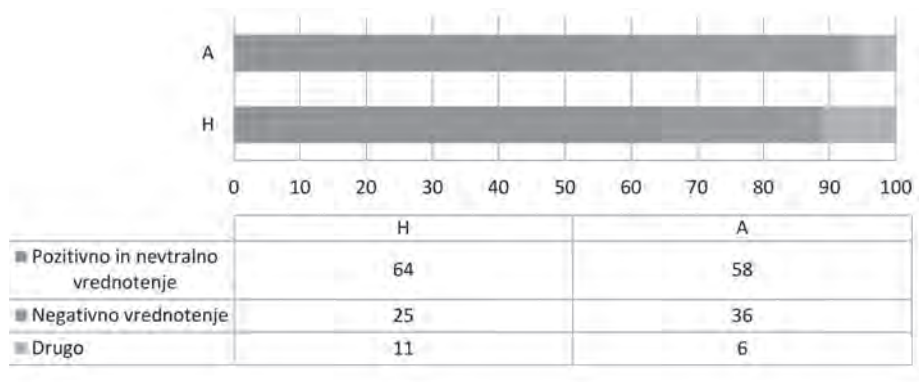
7 V tem razdelku gre za močno razširjeno, aktualizirano in predelano različico neobjavljenega referata *Pieniądze to (nie) wszystko – z badań nad językowo-kulturowym obrazem Słowian*, 'Denar je/ni vse – iz raziskav jezikovno-kulturne podobe Slovencev', ki sva ga predstavili na mednarodni znanstveni konferenci *Polsko-słoweński dialog międzykulturowy* (Katovice, 12.–13. 12. 2019). Besedilo je novo po vsebini in obliki ter predstavlja poskus, da se slovenski publikli približa del skozi anketne raziskave izoblikovanega jezikovno-kulturnega koncepta Slovencev. V naslednji fazi je bila raziskava razširjena s podatki, pridobljenimi od še več (skupaj 200) anketirancev, rezultati pa preračunani in interpretirani na novo, tudi za potrebe poljske monografije z naslovom *O Polakach i Słowianach – w kręgu językowo-kulturowych stereotypów* (Wrocław – Wtorkowska 2022).

8 »Človekov zaznavni sistem ne deluje kot fotografski aparat ali videokamera. Informacije sprejema tako, da jih meša, interpretira, preoblikuje. Osebi, ki gledata isto stvar, jo lahko dojemata drugače; ista stvar se v različnih kontekstih lahko dojema različno« (Wąsowicz-Kiryło 2008: 63–64).

Poljaki, in 70 Poljakov, ki poznajo predstavnike slovenske narodnosti.⁹ Anketo so sestavljala odprta vprašanja,¹⁰ anketiranci pa so jo izpolnjevali v maternem jeziku. Cilj prispevka je prikaz manjšega fragmenta jezikovno-kulturnih predstav Slovencev – njihovega odnosa do denarja, kot ga lahko razberemo na podlagi odgovorov na eno tako zastavljeno vprašanje. Iz zbranega gradiva smo odbrali 388 izpisov – 171 iz poljskih in 217 iz slovenskih podatkov.¹¹ Vsota vseh izsekov, zbranih pod vsakim od polov (avtostereotip : heterostereotip), predstavlja celoto – 100 %.¹² Posameznostim, ki so se pojavljale le po enkrat, se ne izogibamo, ker jih imamo za enako dragocene kot pogostejša mnenja.

Izpisano gradivo, povezano s slovenskim odnosom do denarja z vidika anketirancev, je bilo uvrščeno v tri splošne tematske skupine: (1) pozitivno in/ali nevtravno vrednotenje; (2) negativno vrednotenje; (3) drugo. Ker meja med pozitivno in nevtralno oceno neredko ni ostra, smo se odločili za skupni prikaz obeh naenkrat, čeprav bo govorec razliko v presoji – kadar je prisotna – vendarle lahko opazil. Graf 1 shematsko prikazuje tako pridobljene rezultate pri avto- in heterostereotipnem modelu v ustreznih deležih celote.

Graf 1: Slovenski odnos do denarja

Pojasnilo krajšav: A – avtostereotip, H – heterostereotip

Vir: Lastna analiza

⁹ Podrobnejši opis te skupine je predstavljen v drugem prispevku (Wacławek – Wtorkowska 2020).

¹⁰ Vprašanja so se dotikala pomenskih kategorij, kot so način opredelitve, videz, značaj in vedenje, družinske vezi, način preživljanja prostega časa, odnos do denarja, znanosti in izobrazbe, religije, države in naroda. Monografija (Wacławek – Wtorkowska 2022) podrobno predstavlja izbrane tematske kategorije, ki so bile odkrite pri oblikovanju stereotipnih predstav (modelov).

¹¹ Navadno je tako, da sami o sebi (avtostereotip) vemo več, zato smo tudi pripravljeni (ali zmožni) več povedati. Pri mnenju o drugih smo bolj zadržani, kar je vidno tudi v razmerju med poljskimi in slovenskimi odgovori: 0,79 : 1.

¹² Vsota izsekov (I) v avto- (A) in heterostereotipu (H): $I_A = 217$ (100 %) in $I_H = 171$ (100 %).

Že uvodna analiza podatkov kaže na visok odstotek izsekov s pozitivnim ali nevtralnimi vrednotenjem. Pojavlja se tudi izrazito kritičen pogled, celo nezadovoljstvo s slovenskim odnosom do denarja – zlasti kar se tiče samoocene, medtem ko severni sorodniki na to področje življenja v Sloveniji gledajo z večjo naklonjenostjo.

3.1 Pozitivno in/ali nevtralno vrednotenje

Kljub zelo visokemu deležu izsekov, ki kažejo na pozitivno ali nevtralno vrednotenje odnosa do denarja (A – 58 %, H – 64 %), je bilo tako posplošeno mnenje v slovenskih in poljskih izsekih eksplicitno izraženo le enkrat, npr. v *redu je odnos*; [odnos do denarja je] *pozytywny; nie zdarzyło mi się, żeby mnie np. ktoś oszukał typu źle wydana reszta* (A – 1 %, H – 2 %).¹³ Gradivo v kategoriji ‘pozitivno in/ali nevtralno vrednotenje’ smo uvrstili v ustrezne tematske skupine, ki odslikavajo različne odtenke lastnosti, ki določeno oceno utemeljujejo – gl. preglednico 1.

Preglednica 1: Pozitivno in/ali nevtralno vrednotenje – razdelitev na skupine (%)

Tematske skupine	A	H
Denar je pomemben	18	5
Različno: pozitivno	4	11
Varčnost	22	31
Poraba (razumno, ker si lahko privoščijo)	14	17
Skupaj	58	64

Vir: Lastna analiza

Velik del avtostereotipnih izjav, hkrati pa – nepričakovano – majhen del heterostereotipnih neposredno pravi, da Slovenci denar cenijo, jim je pomemben, pri čemer pogosto navajajo, zakaj je tako (skupaj: A – 18 %, H – 5 %). Velikokrat je to izraženo s pridevnikom *pomemben* (polj. *ważny*) ali s formulacijami s takim ali podobnim pomenom,¹⁴ npr. *denar je pomemben; denar se smatra kot zelo pomemben; denar je izjemno pomemben; mislim, da nam denar veliko pomeni; ogromen pomen dajo denarju; pieniądze są ważne; bardzo ważny aspekt niemal dla wszystkich Słoweńców; pieniądze są ważne jak we wszystkich krajach*. Denar je torej konceptualiziran kot vrednota – to, čemur kdo priznava veliko načelno vrednost in mu zato daje prednost (Fran/SSKJ): *veliko se v naši državi vrti okoli denarja, zato tudi veliko ljudem predstavlja eno večjih vrednot, ker je pomembno, koliko zaslužiš in kaj si lahko s tem materialnega privoščiš*. V zbranih izsekih iz slovenskega dojemanja sveta (avtostereotip), ki govorijo o pomembnem statusu

¹³ Te podatke smo uvrstili v skupino ‘različno: pozitivno in nevtralno’, ki jo predstavljamo v nadaljevanju.

¹⁴ Izjave, ki poudarjajo pomen denarja, predstavljajo v obravnavani skupini 10 % od 18 % pri avtostereotipu in 4 % od 5 % pri heterostereotipu.

denarja, najdemo tudi pojasnilo, zakaj je tako.¹⁵ Kot namreč pravijo slovenski anketiranci, denar zagotavlja preživetje: *pomemben za preživetje; denar kot dobrina za preživetje*, kar vključuje finančno neodvisnost: *vsak si želi biti finančno samostojen*, pa tudi premožnost: *ne gre toliko za odnos do denarja samega na sebi, ampak za to, kar omogoča, tako se gre za pomembnost denarja, ki se kaže v dobrem avtu, nepremičnini*. Slovenci – kot tudi predstavniki drugih narodnosti – torej želijo imeti več denarja: *vsí pa hrepenijo po denarju; vsi bi ga želeli imeti več*. Kot – verjetno ustrezno – pravi ena od poljskih anketirank: *pieniądze są kryterium wartościowania innych i siebie i swojego sukcesu* 'denar je kriterij vrednotenja drugih in sebe ter lastnega uspeha'. Postal je namreč simbol družbenega statusa: *je statusni simbol; [denar se smatra kot zelo pomemben,] saj se z njim dviga družbeni status; [denar] deluje jim kot simbol družbene moči; ljudi z več denarja se spoštuje; položaj imaš, če imaš denar*. Materialistični pristop ima v presoji slovenskih anketirancev grenak priokus: *denar postavljajo na eno najvišjih letvic; vse se meri skozi denar in koliko premoženja kdo ima; tipičnemu Slovencu ali Slovenki denar žal pomeni kar precej*. Kljub poudarjeni slovenski zavesti o pomenu denarja se v enem od izsekov najde vsaj simbolični izraz, da sreče vendarle ne prinaša: *[denar je v zadnjem času malo bolj prišel v ospredje,] se pa zavedamo, da ne prinese sreče*.

Pozitivno ali eventualno nevtravno vrednotenje odnosa Slovencev do denarja izražajo tudi izseki, zbrani v manjši skupini 'različno: pozitivno in/ali nevtravno'; pogostejše jih najdemo pri heterostereotipu (A – 4 %, H – 11 %).¹⁶ Poleg prej omenjenih posameznih izjav, ki izkazujejo na splošno pozitiven odnos do denarnih vprašanj, so poljski anketiranci izpostavili dve konkretni lastnosti južnih soročnikov, o katerih smo jih spraševali, – premožnost, npr. *wysoki PKB brutto na jednego mieszkańca; w Słowenii żyje się całkiem dobrze, według statystyk przynajmniej*, in pa delavnost, ki prinaša materialne dobrine, npr. *na pewno są pracowici, gotowi do pracy nawet w kilku instytucjach; potrafią też zarabiać pieniądze, są pracowici*. Poleg tega obe skupini Slovence (morda z izjemo prebivalcev osrednjih krajev) vidita kot radodarne (polj. *hojność; radodaren* – polj. *hojny*): *velikodušnost; radodarnost; vendar se mi zdi, da nam ni težko posoditi ali komu dati; zdi se mi, da so ljudje izven osrednje regije veliko bolj velikodušni; hojni dla innych; w stosunkach towarzyskich są bardzo hojni, np. placąc za czyjś kawę lub obiad*.¹⁷ Redkeje se izpostavlja druga pohvalna lastnost, ki jo lahko izkazujejo premožni: podpiranje družbenih dejavnosti, karitativnost: *vendar tudi velika karitativnost*;

15 Izseki, ki opredeljujejo, zakaj je denar pomemben, predstavljajo skoraj polovico deleža pri avtostereotipu (8 % od 18 %) in le simboličen odstotek pri heterostereotipu (1 % od 5 %).

16 Deleži te manjše skupine so razdeljeni takole: pozitiven odnos (splošno) (A – 1 %, H – 2 %), premožnost (H – 3 %), delavnost (H – 3 %), radodarnost (A – 1 %, H – 2 %); karitativnost (A – 2 %, H – 1 %).

17 Kot lahko razberemo iz spremljevalnih podatkov anketnega vprašalnika, večina poljskih informacij o slovenski (najverjetneje moški) radodarnosti izvira od Poljakinj na izmenjavi Erasmus.

według moich doświadczeń, zwłaszcza w małych społecznościach wspólnie zarobione pieniądze nie są dzielone, a wydawane na wspólny cel, np. budowę placu zabaw czy boiska, by żyło się lepiej razem, w społeczności.

Največ izjav – zlasti poljskih – poudarja predstavo o varčnosti stereotipnega oz. tipičnega Slovence in o tem, kar iz nje izhaja, torej mdr. treznost pri porabi denarja, pa tudi vzroke in načine kopičenja denarja (skupaj A – 22 %, H – 31 %). Zelo visok je bil odstotek izjav, ki neposredno izpričujejo slovensko finančno preudarnost – *varčnost* (polj. *oszczędność*):¹⁸

varčni; zelo varčni; varčen; veliko varčujejo; precej varčni z denarjem; smo sigurno zelo varčni; varčnost; [zmerno trošenje] do varčnosti; veljamo za varčne; veliko je ukvarjanja z varčevanjem; varčnost; ljubezen do varčevanja; oszczędność; oszczędni; Sloveńcy z moich doświadczeń to raczej oszczędny naród; [odnos do denarja je] bardzo racjonalny i oszczędny; potrafią być bardzo oszczędni; oszczędni, zakupy w miarę potrzeb, a nie możliwości portfela; są oszczędni, ale nie przesadzają; na ogół oszczędni; wydają się oszczędni, ale nie skąpi; podoba mi się oszczędność, gospodarność i liczenie się z wartością pieniędzy.

Le slovenski anketiranci so pri tem navedli načine, kako varčujejo (mdr. vlaganje kot možnost kopičenja in plemenitenja kapitala):¹⁹ *razvita kultura varčevanja denarja, predvsem v bankah; manj investiranja v ostale finančne instrumente (delnice, obveznice); radi tudi investirajo v nepremičnine; vlaganje v nepremičnine. Zaupljivost do bank kot za varčevanje primernih institucij, ki so jo prej navajale posamezne izjave, se je izkazala kot ambivalentna: nezaupljivi do bank (raje denar v nogavici).* Poljski anketiranci so medtem skušali pojasniti, s čim je – po njihovem mnenju – slovenska naklonjenost varčevanju pogojena. Šlo naj bi za značilnost naroda, ki izhaja tako iz geografsko-kulturne lege (in z njo povezane nuje) kot tudi ustrezne vzgoje in praktičnega pristopa Slovencev,²⁰ npr. *može to być także dziedzictwo biedy z poprzednich wieków, trudnych warunków życia w górach, na skalistej ziemi itd.; wydawanie za dużo jest traktowane jako coś nagannego, a oszczędzenie, znalezienie tańszej oferty jako coś pożądanego.*

Posebno skupino izsekov tvorijo izjave, ki pričajo o tem, da se Slovenci dojema kot narod, ki denar sicer spoštuje, a ga hkrati porablja za to, kar hoče – ker si to lahko privošči (skupaj A – 14 %, H – 17 %).²¹ Slovenci se dojemajo (in Poljaki jih dojemajo enako) kot dobri potrošniki – denar radi porabljajo za nakupe,

¹⁸ Pri avtostereotipu gre za 9 % zbranih izsekov v tej skupini (9 % od 22 %), pri heterostereotipu pa za večino, in sicer 23 % od 31 %.

¹⁹ Navedeni načini varčevanja in plemenitenja kapitala predstavljajo v obravnavani skupini 4 % od 22 %.

²⁰ Izseki o vzrokih varčevanja znašajo v tej skupini 8 % od 31 %.

²¹ Razdelitev gradiva v tej skupini: v splošnem porabljajo in radi porabljajo denar (A – 5 %, H – 2 %); konkretno: nakup znamk (A – 5,5 %, H – 7 %), obnove in popravila (le H – 1,5 %), potovanja (A – 1 %, H – 3 %), druženje s prijatelji (A – 2 %, H – 3 %), knjige (le A – 0,5 %), bližnji (le H – 1 %).

zlasti v času akcij: *potrošni; porabimo veliko denarja; smo pa precejšnji potrošniki; potrošniški – carpe diem; lovci na akcije; radi imajo razprodaje; niektórym bardziej oplaca się kupować za granicą, więc to robią.*

Zgoraj opisana tendenca po varčevanju izhaja iz praktične narave Slovencev, ki pri nakupih denar najraje porabijo za kaj vrednejšega: *porabimo veliko denarja, čeprav ne več kot ga imamo; sicer pa je precej ljudi zelo varčnih, si pa pogosto tudi ti privoščijo kaj boljšega; duża praktyczność i gotowość wydania większej ilości pieniędzy na przedmiot lepszej jakości (mogący posłużyć dłużej).* Tovrstne ocene potrjujejo med Slovenci dobro znan pregovor *Nisem tako bogat, da bi kupoval poceni*, ki priča o njihovem praktičnem pristopu k potrošnji in h kupovanju stvari višje kakovosti. Tak pristop tudi pomeni, da si Slovenci lahko privoščijo znamke (zlasti športna oblačila, avtomobile), kar so anketiranci jasno izrazili: [Slovenec] *veliko da za športna oblačila in športno opremo; za šport; oblačila, zlasti športna; draga kolesa, smuči, tek; dużo wydają na stroje sportowe i urządzenia lub dodatki sportowe – wszystko to musi być wysokiej jakości; lubią dobre i drogie samochody; jeżdżą dobrymi, nowymi samochodami;* podobno velja za obnove in popravila: [denar porablja] *na ciągle ulepszanie swoich gospodarstw, budowę domów.* Da si privoščijo, navadno velja tudi pri potovanjih: *dopust; potovanja; nie żałują też pieniędzy na podróżowanie, szczególnie do bardziej egzotycznych krajów; wydają pieniądze na wyjazdy nad morze ali vsaj, kadar gredo ven: ludzie še vedno zapravljajo predvsem za družabne priložnosti; często jedzą obiady, kolacje na mieście, wychodzą na kawę i ciastko – Polacy pod tym względem są bardziej „dzicy”, a może po prostu za długo to dla nas było za drogie?*

Slovenska ljubezen do zaslužka, varčnosti in primerne porabe denarja je v službi široko razumljenih praktičnih ciljev, saj: *wiedzą, że nie są one [denar] celem samym w sobie, dlatego potrafią je też efektywnie wydawać – budują komfort życia na zarabianych przez siebie pieniądzach i wiedzą, w co inwestować (także w siebie).*

3.2 Negativno vrednotenje

Znaten del zbranih podatkov, zlasti pri avtostereotipnem dožemanju, zaznamuje negativno vrednotenje slovenskega odnosa do denarja (A – 36 %, H – 25 %) – gre za izseke, ki izkazujejo kritično vrednotenje. Rezultate številčno predstavlja preglednica 2.

Preglednica 2: Negativno vrednotenje – razdelitev na skupine (%)

Tematske skupine	A	H
Splošno negativno	1	0
Prevelika varčnost	8	10
(pri čemer so regionalne razlike)		
Prevelik materializem, pohlep	7	0
Zavist, bahaštvo, razkazovanje bogastva	6	4
Zapravljanje, pomanjkanje gospodarnosti	7	6
Pritoževanje nad pomanjkanjem denarja	7	5
Skupaj	36	25

Vir: Lastna analiza

Zanemarljiv odstotek izsekov je izražal splošno negativno oceno (le pri A – 1 %), npr. *precej slab*. Vsi drugi so bili do slovenske države v odnosu do finančnega področja bolj konkretno kritični.

Kot kažejo rezultati, lahko pozitivno dojemana tendenca tipičnega Slovence, da denarja ne zapravlja, postane pretirana. Podoben odstotek poljskih in slovenskih izsekov namreč slika podoba čezmerno varčnega Slovence – vsakega ali pa le iz nekaterih pokrajin (skupaj A – 8 %, H – 10 %). Kot pravijo anketiranci, lahko Slovenec preveč pazi na vsak evro in je torej skop (*skopost, skopuństwo, skrtost*; polj. *skąpstwo, skąpy*):²² *skopost*; *včasih pretirano skopi*; *veljamo za skope, vendar to vsekakor ne velja za vse Slovence*; *skopuństwo*; *skorajda skopuški*; *skrtost*; *»škrti«*; *zelo škrti*; *na individualni ravni velikokrat škrti*; *pogosto celo stiskaški*; *zdarza się skąpstwo*; *bardzo stereotypowo: Słoweńcy są skąpi*; *każdy płaci za siebie, rozliczamy się co do centa*; *napiwki rzadko się zostawia, podobnie jak w Polsce*. Z drugimi besedami, Slovenci so, kot se je izrazil eden od poljskih anketirancev, *wśród Słowian Południowych największe liczykrupy* (stiskači). Določena skupina anketirancev, pretežno poljskih, je natančno opredelila stereotipni odnos Slovencev do denarja v povezavi za regionalno zaznamovanostjo:²³ *zdi se mi, da so ljudje izven osrednje regije veliko bolj velikodušni, gostoljubni*; *ponekod (zlasti na Gorenjskem – tam velja podobno kot za Krakovčane) skoraj skopost*; *często przyjezdni żartują ze skąpości mieszkańców Lublany i Górnej Krainy*; *wiele zależy tutaj od regionu, Sztajercy są raczej skąpi*; *Primorcy włoskim zwyczajem hojni*; *pewnie to zależy od regionu i sposobu wychowania, ale u kolegi Štajerca zauważyłam lekką tendencję do skąpstwa, czego nie widzę u osób pochodzących z innych okolic*. Stereotipno so torej prebivalci osrednjih pokrajin lahko znani po svojem skopuństwu.

²² To skupino sestavlja večina izsekov pri avtostereotipu (7 % od 8 %) in polovica pri heterostereotipu (5 % od 10 %).

²³ Pri slovenskih izsekih je to le 1 % od 8 %, pri poljskih pa v obravnavani skupini polovica (5 % od 10 %).

Težnja po stiskaštvu je povezana – kot je izpostavljeno v anketah – z materialističnim pristopom (celo če so cena zanj medsebojni odnosi), pa tudi z določenim *pohlepom*, *požrešnostjo* Slovencev. To je sicer opazno le v avtostereotipnih izjavah (skupaj 8 %): *pohlepnost*; *požrešnost*; *ogromen pomen dajo denarju in materializmu*; *materialne dobrine mnogim pomenijo veliko več kot medčloveški odnosi*; *mislim, da smo bolj materialistično naravnani in da nam velikokrat premoženje pomeni več od ljudi*; *požrešnost (želja po še več)*; *nekateri pohlepni*; *pohlepni*; *grabežljivost*. Posamezne izjave so namigovale, da se slovenska požrešnost po denarju kar najbolj kaže tudi v boju za zapuščino:²⁴ *pogosto hudi boji za dediščino*; *to trdim [da Slovenci smo materialisti] tudi na podlagi prej omenjenih družinskih sporov okrog dediščine*.

Glede na rezultate analize se prevelika navezanost (ki je za Slovence tipična po mnenju obeh skupin anketirancev) na materialne dobrine povezuje z zavistjo (ob tem, kar imajo drugi): *močnejše izražena zavist napram sreče ali imetja bližnjega*; *in da so bogatejši ljudje do denarja gotovo prišli s krajo*, pa tudi s potrebo, da se postavljamo, zlasti pred sosedi (skupaj A – 6 %, H – 4 %).²⁵ Slovenci se radi primerjajo, kdo ima več denarja, in bahajo ne glede na dejanske finančne zmožnosti: *primerjava z drugimi, kdor ima več*; *[denar] se tako lahko razkazuje pred ostalimi*; *ljudje so nagnjeni zadolževanju in kupovanju stvari zaradi imidža*; *mam wrazenie, że lubią „się pokazać”, dobrze wyglądać i mieć pieniądze*; *myślę, że dużo ludzi funkcjonuje według zasady „zastaw się, a postaw się”*; *mieszkają w kawalerkach, ale mają auta wartości willi albo mieszkania w samym centrum miasta*. Posebej pomembno se zdi tekmovanje z imetjem soseda: *mora vsaj zgledati, da ga ima več kot sosed*; *ali imaš ali nimaš denarja, tvoj avto mora biti vedno boljši od sosedovega*; *muszą mieć auto lepsze i ładniejsze od [auta] sąsiada*. Razkazovanje, torej gradnja lastnega ugleda le na tem, kar se vidi na zunaj, pa kaže na notranjo praznino, krizo pravih vrednot, kar grenko izpostavlja ena od anketiranih oseb: *denar zapravljamo za videz – da izgleda kot da ga imamo, v resnici pa smo zelo revni*. V skladu s psihološko tipologijo odnosa ljudi do denarja, kot jo predlaga Bernard E. Poduska (Poduska 1993, navedeno po Wąsowicz-Kiryło 2008), je osebe tega tipa (torej kot jih modelsko predstavljajo obravnavani anketni podatki) mogoče interpretirati kot »dominantne« (*ruling*): »Pri njih se kaže vedenje, ki jim pomaga imeti občutek, da so z različnih vidikov boljši od drugih (denar pri tem pomaga, njegovo pomanjkanje pa ima nasprotni učinek). Pri denarnih zadevah se to vidi v življenju nad dejanskimi zmožnostmi in pretiranim potrošništvu« (Wąsowicz-Kiryło 2008: 106).

²⁴ V obravnavani skupini take izjave predstavljajo simboličen 1 %.

²⁵ Mnenja o zavisti, ki se kaže neposredno, so bila sporadična (le pri A – 1 %). Ostali izseki iz te skupine so kazali na razkazovanje (5 % od 6 % pri A in vseh 4 % pri H), kar vključuje bahanje pred sosedi (A – 1,5 %, H – 1 %).

Pri kritični oceni slovenskega odnosa do denarja znotraj tu obravnavanega modela se Slovincem izrecno pripisuje zapravljaljivost, *zapravljanje* denarja, potratnost pri odvečnih stvareh (A – 7 %, H – 6 %):

pogosto zapravljljivi; pogosto zapravljlamo; denar zapravljlamo; radi tudi zapravljlajo in trgovski centri so vedno polni; Slovenci smo precej raztrosni, kar se tiče denarnih zadev; [deklarativna varčnost,] v resnici potratnost (avtomobili, nepremičnine, dopust, oblačila, »slabe razvade« kot alkohol in cigareti ...);

są rozrzutni; stosunek do pieniędzy jest bardzo luźny i swobodny; raczej lekki [stosunek do pieniędzy]; przyjeżdżając do Słowenii, myślałam, że jest to kraj będący w kryzysie, a okazało się, że podejście Słoweniców do pieniędzy jest bardzo greckie, czyli, jeżeli już ten kryzys mamy, to czemu by nie pójść na obiad do restauracji czy na piwo do knajpy?

K večkrat omenjeni nepohvalni težnji po razsipnosti je smiselno vključiti še dodaten vidik – opažen v posameznih primerih –, in sicer slovensko pomanjkanje gospodarnosti, posebej kar se tiče javnega denarja,²⁶ npr. *večinoma ne znamo ravnati z denarjem; na državni ravni pa z denarjem ne znamo ravnati; nagnjenost h kritiziranju domnevno pretirane javne porabe, hkrati pa hinavsko osebno izkoriščanje javnih sredstev.*

Po mnenju anketirancev se zaradi omenjenih teženj po stiskaštvu ali nasprotno razsipnosti Slovenci (kar naprej) pritožujejo, da jim manjka denarja (skupaj A – 7 %, H – 5 %):

Slovincem vedno primanjkuje denarja; zmeraj ga [denarja] je premalo; Slovenci se o denarju pogosto pogovarjajo, še najpogosteje o tem, da ga imajo premalo; mislijo, da si ga zaslužijo veliko več, in trdijo, da se jim dogaja krivica, ker ga nimajo; najwyraźniej mają za mało pieniędzy; często narzekają, że zarobki w Słowenii są za niskie; rozmawiają o tym, ile co kosztuje, gdzie można coś taniej dostać.

Izrazi strahu glede finančnega stanja lahko kažejo na dejansko prisotno pomanjkanje denarja,²⁷ npr.:

strah przed pomanjkanjem denarja; v zadnjem desetletju je več skrbi glede denarja; trenutno vlada v Sloveniji boj za obstanek in zaslužek; veliko je ukvarjanja z varčevanjem in osnovnim preživetjem; widziałem manifestacje – pochód, gdzie ludzie wykrzykiwali hasła o zwiększeniu zarobków i domagali się większej ilości pieniędzy za wykonaną pracę; młodzi ludzie podejmują się prac dorywczych, zwłaszcza w wakacje, by odciążyć rodziców; mało kto przyzna się, że kupuje ubrania w „second-handzie” z powodu braku pieniędzy – Słoweniec kupuje w second-handzie, bo to jest „cool”, hipsterskie albo jest EKO i przeciw konsumpcji.

Jadikovanje nad pomanjkanjem finančnih sredstev se vendarle kaže tudi kot izraz za Slovence (in Poljake) tipičnega pritoževanja samega po sebi – omenjeno sicer le

²⁶ Pri obravnavnem deskriptorju ta tendenca sicer predstavlja le simboličen 1 % (A – 1 % od 7 %).

²⁷ Izjave tega tipa znašajo po 3 % (pri avtostereotipu 3 % od 7 %, pri heterostereotipu 3 % od 5 %).

pri avtostereotipu:²⁸ *ljudje sicer pogosto jamrajo, da nimajo dovolj denarja, čeprav jim gre realno lahko čisto v redu (nov avto, na novo opremljeno stanovanje itd.); glede denarja zelo radi tarnamo, malo manj radi pa kaj ukrenemo v tej smeri.*

3.3 Drugo

Zadnjo dodatno podkategorijo, določeno glede na izseke iz zbranega gradiva, predstavlja t. i. 'drugo' (A – 6 %, H – 11 %). Gre za izseke, ki bi jih bilo težko uvrstiti v katero od obeh prej opisanih vrednotenjsko nasprotnih kategorij.

Manjši del teh podatkov izkazuje dojemanje, da naj bi bil denar in pogovor o njem tabu:²⁹ *denar/plače so tabu tema; Slovenci so na splošno zelo občutljivi na to, koliko kdo zasluži, ter skrivajo podatke o svoji plači; temat rzadko poruszany; według mnie Słoweńcy nie rozmawiają o pieniądzach.* Ob tem le slovenski izseki kažejo, da je odnos do denarja povezan s trdim delom za nizko plačo: *vztrajnost (trdo delo za minimalno plačo).*³⁰ Del anketirancev, zlasti poljskih, odnosa Slovencev do denarja ni znal opredeliti enoznačno:³¹ *odvisno od osebe; ne vem; na ulicach nie widzi się różnic między ludźmi; często trudno jest określić, jaki status materialny i społeczny ma dana osoba; ciężko ocenić – w zależności od osoby; nie wiem; niestety nie jestem w stanie powiedzieć nic na ten temat; nie mam informacji.* Poljski anketiranci, ki so oklevali ali pa so celo naravnost priznali, da ne znajo odgovoriti, so bili (po samoopredelitvi) študenti na izmenjavi Erasmus, zato je bila njihova izkušnja s Slovenci razmeroma kratka (od dva do deset mesecev). Drugi anketiranci niso izpolnili ali celotnega dela vprašalnika o stereotipni podobi Slovencev ali pa le dela, ki se nanaša na odnos do denarja – so s tem glede tega vprašanja posredno nakazali svojo negotovost?³²

4 UGOTOVITVE IN ZAKLJUČEK

»Denar je gotovo civilizacijska usmeritev, ki odraža bistvene vidike delovanja človeške družbe«, nas prepričuje Rober Hutterski (2021: 85). Drža ljudi v odnosu do denarja predstavlja zanimivo raziskovalno področje. Prispevek skuša bralcu približati rezultate raziskave o odnosu Slovencev do denarja – gre za eno od pomen-skih kategorij (poleg značaja in vedënja, videza in načina preživljanja prostega časa), ki so se izrisale pri oblikovanju jezikovno-kulturnega modela, ki slika stereotipnega Slovenca (in Poljaka). Raziskovalno gradivo smo izluščili iz t. i. »prikli-canih virov«, tj. iz anketnega vprašalnika. Naš prispevek se vpenja v metodologijo

²⁸ Tovrstni izseki predstavljajo 2 % od 7 % pri avtostereotipu.

²⁹ Tako pri avto- kot pri heterostereotipu predstavljajo ti izseki po 2 % (torej 2 % od 6 % pri A in 2 % od 11 % pri H).

³⁰ To znaša 1 % od skupaj 6 % pri tej skupini avtostereotipnih izsekov.

³¹ Delež v odstotkih: A – 1 %, H – 6 %.

³² Ti podatki predstavljajo 2 % pri avtostereotipu in 3 % pri heterostereotipu.

etnolingvističnih raziskav, katerih cilj je spajanje izsekov jezikovne podobe sveta; upošteva se specifičen intersubjektivni zorni kot in perspektiva obravnavane skupine, ki razkriva njen »splošni« način razmišljanja in njeno hierarhijo vrednot. Naslanjanje na etnolingvistično perspektivo odpira široke možnosti za obravnavo tematike s primerjalnega vidika: odkrivanje antropocentričnega (slovenskocentričnega in poljskocentričnega) zornega kota, zdravorazumskega vedenja, kot je značilno za skupino, ki jo raziskava obravnava (skupina vsaj v določeni stopnji zastopa tudi slovensko in poljsko jezikovno-kulturno družbeno celoto).

Splošne ocene glede odnosa Slovencev do denarja, ki smo jih odkrili, se morda lahko zdijo samoumevne.³³ Kvantitativna in kvalitativna analiza kaže na obstoj dveh nasprotnih modelov: (a) pozitivno vrednotenje slovenskega odnosa do denarja, vključno z varčevanjem; (b) negativno vrednotenje slovenskega odnosa do denarja, mdr. stiskaštva ali razsipnosti. Stereotipni Slovenec zna denar zaslužiti, varčevati in ga uporabljati. Le redko ga dojemajo kot radodarnega. Veliko denarja porabi za stvari, povezane z ustrezno lansiranim videzom (*denar zapravljamo za videz*), zlasti za športna oblačila in opremo, za srečanja s prijatelji in obiske restavracij, pa tudi za vse v zvezi z dopustom in potovanji. Z materialnimi dobrinami se rad postavlja pred drugimi, še posebej pred sosedi. Prebivalci nekaterih pokrajin so lahko znani kot bolj skopi in postavljaški. Slovenci so se kot samoopazovalci izkazali za bolj kritične kot Poljaki – pripisujejo si ne le razsipnost, temveč tudi določeno nasprotje: pohlep, pretiran materializem, celo večjo navezanost na denar kot na soljudi. Ne glede na to, ali so stiskaški ali zapravljajo, se znajo vedno pritoževati, da denarja manjka.

Vredno je dodati še tri opombe. Prvič – stereotipi težijo k intersubjektivni poenostavitvi. Anketiranci so se nevarnosti prelahkega predalčkanja zavedali, ker da lahko preveč poenostavlja: *samega sebe ne definiram; glede na to, da že celo življenje živim v Sloveniji in poznam ljudi vseh vrst, tudi tu ne morem posploševati vtisov*. Čeprav so torej stereotipna pojmovanja lahko (in so) splošno znana, še ni nujno, da jih vsi delijo. Drugič – predstavljeni rezultati raziskave imajo že tudi določen zgodovinski pomen. Izkušnja pandemije koronavirusne bolezni in njenih posledic, pa tudi dogodki po 24. februarju 2022 ob ruski invaziji v Ukrajino, so vplivali in vplivajo na gospodarsko situacijo v Sloveniji in na Poljskem. To se bo gotovo odrazilo na načinu, kako se bo denar dojemal in vrednotil v prihodnje, brez odraza pa ne bo ostalo niti v jeziku, kar bo omogočilo preverjanje tu predstavljene podobe. Z Małgorzato Górniki-Durose (2002) se strinjamo, da je materializem

33 Treba se je zavedati, da splošna mnenja, ki smo jih odkrili, niso zgolj rezultat individualnih izkušenj posameznih anketirancev, ki so ta opažanja posplošili in poenostavili. Na podobo slovenskega odnosa do denarja, kot jo lahko ugotovimo na temelju anketnih podatkov, namreč lahko gledamo tudi kot na skozi jezik odražen izraz »večstoletnih kompleksnih procesov kulturnega, družbenega, gospodarskega, političnega razvoja« določene družbene skupine (Filar 2018: 43).

lahko dober in/ali slab.³⁴ In zato tretjič (če povzamemo rezultate izvedene anketne raziskave ter podobo o Slovencih in njihovem odnosu do denarja, ki je na njeni podlagi nastala), lahko ugotovimo, da je prebivalce Slovenije v veliki meri mogoče dojemati kot materialiste – v skladu s tipologijo »denarnih osebnosti« (*money personality*), kot jo predlaga Olivia Mellan (1995, navedeno v Wąsowicz-Kiryło 2008):

Radi kopičijo in porabljajo denar in so izvrstni upravljalci lastnih finančnih sredstev. Posvečajo jim zelo veliko pozornosti (menijo, da je 'dan brez razmišljanja o denarju izgubljen dan'), investirajo, zbirajo znanje z davčnega področja, dodeljujejo posebne strategije, kako denar pridobivati in porabljati. Na tej – kot se zdi – idealni podobi osebe z visoko stopnjo finančne spretnosti je le ena lisa: materialisti imajo težnjo, da sebe in druge ocenjujejo skozi prizmo denarja in materialnega stanja (Wąsowicz-Kiryło 2008: 107).

Denar je mogoče obravnavati kot sestavino drže »imeti« (Fromm 2014), s katero je pogosto povezan potrošniški pristop (povzdigovanje materialnih dobrih, vključno z denarjem), kar lahko predstavlja potencialno nevarnost za duhovno stran življenja. Najvišje vrednote so od denarja vendarle neodvisne. Denar in njegova vloga sta povezana z določenimi cilji, ki si jih ljudje (bolj ali manj zavestno) postavljajo, zato je treba upoštevati njegov vpliv na pomensko sfero drže »biti« (prim. Świąćicka 2012: 12). Besedne zveze tipa *bezpieczeństwo finansowe* 'finančna varnost' ali *niezależność finansowa* 'finančna neodvisnost' predpostavljajo, da denar človeku prinaša občutek stabilnosti (miru), svobodo in možnost, da o sebi odloča sam (Filar 2018). Prizadevanje za srečo, svobodo izbire, medsebojno spoštovanje, spoštovanje vseh drugih bitij, vrednote nasploh – vse to lahko prinese oddaljevanje od drže *homo oeconomicus* v smeri dobrobiti,³⁵ za katero gospodarska/ekonomska rast ni potrebna (Jackson 2015). Je pa verjetno res, da zaenkrat še vedno velja, da če želimo »biti«, moramo – vsaj malo – tudi »imeti«.³⁶

34 Prvi tip materializma je funkcionalnega in praktičnega značaja, zanj ni značilna drža, ki bi do denarja zavzemala čustveno obarvan odnos – premoženje olajšuje življenje in ga dela prijetnejše. Drugi – slabi – tip nastopi, ko premoženje postane cilj samo po sebi, ko se denar začne povezovati s čustvi, ki so za osebo pomembna, zlasti pa, ko predmeti, ki jih imamo, pridobijo funkcijo podaljška jaza.

35 Tim Jackson dobrobit (ang. *prosperity*) razume kot sposobnost razvoja.

36 Janusz Czapiński (2002; 2004) je postavil hipotezo, da imajo srečni ljudje (torej ljudje, ki so v dobrem stanju in se počutijo dobro) več denarja, kar pa še ne pomeni, da jih v življenju vodi materializem.

LITERATURA

- Bartmiński 1999** = Jerzy Bartmiński (ur.), *Językowy obraz świata*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1999.
- Bartmiński 2007** = Jerzy Bartmiński, *Stereotypy mieszkają w języku: studia etnolingwistyczne*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007.
- Bartmiński 2009** = Jerzy Bartmiński, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2009.
- Bartmiński – Bielińska-Gardziel 2012** = Jerzy Bartmiński – Iwona Bielińska-Gardziel, *Polski językowo-kulturowy obraz domu (cz. I), v: Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów 1*, ur. Maciej Abramowicz – Jerzy Bartmiński – Iwona Bielińska-Gardziel, Lublin: Wydawnictwo Marii Curie-Skłodowskiej, 2012, 9–45.
- Begg – Fischer – Dornbusch 2007** = David Begg – Stanley Fischer – Rudiger Dornbusch, *Makroekonomia*, prev. Bogusław Czarny idr., Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2007.
- Bloom 1995** = William Bloom, *Pieniądze, serce i umysł*, prev. Marta Staszewska – Beata Wolfram, Warszawa: Jacek Santorski & Co Wydaw, 1995.
- Borcuch 2010** = Artur Borcuch, *Pieniądz w ekonomii i socjologii*, Warszawa: CeDeWu, 2010.
- Chrobak idr. 2009** = Katarzyna Chrobak – Małgorzata Filipek – Milica Jakóbiec-Semkowowa – Łucja Kusiak-Skotnicka – Agnieszka Matusiak (ur.), *Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich 8: pieniądz*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2009.
- Cywiński 1992** = Henryk Cywiński, *Pieniądz: przegląd encyklopedyczny*, Warszawa: Wydawnictwo KeyTex, 1992.
- Czapiński 2002** = Janusz Czapiński, *Quo vadis homo? Zrównoważony rozwój, jakość życia i złudzenie postępu*, v: *Wymiary życia społecznego: Polska na przełomie XX i XXI wieku*, ur. Mirosława Marody, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2002, 356–380.
- Czapiński 2004** = Janusz Czapiński, *Psychologiczne przesłanki i efekty dobrostanu psychicznego*, v: *Psychologia ekonomiczna*, ur. Tadeusz Tysza, prev. Aleksandra Szymków-Sudziarska – Justyna Falkowska-Olszewska – Krzysztof Przybyszewski, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2004, 192–242.
- Dąbrowska – Anusiewicz 2000** = Anna Dąbrowska – Janusz Anusiewicz (ur.), *Językowy obraz świata i kultura*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2000.
- Filar 2018** = Dorota Filar, *Językowo-kulturowy obraz pieniądza we współczesnej polszczyźnie*, v: Dorota Filar – Agnieszka Łukasiewicz-Kamińska – Ireneusz Miciuła – Arkadiusz Niedźwiecki – Jacek Rakoczy – Grzegorz Sobiecki, *Od muszli po bitmonety: oblicza pieniądza i systemów walutowych*, Warszawa: Texter, 2018, 43–65.
- Friedman 1992** = Milton Friedman, *Intrygujący pieniądz: z historii systemów monetarnych*, prev. Krzysztof Szlichciński, Łódź: Wydawnictwo Łódzkie, 1992.
- Fromm 2014** = Erich Fromm, *Imeti ali biti*, prev. Milan Štrukelj, Ljubljana: Mladinska knjiga, 2014.
- Górniak 2000** = Jarosław Górniak, *My i nasze pieniądze: studium postaw wobec pieniądza*, Kraków: Aureus, 2000.
- Górnik-Durose 2002** = Małgorzata Górnik-Durose, *Psychologiczne aspekty posiadania – między instrumentalnością a społeczną użytecznością dóbr materialnych*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2002.
- Huterski 2021** = Robert Huterski, *Pieniądz w koncepcji Sustainable development w kierunku trwałego i zrównoważonego rozwoju*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2021.
- Jackson 2015** = Tim Jackson, *Dobrobyt bez wzrostu*, prev. in ur. Marcin Polakowski, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2015.
- Jarzębski 2010** = Bartosz Jarzębski, *Pieniądze w strukturze codzienności*, v: *Monety, banknoty i inne środki wymiany: pieniądz w dyskursach kultury*, ur. Piotr Kowalski, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2010, 187–192.
- Kozielecki 1998** = Józef Kozielecki, *Koncepcje psychologiczne człowieka*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 1998.
- Mellan 1995** = Olivia Mellan, *Money harmony: resolving money conflicts in your life and relationship*, New York: Walker and Company, 1995.

- Mishkin 2002** = Frederic S. Mishkin, *Ekonomia pieniądza, bankowości i rynków finansowych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002.
- NKPiWPP 1970** = *Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich 2*, ur. Julian Krzyżanowski, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1970.
- Poduska 1993** = Bernard E. Poduska, *For love and money: guide to finances and relationships*, Pacific Grove, CA: Brooks/Cole, 1993.
- Puzynina 1992** = Jadwiga Puzynina, *Język wartości*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992.
- Rejakowa 2000** = Bożena Rejakowa, Frazeologizmy związane z pieniądzem a zmiany w rzeczywistości kulturowej polskiej i słowackiej, *Annales UMCS XVIII* (2000), 239–247.
- Sédillot 2002** = René Sédillot, *Moralna i niemoralna historia pieniądza*, prev. Krystyna Szeżyńska-Mačkowiak, Warszawa: Wydawnictwo W.A.B., 2002.
- SFJP 1989** = Stanisław Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego 1–2*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1989.
- Simmel 2005** = Georg Simmel, *Filozofija denarja*, prev. Marija Javornik, Ljubljana: Študentska založba, 2005 (Knjižna zbirka Koda).
- Simmel 2008** = Georg Simmel, *Pisma socjologiczne*, prelom Małgorzata Łukasiewicz, Warszawa: Oficyna Naukowa, 2008.
- Snelders idr. 1992** = H. M. J. J. Snelders – Hussein Gönül – Stephen E. G. Les – Paul Webley, The polymorphous concept of money, v: *Journal of Economic Psychology* 13 (1992), 71–92.
- SPiSPI 2020** = Matej Meterc, *Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov*, 2020–, www.fran.si, dostop 24. 1. 2023.
- SSF 2011** = Janez Keber, *Slovar slovenskih frazemov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.
- SSKJ2** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*, www.fran.si.
- Święcicka 2012** = Małgorzata Święcicka, *Pieniądz we współczesnej polszczyźnie: studium leksykalno-semantyczne*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2012.
- Tokarski 2001** = Ryszard Tokarski, Słownictwo jako interpretacja świata, v: *Współczesny język polski*, ur. Jerzy Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001, 343–370.
- Tokarski 2013** = Ryszard Tokarski, *Świat za słowami. Wykłady z semantyki leksykalnej*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2013.
- USJP 2008** = *Uniwersalny słownik języka polskiego I–IV*, ur. Stanisław Dubisz, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.
- Waclawek – Wtorkowska 2020** = Maria Waclawek – Maria Wtorkowska, Pomen izbire anketirancev pri jezikoslovnih raziskavah: v krogu slovensko-poljskih stereotipov, v: *Slovenščina – diskurzi, zvrsti in jeziki med identiteto in funkcijo*, ur. Jerca Vogel, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2020 (Obdobja 39), 129–138.
- Waclawek – Wtorkowska 2022** = Maria Waclawek – Maria Wtorkowska, *O Polakach i Słoweńcach – w kręgu językowo-kulturowych stereotypów*, Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2022.
- Waclawek – Wtorkowska [v tisku]** = Maria Waclawek – Maria Wtorkowska, Pieniądze szczęścia nie dają, ale żyć pomagają – z badań nad stereotypem Polaka, v tisku.
- Wąsowicz-Kiryło 2008** = Grażyna Wąsowicz-Kiryło, *Psychologia finansowa. O pieniądzu w życiu człowieka*, Warszawa: Difin, 2008.
- Wąsowicz-Kiryło 2013** = Grażyna Wąsowicz-Kiryło, *Postawy wobec pieniędzy. Pomiar – struktura – determinanty*, Warszawa: Difin, 2013.

SUMMARY

Money is (not) everything: Cultural and Linguistic Stereotype Research on Slovenians

Values (including existential values; i.e., life, health, work, career, or money) form the core of any culture—their recognition and the definition of an attitude toward them is the defining factor of both individual and group identity. Money, therefore, is not just an object with a specific material value that acts as a means of payment (cf. dictionary definitions). A description of its meaning that takes into account the anthropocentric way of conceptualizing money against a comparative background is of research interest. This article presents the results of research concerning Slovenians' attitude toward money—one of the semantic categories distinguished by the authors in the linguistic and cultural stereotype of two nations (Slovenian and Polish). The material basis for the research consists of answers extracted from “evoked sources,” or questionnaires. The article uses the methodology of ethnolinguistic research, the aim of which is to reconstruct (fragments of) the linguistic image of the world, taking into account the specific intersubjective point of view and perspective on the group studied, which can reveal its “colloquial” way of thinking and its hierarchy of values.

LARA GODEC SORŠAK — NINA LEDINEK — NIKI BIZJAK — ALENKA ROT VRHOVEC

DIDAKTIČNO GRADIVO NA PORTALU *FRANČEK*

COBISS: 1.02

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.2.09](https://doi.org/10.3986/JZ.29.2.09)

V članku je predstavljeno didaktično gradivo na jezikovnem portalu *Franček*; predstavitev je osredotočena na jezikovne naloge dveh tipov: naloge na spletni strani *Črkozmed*, ki jih lahko uporabnik (učitelj) sam ustvarja in pri katerih se primeri samodejno generirajo iz podatkovnih baz Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, ter že vnaprej sestavljene naloge v obliki delovnih listov v *Vajah*. Prikazan je proces avtomatizacije priprave učnega gradiva in njegovo povezovanje v celovito slovnico-slovarsko strukturo portala *Franček*. Poleg predstavitve obstoječega stanja so v članku naštet tudi predlogi za izboljšanje in nadgradnjo didaktičnega gradiva na portalu.

Glavne besede: pedagoški jezikovni portal, jezikovne naloge, jezikovna zmožnost, pedagoška slovnica, povezovanje jezikovnih podatkov

Teaching Material on the *Franček* Language Portal

The article presents the teaching material on the *Franček* language portal, focusing on two types of language exercises: exercises on the *Črkozmed* website, which can be created by the user (i.e., teacher) and where the examples are automatically generated from various databases of the ZRC SAZU Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language, and pre-composed exercises in the form of worksheets in the section *Vaje*. The process of automating the preparation of the teaching material and integrating it into the overall grammar and vocabulary structure of the *Franček* portal is presented. In addition to presenting the current state of the art, the article also lists suggestions for improving and expanding the teaching material on the portal.

Keywords: pedagogical language portal, language exercises, language ability, pedagogical grammar, linking language data

1 UVOD

Slovenska jezikovna infrastruktura, namenjena specifično za pedagoško rabo, se je v večji meri začela razvijati šele pred nekaj leti oz. v zadnjem desetletju. Pred

Lara Godec Soršak ■ Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta ■ lara.sorsak@pef.uni-lj.si ■

 <https://orcid.org/0000-0002-2266-898X>

Nina Ledinek ■ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ■

nina.ledinek@zrc-sazu.si ■ <https://orcid.org/0000-0003-1068-3856>

Niki Bizjak ■ bizjak.niki@gmail.com ■ <https://orcid.org/0000-0002-2266-898X>

Alenka Rot Vrhovc ■ Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta ■

Alenka.RotVrhovec@pef.uni-lj.si ■ <https://orcid.org/0009-0006-0601-7526>

Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARIS. Spoznanja, ki jih predstavljamo v prispevku, smo nadalje uporabili tudi v projektu *Empirična podlaga za digitalno podprt razvoj pisne jezikovne zmožnosti* (J7-3159), ki ga prav tako financira ARIS.

tem časom specializiranih jezikovnih priročnikov, portalov in drugih virov, namenjenih učencem in dijakom, pravzaprav nismo imeli. Manj kot v mnogih drugih jezikih je bilo tudi virov, primarno namenjenih odraslim govorcem, ki bi jih bilo mogoče prilagoditi za pedagoško rabo. Da bi premostili infrastrukturni manko, so učitelji pri pouku slovenskega jezika učence v rabo jezikovnih priročnikov uvajali z rabo priročnikov za odrasle govorce, npr. slovenskega pravopisa in splošnega razlagalnega slovarja slovenščine, a neprilagojenost priročnikov mladim uporabnikom se je v učnem procesu pogosto izkazala za (pre)veliko oviro.

Stanje na področju opremljenosti slovenščine s pedagoškimi jezikovnimi viri se je v zadnjih letih izboljšalo. Eden pomembnejših novih pedagoških jezikovnih virov je jezikovni portal *Franček*, na katerem se smiselno povezujejo slovarske, slovnične in jezikovnosvetovalne vsebine; poleg tega sta na *Frančku* na voljo še didaktično gradivo in opis sodobnih didaktičnih metod.

V prispevku se osredotočamo na prikaz dveh tipov didaktičnega gradiva na portalu *Franček* in predstavljamo didaktične vidike njegovega oblikovanja. Opozarjamo na pomembno vlogo, ki jo ima pri razvijanju jezikovne zmožnosti učencev raba pedagoških slovarjev. Prispevek prikazuje tudi proces avtomatizacije priprave didaktičnega gradiva in način njegovega povezovanja v strukturo celovitega pedagoškega slovarsko-slovničnega portala *Franček*, obenem pa prinaša predloge za nadgradnjo oblikovanega didaktičnega gradiva.

2 JEZIKOVNI PORTAL *FRANČEK*

*Franček*¹ je prvi pedagoški slovarsko-slovnični portal za slovenščino. Med letoma 2017 in 2021 je bil oblikovan na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (v nadaljevanju: ISJFR) v okviru projekta *Spletni portal Franček, Jezikovna svetovalnica za učitelje slovenščine in Šolski slovar slovenskega jezika* (v nadaljevanju: projekt *Franček*). Interaktivni jezikovni portal *Franček*, ki je zasnovan kot organsko povezana celota različnih jezikovnih orodij, ima izvirno zasnovo (Ahačič idr. 2021; Perdih 2021; Perdih idr. 2021; Ledinek – Ahačič – Petric 2022; Ježovnik – Kenda-Jež – Škofic 2020) in je prosto dostopen. Nastal je v sodelovanju s strokovnjaki za jezikoslovje, didaktiko slovenskega jezika in jezikovne tehnologije ter z osnovno- in srednješolskimi učitelji slovenščine. Glavni namen portala *Franček* je razvijati jezikovno in metajezikovno zmožnost učencev, jih uvajati v rabo različnih tipov slovarskih priročnikov, jih seznanjati s slovničnimi in drugimi jezikovnimi viri ter jih s tem vzgajati v kompetentne jezikovne uporabnike, ki bodo tudi kot odrasli govorci za reševanje jezikovnih dilem posegali po relevantnih jezikovnih virih. Temeljna motivacija za oblikovanje portala

¹ Dostopno na: <https://www.xn--franek-l2a.si/>.

je bilo pomanjkanje jezikovnih virov za slovenščino, namenjenih za pedagoško rabo. Na omenjeni deficit v slovenski jezikovni infrastrukturi, ki se je v zadnjih letih sicer nekoliko zmanjšal, je bilo v strokovni literaturi že večkrat opozorjeno (Weiss 1994; 2001; Stabej idr. 2008; Rozman 2010; 2012; Rozman idr. 2010; 2015; Čebulj 2013; Godec Soršak 2015; 2019; Ahačič – Ledinek – Perdih 2015; Kosem idr. 2020).

Portal *Franček* sestavljajo različne organsko povezane jezikovne komponente. Vstopno točko portala z iskalnikom predstavlja osrednji slovarski del, v katerem so predstavljeni slovarski podatki o približno 100.000 enobesednih iztočnicah. Podatki na slovarskem delu portala niso navedeni glede na posamezne tipe slovarskih priročnikov, ampak so predstavljeni v vsebinsko zaokroženih zavihkih ter organsko povezani, tako da uporabnikom ponujajo celovite informacije o pomenu besed, njihovih sinonimih, oblikoslovnih lastnostih, izgovarjavi, frazeologiji, etimologiji, rabi besed v narečjih in v zgodovini jezika. Zavihki slovarske informacije predstavljajo v obliki vprašanj, ki bi si jih uporabniki lahko zastavili (npr. *Kaj pomeni ta beseda?*), in odgovorov nanje (Perdih idr. 2021). Ključnega pomena za razvoj jezikovne zmožnosti otrok je, da na *Frančku* izhaja *Šolski slovar slovenskega jezika* (v nadaljevanju: *ŠSSJ*),² prvi znanstveno utemeljeni pedagoški slovarski priročnik za slovenščino (Petric Žižić 2020).³

Slovnični del portala *Franček* predstavlja spletna stran *Kje je kaj v slovnici?*,⁴ ki vključuje tudi didaktično gradivo in povezave na druge vire (Ledinek – Ahačič – Petric 2022) in je torej nekakšno povezovalno središče celotnega portala. Na portalu je dostopno didaktično gradivo dveh vrst. Prvi tip predstavljajo jezikovne naloge, ki so jih za usvajanje, utrjevanje in poglobljanje učne vsebine v 1. in 2. vzgojno-izobraževalnem obdobju (v nadaljevanju: VIO) osnovne šole pripravili strokovnjaki za didaktiko slovenskega jezika. Na voljo so ob posameznih slovničnih vsebinah na spletišču *Kje je kaj v slovnici?*. Na podlagi zasnovanih nalog je bilo izdelano tudi inovativno orodje *Črkozmed*,⁵ ki s pomočjo podatkov iz slovarskih podatkovnih baz ISJFR strojno generira jezikovne naloge različnih tipov, da jih lahko učitelji natisnejo v obliki delovnih listov.

2 Temeljne konceptualne predpostavke slovarja so bile oblikovane tudi na podlagi spoznanj, predstavljenih v Godec Soršak 2015 in 2019.

3 Sestavljavci slovarjev si prizadevajo za to, da bi uporabniki te priročnike uporabljali čim enostavneje in učinkoviteje. Za to je potrebno predvsem dvoje: po eni strani si leksikografi prizadevajo za sestavljanje uporabnikom prijaznih slovarjev, po drugi strani pa je treba tudi uporabnike opolnomočiti za učinkovito rabo slovarja (Rundell 1999 v Béjoint 2010: 258; Svensén 2009: 459). Slednje je smiselno spodbujati v okviru izobraževalnega sistema, tj. pri pouku (Hartmann 2001; Urbinc – Urbinc 2006; Svensén 2009; Béjoint 2010; Tarp 2012), in portal *Franček* je s *ŠSSJ* in drugimi slovarji ter vsebinami mdr. namenjen tudi temu.

4 Dostopno na: <https://kje-je-kaj-v-slovnici.xn--frank-l2a.si/domov>.

5 Dostopno na: <https://crkozmed.francek.si/>.

Tretja komponenta *Frančka* so jezikovnosvetovalne vsebine. Na voljo so v *Jezikovni svetovalnici za učitelje*,⁶ ki je integrirana v portal, že omenjene vsebine pa dopolnjujeta opis sodobnih didaktičnih metod in igra za pametne telefone *Besedoboj*.⁷

Vsebina in njen prikaz sta na portalu *Franček* prilagojena trem starostnim skupinam uporabnikov (učencem od 1. do 5. razreda in od 6. do 9. razreda osnovne šole ter srednješolcem) glede na njihove vsebinske potrebe ter različno stopnjo jezikovnega in metajezikovnega znanja. Portal skuša uporabnike dodatno motivirati z igrifikacijo, ki omogoča sistem napredovanja in nagrajevanja s spodbudami v obliki točk, ter s povezovanjem v skupnost.

3 IZHODIŠČA ZA ZASNOVO DIDAKTIČNEGA GRADIVA NA PORTALU *FRANČEK*

Z zavedanjem, da učenci z učinkovito rabo slovarjev širijo in poglobljajo svoje besedišče (Randall b. d.) ter razvijajo sporazumevalno zmožnost,⁸ je nastalo didaktično gradivo, primerno za učence od 1. do 6. razreda OŠ. Gradivo je prosto dostopno na portalu *Franček*.⁹ Učencem omogoča spoznavanje šolskega slovarja/zgradbe slovarskega sestavka in spodbuja rabo slovarja, z njim usvajajo, utrjujejo in poglobljajo jezikovno znanje (predvsem poimenovalno, skladenjsko, pravopisno in pravorečno zmožnost). Spodbuja tudi samoučenje ter razvijanje posameznikove notranje motivacije in odnosa do jezika.

Raba slovarja (pri pouku) se najtesneje povezuje z razvijanjem poimenovalne zmožnosti,¹⁰ sicer pa se lahko slovar uporablja tudi pri razvijanju slovnične, pravorečne in pravopisne zmožnosti, tj. jezikovne zmožnosti v celoti, oz. širše – pri razvijanju sporazumevalne zmožnosti. Tako smo pri snovanju didaktičnega gradiva na

6 Dostopno na: <https://svetovalnica.xn--frank-l2a.si/domov>.

7 Dostopno na: <https://play.google.com/store/apps/details?id=si.francek.besedoboj&hl=sl&gl=US>.

8 Razvijanje sporazumevalne zmožnosti v slovenskem (knjižnem) jeziku je po učnem načrtu za slovenščino eden izmed temeljnih ciljev jezikovnega pouka (*Program osnovna šola* 2018). Sporazumevalna zmožnost je »zmožnost kritičnega sprejemanja besedil raznih vrst ter zmožnost tvorjenja ustreznih, razumljivih, pravih in učinkovitih besedil raznih vrst« (Bešter Turk 2011: 121); v širšem pomenu je to »zmožnost sporazumevanja v danem besednem jeziku« (Križaj Ortar 2006: 70). J. Vogel (2015) poudarja razvijanje kritične sporazumevalne zmožnosti pri jezikovnem pouku. Gradniki sporazumevalne zmožnosti so naslednji (Križaj – Bešter Turk 2018): (a) motiviranost za sporazumevanje; (b) stvarno ali enciklopedično znanje; (c) jezikovna zmožnost z naslednjimi sestavinami: slovarska ali poimenovalna zmožnost; slovnična ali skladenjska zmožnost; pravopisna zmožnost; pravorečna zmožnost; (č) pragmatična ali slogovna zmožnost; (d) metajezikovna zmožnost; in (e) zmožnost razumevanja nebesednih prvin.

9 Predlog, da so didaktično gradivo oz. jezikovne naloge del spletnega portala s šolskim slovarjem, so oblikovali že T. Rozman idr. (2015) in L. Godec Soršak (2019; 2022).

10 To je zmožnost posameznika, da razume besede, tj. da te v njem vzbudijo predstavo določene prvine predmetnosti, in da poimenuje prvine predmetnosti (bitja, stvari), njihove lastnosti, njihove vrste, njihove količine, njihova dejanja/stanja in svoje miselne procese (Križaj Ortar 2006: 70; Bešter Turk 2011: 122).

portalu *Franček* upoštevali učni načrt za slovenščino (2018) (v nadaljevanju: UN). Izhodišče sta nam bila tamkajšnja opredelitev rabe slovarja pri pouku in načelo zasnovane naloge, po katerem te spodbujajo razvijanje jezikovne zmožnosti in so v najširšem smislu povezane z rabo slovarja.

Ker je ena od temeljnih komponent portala *Franček* šolski slovar ŠSSJ, ki je namenjen učencem od 1. do 5. razreda OŠ, je didaktično gradivo nastalo ob upoštevanju učnih vsebin, ciljev in standardov za 1. in 2. VIO.¹¹ V nadaljevanju predstavljamo, kako je raba slovarja predvidena v UN (2018) v 2. VIO¹² (gl. p reglednico 1).

Preglednica 1: Postopno vključevanje e-slovarjev in priročnikov v pouk glede na UN (2018)

Zmožnost glede na cilje/standarde		2. VIO Učenci in učenke:
Jezikovna zmožnost (operativni cilji)	poimenovalna	– v svojih besedilih in v besedilih drugih prepoznajo poimenovalne napake in neustreznosti ter jih odpravijo; pri tem si po potrebi pomagajo s slovarji v knjižni in elektronski obliki ter z raznimi jezikovnimi svetovalnicami; – uporabljajo slovarje v knjižni in elektronski obliki.
	skladenjska	– v svojih besedilih in v besedilih drugih prepoznajo skladenjske napake in neustreznosti ter jih odpravijo; pri tem si po potrebi pomagajo s slovničnimi ¹³ priročniki v knjižni in elektronski obliki ter z raznimi jezikovnimi svetovalnicami; – uporabljajo slovnične priročnike v knjižni in elektronski obliki.
	pravorečna	prepoznajo svojo in tujo neknjižno izreko ter besede izgovorijo knjižno; kadar so v zadregi, si pomagajo z ustreznimi jezikovnimi priročniki v knjižni in elektronski obliki.
	pravopisna	– si pri pisanju po potrebi pomagajo s pravopisnimi priročniki v knjižni in elektronski obliki; – prepoznajo pravopisne napake v svojih besedilih in v besedilih drugih, jih odpravijo in utemeljijo svoje popravke; pri tem si po potrebi pomagajo s pravopisnimi priročniki in z raznimi jezikovnimi svetovalnicami.
Slogovna zmožnost (operativni cilji)		prepoznajo svoje in tuje slogovne neustreznosti, jih odpravijo in utemeljijo svoje izboljšave; pri tem si po potrebi pomagajo s slogovnimi priročniki v knjižni in elektronski obliki ter z raznimi jezikovnimi svetovalnicami.
Jezikovna zmožnost (standardi znanja)	poimenovalna	se znajdejo v knjižnem in elektronskem slovarskem priročniku (5. in 6. razred).
	skladenjska	/
	pravorečna	/
	pravopisna	znajo uporabljati pravopisne priročnike v knjižni in elektronski obliki (5. in 6. razred).
Slogovna zmožnost (standardi znanja)		/

¹¹ Vsebine prve različice portala so deloma odvisne od projektne prijave, zato so npr. učna gradiva oblikovana zlasti za 1. in 2. VIO. Predvideno pa je, da se portal in njegova vsebina nadgrajujeta

¹² Raba slovarja v 1. VIO ni nikjer eksplicitno omenjena.

¹³ Na portalu *Franček* so na spletni strani *Kje je kaj v slovnici?* povezave do slovničnih vsebin v šolskih slovnica *Kratkoslovnica* (Ahačič 2017a) in *Slovnica na kvadrat* (Ahačič 2017b).

V UN je torej glede razvijanja poimenovalne zmožnosti predvideno, da se učenci že v 2. VIO znajdejo v slovarju v knjižni in elektronski obliki (temeljni standard),¹⁴ možnost, da se začnejo jezikovni priročniki uporabljati že prej, pa ni izključena. V didaktičnih priporočilih, v katerih so navedeni predlogi za načrtovanje pouka slovenščine v vseh treh VIO, da bodo doseženi cilji in standardi znanja, je za jezikovni pouk priporočeno (*Program osnovna šola* 2018: 64–67):

- da je za dobro motivacijo za delo v manjših skupinah ali dvojicah smiselna občasna uporaba tablic ali pametnih telefonov mdr. za iskanje po jezikovnih priročnikih;
- da naj bo pri razvijanju poimenovalne zmožnosti težišče mdr. na postopni uporabi slovarjev v knjižni in elektronski obliki;
- da naj bo pri razvijanju pravopisne zmožnosti težišče mdr. na samostojni uporabi pravopisnih priročnikov v knjižni in elektronski obliki;
- da naj se učence spodbuja k iskanju odgovorov na pravopisna, oblikovna, tvorba in druga vprašanja v raznih jezikovnih priročnikih, tudi elektronskih.

Učitelji, ki poučujejo v nižjih razredih, se lahko torej avtonomno odločijo za »predčasno« postopno uvedbo rabe spletnega slovarja. To pomeni, da je najprej učitelj tisti, ki s konkretno rabo slovarja (tj. tako, da demonstrira – raba »se odvija« pred očmi učencev) ozavešča učence o uporabnosti slovarjev in priročnikov ter glede na zmožnost učencev presodi, kdaj je primerno narediti naslednji korak, tj. da učenci ali posamezniki ob njegovem vodenju ali pomoči uporabljajo e-slovar, in kdaj so lahko pri njegovi rabi samostojni.

4 DIDAKTIČNO GRADIVO NA PORTALU *FRANČEK*

K rabi slovarja in k razvijanju jezikovne zmožnosti pripomore tudi didaktično gradivo na portalu *Franček*. Naloge so dveh vrst: ene so samodejno generirane z orodjem *Črkozmed*, ki je dostopno prek povezav na portalu, druge so sestavljene vnaprej v obliki delovnih listov in so prosto dostopne v rubriki *Vaje*.

14 Da učenci znajo take priročnike uporabljati (minimalni standard), pa je cilj v 3. VIO.

Slika 1: Dostop do didaktičnega gradiva na portalu *Franček*

4.1 Naloge v orodju *Črkozmed*

Do *Črkozmeda* pride uporabnik posredno, in sicer tako, da klikne na *Kje je kaj v slovnici?* in izbere določeno temo, npr. *Glasovi*. Na zaslonu v razdelku *Povezave in gradiva* se pojavi *Črkozmed*. Prijavljeni uporabnik¹⁵ lahko v njem sam ustvarja delovne liste. Pri ustvarjanju delovnega lista lahko izbira med 15 vrstami nalog, tj. iskanje vsiljivca glede na spol, besedno vrsto, slovnično število, tematsko polje, glas; razvrščanje besed v preglednico glede na slovnično število, spol, besedno vrsto; vstavljanje ustrezne oblike besede (samostalnikov, glagolov, pridevnikov) v poved; določanje števila pomenov besed na podlagi *ŠSSJ*; iskanje besed za poimenovanje oseb ženskega/moškega spola (gl. sliko 2).

¹⁵ Ustvarjanje delovnih listov v *Črkozmedu* je primarno namenjeno učitelju, lahko pa to počne tudi (bolj večji in jezikovno zmožnejši) učenec.

OSNOVNI PODATKI DELOVNEGA LISTA

Neimenovan delovni list

Zaupaj vase in v svoje zmožnosti. Želimo ti veliko uspeha.

Dodaj nalogo

Vrsta naloge

- ✓ -----
- Poišči vsiljivca – spol
- Poišči vsiljivca – besedna vrsta
- Poišči vsiljivca – slovnično število
- Poišči vsiljivca – tematsko polje
- Poišči vsiljivca – glas
- Razvrsti v preglednico – slovnično število
- Razvrsti v preglednico – spol
- Razvrsti v preglednico – besedna vrsta
- Vstavi ustrezno obliko besede – samostalnik
- Vstavi ustrezno obliko besede – glagol
- Vstavi ustrezno obliko besede – pridevnik
- Vstavi ustrezno obliko besede – mešano
- Določi število pomenov – Franček
- Poišči žensko ustreznico
- Poišči moško ustreznico

Število primerov

4

Dodaj nalogo

Slika 2: Izbiranje nalog v *ČrkoZmeđu*

Ob izbiri vrste naloge se samodejno izpiše navodilo naloge, a to lahko uporabnik poljubno spremeni. Sam tudi določi, koliko primerov naj naloga vključuje, lahko jih poljubno dodaja ali briše (gl. sliko 3). Primeri se samodejno generirajo iz različnih slovarskih podatkovnih baz ISJFR. Če je le mogoče, so iz *ŠSSJ*, sicer pa iz *SSKJ2* in iz *SP 2001*. Primeri, pri katerih je treba dopolnjevati povedi, temeljijo na zgledih iz *ŠSSJ*. Zaželeno je, da učitelj ustreznost primerov presodi glede na kognitivne in jezikovne zmožnosti učencev ter posamezne po potrebi izloči iz nalog. Ustvarjeni delovni list lahko uporabnik nato v obliki pdf-dokumenta prenese na računalnik in ga natisne.

NALOGE

Med navedenimi besedami v vsaki vrstici podčrtaj tisto besedo, ki se po spolu razlikuje od drugih.

1) množica, zaporedje, pisava, zmes	✕
2) galerija, nota, kitaristka, usnje	✕
3) vlada, vitamin, umetnost, cunjia	✕
4) simbol, tubist, človek, pomanjkanje	✕

+ Dodaj primer

Glagole v oklepajih postavi v ustrezno obliko in z njimi dopolni povedi.

1) V ptičje krmilnice prihajajo po hrano tako zdrave ptice kot tudi bolne in slabotne, torej take, ki v naravnem okolju _____ (preživeti).	✕
2) _____ (opisati) poklic staršev, znancev, sorodnikov.	✕
3) Tla so sestavljena iz prsti, kamnine, ki _____ (preperevati), in matične kamnine.	✕
4) Petelin _____ (kikirikati).	✕

+ Dodaj primer

+ Dodaj nalogo

Slika 3: Primer ustvarjanja delovnega lista v *Črkozmedu*

Naloge v *Črkozmedu* so povezane z razvijanjem jezikovne (slovnične in poimevalne) in metajezikovne zmožnosti. Naloga *Določi število pomenov* poleg razvijanja poimevalne in metajezikovne zmožnosti učenca seznanja tudi z zgradbo slovarskega sestavka v *ŠSSJ* na *Frančku*. Vse naloge so zaprtega tipa in nižje taksonomske stopnje (znanje, razumevanje). Ker priprava *Črkozmeda* v okviru projekta *Franček* prvotno ni bila predvidena,¹⁶ smo se lahko njegovemu oblikovanju

¹⁶ Zasnovo prve različice portala *Franček* (v času pisanja članka, aprila 2023, je na voljo druga različica portala) in obsega njenih komponent so v veliki meri opredeljevala določila prijave projekta, v okviru katerega je bil portal *Franček* oblikovan.

posvetili v manjši meri, kot bi želeli. Ko bo to mogoče, bi bila smiselna njegova nadgradnja v smislu, da bi se ob nalogah samodejno generirale tudi rešitve. Ker te še niso dostopne, naj bi rešene naloge učencem zaenkrat pregledovali učitelji. Druga stopnja nadgradnje bi bila možnost reševanja nalog v digitalnem okolju, ki je za učence bolj motivacijsko, zanimivejše in privlačnejše (Pintar 2023);¹⁷ vključevanje digitalne tehnologije lahko poleg tega pozitivno vpliva tudi na učno uspešnost učencev, saj so v središču učnega procesa in imajo s tem v njem aktivnejšo vlogo (Haleem idr. 2022).

4.2 Delovni listi v rubriki *Vaje*

Do njih uporabnik dostopa posredno, s klikom na posamezno vsebino na spletni strani *Kje je kaj v slovnici?*,¹⁸ pri čemer se pokažejo samo tisti delovni listi, ki vsebujejo naloge, povezane z določenim slovničnim poglavjem. Pri sestavljanju nalog smo upoštevali predvsem namen, sestavine jezikovne zmožnosti v povezavi z UN, razred, tip naloge in taksonomsko stopnjo.

Didaktično gradivo v *Vajah* glede na namen zajema raznovrstne naloge:¹⁹

- za razumevanje slovarskega sestavka v *ŠSSJ*;
- za razvijanje poimenovalne zmožnosti: učenci in učenke izberejo/dopolnijo/ napišejo pomen besede in obratno; poimenujejo dele predmeta, rastline in človeka, poimenujejo družinske člane; v slovarskih sestavkih poiščejo število pomenov dane besede; razvrščajo enopomenke in večpomenke; določajo pomensko razmerje dveh besed; besedam določijo/napišejo so-, proti-, nad-, podpomenke, poimenovanje za osebe ženskega/moškega spola, npr. za poimenovanje oseb, ki opravljajo določen poklic; tvorijo smiselne besedne zveze; razvrščajo besede glede na to, ali so manjšalnice ali ne, tvorijo manjšalnice; navajajo/izberejo knjižne besede iz tematskega polja; ob danem korenu navajajo knjižne besede iz iste besedne družine; tvorijo pridevniške izpeljanke iz samostalnikov (za svojino); dopolnjujejo pregovore ...;
- za razvijanje pravopisne zmožnosti: učenci in učenke izberejo/napišejo/preverijo zapis besed (še posebej t. i. besed nagajivk, tj. besed, za katere je znano, da jim povzročajo težave pri zapisu, kot npr. besede s sklopom *lj, nj*, besede s polglasnikom, besede z zvonečim nezvočnikom neposredno pred nezvonečim nezvočnikom ali na koncu besede); utrjujejo rabo predloga *z/s* in *k/h*; določa-

¹⁷ Tezo, da je za učence delo v računalniški učilnici in z digitalnimi didaktičnimi igrami zanimivejše ter da so učenci vseh starostnih obdobj praviloma bolj motivirani, potrjuje več avtorjev (Rugelj 2015; Štrbenk 2018; Rot Vrhovec 2020).

¹⁸ Prijava ni potrebna, dostop pa poteka na naslednji način: na spletni strani portala *Franček* kliknemo na povezavo do *Kje je kaj v slovnici?* (na začetnem zaslonu je to levo spodaj), izberemo določeno slovnično vsebino, npr. *Glasovi*, nato rubriko *Vaje* (desno spodaj na zaslonu, naslov je obarvan modro), izberemo razred in na koncu delovni list z nalogami.

¹⁹ Zaželeno je, da bi se nabor nalog na portalu *Franček* širil.

jo/razvrščajo lastna in občna imena; preverijo/popravijo pisanje besed skupaj in narazen; utrjujejo rabo velike začetnice v osebnih, zemljepisnih in stvarnih lastnih imenih; utrjujejo pisanje imen jezikov;

- za razvijanje pravorečne zmožnosti: učenci in učenke v besedah prepoznava-jo ozki/široki *e/o*;
- za razvijanje slovnične zmožnosti: učenci in učenke si pri reševanju naloge pomagajo s podatki v slovarskem sestavku, npr. o števnosti samostalnikov, o oblikah glagola v sedanjiku, pretekliku in prihodnjiku ...; v povedih prepo-znavajo istočasna in neistočasna dejanja; dopolnjujejo povedi z ustrezno obli-ko števnik in samostalnika, izbirajo ustrezne oblike glagolov in dopolnjujejo povedi; dejanja urejajo v smiselno zaporedje in pri tem uporabljajo ustrezne prislove;
- za razvijanje slogovne zmožnosti: učenci in učenke razvrščajo govorna de-ja-nja, prepoznavaajo neknjižne besede;
- za razvijanje metajezikovne zmožnosti: učenci in učenke prepoznavaajo sa-mostalnike in pridevnike ter edninske in množinske samostalnike; razvrščajo pridevnike glede na pomenske skupine; samostalnikom določajo slovnično število; samostalnikom določajo spol oz. jih razvrščajo po spolu; prepoznava-jo samoglasnike in soglasnike.

Poleg omenjenih so v *Vajah* tudi naloge za 1. VIO, npr. naloge za slušno razlo-čevanje (npr. iskanje rim) in razčlenjevanje (določanje prvega ali zadnjega glasu v besedi),²⁰ naloge za utrjevanje črk, pomnjenje abecednega reda in za razvijanje branja z razumevanjem.²¹

Pri izbiri posamezne teme na spletni strani *Kje je kaj v slovnici?* se ob kliku na določen razred prikažejo samo delovni listi z nalogami, povezanimi z jezikovnimi vsebinami, ki se obravnavajo v tem razredu. Npr., ker morajo učenci razlikovati med lastnimi in občnimi imeni šele od 4. razreda dalje, se delovni listi s takimi nalogami prikažejo za 4., 5. in 6. razred, ne pa za nižje razrede.

Zaradi lažjega preverjanja pravilnosti rešitev so naloge zaprtega tipa (po-vezovalne, izbirne, dopolnjevalne, popravljalne, izločevalne, urejevalne naloge) in nižje zahtevnostne ravni. Namenjene so predvsem ponavljanju in utrjevanju znanja, lahko pa se uporabijo tudi kot motivacija. Obenem so spodbuda učitelju, da pripravi še naloge zahtevnejše ravni. Pomembna vrednost nalog sta možnost takojšnje povratne informacije, tudi pri samostojnem reševanju, ker so ob vsa-kem delovnem listu objavljene rešitve, in delo v tempu, ki si ga posameznik določa sproti.

²⁰ Pri tovrstnih nalogah je upoštevano tudi dejstvo, da v 1. razredu vsi učenci še ne znajo brati, zato nekatere naloge vsebujejo slike, tem pa sledijo delovni listi z zapisanimi nalogami.

²¹ S tem so povezane naloge o tvorjenju smiselnih besednih zvez in za smiselno dopolnjevanje povedi, ki je možno le, če učenec bere z razumevanjem.

5 UPORABNOST DIDAKTIČNEGA GRADIVA NA PORTALU *FRANČEK*

Didaktično gradivo na portalu *Franček* je sredstvo/didaktični pripomoček za dosigo temeljnih učnih ciljev. Pomembno je tako za učitelja oz. poučevanje kot za učence oz. učenje. Učitelj lahko naloge uporablja v vseh delih učne ure: kot uvodno motivacijo, lahko jih vključuje v osrednjem delu učne ure, npr. pri obravnavi novega besedila ali nove učne vsebine, ali v zaključnem delu, tj. pri novih nalogah oz. utrjevanju znanja. Prav tako jih lahko uporablja pri različnih učnih oblikah: frontalno, pri delu v skupinah, v dvojicah ali individualno.²² Z njihovo rabo lahko popestri in obogati tudi dopolnilni in dodatni pouk slovenščine ter ure dodatne strokovne pomoči, npr. pri učenju slovenščine kot drugega jezika.

Raba didaktičnega gradiva omogoča individualizacijo (npr. individualni tempo reševanja nalog, izbiranje nalog) in diferenciacijo učenja pri pouku (izbira nalog glede na stopnjo zahtevnosti), pa tudi pri domačih zadolžitvah, npr. pri opravljanju domače naloge, ker se lahko upoštevajo različne zmožnosti in potrebe učencev. Pomembno vlogo pri motiviranju učencev za učenje ima t. i. navdušujoče poučevanje, ki spodbuja samostojno učenje tudi v prostem času, po lastni volji, ko ni učiteljevega neposrednega vpliva (Lamb – Wedell 2015). Iz tega lahko sklepamo, da bi učiteljevo navduševanje učencev za rabo spletnega portala *Franček* oz. didaktičnega gradiva na njem pri pouku učence spodbudilo tudi k samostojni rabi portala doma.

6 MOŽNOSTI ZA IZBOLJŠAVO DIDAKTIČNEGA GRADIVA IN NOVE RAZISKAVE

Ker je bila priprava didaktičnega gradiva le ena od številnih projektnih dejavnosti, obstajajo v zvezi s tem še nekateri izzivi, ki jih zaradi obsežnosti aktivnosti, predvidenih v projektni prijavi, ter zaradi časovnih in finančnih omejitev ni bilo mogoče izvesti v okviru projekta. Nekateri izmed teh izzivov, povezani z didaktičnim gradivom, so:

- enostavnejša dostopnost gradiva, npr. brez prijave v *Črkozmed* ali brez posrednega dostopa prek slovnicih vsebin;
- dostopnost gradiva po več merilih, npr. prikaz vseh delovnih listov v *Vajah* glede na razred ali glede na sestavino jezikovne/sporazumevalne zmožnosti in druge metapodatke;
- nadgradnja oz. dopolnjevanje gradiva z novimi nalogami (različnih vsebin, za različne razrede in različnih zahtevnostnih ravni);

²² Večina učencev rada dela v sodelovalnih skupinah oz. skupaj s svojimi vrstniki (Khazaie – Mesbah 2014; Rot Vrhovec 2020). Počutijo se varneje in bolj sproščeno, ker drug drugemu pomagajo.

- izboljšana oblikovna zasnova gradiva;
- pretvorba v digitalne naloge.

Kljub temu je že bila izvedena prva faza dela, ki nadgradnjo omogoča, tj. dokumentiranje nalog z različnimi metapodatki.

Smiselno bi bilo raziskati, kako pogosto in v katerem delu učne ure učitelji in učenci uporabljajo didaktično gradivo na portalu *Franček* ter ali učitelji spodbujajo rabo gradiva tudi doma. Prav tako bi bilo dobro pridobiti povratno informacijo učiteljev o tem, ali naloge pri učencih dejansko razvijajo njihovo jezikovno zmožnost in jih spodbujajo k učinkoviti rabi (šolskega) slovarja.

7 AVTOMATIZACIJA OBLIKOVANJA DIDAKTIČNEGA GRADIVA IN NJEGOVO POVEZOVANJE Z DRUGIMI KOMPONENTAMI PORTALA *FRANČEK*

V prejšnjem razdelku smo predstavili didaktične vidike oblikovanja didaktičnega gradiva in možne izboljšave, v tehnološkem smislu pa smo se ob pripravi didaktičnega gradiva na portalu *Franček* ukvarjali zlasti z dvema segmentoma dilem. Zastavili smo si vprašanje, (1) ali in kako je proces oblikovanja didaktičnega gradiva mogoče avtomatizirati; hkrati smo razmišljali, (2) kako didaktično gradivo integrirati v strukturo celovitega slovarsko-slovničnega portala *Franček* na način, da bo zagotovljena čim večja povezanost med različnimi gradivi, ki se ukvarjajo z istimi ali sorodnimi slovničnimi pojavi, da bodo uporabniki med različnimi vsebinami na portalu lahko učinkovito prehajali (prim. Ledinek – Ahačič – Petric 2022).

7.1 Avtomatizacija oblikovanja didaktičnega gradiva

Ob pregledu osnutkov didaktičnega gradiva se je pokazalo, da je mogoče pripravo nekaterih nalog avtomatizirati. Ugotovitev je bila pomembna, saj so strokovnjaki za didaktiko jezika poročali, da je ena od časovno najbolj obremenjujočih faz pri pripravi preudarno oblikovanega didaktičnega gradiva iskanje ustreznih gradivskih primerov za konkretne naloge. To hkrati pomeni, da je oblikovanje jezikovnih nalog tudi za učitelje, ki poučujejo v vzgojno-izobraževalnih zavodih, ena od zahtevnejših delovnih nalog, zato smo iskali načine, da tovrstne omejitve, kolikor je bilo to v okviru projekta *Franček* mogoče, presežemo. Kot smo omenili, avtomatizacija priprave didaktičnega gradiva v projektni prijavi ni bila predvidena, zato smo lahko strojnemu oblikovanju didaktičnega gradiva namenili le omejen obseg časa in finančnih sredstev.

O možnostih avtomatizacije priprave didaktičnega gradiva na podlagi vsebinsko zanesljivih jezikovnih podatkov iz slovarskih podatkovnih baz ISFRJ smo pri projektu *Franček* razmišljali predvsem v metodološkem smislu (torej v smislu iskanja pilotnih tehnoloških rešitev, ki jih bo mogoče v večji meri realizirati v prihodnosti), manjši poudarek je bil na obsegu avtomatsko generiranega didaktičnega

gradiva. Pri pripravi strojno oblikovanega didaktičnega gradiva so sodelovali strokovnjaki za didaktiko slovenskega jezika, jezikovne tehnologije in leksikografijo.

V prvi fazi priprave na avtomatizacijo oblikovanja učnega gradiva smo približno 70 različnih delovnih različic nalog, ki razvijajo raznolike vidike učenčeve jezikovne zmožnosti, natančno pregledali ter razmislili, ali in kako je oblikovanje jezikovne naloge mogoče avtomatizirati. Nato smo vsaki od nalog pripisali štiri tipe metapodatkov:

- kateri starostni oz. zahtevnostni stopnji je jezikovna naloga namenjena;
 - ali je gradivske podatke, potrebne za pripravo naloge, mogoče pridobiti neposredno v slovarskih podatkovnih bazah ISJFR oziroma ali je iz podatkovnih baz pridobljene podatke treba še izbrati, predelati ali kako drugače predpripraviti;
 - katere slovarske baze ISJFR (potencialno pa tudi druge odprto dostopne leksikalnopomenske podatkovne baze) je za avtomatizacijo nalog mogoče izkoriščati;
 - v katerih strukturnih elementih podatkovnih baz²³ so potrebni podatki navedeni.
- Primer naloge skupaj z dodanimi metapodatki je naveden spodaj.

Postavi besede v ustrezno obliko in dopolni povedi.

Iz česa izdeluje _____ (kipar) kipe? (Rešitev: kipar)

Načrt za hišo sta nam izdelali znani _____ (arhitektka). (Rešitev: arhitektki)

V galeriji so razstavljene slike več _____ (slikar). (Rešitev: slikarjev)

Dedna snov se prenaša s staršev na _____ (potomec). (Rešitev: potomce)

Koliko _____ (sorodnik) je prišlo na poroko? (Rešitev: sorodnikov)

Brala sem o _____ (znanstvenik), ki sta raziskovala kraške jame. (Rešitev: znanstvenikih)

Jana in Eva sta _____ (potomka) družine Brlak. (Rešitev: potomki)

Kaj bomo zaužili in uporabili, izbiramo _____ (potrošnik). (Rešitev: potrošniki)

Metapodatki:

- Zahtevnostna stopnja: 1., 2. VIO OŠ.
- Dostopnost: ustrezne podatke je mogoče dobiti neposredno iz podatkovne baze.
- Podatki: baza ŠSSJ.
- Relevanten element slovarske baze: <S-zgled>.

Posamezne naloge so bile posredno že v izhodišču opremljene še z enim metapodatom, bile so namreč umeščene v širše sklope nalog glede na učno vsebino, npr. besede s širšim pomenom ali nadpomenke; besede z ožjim pomenom ali podpomenke; besede nagajivke; glasovi (samoglasniki in soglasniki); poimenovanje oseb; število samostalnika; slovarski sestavek ... Ob vsaki nalogi smo poleg tega dodatno navedli, ali obstajajo kakšne usmeritve ali omejitve glede uporabe podatkov iz ustreznih elementov slovarske baze, ali je treba biti pri pripravi podatkov na kaj posebej pozoren ipd. Navedene informacije so bile pomembne za strokov-

²³ Slovarske podatkovne baze ISJFR so večinoma oblikovane kot strukturirane in razširljive računalniško berljive podatkovne baze, zapisane v označevalnem jeziku XML. Različni tipi slovarskih podatkov so zabeleženi v elementih oz. atributih slovarske podatkovne baze.

njaka za računalništvo, ki je iz slovarskih podatkovnih baz pridobival podatke za podatkovne baze, iz katerih se neposredno črpajo podatki za generirano didaktično gradivo, seveda pa tudi kot vodilo za leksikografe, ki so gradivo izbirali in pregledovali. Navajamo primer komentarja, ki sodi k zgoraj navedeni nalogi, v opombi²⁴ pa še odziv računalničarja in odgovor leksikografa.

Potencialna težava so možne pravilne rešitve, na katere nismo pomislili. Pri pridobivanju zgledov bi se bilo poleg tega dobro omejiti na zglede z besednimi oblikami, s katerimi imajo učenci pogosto težave. Omejen nabor takih zgledov bi bilo smiselno dodatno pregledati.

Zahtevnost oblikovanja strojno generiranega didaktičnega gradiva je v prvi vrsti odvisna od zahtevnosti priprave gradivskih podatkov zanj, zato smo naloge po dokumentiranju z metapodatki razdelili v tri skupine. V prvo skupino smo uvrstili naloge, za strojno generiranje katerih je mogoče neposredno izkoriščati podatke iz inštitutskih slovarskih baz (gre npr. za naloge, pri katerih je treba opredeliti število pomenov besede v slovarskem sestavku, identificirati edninske ali množinske samostalnike, določiti spol samostalnika, besedno vrsto leksema, prepoznati ali sestaviti večbesedne leksikalne enote ipd.). Drugo skupino, ki je bila daleč najobsežnejša, so sestavljale naloge, za katere je gradivske podatke sicer mogoče pridobiti v slovarskih podatkovnih bazah, vendar jih je treba še izbrati ali ročno preveriti (primer je naloga, pri kateri mora učenec tvoriti poimenovanje za osebo ženskega spola na podlagi poimenovanja za osebo moškega spola, npr. *prodajalec* – *prodajalka*; na podlagi podatkov v *SP 2001* in z iskanjem po razlagalnih tipih v *SSKJ* in *SSKJ2* je podatke za nalogo mogoče razmeroma enostavno pridobiti, vendar smo za generiranje nalog rezultate ročno pregledali in upoštevali le tiste lekseme, za katere smo predvidevali, da jih osnovnošolci poznajo²⁵). V tretjo skupino smo umestili naloge, za katere bi bilo treba gradivske podatke v največji meri pripraviti ročno. Za avtomatizacijo procesa smo izbirali naloge iz prvih dveh skupin.

Po dokumentiranju nalog z metapodatki in opredeljevanju nalog glede na stopnjo zahtevnosti priprave gradivskih podatkov zanje smo se lotili priprave orodja

24 *Odziv*: Se strinjam. Zanima me, ali obstaja kakšna baza, v kateri so zbrani primeri, s katerimi imajo otroci pogosto težave pri sklanjanju. *Odgovor*: Baza, v kateri bi bilo to povsem sistematično označeno, ne obstaja, obstajajo pa baze, v katerih je to deloma označeno (npr. lematška baza). Ali pa so v njih označene nestandardne oblike (za posamezni sklon in število), ki kažejo na to, da se govorci pri določeni obliki pogosto motijo – kar je na neki način istovrsten podatek (taka baza je npr. *Sloleks*). Pogoste napake prinaša tudi korpus *Šolar*, a je treba podatke za uporabo najprej interpretirati. Na težje oblike v pregibanju (oz. tudi tvorbi besed) opozarja tudi *Slovenski pravopis 2001* (le da v zaglavju baza ni najbolje strukturirana).

25 Trije leksikografi so iz nabora vseh identificiranih poimenovanj za ženske osebe iz podatkovnih baz izločili tista, za katera so predvidevali, da jih učenci v 2. VIO poznajo. Za strojno generiranje nalog smo uporabili le tista poimenovanja, ki so jih kot dovolj poznana označili vsi trije leksikografi.

za strojno generiranje nalog. *Črkozmed* temelji na podobni spletni storitvi *Nadlogar*,²⁶ ki je namenjena generiranju nalog iz matematike in njihovih rešitev. Oblikovan je bil s pomočjo orodja *Django* in napisan v programskem jeziku Python. Uporabniki se lahko v *Črkozmed* prijavijo z uporabniškim imenom in geslom, ki ga uporabljajo za prijavo na portalu *Franček*. *Črkozmed* s portalom *Franček* komunicira prek API-ja. Delovni listi se hranijo v podatkovni bazi na spletnem strežniku. Za njihovo generiranje se uporablja odprtokodno orodje *LaTeX*, kot predloga za delovne liste pa služi javno dostopna predloga za izpite Fakultete za matematiko in fiziko Univerze v Ljubljani.²⁷ Programska koda, ki omogoča delovanje orodja *Črkozmed*, je prosto dostopna prek repozitorija GitHub.²⁸

Orodje *Črkozmed* predstavlja enega prvih poskusov samodejnega generiranja jezikovnega didaktičnega gradiva za slovenski jezik. Glede na svojo pilotno naravo vključuje zlasti naloge nižje zahtevnostne ravni. V prihodnosti bi bilo smiselno generirati tudi nekoliko zahtevnejše naloge. Ker je za učenca pomembna takojšnja povratna informacija o ustreznosti rešitev nalog, bi bilo smiselno orodje nadgraditi tako, da bi se uporabniku, če bi to želel, na podlagi podatkovnih baz samodejno generirale tudi rešitve. Idealno bi seveda bilo, če bi učenci lahko naloge reševali v digitalnem okolju.

7.2 Povezovanje didaktičnega gradiva z drugimi komponentami s lovarsko-slovničnega portala *Franček*

Kot smo že omenili, drugi tip didaktičnega gradiva na portalu *Franček* predstavlja približno 110 tipološko raznovrstnih jezikovnih nalog v rubriki *Vaje*. Namenjene so učencem v 1. in 2. VIO in so dostopne prek strani *Kje je kaj v slovnici?*.

Spletna stran *Kje je kaj v slovnici?* je ključni del pedagoškega slovarsko-slovničnega portala *Franček*. Zasnovana je bila, da bi učenci lažje usvajali jezikovno-sistemsko znanje, torej da bi slovnične vsebine, o katerih se seznanjajo pri pouku slovenskega jezika, lažje povezali v koherentno celoto. Izhodišče za slovnični opis na spletni strani sta najnovejši pedagoški slovnici za slovenski jezik, in sicer *Kratkoslovnica* za osnovnošolce (Ahačič 2017a) in *Slovnica na kvadrat* (Ahačič 2017b) za srednješolce. Spletna stran je zasnovana tako, da že vizualno, s prostorsko ureditvijo vsebin, uporabnike opozarja, kam se kakšen jezikovni pojav umešča z vidika systemskega opisa jezika. Vsebine so na strani hkrati prikazane hierarhično – do vedno podrobnejšega opisa jezikovnega pojava dostopamo s klikom na posamezno naslovno temo. Slovnični pojavi so na strani opisani dvostopenjsko. Preprostejši osnovni opis je uporabnikom na voljo v obliki kratkih paragrafov (uvaja jih puščica v temnem krogu). Podrobnejši opis slovničnega pojava iz

26 Dostopno na: <https://github.com/ul-fmf/nadlogar>.

27 Dostopno na: <https://github.com/ul-fmf/izpit>.

28 Dostopno na: <https://github.com/drobilc/nadlogar>.

Kratkoslovnice ali *Slovnice na kvadrat* se prikaže, če kliknemo na številke na desni strani kratkega opisa.

FRANČEK

Kje je kaj v slovnici?

JEZIKOVNE ZVRSTI	GLAS	BESEDA	STAVEK	PRÁVÓPIS
Družbene zvrsti	Glasovi	Zlog	Besedna zveza	Velika in mala
Besedilne vrste	Naglas	Tvorba besed (besedotvorje)	Skladnja stavka	začetnica
		Odnosi med besedami (besedoslovje)	Skladnja povedi	Ločila
		Oblikoslovje		Deljenje besed
		Samostalniki		Premi govor
		Pridevniki		
		Zaimki		
		Števniki		
		Glagoli		
		Prislovi		
		Predlogi		
		Vzniki		
		Členki		
		Medmeti		

Beseda → Oblikoslovje

KRATKO-SLOVNICA

SLOVNICA NA KVADRAT

➊ Besede v slovenskem jeziku lahko razvrstimo v deset besednih vrst, od katerih lahko nekatere pregibamo, drugih pa ne. Pregibne besedne vrste so samostalniki, pridevniki, zaimki, števniki in glagoli, nepregibne besedne vrste pa so prislovi, predlogi, vzniki, medmeti in členki.	18	44 45 47
➋ *Beseda lahko preide iz ene besedne vrste v drugo. To pomeni, da dobi lastnosti druge besedne vrste.		142 143 144 145 146
➌ Ločujemo tri vrste pregibanja: sklanjanje, spregatev in stopnjevanje.	19	48
➍ Pregibne besede imajo osnovo in končnico.	20	49

Slika 4: Osnovni slovnčni opis v obliki paragrafov

FRANČEK

Kje je kaj v slovnici?

Izbrano iz Kratkoslovnice

18

Besede v slovenskem jeziku lahko razvrstimo v deset besednih vrst, od katerih lahko nekatere pregibamo, drugih pa ne.

pregibne besedne vrste

1. samostalnik	<i>korak, Ana</i>
2. pridevnik	<i>lep</i>
3. zaimек	<i>jaz, tvoj</i>
4. števnik	<i>dva, tretji</i>
5. glagol	<i>ljubiti, biti</i>

nepregibne besedne vrste

6. prislov	<i>doma, dobro, počasi</i>
7. predlog	<i>v, na</i>
8. veznik	<i>in, ker</i>
9. členek	<i>tudi, ne</i>
10. medmet	<i>Oj! Bum!</i>

Slika 5: Podrobnejši opis istega slovnničnega pojava iz *Kratkoslovnice*

Ključnega pomena za didaktično vrednost portala *Franček* je, da je osnovni opis slovnčnih vsebin na spletni strani *Kje je kaj v slovnici?*, torej »razdelitev« slovnčnih pojavov na paragrafe, uporabljen tudi kot nekakšna kodirna tabela, prek katere smo v tehničnem smislu povezali različne vsebine na portalu *Franček*, ki se nanašajo na isti jezikovni pojav (npr. učno gradivo, vprašanja v jezikovni svetovalnici za učitelje, kvalifikatorje in kvalifikatorska pojasnila na slovarskem delu portala, tipične slovnčne napake, kot se kažejo v korpusu *Šolar*, ipd.). Takšno povezovanje na portalu *Franček* je pomembno, saj učiteljem omogoča, da jezikovne pojave učencem predstavijo celovito in sistematično, saj lahko med različnimi vsebinami na portalu prehajajo hitro in enostavno ter slovnčne pojave osvetljujejo z različnih vidikov (npr. z leksikalnega, slovnčnega, pravopisnega, stilističnega ipd.), kar naj bi učencem omogočilo, da lažje razumejo, kako sta slovnčni in leksikalni del jezika povezana ter zakaj so jezikovni pojavi opisani v različnih priročnikih (slovarju, slovnici, pravopisu ipd.). Že usvojeno snov je zaradi vzpostavljenih povezav med poukom mogoče večkrat hitro obnoviti in jo s tem utrditi. Ko npr. učitelj učencem predstavlja strukturo slovarskega sestavka, kot je predstavljena v zavihku *Kaj pomeni ta beseda?* na slovarskem delu portala, lahko ob predstavitvi besednovrstnih oznak, kvalifikatorjev, tipov stalnih besednih zvez ipd. v slovarju zaradi vzpostavljenih povezav le z nekaj kliki preide v pedagoški slovnčni opis na strani *Kje je kaj v slovnici?* in z učenci v kratkem času obnovi temeljne pojme o oblikoslovju, tipologiji stalnih besednih zvez in jezikovni stilistiki, hkrati pa enostavno dostopa

še do učnega gradiva, povezanega s posameznim jezikovnim pojavom, in do drugih vsebin (npr. *tipičnih napak*, kot se kažejo v korpusu *Šolar*).

Omenjeno prehajanje je mogoče, ker smo osnovni opis slovničnih pojavov v obliki paragrafov na strani *Kje je kaj v slovnici?* (klikljivi seznam slovničnih tem) uporabili kot osnovno taksonomijo slovničnih vsebin za celotni portal *Franček*. Vsakemu slovničnemu pojavu, ki je kot poseben paragraf opisan na slovničnem delu portala, smo torej pripisali unikatno oznako, v naslednjem koraku pa v tabelarni podatkovni bazi za vse vsebine na portalu *Franček* zabeležili, s katerimi slovničnimi vsebinami se povezujejo.

Metapodatke, potrebne za povezovanje, smo dodali tudi vsakemu oblikovanemu učnemu gradivu v rubriki *Vaje*.²⁹ V podatkovni bazi tabelarnega tipa smo posameznim jezikovnim nalogam glede na slovnične vsebine, ki jih utrpjujejo, dodali podatke o unikatnih oznakah paragrafov iz enotne tipologije slovničnih vsebin na portalu *Franček*. Vsaki nalogi smo dodali še metapodatke o tem, za kateri razred osnovne šole je primerna, utrjevanju katerih gradnikov jezikovne zmožnosti je posvečena, dodane so tudi ključne besede oz. jezikoslovni izrazi (npr. *manjšalnice*, *protipomenke*, *samostalniki*, *slovnično število*), ki (predvsem učitelju) povedo, s katero jezikoslovno vsebino je naloga povezana. Slika 6 prikazuje dokumentiranje učnega gradiva glede na enotno tipologijo slovničnih vsebin na portalu *Franček* in druge metapodatke.

Številka naloge in ime datoteke	Oznaka Odstavka	Oznaka Odstavka	Razred	Zmožnost	Podskupina zmožnosti	Ključne besede
56_056_Nadpomenska_podpomenska_3.3	3.3	3	5, 6	jezikovna zmožnost	poimenovalna zmožnost	nadpomenska, podpomenska
57_057_Nadpomenska_podpomenska_3.3	3.3	3	5, 6	jezikovna zmožnost	poimenovalna zmožnost	nadpomenska, podpomenska
58_058_Nadpomenska_podpomenska_3.3	3.3	3	5, 6	jezikovna zmožnost	poimenovalna zmožnost	nadpomenska, podpomenska
59_059_Pomensko razmerje	3.3	3.3.3	1, 5, 6	jezikovna zmožnost	poimenovalna zmožnost	pomenska razmerja
60_060_Besedna družina_3	3.3	1	5, 6	jezikovna zmožnost	poimenovalna zmožnost	besedna družina
61_061_Snopomenke_vspomenke_3.3	3.3	5	5, 6	jezikovna zmožnost	poimenovalna zmožnost	raza slovarja
62_062_Pregovori_1	4.1	5	5, 6	jezikovna zmožnost	poimenovalna zmožnost	pregovori
63_063_Pregovori_2	4.1	5	5, 6	jezikovna zmožnost	poimenovalna zmožnost	pregovori
64_064_Število sam_1	3.4.1	1	2, 3, 4, 5, 6	jezikovna zmožnost	slovična zmožnost	samostalni, število
65_065_Število sam_2	3.4.1	1	3, 4, 5, 6	jezikovna zmožnost	slovična zmožnost	samostalni, število
66_066_Število sam_3	3.4.1	1	3, 4, 5, 6	jezikovna zmožnost	slovična zmožnost	samostalni, število
67_067_Število sam_4	3.4.1	1	5, 6	jezikovna zmožnost	slovična zmožnost	število samostalnika
68_068_Število sam_5	3.4.1	1	3, 4, 5, 6	jezikovna zmožnost	slovična zmožnost	samostalni, število, dvojina
69_069_Število sam_6	3.4.1	1	3, 4, 5, 6	jezikovna zmožnost	slovična zmožnost	samostalni, število, dvojina
70_070_Število sam_7	3.4.1	1	3, 4, 5, 6	jezikovna zmožnost	slovična zmožnost	samostalni, število, dvojina
71_071_Število sam_8	3.4.1	1	3, 4, 5, 6	jezikovna zmožnost	slovična zmožnost	samostalni, število, dvojina
72_072_Število sam_9	3.4.1	1	5, 6	jezikovna zmožnost	slovična zmožnost	samostalni, število, dvojina, množina
73_073_Število glagol	3.4.1	3	3, 4, 5, 6	jezikovna zmožnost	slovična zmožnost	glagol, število, dvojina
74_074_Število sam_10	3.4.1	1	3, 4, 5, 6	jezikovna zmožnost	slovična zmožnost	samostalni, število
75_075_Število sam_11	3.4.1	1	5, 6	jezikovna zmožnost	slovična zmožnost	samostalni, mati, hči
76_076_Zapis glasov_N_1	2.1	3	2, 3, 4, 5, 6	jezikovna zmožnost	pravopisna zmožnost	zapis besed s mezzodnikom na koncu besede
77_077_Zapis glasov_N_2	2.1	3	2, 3, 4, 5, 6	jezikovna zmožnost	pravopisna zmožnost	zapis besed s mezzodnikom na koncu besede
78_078_Zapis glasov_2	2.1	3.3.3	2, 3, 4, 5, 6	jezikovna zmožnost	pravopisna zmožnost	zapis besed s tročrtnimi glasovi
79_079_Zapis glasov_3	2.1	3	3, 4, 5, 6	jezikovna zmožnost	pravopisna zmožnost	zapis besed s soglasniškim sklopom lj
80_080_Zapis glasov_N_5	2.1	3	4, 5, 6	jezikovna zmožnost	pravopisna zmožnost	zapis besed s soglasniškim sklopom nj
81_081_Predlog s_r	2.1	3	4, 5, 6	jezikovna zmožnost	pravopisna zmožnost	predlog s, s
82_082_Predlog k_h	2.1	3	4, 5, 6	jezikovna zmožnost	pravopisna zmožnost	predlog k, h
83_083_Predlog k_h_s_z	2.1	3	4, 5, 6	jezikovna zmožnost	pravopisna zmožnost	predlog z, s, k, h
84_084_Lastna_obcina imena_1	5.1	2.5.1	3, 4, 5, 6	jezikovna zmožnost	pravopisna zmožnost	velika začetnica v lastnih imenih
85_085_Lastna_obcina imena_2	5.1	2.5.1	3, 4, 5, 6	jezikovna zmožnost	pravopisna zmožnost	velika začetnica v lastnih imenih
86_086_Lastna_obcina imena_3	5.1	2.5.1	3, 4, 5, 6	jezikovna zmožnost	pravopisna zmožnost	velika začetnica v lastnih imenih
87_087_Lastna_obcina imena_4	5.1	2.5.1	3, 4, 5, 6	jezikovna zmožnost	pravopisna zmožnost	velika začetnica v lastnih imenih
88_088_Lastna_obcina imena_5	5.1	2.5.1	3, 4, 5, 6	jezikovna zmožnost	pravopisna zmožnost	velika začetnica v lastnih imenih

Slika 6: Dokumentiranje jezikovnih nalog v rubriki *Vaje* z metapodatki

29 Natančen opis povezovanja različnih komponent na portalu *Franček* z vidika osnovne taksonomije slovničnih vsebin, tudi s tehničnega vidika, prinaša Ledinek – Ahačič – Petric 2022.

Z vidika povezovanja vsebin, ki se nanašajo na isti slovnični pojav, je dobro, da so jezikovne naloge uporabnikom na voljo ob predstavitvi posameznih slovničnih vsebin na strani *Kje je kaj v slovnici?*. Za lažje iskanje nalog, primernih za različne starostne skupine, je na voljo tudi preprost filtrirni sistem. Uveljavljeni način iskanja jezikovnih nalog je primeren zlasti za uporabnike, ki o jeziku že precej vedo, npr. za učitelje, nekoliko manj uporaben pa je za učence, ki bi naloge na portalu *Franček* želeli reševati samostojno. Za takšne uporabnike bi bilo bolj priročno, če bi lahko naloge iskali prek naprednejšega vmesnika, ki bi naloge filtriral glede na vse metapodatke, ki so na voljo v tabelarni podatkovni bazi (in morda še glede na kakšnega). Takšen vmesnik smo načrtovali že ob pripravi učnega gradiva na portalu *Franček*, žal pa načrta v okviru projekta *Franček* zaradi časovnih in finančnih omejitev ni bilo mogoče izpeljati. Smiselno bi ga bilo oblikovati v prihodnosti, če bi se za to pokazala priložnost.

8 SKLEP

Del portala *Franček* so tudi jezikovne naloge (z rešitvami) v rubrikah *Črkozmed* in *Vaje*. Zasnovane so na podlagi UN (2018). Učenci z njimi razvijajo, utrjujejo in poglobljajo predvsem svojo jezikovno (poimenovalno, slovnično, pravopisno in pravorečno), pa tudi metajezikovno in slogovno zmožnost ter rabo slovarja. Uporabne so pri vseh delih učne ure, pa tudi pri dodatnem in dopolnilnem pouku ter pri učenčevem delu doma. Namenjene so vsem učencem od 1. do 6. razreda, tudi tistim, ki jim je slovenščina drugi jezik. Čeprav so naloge prosto dostopne in so delovni listi v *Vajah* opremljeni z rešitvami, je zaželeno, da pri presoji ustreznosti nalog aktivno sodeluje učitelj in upošteva zastavljene učne cilje, učni načrt, zmožnosti učencev ter razpoložljivi čas za reševanje in samo-refleksijo.

Didaktično gradivo na portalu *Franček* je za učitelje pomemben učni pripomoček, zato bi veljalo razmišljati o njegovi nadgradnji. Zaenkrat je gradivo namenjeno zlasti poučevanju v 1. in 2. VIO, dobro pa bi bilo, če bi omogočalo tudi utrjevanje učne snovi, ki se glede na UN poučuje v 3. VIO in v srednji šoli. Nabor nalog bi bilo smiselno povečati, tudi tako, da bi gradivo vključevalo več nalog in naloge višje zahtevnostne ravni. Dobro bi jih bilo nadgraditi tudi v tehnološkem in vizualnem smislu. Priprava naprednega grafičnega vmesnika, ki bi učencem omogočala reševanje nalog v digitalnem okolju, v okviru projekta *Franček* žal ni bila mogoča. Morebitna prihodnja tovrstna nadgradnja bi pomembno obogatila slovensko pedagoško jezikovno infrastrukturo.

LITERATURA

- Ahačič 2017a** = Kozma Ahačič, *Kratkoslovnica: slovenska slovnica za osnovno šolo*, Ljubljana: Rokus Klett, 2017.
- Ahačič 2017b** = Kozma Ahačič, *Slovnica na kvadrat: slovenska slovnica za srednjo šolo*, Ljubljana: Rokus Klett, 2017.
- Ahačič – Ledinek – Perdih 2015** = Kozma Ahačič – Nina Ledinek – Andrej Perdih, Portal Fran – nastanek in trenutno stanje, v: *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis (1. del)*, ur. Mojca Smolej, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015 (Obdobja 34), 57–66.
- Ahačič idr. 2021** = Kozma Ahačič – Janoš Ježovnik – Nina Ledinek – Andrej Perdih – Špela Petric Žižic – Duša Race, Priprava jezikovnih podatkov za pedagoški portal o slovenščini *Franček*, *Philological Studies* 19.1 (2021), 203–224.
- Béjoint 2010** = Henri Béjoint, *The lexicography of English: from origins to present*, Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Bešter Turk 2011** = Marja Bešter Turk, Sporazumevalna zmožnost – eden izmed temeljnih ciljev pouka slovenščine, *Jezik in slovstvo* 56.3–4 (2011), 111–130.
- Čebulj 2013** = Monika Čebulj, *Raba slovarja v 1. in 2. triletni osnovne šole*, diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, 2013, [http://pefprints.pef.uni-lj.si/1854/1/Čebulj-za_od_dajo_\(1\).pdf](http://pefprints.pef.uni-lj.si/1854/1/Čebulj-za_od_dajo_(1).pdf).
- Godec Soršak 2015** = Lara Godec Soršak, Slovenski otroški šolski slovar, v: *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis (1. del)*, ur. Mojca Smolej, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015 (Obdobja 34), 243–250.
- Godec Soršak 2019** = Lara Godec Soršak, *Zasnovna šolskega slovarja za otroke v 1. in 2. vzgojno-izobraževalnem obdobju*, doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2019, <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?id=111697>.
- Godec Soršak 2022** = Lara Godec Soršak, Teoretični pogled na šolski slovar, *Slavistična revija* 70.4 (2022), 664–679.
- Haleem idr. 2022** = Abid Haleem – Mohd Javaid – Mohd Asim Quadri – Rajiv Suman, Understanding the role of digital technologies in education: a review, *Sustainable Operations and Computers* 3 (2022), 275–285, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666412722000137>.
- Hartmann 2001** = Reinhard Rudolf Karl Hartmann, *Teaching and researching lexicography*, Harlow: Pearson Education Ltd., 2001.
- Ježovnik – Kenda-Jež – Škofic 2020** = Janoš Ježovnik – Karmen Kenda-Jež – Jožica Škofic, Reduce, Reuse, Recycle: Adaptation of Scientific Dialect Data for Use in a Language Portal for Schoolchildren, v: *Proceedings of XIX EURALEX Congress: Lexicography for Inclusion I*, ur. Zoe Gavriilidou – Maria Mitsiaki – Asimakis Fliatouras, Democritus University of Thrace, 2020, 31–37.
- Khazaie – Mesbah 2014** = Zeinab Moradi Khazaie – Zahra Mesbah, The Relationship between extrinsic vs. intrinsic motivation and strategic use of language of Iranian intermediate EFL learners, *Theory and Practice in Language Studies* 4.1 (2014), 99–109.
- Kosem idr. 2020** = Iztok Kosem – Mojca Stritar – Sara Može – Ana Zwitter Vitez – Špela Arhar Holdt – Tadeja Rozman, *Analiza jezikovnih težav učencev: korpusni pristop*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2020, <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/view/229/329/5311-1>.
- Križaj – Bešter Turk 2018** = Martina Križaj – Marja Bešter Turk, *Jezikovni pouk: čemu, kaj in kako?: priročnik za učitelje in učiteljice slovenščine v osnovni šoli*, Ljubljana: Rokus-Klett, 2018.
- Križaj Ortar 2006** = Martina Križaj Ortar, Učenčeva sporazumevalna zmožnost v slovenščini, *Vzgoja in izobraževanje* 37.1 (2006), 69–71.
- Lamb – Wedell 2015** = Martin Lamb – Martin Wedell, Cultural contrasts and commonalities in inspiring language teaching, *Language Teaching Research* 19.2 (2015), 207–224.
- Ledinek – Ahačič – Petric 2022** = Nina Ledinek – Kozma Ahačič – Špela Petric, Presenting and linking grammatical data on the *Franček* educational language portal, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 14 (2022), 155–182, <https://ojs.zrc-sazu.si/sjls/article/view/11432>, DOI: 10.3986/sjls.14.1.06.

- Perdih 2021** = Andrej Perdih, Indikatorji pri homografih na portalu *Franček, Jezikoslovni zapiski* 27.2 (2021), 7–21.
- Perdih idr. 2021** = Andrej Perdih – Kozma Ahačič – Janoš Ježovnik – Duša Race, Building an Educational Language Portal Using Existing Dictionary Data, *Jazykovedný časopis* 72.2 (2021), 568–578.
- Petric Žižić 2020** = Špela Petric Žižić, Tipologija razlag v Šolskem slovarju slovenskega jezika, *Slavistična revija* 68.3 (2020), 391–409.
- Pintar 2023** = Rebeka Pintar, *Spletišče Videoslovenščina pri jezikovnem pouku v 4. razredu osnovne šole*, magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, 2023, <https://repozitorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=166746&lang=slv>.
- Program osnovna šola 2018** = *Program osnovna šola. Slovenščina. Učni načrt*, Ljubljana: Ministrstvo RS za šolstvo in šport – Zavod RS za šport, 2018, https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_slovenscina.pdf.
- Randall b. l.** = Hansen S. Randall, Easy ways to improve and expand your vocabulary: seven tips for learning new words, *EnhanceMyVocabulary.com*, brez letnice, <http://www.enhancemyvocabulary.com/improve-expand-vocabulary.html>.
- Rot Vrhovec 2020** = Alenka Rot Vrhovec, *Poučevanje učencev, katerih prvi jezik ni slovenski*, Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani, 2020.
- Rozman 2010** = Tadeja Rozman, *Vloga enojezičnega slovarja slovenščine pri razvoju jezikovne zmožnosti*, doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2010.
- Rozman 2012** = Tadeja Rozman, Jezikovni pouk slovenščine: model (za) nove generacije, v: *Slavistika v regijah – Koper*, ur. Boža Krakar Vogel, Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije – Znanstvena založba Filozofske Fakultete, 2012 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 23), 219–225.
- Rozman idr. 2010** = Tadeja Rozman – Mojca Stritar – Irena Krapš Vodopivec – Iztok Kosem – Simon Krek, *Nova didaktika poučevanja slovenskega jezika: sporazumevanje v slovenskem jeziku*, Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport – Amebis, 2010.
- Rozman idr. 2015** = Tadeja Rozman – Iztok Kosem – Nataša Pirih Svetina – Ina Ferbežar, Slovarji in učenje slovenščine, v: *Slovar sodobne slovenščine: problemi in rešitve*, ur. Vojko Gorjanc – Polona Gantar – Iztok Kosem – Simon Krek, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015, 150–167.
- Rugelj 2015** = Jože Rugelj, *Izobraževalne računalniške igre*, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, 2015, file:///C:/Users/RotAl/Downloads/RugeljIzobraevalneračunalniškeigre_VIZ2015%20(1).pdf.
- Stabej idr. 2008** = Marko Stabej – Tadeja Rozman – Nataša Pirih Svetina – Nina Modričan – Boštjan Bajec, *Jezikovni viri pri jezikovnem pouku v osnovni in srednji šoli: končno poročilo z rezultati dela*, Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2008, <https://www.trojina.si/wp-content/uploads/2019/08/StabejRozman.pdf>.
- Svensén 2009** = Bo Svensén, *A handbook of lexicography: the theory and practice of dictionary-making*, New York: Cambridge University Press, 2009.
- Štrbenk 2018** = Janja Štrbenk, *Pouk slovenščine v računalniški učilnici*, magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, 2018, http://pefprints.pef.uni-lj.si/5150/1/Janja_%C5%A0trbenk%2C_Magistrska_naloga.pdf.
- ŠSSJ** = ŠSSJ: Šolski slovar slovenskega jezika. Portal Franček, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2021–, <https://www.xn--franek-l2a.si/>.
- Tarp 2012** = Sven Tarp, New experiences in pedagogical lexicography: two Cuban school dictionaries, *Hermes – Journal of Language and Communication in Business* 48 (2012), 95–107.
- Vogel 2015** = Jerica Vogel, Razlike v pojmovanje tradicionalne in kritične jezikovne zavesti ter njuna vloga pri razvijanju kritične sporazumevalne zmožnosti, *Šolsko polje* 26.1–2 (2015), 103–120.
- Vrbinc – Vrbinc 2006** = Marjeta Vrbinc – Alenka Vrbinc, A research-based study of foreign students' use of grammatical codes in five leading British learners' dictionaries, *Linguistica* 46.2 (2006), 227–242.
- Weiss 1994** = Peter Weiss, Katere slovarje smemo pričakovati po izidu Slovarja slovenskega knjižnega jezika, *Jezik in slovstvo* 39.7–8 (1994), 346–350.

Weiss 2001 = Peter Weiss, Slovenski šolski slovar, v: *Sodobna slovenska narečna poezija. Ciril Kosmač in razvoj poveljne slovenske proze*, ur. Zoltan Jan, Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2001 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 11), 179–188.

SUMMARY

Teaching Material on the *Franček Language Portal*

The *Franček language portal* also includes teaching material with two types of language exercises: exercises on the *Črkozmed* website, which users (i.e., teachers) can create themselves, and where examples are automatically generated from various dictionary databases of the ZRC SAZU Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language, and pre-composed exercises in the form of worksheets in the section *Vaje*. All the exercises are based on the Curriculum for Slovenian language (2018) and are aimed at students from first to sixth grade. They are intended to develop students' linguistic skills in particular, as well as their metalinguistic and stylistic skills, and to encourage their use of (school) dictionaries or language manuals in general.

In terms of technology, the design of the teaching material addresses two challenges: (1) whether the process of designing the material can be automated, and (2) how to integrate the teaching material into the structure of the *Franček* comprehensive grammar and linguistic language portal in a way that ensures maximum connectivity between different materials dealing with the same or related grammatical phenomena, so that users can navigate efficiently between the various content on the portal.

The teaching material on the *Franček* portal is useful, but it could be improved or expanded, especially in terms of a wider range of varied and more challenging tasks for different grades, and in terms of technology, design, and visual layout.

MOJCA KOMPARA LUKANČIČ

NAPAKE ŠTUDENTOV PRI PISANJU POSLOVNIH PISEM V ANGLEŠKEM JEZIKU

COBISS: 1.04

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.2.10](https://doi.org/10.3986/JZ.29.2.10)

Prispevek se osredinja na položaj poslovnega angleškega jezika v slovenskem univerzitetnem prostoru in na problematiko pravilne sestave poslovnega pisma. Predstavlja pogoste napake, ki jih študenti delajo pri pisanju poslovnih pisem, in sicer ob analizi spremnih pisem, ki so jih pisali dodiplomski študenti Univerze na Primorskem med letoma 2015 in 2018. Obdelani so temeljni sklopi in predstavljeni rezultati, opozorjeno pa je tudi na težave, s katerimi se srečujejo slušatelji.

Ključne besede: poslovni angleški jezik, napake, poslovno pismo, slovenski jezik, angleški jezik

Students' Errors in Writing English Business Letters

This article focuses on the status of business English in the Slovenian university environment and the correct composition of business letters. Based on an analysis of cover letters written by undergraduate students at the University of Primorska between 2015 and 2018, it presents the common mistakes students make in writing business letters. It examines the basic categories and presents the results. In addition, attention is drawn to the problems that students usually encounter in writing these letters.

Keywords: business English, errors, business letter, Slovenian, English

1 ZAKAJ JE POMEMBNO ZNANJE TUJIH JEZIKOV

Zamisel o večjezični družbi spada med cilje Evropske unije, ki podpira znanje in poznavanje jezikov drugih držav članic ter na več načinov spodbuja učenje tujih jezikov; ukrepi na tem področju segajo od izmenjav v okviru programa Erasmus vse do jezikovne politike. Učenje tujih jezikov lahko tesno povezujemo tudi s socialnimi okoliščinami, ki opredeljujejo potrebo po jezikovnem znanju in načrtovanju jezikovne politike ter vplivajo na motivacijo za učenje jezikov. Za vzpostavitev učinkovite socialne, institucionalne in individualne komunikacije moramo biti zmožni uporabljati več jezikov (Kompapa Lukančič 2014). Biti večjezičen ne pomeni zgolj dobro razumeti več jezikov, ampak uporabljati več jezikov na isti funkcionalni način in ob tem upoštevati, da se funkcionalni vidik jezika v življenju

Mojca Kompapa Lukančič ■ Univerza v Mariboru, Fakulteta za turizem in Fakulteta za varnostne vede ■ mojca.kompapa@um.si ■ <https://orcid.org/0000-0003-2368-4161>

posameznika razlikuje in spreminja. O prednostih večjezičnosti ne bomo izgubljali besed, omeniti velja le temeljno, in sicer da razvija temelje za demokratično sobivanje (Godunc 2008). Večjezičnost je v sodobni družbi nujna in zaželena, tudi v poslovnem svetu. To je pokazala raziskava študentov ekonomije, ki so mnenja, da bo poslovanje uspešnejše, če bodo razumeli jezik trga, zato znanje enega ali več tujih jezikov predstavlja dodano vrednost in prednost v družbi (Godunc 2008). Da bi podpirali večjezičnost, bi morale šole nuditi obsežen jezikovni nabor, in sicer z metodo, ki obsega znanje prvega jezika in dveh dodatnih jezikov, saj je prizadevanje Evropske unije, da vsak državljan Evropske unije poleg prvega obvlada še dva tuja jezika. V okviru tega ima prav Slovenija močan večjezični potencial za razvoj tega cilja, saj prvo prednost predstavljata že dvojezični območji, kjer se na jugozahodu prepletata slovenski in italijanski jezik ter na severovzhodu madžarski in slovenski, ne smemo pa pozabiti na severno in južno mejo, kjer ni uradnega statusa dvojezičnosti, je pa ta prisotna na funkcionalni ravni. Slovenija je aktivna tudi v poučevanju tujih jezikov, saj se v zadnjih desetih letih v slovenskih osnovnih šolah stremi k uvajanju prvega tujega jezika že v prvi triadi, kar je določeno s Pravilnikom o postopnem uvajanju prvega tujega jezika v 1. razred osnovne šole (Pravilnik 2023), ki določa postopno uvajanje prvega tujega jezika kot obveznega predmeta v 1. razred osnovne šole. Smajla in Podovšovnik Axelsson (2016) predstavljata strokovna stališča vodstva osnovnih šol pri uvajanju prvega tujega jezika v osnovni šoli, in sicer po pristopu vsebinsko in jezikovno integriranega učenja (angleško *Content and Language Integrated Learning* oz. *CLIL*) (Smajla 2014). Vključevanje zgodnjega poučevanja tujega jezika kaže, da se Slovenija nedvomno zaveda pomena intenzivnega učenja tujih jezikov, pa tudi učenja različnih razširjenih in manjšinskih jezikov ter jezikov sosednjih držav kot tudi jezikov, ki se v slovenskem okviru ne poučujejo prav pogosto, npr. hrvaščine – in prav tak pristop predstavlja podlago za jezikovno raznolikost (Godunc 2008). Položaj večjezičnosti je morda nekoliko bolj optimističen v slovenski Istri, saj se tu prepletata dve jezikovni realnosti, kljub dejstvu, da znanje italijanskega jezika strmo pada (Kompara Lukančič 2014; 2015a; 2016) in angleščina izpodriva znanje italijanskega jezika (Kompara Lukančič 2016). Prav vprašanje razvoja in ohranjanja dvojezičnosti (Kompara Lukančič 2016) nas spodbuja k intenzivnejšemu proučevanju strategij učenja tujih jezikov, pri katerem je ključna motivacija (Dörnyei – Henry – Muir 2015; Cook 2016), ki je predpogoj, da z učenjem tujega jezika sploh začnemo in pri njem vztrajamo. Nečák-Lük (2008) pravi, da otroci tujega jezika ne absorbirajo samodejno, tudi v primeru, ko so mu izpostavljeni več let, kot npr. angleščini, saj po njenih navedbah obstajajo primeri, ko otroci ne razvijejo pričakovane sposobnosti razumevanja ali uporabe jezika. Prav zato moramo pri usvajanju jezika imeti v mislih optimizacijo in ustreznost jezikovnega vnosa (Nečák-Lük 2008).

2 ORIS JEZIKA STROKE V POSLOVNI KOMUNIKACIJI

Poslovno komuniciranje se najprej začne na ravni prvega jezika in prav tega moramo dobro poznati, da lahko pravilno napišemo besedilo najprej v prvem jeziku in nato tudi v tujem jeziku. Na to opozarjata tudi Kvasina in Radičević (2018), ki se osredinjata na problematiko dvigovanja zavesti o pomembnosti poznavanja hrvaškega jezika v vlogi prvega jezika, tudi pri poslovni komunikaciji. Jezik igra zelo pomembno vlogo v poslovni komunikaciji, lahko rečemo, da predstavlja srce mednarodne poslovne komunikacije (Brannen – Piekkari – Tietze 2017), saj mednarodno delovanje pomeni medkulturno in medjezikovno interakcijo (Darics – Koller 2017). Jezik v vlogi sporazumevalnega sredstva celovito odraža stvarnost in pojme stroke, zato je avtonomnost strokovnih področij tako velika, da se odraža na več jezikovnih ravneh, najmočnejše prav v terminologiji, ki sledi rabi v stroki (Bokal 2015), in pri pripravi učnih gradiv za potrebe izobraževalnega procesa (Chen 2007). V zadnjih letih beležimo porast pomena angleškega jezika v poslovni komunikaciji in globalni ekonomiji, saj je postal delovni jezik (Tammelin 2004). Številni avtorji soglašajo, da je angleški jezik v poslovni komunikaciji dosegel položaj »*lingue france*« (Tammelin 2004; Nickerson 2005; Mauranen – Ranta 2009) in da predstavlja strokovno področje ekonomije ter poslovnih ved prav zaradi raznolikosti in specializiranosti posameznih vej trd oreh za študente, ki se učijo tujega jezika (Plos 2010). Plos (2010), ki se sicer osredinja na položaj nemškega jezika, pove, da terminologija nastaja zelo hitro. Dodaja še, da je poenotenje izrazoslovja nujno potrebno, pridobivanje strokovnega znanja pa je povezano s poznavanjem tujega jezika. Pove še, da cilj pouka tujega strokovnega jezika ni zgolj posredovanje terminologije, ampak tudi posredovanje jezikovnih spretnosti, ki študentom omogočijo, da lahko uporabljajo tujejezično strokovno literaturo ter obvladujejo pisno in ustno komunikacijo v poklicnem in strokovnem okolju.

3 METODOLOGIJA

V prispevku se osredotočamo na vsebino in obliko poslovnih pisem, in sicer spremenega pisma, ki ga prijavitelji pošljejo skupaj z življenjepisom ob prijavi na prosto delovno mesto. V raziskavi, ki je trajala nekaj zaporednih akademskih let, in sicer od leta 2015 do 2018, so sodelovali študenti Univerze na Primorskem, Fakultete za matematiko, naravoslovje in informacijske tehnologije, ki so obiskovali vsebine iz angleškega jezika v prvem in drugem letniku dodiplomskega študija. Ker gre za univerzitetne programe, imajo študenti pred obiskovanjem predmeta predhodno pridobljeno srednješolsko znanje in opravljeno splošno maturo iz angleškega jezika. Specifike predmeta so opisane v učnem načrtu. Skupaj je v raziskavi sodelovalo 95 študentov. Med letoma 2015 in 2018 so študenti Univerze

na Primorskem v okviru pedagoških obveznosti poslušali vsebine iz poslovne korespondence v angleškem jeziku, in sicer vsak letnik po en semester. 95 študentov je v raziskavi sodelovalo tako, da so v okviru predavanj in vaj pripravili primer spremnega pisma v angleškem jeziku. Študenti so pisma napisali na roko ali jih natisnili. Analiziranih je bilo 95 primerov spremnih pisem v angleškem jeziku, ki so nastala med letoma 2015 in 2018. Pri analizi smo se osredinili na naslednje točke:

- (a) obliko in videz pisma, preverili smo, ali izpolnjuje značilnosti spremnega pisma,
- (b) splošno vsebino pisma in rabo jezika, pri čemer smo se osredotočili na vsebinske elemente, ki jih mora tako pismo vključevati, ter pravilnost jezika,
- (c) pogoste napake, ki so se pojavljale pri pisanju, pri čemer smo iskali razloge za njihov nastanek, in sicer ob predpostavki, da izhajajo iz neustreznega poznavanja tujega jezika na različnih ravneh.

V okviru raziskave je bila uporabljena deskriptivna statistika, s katero želimo prikazati nabor najpogostejših napak študentov.

4 PREGLED ZNAČILNOSTI POSLOVNE ANGLEŠČINE

Velika večina mednarodne poslovne komunikacije teče prav v angleščini in pretežno med nerojenimi govorniki angleškega jezika (Gajšt 2014). To pomeni, da posameznika, ki komunicirata, prihajata iz različnih kulturnih okolij. Poslovno angleščino lahko opredelimo na različne načine, in sicer tudi z vidika angleščine kot jezika stroke. Dudley-Evans in St John (1998, v Tammelin 2004) vidita poučevanje poslovne angleščine kot vejo poučevanja angleščine, ki sega od splošnih vse do strokovnih vsebin. Ellis in Johnson (1994, v Tammelin 2004) zato pravita, da je poučevanje poslovne angleščine zvrst jezika stroke, ki se razlikuje od drugih zvrsti, in sicer tako, da gre pogosto za mešanico strokovnih in splošnih vsebin. Dodajata, da je bilo na začetku, v 60. in 70. letih 20. stoletja, poučevanje poslovne angleščine usmerjeno k poučevanju besedišča, npr. bančništva, v 70. letih pa se je fokus preselil na veščine komunikacije, pisnega sporočanja ter slušnega in bralnega razumevanja poslovnih vsebin. V naslednji fazi, ki se je nadaljevala v 80. leta, se je poučevanje poslovne angleščine osredinilo na funkcionalni vidik, npr. z dajanjem nasvetov in predvsem z dejansko rabo pridobljenega znanja. Prav zato je pri univerzitetnih študentih njihovo znanje poslovne angleščine tipično usmerjeno bolj teoretično kot praktično, čeprav imajo nekateri študenti že bogate in raznolike delovne izkušnje (Ellis – Johnson 1994, v Tammelin 2004). Prav vloga poslovne angleščine v današnjem delovnem okolju ter kompleksnost in dinamičnost današnjega delovnega okolja po besedah Tammelin (2004) silijo univerze v to, da po-

stajajo vse bolj interdisciplinarne in posledično vse več do sedaj konvencionalnih predmetov, povezanih s poslovno angleščino, ni več v skladu s kompleksnimi komunikacijskimi vprašanji akademske večdisciplinarnosti. Smiselno je razmišljati tudi o simulaciji poslovnih sestankov (Dostal 2016), in sicer zato, da se lahko osredotočimo na to, kako se študenti izražajo pri tvorbi besedil v angleščini. Zavedati pa se moramo, da se področje poslovnega pisanja spreminja in nekoč stroga formalna pravila postajajo bolj ohlapna in zrahljana.

5 REZULTATI RAZISKAVE

V nadaljevanju predstavljamo posamezne analizirane točke in tipične primere. Študenti so v okviru predavanj vsebin iz angleškega jezika pridobili znanje iz poslovne korespondence s tipičnimi primeri pisem, pri vajah in predavanjih je bilo uporabljeno interno gradivo (Kompara Lukančič 2015b), ki se že več let uporablja za delo s poslovnimi besedili. V okviru predavanj in vaj se slušatelji seznani s temelji poslovne komunikacije, in sicer z obliko in vsebino poslovnega pisma ter razlikami med poslovnimi pismi v slovenščini in angleščini. V okviru rezultatov prikazujemo spretnost študentov pri pisanju poslovnega pisma, pri čemer se osredinjamo na oblikovne elemente in vpliv slovenščine na pisanje poslovnega pisma v angleščini ter predstavljamo najbolj pogoste napake.

5.1 Oblika in videz pisma

V okviru oblike in videza pisma se študenti seznanijo predvsem s temeljnimi razlikami, ki jih morajo upoštevati pri pisanju pisma v slovenskem ali angleškem jeziku. Poslovno pismo v angleškem jeziku je za razliko od slovenske postavitve lahko poravnano v bloku ali pa stoji naslov pošiljatelja v zgornjem desnem kotu glave. Za britanski svet je značilno, da pred naslovom ne zapišemo imena pošiljatelja. Sledi naslov prejemnika, ki stoji pod naslovom pošiljatelja, in sicer v bloku na levi strani. Skladno s tipologijo angleškega poslovnega pisma sestoji iz vljudnostne fraze (npr. *Mr, Mrs, Ms*), izpisanega imena ali inicialke imena ter priimka. Celotna struktura je videti takole: *Mr. Peter White* ali *Mr P. White*, pri čemer je v angleščini možen zapis s piko ali brez nje, npr. *Mr* ali *Mr.* Če ne poznamo naslovnika, ga lahko naslovimo tudi z njegovo funkcijo, npr. *Dean of the Faculty of Tourism*. Lahko pa naslovimo tudi cel oddelek, npr. *Department of Economics of the University of Maribor*, ter celo celotno inštitucijo, npr. *Ministry of the Interior*. Imenovanju naslovnika se lahko izognemo tudi, npr. *For the attention of the Department of Economics of the University of Maribor* ali s frazo *To whom it may concern* pri referenčnih in priporočilnih pismih splošnega namena (Kompara Lukančič 2015b). Kljub preprostim pravilom se pri pisanju utegnejo pojaviti napake, in sicer pri pravilni postavitvi naslova pošiljatelja in prejemnika (to se je pojavilo

pri petih pismih), pri ostalih 90 pismih so bili naslovi postavljeni ustrezno, a so pomanjkljivosti:

Preglednica 1: Manjkajoči elementi v glavi pisma

Dodajanje ločil, npr. FAMNIT, Glagoljška 8, 6000 Koper	Manjkajoči podatki o državi	Manjkajoči podatki o prejemniku, npr. manjka lastno ime	Manjkajoči podatki o telefonski številki, npr. brez 00386	Manjkajoči podatki o elektronskem naslovu
19	33	25	17	20

Kot je razvidno iz preglednice 1, so imeli študenti težave s postavljanjem ločil pri naslovu prejemnika in pošiljatelja, in sicer so uporabili vejico za vsakim elementom v naslovu – takih primerov je bilo 19. Pretežno so pisali naslove v levo poravnanim bloku, in sicer v 87 primerih. Pri naslovu pošiljatelja je v 33 primerih manjkal podatek o državi, v 25 primerih pa lastno ime prejemnika, kar razumemo, saj so morali študenti pisati inštituciji, zato večinoma imena niso navajali; tisti, ki so ga, so navedli izmišljeno ime, ki stoji pred imenom inštitucije. Pri navajanju izmišljenega lastnega imena 20 študentov od 25 ni navedlo vljudnostnega naziva, npr. *Mr.*, *Mrs.*, ampak zgolj ime in priimek. Težave opazamo tudi pri zapisu datuma, ki se v angleščini običajno zapiše različno, in sicer glede na to, ali uporabljamo ameriško ali britansko angleščino; tako zapis 10/5/2019 pomeni 5. oktober v ameriški angleščini ali 10. maj v britanski. Pomemben je tudi položaj datuma, ki mora biti desno poravnani in pod naslovom pošiljatelja (slednje so upoštevali vsi študenti). Študenti so imeli težave predvsem s pravilnim zapisom datuma, in sicer so ga zapisali po slovenskih pravilih; kar 38 % jih je datum zapisalo v obliki *10. 5. 2019*, sledile so angleške različice zapisa, in sicer 18 % npr. *10th of May 2019*, 13 % npr. *10 May 2019* in 31 % *10/5/2019*. Prav zadnja različica utegne biti problematična, saj jo lahko Britanci in Američani razumejo različno, kot smo že omenili. Po večini so študenti upoštevali zapis mesecev v letu z veliko začetnico, tega se ni držal zgolj zanemarljiv delež študentov, in sicer 8 %. Iz preglednice 1 opazimo tudi pomanjkljive navedbe v naslovih, in sicer pri telefonski številki (17) ter elektronskem naslovu (20).

5.2 Telo poslovnega pisma

Telo poslovnega pisma sestoji iz razdelkov, ki zajemajo vsebine od zadeve do pozdrava. Praviloma se začne z zadevo, angl. *subject*, ki z nekaj besedami povzame vsebino besedila pisma, npr. *spremno pismo* (angl. *Cover letter*). Sledi pozdrav, ki je v slovenščini npr. *Spoštovani*, *Pozdravljeni* ipd. Za razliko od slovenščine pa je izbira pozdrava v angleščini pogojena z dejstvom, ali poz-

namo naslovnika, in je vezana na ustrezno rabo končnega pozdrava (Kompara Lukančič 2015b). Praviloma se uporabljajo strukture:

- *Dear Sir*, ko naslovimo moškega in ne poznamo njegovega imena,
- *Dear Sirs*, ko naslovimo podjetje,
- *Dear Madam*, ko naslovimo neporočeno ali poročeno žensko in njenega imena ne poznamo,
- *Dear Sir or Madam*, ko naslovimo osebo, katere spola in imena ne poznamo,
- *Dear Ms White*, ko naslovimo neporočeno ali poročeno žensko, katere priimek poznamo,
- *Dear Mrs Brown*, ko naslovimo poročeno žensko, katere priimek poznamo.

Angleščina dopušča tudi izpust ločil, in sicer pike pri vljudnostni frazi ter vejice za priimkom, npr. *Dear Mr White*, nikakor pa ne dopušča uporabe inicialk imena, npr. *Dear Mr P. White*. Študenti so v poslovnih pismih pretežno uporabili strukturo *Dear Sir or Madam*, in sicer v 85 % primerov, preostali so pismo naslovili na podjetje, ki so mu pisali, vsi pa so dodali vejico na koncu pozdrava. Ker želimo spomniti, da uvodni pozdrav v angleškem prostoru sugerira rabo zaključnega pozdrava, povejmo, kakšne strukture so v angleščini sprejemljive (Kompara Lukančič 2015b).

Preglednica 2: Primeri uvodnih in zaključnih pozdravov

Uvodni pozdrav	Zaključni pozdrav
Dear Sir,	Yours faithfully,
Dear Sirs,	
Dear Madam,	
Dear Sir or Madam,	
To whom it may concern,	
Dear Mr Brown,	Regards,
Dear Mrs Brown,	Best wishes,
Dear Ms Brown,	Best regards,
	Yours sincerely,

Iz preglednice 2 so razvidne strukture, ki so kompleksnejše in manj fleksibilne od slovenskih uvodnih in zaključnih pozdravov. V angleškem svetu praviloma velja, da takrat, ko ne poznamo naslovnika, uporabljamo strukture, ki so vidne iz preglednice 2 (glej drugo vrstico), in sicer *Dear Sir*, *Dear Sirs* itd. ter zaključni pozdrav *Yours faithfully*. Študenti so po večini pravilno uporabili pozdravno frazo v paru z zaključnim pozdravom, nepravilnih parov je bilo zgolj 6 %. V nadaljevanju sledi vsebina pisma, katerega struktura je vidna v spodnjem razdelku.

5.3 Splošna vsebina pisma in raba jezika

V nadaljevanju se osredotočamo na splošno vsebino pisma in rabo jezika, pri čemer vsebino ocenjujemo po smernicah, ki jih študenti dobijo za pisanje tovrstnih pism v okviru vaj in predavanj. Njihova naloga je, da po točkah navedejo, kdo so in zakaj pišejo oz. za kakšno delovno mesto se prijavljajo, ter zapišejo odstavek, v katerem navedejo doseženo stopnjo izobrazbe in naštejejo delovne izkušnje. V nadaljevanju sledi odstavek, ki zajema dodatna znanja in kompetence ter njihove prednosti za razpisano delovno mesto. Točke prikazujemo v nadaljevanju in opozarjamo na nabor najpogostejših vsebinskih primanjkljajev.

5.3.1 Kratek osebni opis in podatek, zakaj pišejo oz. za kakšno delovno mesto se prijavljajo

V okviru osebnega opisa študenti napišejo kratek in zgoščen osebni opis, ki zajema njihove osnovne podatke, in sicer ime, priimek, opis svojega trenutnega statusa, npr. da so diplomanti določenega študijskega programa, ter datum rojstva. Z vsebinskega stališča je 95 % študentov navedlo vse predvidene podatke, večjih anomalij pri tem nismo zasledili. 5 % študentov je povedalo samo, da so študenti, in niso navedli študijskega programa, ampak zgolj univerzo, na kateri se izobražujejo. Vsi so navedli datum rojstva, ime in priimek ter stavek, v katerem navajajo, na katero delovno mesto se prijavljajo.

5.3.2 Dosežena stopnja izobrazbe in delovne izkušnje

V okviru dosežene stopnje izobrazbe so bili študenti napoteni, da kronološko navedejo stopnje izobrazbe, in sicer od trenutno pridobljene do preteklih. Enako velja za delovne izkušnje. Študenti so po večini zapisali, da so v zaključnem letniku študija, oz. so predvideli, kdaj bodo zaključili študij, ter navedli sedanje in pretekle delovne izkušnje. 80 % jih je upoštevalo kronološki pristop navedb, 5 % jih ni omenilo delovnih izkušenj, ker jih niso imeli. Pri pisanju so si lahko manjkajoče podatke izmislili.

5.3.3 Dodatna znanja in kompetence

V okviru dodatnih znanj in kompetenc so študenti navedli podatke o znanju, pridobljenem zunaj izobraževalnega sistema; to zajema računalniške kompetence, znanje jezikov, izobraževanja v tujini, obisk konferenc in poletnih šol. Vsi študenti so navedli vsaj po eno dodatno znanje, v 85 % je bilo to jezikovno ali računalniško znanje.

5.3.4 Prednosti za razpisano delovno mesto

V okviru prednosti za razpisano delovno mesto so bili študenti napoteni, da preverijo prednostne naloge podjetja oz. institucije, ki razpisuje delovno mesto, ter raz-

mislijo in opišejo, kakšen doprinos bi sami predstavljali za podjetje ali institucijo, oz. da navedejo svoje prednosti za razpisano delovno mesto. Prav ta točka pisma je ključna in lahko delodajalca prepriča o izboru kandidata. Študenti so po večini (78 %) navedli kompetence, ki jih imajo, zgolj 10 % jih je napisalo prednosti, ki so bile primerne za razpisano mesto, npr. lojalnost, hitro učenje, dodatna znanja ipd. 12 % študentov ni navedlo ničesar.

5.4 Zaključek poslovnega pisma

Študenti bi morali pismo zaključiti po naslednjem vrstnem redu: v levo poravnanim bloku bi morali navesti pozdravno frazo, ki je skladna s frazo na začetku pisma, npr. *Yours faithfully*, če prejemnika ne poznamo; sledi lastnoročni podpis, pod podpisom pa izpisano ime, ki je lahko opremljeno z naslovom (*Ms* ali *Mr*), da se lahko razlikuje spol – slednje je zaželeno pri nepogostih imenih in predvsem, ko pišemo v tujino in iz imena ne moremo uganiti spola. Pod izpisanim imenom sledi trenutno delovno mesto oz. status, ki ga ima pošiljatelj (Kompara Lukančič 2015b). Študenti so v 95 % pravilno navedli podpis in izpisano ime ter položaj, samo 15 % jih je navedlo še podatek, ki omogoča razlikovanje spola.

5.5 Pogoste napake

V nadaljevanju preverjamo pravilnost stavčnih struktur, ki so jih študenti uporabili pri pisanju, in navajamo nekaj pogostih odstopanj.

5.5.1 Kratek osebni opis in podatek, zakaj pišejo oz. za kakšno delovno mesto se prijavljajo

V okviru vsebinskih navedb večjih anomalij ni zaznati, smo pa opazili večja neskladja pri pravilni uporabi slovničnih struktur. Nekaj pogostih napak predstavljamo v nadaljevanju.

Preglednica 3: Nekaj pogostih splošnih napak

I'm XXXX YYYY, student of the 3rd year of the University of Primorska, born on the 14. 6. 1997.	I am XXXX YYYY, a student at the university of Primorska, born on the 16 April 1998.	My name is XXXX YYYYY and I'm a student currently going to the 3rd year of the undergraduate study program at FAMNIT, University of Primorska, born on 1 March 1999.
---	--	--

Iz preglednice 3 je razvidnih nekaj pogostih napak študentov, in sicer uporaba okrajšanih oblik, npr. *I'm*, ki v poslovni korespondenci niso zaželeni, glagolske oblike morajo biti izpisane v celoti, torej *I am*. Imena študentov so bila odstranjena zaradi varstva podatkov. Pri prvi povedi *I'm XXXX YYYYY, student of the 3rd year of the University of Primorska, born on the 14. 6. 1997.* je treba izpisati celotno

obliko glagola, in sicer *I am*, pred besedo *student* bi morali dodati nedoločni člen, poved bi lahko prestrukturirali v *a 3rd year student*, prav tako je datum napisan po slovenskih pravilih in bi se moral zapisati *14 June 1997* ali *the 14th of June 1997*. Pri drugi povedi, *I am XXXX YYYY, a student at the university of Primorska, born on the 16 April 1998*, manjka podatek o študijskem programu ali letniku študija ter zapis *University* z veliko začetnico. Pri tretji povedi, *My name is XXXX YYYYY and I'm a student currently going to the 3rd year of the undergraduate study program at FAMNIT, University of Primorska, born on 1 March 1999*, bode v oči struktura *currently going to*, ki predstavlja kalk iz slovenščine po strukturi *ki trenutno obiskuje*, pravilno bi bilo *currently enrolled in/attending*, v britanski angleščini bi morali *program* zapisati *programme*, sicer mislimo na računalniški program, pred datumom je treba dodati določni člen.

Preglednica 4: Nekaj pogostih napak pri navedbi delovnega mesta

I would like to apply for the job of teaching assistant.	I'm aplying to the position of statistician.	I apply for the post of mathematician.
--	--	--

Iz preglednice 4 so razvidne povedi, ki omenjajo delovno mesto, na katero se študenti prijavljajo. Poleg neizpisane oblike *I am* (pri drugi povedi) opazimo napako v zapisu, in sicer *aplying* (pri drugi povedi). V prvi in tretji povedi bi bilo smiselno besedi *job* in *post* zamenjati s *position*. Pri prvi povedi je nepotrebna raba modalnega glagola *would*, saj se kandidat že prijavlja za službo.

5.5.2 Dosežena stopnja izobrazbe in delovne izkušnje

Preglednica 5: Nekaj pogostih napak pri predstavitvi dosežene stopnje izobrazbe

I am currently a student in the 3rd year program at FAMNIT.	At present I am enrolled at the study program Financial Mathematics at FAMNIT.	Now I am attending the study programe of mathematics at FAMNIT.
---	--	---

Iz preglednice 5 je razvidnih nekaj pogostih slovničnih napak, ki so se pojavljale v predstavitvi dosežene stopnje izobrazbe. Prvo in tretjo poved bi morali popraviti tako, da bi navedli študijski program. Prvo poved bi lahko popravili takole: *I am currently a 3rd year student enrolled in the study programme ...* Pri drugi povedi bi morali zamenjati predlog *at* z *in* ter besedo *program* s *programme*. Pri tretji povedi bi *now* zamenjali z *at present* ali *currently*, *study program of mathematics* pa s *study programme in mathematics*.

Preglednica 6: Nekaj pogostih napak pri navajanju delovnih izkušenj

I have 2 year of work experience that I received when I was working at Banka Koper in summer.	I obtained 1 year of work experience that I got at Luka Koper as student work.
---	--

Iz preglednice 6 so razvidne napake pri navajanju delovnih izkušenj. V prvi povedi je treba *year* postaviti v množino *years*, struktura *that I received when I was working* je kalk iz slovenščine, ki v angleščini ni ustrezen in bi ga bilo treba zamenjati z *I obtained/gained working at Banka Koper*. S podatkom *in summer* ne vemo kdaj natančno je potekalo delo, smiselna bi bila natančnejša opredelitev, npr. *in the summer of 2016 and 2017*. Pri drugi povedi, *I obtained 1 year of work experience that I got at Luka Koper as student work*, bi bilo smiselno zapisati *I obtained 1 year of students' work experience working at Luka Koper*. Pri obeh povedih bi bilo smiselno navesti leto.

5.5.3 Dodatna znanja in kompetence

Preglednica 7: Nekaj pogostih napak pri navajanju dodatnih znanj

I speak english and italian and I was at a conference in 2015.	I know well English and German and I obtained additional knowledge in computational statistics.	I have passive knowledge of German and active of English, I know the following programmes SPPS, etc.
--	---	--

Iz preglednice 7 je razvidnih nekaj tipičnih napak v zvezi z navajanjem dodatnih znanj in kompetenc. V prvi povedi, *I speak english and italian and I was at a conference in 2015*, je treba glagol *speak* zamenjati s strukturo v *I am fluent in*, vse jezike je treba zapisati z veliko začetnico, strukturo *I was at a conference in 2015* je treba zamenjati z *I attended a conference in 2015* ter navesti ime konference. Pri drugi povedi, *I know well English and German and I obtained additional knowledge in computational statistics.*, je treba *know well*, tudi kalk iz slovenščine, zamenjati s strukturo *fluent in*. Pri tretji povedi, *I have passive knowledge of German and active of English, I know the following programmes SPPS, etc.*, je treba strukturo *I know the following programmes SPPS* spremeniti v *I have a good command in the following programs*, saj *programmes* v angleščini ne označuje računalniških programov, ampak vse ostale tipe programov, npr. študijskega.

5.5.4 Prednosti za razpisano delovno mesto

Preglednica 8: Nekaj pogostih napak pri navajanju kompetence in prednosti

I am loyal and I learn fast new things.	I got additional knowledge of statistic during the summer school.	I am the right person for this job, because I am good in solving problems and I think critically.
---	---	---

Iz preglednice 8 omenimo samo tiste rešitve študentov, ki so usmerjene v navajanje kompetence in prednosti, takih je bilo zgolj za 10 %. Nekoliko nerodno se je študent izrazil pri prvem stavku, *I am loyal and I learn fast new things.*, ki ga razumemo kot dobesedni prevod iz slovenščine in ga lahko preoblikujemo v *I am a loyal worker/colleague and a fast learner.* V drugem stavku, *I got additional knowledge of statistics during the summer school*, je smiselno spremeniti besedni red, in sicer *During the summer school I obtained/gained additional knowledge in statistics.* Tretjo poved, *I am the right person for this job, because I am good in solving problems and I think critically*, je smiselno preoblikovati v *I believe that I am the most appropriate person for this post, as I am good at problem solving and I developed critical thinking.*

6 SKLEP

V prispevku predstavimo raziskavo, ki temelji na 95 avtentičnih spremnih pismih, ki so jih dodiplomski študenti Univerze na Primorskem pisali med letoma 2015 in 2018, in sicer v okviru svojih pedagoških obveznosti pri predmetu angleški jezik. Iz rezultatov, ki smo jih predstavili, je razvidno, da imajo kljub predavanjem in vajah iz poslovne korespondence še vedno težave pri pisanju. Kot je razvidno iz predstavljenih primerov, je težav pri pisanju poslovnih pism v angleškem jeziku veliko, začenši z uporabo ustrezne oblike pisma ter postavitvijo naslovov, uvodnih in zaključnih pozdravov ter datuma in zadeve pisma. Vsi omenjeni elementi se v slovenskem in angleškem jeziku razlikujejo, a se pisci kljub poznavanju razlik še vedno radi zmotijo. Kot je razvidno iz predstavljenih primerov, najdemo odstopanja predvsem pri navajanju naslovov in datumov, kjer je pri piscih zakoreninjena slovenska struktura. Podobno velja za uvodne pozdrave, ki so v angleškem prostoru strogo v paru z zaključnimi pozdravi, v slovenskem prostoru pa je izbira manj rigidna. Iz predstavljenih pism smo težave zaznali na različnih ravneh, in sicer od pravilnega zapisa, npr. jezikov, programov ipd., pa do ustreznega podajanja informacij ter rabe slovničnih struktur, ki smo jih prikazali. Iz prikazanih rezultatov lahko sklepamo, da imajo študenti težave s pisanjem poslovnih pism v angleškem jeziku. Težave utegnejo biti neustrezno poznavanje angleškega jezika ter tudi zakoreninjene slovenske strukture, ki so jih v obliki kalkov vnašali v angleško poslovno pismo.

VIRI

Kompara Lukančič 2015b = Mojca Kompara Lukančič, *Matematične vsebine v angleškem jeziku*, interno študijsko gradivo, Univerza na Primorskem, 2015.

LITERATURA

- Bokal 2015** = Ljudmila Bokal, Stroka kot terminografsko izhodišče (ob primeru klekljarske terminologije), *Jezikoslovni zapiski* 21.1 (2015), 37–50.
- Brannen – Piekkari – Tietze 2017** = Mary Yoko Brannen – Rebecca Piekkari – Susanne Tietze, The Multifaceted Role of Language in International Business: Unpacking the Forms, Functions and Features of a Critical Challenge to MNC Theory and Performance, v: *Language in International Business: Developing a Field*, ur. Mary Yoko Brannen – Terry Mughan, Cham: Springer International Publishing Macmillan, 2017, 139–162, https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-42745-4_6.
- Chen 2007** = Yong Chen, Priprava učnih gradiv za poučevanje jezika znanosti in tehnologije: priprava učbenika za izobraževalni program angleškega jezika za arhitekto in gradbene inženirje, *Scripta manent: revija Slovenskega društva učiteljev tujega strokovnega jezika* 3.2 (2007), 111–112.
- Cook 2016** = Vivian Cook, *Second Language Learning and Language Teaching*, New York: Routledge, 2016.
- Darics – Koller 2018** = Erika Darics – Veronika Koller, *Language in Business, Language at Work*, London: Palgrave, 2018.
- Dörnyei – Henry – Muir 2015** = Zoltán Dörnyei – Alastair Henry – Christine Muir, *Motivational Currents in Language Learning, Frameworks of Focused Interventions*, New York: Routledge, 2015.
- Dostal 2016** = Mateja Dostal, Developing foreign language communicative competence for English business meetings using business meeting simulations, *Scripta manent: revija Slovenskega društva učiteljev tujega strokovnega jezika* 11.1 (2016), 2–20.
- Dudley-Evans – St John 1998** = Tony Dudley-Evans – Maggie-Jo St John, *Developments in English for Specific Purposes: a Multidisciplinary Approach*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Ellis – Johnson 1994** = Mark Ellis – Christine Johnson, *Teaching Business English*, Oxford: Oxford University Press, 1994.
- Gajšt 2014** = Nataša Gajšt, Business English as a lingua franca – a cross-cultural perspective of teaching English for business purposes = Poslovna angleščina kot lingua franca – medkulturni vidik poučevanja poslovne angleščine, *ELOPE: English Language Overseas Perspectives and Enquiries* 11 (2014), 77–87.
- Godunc 2008** = Zdravka Godunc, Language education policy profile – Slovenia, *Languages in Education*, ur. Milena Ivšek, Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2008, 95–106.
- Kompara Lukančič 2014** = Mojca Kompara Lukančič, Je slovenska Istra še dvojezična?, *Jezikoslovni zapiski* 20.2 (2014), 89–106.
- Kompara Lukančič 2015a** = Mojca Kompara Lukančič, The phenomenon of the Italian television in the bilingual area of Slovenia, *Libro de resúmenes*, Madrid: Universidad Politécnica de Madrid, 2015, 25.
- Kompara Lukančič 2016** = Mojca Kompara Lukančič, Dvojezično območje slovenske Istre kot inovativno učno okolje za izboljšanje ravni znanja italijanskega jezika pri osnovnošolcih, *Vodenje v vzgoji in izobraževanju* 14.2 (2016), 21–34.
- Kvasina – Radičević 2018** = Josipa Kvasina – Jasmina Radičević, Jezična pismenost kao jedna od ključnih poduzetničkih kompetencija, *Obrazovanje za poduzetništvo – E4E* 8.2 (2018), 167–178.
- Mauranen – Ranta 2009** = Anna Mauranen – Elina Ranta, *English as a Lingua Franca: Studies and Findings*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009.
- Nečak-Lük 2008** = Albina Nečak-Lük, Learner's language – language across the curriculum, *Languages in Education*, ur. Milena Ivšek, Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2008, 135–140.
- Nickerson 2005** = Catherine Nickerson, English as a *lingua franca* in international business contexts, *English for Specific Purposes* 24.4 (2005), 367–380.
- Plos 2015** = Alenka Plos, Študenti ekonomije in poslovnih ved kot ciljni uporabniki dvojezičnih (strokovnih) slovarjev, *Vestnik za tuje jezike* 2.1–2 (2010), 69–82,
- Pravilnik o postopnem uvajanju prvega tujega jezika v 1. razred osnovne šole*, <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV11821>.

- Smajla 2014** = Tilen Smajla, Content and language integrated learning at an early age: possibilities and limitations, *Švietimas: politika, vadyba, kokybe* 17.2 (2014), 26–33.
- Smajla – Podovšovnik 2014** = Tilen Smajla – Eva Podovšovnik, Pomen stališč vodstva osnovne šole do poučevanja prvega tujega jezika v 2. razredu po pristopu vsebinsko in jezikovno integriranega učenja (CLIL), *Sodobna pedagogika* 67.1 (2016), 116–134.
- Tammelin 2004** = Maija Tammelin, *Introducing a Collaborative Networkbased Learning Environment into Foreign Language and Business Communication Teaching*, Helsinki: University of Helsinki Department of Applied Sciences of Education, 2004, <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/19988/introduc.pdf>.

SUMMARY

Students' Errors in Writing English Business Letters

This article deals with the status of business English in the Slovenian university environment, how to properly compose English business letters, and the common mistakes students make in writing them. It focuses on a type of business correspondence that has all the characteristics of a business letter: the cover letter that job applicants must enclose with their CVs. In addition, the command of English is presented based on an analysis of cover letters written by undergraduate students at the University of Primorska between 2015 and 2018. The article presents the basic categories, which include skills related to language use and the choice of vocabulary, letter format, and mistakes and deficiencies. Alongside the results, attention is drawn to the problems that students encounter in writing these types of letters due to the influence of Slovenian.

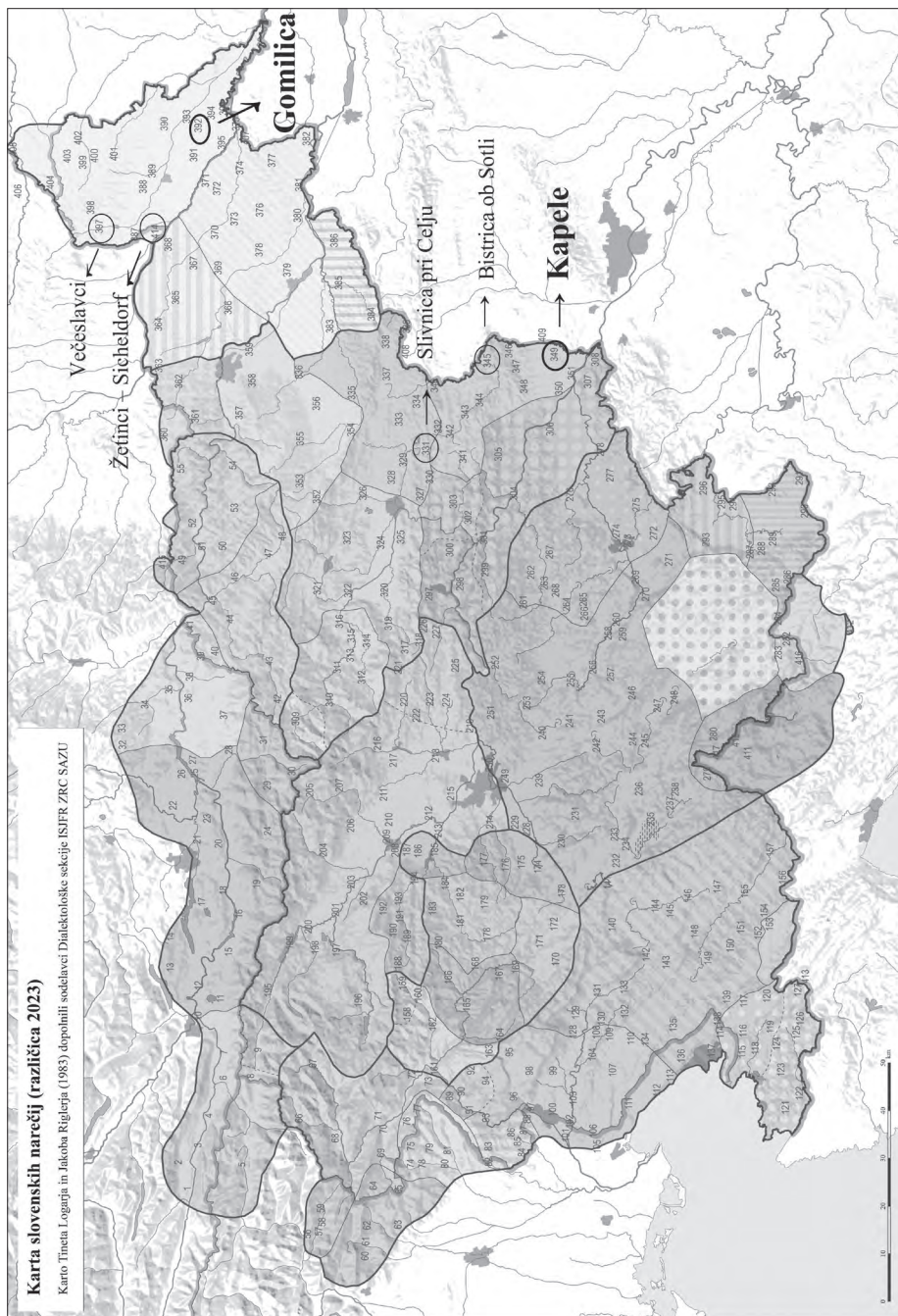
SLOVENSKI GOVORI NA VZHODNEM ROBU (2)

Tematski sklop *Slovenski govori na vzhodnem robu (2)* je nadaljevanje sprotnega predstavljanja delnih rezultatov projekta Raziskave ogroženih narečij v slovenskem jezikovnem prostoru (Radgonski kot, Gradiščanska, Hum na Sutli z okolico, Dubravica z okolico) (V6-2109, 1. 10. 2021 – 31. 8. 2024), ki ga sofinancirata Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije in Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu.

V tematskem sklopu *Slovenski govori na vzhodnem robu* je težišče na objavi fonoloških opisov govorov, ki spadajo v štajersko in panonsko narečno skupino slovenskega jezika.

V tematskem sklopu *Slovenski govori na vzhodnem robu (1)* so bili objavljeni štirje fonološki opisi, in sicer govori krajev Slivnica pri Celju (srednještajersko narečje), SLA T331, Bistrica ob Sotli (kozjanski govor kozjansko-bizeljskega narečja), SLA T345, Večeslavci (prekmursko narečje), SLA T397, in Žetinci – Sichelendorf (prekmursko narečje), SLA T414, v Radgonskem kotu v Avstriji.

Sklop *Slovenski govori na vzhodnem robu (2)* prinaša dva nova fonološka opisa, in sicer govora krajev Kapele (bizeljski govor kozjansko-bizeljskega narečja), SLA T349, in Gomilica (prekmursko narečje), SLA T392 in OLA T021.

Karta 1: Mreža točk SLA in do sedaj izdelani fonološki opisi znotraj tematskega sklopa Slovenski govori na vzhodnem robu

JANUŠKA GOSTENČNIK

FONOLOŠKI OPIS GOVORA KRAJA KAPELE (SLA T349)

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.2.11](https://doi.org/10.3986/JZ.29.2.11)

V prispevku je prikazan govor kraja Kapele (SLA T349), ki spada v bizeljski govor kozjansko-bizeljskega narečja štajerske narečne skupine. Opisane so osnovne glasoslovne in naglasoslovne značilnosti. Podan je fonološki opis govora, in sicer na osnovi narečnega gradiva, ki ga je Andreja Radetič za potrebe *Slovenskega lingvističnega atlasa* (SLA) zbrala leta 2002.

Ključne besede: štajerska narečna skupina, kozjansko-bizeljsko narečje, fonološki opis, *Slovenski lingvistični atlas* (SLA), slovenščina

A Phonological Description of the Local Dialect of Kapele (SLA Data Point 349)

This article presents the local dialect of Kapele (SLA data point 349), which is part of the Bizeljsko subdialect of the Kozje–Bizeljsko dialect in the Styrian dialect group. It describes its basic phonetic and accentual characteristics. A phonological description of the local dialect is presented using dialect material collected by Andreja Radetič for *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA) in 1981.

Keywords: Styrian dialect group, Kozje–Bizeljsko dialect, phonological description, *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA), Slovenian

1 Uvod

Govor kraja Kapele je v *Slovenskem lingvističnem atlasu* označen s točko 346. Spada v bizeljski govor kozjansko-bizeljskega narečja štajerske narečne skupine. Diahrono ga uvrščamo v južnoštajersko narečno ploskev južne slovenščine (po Šekli 2018: 340–341 in Rigler 1963).

Januška Gostenčnik * ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana *
januska.gostenchnik@zrc-sazu.si * <https://orcid.org/0000-0001-5967-0920>

Prispevek je nastal v okviru projekta Raziskave ogroženih narečij v slovenskem jezikovnem prostoru (Radgonski kot, Gradiščanska, Hum na Sutli z okolico, Dubravica z okolico) (V6-2109, 1. 10. 2021 – 31. 8. 2024), ki ga sofinancirata Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu (<https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/raziskave-ogrozenih-narecij-v-slovenskem-jezikovnem-prostoru-radgonski-kot>), projekta i-SLA – Interaktivni atlas slovenskih narečij (L6-2628, 1. 9. 2020–31. 8. 2024, ARIS in SAZU, <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/i-sla-interaktivni-atlas-slovenskih-narecij>) in programa Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju (P6-0038).

Prispevek prikazuje osnovne (na)glasoslovne značilnosti govora in fonološki opis.

Prispevek je nastal v sklopu tematskega bloka *Slovenski govori na vzhodnem robu* (2), ki prinaša dva fonološka opisa govorov krajev štajerske in panonske narečne skupine (glej tudi: Gostenčnik – Kenda-Jež 2023: 287–316). Za uvodni prispevek v prvi tematski blok *Slovenski govori na vzhodnem robu* (1) glej Gostenčnik, Kenda-Jež, Kumin Horvat 2022 ter znotraj tematskega bloka narejene fonološke opise (Gostenčnik 2022a; Jakop 2022; Gostenčnik 2022b; Kumin Horvat 2022).

2 OSNOVNE (NA)GLASOSLOVNE ZNAČILNOSTI

Kozjansko-bizeljsko narečje ima kot del jugovzhodnih narečij in južnoštajerske narečne ploskve naslednje lastnosti: 1) issln. $*\bar{e}/*\bar{o}$ > JV sln. $*ei/*ou$ > J štaj. $*ei/*ou$ > kozjan.-bizelj. $*\bar{e}/*\bar{o}$; 2) issln. $*\bar{e}$ > Z in J sln. $*\bar{e}$ > J štaj. $*\bar{e}_{i1}$ > kozjan.-bizelj. $*\bar{e}$; 3) issln. $*\bar{e}$ > J štaj. $*e_{i2}$ > kozjan.-bizelj. $*\bar{e}$; 4) issln. $*\bar{e}/*\bar{o}$ > Z in J sln. $*\bar{e}/*\bar{o}$ > J štaj. $*\bar{e}/*\bar{o}$ > kozjan.-bizelj. $*\bar{e}/*\bar{o}$; 5) issln. $*\bar{e}/*\bar{o}$ > JV sln. $*\bar{e}/*\bar{o}$ > J štaj. $*\bar{e}/*\bar{o}$; 6) issln. $*\bar{e}/*\bar{o}$ > JV sln. $*\bar{e}/*\bar{o}$ > J sln. $*\bar{e}/*\bar{o}$ > J štaj. $*\bar{e}/*\bar{o}$; 7) issln. $*\bar{o}$ > bizelj., J srednjesav. $*\bar{a}$, kozjan., S srednjesav., srednještaj. $*\bar{e}$ > bizelj. $*\bar{a}$, kozjan. $*\bar{e}$; 8) $*\bar{o}$ > Z in J sln. $*\bar{o}$ > JZ J štaj. $*\bar{a}$, SV J štaj. $*\bar{e}$ > bizelj. $*\bar{a}$, kozjan. $*\bar{e}$ (Šekli 2018: 340–341).

Govor pozna zgodnje daljšanje issln. kratkih naglašanih zložnikov v nezadnjem besednem zlogu in mlajšo interno podaljšavo večine issln. kratkih naglašanih zložnikov v zadnjem besednem zlogu.

2.1 Odrazi naglašanih zložnikov v govoru Kapel

Podajam odraze issln. naglašanih dolgih in kratkih samoglasnikov v nezadnjih in zadnjih zlogih za govor Kapel (dalje Ka).

Odrazi znotraj izhodiščno dolgega vokalizma so: 1) issln. $*\bar{e}/*\bar{e}/*\bar{e}$ > Ka $\bar{e}$; 1) 2) issln. $*\bar{o}$ > Ka u : in $\bar{o}$:; 3) issln. $*\bar{i}$ > Ka u :; 4) issln. $*\bar{o}$ > Ka $\bar{o}$: in u :; 5) issln. $*\bar{o}$ > Ka $\bar{a}$:; 6) issln. $*\bar{i}$ > Ka i :; 7) issln. $*\bar{a}$ > Ka $\bar{a}$: (in u :); 8) issln. $*\bar{u}$ > Ka $\bar{u}$:; 9) issln. $*\bar{r}$ > Ka $\bar{r}$.

1 Narečno gradivo v tem prispevku je izpisano iz diplomskega dela Andreje Radetič, ki je nastalo pod mentorstvom prof. Zinke Zorko. V diplomskem delu se za odraze issln. $*\bar{e}$ in $*\bar{e}$ (poleg v tem prispevku upoštevanega odraza $\bar{e}$;) pojavlja tudi diftonški odraz $i:e$, vendar brez jasne distribucije. Avtorica diplomskega dela (narečna govorka tega govora) mi je zagotovila, da tega diftonškega odraza sama na terenu ni zabeležila, pač pa ga je mentorica naknadno zapisovala med pregledom dela, s čimer se sama avtorica sicer ni strinjala, vendar je kljub temu njene popravke sprejela. Prav zato ta odraz tudi ni upoštevan v tem fonološkem opisu, kjer navajamo gradivo v njegovi izvorni obliki, torej pred omenjenim mentorskim posegom. Za podkrepitev te odločitve je služilo tudi nekaj na novo zbranega narečnega gradiva, ki tu ni posebej predstavljeno.

Odrazi znotraj izhodiščno kratkega vokalizma v nezadnjih besednih zlogih so: 1) issln. *ĕ-/ *ĕ-/ *ĕ- > Ka *ę*; 2) issln. *ò- > Ka *u* in *ɤ*; 3) issln. *ĭ- > Ka *u*; 4) issln. *ȝ- > Ka *ɤ*; 5) issln. *ǫ- > Ka *ǫ* in *ǫ*, tudi *ę*; 6) issln. *i- > Ka *i*; 7) issln. *â- > Ka *ǫ* (in *a*); 8) issln. *û- > Ka *ü*; 9) issln. *j- > Ka *ɤ*.

Odrazi znotraj izhodiščno kratkega vokalizma v zadnjih besednih zlogih so: 1) issln. *-ĕ/*-ĕ/*-ĕ > Ka *ü*; 2) issln. *-ò > Ka *ɤ*; 3) issln. *-ȝ > Ka *ɤ*; 4) issln. *-i/*-ĕ/*-û > Ka *ü*; 5) issln. *-â > Ka *ǫ* in *a*; 6) issln. *-ĭ > Ka *u*.

Odraz za umično naglašeni *e* je *ǫ*. Odraz za umično naglašeni *o* je *ɤ*. Odraz za umično naglašeni *ə* je *ǫ*.

3 FONOLOŠKI OPIS

3.1 Inventar

3.1.1 Vokalizem

3.1.1.1 Dolgi naglašeni samoglasniki

i *ü* *u*
ę *ɤ*

ǫ *ǫ*
a *ə* (+ *r*)

3.1.1.2 Kratki naglašeni samoglasniki

u

3.1.1.3 Nenaglašeni samoglasniki

i *u*

e *o* *ə* (+ *r*)
a [ɤ] [ɪ]

3.1.2 Konzonantizem

3.1.2.1 Zvočniki

m *v* *u*

n *l* *r*

j

3.1.2.2 Nezvočniki

<i>p</i>	<i>b</i>			
			<i>f</i>	
<i>t</i>	<i>d</i>	<i>c</i>	<i>s</i>	<i>z</i>
		<i>č</i>	<i>š</i>	<i>ž</i>
<i>k</i>	<i>g</i>		<i>x</i>	

3.1.3 Prozodija

Fonološko je relevantno mesto naglasa. Govor v naglašanih zlogih praviloma ne pozna ne kolikostnih ne kakovostnih nasprotij. Inventar prozodemov vsebuje naglašene ('V: in 'V) in nenaglašene zložnike (V).

3.2 Distribucija

3.2.1 Vokalizem

Fonetično dolgi samoglasniki nastopajo samo pod naglasom. /ü/ ne more stati v vzglasju zaradi protetičnega /v/, ki nastopa pred njim ('vü:xo).

3.2.2 Konzonantizem

3.2.2.1 Zvočniki

Zvočnik /v/ ne more stati v izglasju in pred nezvenečimi nezvočniki, saj se tam premenjuje s /f/ (bez'gã:fka, 'čə:rf).

3.2.2.2 Nezvočniki

Zveneči nezvočniki se pred nezvenečimi nezvočniki in v izglasju premenjujejo z nezvenečimi nezvočniki ('rɔ:pček, 'mɛ:t, s'tɔ:rš, pog'rɛ:p).

3.2.3 Prozodija

Naglašeni samoglasniki so fonetično dolgi in kratki, nenaglašeni pa kratki. Pona-glasnih dolžin ni. Naglašen je lahko katerikoli zlog v besedi. V večzložnicah sta lahko naglašena dva zloga (v primerih: 'pɛ:š'pu:t, 'xɔ:zn'trɛ:gerji 'naramnice').

3.3 Izvor

3.3.1 Vokalizem

3.3.1.1 Dolgi naglašeni samoglasniki²

issln.	Gradivo
<i>i:</i> < *ī	'zi:t, 'si:n (Imn 'si:ni), 'ži:r, 'li:st, k'ri:, Red: dla'ni:, pe'či:, kos'ti:, va'si:, no'či:, kər'vi:, Imn: o'či:, vi'si:, o'bi:stj 'ledvice', Omn: las'mi:, zob'mi:, oč'mi:, noč'mi:, kost'mi:, lid'mi:, ra'ki:tna; pas'ti:r, st'ri:c, prid m 'si:vj, 3ed: ži'vi:, va'li:, lo'vi:, zvo'ni:, ko'si:, le'ti:, si'si:, tər'pi:, kle'či:, ti'si:, gər'mi:, ro'si:, 'vi:no, 'li:ce, 'zi:ma, g'li:sta, s'vi:ja, pla'ni:na, b'li:zi = blizu 'blizu'; 'ši:ška, b'ri:je, 'ši:bje 'butara', b'ri:tva, me'zi:nc, k'li:nček 'nagelj', 1ed: 'vi:dŋ, pi:šem;
< *i-	Imn p'ti:či, mla'ti:či, ko'pi:to, 'ži:to, 'ši:lo, Red: pra'si:ča, 'mi:ša, pe'li:na, 'li:pa, 'ji:va, 'ži:la, 'si:la, 'pi:ra, 'zi:ma, g'ri:va, 'ri:ba, s'li:va, ma'li:na, li'pi:na, ko'ri:to, se'ki:ra, so'li:ka, ž'li:ca, pše'ni:ca, spoved'ni:ca, brada'vi:ca, ro'či:ca, ørde'či:ca, prže'ji:ca ³ = priženjica 'snaha', li'si:ca, nus'ni:ca, ko'si:ca = koščica 'gleženj, peška', le'vi:ca, ple'ni:ca, res'ni:ca, le'di:na 'senožet', ray'ni:na, ozi'mi:na 'žito', gla'vi:na 'pesto', og'ni:še, čre'pi:ja, p'li:tef, 'vi:dati, škro'pi:tj 'kropiti', no'si:ti, lo'vi:ti, mu'li:ti, x'mi:ti, v'bi:ti, 3ed b'li:ška se;
< *i	'ni:t, p'ti:č, pra'si:č;
< *i pod terc. naglasom	del -l m 'ži:vay = živel;
po umiku naglasa z zadnjega kratkega zaprtega zloga	'ci:gan;
< *ě- položaju pred r	'mi:ra;
v zposojenkah	'ci:go = cigel 'opeka', 'pi:sker 'lonec', ž'ni:der 'krojač', ž'ni:dərca 'šivilja', b'ri:tof, 'i:ber'ci:ger = iberciger 'suknjič', š'ti:fti 'škornji', 'ki:kla, št'ri:kanec 'ogrinjalo', 'di:la = dilja 'podstrešje', 'fi:ŋkošti = binkošti, p'ri:diga, p'ri:dežnica 'prižnica', reyma'ti:zŋ, š'pi:ca 'vrh gore', k'si:r (Red k'si:ra) = kšir 'igo', 'xi:ša 'hiša, dnevna soba', 'xi:šca = hišica 'spalnica, kamra', k'ri:š, fa'mi:lija, tol'mi:n = tolmin 'tolmun';

2 Gradivo za issln. stalno dolge zložnike je (relativnokronološko) razvrščeno glede na (po)psl. tonem in splošnoslovenski naglasni premik ter medsebojno ločeno s podpičji.

3 pri-žen-j-ic-a ← *pri-žen-j-a ← *pri-žen-i-ti (Metka Furlan, ustno)

<i>e:</i>	< * $\bar{e}$	<i>g're:x, 'mē:x, s'mē:x, s'ne:k (g're:), 'je:s, Red s'mē:xa, 'lēs, s're:da, 're:sje, prid m: 'lē:p, s'lē:p, b're:k; 'pe:sik, 've:nec, 'lē:šjek = lešnjak 'lešnik', 're:s, prid m 'bē:u, prid ž 're:ntka, otp're:ti; 'dē:te, g'ne:zdo, m'lē:ko, pov're:sto, d'lē:to, s'vē:ča, z'vē:zda, s'lē:na, prid ž 'bē:la, xm're:ti; be'sē:da, x'lē:bec, 'mē:sec, pon'dē:lik, ž're:bec, Imn: 'lē:ta, 'mē:sta, pre'sē:ka, prid m st're:šni, 1ed 'sē:kam; v're:me;</i>
	< * $\bar{e}$ -	<i>Red o're:xa, b're:za, 'cē:sta, sm're:ka, ne'vē:sta, st're:xa, 'pe:na, 're:pa, p'lē:ša, 'lē:sa, 'dē:kla, ne'dē:la, 'vē:ja, č're:šja, b're:skva, 'vē:vərca, 'lē:to, 'mē:sto, 'dē:lo, ko'lē:no, po'lē:no, ž'e'lē:zo, p'lē:va, 'sē:me, 'vē:ter, 'sē:ver 'severni veter', s'vē:der, 'mē:ti, 're:zati, 'dē:lati, ži'vē:ti, se'dē:ti, 'sē:kati, po'vē:dati, m'lē:ti, ž're:ti, tər'pē:ti, smər'dē:ti, 'je:sti, ftē:ti = hteti;</i>
	< * $\bar{e}$	<i>'sē:m = sēm;</i>
	< * $\bar{e}$	pod terc. naglasom
	< * $\bar{e}$	<i>'sē:no, 'lē:sto, 'lē:lo, d're:vo (Red d're:va), 'lē:po;⁴</i>
	< * $\bar{e}$	<i>'lē:t, 'mē:t, 'pe:č, pe'pe:u, Red i'mē:na, č'lē:ŋk, Imn: zob'lē:, las'jē:, ž'bē:la 'čebela', prid m: le'sē:n, sne'žē:n, prid ž ve'sē:la, 'sē:st;</i>
	< * $\bar{e}$ -	<i>'žē:nix = ženih 'ženin', 'žē:nška, s'lē:la, 'mē:la = melja 'moka', 'zē:le ~ 'zē:te, ne'bē:sa, Red: pog're:ba;⁵ k'mē:ta, 'sē:dŋ, t're:tji, 'pe:ka, 1ed: 'mē:lēm, 'mē:čem, 3ed k'lē:ple, del -l m ed: 're:ko, 'pe:ko = pekel, 'ne:so; po analogiji na stranske skloni: o'mē:t;</i>
	< * $\bar{e}$	pod terc. naglasom
	< * $\bar{e}$	<i>'ne:bo, 'vē:čer, x'vē:čer = v večer 'zvečer', 'jē:san = jesén;</i>
	< * $\bar{e}$	<i>i'mē:, 'pe:st, Red ž: sest're:,⁶ ro'ke:, gla'vē:, bre'dē: = brade, no'gē:, 'pe:t, prid s s'vē:to, de'vē:t, de'sē:t, s'pē:t; 'pe:tik, 're:p,⁷ prid sr s'vē:to, 'vē:čji, v'zē:ti, 1ed: 'vē:žem, p're:dem, p'lē:šem, 3ed 'zē:be, del -l ž ed v'zē:ta; k'lē:ti = kleti, del -l ž k'lē:ta; 1ed g'lē:dam;</i>
	< * $\bar{e}$ -	<i>s're:ča, 'dē:tŋa = deteljina 'detelja', Red: te'lē:ta, ž're'bē:ta, 'jē:tra, 'mē:ča, p're:sti, 'žē:ti;</i>
	< * $\bar{e}$	pod terc. naglasom
	< * $\bar{e}$	<i>'mē:so;</i>
	< * $\bar{e}$	v položaju pred <i>r</i>
	< * $\bar{e}$	<i>'mē:r;</i>
	< * $\bar{e}$ -	<i>'mē:ln = malin 'mlin', 3ed pre'mē:kne;</i>
	< umično naglaščenega <i>a</i>	v primeru
	< * $\bar{a}$	<i>'sē:nce = sence;</i>
	< * $\bar{a}$	v položaju pred * $\bar{n}$
	v izposojenkah	<i>del -l sr z'mē:ŋkalo;</i> <i>d're:ta, 're:kŋc = rekeljc 'suknjič', fu'zē:tŋni 'nogavice', š'lē:parca = šteparica 'šivilja', 'lē:der 'usnje', 'cē:ner 'vrsta žeblija dolžine 10 cm', g're:s, 'kē:lder = kelder 'klet', sek're:t 'stranišče', 'žē:gnaje = žegnjanje, 'mē:žnar, k're:mpŋ = krempelj, Imn te'lē:ge 'jarem za dva vola', 'jē:tika, ko'lē:ga, 'pe:ča, b're:nta;</i>

4 Tudi *li'pu:*.5 Po analogiji na stranske skloni tudi 1ed *pog're:p*.6 Tudi *'sā:stre*.7 Red *'re:pa*.

ä:	< umično naglašenega <i>e</i>	<i>čä:lo</i> , <i>dä:blo</i> , <i>sä:dlo</i> , <i>bä:dro</i> , <i>žä:na</i> , <i>zä:mä</i> , <i>tä:tka</i> , <i>sä:stra</i> , Red <i>mä:kä</i> , Med <i>pä:či</i> , <i>tä:te</i> , <i>mä:ja</i> , <i>čä:sy</i> , <i>jä:sen</i> , <i>žä:lot</i> , <i>tä:me</i> , <i>pä:lin</i> , <i>stu'dä:nc</i> , <i>o'mä:lo</i> , prid m <i>dä:bay</i> , prid s: <i>potka'jä:no</i> (' <i>mē:so</i>) = podkajeno, <i>ze'lä:no</i> , prid ž <i>ple'tä:na</i> , prid m mn <i>pod'rä:ni</i> = podreni 'podrt', Red <i>ä:jnga</i> , <i>od'nä:sti</i> , 1ed: <i>nä:sem</i> , <i>rä:čem</i> , 3ed: <i>pä:če</i> , <i>tä:če</i> , <i>nä:se</i> , del -l ž ed: <i>s'pä:kla</i> , <i>rä:kla</i> , <i>p'lä:la</i> = pletla, <i>nä:sä</i> , 3mn <i>rä:čejo</i> , <i>nä:sti</i> , Ded: <i>mä:ni</i> , <i>tä:bi</i> ;
< * <i>ē</i>	v položaju pred <i>r</i>	<i>ve'čä:rja</i> ;
< * <i>ĕ</i>		<i>zä:t</i> = zet, <i>vä:č</i> , del -l m <i>k'lä:u</i> = klel, nam. <i>žä:t</i> 'žeti';
< <i>e</i>	po umiku naglasa	<i>jä:čmen</i> , <i>jä:zik</i> , <i>ž'rä:lo</i> , <i>g'rä:da</i> , <i>pä:ta</i> , prid ž: <i>mä:xka</i> , <i>tä:ška</i> ;
< * <i>ĕ-</i>	po umiku naglasa z zadnjega kratkega zloga	<i>čä:pič</i> = cepič 'cep', <i>dä:kä</i> = dekle;
< * <i>ĕ</i>		<i>x'rä:n</i> , nam. <i>m'lä:t</i> = mlet;
< * <i>ĕ</i>	v položaju pred <i>r</i>	<i>vä:ra</i> , <i>zvä:r</i> ;
< * <i>ĕ</i>		<i>k'mä:t</i> , <i>šä:jn*</i> 'šen', prid m <i>m'lä:n</i> 'mleti', 1ed: <i>ž'rä:m</i> , <i>xm'rä:m</i> , <i>nä:st</i> , <i>p'lä:st</i> ;
< * <i>è-</i>	v položaju pred <i>r</i>	<i>pä:rje</i> , l/Ted <i>čä:r</i> 'hči', <i>f'čä:rej</i> ;
< * <i>i</i>		<i>mä:š</i> , <i>sä:r</i> , prid m <i>sä:t</i> ;
< * <i>i-</i>	po umiku naglasa z zadnjega kratkega zaprtega zloga	prid m: <i>vä:sok</i> , <i>šä:rok</i> ;
< * <i>ō</i>		<i>mä:xn</i> = mahen 'mah';
< * <i>ō-</i>		<i>s'nä:xa</i> , <i>na'tä:še</i> , <i>sä:jem</i> , prid m <i>pä:jsji</i> ;
< * <i>ō</i>		<i>dä:š</i> , <i>pä:s</i> , <i>vä:s</i> , <i>bä:t</i> , <i>vä:n</i> ;
< umično naglašenega <i>ə</i>		<i>s'tä:bər</i> , <i>čä:bər</i> , <i>mä:gä</i> , <i>dä:ska</i> , <i>pä:ko</i> , <i>s'tä:klo</i> , prid ž <i>c'vä:tina</i> , prid m <i>tä:mj</i> = temen; <i>kä:sno</i> ;
< * <i>ū</i>		<i>kä:p</i> = kup, <i>k'rä:x</i> , ⁹ <i>tä:</i> ;
< * <i>á</i>	v položaju pred <i>j</i>	<i>jä:jce</i> , <i>zä:jce</i> , <i>zä:jkla</i> , <i>o'pä:jka</i> , <i>sä:jnje</i> , <i>s'rä:jca</i> , <i>d'vä:jst</i> , <i>nä:jti</i> , 1ed <i>nä:jdem</i> ;
	v položaju za <i>r</i>	<i>b'rä:da</i> , <i>p'rä:f</i> ;
	pod terc. naglasom in predhodnem preglasu <i>za > ze</i>	<i>zä:kej</i> = zakaj;
	v izposojenkah	<i>š'pä:x</i> , <i>p'lä:xek</i> = plehek 'podkev pri čevlju', <i>ä:jmer</i> 'vedro', <i>ž'lä:jf</i> 'zavora', <i>zaž'lä:jfati</i> 'zavreti', <i>l'ä:jbič</i> , <i>vä:jkuš</i> = vanjkuš 'blazina', <i>pä:jkl</i> = pajtelj (Gostenčnik v SLA 3.2: 146) 'velnica', <i>s'tä:jnga</i> = štanga 'oje', Imn <i>s'tä:jnge</i> = štenge 'stopnice', <i>šä:jba</i> = šajba 'šipa', <i>ä:jnš'pä:nik</i> = ajnšpanik (Šekli, Pahor v SLA 3.2: 325) 'jarem za enega vola', <i>bä:jtar</i> (redk.), <i>š'pä:jza</i> , <i>bä:jta</i> , <i>kom'pä:r</i> , <i>s'tä:rn</i> = štern 'vodnjak', <i>f'ä:rma</i> 'birma';

8 Poknjiženo kot *šen* (prim. npr. Horvat 1.2: 201), čeprav *j* pred *n* ni jasnega izvora.

9 Po analogiji na stranske sklone tudi 1ed *k'rü:x*.

<i>a:</i>	< *ā	<i>x'ra:m</i> 'klet za shranjevanje vina', <i>'la:kit</i> 'komolec', <i>d'la:n;</i> <i>nati'ka:č</i> , <i>s'va:k</i> ; <i>'pa:ȳc</i> , <i>o'ta:vič</i> 'vnuka (druga otava)', prid m <i>m'la:jši</i> ;
	< *ā-	<i>brat'ra:nc</i> , <i>m'ra:ȳla</i> , <i>'ra:lka</i> 'črtalo (nož pri plugu)', <i>'ma:ma</i> ;
	< *ā	<i>g'ra:x</i> , prid m <i>zd'ra:f</i> , <i>'ta:m</i> , Rmn <i>'na:s</i> ;
	< *ā-	<i>'ma:ša</i> , prid m <i>'la:xki</i> ;
	< *i	po umiku naglasa z zadnjega kratkega zaprtega zloga <i>m'la:tič</i> ;
	v izposojenkah	<i>'ra:jt'xɔ:zne</i> 'hlače', <i>'ka:ra</i> 'ročni voziček z dvema kolesoma (za konje)', <i>'ga:zda</i> , <i>'ta:ȳȳt</i> = tavžent 'tisoč', <i>'va:mp</i> 'trebuh', Imn <i>s'ma:rȳce</i> ;
<i>ā:</i>	< *ā	<i>v'rā:t</i> , <i>'pā:s</i> , <i>p'rā:x</i> , <i>g'rā:t</i> , <i>s'lā:p</i> , <i>mā:st</i> , <i>p'lā:st</i> 'kopica sena za čez noč', <i>ob'lā:čno</i> , <i>do'mā:</i> , <i>d'vā:</i> , <i>do'pā:sejŋka</i> = dopasanka 'krilo', <i>mož'gā:ni</i> , prid m: <i>m'lā:t</i> , <i>'jā:ki</i> , <i>me'sā:r</i> , <i>ogər'jā:č</i> = ogrinjač 'enojni plug, ralo' (Zuljan Kumar v SLA 3.2: 105), <i>m'lā:j</i> , <i>x'rā:st</i> , <i>k'rā:l</i> , <i>ko'vā:č</i> , <i>ote'rā:č</i> = oterač 'brisača', <i>klū'čā:r</i> , <i>zi'dā:r</i> , <i>ko'mā:r</i> , <i>gospo'dā:r</i> , <i>ko'lā:č</i> 'potica', <i>čebe'jā:k</i> = čebelnjak, <i>svi'jā:k</i> = svinjak, <i>sever'jā:k</i> = severnjak 'severni veter', <i>ču'dā:k</i> , <i>sadov'jā:k</i> , <i>dreve'jā:k</i> = drevenjak 'lojtrnik', <i>'ā:pno</i> , <i>ol'tā:r</i> , <i>t'rā:va</i> , <i>b'rā:da</i> , <i>g'lā:va</i> , <i>v'rā:ta</i> , <i>'pā:zduxa</i> , <i>x'lā:pec</i> , <i>p'lā:xta</i> 'rjuha', <i>o'tā:va</i> , Imn: <i>b'rā:tje</i> , <i>s'vā:tje</i> , prid m: <i>p'rā:vi</i> , <i>s'tā:ri</i> ;
	< *ā-	<i>'sā:lo</i> , <i>k'rā:va</i> , <i>'zā:ba</i> , <i>'bā:ba</i> , <i>'kā:ča</i> , <i>'rā:na</i> , <i>'jā:ma</i> , <i>'kā:ša</i> 'proso, ješprenj', <i>m'lā:ka</i> , <i>k'rā:ča</i> , <i>s'kā:la</i> , <i>s'lā:ma</i> , <i>'mā:ti</i> ~ <i>'mā:t</i> , <i>'jā:goda</i> , <i>'rā:ma</i> , <i>'xā:la</i> = halja 'mašni plašč', <i>d'lā:ka</i> , <i>k'nā:la</i> = tnala, <i>'pā:met</i> , <i>'sā:ka</i> 'pest', <i>'mā:čexa</i> , <i>'jā:buka</i> , <i>lo'bā:ja</i> , <i>'pā:lca</i> , <i>'gā:rje</i> , <i>s'tā:tve</i> , Red <i>b'rā:ta</i> , <i>'kā:men</i> , <i>'gā:ber</i> , <i>'jā:vor</i> , <i>p'rā:prot</i> , Red <i>moče'rā:da</i> , <i>'pā:rk</i> = parkelj 'kopito, parkelj', <i>'kā:šl</i> , <i>'pā:stork</i> , <i>z'nā:meje</i> , <i>pob'rā:ti</i> , <i>poko'pā:ti</i> , <i>potko'vā:ti</i> , <i>kle'pā:ti</i> , <i>la'gā:ti</i> , <i>t'kā:ti</i> , <i>te'sā:ti</i> , <i>sme'jā:ti</i> (se), <i>pli'vā:ti</i> = pljuvati, <i>pe'lā:ti</i> , <i>pla'čā:ti</i> , <i>me'sā:ti</i> , <i>dā:ti</i> , <i>s'pā:ti</i> , <i>o'rā:ti</i> , <i>skā:kā:ti</i> ;
	< *ā	<i>'gā:t</i> , <i>'lā:s</i> = laz, <i>s'vā:t</i> , <i>potp'lā:t</i> , <i>žu'pā:n</i> , <i>moče'rā:t</i> , <i>prex'lā:t</i> ;
	< *a	pod terciarnim naglasom Ted <i>b'lā:go</i> 'živina';
	< *ā	<i>'lā:n</i> , <i>'dā:n</i> , <i>vā:s</i> , <i>'lā:š</i> , <i>'mā:ša</i> , <i>'čā:st</i> , <i>'lā:st</i> , <i>'sā:tje</i> , prid m <i>bo'lā:n</i> ; ¹⁰
	< *ā-	<i>'sā:je</i> = sanje, <i>'tā:šča</i> , prid m <i>'vā:ški</i> , 1ed <i>v'zā:mem</i> , 3ed: <i>'pā:xne</i> , <i>f'sā:xne</i> , <i>'gā:ne</i> ;
	v izposojenkah	<i>'fā:r</i> = far 'župnik', <i>x'lā:če</i> , <i>'rā:ca</i> , <i>kome'rā:t</i> 'prijatelj', <i>mu'stā:če</i> 'brki', <i>'pā:re</i> 'mrtvaški oder', <i>k'rā:ncf</i> = krancelj 'venec', <i>'lā:ta</i> , <i>'s'lā:la</i> , Imn <i>s'lā:pe</i> 'nizki čevlji', <i>pejklā:ti</i> = pajtljati 'vejati', <i>'mā:ntf</i> 'ženski plašč', prid m <i>'vā:mpast</i> , <i>'fā:šjek</i> = fašnjak 'pust', <i>'čā:bl</i> 'žebelj', <i>t'rā:xter</i> 'podstrešna soba', <i>'tɔ:tf'kā:mbra</i> 'mrtvašnica', <i>'kā:mbra</i> 'soba, v katero je vhod iz dnevne sobe', <i>'rā:xt</i> = rahelj 'stranska deska na vozu', <i>'vā:kca</i> = vagica 'vaga na ojesu', <i>'ā:jnš'pā:nik</i> = ajnšpanik (Šekli, Pahor v SLA 3.2: 325) 'jarem za enega vola', Imn <i>'rā:nte</i> 'deske ograje', <i>plen'kā:ča</i> = plenkača 'tesarska sekira', <i>'fā:ter</i> = fater 'oče', <i>'z'lā:xta</i> , <i>'pā:mpet</i> 'postelja';

10 Po analogiji tudi prid ž *bo'lā:na*.

φ :	< * $\bar{\varphi}^{11}$	$x'l\phi:t, 'r\phi:p, 'z\phi:p, k'r\phi:k, 's\phi:t, k'l\phi:p, 'v\phi:go = vogel, po'r\phi:ka,$ Ted: $ro'k\phi:, no'g\phi:, vo'd\phi:, Oed: \acute{z} \acute{z}e'n\phi:j, pe\acute{c}'j\phi:j, no\acute{c}'j\phi:j, s$ $kost'j\phi:j, vas'j\phi:j, z bre'd\phi:j$ 'brada', $z ro'k\phi:j, no'g\phi:j, 'r\phi:p\acute{c}ek$ 'robec', prim m: $g'l\phi:bji,$ ¹² $'g\phi:\acute{s}a = go\acute{s}\acute{c}a; 'r\phi:ka;$
	< * $\dot{\varphi}$ -	$'g\phi:ba$ 'goba na drevesu', $'k\phi:\acute{c}a, 'o'g\phi:e$ 'ogljje';
	< * $\dot{\varphi}$	$st'r\phi:k;$
	< * φ po umiku naglasa	$'s\phi:set;$
	< umično naglaščenega o	$'\phi:rix, '\phi:kno, '\phi:yca, 'k\phi:za, 'r\phi:sa, 'k\phi:sa, 'n\phi:ga, 'g\phi:ra,$ $'v\phi:da, '\phi:sa, v'd\phi:va, le'n\phi:ba, '\phi:gi = ogenj, 't\phi:rik, 'b\phi:\acute{z}i\acute{c},$ $'\phi:un = oven, 'p\phi:tkva, 'k\phi:nc, 'k\phi:sec, 'l\phi:vec, 'k\phi:\acute{z}ux, 'p\phi:tok,$ $\acute{c}'l\phi:vek, 'k\phi:to = kotel, '\phi:na, prid m 'b\phi:\acute{z}ji, prid \acute{z}: vi's\phi:k,$ $\acute{s}i'r\phi:ka, del -l m ed 'n\phi:so;$
	< * ϕ -	$'x\phi:ja, 'n\phi:\acute{s}a, 'd\phi:ta, s'k\phi:rja, '\phi:\acute{c}ix = o\acute{c}ih 'o\acute{c}im', '\phi:p\acute{c}ina;$
	< * ϕ	$g'r\phi:p, st'r\phi:p, 'k\phi:j = konj, 'n\phi:\acute{s}, 'k\phi:\acute{s}, 'v\phi:u, k'r\phi:p, 'p\phi:t =$ pod 'skedenj' in 'p\acute{o}d', $blagos'l\phi:f,$ prid m: $g\phi'o'b\phi:k, vi's\phi:k,$ $'b\phi:l = bolj, p'r\phi:\acute{c}, d'n\phi:, z'l\phi:;$
	< * ϕ po umiku naglasa z zadnjega kratkega zaprtega zloga	$'k\phi:pi\acute{c} = kopi\acute{c}$ 'kopica sena za \acute{c}ez zimo', $'m\phi:dras,$ prid m 'b\phi:gat, 1ed '\phi:tprem;
	< * $\bar{\phi}$ v primerih	$'n\phi:xt, t'v\phi:r, 'm\phi:rje, mi'z\phi:l = m?z\phi:l$ ¹³ 'mozolj', $'v\phi:sik,$ $s'v\phi:ra = svora 'sora', k'v\phi:\acute{c}ka, 'v\phi:zek$ 'ro\acute{c}ni vozi\acute{c}ek s \acute{s}tirimi kolesi', $no'c\phi:j, 'x\phi:sta$ 'gozd';
	< * $\acute{a}$ v položaju pred y	$'d\phi:u\acute{c} = dale\acute{c};$
	< * $\acute{e}$ v položaju pred j in y	Ded: $'j\phi:j = njej, 't\phi:j = tej,$ del -l m: $'j\phi:u = jedel, f't\phi:u = htel;$
	v izposojenkah	$'f\phi:s\eta$ 'debela deska', $'l\phi:jpa$ 've\acute{z}a', $\acute{s}'v\phi:ger$ 'svak', $'k\phi:rba$ 'jerbas', $'l\phi:jt\acute{a}rjek = lojtrnjak, 'm\phi:\acute{s}t,$ Imn: $\acute{s}'t\phi:mfi, 'z\phi:kni,$ $\acute{s}'p\phi:r\acute{x}et, f'r\phi:\acute{s}tik = fro\acute{s}tek 'zajtrk', prid m: ner'v\phi:z\eta, b'l\phi:nt,$ Imn $'g\phi:jzerj$ 'visoki \acute{c}evlji', $k'n\phi:f, \acute{s}'t\phi:k, \acute{s}'k\phi:f$ 'leseni okvir pri vratih', $\acute{z}'b\phi:u$ '\acute{c}ebula', $f'a\acute{z}\phi:u, 'p\phi:st, 'k\phi:staj = kostanj,$ $\acute{c}\phi:kla, 'r\phi:mar, '\phi:rg\phi:e, x\phi:stja, 'k\phi:ru\acute{s} = korus$ ¹⁴ 'kor';

11 Znotraj gradiva je najti zgolj en primer ($'po:upek$) z odrazom $o:u$ za issln. * $\bar{\phi}$.

12 Tudi $g'lu:bji$.

13 Poknji\acute{z}itev nare\acute{c}nih primerov z odrazom i v osnovi leksema (in njegovih tvorjenk) izhodi\acute{s}\acute{c}-nega * $m\acute{o}z\phi:b$ je problemati\acute{c}na na celotnem slovenskem jezikovnem obmo\acute{c}ju (prim. Horvat v SLA 1.2: 190), saj regularni razvoj nenaglaš\acute{c}enega vokalizma tega ne dopu\acute{s}\acute{c}a, tudi za morebitni polo\acute{z}ajni razvoj ob m ni primerljivih primerov. Za govor Kapel (in za SLA gradivo za to\acute{c}ke znotraj kostelskega nare\acute{c}ja) bi torej bila mogo\acute{c}a poknji\acute{z}itev primera $mi'z\phi:l$ le kot * $miz\phi:l$ (< ** miz -) ali kot * $muz\phi:l$ (< ** muz -), \acute{c}esar pa \acute{s}ir\acute{s}e slovansko gradivo (zaenkrat) ne potrjuje.

14 Prevzeto iz mad\acute{z}. $k\acute{o}rus$ 'kor'.

u:	< * $\bar{q}$ ¹⁵		'mu:š, d'ru:k, go'lup, ut'ru:bi, 'gu:ska, 'nu:ter; 'kut, 'pu:t (ž), ¹⁶ 'ru:bec 'ruta', prid m 'vu:zik, prim m: g'lu:bji, ¹⁷ 'vu:žji = ožji; 'gu:bec;
	< * $\bar{q}$ -	v primeru	'tu:ča;
	< * $\bar{q}$	po umiku novega cirkumfleksa (Furlan 2005: 407, op. 3)	'gu:sanca = gosenica; ¹⁸
	< * $\bar{o}$		'bu:k, g'nu:j (Red g'nu:ja), 'lu:j, 'vu:s, z'vu:n, 'ru:k, 'nu:s, 'mu:st, b'ru:t, p'lu:t 'ograja', 'pu:le, 'ku:st, 'u:s, ko'ku:š, ko'ku:t = kokot 'petelin', 'nu:či, 'mu:č, ko'lu:vrat, si'ru:ta, Rmn d'ru:š 'droži', s'nu:či, z'gu:dej, s'tu:, li'pu:, o'du:ma = od doma; po asimilaciji -ou: (< -ol-) f'pu:dne = vpolodne 'opoldne', 'pu:brat = polbrat, (< -ov) da'mu: = domov;
	< * $\bar{o}$ -		'vu:la, 'ku:ža, š'ku:da, 'pu:jstela, so'bu:ta ~ sa'bu:ta, 'du:ber, 'ču:ba 'ustnica', g'ru:jzde, 'u:jder 'oder', 'u:sŋ '8', prid m 'nu:šen, 1ed: 'nu:sŋ ~ 'nu:sim, 'xu:dŋ, p'ru:sŋ ~ p'ru:sim, del -l m ed: z'mu:go = zmogel 'moči', 'mu:go = mogel 'morati', ¹⁹
	< * $\bar{o}$	pod terciarnim naglasom v primerih	'u:ko, 'ku:lo, s'pu:mlat 'pomlad', del -l m po'ku:so = pokosil;
	< * $\bar{f}$		'vu:k, 'ču:n, 'du:k, 'žu:na, prid m 'du:žŋ, 'gu:t = golt 'grlo', s'tu:p 'steber', 'bu:xa, 'ku:k, 'pu:za 'zadnji del voza', prid mn m 'žu:tj, 1ed: 'tu:čem, 'ku:nem, 'du:bem, 'pu:nim;
	< * $\bar{f}$ -		Red 'pu:xa, Imn 'pu:xi, 'vu:na, 'su:nce, prid ž: 'du:ga, 'pu:na;
	< * $\bar{u}$ -	v primeru	'ku:šar = kuščar;
		v izposojenkah	'bu:ter, 'bu:tra, k'ru:ta = krot, 'šu:la, 'šu:lŋ = šolen 'čevelj', 'šu:šter, 'lu:ster, 'u:ntəršca 'spodnje krilo', Rmn 'ru:š 'roža', 'žu:pnik, pa'tru:n, 'su:ŋka, 'pu:ba 'fant';
ü:	< * $\bar{u}$		'vü:š, Red 'pü:xa, 'kü:kec 'zanohtnica', od'jü:ga, prid m 'tū:j; 'tū:č, g'lū:x, 'sü:x, b'rü:s 'osla', koš'tü:ra = kostura 'žepni nož'; k'lü:č, me'xü:r, kla'bü:k, p'lü:ča, 'sü:ša, 'dū:ša, 1ed 'tū:pim; 'vü:sta 'usta'; o'lü:pik, p'lü:k, 'tū:kja, 'kü:čma, x'rü:ška;
	< * $\bar{u}$ -		Red: k'rü:xa, 'kü:pa, 'mü:xa, k'lü:ka, 'bü:kva, 'sü:kja, jü:žna = južina, v'jü:tro 'zjutraj', 1ed 'žü:lim 'meti';
	< * $\bar{u}$	pod terciarnim naglasom	'vü:xo, k'lü:čanca = ključanica, ²⁰ Imn 'lū:di, 'sü:xo, del -l m po'sü:šo;
		v izposojenkah	'bü:ča, 'kü:ga, Ted (za) 'zü:po 'juha', del -l m mn 'nü:cali 'potrebovati', štar'cü:na 'trgovina', prid m 'pü:klast, t'rü:ga 'krsta', 'kü:xja = kuhinja, 'bü:rkle, g'rü:nt, ko'rü:za, 'jü:reš 'koline';

15 Gl. op. 11.

16 Prim. Red 'pę:š'pu:ti 'steza'.

17 Tudi g'lŋ:bji.

18 Tako tudi v prekmurskih govorih krajev Večeslavci (SLA T397) 'go:usanca (prim. Gostenčnik 2022: 134), Grad (SLA T398) 'go:usenca (kot tudi go'loup, k'rouk), Gornji Perovci (SLA T399) 'go:usenca (kot tudi go'loup, k'rouk), Križevci (SLA T400) 'go:usanca (kot tudi 'zouf = zob, 'poupak), Žetinci (SLA T414) 'go:usanca (kot tudi go'loup, prim. Kumin-Horvat 2022: 156), kot tudi v ostalih govorih prekmurskega narečja. Za koroške govore prim. tudi Pronk 2007.

19 Prim. 1ed: 'mŋ:rem 'morati' in z'mŋ:rem 'moči'.

20 Morda = ključavnica (po asimilaciji -un- > -n-).

a: + r < **r̥* in **ʃ̥*

pod
terciarnim
naglasom
v primerih
po umiku
naglasa z
zadnjega
kratkega
zapretega zloga

< **r̥l*

v izposojenkah

čə:ɾf, 'pə:ɾst, s'tə:ɾn 'rɪʒ, s'mə:ɾt, 'bə:ɾf, o'bə:ɾf, ʒə:ɾt, 'pə:ɾsa,
'pə:ɾstənc, 'kə:ɾst, č'mə:ɾt, ʒə:ɾmle = žrnile 'mlin', Imn 'də:ɾva,
'kə:ɾpa, 'sə:ɾna, po'stə:ɾf, 'gə:ɾm, 'və:ɾba, 'tə:ɾs 'trta', 'xə:ɾga 'grča',
'mə:ɾzɪca, č'e'tə:ɾtik, prid m 'tə:ɾt, prid mn m 'čə:ɾm, 2ed vel 'tə:ɾpi;
'sə:ɾce, 'sə:ɾšan;

'mə:ɾlič, del -l m ed 'tə:ɾpaɪ;

del -l m ed: 'də:ɾɪ = drl, č'və:ɾɪ = cvrl, x'mə:ɾɪ = umrl, 'žə:ɾɪ
= žrl, o'tpə:ɾɪ = odpri;

'və:ɾlec = vrlec 'bramor', 'fə:ɾtuf 'predpasnik'.

3.3.1.2 Kratki naglašeni samoglasniki

issln.

Gradivo

i < **-i*

v primeru

'rit;

a < **-a*

v primeru

b'rat;

u < **-u*

'pux, prid m: 'pun, 'duk.

3.3.1.3 Nenaglašeni samoglasniki

issln.

Gradivo

i < **iK*Ṽ

< *Ṽ*KiK*

zi'dā:ɾ, Imn vi'so:ki;

o'ta:vič 'vnuka (druga otava)', 'su:šica 'jetika',
'ti:lnik, 'žə:nix = ženin 'ženin', t'rā:nik = travnik,
Mmn: 'si:nix, f'ku:tix, go'lu:bix, na 'ni:tix, o 'mi:šix,
1ed m'lā:tim, 2ed 'vi:diš;

< **-i*

Imn: no'si:ci 'stebri kozolca', ž'gā:nci, mož'gā:ni,
'pi:skri, 'kə:tli, Omn: d'nə:vi, 'dā:cam 'otrok', prid
m: ne'bə:ški, vs'xə:dni, člo'və:ški, mrt'vā:ški, 'ši:vati,
m'lā:ti:ti, ko'si:ti, g'ri:sti, stro'ji:ti, ož'e'ni:ti se, g'lu:dati,
pax'ni:ti, k'lə:ɲkati 'zvoniti', s'rə:čati;

< **uK*Ṽ

li'pi:na, Red vi'ši: 'uš', Dmn li'də:m, ži'li:ti = žuliti
'meti', li'pi:ti 'ličkati', pli'vā:ti = pljuvati, ri'zi:ti,
si'ši:ti, di'ši:ti, vi'či:ti = učiti, 1ed ki'pū:jem, 3ed pis'ti:;

< **-u*

'lā:ti = le-tu;

po terc. premiku
v končaju **-je*

Imn 'lū:di;

< **ēK*Ṽ

v primeru

li'pu:;

< *Ṽ*KēK*

v primeru

'qə:rix;

< **KəK*Ṽ

zi'si:rti se = zesiriti 'sesiriti se';

< **ə* v priponi **-ək*

d'rə:nik 'dren', 'la:kit 'komolec', 'pə:sik, 'cu:cik =
cucek, o'lū:pik, pon'də:lik, 'tə:rik, č'e'tə:rtik, 'pə:tik,
'və:sik, prid m: 'la:xik, 'vu:zik = ozek, 'ni:zik;

<i>e</i>	< *eKV	<i>pre'di:vo, le'di:na</i> 'senožet', <i>pet'na:jst, kle'čā:ti,</i> <i>poklek'ni:ti;</i>
	< *VKeK	<i>'pā:met, jā:strep;</i>
	< *-e	<i>'sɛ:me, 'pi:še</i> = pišče, <i>'de:te, ž'rɛ:be, 'tā:le, v'rɛ:me,</i> Red ž: <i>'zā:be, k'rā:ve, 'zi:me, ko'ši:ce, 'mā:tere,</i> <i>'žɛ:nske, Imn ž: 'mi:ze, 'žɛ:nske, 'bā:be, 'rā:me, 'dū:še,</i> <i>'bu:xe, 'su:ze, s'mū:če</i> Tmn <i>s'tā:rše;</i>
	< *eKV	<i>e'na:jst, de'vɛ:t, de'sɛ:t, sest'ri:čna, kore'ni:na,</i> <i>be'sɛ:da; Red pe'či:t, kme'ti:ja;</i>
	< *VKeK	prid m <i>m'lā:ten</i> , 1ed <i>'nā:sem</i> , 2ed <i>v'zā:meš;</i>
	< *-e	<i>'li:ce, 'zɛ:le, z'nā:meje, živ'lɛ:je, 3ed 'nā:se, 2mn vel</i> <i>'nā:se, 'ši:bje</i> 'butara', <i>'i:vje, Imn b'rā:tje;</i>
	< *eKV	<i>le'vi:ca, ple'ni:ca, res'ni:ca, me'xü:r, se'dɛ:tɛ, les'ni:ka,</i> <i>čre'pi:ja, le'nɔ:ba, ce'di:ti, zg're'ši:ti, le'sɛ:n, sne'žɛ:n,</i> <i>sre'di:nc, se'ki:ra, čreslo'vi:na</i> 'čreslo'; vendar tudi <i>li'pu</i> , Red: <i>di'te:ta;</i>
	< *VKeK	<i>'sɔ:set, č'lɔ:vek;</i>
	< *ə v priponah *-əc, *-ək	<i>x'lā:pec, x'lɛ:bec, ž'rɛ:bec, 'tū:jec, 'kü:kec</i> 'zahohtnica', <i>k'lā:dovec</i> 'kladivo', <i>mer'jā:sec,</i> <i>'sā:djevec, 'kɔ:sec, 'ru:bec</i> 'ruta', <i>'gu:bec, 'mɛ:sec,</i> ²¹ <i>mar'ti:nček, 'kɔ:šček, k'li:nček</i> 'nagelj', <i>'rɔ:pček</i> 'robec', <i>'vɔ:zek</i> 'ročni voziček s štirimi kolesi', <i>'po:upek, 'lɔ:urek</i> = lovrek 'žepni nož';
	< *a v položaju za <i>r</i>	v primerih: Ted <i>pre'ši:čka</i> , Red <i>bre'dɛ:</i> = brade;
	v položaju za <i>j < *n</i>	<i>žva'di:jek</i> = živadinjak 'kurnjak', <i>pret'jū:žjek</i> = predjužinjak 'dopoldanska malica', <i>k'lɛ:covjek</i> = klecovnjak 'vrsta lojtnika', <i>'lɔ:jtərjek</i> = lojtmjak;
	v položaju pred <i>j</i>	<i>pejk'lā:ti</i> = pajtljati 'vejati'; <i>'zā:kej</i> = zakaj, <i>f'čā:rej,</i> <i>z'gu:dej, 'nɛ:kej;</i>
	< <i>n < *n</i> v skupini <i>nk/ng</i>	<i>'ši:vejŋka</i> = šivanka, Imn <i>'pi:sejŋke</i> = pisanke 'pirh', <i>do'pā:sejŋka</i> = dopasanka 'krilo';
	v predponi <i>naj-</i> v primeru	<i>nep'rɛ:;</i>
	< *o v položaju ob <i>r</i> v primeru	<i>srebo'ti:na</i> = srobotina 'srobot';
<i>a</i>	< *aKV	<i>pla'ni:ka;</i>
	< *VKaK	Imn: <i>na 'ji:vax, 'vū:stax, 'pə:rsax, 'rɔ:kax, jɛ:trax,</i> <i>'rɛ:brax, 'zā:gati, 1ed 'lɛ:tam;</i>
	< *-a	<i>b'rū:na</i> 'debela deska', <i>'jɔ:ša</i> 'jelša', Imn <i>g'nɛ:zda;</i>
	< *oKV v primerih	<i>kla'bū:k, sa'bu:ta</i> ~ (<i>so'bu:ta</i>), <i>da'mu:</i> = domov;
	< *VKēK v položaju pred <i>n, ŋ</i>	<i>'gu:sanca</i> = gosenica, del -l m: <i>'zi:vaŋ</i> = živel, <i>'vɛ:daŋ</i> = vedel, <i>'tə:rpaŋ</i> = trpel, <i>'vi:daŋ</i> = videl;
	< *VKēK	<i>'sə:ršan, jɛ:san</i> = jesén, ²² Red <i>'tā:paža</i> = tepeža, prid m <i>'dā:baj;</i>

21 Tudi *'mɛ:sic*.22 Prim. z *'jā:sen* = jêsen.

<i>o</i>	< * <i>o</i> K ²³ <i>Ų</i>	<i>og'rā:ja, ob'rā:čati, opxa'ji:to, gospo'di:ja, ko'pi:to, sto'pā:to, vode'ni:ca, spoved'ni:ca, kore'ni:na, srebo'ti:na</i> = srobotina 'srobot', <i>do'pu:dne, po'pu:dne, ko'ni:ca</i> 'stranska deska na vozu', Red: <i>kos'ti:, bo'ži:ča, Rmn ko'ši:c</i> = koščic, Oed <i>vo'do:j, gos'ti:lna, zvo'ni:ti, lo'vi:ti;</i>
	< * <i>Ų</i> K <i>o</i> K	<i>l'jā:goda, 'pu:roč, š'tā:kor</i> 'podgana', Oed <i>k'lū:čom;</i>
	< * <i>-o</i>	<i>ko'pi:to, ka'di:to, 'ši:to, 'sā:dlo, č'rē:vo, 1mn: t'kā:mo, ku</i> = ko, <i>'pā:ro</i> = pero;
	< * <i>o</i> K ²⁴ <i>Ų</i>	Omn <i>zob'mi:, ko'pi:šane</i> = kopiščanec 'robidnica', <i>ska'pū:x, prid m glo'bō:k;</i>
	< * <i>Ų</i> K <i>o</i> K	<i>l'zā:lot;</i>
	< * <i>-o</i>	Ted: <i>ž'ti:co, 'mi:zo, 'li:po, 'mē:to</i> = meljo 'moka';
	< * <i>-əl</i>	<i>'kō:to, 'pā:ko, 'vō:go, 'ci:go</i> = cigel 'opeka'
	< * <i>-el</i>	<i>pr'jā:to</i> = prijatelj;
	< * <i>-i</i> ²⁴ / <i>*-əl</i> v del -l m ed	<i>m'lā:to, 'nō:so, 'hu:vo</i> 'loviti', <i>'pā:xno, po'ku:so</i> = pokosil, <i>na'rē:do</i> = naredil, <i>'ftā:kno</i> = vtaknil, <i>'kū:po</i> = kupil, <i>go'vō:ro, z'mi:slo</i> = izmislil, <i>po'sū:šo, zap'rā:vo</i> = zapravljal, <i>'ri:no</i> = rinil, <i>o'žā:no</i> = oženil, <i>'rē:šo</i> = rešil, <i>'nē:so, 'rē:ko, 'pē:ko</i> = pekel, <i>'nā:šo, z'mu:go;</i>
<i>u</i>	< * <i>u</i> K ²⁵ <i>Ų</i>	<i>č'u'dā:k, stu'dā:nc;</i>
	< * <i>Ų</i> K <i>u</i> K	<i>'kō:žux, 'pā:zdux;</i>
	< * <i>o</i> K ²⁵ <i>Ų</i>	<i>nus'ni:ca, mu'ti:ti, del -l sr mu'ti:to, del -l m mn:</i>
	< * <i>Ų</i> K _f	<i>zju'kā:ti, nu'si:ti;</i>
	< * <i>Ų</i> K _f	<i>l'jā:buka;</i>
<i>ü</i>	< * <i>u</i> K ²⁶ <i>Ų</i>	<i>klū'čā:r;</i>
<i>j</i>	< * <i>-i</i> ²⁶	<i>o'bi:stj</i> 'ledvice', Imn <i>'gō:žerjji</i> 'visoki čevlji', Omn <i>v'rā:tamj, prid mn m: 'žu:tj, ər'jā:vj, škro'pi:tj</i> 'kropiti';
[f oz. fl]	< * <i>li</i>	po onemitvi ponaglasnega <i>i</i> v položaju * <i>Kli</i> K
	< * <i>lō</i>	v položaju * <i>-Kōl</i>
	v izposojenkah * <i>-Kōl</i> < nem. <i>-el/-əl</i>	<i>'mā:rzlca, 'ki:slca, 'dē:tlna</i> = deteljina 'detelja';
		<i>'ka:šl, 'pā:rkł</i> = parkelj 'kopito, parkelj';
		<i>k'rā:ncł</i> = krancelj 'venec', <i>'rē:kłc</i> = rekelj 'suknjič', <i>k're:mpł</i> = krempelj, <i>'pā:jkł</i> = pajtelj (Gostenčnik v SLA 3.2: 146) 'velnica', <i>'mā:ntł</i> 'ženski plašč', <i>'čā:bl</i> 'žebelj';

23 Kot pogostejša različica k *u*.

24 Če je naglas na osnovi.

25 Kot redkejša različica (morda položajna ob *n, m* in *j*) k *o*.26 Kot redkejša različica k *-i*.

[ɣ]	< * <i>ən</i>	po onemitvi ponaglasnega <i>a</i> v položaju <i>Kən</i>	<i>'kɛ:dn̩</i> = teden, <i>'čā:sn̩</i> , <i>'ka:zn̩</i> , Rmn <i>'o:kɲ</i> , prid m: <i>'tā:mɲ</i> = temen, <i>'ka:lɲ</i> , <i>'si:tɲ</i> , <i>mo'gu:čɲ</i> , <i>'du:žɲ</i> ;
	< * <i>ni</i>	po onemitvi ponaglasnega <i>i</i> v položaju <i>KniK</i>	<i>pod'ru:žɲca</i> , <i>s'vɛ:čɲca</i> , <i>x'mɛ:tɲca</i> = vmetnica (Jakop v SLA 3.2: 497) 'pinja', <i>'pu:dn̩ca</i> = podnica 'spodnja deska na vozu', <i>mr'vā:sɲca</i> , <i>'pu:nočɲca</i> = polnočnica, Imn <i>s'ma:rɲce</i> , Ted <i>ko'rü:zn̩co</i> , <i>'bū:čɲca</i> = bučnica 'bučno seme', <i>vz'di:gn̩ti</i> , del -l ž <i>'pā:xɲla</i> ;
	< * <i>n̩</i>	v položaju *- <i>ən̩</i>	<i>'pɛ:dn̩</i> = pedenj;
	< * <i>m</i>	po onemitvi ponaglasnega <i>a</i> (< *- <i>əm</i>)	<i>'sɛ:dn̩</i> , <i>'u:sɲ</i> , 1ed: <i>'ni:sɲ</i> , <i>sɲ</i> , ²⁷ <i>reɲma'ti:zn̩</i> ;
		po onemitvi ponaglasnega <i>i</i> (< *- <i>əm</i> < * <i>im</i>) v primerih	1ed: <i>'nu:sɲ</i> (~ <i>'nu:sim</i>), <i>'vi:dn̩</i> , <i>'xu:dn̩</i> , <i>p'ru:sɲ</i> (~ <i>p'ru:sim</i>);
		v izposojenkah *- <i>Kən</i> < nem. - <i>ən</i>	<i>'šu:lɲ</i> = šolen 'čevelj', <i>'fɔ:sɲ</i> 'debela deska', <i>'ta:užɲt</i> = tavžent 'tisoč', prid m <i>ner'vɔ:zn̩</i> ;
a + r	< * <i>r̥</i>		<i>ərde'či:ca</i> , prid mn m <i>ər'jā:v̩j</i> , Red <i>kər'vi:</i> , Imn <i>'dɔ:bərce</i> = dobroce 'ošpice', <i>s'tā:bər</i> , <i>'čā:bər</i> , 3ed <i>gər'mi:</i> , <i>smər'dɛ:ti</i> , <i>tər'pɛ:ti</i> ;
		v izposojenkah	<i>štər'cü:na</i> 'trgovina', <i>lɔ:jtərjek</i> = lojtnjak;
a		sekundarno po onemitvi vokala v položaju <i>KrV(K)</i>	<i>'vɛ:vərca</i> , <i>dər'gā:č</i> , Rmn: <i>'sā:stər</i> , <i>'jɛ:tər</i> , <i>ogər'jā:č</i> = ogrinjač 'enojni plug, ralo' (Zuljan Kumar v SLA 3.2: 105), <i>kər'čā:ti</i> = kričati, <i>pər</i> = pri.

3.3.2 Konzonantizem

Soglasniki so nastali iz enakih izhodiščnih splošnoslovenskih soglasnikov, poleg tega pa še:

Izvor	Gradivo
n	< * <i>n̩</i>
l	< * <i>l</i>
	< * <i>l̥</i>
	< * <i>l̥</i> < *- <i>lɔj</i> /*- <i>lɔj</i> -
	< * <i>l̥V</i> < primarna skupina * <i>dl</i> /* <i>tl</i>

27 Tudi *sɛm*.

28 Gl. op. 13.

v	< kot proteza pred *u- < kot proteza pred *o- < *u-	v primeru < *ub-	'vü:š, 'vü:xo, 'vü:sta, vi'či:ti = učiti; 'vu:zik = ozek, 'vu:žji = ožji; v'bi:tę;
j	< *ń < *ń < *-nbj-/*-nbj- < *f v zaporedju *jǝ- iz *ji- < *-jb (poudarjalna členica) < kot prehodni j v položaju pred nk/ng	 v Oed ž včasih pred d, s, z v položaju pred nk/ng	'ji:va, Oed z'ji:m, 'ję:na = njena, Ded 'jä:mi, Ted 'jä:jnga = njega 'on'; čre'pi:ja, s'vi:ja, 'sü:kja, 'cü:ja = cunjja, lo'bä:ja, gospo'di:ja, Red: 'ko:ja in Oed s 'ko:jom 'konj', kos'tä:ja, č're:šja, 'liü:kja, svi'jä:k = svinjak, čebe'jä:k = čebelnjak, sadov'jä:k, dreve'jä:k = drevenjak 'lojtrnik', sever'jä:k = severnjak 'severni veter', žva'di:jek = živadinjak 'kurnica', k'le:covjek = klecovnjak 'vrsta lojtrnika', ogər'jä:č = ogrinjač 'enojni plug, ralo' (Zuljan Kumar v SLA 3.2: 105), 'lo:jtarjek = lojtrnjak, 'jä:šjek = fašnjak 'pust', 'le:šjek = lešnjak 'lešnik', prid m 'zä:dji, 3ed na'pe:ja = napenja; 'ko:j = konj; ko're:je, ka'mę:je, b'ri:je, se'mę:je, z'nä:meje, živ'le:je, Red: (lo'ti:li) 'liü:pleja = lupljenja, po'pe:vaja, v'ri:skaja; žę:gnae = žeganje; 'jä:ti = iti, 'jä:skat, 1ed 'ji:šem = iščem, del -l m 'jä:mau = imel; k'rā:voj, pot 'mi:zoz, z 'vu:loj, ko'ku:šjoj, 'mā:terjoj, ro'ko:j, čer'jo:j, kər'v'jo:j, 'la:xkoj; 'u:jder = oder, prid m 'pā:sji, 'pu:jstela, g'ru:jzdje; Imn 'pi:sejnye = pisanke 'pirh', do'pā:sejnye = dopasanka 'krilo', 'ši:vejnye = šivanka, Red 'ä:jnga, Ted 'jä:jnga = njega 'on', Imn š'tä:jnye = štenge 'stopnice', š'tä:jnga = štanga 'oje';
u	< */K in *-l v del -l m ed ²⁹		'pa:uc, pe'pe:u, prid m: 'be:u, 'dä:bau; k'le:čau, 'dę:lau, 'pi:kau, 'po:znau, 'lä:gau, 'da:u, po'di:rau, k'lā:pay, 'bu:žau = božal, t'ka:u, c'vi:lau 'cviliti', tər'pay = trpel, 've:daü = vedel, 'vi:daü = videl, 'zi:vaü = živel, 'pa:u = padel, m'lā:u = mlel, f'to:u = htel, v'zä:u, k'lā:u = klel, p'rā:u, 'jo:u = jedel, c'vā:u = cvetel, 'pi:u, ko'si:u, si'ši:u;
b	< *v v položaju pred */	v položaju pred */	č're:bli 'škornji';
k	< *t < *t v primeru	v skupini tn v skupini tl v primeru	k'hā:la = tnala; Red 'mā:kľe, 'na:kľix = na tleh, prid mn s'vā:kľj = svetli, 'po:kľe, za 'Sp:kľoj, del -l mn nak'lā:čli = natlačili, 'pā:jķl = pajtelj (Gostenčnik v SLA 3.2: 146) 'velnica', pejk'lā:ti = pajtljati 'vejati'; 'kę:dŋ = teden;

29 Pri glagolih z deležniki na *-al/*-ěl/*-el/*-il (če je naglašen zadnji zlog).

<i>g</i>	< * <i>d</i>	v skupini <i>dn</i>	v primeru: <i>g'nā:r</i> = denar;
	< * <i>k</i>	v položaju pred zvonečim nezvočnikom	<i>g'du:</i> = kdo, ' <i>ni:gdar</i> 'nikoli', <i>g'dā:j</i> ;
<i>x</i>	< * <i>v</i> _v		<i>x'vɛ:čer</i> = v večer 'zvečer';
	< * <i>y</i> -	< * <i>um</i> -	<i>x'mɛ:tŋca</i> = vmetnica (Jakop v SLA 3.2: 497) 'pinja', <i>x'mɛ:s</i> = vmes, <i>xm'rɛ:ti</i> , <i>x'mi:ti</i> ;
<i>č</i>	< * <i>kč</i>		I/Ted ' <i>čā:r</i> = hčer;
<i>f</i>	< * <i>v</i>	pred nezvonečimi nezvočniki in v izglasju	Med <i>f'ku:tix</i> , <i>f'kā:p</i> = vkup 'skupaj', <i>f'xɔ:dne</i> (<i>v'rā:ta</i>), <i>f'p'rɛ:k</i> , <i>f'sä:</i> , <i>f'sä:āno</i> = vseeno, <i>f'sā:k</i> , <i>f'čā:rej</i> , <i>bez'gā:jka</i> , 2mn vel ' <i>zi:fte!</i> 'živeti'; ' <i>čɔ:rf</i> , ' <i>bā:rf</i> , <i>o'bā:rf</i> , <i>pos'tā:rf</i> , Rmn: ' <i>mi:šof</i> , <i>b'rā:tof</i> , <i>s'tā:ršof</i> , ' <i>si:nof</i> , <i>so'sɛ:dof</i> , <i>d'nɛ:vof</i> , ' <i>pɔ:dof</i> 'tla', <i>d'nɔ:f</i> 'dan', ' <i>dā:rf</i> , ' <i>pā:sof</i> 'peš', ' <i>č'rɛ:f</i> , <i>krā:f</i> , prid m: <i>zd'ra:f</i> , ' <i>šɛ:paf</i> , <i>p'ti:tef</i> , <i>k'ri:žef</i> (' <i>pu:t</i>), <i>p'lā:f</i> 'moder'; vendar ' <i>ɔ:uca</i> ;
	< * <i>x</i>	pred <i>t</i>	<i>f'tɛ:ti</i> = hteti;
<i>š</i>	< * <i>šč</i>		<i>k'lɛ:še</i> , ' <i>ku:šar</i> = kuščar, <i>og'ni:še</i> , ' <i>pi:še</i> = pišče, <i>mraɥ'li:še</i> = mravljišče, <i>žup'ni:še</i> , <i>topo'ri:še</i> , ' <i>go:ša</i> , ' <i>pi:šala</i> = piščala 'piščal', <i>ko'ši:ca</i> = koščica 'gleženj, peška', <i>na'tā:še</i> = na tešče, <i>pr'gi:še</i> , Med <i>na dvo'ri:ši</i> , 1ed ' <i>ji:šem</i> , del -l s ' <i>ti:šalo</i> , ' <i>nā:leš</i> = nalašč;
	< * <i>xč</i>		' <i>nɛ:še</i> 'nihče';
	< * <i>s</i>	pred <i>š</i>	Oed <i>š</i> ' <i>ši:lom</i> .

3.3.3 Prozodija

Fonetično dolgi naglašeni zložniki so odrazi naglašениh issln. **Ů*, sekundarno tudi naglašениh issln. **Ů*- in issln. *-*Ů*. Govor pozna vse splošnoslovenske naglasne spremembe (pomik cirkumfleksa na naslednji zlog, umik na prednaglasno dolžino, nastanek novega cirkumfleksa), od nesplošnoslovenskih pa naslednje: umik na prednaglasno kračino ('*vɔ:da*, '*žā:na*) in nadkračino ('*mā:glā*) ter mlajši umik naglasa z zadnjega kratkega odprtega in zaprtega zloga ('*ci:gan*), kjer so vsi novonaglašeni samoglasniki dolgi.

3.3.4 Izguba glasov

∅	< *i	v položaju KiK	žva'di:jek = živadinjak 'kurnica', 'pā:jčovna, 'jū:žna, 'dē:tlna = deteljina 'detelja', pər = pri, zi'si:rti se = zesiriti 'sesiriti se', na'rē:tti = narediti, vz'di:gnti, kər'čā:ti = kričati, ogər'jā:č = ogrinjač 'enojni plug, ralo' (Zuljan Kumar v SLA 3.2: 105), vel 2mn: m'la:tte, 'tə:rpte, 1mn 'nu:smo = nosimo, 2mn: m'lā:tte, 'vi:tte = vidite in 1dv: m'lā:tma, 'vi:dma in 3mn: m'lā:tjo, 'vi:djo, 'vu:zjo = vozijo, vel 1mn: 'zi:umo, m'la:tmo, 'žū:lmo 'meti', 'pə:jdmo, del -l sr 'du:blo = dobilo, del -l ž: 'xu:dla, m'lā:lla, 'tū:lā = tulila, 'kü:pla, 'nu:sla = nosila, 'vu:zla = vozila, na'va:dla, del -l mn ž z'lu:žle = zložile, del -l m mn; zag'rā:dli, po'ru:či = poročili, fs'tā:uli = vstavili, g'rā:pti = grabiti; pro'ce:sja = procesija;
		v priponi -ica v *K-ica	pod'ru:žŋca, s'vē:čŋca, x'mē:tŋca = vmetnica (Jakop v SLA 3.2: 497) 'pinja', 'pu:dŋca = podnica 'spodnja deska na vozu', mrt'vā:šŋca, klū:čanca = ključanica, 'pu:nočŋca = polnočnica, Imn s'ma:ryce, Ted ko'riū:zŋco, 'pā:lca, 'bū:čŋca = bučnica 'bučno seme', 'ki:sŋca, 'və:vərca, 'gu:sanca = gosnica, 'vi:lce; ž'ni:dərca 'šivilja', š'tē:parca = šteparica 'šivilja';
	< *e	v položaju KeK	pon'dē:lek;
	< *ě	v položaju KěK	s'jā:ti = sejati, del -l ž 'vi:dla;
	< *a	v položaju KaK	del -l ž: g'lē:dla, po'vē:dla;
	< *u	v položaju KuK	dər'gā:č;
	< *ə	v položaju Kən/ən/əm/im/ əl/əl/ək	'ke:dŋ = teden, 'čā:sŋ, 'ka:zŋ, Rmn 'o:kŋ, prid m: 'tā:mŋ = temen, 'ka:lŋ, 'si:tŋ, mo'gu:čŋ, 'du:žŋ; 'pē:dŋ = pedenj; 'sē:dŋ, 'u:sŋ = osem, 1ed: 'ni:sŋ, sŋ, ³⁰ 'nu:sŋ, 'vi:dŋ, 'xu:dŋ; 'ka:šl, 'pā:rkł = parkelj 'kopito, parkelj'; 'pa:uc, sre'di:nc, 'pə:rstanc, ka'za:uc, ko'zə:uc, to'bə:uc = tobolec 'oselnik', me'zi:nc, stu'dā:nc, brat'ra:nc, 'kə:nc; 'pā:stork;
	< *ε v priponah *-εc, *-εk		'zā:jc, o'pā:jkc;
s- < stn-			prid m 'kə:rsni;
s- < vs-			'sē:sveti = vsi sveti.

4 SKLEP

Govor kraja Kapele (SLA T349) izkazuje definicijske lastnosti južnoštajerske narečne ploskve južne slovenščine. Zanj je značilna sekundarna podaljšava večine issln. kratkih naglašanih zložnikov v zadnjem besednem zlogu (izjeme so kratki odrazi za issln. *-ŋ in posamični kratki odrazi za issln. *-i in *-ā). Govor v naglašanih zlogih ne pozna (z redkimi izjemami) ne kolikostnih ne kakovostnih nasprotij.

30 Tudi sēm.

Odraz za **ǣ* je *ǣ*: oz. dvojnični za **ǣ*-, in sicer *ǣ*: and *ǣ*-. Leksem *gosenica* izkazuje Ivšičevo retrakcijo (Ka 'gu:sanca < **gōsēnīca* < **gōsēnīca* (Furlan 2005: 407, op. 3).

KRAJŠAVE IN KRATICE

Ka = Kapele; **bizelj.** = bizeljsko; **D** = dajalnik; **del** = deležnik; **ed** = ednina; **I** = imenovalnik; **issln.** = izhodiščni splošnoslovenski; **JV** = jugovzhodni; **kozjan.** = kozjansko; **kozjan.-bizelj.** = kozjansko-bizeljsko; **M** = mestnik; **m** = moški; **mlaj.** = mlajše; **mn** = množina; **nem.** = nemško; **O** = orodnik; **prid** = pridevnik; **R** = rodilnik; **s** = srednji; **SLA** = Slovenski lingvistični atlas; **sln.** = slovensko; **srednjesav.** = srednjesavinjsko; **srednještaj.** = srednještajersko; **star.** = starejše; **štaj.** = štajersko; **T** = tožilnik; **vel** = velelnik; **Z** = zahodni; **ž** = ženski

LITERATURA IN VIRI

- Furlan 2005** = Metka Furlan, Iz primorske leksike, *Annales* 15.2 (2005), 405–410.
- Gostenčnik 2022a** = Januška Gostenčnik, Fonološki opis govora kraja Bistrica ob Sotli (SLA T345), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 107–123.
- Gostenčnik 2022b** = Januška Gostenčnik, Fonološki opis govora kraja Večeslavci (SLA T397), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 125–149.
- Gostenčnik – Kenda-Jež – Kumin Horvat 2022** = Januška Gostenčnik – Karmen Kenda-Jež – Mojca Kumin Horvat, Ogrožena narečja v slovenskem jezikovnem prostoru, *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 75–87.
- Gostenčnik – Kenda-Jež 2023** = Januška Gostenčnik – Karmen Kenda-Jež, Fonološki opis govora kraja Gomilica (SLA T392, OLA 21), *Jezikoslovni zapiski* 29.2 (2023), 287–316.
- Jakop 2022** = Tjaša Jakop, Fonološki opis govora Slivnice pri Celju (SLA T331), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 89–106.
- Kumin Horvat 2022** = Mojca Kumin Horvat, Fonološki opis govora kraja Žetinci – Sieldorf (SLA T414), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 151–168.
- Pronk 2007** = Tijmen Pronk, The retraction of the neocircumflex in the Carinthian dialects of Slovene (on Ivšič's retraction), v: *Tones and Theories: Proceedings of the International Workshop on Balto-Slavic Accentology*, ur. Mate Kapović – Ranko Matasović, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje, 2007, 171–183.
- Rigler 1963** = Jakob Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, *Slavistična revija* 14.1–4 (1963), 25–78.
- SLA 1.2** = Jožica Škofic – Januška Gostenčnik – Mojca Horvat – Tjaša Jakop – Karmen Kenda-Jež – Petra Kostelec – Vlado Nartnik – Urška Petek – Vera Smole – Matej Šekli – Danila Zuljan Kumar, *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 2: komentarji*, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas).
- SLA 3.2** = Jožica Škofic – Januška Gostenčnik – Vito Hazler – Tjaša Jakop – Karmen Kenda-Jež – Mojca Kumin Horvat – Vlado Nartnik – Nina Pahor – Vera Smole – Matej Šekli – Danila Zuljan Kumar, *Slovenski lingvistični atlas 3: kmetovanje 2: komentarji*, ur. Jožica Škofic – Matej Šekli – Nina Pahor, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2023 (Jezikovni atlas).
- Šekli 2018** = Matej Šekli, *Tipologija lingvogeneze slovanskih jezikov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018.

SUMMARY

A Phonological Description of the Local Dialect of Kapele (SLA Data Point 349)

This article presents the basic phonetic and accentological characteristics of the local dialect of Kapele (SLA data point 349). The phonological description of this local dialect is based on dialect material by Andreja Radetič from 2002. The local dialect shows the defining characteristics of the southern Styrian dialect base of southern Slovenian. Synchronically, it is part of the Bizeljsko subdialect of the Kozje–Bizeljsko dialect in the Styrian dialect group. The reflex of CSln. **ǫ* is *ǫ̃* and the reflex of CSln. **ǫ̃* varies: *ǫ̃* and *ǫ̃̃*. It does not exhibit quantitative or qualitative oppositions in stressed syllables for this local dialect is characterized by secondary lengthening of stressed syllabic nuclei in final syllables that were originally short in the vowel system (with rare exceptions for reflexes of CSln. **-j* and CSln. **-i* and **-ǫ̃*). The lexeme *gosenica* ‘caterpillar’ shows Ivšič’s retraction.

JANUŠKA GOSTENČNIK — KARMEN KENDA-JEŽ

FONOLOŠKI OPIS GOVORA KRAJA GOMILICA (SLA T392, OLA 21)

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.2.12](https://doi.org/10.3986/JZ.29.2.12)

V prispevku je prikazan govor kraja Gomilica (SLA T392), ki je dolinski govor (z nekaterimi značilnostmi ravskega govora) prekmurskega narečja panonske narečne skupine. Opisane so osnovne glasoslovne in naglasoslovne značilnosti. Fonološki opis govora je narejen na podlagi narečnega gradiva, ki ga je za potrebe *Slovenskega lingvističnega atlasa* (SLA) zbrala Irena Lebar leta 1986. Opravljena je primerjava s starejšimi zapisi tega govora (Ftičar 1957; Horvat 1963; Ftičar – Logar 1969–1971) in fonološkim opisom za *Slovanski lingvistični atlas* (OLA) (Benedik 1981).

Ključne besede: panonska narečna skupina, prekmursko narečje, fonološki opis, Slovenski lingvistični atlas (SLA), Slovanski lingvistični atlas (OLA), slovenščina, Gomilica

A Phonological Description of the Local Dialect of Gomilica (SLA Data Point 392, OLA Data Point 21)

This article presents the local dialect of Gomilica (SLA T392), the Dolinsko variety of the Prekmurje dialect within the Pannonian dialect group (with some features of the Ravensko variety). It describes basic phonological and accentual features. The phonological description of the dialect is based on dialect material collected by Irena Lebar for the *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA) in 1986. A comparison is made with all older transcriptions of this dialect (Ftičar 1957; Horvat 1963; Ftičar & Logar 1969–1971) and the phonological description for the *Slavic Linguistic Atlas* (OLA, Benedik 1981).

Keywords: Pannonian dialect group, Prekmurje dialect, phonological description, *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA), *Slavic Linguistic Atlas* (OLA), Slovenian, Gomilica

Januška Gostenčnik ■ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ■ januska.gostencnik@zrc-sazu.si ■ <https://orcid.org/0000-0001-5967-0920>

Karmen Kenda-Jež ■ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ■ carmen.kenda-jez@zrc-sazu.si ■ <https://orcid.org/0000-0001-9950-5743>

Prispevek je nastal v okviru projekta Raziskave ogroženih narečij v slovenskem jezikovnem prostoru (Radgonski kot, Gradiščanska, Hum na Sutli z okolico, Dubravica z okolico) (V6-2109, 1. 10. 2021 – 31. 8. 2024), ki ga sofinancirata Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije ter Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu (<https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/raziskave-ogrozenih-narecij-v-slovenskem-jezikovnem-prostoru-radgonski-kot>), projekta i-SLA – Interaktivni atlas slovenskih narečij (L6-2628, 1. 9. 2020 – 31. 8. 2024, ARIS in SAZU, <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/i-sla-interaktivni-atlas-slovenskih-narecij>) in programa Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju (P6-0038).

1 Uvod

Govor kraja Gomilica¹ je v *Slovenskem lingvističnem atlasu* označen kot točka 392. Kljub dosedanji uvrstitvi govora v dolinsko različico (Greenberg 1993; Zorko 1994; izrecno Kumin Horvat 2008: 243) prekmurskega narečja panonske narečne skupine bi bilo s stališča glasoslovja bolj smiselno govoriti o dolinskem govoru z nekaterimi značilnostmi ravskega govora. Od treh razlikovalnih lastnosti, izpostavljenih v novejših razpravah (Greenberg 1993: 466; Zorko 2005: 47; Kumin Horvat 2008: 240–241; 2010: 94; 2022a: 283) sta dolinski lastnosti odsotnost razvoja $j > d'$ pred naglašenim samoglasnikom ali neposredno za soglasnikom ter razvoj $-l > -u$,² nedolinska pa je zaokroženost kratkega ob nezaokroženosti dolgega a -ja.

Diahrono govor uvrščamo v panonsko narečno ploskev vzhodne slovenščine (po Rigler 1963 in Šekli 2018: 345).

Prispevek prikazuje osnovne (na)glasoslovne značilnosti govora in fonološki opis. Nastal je v sklopu tematskega bloka *Slovenski govori na vzhodnem robu* (2), ki prinaša dva fonološka opisa govorov krajev štajerske in panonske narečne skupine (glej tudi: Gostenčnik 2023: 267–285). Prim. uvodni prispevek v prvi tematski blok *Slovenski govori na vzhodnem robu* (1) (Gostenčnik – Kenda-Jež – Kumin Horvat 202) in vanj uvrščene fonološke opise (Gostenčnik 2022a; 2022b; Jakop 2022; Kumin Horvat 2022b).

2 OSNOVNE (NA)GLASOSLOVNE ZNAČILNOSTI

Prekmursko narečje ima kot del jugovzhodnih narečij in panonske narečne ploskve naslednje lastnosti: 1) issln. $*\tilde{e}/*\tilde{o} > JV$ sln. $*ei/*ou > pan.$ $*ei/*ou_1 > prekm.$ $*ei_1/*ou_1$; 2) issln. $*\tilde{e}, *e, *\tilde{o} > pan.$ $*\tilde{e}_1, *\tilde{e}_2, *\tilde{e}_3 > prekm.$ $*ei_2, *\tilde{e}_2, *\tilde{e}_3$; 3) issln. $*\tilde{o} > pan.$ $*ou_2 > prekm.$ $*ou$; 4) issln. $*\tilde{e} > pan.$ $*\tilde{e}-$; 5) issln. $*\tilde{e}/*\tilde{e}-, *\tilde{o}/*\tilde{o}- > pan.$ $*\tilde{e}/*\tilde{o}- > prekm.$ $*\tilde{e}/*\tilde{o}-$; 6) issln. $*\tilde{\partial} > pan.$ $*\tilde{\partial}- > prekm.$ $*\tilde{e}-$ (Šekli 2018: 345–346).

Zaradi odsotnosti daljšanja issln. kratkih naglašenih zložnikov v nezadnjem besednem zlogu uvrščamo prekmursko narečje k vzhodnim panonskim govorom.

2.1 Odrazi naglašenih samoglasnikov v govoru Gomilice

Podajava odraze issln. naglašenih dolgih in kratkih samoglasnikov za govor Gomilice (dalje Gom.).

1 V krajevnem govoru Gomilice (Imn): *Gu'milice*, Rmn *Gu'mijlic*, Tmn *Gu'milice*.

2 Fonetično vrednost glasu bo zaradi dosedanjih zapisov nujno treba še enkrat preveriti na terenu. V zapisu Jožeta Ftičarja (1957) je namreč ta redno zapisovan kot φ , občasno pa se φ pojavlja tudi v gradivu OLA, vendar nedosledno (npr. Red *'pa:qca* : Oed *'pa:ucun*); tudi v fonološkem opisu (Benedik 1981) ni omenjen, prim. 2.2.3.

Odrazi znotraj dolgega vokalizma so: 1) issln. * $\bar{e}$ > Gom. $\bar{e}i$; 2) issln. * $\bar{e}/\bar{e}/\bar{a}$ > Gom. $\bar{e}r$; 3) issln. * $\bar{o}/\bar{o}$ > Gom. $\bar{o}u$; 4) issln. * $\bar{i}$ > Gom. $\bar{i}i$; 5) issln. * $\bar{a}$ > Gom. $\bar{a}r$; 6) issln. * $\bar{u}$ > $\bar{u}u$; 7) issln. * $\bar{l}$ > Gom. $\bar{u}u$; 8) issln. * $\bar{r}$ > Gom. $\bar{r}$.

Odrazi znotraj kratkega vokalizma so: 1) issln. * $\bar{e}$ > Gom. $\bar{e}$; 2) issln. * $\bar{e}/\bar{e}/\bar{a}$ > Gom. $\bar{a}$; 3) issln. * $\bar{o}/\bar{o}$ > Gom. $\bar{o}$; 4) issln. * $\bar{i}$ > Gom. $\bar{i}$; 5) issln. * $\bar{a}$ > Gom. $\bar{a}$; 6) issln. * $\bar{u}$ > Gom. $\bar{u}$; 7) issln. * $\bar{l}$ > Gom. $\bar{u}$; 8) issln. * $\bar{r}$ > Gom. $\bar{r}$.

Odraz za umično naglašeni e je $\bar{a}$. Odraz za umično naglašeni o je $\bar{o}$. Odraz za umično naglašeni a je $\bar{a}$.

2.2 Pripombe k fonetičnemu zapisu glasovja, njegovi distribuciji in fonološki vrednosti

2.2.1 Dolgi samoglasniki

V zapisu za OLA so dvoglasniki ii , u^u , u^u obravnavani kot redkejša fakultativna varianta fonemov $/i:/$, $/u:/$ in $/u:/$ (Benedik 1981: 180), prim. $'bi:k \sim bi^ik$, $'ri:lec \sim bru:s \sim bru^us$, del -l m $rgs'pu^ustu$ = razpustil, vendar npr. samo $p'lu:čq$, 3ed: $di'si$, $ku'si$, 1ed $'ku:pin$, $'vu:k$, $'du:gi$.

To je v nasprotju z zapisi za SLA (1957; 1963; 1986), kjer dvoglasniki nastopajo pogostejše od svojih enoglasniških različic, in sicer kot $\langle i^i \rangle$, $\langle u^u \rangle$ [JF]; $\langle i^i \rangle$, $\langle u^u \rangle$ [JH] in $\langle ii \rangle$, $\langle uu \rangle$ [IL]. Drugačnosti gradiva OLA torej ne moremo pripisati morebitnim spremembam skozi čas, ampak težnji po večji stopnji fonologizacije transkripcije, ki je značilna za zapise in opise krajevnih govorov za OLA, morda pa tudi negotovemu slušnemu vtisu Tineta Logarja, končnega zapisovalca gradiva, kar je razvidno iz njegove opombe k odgovoru na vprašanje PM 1634 Gsg kri: »vsaka i-jevska dolžina rahlo dift[ongirana].«

2.2.2 Kratki samoglasniki

Široki e -jevski glas kot odraz issln. * $\bar{e}/\bar{e}/\bar{a}$ in umično naglašene e je v zapisih Irene Lebar in Jožeta Horvata zapisan kot $\langle \bar{a} \rangle$, v Ftičarjevem zapisu za SLA in zapisu za OLA pa kot $\langle \bar{e} \rangle$ oz. $\langle e \rangle$, prim. $'r\bar{a}n : r\bar{e}n$ [JF] : $r\bar{a}n$ [JH] : $'ren$ [OLA] = hren. Ker je v samoglasniškem trikotniku fonološkega opisa za OLA (Benedik 1981: 179) $/e/$ par zaokroženemu $/a/$ -ju, njegovi dejanski fonetični vrednosti bolj ustreza prvi zapis.

V vseh drugih zapisih za to točko kratki naglašeni o ne more stati pred n , namesto njega stoji u oz. $\bar{u}$ (Benedik 1981: 180; Ftičar 1957; Horvat 1963), prim. 3ed: se 'guni' 'goniti se', $'vu:q$ = vonja 'smrdeti' [OLA], $\bar{u}n$ = on, $k\bar{u}n$ = konj, $\bar{c}\bar{u}nta$ = čonta 'kost', Oed $\bar{z}\bar{u}b\bar{u}n$ = zobom [JF], $k\bar{u}n$, $\bar{c}\bar{u}nta$, $\bar{l}\bar{u}nec$ = lonec, $k\bar{u}nec$ [JH]. Z $\bar{u}$ je v Ramovševi transkripciji zapisan »izredno ozki, napeti o , skoraj že u «.

Tradicionalno so se nenaglašeni i -ji v prekmurskem narečju zapisovali z znakom $\langle i \rangle$, ki naj bi zaznamoval »visoki, napeti, sprednji, jasno zveneči e in i « (Ramovš 1935: VIII). Tako, sicer ne vedno povsem dosledno, je nenaglašeni i

zapisan v Ftičarjevem zapisu (1957). Podobno fonetično vrednost bi lahko pripisali zapisu izglasnih *i*-jev $\langle \epsilon \rangle$, vsi drugi *i*-jevski glasovi so pri Lebar (1986), Horvat (1964) in OLA (1969–1970) fonologizirani v *i* – Ded *nðugi* [JF], *nðugi* [JH], *'nøugi* [OLA]. To je v neskladju s sodobnejšimi opisi, ki za ta glas večinoma uporabljajo $\langle \dot{i} \rangle$, prim. Greenberg 1993: 468: »nenaglašeni /i/ se v vseh položajih uresničuje kot ohlapen, rahlo proti sredini pomaknjen samoglasnik«.

Nenaglašeni kratki zaokroženi *ä* je dosledno zapisan samo v Logarjevem prepisu gradiva OLA (v transkripciji OLA $\langle \dot{a} \rangle$).

Nenaglašeni *r* < **r* je v Ftičarjevem gradivu in gradivu za OLA le izjemoma zapisan kot zlogotvoren.

2.2.3 Soglasniki

V zapisu za OLA se, sicer zelo redko, pojavlja drsnik *ɔ*, ki ga za siceršnji *u* dosledno piše Jože Ftičar v zapisu za SLA (1957): Imn *'teɔci* = telci 'tele', *št'rigeɔ* = štrigelj 'čohalo', Red *'pa:ɔca* = palca.

V Ftičarjevem in Horvatovem zapisu je /x/ dosledno zapisan kot žrelni pripornik /h/, enako velja za celotno gradivo OLA, kjer je bil zapis spremenjen v $\langle x \rangle$ šele ob nastanku fonološkega opisa in pripravi gradiva za kartiranje.

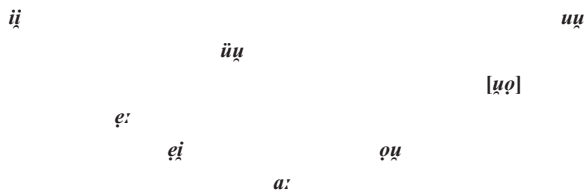
Kljub nekaterim pomanjkljivostim je po primerjavi omenjenih razhajanj zapis Irene Lebar glede na stopnjo ustreznosti fonetičnega zapisa najbolj primeren kot izhodišče za izdelavo fonološkega opisa. Drugi zapisi so v obravnavo pritegnjeni kot dopolnilno gradivo, posebna pozornost je namenjena redkejšim fonemom in glasovnim različicam ter starejšemu besedju, ki so ga v zapisu iz leta 1986 nadomestili novejši leksemi.

3 FONOLOŠKI OPIS

3.1 Inventar

3.1.1 Vokalizem

3.1.1.1 Dolgi naglašeni samoglasniki

Redkejšje fakultativne različice samoglasnikov *i:*, *u:* in (morda tudi) *üu* so *i:*, *u:* in *ü:*.

3.1.1.2 Kratki naglašeni zložniki

<i>i</i>		<i>ü</i>		<i>u</i>
ɛ				ø
<i>e</i>		<i>ö</i>		
<i>ä</i>		<i>å</i>	+	[ʀ]

3.1.1.3 Kratki nenaglašeni zložniki

<i>i</i>		<i>ü</i>		<i>u</i>
<i>e</i>		<i>o</i>		
<i>a</i>			+	[ʀ]

3.1.2 Konzonantizem

3.1.2.1 Zvočniki

<i>m</i>				<i>v</i>	<i>u</i>
<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>			
<i>ñ</i>				<i>j</i>	

3.1.2.2 Nezvočniki

<i>p</i>	<i>b</i>			<i>f</i>	
<i>t</i>	<i>d</i>	<i>c</i>		<i>s</i>	<i>z</i>
			[ʒ]		
		<i>č</i>		<i>š</i>	<i>ž</i>
<i>k</i>	<i>g</i>			[x]	

3.1.3 Prozodija

Fonološko je relevantno mesto naglasa. Govor pozna kolikostna nasprotja v naglašanih zlogih. Inventar prozodemov vsebuje dolge (¹V:) ter kratke (¹V) naglašene in nenaglašene zložnike (V).

3.2 Distribucija

3.2.1 Vokalizem

Dolgi samoglasniki nastopajo samo pod naglasom.

Kratki samoglasniki nastopajo v naglašanih in nenaglašanih zlogih.

Za vzglasni *ʔi* je v gradivu le primer *ʔivje* oz. *ʔimje* [OLA] 'ivje'.³

3 Vendar kratko *ʔiv'e*, *ʔim'e* [ɹF] 'ivje'.

/i:/ [i:] in /i/ navadno ne nastopata pred *u/v* (namesto njiju se govori *ü* – del -l m: *ku'süu* = kosil, *si'süu* = sušil, *lu'vüu* ~ *lu'viu*, *š'tüu* = štilj, *'müva* 'midva', *'vüva* 'vidva', vendar tudi *ku'si:u* [JH] in *ku'siu* [OLA]).

/i:/ [i:] se ne pojavlja pred *r* (zanj stoji *ɛ:* – *pas'tɛ:r*, *'mɛ:r* [OLA], *'šɛ:rši* = širši [OLA]).

Nenaglašeni /i/ v vzglasju nastopa redko (*i'mɛ:*, Imn *ig'lɛ:* [OLA]), *it'va:ni* 'suh' [OLA], *ig'rɔti* [OLA]); pred /i/ < **u* nastopa protetični /v/ (Imn *vi'sij* = uši, *vi'ha:k* = uljnjak, 3ed *viž'gɛ:* [OLA] = užge 'prižgati', izjemoma po onemitvi /x/ *i'dou* [JF] = hudo).

/üu/, /ü/ in novejši /u/ ne morejo stati v vzglasju zaradi protetičnega /v/, ki nastopa pred njimi (*'vüuzda* = uzda, *'vüu* = uho, *vu'čiteu* = učitelj [OLA], Med *nɔ* 'vulici = ulici [OLA], izjemoma *'ü:udi* [OLA] = hudi).

/üu/ [ü:] in /ü/ navadno ne nastopata pred *r* (namesto njiju se govori *ö:/ö* – *'kö:rñek* [OLA] ~ *'küürñek* = kurnjak 'kurnik', *zq'kö:riti* [OLA] = zakuriti, del -l m ed *zq'kö:ru* [OLA] = zakuril, *'törškɛ* = turški). /ö:/, ki se pojavlja samo v gradivu za OLA (Benedik 1981: 180), in /ö/ sta sicer redka glasova.

Pred istozložnim *j* namesto /ou/ stoji *uo* ~ *u* (*g'nuoj* ~ *g'nuj*).

3.2.2 Konzonantizem

3.2.2.1 Zvočniki

Zvočnik /v/ ne more stati v izglasju in pred nezvenečimi nezvočniki, saj se tam premenjuje s [f] (*'pɔtkef*, *'ɔfca*). V vzglasju navadno ne nastopa pred *d*, *s* (*du'vica* = vdovica, *z'dignutɛ* = vzdignoti, *'si* = vsi, vendar *vdi'la:ña* (*s'tɛjina*) = vdodelana (stena) 'zunanji (zid hiše)').

Zvočnik /u/ se pojavlja za samoglasnikom pred soglasnikom (*'pɔu'nɔuɕɛ* = polnoči, *'täuci* = telci 'tele' [JH]) ali v izglasju (*čun'kɛ:u*, *'kɔteu*, tudi *'mɾu* = umrl).

Zvočnik /m/ ne more stati v izglasju, saj se tam premenjuje z /n/ (*'säden* '7').

3.2.2.2 Nezvočniki

Zveneči nezvočniki se pred nezvenečimi nezvočniki in v izglasju premenjujejo z nezvenečimi nezvočniki (*g'ra:t*, *k'riiř*, *'rɔup* = rob 'skrajni zunanji del česa').

/x/ se v izglasju ne pojavlja. Kot nasledniki **x* sredi besede alternirajo /x/ [h], Ø in /j/, v vzglasju pa /x/ [h] in Ø. V tu obravnavanem novejšem gradivu nastopata samo Ø in /j/ (Imn *'müe* ~ *'müje* = muhe, *me'jɛ:r* = mehir 'mehur' [IL] : *s'nea* ~ *s'neha* [JF]; *a'lupa* ~ *ha'lupa* 'mrtvašnica', *st'rɛa* ~ *st'rɛha* [JH]; *'müxq* ~ *'müa*, *'iža* ~ *'xižq*, 3ed *s'küa* ~ *s'küxa* ~ *s'küjɔ*, Mmn *'vüqj* ~ *'vüxqj* = uhah, *'xü:ši* = hujši 'slab', *'xü:udi* ~ *'ü:udi* *'duj* = hudi duh [OLA]).

3.2.3 Prozodija

Naglašeni samoglasniki so fonetično dolgi ali kratki, nenaglašeni pa kratki. Naglašen je lahko katerikoli zlog v besedi. V večzložnicah sta lahko naglašena dva zloga (*d'vâjsti'äden* 'enaindvajset', *š'tirde'se:t* [OLA], *'sig'da:r* [OLA] = vsekdar 'vedno', 2mn *'vöspi'je:te* [OLA] = ven izpijete 'izpiti').

3.3 Izvor

3.3.1 Vokalizem

3.3.1.1 Dolgi naglašeni samoglasniki⁴

issln.		Gradivo
<i>ij</i>	< * <i>ɪ</i>	<i>'zi:t</i> = zid, <i>'li:st</i> , Red <i>'si:na</i> , <i>'či:ɪ</i> = hči, Red: <i>kr'vi:ɪ</i> , <i>dlä'ni:ɪ</i> , <i>nu'či:ɪ</i> , Imn: <i>če'ri:ɪ</i> = hčeri, <i>vi'si:ɪ</i> 'uš', <i>nu'či:ɪ</i> , <i>u'či:ɪ</i> 'oko', 'oko pri rastlini', <i>sa'ni:ɪ</i> , <i>t'ri:ɪ</i> , <i>st'ri:ɪc</i> , <i>'bi:k</i> , ⁵ Rmn <i>li'di:ɪ</i> = ljudi, Ted <i>ži'vi:nu</i> , prid m mn <i>'si:vi</i> , 2ed <i>lu'vi:š</i> , 3ed: <i>zvu'ni:ɪ</i> , <i>ku'si:ɪ</i> , <i>ru'si:ɪ</i> , <i>le'ti:ɪ</i> , <i>gnu'ji:ɪ</i> , <i>tiš'či:ɪ</i> , <i>lu'vi:ɪ</i> , <i>si'si:ɪ</i> , <i>pu'si:ɪ</i> = posuši, <i>tr'pi:ɪ</i> , <i>gr'mi:ɪ</i> , <i>gu'či:ɪ</i> [OLA] = golčiči 'govoriti'; <i>'vi:nu</i> , <i>'li:ce</i> , <i>'zi:ma</i> ; <i>'i:ɪvje</i> , <i>b'ri:tva</i> , <i>me'zi:nec</i> , <i>sre'di:nec</i> , <i>k'li:ɪnec</i> = klíнец 'nagelj', Rmn: <i>ku'li:n</i> [JH], <i>ma'li:n</i> [JH], <i>'ni:f</i> [JH] 'njiva', <i>pe's'ni:c</i> [JH] = pestnic 'pest', <i>ve's'ni:c</i> [JH] 'vas', <i>krva'ji:c</i> = krvavic, <i>p'li:ɪtvə</i> = plitvi 'plitev', 1ed: <i>'vi:ɪdin</i> , <i>'pi:šen</i> ; novi cirkumfleksi v primerih (po Kapović 2015: 319–325): <i>za'vi:ɪca</i> = zavica 'zajklja', <i>sti'ni:cä</i> [OLA] = stenica, <i>žan'ji:cä</i> [OLA];
	< * <i>ɪ</i> -	v položaju pred <i>n</i> <i>zvi'ri:na</i> 'zver', Red <i>pe'li:na</i> ; ⁶
	< * <i>i</i>	v primeru <i>f'ti:ɪc</i> = ptič;
	v izposojenkah	<i>k'ri:š</i> , <i>'bi:čec</i> = biček 'žepni nož';
<i>e:</i>	< * <i>ē</i>	<i>i'me:</i> , <i>žer'bɛ:</i> , Red: <i>mek'lɛ:</i> 'metla', <i>ku'sɛ:</i> , <i>ž'e'nɛ:</i> , ⁷ <i>bra'dɛ:</i> , <i>glavɛ:</i> , <i>ru'kɛ:</i> , <i>nu'gɛ:</i> , Imn ž: <i>ku'sɛ:</i> , ⁸ <i>ru'kɛ:</i> , <i>nu'gɛ:</i> , <i>peč'kɛ:</i> , <i>ger'pɛ:</i> = grpe ⁹ 'satovje', <i>ce'pɛ:</i> = cepé 'cepec', <i>mü'xɛ:</i> [OLA] 'muha', <i>bu'jɛ:</i> = bolhe, <i>sku'zɛ:</i> [JF, JH] 'solza', <i>bed'rɛ:</i> [JH] 'stegno', <i>'pɛ:t</i> , <i>de'vɛ:t</i> , <i>de'sɛ:t</i> ; <i>rɛ:p</i> , <i>'pɛ:tek</i> , <i>'pɛ:ta</i> , prid m <i>s'vɛ:ti</i> , prim <i>'vɛ:kšɛ</i> 'velik', <i>'zɛ:tɛ</i> = vzeti, 1ed: <i>'vɛ:žen</i> , <i>p'lɛ:šen</i> , del -l ž ed <i>'zɛ:la</i> = vzela; <i>g'rɛ:da</i> , <i>'mɛ:zdrä</i> [OLA] 'prevleka na mleku', <i>f'tɛ:gɪti se</i> = vtegniti se 'stegniti se', <i>s'rɛ:čate</i> , 1ed <i>g'lɛ:dan</i> ;

4 Gradivo za issln. stalno dolge zložnike je (relativnokronološko) razvrščeno glede na (po)psl. tonem in splošnoslovenski naglasni premik ter medsebojno ločeno s podpičji.

5 Imenovalniška in dvojnična oblika v Red izkazujeta prehod v a. p. (c): 1ed *'bi:k*, Red *bi'ka*: ~ *'bi'ka*, Imn *bi'ko'vje* ~ *'bi'ki* [JF].

6 Po analogiji tudi 1ed *pe'li:n* (vendar pričakovano 1ed *pe'lin* [JF, JH] in Red *pe'li:na* oz. *pe'li'na* [JF, JH]. Tudi *'žāne*.

8 Tudi *'kɔse*.

9 Poknjženo kot *grpa* v Bezljaj 1977: 183 in kot *gerp-* (nejasno) v SLA 2.2: 278.

< *ǵ-	v primeru	j̥e:tra;
< *ǵ		p̥e:č, l̥e:t, m̥e:t = med, s̥f̥ce:, ve'č̥e:r, f̥č̥e:la = bečela 'čebela', s̥f̥š̥e:n, ku'r̥e:n = koren 'korenina', pe'p̥e:u, je's̥e:n 'jesen', je's̥e:n ¹⁰ 'jēsen', zna'm̥e:ne, Red: i'm̥e:na, č̥e:r̥e 'hči', Imn lid̥j̥e: = ljudje, prid ž ve's̥e:la, š̥e:st, tri'j̥e: = trije; tudi: ne'bu ~ ne'bou [JH];
< *ǵ-	po zgodnji podaljšavi	Imn r̥e:bra, ne'b̥e:sa;
	po podaljšavi (prekn. inovacija) ¹¹	1ed: pre'd̥e:n = predem, ne's̥e:n = nesem, du'b̥e:n = dolbem, ku'č̥e:n = tolčem, ku'n̥e:n = kolnem, že'n̥e:n = ženem [OLA], 2ed ne's̥e:š, 3ed: ne's̥e:, te'č̥e:, cve't̥e: ski'b̥e: = skube, zu'v̥e: [OLA] = zove 'klicati', ble'j̥e: [OLA] 'blejati', ze'b̥e:;
	v položaju pred r	p̥e:r̥je;
< *ǵ	morda v položaju ob n v primerih	š̥e:n 'vrsta kožnega vnetja', 1ed ž'r̥e:n;
< *ǵ		v̥e:s, d̥e:n, p̥e:n = panj 'tnalo', t̥e:st, l̥e:n, č̥e:st, vi'j̥e:r = viher 'vihar', la'k̥e:t 'komolec', nu'x̥e:t = nohet, vu'z̥e:u [OLA] = vozal, su'k̥e:u = sokelj 'grča', Rmn me'k̥e:u 'metla'; ¹²
< *ǵ-	v primeru	prid m p̥e:s̥j̥e = pasji;
< *ǵ		čun'k̥e:u = čontelj (po Furlan 2013: 123), ¹³ gli'ž̥e:n = gleženj, pe'd̥e:n = pedenj 'ped', ru'g̥e:u [OLA] = rogelj 'rog';
< umično naglašnega e	v primeru	sp'r̥e:vut = spreved 'pogreb';
< *ʔ	v položaju pred r	me'j̥e:r = mehira 'mehur', pas't̥e:r, p̥a'p̥e:r [OLA] = papir, m̥e:r = mir, Med n̥a 'm̥e:ri [OLA], Imn uc'v̥e:rki [OLA], se's̥e:run [OLA] = vsešiom 'povsod';
	v izposojenkah	v̥e:rt = virt ¹⁴ 'gospodar';
ei	< *ǵ	k'lejt, rej̥č 'beseda', c'v̥ejt [OLA], s'r̥ejn, č'r̥ejp = črep 'strešna opeka', s'nejk = sneg, l̥ej̥s 'gozd', b'r̥ejk 'hrib, grič, breg', v'r̥ejme, s'r̥ejda, t̥ejlu, k'r̥ejsek = kressek 'kresnica' [OLA], I/Tdv: č'e'r̥ej ¹⁵ 'hči', ku's̥ej ¹⁶ 'kosa', Idv ru'k̥ej ¹⁷ , Tdv nu'g̥ej ¹⁸ , Med f's̥ejne 'seno', prid ž 'l̥ejva, prid m p'r̥ejg̥ni = prednji, p'r̥ejk 'čez'; k'lejš̥e, p̥ej̥sik, vu'd̥ejr = voder 'oselnik', prid m: s'l̥ejp̥e, l̥ejp̥e, bej̥le, prisl r̥ej̥san 'res', prid ž r̥ej̥tka, utp'r̥ej̥te; d̥ej̥te,

10 Red je's̥e:na [JF] oz. jes'na: [JH].

11 Rigler 2001: 68–69; Greenberg 2002: 105.

12 V primeru 'la:š = laž gre za vpliv knjižnega jezika.

13 Sln. dial. izpeljanka *čont-elj, Red *čont-lja 'kar je v zvezi s kostjo' < *-ɔl'b iz čōnta f 'kost' z dial. razvojem tl > kl (Furlan 2013: 123).

14 Po glasovno-pravopisnem načelu poknjženo (Šekli v SLA 2.2: 58) virt < *(virt)-ɔ ← nem. Wirt 'gospodar, zakonski mož' (Nartnik v SLA 1.2: 298).

15 Tudi č̥e:r̥e.

16 Tudi k̥ose.

17 Tudi r̥ouk̥e.

18 Tudi 'nougi.

g'hējzdu, *'vejdru*, *'mlejkū*, *s'vejča*, *z'vejzda*, *s'tejna*, *č'rejda*, prid *ž s'lejpa*, *m'rejti* = umreti; *'vejka* = vejka 'veja', *'mejsec*, *pun'deilek*, *b'rejzje* [OLA], Imn: *'lejta*, *'mejsta* [JH],¹⁹ Rmn *b'rejš* [JH] 'breza', *prtul'ejite* = protoletje 'pomlad', led *'sejkan*,²⁰ 3ed *'vejne* [OLA] = vene; po izpadu izglasnega x: *'mej* = meh, *g'rej* = greh, *s'mej* = smeh; tudi (po Kapović 2015: 396–397):²¹ *š'vejlja* = švelja 'šivilja';

v izposojenkah

šak'rejt 'stranišče', *'kejp*²² = kep [OLA] 'slika';

a: < *ā

v'la:s = vlas 'las', (*kukurčna*) *v'la:t* 'koruzni' storž', *s'la:p* = slap, *g'ra:t* = grad, *p'ra:ī* = prah, *z'ma:s* = zmaz 'omet', Red: *pu'ja:sa* = pojasa 'paš', *zu'ba*,²³ *dru'ba*: 'črevo', *gnu'ja*,²⁴ *ub'la:čnu*, *m'la:iše*, *du'ma*, *d'va*: *'s'va:k*, *m'la:ī*, *'ra:st* = hrast, *k'ra:u* = kralj, Imn *k'ra:lē* = kralji, *ž'ga:nike* 'žganci', *s'va:k*, prid m *'na:geu* = nagel, *ku'ma:r*, *fč'e'la:r* = bečelar 'čmrlj', *ku'va:č*, *ku'la:č* = kolač 'hlebec', *usi'pa:č* = osipač 'dvojni plug', *pu'ta:č* = potač 'kolo', *ru'ka:f* = rokav, *vi'ha:k* = uljnjak (prim. Furlan v Bezljaj 2005: 319) 'čebelnjak', *sadu'v'ha:k*, *sir'ma:k* = siromak 'bajtar', *bi'la:k* [OLA] = beljak, *ni'ma:k* = nemak [OLA] 'neumen človek', *ma'ha:k* [JH] = manjak 'len človek', *čū'da:k*, *kisi'la:k* = kiseljak 'skuta', *ul'ta:r*, *zi'da:r*, *zvu'na:r* 'mežnar, cerkveni ključar', *guspu'da:r*, *'va:pnu* = vapno 'apno', *b'ra:da*, *tra:va*, *g'la:va*; *piš'ča:u*, *'pa:vuk* = pavok 'pajek' (Red *'pa:vuka*), *'pa:lec*, *'za:lec* [OLA] = žalec 'želo', Rmn: *k'ra:f*, *'ja:gut* [JH] 'jagoda', *'la:č* [JH] = hlač, *'za:vec* = zavec 'zajec', *'ma:čka*, *'la:pec* = hlapec, *zd'ra:vje* [OLA], *b'ra:tja* (skup.) [OLA], *na'va:da*, prid m *p'ra:ve* = pravi, led: *p'ra:vin* = pravim 'praviti, reči', *'da:n*,²⁵ *z'ha:n*,²⁶

< *ā

v primerih

ci'ga:n, *ub'ra:s* [OLA] = obraz;

< a

po umiku novega cirkumfleksa

'za:gradā [OLA], *'za:gluzda*²⁷ 'čokla za podkladanje kolesa', *'za:tanik* [JF] = zatolnik (Furlan 2005a) 'tilnik', Imn *'za:pixi* ~ *'za:pīi* ~ *'za:pīji* [OLA] 'zamet';

v izposojenkah

'ja:rba, prid m *ble'ka:tē* 'trebušast', *'va:nkiš* 'blazina za pod glavo', *'ta:u* = talj 'del', *š'pa:īs* 'shramba', *'va:ga*, Med (*on je v*) *'ha:tē* = (on je v) nathi (Horvat v SLA 1.2: 207) 'nahod', *pai'da:š* 'prijatelj', Med *pu 'va:raše* 'mesto', *san'da:lē*;

19 Po analogiji Imn *'mesta* [IL].

20 Nedoločnik *'sekti*.

21 Nastanek novega cirkumfleksa na mestu novega akuta, primerjaj tudi *'kōuža*, *s'kōurja* 'lubje, sren'.

22 Madž. *kép*.

23 Tudi *'zouba*.

24 Tudi *g'nuja*.

25 Nedoločnik *'dāte*.

26 Nedoločnik *z'hāte*.

27 Poknjžitev po Ramovš 1924: 151. Bezljaj 1977: 167 v tem vidi ohranjeno starejše stanje od *gvozd. Poknjžitev v SLA 3.2: 352 je zag//ozda (// ≥ I).

<i>ou</i>	< * $\bar{o}$		<i>'mouš</i> , <i>'zoup</i> = zob, <i>d'rouk</i> = drog, <i>'louk</i> (Med <i>'louge</i>) 'log, gozd', <i>p'roul</i> [OLA] = prot/prod, <i>'roup</i> = rob 'skrajni zunanji del česa', <i>k'rouk</i> [JH] = krog, Imn <i>ut'roube</i> = otrobi, <i>gu'loup</i> = golob, <i>k'loup</i> , <i>'gouska</i> , <i>'goužef</i> [JH] = gožev 'gožva', Ted ž: <i>nu'gou</i> , <i>ku'sou</i> , <i>že'nou</i> (~ 'žänu); prid m: <i>'mouiten</i> , <i>'mouder</i> , <i>'roubec</i> 'ruta', <i>'kout</i> [OLA], (<i>'nit</i> za) <i>'voutek</i> [OLA] = votek, <i>'pout</i> 'steza', <i>'goušča</i> , <i>mu'gouče</i> , prid m: <i>'vouske</i> = ozki, <i>k'routi</i> [OLA] (star.) = kroti/knj. kruti 'trd, močan'; <i>'rouka</i> ; ²⁸ <i>'poupek</i> , <i>'goubec</i> ;
	< * $\bar{o}$	po umiku novega cirkumfleksa (Furlan 2005b: 407, op. 3) ²⁹	<i>'gousanca</i> = gosenica; ³⁰
	< * $\bar{o}$		<i>'bouk</i> = bog, <i>'hous</i> , <i>z'voun</i> , <i>b'roul</i> = brod, <i>'moust</i> , <i>p'lout</i> 'plot, ograja', <i>'tour</i> = thor 'dihur', <i>'hout</i> = hod 'hoja', <i>'bour</i> [OLA] = bor, <i>za'pouvit</i> = zapoved, <i>'goura</i> , ³¹ Red <i>'vouza</i> (~ <i>vu'za</i>); Oed ž: <i>z vas'jouf</i> , <i>s čer'jouf</i> 'hčer', <i>s</i> <i>peč'jouf</i> , <i>z nuč'jouf</i> , <i>s krv'jouf</i> , <i>s ku'souf</i> , <i>z že'nouf</i> (~ <i>z</i> <i>'žänu</i>), <i>z ru'kouf</i> , <i>z bra'douf</i> , Imn: <i>si'hounv</i> in <i>si'houje</i> , <i>vla'souvj</i> = vlasovje, <i>zu'bouvje</i> = zobovje, <i>čun'klouvje</i> = čontlovje 'pregibi prstov', <i>srš'hounv</i> [JH] 'sršen', Rmn: <i>vla'souf</i> , <i>zu'bouf</i> , <i>si'houf</i> , <i>p'souf</i> , Omn <i>z di'couf</i> 'otrok', <i>put'kouf</i> = podkov 'podkev pri konju', <i>čer'vou</i> 'trebuh', <i>dre'vou</i> 'drevo, krsta', <i>o'kou</i> = oko, <i>ne'bou</i> , <i>me'sou</i> , <i>pru'sou</i> = proso, <i>se'houn</i> , <i>slu'bou</i> ³² [OLA] = slovô, <i>tes'tou</i> , <i>te'lou</i> , <i>pes'tou</i> = pesto 'osrednji del kolesa, skozi katerega gre os', <i>ku'kout</i> = kokot 'petelin', <i>'houč</i> , <i>'mouč</i> , <i>'koula</i> 'voz', <i>s'voura</i> = svora 'sora', <i>k'voučka</i> 'koklja', <i>'mourje</i> , <i>si'routa</i> , <i>li'pou</i> , <i>'tou</i> , <i>s'tou</i> ; tudi: ³³ <i>'kouža</i> , ³⁴ <i>s'koujra</i> 'lubje, sren' (po Kapovič 2015: 396–397);
	< * $\bar{o}$	po umiku novega cirkumfleksa	<i>'outava</i> , ³⁵ Imn: <i>'kouritâ</i> , <i>'koulina</i> 'koleno' [JH];
	< * $\bar{o}$	po zgodnji podaljšavi	Imn <i>'oukna</i> 'okno', <i>k'rousna</i> (skup.) ³⁶ 'statve', Rmn: <i>'kous</i> 'koza', <i>'ous</i> 'osa';
	< * $\bar{o}$ - v izposojenkah	v položaju za v	<i>vougelje</i> = ogelje 'ogljje', prid m: <i>'vouteu</i> = votel; <i>'roumar</i> , <i>s'koula</i> = škola 'šola', <i>pat'roun</i> , Imn <i>'šoupe</i> = šope 'škopa', <i>u'kouruš</i> = *obkoroš/obkorus ³⁷ 'kor', <i>sa'bou</i> = sabol 'krojač', <i>kan'žou</i> = kanžor 'merjasec';
[<i>uo</i>]	< * $\bar{o}$	v položaju pred j	<i>g'houj</i> , ³⁸ <i>'luoj</i> , ³⁹ Ded <i>'h'ouj</i> [OLA] = njoj 'njej', <i>'h'oujcu</i> [OLA] = noco 'danes ponoči';

28 Po analogiji tudi *'houga*.

29 Marc L. Greenberg, ustno.

30 Prim. Gostenčnik 2022b: 134, op. 27.

31 Iz tožilniške predložne zveze *na goro*.

32 Prim. Furlan 2012: 58.

33 Gl. op. 21.

34 Prim. Gostenčnik 2022b: 144.

35 Prim. tudi Greenberg 2002: 123.

36 ← **krosnò* (Ied).37 Prim. madž. *kórus* 'kor'.38 Tudi *g'nuj*.39 Tudi *'luj*.

uu	< * $\bar{u}$		'vuuk, 'guut = golt 'grlo', 'čuuu 'čoln', 'pu:š [OLA] = polž, prid m 'duužen = dolžen, prid m mn: 'zuuti = žolti 'plavi', 'duuge = dolgi, tudi ž 'duuga, 3ed 'mu:vi [OLA] = molvi 'zavijati, tuliti', 'kuučte = tolči;
		v izposojenkah	ka'puut 'suknjič', k'ruuglica = kruglica, 'ruut = rud 'oje';
üü	< * $\bar{u}$		'vüüš = uš, 'lū:skā [OLA], prid s p'lüüžnu, prid ž d'rüuga, 'lūupate = lupati 'ličkati'; k'lüüč, p'lüüča, 'jū:nec [OLA] 'vol', 1ed 'lūuplen = lupljem 'lupiti'; 'dū:šā [OLA], 'vüüzda; Rmn 'küür 'kokoš', ⁴⁰ 'lūukna, 'küürnek = kurnjak 'kurnica', g'rüüşka, prid m k'rüüşne, 3ed 'süüme;
	< * $\bar{u}$ -		jüüžina = južina 'malica';
	< * $\bar{i}$	po asimilaciji ⁴¹	b'lüüzē = blizu, je 'tüü [OLA] = (on) je tiho, 'hü:f [OLA] = njihov, Red 'hü:vugā [OLA] = njihovega;
	< * $\bar{u}$	po umiku novega cirkumfleksa	'sü:šāvā [OLA] 'suša';
		v izposojenkah	š'lüufka = škufka 'smrekov storž', 'büür = bur 'jez', 'küüna 'kuhinja';
[üi]	< * $\bar{u}$		Red: le'düi [OLA] = ledu, si'nüi [OLA, JF] = sinu, me'düi [OLA, JF] = medu, le'nüi [OLA] = lanu.

3.3.1.2 Kratki naglašeni samoglasniki

issln.		Gradivo
i	< * $\bar{i}$ -	'iža 'hiša', 'soba', 'lipa, 'žila, 'sila [JH], 'hiva, s'linā [OLA], s'livā [OLA], ž'lica, 'riba, 'griva ~ g'ribā ⁴² [OLA], 'istina 'resnica', bla'zina, 'ibuvina = ibovina 'cvetnonedeljska butara' (Furlan, NESSJ), ver'tiina 'gospodinja', ru'čica, pes'nica = pestnica 'pest', ple'nica, muš'nicā [OLA] = mošnjica 'strok', rav'nica [JF], li'sica, pše'nica, te'tica 'teta', guš'čica = koščica 'peška', 'miseu [OLA], 'tikef = tikev 'buča', Red 'miše, Imn: bi'lice 'jajce', rume'nice 'pirh', f'tice, ku'line, 'picek 'piščanec', Red bu'žica 'božič, ug'hišče, 'žitu 'žito', 'rž', 'šilu, ku'pitu, 'silje [OLA] 'žito', ka'dilu [JH], prid m 'niske, ž 'kisila [JH], puš'kru'pite 'kropiti', mu'lite, du'jite = dojiti 'molsti', 'viditi, fku'pite ⁴³ = vkopiti 'skopiti', nu'site, lu'vite, 1ed 'iščen = iščem, 2ed z'digneš;

⁴⁰ K Ied 'küra.

⁴¹ Ramovš (1935: 171) je »labializacijo *i > ü*« kot značilnost slovenskogoriškega (»goričanskega«), prleškega in prekmurskega narečja razlagal z asimilacijo na sosednje soglasnike ali kot prekozložno asimilacijo *i-u > ü-u* oz. *i-o > ü-o*.

⁴² Gl. op. 32.

⁴³ 3ed f'ka:plā [OLA].

< *-i		'miš (ž), 'nit, 'rit, 'sir, 'sit, 'bič, Imn p'si;
< *ɹ	v položaju pred <i>ń</i>	s'viña, b'riñe, ⁴⁴ 'šiñek = šijnjak 'vrat, tilnik', mrav'liñek = mravljinjak 'mravljišče', křtu'viñek [OLA] = krtovinjak 'krtina';
	v položaju pred <i>n</i>	'sin, 1ed: tr'pin, lu'vin ⁴⁵ [JH], pr'din ⁴⁶ [JH], zvu'nin ⁴⁷ [JH];
< *ĕ	v primerih (števniki)	'pidesit, de'videsit;
po umiku s kratkega notranjega zloga na prednaglasno dolžino/ kračino	na *i	visķe = visoki;
< *ɹ (skupaj z <i>r</i> pred *j < *x)		v'rij = vrh;
v izposojenkah		'cintur 'pokopališče', 'cigeu 'opeka', ušta'rija, 'binkušte, 'firma 'birma', del -l ž št'rikala, f'rišku 'hitro';
ę	< *ĕ-	b'ręza, 'cesta, 'repa, 'mera, 'peña, ne'vesta, st'rea = streha, 'dękla, 'pęka, 'teńń [OLA] = tenja 'senca', ne'dęla, č'rešńa, ⁴⁸ b'reškef, ⁴⁹ 'letu 'leto, poletje', ku'lęnu, žę'lęzu, p'lęve, 'seme, 'tęme, b'ręme, 'sever 'severni veter', 'dędek, s'veder, 'rezątę, 'delatę (tudi 1ed 'dęlan), tr'pęte, 's'ę:katę, pu'vedatę, ve'letę 'ukazati', 'povedati', ži'veti [OLA], si'dęte, m'letę, 'jęste = jesti 'jesti', 'hrana', š'tęte = hoteti;
	< *-ĕ	'se = sēm, up'lęn ⁵⁰ = oplen;
	< *ĕ	v položaju za <i>r</i> v primerih
	v primerih	ž'rebec, č'repńa = črepnja 'črepinja', p'reklet = predklet 'veža';
	< *ĕ	v položaju pred <i>u</i>
	< *ǎ-	v položaju ob <i>j</i> (> 0)
v izposojenkah		'lešńik, ⁵¹ 'dęčku = dečko; del -l m ed 'zęu = vzel; s'ńęa = snaha; d'ręta, 'lęder, prid m 'lędrnę 'usnjen', p'rędga 'pridiga', p'ręmza;

44 Primerjaj z dolžino v primerih, kot so (vse [OLA]) 'li:čje, b'rejzje, zd'ra:vje, b'ra:tjǎ (skup.).

45 2ed lu'viš, 3ed lu'vi.

46 2ed pr'di:š, 3ed pr'di:.

47 2ed zvu'niš.

48 V kolikor ne gre za odraz *ĕ in položajni razvoj za *r*.

49 Gl. prejšnjo opombo.

50 V drugih zapisih je oblika označena kot redka, kot običajna pa v Ftičar 1957 'oplin (z nespremenjenim naglasnim mestom v vseh ostalih sklonih) in up'len (Red up'lēna) oz. Horvat 1963 'oplin (z nespremenjenim naglasnim mestom v vseh ostalih sklonih). Obliki up'lēn Red up'lēna in up'len Red up'lēna kažeta na psl. *oplěnъ (a), pri oblikah 'oplin Red 'oplina in 'oplin Red 'oplina lahko predvidevamo umik s kratkega notranjega zloga na prednaglasno kračino in izravnavo v odvisnih sklonih.

51 Morda gre za krajšavo dolgega naglašenege zloga pred soglasniškim sklopom, kot navaja tudi Greenberg (2002: 119, op. 21) za govor Brd (gradivo za leksema *briva* in *lešnik*), kjer gre sicer za regularen pojav. V Ftičar 1957, Horvat 1963 in Ftičar – Logar 1969–1971 je sicer navedena tvorjenka 'lešńek = lešnjak.

<i>ä</i>	< umično naglašenega <i>e</i>		<i>čälu</i> , <i>räbru</i> , <i>bädrü</i> 'stegno', <i>täle</i> , <i>sästra</i> , <i>zämla</i> , <i>rätkef</i> , <i>čäsnek</i> = česnek 'česen', <i>häste</i> , nam <i>läžat</i> [ɲɪ], del -l ž ed: <i>s'päkla</i> , <i>p'läla</i> [ɲɪ] = pletla, <i>näsla</i> , Ded <i>täbe</i> , Red <i>ätuga</i> = etoga 'ta', <i>äden</i> ; tudi <i>päru</i> = pero;
	< * <i>ĕ</i> -		<i>s'räča</i> , <i>dätelca</i> = deteljica 'detelja', Red: <i>di'täta</i> , <i>te'läta</i> , prid ž <i>ž'mätna</i> = žmetna 'težek', <i>puk'läknutę</i> = pokleknoti, <i>p'räste</i> ;
	< * <i>ĕ</i>		<i>zät</i> = zet, <i>väč</i> , nam <i>žät</i> [ɲɪ];
	< * <i>e</i> , po umiku naglasa		<i>jäčmen</i> , <i>jäzik</i> ;
	< * <i>ĕ</i> -		<i>zälje</i> = zelje, <i>mäla</i> = melja 'moka', Red <i>k'mäta</i> , prid m <i>ne'bäške</i> , 1ed: <i>mälen</i> = meljem, <i>mäčen</i> = mečem, 3ed <i>k'läple</i> = kleplje, del -l m ed: <i>päkeu</i> = pekel, <i>näseu</i> , <i>fčära</i> 'včera', <i>s'täre</i> = kateri, <i>säden</i> '7';
	< * <i>ĕ</i>		<i>k'mät</i> ;
	< * <i>ĕ</i> -		<i>väverca</i> ;
	v položaju med dvema v		
	v primeru		<i>t'jäden</i> = teden;
	< * <i>ĕ</i>		<i>rän</i> = hren;
	< * <i>ä</i> -		<i>mäša</i> , <i>säne</i> = sanje, <i>d'väre</i> = dveri 'vrata', prid m: <i>väške</i> = vaški, <i>läjke</i> = lahki;
	< * <i>ä</i>		<i>däšč</i> 'dež', <i>päs</i> , <i>g'näs</i> = dnes 'danes';
	< * <i>ä</i>		<i>mä</i> = mah;
	v položaju pred <i>j</i> (< * <i>x</i>)		
	< umično naglašenega <i>ə</i>		<i>däska</i> , <i>päčka</i> , <i>s'täber</i> , <i>čäber</i> , <i>š'kegen</i> [OLA] = skedenj 'sadovnjak', <i>mägla</i> , <i>päkeu</i> , <i>s'teblu</i> [OLA];
po umiku novega cirkumfleksa	na * <i>ĕ</i>		<i>p'räsika</i> = preseka;
po umiku s kratkega notranjega zloga na prednaglasno dolžino/kračino	na * <i>e</i>		<i>čärtek</i> , prid m: <i>välki</i> , <i>däbeli</i> , <i>p'lätene</i> ;
	na * <i>a</i>		<i>däleč</i> ;
	v izposojenkah		prid m <i>bätežen</i> = betežen 'bolan';
v izposojenkah			<i>c'väk</i> 'žebelj', <i>prušacija</i> = prošecija 'procesija', <i>c'mär</i> 'sirotka', <i>bätek</i> = beteg 'bolezen', <i>räca</i> = reca 'raca', <i>jätika</i> , <i>jäšpren</i> , <i>žäghäne</i> , <i>jäzeru</i> 'tisoč';

<i>ä</i>	< *ä-		<i>kâmen</i> , <i>gâber</i> , <i>jâvur</i> , <i>kâšeu</i> = kašelj, Red: <i>b'râta</i> , <i>p'râgâ</i> [OLA], <i>sâhu</i> , <i>jâbuku</i> , <i>kâča</i> , <i>m'lâka</i> , <i>râna</i> , <i>žâba</i> , <i>jâguda</i> = jagoda, <i>lu'pâtâ</i> [OLA], <i>ku'sâra</i> , <i>mâma</i> , <i>k'râva</i> , <i>bâba</i> [JH], <i>skâla</i> , <i>mâčeja</i> = mačeha, <i>mrâvla</i> , <i>pâllica</i> [JH], <i>ses'rânâ</i> [OLA] = sestrana 'sestrična', <i>pâvučina</i> = pavočina 'pajčevina', <i>mâte</i> , <i>jâblan</i> (Ž) 'jablana', <i>žâjtru</i> = zajutro 'jutro', Imn: <i>râsuje</i> = razsohe 'vile', <i>jâsli</i> , <i>la'gâte</i> , <i>pe'lâte</i> = peljati, <i>g'râbite</i> , <i>kle'pâte</i> , <i>dâte</i> , <i>t'kâte</i> , <i>le'žâti</i> [JH], <i>s'pâti</i> [JH], <i>u'râti</i> [JH], <i>z'nâte</i> 'vedeti', <i>putku'vâte</i> , <i>te'sâte</i> ;
	< *-ä		<i>b'rât</i> , <i>g'râj</i> = grah 'fižol', <i>bât</i> = bat 'palica', <i>p'râk</i> [OLA] = prag, <i>kât</i> = kad, Red <i>p'sâ</i> , prid m: <i>zd'râf</i> , <i>razug'lâf</i> [OLA] = razoglav, <i>p'râf</i> , <i>kâ</i> 'kaj', <i>lân</i> = tam;
	< *a	po umiku naglasa z zadnjega kratkega zaprtega zloga	<i>âdvent</i> , <i>p'râščič</i> [OLA];
		po umiku novega cirkumfleksa	<i>žâstava</i> , <i>pâsikâ</i> [OLA] = paseka 'travnik z drevjem ob njivi';
	< umično naglašenege e	po asimilaciji (Furlan v Bezljaj 2005: 445)	<i>žâlut</i> = želod;
	< *e	po umiku naglasa z zadnjega kratkega zaprtega zloga v primerih	<i>jâlič</i> ⁵² = jelič 'smreka', 'jelka', <i>âdna</i> ⁵³ 'ena';
	< *j	skupaj z r (<i>â</i> + r) v primeru	<i>čârni</i> = črni;
	v izposojenkah		<i>pâpuč</i> 'copata', <i>lâmpa</i> 'ustnica', <i>g'lâžvina</i> 'steklo', <i>š'pârat</i> 'štedilnik', <i>âmer</i> = hamer 'kladivo', <i>jâlat</i> = falat 'hlod', 'kos', <i>š'kâf</i> , <i>pârâ'dâjs</i> [OLA], <i>pu'gâča</i> [JH] 'potica';
<i>ø</i>	< *ø-		<i>vola</i> , <i>nøša</i> , <i>š'køda</i> , <i>šøa</i> = soha, <i>j'pøsa</i> = jolsa 'jelsa', <i>su'bøta</i> , <i>p'osteü</i> = postelj, <i>øder</i> , prid m <i>døber</i> , ž ed <i>s'podaña</i> ⁵⁴ = spodanja 'spodnja', 1 ed: <i>nøsin</i> , <i>p'røsin</i> , <i>møren</i> , <i>ødin</i> = hodim, 3 ed: <i>ødi</i> [JH], <i>vøña</i> 'smrdeti', <i>vøzi</i> [OLA], del -l m ed: <i>møgeü</i> , <i>nøsu</i> , prisl <i>s'nøčkar</i> 'sinoči', <i>øn</i> , ⁵⁵ Red <i>tøga</i> , <i>øsen</i> = osem;
	< *-ø		<i>g'røp</i> , <i>st'røp</i> , <i>nøš</i> = nož, <i>s'nøp</i> 'butara', <i>pøst</i> , <i>š'køf</i> , <i>pøt</i> = pod, <i>køš</i> , <i>čøk</i> , <i>k'røp</i> , <i>køn</i> , ⁵⁶ <i>vøu</i> , <i>k'lø</i> = tlo, <i>d'nø</i> , <i>gør</i> , <i>døl</i> ;
	< *ø-		<i>døga</i> , <i>bøžâ'døgâ</i> [OLA] = božja doga 'mavrica', <i>gøba</i> , <i>tøčâ</i> , <i>møkâ</i> [OLA] = moka/knj. muka, <i>røpček</i> , 3 ed <i>vøše</i> 'vohati';

52 *jâlič* < issln. *jedlič < psl. *jedliti (F1).53 Tudi *âdna*.54 Horvat 1963 *ucpu'da:ña* = odspodanja.55 Ftičar 1957 *un*; Horvat 1963 *un*.56 Ftičar 1957 *kuñ*; Horvat 1963 *kuñ*; OLA *kuñ*.

< *-ð		<i>st'rok</i> ;
< *ǫ	v primerih	<i>'notre</i> , <i>'moški</i> ;
< umično naglašene <i>o</i>		<i>'voda</i> , <i>'kosa</i> , <i>'osa</i> , <i>'koza</i> , <i>'potkef</i> , <i>'tork</i> = toreč, <i>'potuk</i> = potok, <i>'božič</i> , <i>'orij</i> = oreh, <i>'kožij</i> [OLA] = kožuh, <i>'ogeñ</i> , <i>'košec</i> , <i>'konec</i> , ⁵⁷ <i>'lonec</i> , ⁵⁸ <i>č'lovik</i> , <i>'koteu</i> , <i>'oča</i> , <i>'topulā</i> [OLA] = topola 'topol', Red: <i>'noža</i> [OLA], <i>s'tolā</i> [OLA], Imn <i>s'tole</i> 'miza', <i>'oknu</i> 'okno', 'šipa', prid m <i>'boži</i> , ž <i>'moja</i> , s <i>'dobru</i> , <i>'gore</i> = gori, <i>'dole</i> = doli, <i>g'lodate</i> , ⁵⁹
< *o-	po umiku naglasa z zadnjega kratkega zaprtega zloga	<i>'potplat</i> = podplat, <i>'količ</i> 'kol', <i>'ročnik</i> 'držalo pri cepu', <i>'obit</i> = obed 'kosilo', <i>'pぞoj</i> [OLA] 'zmaj', <i>'olip</i> = olup 'olupek';
po umiku novega cirkumfleksa	na <i>o</i>	<i>'motika</i> [OLA], ⁶⁰ <i>'ofčica</i> [OLA] = ovčica; ⁶¹
	na <i>o</i>	<i>'robača</i> = robača 'srajca'; ⁶²
po umiku s kratkega notranjega zloga na prednaglasno kračino/dolžino	na <i>o</i>	<i>g'lōbuke</i> , <i>g'lōpkē</i> 'globok';
< *ō	v primerih	<i>'rot</i> = rod 'sorodstvo', <i>'dom</i> [OLA];
	po asimilaciji <i>-ov</i>	<i>du'mou</i> ;
< *-ě	po asimilaciji *-ěl v primeru	<i>'jo</i> = jel 'jedel';
v izposojenkah		<i>'čonta</i> 'kost', ⁶³ <i>'cota</i> , <i>'gomba</i> 'gumb', ⁶⁴ <i>'bonta</i> 'trgovina', ⁶⁵ <i>'ostija</i> = hostija, <i>k'rota</i> 'krastača', <i>'mošt</i> , <i>'goštan</i> 'kostanj', <i>š'por</i> 'ključavnica', <i>'podgan</i> (ž) [JH] = podgan 'podgana';
u	< *ǰ	<i>'žuč</i> [OLA] = žolč, <i>'žuna</i> , <i>s'kuza</i> 'solza', <i>'bua</i> = bolha, Imn <i>'stube</i> 'stopnice';
	< *ǰ-	<i>'vuna</i> = volna, <i>'sunce</i> = solnce, Red <i>'puja</i> = polha, prid ž <i>'puna</i> ;
	< *ǰ	<i>'puj</i> = polh, prid m <i>'pun</i> = poln;
	< *it-	v primerih <i>'kučma</i> , ⁶⁶ <i>'kukarca</i> 'koruza';
	< *-ū	<i>'juk</i> = jug;
	< *ū	v položaju ob prehodnem <i>j</i> <i>'mujcek</i> = muček, <i>'kujsek</i> [OLA] 'ščene';
	< *ū	v položaju ob <i>m</i> <i>s'mučē</i> , v izposojenki <i>'kuma</i> = kuma 'boter';

57 Tudi *'kunec*; Horvat 1963 *'kunec*; OLA *'kunec*.

58 Tudi *'lunec*; Ftičar 1957 *'lunec*, Horvat 1963 *'lunec*.

59 Ftičar 1957 *glu'dati*; Horvat 1963 *glu'dāti*.

60 Rmn *'moutik* [OLA].

61 Gl. op. 72

62 Rmn *'roūbač* [JH].

63 Ftičar 1957 *'čunta*; Horvat 1964 *'čunta*; OLA *'čuntā*.

64 Ftičar 1957 *'gumba*; Horvat 1964 *'gumba*.

65 Ftičar 1957 *'bunta*; Horvat 1964 *'bunta*.

66 Verjetno novejš, prim. Ftičar 1957 *š'nofka*; Horvat 1964 *š'nofka* 'kučma'.

	< umično naglašenega <i>o</i>	v položaju pred <i>n/n̥</i>	<i>ʔunec</i> = lonce, <i>ʔunec</i> = konec, ⁶⁷ <i>ʔuñek</i> [OLA] = konjek 'kobilica';
	< * <i>o</i> -	v primeru	Imn <i>ʔuče</i> = roče 'naramnice' (Furlan v Bezljaj 1995: 204); ⁶⁸
	< * <i>o</i>	po umiku novega cirkumfleksa	<i>ʔutroba</i> [OLA] 'maternica';
	v izposojenkah		<i>ʔubač</i> 'šiška', <i>ʔuŋster</i> 'čevljar', <i>ʔuŋtra</i> 'stranska deska na vozu', Imn: ž <i>ʔrumfle</i> 'nogavice', m Imn <i>kʔrumpļe</i> 'krompir' (skup.); ⁶⁹
[<i>ö</i>]	< * <i>ē</i>	v položaju za <i>v</i>	<i>ʔöra</i> = vera, 3ed <i>ʔörje</i> [OLA] = verje 'verjeti', <i>ʔöter</i> = veter;
		v položaju pred <i>ʔ</i>	<i>ʃʔötö</i> = htel 'hoteti', <i>mʔlöʔ</i> = mlel;
	< * <i>ə</i>	v položaju za <i>v</i>	<i>ʔö</i> 'vèn', <i>ʔözurati</i> [JF] = ven izorati 'izorati';
	< * <i>u</i>	v položaju pred <i>r</i>	<i>ʔöra</i> = ura;
	< * <i>i</i>	po umiku s kratkega notranjega zloga na prednaglasno dolžino/kračino položaju pred <i>r</i>	prid m <i>ʃörke</i> = široki;
	< * <i>ü</i>	v izposojenkah v položaju pred <i>r</i>	<i>ʔörkle</i> 'burklje', <i>ʃörç</i> = šurc 'moški predpasnik', <i>ʔörtuj</i> = furtoh 'ženski predpasnik', <i>ʔörške</i> = turški;
<i>ü</i>	< * <i>ü</i> -		<i>kʔüka</i> , <i>ʔüra</i> , <i>ʔüa</i> = muha, <i>ʔükef</i> , Red <i>ʔüpa</i> , prid m <i>gʔüje</i> 'gluh', <i>ʔüščite</i> 'ružiti', <i>pʔüvate</i> ;
	< * <i>ü</i>		<i>ʔüp</i> , <i>kʔüj</i> = kruh, <i>ʔük</i> 'čebula', <i>vʔük</i> , <i>pʔük</i> , <i>liʔüj</i> = lepuh 'lapuh', <i>fʔükp</i> = vkup, <i>ʔü</i> ;
	< * <i>ü</i>	v položaju pred <i>j</i>	<i>ʔüj</i> = duh, 3ed <i>čüje</i> [OLA] 'slišati';
		v položaju ob <i>l</i> (< * <i>l̥</i>)	<i>ʔücke</i> = ljudski 'tuj';
		po onemitvi <i>x</i>	<i>ʔüu</i> = uho;
	< * <i>u</i>	v primeru	<i>ʃʔüdenec</i> (prim. Gostenčnik 2022b: 146);
	< * <i>ə</i> -	v položaju pred <i>n</i> v primeru	<i>zʔünske</i> = izvenski 'tujec', 'zunanji';
	< * <i>l̥</i> -	v položaju pred <i>v/ʔ</i>	del -l m <i>ʔüʔ</i> [OLA] = pil, <i>ʔüʔ</i> = bil, <i>ʔäšüʔ</i> [OLA], <i>ʔüva</i> 'midva', <i>ʔüva</i> 'vidva', <i>ʔüve</i> 'vedve';
	v izposojenkah		<i>gʔrünt</i> [JF] 'kmetija', <i>ʔüta</i> = puta 'brenta', <i>ʔüga</i> , <i>ʔüşpek</i> [JH] = pušpek 'škof';

67 *ʔunec* (z različico *ʔonec*) in *ʔunec* sta edina primera s položajnim razvojem v Lebar 1986, prim. 2.2.2.

68 Rmn *ʔuʔč* [JH].

69 Prim. Ftičar 1957 Ied *kʔrumpeg*; Horvat 1963, OLA *kʔrumpeʔ*.

r < **r̥* in **ṛ*

po umiku s kratkega notranjega zloga na
prednaglasno dolžino/kračino
v izposojenkah

črj 'deževnik', *š'grk* [OLA] 'štorklja', *'krst*, *'prst*, *'prt*
'rjuha', *'trs* [JF, JH] 'trta', *'grm*, *'mrtvec*, *'prpeu* [JH]
= *prpel* 'popel', *'srna*, *'vrba*, *'črčafka* = črčavka
'sodra', 'babje pšeno', *s'mrt*, *'brf* = brv, *'krf* 'kri',
pus'grf = postrv, *'žrt* = žrd, Imn: s *'prsa*, *'drva*, ž
'grbe [OLA] 'guba', prid m: *'grbaf* = grbav, *'črstef*
[OLA] = črstev 'svež, zdrav', *'grde*, 2ed vel *'grpe*, del -l
m: *'drū*, *c'vrū*, *'mrū* = umrl;

'držina = družina, *'črtalu*;

'mrxā [OLA] slabš. 'krava'.

3.3.1.3 Kratki nenaglašeni samoglasniki

issln.

i < **iK*Ṽ
< **ṼK*iK

< **ēK*Ṽ

< **ṼKēK*

< **eK*Ṽ

< **ṼKēK*⁷⁰

< **uK*Ṽ

< **ṼKuK*

< **əK*Ṽ v primeru
< **ə* v priponi **-ək*
v primeru

< **ṼKo* v primeru

Gradivo

li'sica, *i'mē:*, *zi'da:r*, Dmn *si'nou:n* = sinovom;

'na:viu = navilj 'kopica sena za čez noč', *'na:stiu*
= nastilj 'stelja', *'koḡlica* 'ročni voziček s štirimi
kolesi', *'juužina* = južina 'malica', *m'la:tite*, 1ed:
p'ra:vin = pravim 'reči', *'viidin*, 2ed *m'la:tiš*;

kisi'la:k = kiseljak 'skuta', *bi'la:k* [OLA] = beljak,
ni'ma:k [OLA] = nemak 'neumen človek', *zvi'riina*
'zverina, zver', Omn *z di'cōuf* 'otrok', prid m
li'sāne 'lesen', ž *vdli'la:na* (*s'tejna*) = vdelana
(stena) 'zunanji (zid hiše)', 3ed *bi'zi*: [OLA], prisl
li'pou;

'sōsit = sosed, *č'lōvik*, *'orij* = oreh, *'olij* = olej
'olje', *p'ri:puvist* [OLA] = pripoved, *za'pōuvit* =
zapoved, *p'rotlike* = protoletje 'pomlad', Imn m
s'tārišje = starejšje 'starši', s *'koḡlina* [JH] 'koleno',
'vidite = videti, del -l ž *'ki:pilā* [OLA] = kipela;

gli'žē:n = gleženj, *li'pūi* = lepuh 'lapuh';

š'tirdesit, *'pidesit*;

vi'na:k = uljnjak 'čebelnjak' (prim. Furlan v Bezlaž
2005: 319), Imn: *lid'je:* = ljudje, *vi'siū* 'uš', *di'site*
= dušiti, 1ed *pis'tin* [OLA] = pustim, 3ed: *ski'bē:* =
skube, *si'siū*, *li'či:* ~ *li'čiū* [OLA] = luči 'vreči';

'olip = olup, *'kožij* [OLA] = kožuh;

Ted *sni'xou* [OLA] = snaho;

'peisik = pesek;

'visiki 'visok';

ę	< *-i	Red ž 'vüüşę = uši, Med 'hõuçę, Imn m: 'siinę in si'nõuvę, d'ne:vę, č'rejvę, gu'lõubę (~ gu'lõubje), Omn: z 'dęčkamę, z b'râtamę, s 'siınamę, s 'kõnamę, s 'şilamę, z 'lejitamę, s 'kõulamę 'voz', s p'sa:mę, prid m: m'la:dę, 'beję, p'liitvę = plitvi 'plitev', 'liüypatę = lupati 'ličkati', g'rijstę, p'la:čatę, m'la:tite, 'mejşatę, s're:čatę, b're:čatę 'vpiti', b'riüşitę, del -l m mn lu'viiję, vel 2ed: m'la:tę, 'třpę; vendar tudi: prid m mn: 'žüüt = žolti 'plavi', 'siivi, 3ed 'hõsi, 'rõbi [OLA] = robi 'delati z rokami';
e	< *eKŮ < *ŮKeK < *-ę	me'sõu, pe'dę:n = pedenj 'ped', bre'či: [OLA] 'kriči'; 'pâmet, Imn ž'rejbetâ [OLA]; 'tâle, 'dejte, v'rejme, Imn ž: 'žâne, s'kuze 'solza', f'čę:le = bečele 'čebela', 'žâbe, 'kõse, ⁷¹ 'ziime, 'zimice ⁷² = ozenice 'obrví', 'trepalnice', Red: 'žâne, ⁷³ 'sästre;
	< *eKŮ	ne'bõu, pše'nica, 3ed: le'tiı, ne'sę, de'vę:t, de'sę:t, ede'na:ıst '11';
	< *ŮKeK	1ed: 'mänen = manem, 'pijšen, 2ed z'digneş = vzdigneş, 'däleč;
	< *-e	'jâice, 'zâlje = zelje, 'võugelje = oglje, se'mę:ne (skup.), Imn: vla'sõuvje = vlasovje, zu'bõuvje = zobovje, čun'klõuvje = čontlovje 'pregibi prstov', vel 2mn 'delajite;
	< *čKŮ ⁷⁴	pest'tõu = pesto 'osrednji del kolesa, skozi katerega gre os', tes'tõu, te'lõu, se'nõu, dre'võu 'drevo, krsta', sredo'võuzen = sredovozen 'gožva', Imn ž ce'pe: = cepé 'cepec';
	< *ŮKčK ⁷⁵	p'reklet = predklet 'veža';
	< *õKŮ	Imn: peč'kę: 'peška', ves'nice [JF] = vesnice 'vas';
	< *õ v priponah *-õc, *-õk, *-õn, *-õñ	k'liıneç = klinec 'nagelj', gosti'va:nec 'svat', brat'ra:nec, ka'za:lec, 'la:pec = hlapec, ž'rebec, 'pa:lec, 'gõubec, 'mejsec, 'vejıneç, 'rõubec 'ruta', bu'ga:tec [OLA] = bogatec 'bogataş'; 'pe:tek, pun'dęilek, 'âitek 'oče', 'biıček = biček 'žepni nož', k'rejšek [OLA] = kreslek 'kresnica', 'vetrek [OLA] 'vetrič', 'dędek, 'põupek, prid m p'liıtek; prid m: 'duyžen = dolžen, 'mõıten, 'te:čen [OLA] 'okusen'; 'õgeñ, ş'kegen [OLA] = skedenj 'sadovnjak';

71 Tudi ku'sę.

72 K Ied 'zimica (dolžina v Rmn 'zi'mic [JH]). 1) Naglasno izhodišče je morda *žénica > *zinica ≥ *zinica, po analogiji na naglasno vzporednico *žénica (hvala Marku Snoju za slednje). 2) Druga verjetna razlaga je umik novega cirkumfleksa s sredinskega zloga, ki je (redko) nastal na akutirani priponi *-ıca iz ne povsem jasnih razlogov. S tem v zvezi so tako izpričane dolžine v govoru Gomilice v primerih, kot so: za'viıca = zavica 'zajklja', sti'ni:câ [OLA] = stenica, žan'ji:câ [OLA] (po Kapović 2015: 319–325). Leksem 'zimica bi tako poleg 'õfıcâ [OLA] predstavljal drugi izpričan primer takega umika v govoru Gomilice.

73 Tudi že'ne:.

74 Kot dvojnica k i.

75 Glej prejšnjo opombo.

	< sekundarnega <i>a</i> po redukciji samoglasnikov ob zvočnikih	<i>'sunčenca</i> = sončnica, <i>'mrkefča</i> [OLA] = 'korenje', <i>žer'be:</i> , ⁷⁶ <i>čer'va:č</i> (redko) [OLA] = črvač 'trebušast človek', prid m <i>čer'va:ti</i> [OLA] = 'trebušast';
	< včasih iz <i>r</i> (<i>e</i> + <i>r</i>)	prid m <i>er'ja:vi</i> [OLA] = 'rjav', 3ed <i>mer'jē:</i> [OLA] = umrje, <i>'ober</i> [OLA] = obvrh 'nad'; ⁷⁷
	< * <i>a</i> za <i>n</i> v priponi *- <i>hak</i>	<i>mrav'linek</i> = mravljinjak 'mravljišče', <i>'šihek</i> = šijnjak 'vrat', <i>pus'večnek</i> = posvečnjak 'svečnik', <i>šča:vnek</i> = ščavnjak 'kislica', <i>krtu'vinek</i> [OLA] = krtovinjak 'krtina', <i>sk'vorniek</i> [OLA] = skvornjak 'škrjanček', <i>'pa:šhek</i> [OLA] = pašnjak 'pašnik';
<i>a</i>	< * <i>aK</i> Ų	<i>la'ke:t</i> 'komolec', <i>ka'za:lec</i> ;
	< *Ų <i>KaK</i>	<i>'delate</i> , del -l m: <i>k'lāpaŲ</i> , <i>k'lē:čaŲ</i> ;
	< *- <i>a</i>	<i>'istina</i> 'resnica', <i>'zāmla</i> , Red: <i>č'rējva</i> , <i>d'rējva</i> 'drevo', Imn <i>te'lāta</i> ;
	< * <i>KēK</i> v položaju pred <i>n/m</i>	<i>'goŲsanca</i> = gosjenica, <i>namar'hŲuča</i> = nemarnoča 'lenoba';
<i>ā</i>	< * <i>aK</i> Ų	Red <i>dlā'nij</i> : ⁷⁸
<i>u</i>	< * <i>oK</i> Ų	<i>ul'ta:r</i> , <i>u'rŲube</i> , <i>u'koŲ</i> = oko, Imn <i>u'čij</i> , <i>utp'rējē</i> , <i>ub'la:čnu</i> , <i>puv'rējslu</i> = povreslo, <i>pus'vejēt</i> = posvet 'luč, lesteneč', <i>ku'va:č</i> , <i>pu'ta:č</i> = potač 'kolo', <i>ku'la:č</i> = kolač 'hlebec', <i>ru'ka:f</i> = rokav, <i>ku'ma:r</i> , <i>zvu'na:r</i> , <i>guspu'da:r</i> , <i>nu'sē:t</i> = nohet, <i>su'ke:Ų</i> = sokelj 'grča', <i>gu'lŲup</i> = golob, <i>ku'rē:n</i> = koren 'korenina', <i>vu'dējŲ</i> = voder 'oselnik', <i>pu'ja:s</i> [OLA] = pojas 'pas', <i>ku'koŲt</i> = kokot 'petelin', <i>pu'n'dējlek</i> , <i>sadu'v'ia:k</i> , <i>pus'ta:čka</i> [JH] = postačka (SLA 2.2: 310) 'greda', <i>drubu'vinā</i> [OLA], Red: m <i>dru'ba:</i> 'črevo', ž <i>ku'sē:</i> , <i>nu'čij</i> , <i>muž'ga:nē</i> , 3ed: <i>ku'sij</i> , <i>lu'vij</i> , <i>zvu'nij</i> , <i>ru'sij</i> , <i>gnu'jij</i> , <i>pusi'sij</i> = posuši, <i>ru'di:se</i> [OLA], <i>u'pŲudne</i> , <i>du'pŲudne</i> , <i>pu'pŲudneve</i> ; po asimilaciji - <i>oŲ</i> - (< - <i>ol</i> -): <i>ku'ni:k</i> [OLA] = kolnik 'kolovož';
	< *Ų <i>Ko</i>	<i>v'rējdnuča</i> = vrednošča 'dota', <i>'pāsturek</i> , <i>p'rējluk</i> [OLA] = prelog, Imn <i>'lāluke</i> [OLA] = laloke 'čeljusti', Oed m/s: <i>s s'trijcun</i> , <i>s ku'va:čun</i> , <i>pu'd s'tŲolun</i> , <i>s pu'ta:čun</i> = s potačem 'kolo', (<i>prād</i>) <i>g'hējzdun</i> , Rmn <i>d'nē:vuf</i> , Dmn <i>'sijun</i> , prid m Red <i>'dŲobru</i> ga, del -l ž ed: <i>s'pa:dnula</i> = spadnola 'pasti', <i>'sü'nula</i> [JH] = sunola 'suniti', <i>z'dignula</i> = vzdignola 'vzdigniti';
	< *- <i>o</i>	<i>'vijnu</i> , <i>'vejdu</i> , <i>g'hējzdu</i> , <i>mlējku</i> , <i>puv'rējslu</i> = povreslo, <i>'ra:lu</i> , <i>'va:pnu</i> = vapno 'apno', prid s: <i>p'lüŲžnu</i> , <i>ub'la:čnu</i> , <i>ml'a:du</i> (<i>'tāle</i>), Imn: <i>ne'sē:mu</i> , <i>š'čē:mu</i> , vel Imn <i>g'lē:dajmu</i> ;
	< * <i>oK</i> Ų	<i>ku'piščica</i> 'robidnica', <i>vu'zē:Ų</i> [OLA] = voz, Red <i>zu'ba:</i> , ⁷⁹ Oed ž z <i>ru'koŲf</i> = z rokov 'roka';
	< *Ų <i>Ko</i>	Oed ž z <i>'zānuf</i> (~ z <i>ž'e'noŲf</i>) = z ženov 'žena';

76 Prim. različico *žr'be:* v Horvat 1963.77 Z rodilnikom: *št'rk 'lejče 'ober 'i:š* 'štorklja leta nad hišami'. Prim. Bezljaj 1982: 237 obrh.78 Prim. *ā* v 2.2.2.79 Tudi *'zoŲba*.

	< *-o		Ted: ži'viju, 'žānu (~ že'no), 3mn: 'viidiju, ne'se:ju, š'če:ju;
	< */KŮ		žu'ča:k [OLA] = žolčak 'rumenjāk', ču'he:k [OLA] = čolnek (?), 'čolniček', Imn bu'je: = bolhe, 1ed: du'bē:n, ku'če:n = tolčem, ku'ne:n = kolnem, 3ed gu'čij [OLA] = golči 'govoriti';
	< *VK _l		'jābuku;
	< *-o/ *-il/ *-ēl v del -l m ed		s'pādnū = spadnol 'pasti, padem', 'sūnu [JH] = sunol 'suniti', z'dignu = vzdignol 'vzdigniti', 'nosu = nosil, m'la:tu, 'vidu, 'zi:vu [OLA] = živel, 'trpu;
ü	< *uKŮ	v primeru	čü'da:k;
[ō]	< *ə	v položaju za v	vōzdi'la:vati [JF] = ven izdelovati 'strojiti';
[r]	< včasih *ʃ med soglasnikoma		sʃ'ce:, sʃ'še:n 'sršen', 'četrtēk [OLA], 'za:jtrk [OLA], Red kʃ'vij, Imn pr'gi:še [OLA], 3ed: gr'mij, kʃ'ha:fče [OLA] = krnjavče 'mijavkati';
	< *r	po onemitvi v položaju r + a/i/K	br'da'vica ⁸⁰ = bradavica, br'sāca = brisača.

3.3.2 Konzonantizem

Soglasniki so nastali iz enakih izhodiščnih splošnoslovenskih soglasnikov, poleg tega pa še:

3.3.2.1 Zvočniki

Izvor	Gradivo
m < *n	
pred *b	b'rāmbek = branovlek 'vprežna vaga';
po preoklozni disimilaciji n-n > m-n	str'mānu [JH], str'menu [OLA] (skup.) = strneno 'žito';
po progresivni asimilaciji za ustničnikom	v skupini un v primeru pumug'lavec [OLA] = polnoglavec 'paglavec'; po preoklozni asimilaciji b-n v primeru 'zimica (< *ob-zēnicē) ⁸¹ = ozenica 'obrvi', 'trepalnice';
v položaju pred o/u v primeru (Luka Repanšek, ustno)	mu'je:t [OLA] in mu'ē:t [JF] ⁸² = nohet 'noht'; ⁸³

80 Ftičar 1957 brada'lica, Horvat 1963 br'da'lica.

81 Tako tudi v SLA T371 Veržej zē'mice, T372 Križevci pri Ljutomeru 'zāmice, T375 Gibina zē'mice, T376 Sveti Tomaž zē'mice, T380 Cvetkovci 'ze:mce, T388 Gorica zē'mice, T391 Beltinci zīmice, T393 Nedelica zīmčā, T394 Velika Polana zīmice, T395 Gornja Bistrica 'zimice, T396 Hotiza zīmice in z ohranjenim vzglasnim o- v SLA T368 Črešnjevci ožēmice, T369 Brengova o'ze:mce, T387 Cankova o'zimice, T388 Gorica uzīmice, T389 Martjanci ōzmice, T390 Strehovci ōzmice, T397 Večeslavci o'zi:mce, T398 Grad ozīmice, T399 Gornji Petrovci ōzmice, T400 Križevci ōzmi-ce, T401 Kančevci 'ōzmice, T402 Šalovci 'o:uzmice, T403 Markovci ōzmica, T404 Gornji Senik – Felsőszőlőnk 'ōzmice, 405 Slovenska ves – Rábatótfalu ouz'mi:ce (vse = ozenica oz. Imn ozenice).

82 V vseh drugih slovenskih govorih z vzglasnim n-.

83 Brez paralel. Morda lahko sèm pritegnemo leksem nuja oz. muja, ki ga navaja Ramovš (1924: 89) z razlago, da gre za križanje med nuja (> psl. *nudā 'sila, slabo življenje, revščina') in izposojenko muja (< srvnem. mueje, nem. Mühe 'trud').

n	< *-m		'din [OLA] = dim, 'vūzen = vuzem 'velika noč', Oed m/s: z v'la:sun, s k'rūm = s kruhom, z 'dāžžun 'dež', s 'kōnūn, s st'rījūn, s k'lūūčūn, s ku'va:čūn, (prād) g'hējizdun, s 'pāron 'pero', s 'čālun, s 'ōknun, z 'nē:bun ~ z ne'bōūn, Dmn: 'siūnūn, d'vāran, p'sōūn, zu'bōūn, 'ōuknan, ru'ka:n, nu'ga:n = nogam, 1ed: p'ra:vin = pravim 'reči', 'jējūn = jem, m'la:tin, ž're:n, 'pijšen, 'punin = polnem, t'kē:n, 'sāden '7';
	< *-ń		gli'žē:n = gleženj, 'pē:n = panj 'tnalo', pe'dē:n = pedenj 'ped', gr'ba:n [OLA] = grbanj 'jurček'; vendar: 'ōgeń, 'kōń;
ń	< *-ń-		'hiva, s'vińa, č'rešńa, č'repńa = črepnja 'črepinja', 'lūūkńa, lu'bāńa, ku'pāńa = kopanja 'korito za prašiče', 'kūūrńek = kurnjak 'kurnica', mrav'lińek = mravljinjak 'mravljišče', 'šińek = šijnjak 'vrat, tilnik', š'ča:vńek = ščavnjak 'kislica', vi'ńa:k = ulnjak (prim. Furlan v Bezljaj 2005: 319) 'čebelnjak', saduv'ńa:k, ug'hīšče, Red 'kōńa, 3ed: 'vōńa 'smrdeti', (ži'vińūn) na'pińa = napinja 'napenjati';
	< *ń < *-nbj-/*-nbj-		gus'tū:vāńe [OLA] 'svatba', zda:vāńe [JH] = zdavanje 'poroka', zna'mē:ńe, ka'mē:ńe, kure'ńe: [JH] 'korenje, korenina', 'žāgńańe, se'mē:ńe (skup.) [JF];
	< *n	v skupini gn-	Oed (prād) g'hējizdun, prid s g'ńi:lu = gnilo, g'ńās = dnes 'danes' (Ramovš 1924: 91);
l	< *l		k'lūūka, 'zāmla, 'vōla, 'māla = melja 'moka', ne'dēla, k'lūūč, bi'la:k = beljak [OLA], kisi'la:k = kiseljak 'skuta', Red k'ra:la = kralja, Imn: č'rejvlē 'škornji', k'ra:lē = kralji, p'lūūčā;
	< */V < primarna skupina *dl/*tl		del -l ž ed: p'rāla = predla, 'jējla = jedla, c'vāla = cvetla;
	< *n	v skupini mn	'gūūmlu [OLA] = gumno, Red 'kāmla [OLA] = kamna, 3ed 'pōūmli [OLA] = pomni 'spominjati se';
	< *r	po prekozložni disimilaciji r-r > l-r	Med v 'lōūri = v roru 'dimnik';
v	< kot proteza pred *u-		'vūūzda, 'vūūna = ujna, 'vūūš = uš, 'vūūček 'ujec', vi'ńa:k = ulnjak 'čebelnjak', vu'čiteū [OLA] = učitelj, 'vūū = uho;
	< kot proteza pred *o-	v primerih	'vōūgelje = ogelje 'ogljē, prid m 'vōūskē = ozki, vus'kejše = ozkejši 'ožji';
	< *m	v skupini mn	(po odvisnih sklonih) prid m 'lakūven [OLA] = lakomen;

<i>j</i>	< kot zapolnitev zeva po onemitvi *x v položajih *VxV/*-Vx (prosta različica ob x, 0)		<i>me'je:r</i> = mehír, <i>vi'je:r</i> = viher 'vihar', <i>o'rij</i> = oreh, <i>p'ra:i</i> = prah, <i>k'riü</i> = kruh, Red <i>g'râja</i> = graha 'fižol', Mmn m/s: <i>'koɫaj</i> = kolah 'voz', <i>b'râtaj</i> , <i>si'na:ɫ</i> , <i>gu'lɔɫaj</i> , v <i>g'hējzdaɫ</i> , v <i>'leɫaj</i> , <i>f'ku'ta:ɫ</i> , v 'mɛstaj, <i>p'lüüčaj</i> , <i>'lâmpaj</i> = lampah 'usta', <i>'mâčēja</i> = mačeha, Imn: <i>bu'je:</i> = bolhe, <i>'râsuje</i> = razsohe 'vile', Rmn <i>'buɫ</i> 'bolha', prid m <i>'süjje</i> = suhi; toda z onemitvijo: <i>'müa</i> ~ <i>'müxâ</i> [OLA], <i>st'rëa</i> ~ <i>st'rëha</i> [JH], <i>'bua</i> ~ <i>'buxâ</i> [OLA];
	< kot prehodni <i>j</i>	včasih pred <i>c, s</i>	<i>'kujsek</i> [OLA] 'ščene' (prim. <i>'küšâ</i> [OLA] 'psica'), <i>'mujcek</i> [OLA] = muček, <i>'n'ɔ:jcu</i> [OLA] = noco 'danes ponoči', <i>'šuišter</i> 'čevljar';
	< <i>*(l+)</i> <i>j</i> < <i>*l</i>		<i>š'veɫja</i> = švelja 'šivilja';
	< <i>*v</i> + <i>*i</i>	redko, neregularno	<i>k'ra'jica</i> = krvavica, <i>k'rɔtajcâ</i> [OLA] = krotavica 'krastača', <i>'grmljâcâ</i> [OLA] = grmljavica 'grmenje';
<i>u</i>	< <i>*-Vl/*lK</i>		<i>vu'ze:u</i> [OLA] = vozél, <i>pe'pe:u</i> , <i>'päkeu</i> , <i>'kɔteu</i> , <i>'pɾpeu</i> [OLA] = prpel 'popér', Mmn <i>na s'tɔɫcaɫ</i> = na stolcah 'stol'; <i>'jɔusa</i> = jolsa 'jelša', Rmn: <i>f'čē:u</i> = bečel 'čebela', <i>me'ke:u</i> 'metla', prid m: <i>'vɔteu</i> = votel, <i>'na:geu</i> = nagel;
		v del -l m ed	<i>'šɔu</i> [OLA] = šel, <i>'zeu</i> = vzél, <i>'da:u</i> , <i>z'nâu</i> , <i>t'kâu</i> , <i>š'tôu</i> = hotel, <i>m'ɾu</i> = umrl, <i>m'lôu</i> , <i>si'šüu</i> = sušil, <i>ku'süu</i> , <i>'büu</i> [OLA] = bil, <i>p'râu</i> = prel 'presti', <i>c'väu</i> = cvel 'cvesti', <i>'jɔukau</i> , <i>s'miɫcau</i> = smical 'bosti';
	< <i>*l̥</i>		<i>čun'ke:u</i> = čontelj (po Furlan 2013: 123), ⁸⁴ <i>su'ke:u</i> = sokelj 'grča', <i>k'ra:u</i> = kralj, <i>v'ra:beu</i> = vrabelj 'vrabec', <i>'kâše:u</i> = kašelj, <i>ru'ge:u</i> [OLA] = rogelj 'rog', <i>š'pârkeu</i> 'parkelj', <i>'küukeu</i> = kukelj 'vogel', <i>č'rejveu</i> [JH] = črevelj, <i>škrâmpēu</i> = škrapelj 'krepelj', vendar <i>'mozuj</i> 'mozolj';

3.3.2.2 Nezvočniki

<i>t</i>	< <i>*k</i>	v primerih	<i>š'tüufka</i> = škufka 'smrekov storž', (skupaj <i>z j</i>) <i>st'juâlâ</i> [OLA] = skuhala, <i>t'juâlâ</i> [OLA] = kuhala;
<i>k</i>	< <i>*t</i>	v skupini <i>tl/tl̥</i>	<i>k'lɔ</i> = tlo, Red <i>mek'lē:</i> = metle, <i>čun'ke:u</i> = čontelj (po Furlan 2013: 123), ⁸⁵ <i>'kuuče:</i> = tolči, 1ed <i>ku'čē:n</i> = tolčem;
		v skupini <i>tm</i>	<i>k'mica</i> [OLA] = tmica 'tema', <i>k'mē:če</i> = tmeče 'temno' [OLA];
		v skupini <i>tj</i> v primeru	<i>p'rotlike</i> = protoletje 'pomlad';
	< <i>*l̥</i>	v skupini <i>sl</i>	<i>s'kuza</i> 'solza';

84 Gl. op. 13.

85 Gl. op. 13.

<i>g</i>	< *d	v skupini <i>dn</i>	<i>š'kegen</i> [OLA] (po odvisnih sklonih) = skedenj 'sadovnjak', <i>g'hās</i> = dnes 'danes', prid m: <i>p'rēigñi</i> , <i>s'rēigñi</i> [JH, OLA], 'za:gñi;
		v skupini <i>bn</i>	prid ž <i>d'rōugnā</i> , m <i>d'rōugen</i> [OLA] = drobna, droben;
		v skupini <i>dl</i>	<i>g'lē:snā</i> [OLA] 'dlesen';
	< *k-	v primerih	<i>guš'čica</i> = koščica 'peška', <i>g'ostan</i> 'kostanj';
<i>d</i>	< -dd- < *-db-d		<i>u'da:vāti</i> [OLA] = oddavati 'prodajati', del -l m ' <i>ouddū</i> = oddal 'prodati';
		< *gn (?)	' <i>sunce</i> 'ide <i>ked'na:di</i> [OLA] = sonce ide k gnadi 'zahajati';
		< -VjV-	' <i>čidi</i> [OLA] = čiji 'čigav' (Ramovš 1924: 169; Bezljaj 1977: 81);
<i>f</i>	< *v	pred nezvenečimi nezvočniki in v izglasju	<i>l'ofca</i> , 'črčafka = črčavka 'sodra', 'babje pšeno', ' <i>būkef</i> , 'brf = brv, 'kpf, 'rātkef, <i>mla'tijtef</i> = mlatitev 'mlačev', <i>že'nijtef</i> = ženitev 'poroka', <i>b'rēskef</i> , ' <i>potkef</i> , 'lāgef = lagev 'sod', 'cē:rkef, Oed ž: z <i>vas'jōuf</i> = z vasjov, <i>s čer'jōuf</i> 'hčer' = s hčerjov, <i>s peč'jōuf</i> = s pečjov, <i>z nuč'jōuf</i> = z nočjov, <i>s</i> <i>krv'jōuf</i> s krvjov, <i>s ku'sōuf</i> = s kosov, <i>z že'nōuf</i> (~ z 'žānuf) = z ženov, <i>z ru'kōuf</i> z rokav, <i>z bra'dōuf</i> = z bradov, 'lēif = hlev, <i>ru'ka:f</i> = rokav, Red 'za:fca = zavca 'zajec', Med <i>f'seḡine</i> 'seno', Rmn: <i>d'nē:vuf</i> , <i>pu'ta:čuf</i> = potačov 'kolo', prid m <i>zd'rāf</i> , <i>f'te:gniti</i> <i>se</i> = vtegniti se 'stegniti se', 3ed <i>pif'či</i> : [OLA] = pivči 'pivkati', npr. pišče;
			1ed <i>'fa:lin</i> [OLA] = hvalim; vendar 'vālāsti č'lōvik [OLA] 'ki se rad hvali';
			3ed <i>f'či</i> : [OLA] = uči, <i>f'či'ni</i> : [OLA] = učini 'naredi';
			<i>f'tijč</i> = ptič, <i>f'čē:la</i> = bečela 'čebela', <i>f'čē'la:r</i> = bečelar 'čmrlj';
<i>š</i>	< *x	pred č	' <i>nišče</i> , 1ed <i>š'čē:n</i> 'hoteti'; ⁸⁶
		(< *k) pred t	<i>š'tetē</i> = hteti, <i>š'tō</i> [OLA] 'kdo', <i>š'tāre</i> = kateri, ' <i>ništerne</i> 'nekateri'; ⁸⁷
	< *s	pred *č	<i>š'čistā</i> [OLA] 'čisto';
<i>ž</i>	< *z	pred *n	ž 'hōuf [OLA] = z njo, <i>z'myžñenā</i> 'Mü:ra [OLA];
<i>c</i>		v primeru	<i>v'ra:cvu</i> [OLA] = vračstvo 'zdravilo';
<i>ž</i>		v primeru	Red 'dāžža = dežja.

86 Kar kaže na to, da je prehod *xt/xč* > *št/šč* starejši od onemitve *x*-ja pred soglasnikom.

87 Glej prejšnjo opombo.

3.3.3 Prozodija

Fonetično dolgi naglašeni zložniki so odrazi naglašanih issln. * $\bar{V}$, do podaljšave issln. * $\acute{V}$ pride po prekmurski inovaciji pri tematskih samoglasnikih v 2/3ed sedanjika (Rigler 2001: 68–69; Greenberg 2002: 105). Govor pozna vse splošno-slovenske naglasne spremembe (pomik cirkumfleksa na naslednji zlog, umik na prednaglasno dolžino, nastanek novega cirkumfleksa), od nesplošno-slovenskih pa naslednje: umik na prednaglasno kračino in nadkračino, umik s kratkega zaprtega zadnjega oz. notranjega zloga na prednaglasni, izhodiščno dolgi ali kratki samoglasnik ter umik novega cirkumfleksa v trizložnicah.

3.3.4 Izguba glasov

∅	< *i	v nenaglašeni priponi -ica v *K-ica	'dätelca = deteljica 'detelja', 'väverca, p'rēdganca = prediganica 'prižnica', 'gōysanca = gosonica, vendar šp'rälica 'dleto', mu'tiūnica = motilnica 'pinja', s'vēcica;
	< *a/*i/*ē/*o/*u	v položaju ob zvočniku	brdu'viñe = bradovinje 'mah', b'rda'vica = bradavica; b'r'sāca = brisača, k'žūpō:tje = križopotje, 1ed 'ma:n [OLA] = imam, 3ed gr'ze: = grize, del -l ž ed p'ra:vla = pravila 'praviti, reči'; pun'dējlek, del -l s tr'bēlu [OLA] = trebela 'biti treba', ž 'viǰdla, tr'bēi [OLA] = trebe 'treba'; sir'ma:k = siromak 'bajtar', 'na:kvālu [OLA] = nakovalo, prtu'lēitje = protoletje 'pomlad', p'rti [OLA] = proti; d'žina = družina;
	< *n	v izglasju / na morfemski meji	v primeru 'vō = ven (: 'vōni [OLA] 'zunaj'), 'vō: 3ed: 'vōs'puni [OLA] = ven izpolni 'izpolniti', 'vōste'čē: = ven izteče 'izteči'
	< *l	< *-ol, ⁸⁸ -ēl	s'tō [OLA] = stol 'miza', Rmn 'kōu (~ 'kōul) = kol 'voz', 'jō = jel 'jedel';
	< x-/VxV/CxV/ VxC/-x	(prosta različica poleg x, j)	'la:pec = hlapec, 'ra:st = hrast, 'rān = hren, 'mēu [OLA] = hmelj, 'rbet [OLA] = hrbet, u'mōut [OLA] ⁸⁹ = homot 'komač', 1ed 'ōdin = hodim; st'rēa = streha, s'neā = snaha, 'mūa = muha, 3ed 'küa ⁹⁰ [OLA] = kuha, upa'jilu = obhajilo, 'vrñe [OLA] = vrhnje 'smetana', 'tōur = thor 'dihur', 'na:ta [JF] = natha 'prehlad';
	rl- < -rvl-		naj'p'rle = najprvle 'najprej';
	p < tp-	(*dp/*tp)	'pōplāt = podplat;
	d < vd-		du'vica = vdovica 'vdova';
	g- < gd-		'gē [OLA] 'kje';
	s- < vs-		'sākē = vsaki, si = vsi; b'rāsku [OLA] = bravsko 'svinjsko, svinjina', se'sē:run = vsešiom 'povsod';
	z- < vz-		z'dignutē = vzdignoti, 'ze:tē = vzeti;
	sn < stn		pes'nicā = pestnica 'pest';
	z- < zdj		'pāzja = pazdja 'pazduha';
	m- < *xm- < *um-		m'rēiti = umreti.

88 Ramovš 1924: 12.

89 Poleg xu'mōut.

90 Poleg 'küxa, 'küjā.

3.3.5 Metateza

<i>*ub-</i> > <i>*ub-</i> → <i>*bu-</i>	<i>'buiṭe</i> = ubiti;
<i>*um-</i> > <i>*um-</i> → <i>*mu-</i>	<i>'muṭe</i> = umiti, del -l m <i>'muṭrāu</i> [OLA] = umiral;
<i>*plēš-</i> → <i>*pēšl-</i>	<i>piš'li:vi</i> = plešivi 'plešast', <i>piš'li:vec</i> = plešivec 'plešec';
<i>*bɔz-</i> → <i>*zɔb-</i>	<i>'zɔbuvec</i> [OLA] = bezovec 'bezeg' (Furlan v Bezljaj 2005: 422).

4 SKLEP

Govor kraja Gomilica (SLA T392) izkazuje definicijske lastnosti panonske narečne ploskve vzhodne slovensščine. Poleg sovpadov v razvoju dolgega in kratkega vokalizma, navedenih med definicijskimi lastnostmi, umično naglašena *e* in *o* sovpadeta z refleksom za **è/*ĕ* > Gom. *ä*; umično naglašeni *o* pa z **ò/*ġ* > Gom. *o*.

Dolgi naglašeni samoglasniki so ob zvočnikih *m*, *n*, *ń*, *r*, *v*, *j* in *u* močno podvrženi položajnim razvojem, ki pa niso absolutni, saj pogosto v istih okoljih do posebnega položajnega razvoja ne prihaja.

Leksemi *češnja*, *breskev*, *dedek* in trizložnici ženskega spola *lopata* in *košara* ne izkazujejo odraza novega cirkumfleksa.

Dolžina na sredinskem zlogu pri leksemih s pripono *-ica* (*zavica*, *stenica*, *žanjica*) je razložena z nastankom novega cirkumfleksa, tako morda tudi leksema *ovčica* in *ozenica*, kjer je morda prišlo še do umika novega cirkumfleksa.

Umik novega cirkumfleksa izkazujejo leksemi s kračino na prvem zlogu: *motika*, *zastava*, *paseka*, *preseka*, *otroba*, *robača*, verjetno tudi *ovčica* in *ozenica*, ter leksemi z dolžino na prvem zlogu: *zagrada*, *zaglozda*, *zatolnik*, *gosenica*, *otava*, *sušava* in *tele* v Rmn (*'tɛ:let*) ter *korito* in *kolena* v Imn.

Na mestu novega akuta je prišlo do nastanka novega cirkumfleksa v leksemih *švelja*, *koža* in *skorja*.

Pri leksemih *peta* in *greda* je odraz za stalno dolgi **e* regularen.

KRAJŠAVE IN KRATICE

D = dajalnik, **del** = deležnik, **ed** = ednina, **I** = imenovalnik, **issln.** = izhodiščni splošnoslovenski, **JV** = jugovzhodni, **knj.** = knjižno, **M** = mestnik, **m** = moški, **madž.** = madžarsko, **mn** = množina, **nam** = namenilnik, **nem.** = nemško, **O** = orodnik, **OLA** = *Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas* = *Slovanski lingvistični atlas*, **pan.** = panonski, **prekm.** = prekmurski, **prid** = pridevnik, **prisl** = prislov, **psl.** = praslovansko, **R** = rodilnik, **s** = srednji, **skup.** = skupno, **slabš.** = slabšalno, **sln.** = slovensko, **star.** = starejše, **T** = tožilnik, **ž** = ženski, **[JF]** = zapis Jožeta Ftičarja, **[JH]** = zapis Jožeta Horvata, **[IL]** = zapis Irene Lebar, **[OLA]** = zapis po vprašalnici OLA

LITERATURA IN VIRI

- Benedik 1981** = Francka Benedik, Gomilice (OLA 21), v: *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatsko-srpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, ur. Pavle Ivić idr., Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1981 (Posebna izdanja LV).
- Bezljaj 1977** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1: A–J, Ljubljana: SAZU, 1977.
- Bezljaj 1982** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* 2: K–O, Ljubljana: SAZU, 1982.
- Bezljaj 1995** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* 3: P–Š, Ljubljana: SAZU, 1982.
- Bezljaj 2005** = France Bezljaj (ter Marko Snoj in Metka Furlan), *Etimološki slovar slovenskega jezika* 4: Š–Ž, Ljubljana: SAZU – Založba ZRC, 2005.
- Ftičar 1957** = Jože Ftičar, Gomilica, 1957 [T392, zapis po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas, rokopis; hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
- Ftičar – Logar 1969–1971** = Jože Ftičar (zbiralec gradiva) – Tine Logar (zapisovalec), Gomilica, 1969–1971 [OLA 21, zapis po vprašalnici za Slovanski lingvistični atlas (OLA), rokopis; hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
- Furlan 2005a** = Metka Furlan, Rezijansko *túlac* »tilnik« (Bila): Praslovanski anatomski termin **túlъ* v slovenščini, *Jezikoslovni zapiski* 11.1 (2005), 115–124.
- Furlan 2005b** = Metka Furlan, Iz primorske leksike, *Annales* 15.2 (2005), 405–410.
- Furlan 2012** = Metka Furlan, Primorsko gradivo z v iz b v širšem slovenskem in slovanskem kontekstu, *Jezikoslovni zapiski* 18.1 (2012), 47–69.
- Furlan 2013** = Metka Furlan, *NESSJ: Novi etimološki slovar slovenskega jezika*, Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013.
- Furlan 2017–** = Metka Furlan, *NESSJ: Novi etimološki slovar slovenskega jezika*, 2017–, www.fran.si, dostop 5. 6. 2023.
- Gostenčnik 2018** = Januška Gostenčnik, *Krajevni govori ob Čabranki in zgornji Kolpi*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018.
- Gostenčnik 2020** = Januška Gostenčnik, Kostelsko narečje, *Slavistična revija* 68.3 (2020), 353–372.
- Gostenčnik 2022a** = Januška Gostenčnik, Fonološki opis govora kraja Bistrica ob Sotli (SLA T345), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 107–123.
- Gostenčnik 2022b** = Januška Gostenčnik, Fonološki opis govora kraja Večeslavci (SLA T346), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 125–149.
- Gostenčnik 2023** = Januška Gostenčnik, Fonološki opis govora kraja Kapele (SLA T349), *Jezikoslovni zapiski* 29.2 (2023), 267–285.
- Gostenčnik – Kenda-Jež – Kumin Horvat 2022** = Januška Gostenčnik – Karmen Kenda-Jež – Mojca Kumin Horvat, Ogrožena narečja v slovenskem jezikovnem prostoru, *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 75–87.
- Greenberg 1993** = Marc L. Greenberg, Glasoslovni opis treh prekmurskih govorov in komentar k zgodovinskemu glasoslovju in oblikoglasju prekmurskega narečja, *Slavistična revija* 41.4 (1993), 465–487.
- Greenberg 2002** = Marc L. Greenberg, *Zgodovinsko glasoslovje slovenskega jezika*, Maribor: Aristej, 2002.
- Horvat 1963** = Jože Horvat, *Gomilica*, 1963 [T392, zapis po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas, rokopis; hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
- Jakop 2022** = Tjaša Jakop, Fonološki opis govora Slivnice pri Celju (SLA T331), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 89–106.
- Kapović 2015** = Mate Kapović, *Povijest hrvatske akcentuacije: fonetika*, Zagreb: Matica Hrvatska, 2015.
- Kumin Horvat 2008** = Mojca Kumin Horvat, Narečna podoba Prekmurja, v: *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*, ur. Marko Jesenšek, Maribor, 2008 (Zora 55), 235–256.
- Kumin Horvat 2010** = Mojca Kumin Horvat, Izoglose v prekmurskem narečju – regionalna geolingvistika, *Slavia Centralis* 3.2 (2010), 87–108, <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-G3NM738A>.

- Kumin Horvat 2022a** = Mojca Kumin Horvat, Regional Geolinguistics – Case Study of Prekmurje Dialect, *Annales: series historia et sociologia* 32.2 (2022), 277–294.
- Kumin Horvat 2022b** = Mojca Kumin Horvat, Fonološki opis govora kraja Žetinci – Sicheldorf (SLA T414), *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 151–168.
- Lebar 1986** = Irena Lebar, *Gomilica*, 1986 [T392, zapis po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas, rokopis; hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
- Logar 1996** = Tine Logar, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, ur. Karmen Kenda-Jež, Ljubljana: ZRC SAZU, 1996.
- Ramovš 1924** = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika 2: konzonantizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924.
- Ramovš 1935** = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika 7: dialekti*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1935.
- Rigler 1963** = Jakob Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, *Slavistična revija* 14.1–4 (1963), 25–78.
- Rigler 2001** = Jakob Rigler, *Zbrani spisi* 1, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- SLA 2.2** = Jožica Škofic – Januška Gostenčnik – Vito Hazler – Tjaša Jakop – Karmen Kenda-Jež – Mojca Kumin Horvat – Vlado Nartnik – Vera Smole – Matej Šekli – Danila Zuljan Kumar, *Slovenski lingvistični atlas 2: kmetija: 2: komentarji*, ur. Jožica Škofic – Matej Šekli, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016 (Jezikovni atlasi).
- SLA 3.2** = Jožica Škofic – Januška Gostenčnik – Vito Hazler – Tjaša Jakop – Karmen Kenda-Jež – Mojca Kumin Horvat – Vlado Nartnik – Nina Pahor – Vera Smole – Matej Šekli – Danila Zuljan Kumar, *Slovenski lingvistični atlas 3: kmetovanje, 2: komentarji*, ur. Jožica Škofic – Matej Šekli – Nina Pahor, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2023 (Jezikovni atlasi).
- Šekli 2018** = Matej Šekli, *Tipologija lingvogeneze slovanskih jezikov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018.
- Zorko 1994** = Zinka Zorko, Panonska narečja, v: *Enciklopedija Slovenije* 8: *Nos–Pli*, ur. Marjan Javornik idr., Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994, 232–233.

SUMMARY

A Phonological Description of the Local Dialect of Gomilica (SLA Data Point 392, OLA Data Point 21)

This article presents the basic phonological and accentual features and a phonological description of the local dialect of Gomilica (SLA T392). The description is based on the dialect material collected by Irena Lebar for the *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA) in 1986. This is compared and expanded with two previous transcriptions created in 1957 and 1963, and with material collected based on the questionnaire for the *Slavic Linguistic Atlas* (OLA, 1969–1971) and a previous phonological description (Benedik 1981). The dialect shows the defining characteristics of the Pannonian dialect base of eastern Slovenian. Synchronically, it is the Dolinsko variety of the Prekmurje dialect of the Pannonian dialect group (with some features of Ravensko variety). The lexemes *češnja* ‘cherry’, *breskev* ‘peach’, and *dedek* ‘grandfather’ as well as the feminine three-syllable lexemes *lopata* ‘spade’ and *košara* ‘basket’, do not show the neocircumflex. The lengthening of medial syllables in lexemes with the suffix *-ica* (*zavica* ‘hare’, *stenica* ‘bedbug’, *žanjica* ‘reaper’) is explained by the rise of the neocircumflex, and so perhaps also in the lexemes *ovčica* ‘ewe’ and *ozenica* ‘eyelash’, where there may have been retraction of the neocircumflex. The retraction of the neocircumflex is seen in the lexemes with a short first syllable *motika* ‘hoe’, *zastava* ‘flag’, *paseka* ‘meadow’ *preseka* ‘linear clearing’, *otroba* ‘bran’, *robača* ‘rag’ (and probably also *ovčica* and *ozenica*), and the lexemes with a long first syllable *zagrada* ‘fence’, *zaglozda* ‘wedge’, *zatolnik* ‘nape’, *gosenica* ‘caterpillar’, *otava* ‘second crop hay’, *sušava* ‘drought’, and *tele* ‘calf’ in the gen. pl. (*tě:let* and *korito* ‘trough’ and *koleni* ‘knee’ in the nom. pl. In place of the neoacute, a neocircumflex arose in the lexemes *švelja* ‘seamstress’, *koža* ‘skin’, and *skorja* ‘bark’. In the lexemes *peta* ‘heel’ and *greda* ‘garden bed’, the reflex of **ę* is regular.

IZ SVETOVALNIC

HELENA DOBROVOLJC

JEZIKOVNA SVETOVALNICA INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK PO DESETIH LETIH DELOVANJA (2012–2022)

COBISS: 1.02

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.2.13](https://doi.org/10.3986/JZ.29.2.13)

Prispevek predstavlja Jezikovno svetovalnico za slovenščino s poudarkom na njenem jubilejnem, desetem letu delovanja. Jezikovno svetovanje je bilo vzpostavljeno kot intervencijska spletna svetovalna storitev, danes pa zbirka vprašanj in odgovorov predstavlja za jezikoslovce tudi raziskovalni izziv in samorefleksivni vir za proučevanje jezikovnih zadreg. Vprašanja iz svetovalnice so osnova za problemski pristop k prenovi pravopisnih pravil, ki poteka v okviru Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU.

Ključne besede: jezikovno svetovanje, jezikovna vprašanja, knjižni jezik, prenova kodifikacije, jezikovni uporabniki

Ten Years of the Language Advising Service of the ZRC SAZU Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language (2012–2022)

This article presents the Language Advising Service website for Slovenian with an emphasis on its tenth year of operation. Language advising is conceived as an interventional online advising service, but it presents many research challenges and opportunities for linguistics; for example, as a self-reflective resource for the study of linguistic quandaries. The questions from the service serve as the basis for a problem-based approach to the revision of spelling rules, which takes place within the framework of the Spelling Commission at the Slovenian Academy of Science and Arts and its Research Center.

Keywords: language advising, language questions, standard language, revising the standard, language users

1 UVOD

Prispevek predstavlja Jezikovno svetovalnico Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU in njeno delovanje ob desetletnici obstoja. Ob skromnih začetkih z večinoma intervencijsko motiviranostjo je Jezikovna svetovalnica v desetih letih delovanja postala vidno strokovno telo, ki v sodobnem času uravnavanje knjižnojezikovne norme približuje zahtevam in potrebam jezikovnih uporabnikov. Vprašanja jezikovnih uporabnikov predstavljajo osnovo za problemski pristop k prenovi pravopisnih pravil, ki poteka v okviru Pravopisne komisije pri SAZU in

Helena Dobrovoljc ■ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ■ helena.dobrovoljc@zrc-sazu.si ■ <https://orcid.org/0000-0003-2368-4161>

Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARIS.

ZRC SAZU, hkrati pa predstavljajo enega od virov gradiva za slovarje, npr. za slovar novih izrazov, ali za obvestilnostno širjenje nastajajočega pravopisnega slovarja – ePravopisa (2014–). Z uvrstitvijo Jezikovne svetovalnice med vire portala Fran odgovori jezikoslovcev postajajo opisno (neleksikografsko) dopolnilo slovarskih sestavkov različnih slovarjev.

2 ZAČETKI SPLETNEGA JEZIKOVNEGA SVETOVANJA

Jezikovnosvetovalna dejavnost na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU poteka že več desetletij. Jezikoslovci, zaposleni na tej ustanovi, ki je vse od ustanovitve edino državno središče za spremljanje in vzdrževanje knjižnojezikovne norme ter pripravo referenčnih priročnikov knjižnega jezika, so vse od ustanovitve redno odgovarjali na vprašanja, povezana tako s slovarji kot tudi z aktualnimi jezikovnimi dilemami, ki so jih pisci, prevajalci in uredniki zastavljali telefonsko in pisno, odgovarjanje pa je bilo organizirano priložnostno med sodelavci.

Ob pripravah na izid *Slovenskega pravopisa* 2001, ki je bil prvi priročnik, katerega izid so že spremljale informacije o njegovi zgradbi, načinu izdelave in bistvenih poudarkih na spletu, so se njegovi uredniki odločili, da bodo uporabnikom ponudili elektronski pisemski nabiralnik,¹ v katerega je od novembra 2001 do maja 2003 prispelo 65 elektronskih odzivov. Nanje je odgovarjal predsednik Pravopisne komisije J. Toporišič, večina odgovorov, ki bi bila lahko zanimiva tudi za širši krog bralstva, pa je bila objavljena na predstavitveni spletni strani pravopisa.² Ta prvi poskus vzpostavitve rednega organiziranega jezikovnega svetovanja je nekaj let po izidu pravopisa s prenehanjem delovanja Pravopisne komisije zamrl. Z razmahom spletne komunikacije je pobuda za jezikovno svetovanje prešla v roke posameznikov ali moderiranih (tj. uredniško vodenih) in nemoderiranih klepetalnic (npr. *Al prav se piše?*³ v okviru spletnega portala Med.over.net; *Vprašajte slovenista*⁴ pod skrbništvom študentov slovenistike na FF UL ipd.).

Leta 2009, ko je bilo delovanje slovenskih svetovalnic prvič ocenjeno z vidika sociolingvističnih meril in demokratičnosti odgovarjanja ter ustreznosti

1 Deloma je na odločitev o elektronskem nabiralniku vplivala tudi dobra praksa takratnih študentov splošnega jezikoslovja (Franc Marušič, Tatjana Marvin, Tina Potrato, Amanda Saksida, Petra Tomažin, Tina Verovnik, Rok Žaucer, Jaka Železnikar), ki so po zgledu skandinavskih jezikovnih skupnosti in mentorstvom Janeza Orešnika že od leta 1998 prek spletne strani *Študentska skrb za slovenščino* (ŠUSS) zbirali vprašanja in odgovarjali na zbrane jezikovne dileme ter jih leta 2001 objavili tudi v knjigi (Marušič idr. 2001).

2 Pripravljeno je bilo spletišče *Slovenski pravopis* (<https://www.zrc-sazu.si/pravopis/>), na katerem so bila objavljena besedila avtorjev slovarskega dela pravopisa in Toporišičevi odgovori na vprašanja javnosti.

3 Odgovarjala je lektorica Nataša Purkat (<http://med.over.net/forum5/list.php?125>).

4 Na spletni strani Centra za slovenščino FF (<http://www.centerslo.net/slvnforum/>).

»umestitve« obravnavanih jezikovnih pojavov (Žaucer – Marušič 2009), sta avtorja študije ugotovila, da tako imenovane »samoiniciativne« jezikovne svetovalnice delujejo zelo laično, označuje jih pomanjkljiva jezikoslovna podkovanost svetovalcev, hkrati pa s kratkimi, enoznačnimi in nerazlagalnimi odgovori pogosto zgolj ponavljajo ugotovitve priročnikov, ki so tudi že zastareli, zato ne zadoščajo demokratičnim merilom, ki pri uravnavanju knjižne norme upoštevajo tudi družbeni vidik. Predlagala sta, da bi država kot financer govorcem slovenščine v okviru jezikovnopolitičnega načrtovanja ponudila »uradno svetovalnico z namenskim javnim financiranjem«, koncesijo za tovrstno dejavnost pa podelila izbrani ustanovi (Žaucer – Marušič 2009: 455–456).

Tudi pisci dveh slovenskih jezikovnopolitičnih dokumentov, *Resolucij o Nacionalnem programu za jezikovno politiko*, ki sta bili pripravljene za obdobji 2007–2011 in 2012–2014, so na osnovi dobrih praks (npr. za češki jezik gl. Pravdová – Svobodová 2014) načrtovali ustanovitev institucionalne jezikovne svetovalnice, kar je bilo v operativnem načrtu za izvedbo resolucije, tj. v *Akcijskem načrtu za jezikovno opremljenost* (ANJO 2014), tudi predvideno z besedami: »Jezikovna svetovalnica predstavlja mesto za razlago normativnih in slovnčnih ter pravopisnih zadreg, ki jih zastavljajo spraševalci. Vsebinska analiza posameznih vprašanj ponuja raziskovalcem slovenskega jezika pomembno zbirko podatkov, ki so potrebni za snovanje novih priročnikov, prilagojenih izrecno izraženim potrebam jezikovnih uporabnikov.«

Ob prenovi spletišč Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU je bila kljub odsotnosti pobude in podpore katerega od ministrstev v okviru infrastrukturnega programa *Naravna in kulturna dediščina slovenskega naroda* v letu 2012 vzpostavljena spletna Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU,⁵ katere odgovori so od leta 2014 dosegljivi tudi prek iskalnika slovarskega portala Fran.

Upravičenost vzpostavitve Jezikovne svetovalnice je bila izkazana neposredno z odzivom javnosti, saj je že leto po ustanovitvi (2013) število vprašanj naraslo na več kot 200, v naslednjem letu (2014) pa se je podvojilo (gl. sliko 3). V anketni raziskavi med uporabniki, ki je bila izvedena leta 2017 (Dobrovoljc – Lengar Verovnik – Bizjak Končar 2018), pa je izstopalo mnenje dveh tretjin anketiranih, da se v svojem poklicnem okolju lahko sklicujejo na odgovore v svetovalnici, kar je tudi edina ali vsaj ena od motivacij za uporabo Jezikovne svetovalnice. (Gl. poglavje 4.2.) Odgovor je bil najverjetneje tudi posledica t. i.

5 Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša od svojega nastanka (1945) zbira jezikovno gradivo, ga opisuje in vzdržuje knjižnojezikovno normo, jo predstavlja v obliki slovarskih in normativnih priročnikov, skrbi za njihovo posodabljanje ipd. Izvaja institucionalno jezikovno usmerjanje, tj. enake naloge kot primerljive ustanove (npr. Inštitut za češki jezik, gl. Prošek – Smejkalova 2011: 233) v državah s podobno jezikovno politiko.

»kodifikacijski dvotirnosti« (Dobrovoljc – Lengar Verovnik 2021: 36 id.), s katero so se uporabniki slovenskega knjižnega jezika srečevali zlasti v desetletju po izidu slovarskega dela *Slovenskega pravopisa* 2001. Ta pravopis je slovnično-pravopisne podatke o knjižnem jeziku oprl na ugotovitve Toporišičeve *Slovenske slovnice* (1976), medtem ko so podatki o zapisu, tvorjenkah, izreki ipd. v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ 1970–1991) izhajali iz *Slovenskega pravopisa* 1962.⁶ To neskladje ter pravopisne rešitve, za katere se uporabniki knjižne slovenščine niso mogli »ogreti« (*matečaj*, *Hacquetev*), je bilo deloma preseženo z novo izdajo SSKJ (SSKJ 2014). Jezikovna svetovalnica je tako prinesla možnost učinkovite premostitve med normativnimi priročniki, hkrati pa je z njenim delovanjem Inštitut za slovenski jezik sprejel družbeni izziv uporabniku odprte ustanove. Vzpostavljeni jezikovni servis (Dolník 2010) predstavlja odkrito komunikacijo o vseh jezikovnih pojavih, zlasti tistih, ki so bili doslej z vidika primernosti za knjižno rabo nezadostno pojasnjeni ali neenotno opisani.

2 OBDOBJA »VERTIKALNEGA JEZIKOVNEGA PRITISKA« IN VLOGA JEZIKOVNE SVETOVALNICE

Ko je v šestdesetih letih 20. stoletja uradno in javno pisanje postalo domena tudi jezikovno manj večjih ali celo nešolanih uporabnikov, je to opazno vplivalo na normo knjižnega jezika – ob prej večinoma skrbno izbranem jeziku jezikovno šolanih so se tudi v pisanih besedilih začele pojavljati prvine govorjenega jezika. Sociolingvist Rado Lenček (1985) je ta jezikovni proces poimenoval »vertikalni jezikovni pritisk«. Že tedaj so jezikoslovci na povsem različne načine ponotranjili zavedanje, da knjižnega jezika ne bo mogoče več uravnavati le po merilih usvojene jezikovnosistemske ter mestoma že spremenjene etimološke in zgodovinske pravilnosti, temveč tudi po drugih – družbenih merilih, zlasti merilu družbene konvencije, če jo je mogoče zajeti v obstoječi ali modificirani sistem.

V priročnikih SAZU so knjižnojezikovni opis v slovnica (1956, 1964) in pravopisih (1950, 1962) pripravljali kolektivno, s čimer so zadostili težnji po čim večjem strokovnem konsenzu. Jezikoslovno podkovani raziskovalci zlasti zgodovine slovenskega jezika so sistem utemeljevali s historično in etimološko

6 Nekatera vprašanja izpostavljajo prav uporabniško zadrego, kateremu od normativnih priročnikov – pravopisu ali slovarju knjižnega jezika – dati prednost, npr. Razlike v slovarjih: »Kitajski zid« in »kitajski zid« (URL: <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/3016/razlike-v-slovarjih-kitajski-zid-in-kitajski-zid>). V obdobju po izidu normativnih slovarjev z različnimi izhodišči je bilo že ugotovljeno, da morajo biti podatki o zapisu, izreki, pregibanju in besedotvornih možnostih v slovarjih knjižnega jezika enotni, še zlasti v delih sodelavcev iste ustanove, kar je spodbudilo vzpostavitev t. i. normativnega protokola na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša. Gre za delovno skupino, ki usklajuje opisane podatke v hkrati nastajajočih slovarjev knjižnega jezika na inštitutu.

upravičenostjo (Bajec 1960/61: 93), do aktualne družbeno razširjene rabe pa so bili bolj zadržani kot mlajši jezikoslovci, katerih dela so bila večinoma motivirana s težnjo po približevanju knjižnega predpisa in govorjene besede (Toporišič 1967: 117). Vsebinsko razhajanje se je dolgo prikazovalo tudi kot generacijsko:

In starejši rod je skoraj brezpogojno ohranjevalen (konservativen), ker zaradi lastne raziskovalne netvornosti ali pasivnosti (ali premajhne tvornosti) svojega zakonodajalstva ne zna/more podpreti z avtoriteto realne vrednosti svojega jezikoslovnega odkrivanja sploh in posebej še odkrivanja dejansko spremenjene norme knjižnega jezika, katerega oficialni »čuvar« je. Tako nekatera svoja normativna dela (slovnico, pravopis) ponatiskuje nespremenjena že desetletje in več, ne da bi sploh poskušal reagirati na spremenjene jezikovne razmere ali na jezikoslovna spoznanja novega časa in novih jezikoslovnih smeri. (Toporišič 1979: 332)

Čeprav naj bi po vojni vzpostavljena vsesplošna družbena egalitarnost, ki jo je spodbujala tudi družbena ureditev, zaživela tudi v knjižnem jeziku in normativistiki, priročniki izkazujejo, da je jezikoslovna elita knjižni jezik še naprej vzdrževala v okvirih, ob katerih se je za govorca knjižne slovenščine predvidevalo dobro poznavanje zgodovinskega in etimološkega razvoja besedja, pri tujih jezikih pa tudi poznavanje klasičnih, romanskih in slovanskih jezikov. Ne glede na ta pričakovanja pa se je baza uporabnikov jezika širila in v knjižnem jeziku so vedno pogostejše ustvarjali tudi jezikoslovno neizobraženi posamezniki.

Podobno vertikalizacijo knjižnojezikovne prakse spremljamo na prelomu tisočletja – ob elektronski revoluciji, ko se je število javnih objav predvsem anonimnih avtorjev (in ne več zgolj kanoniziranih piscev) občutno povečalo in v primerjavi s stanjem v devetdesetih letih še vedno narašča. Opisovanje knjižnojezikovne norme se je približalo realnosti, saj so se raziskave dinamike sistema tega jezika zaradi digitaliziranega pisnega gradiva, zbranega v gradivskih elektronskih zbirkah, lahko oprle na empirično preverljive podatke. V središče preučevanja jezikovnih navad je tako prišla vsaka jezikovna prvina, ki jo je neznani avtor uporabil v hotenju, da bi se izražal v knjižnem jeziku.

O spremembah vrednotenja knjižnojezikovne norme so bili uporabniki najpogostejše obveščeni šele ob izidu priročnika, v katerem je bilo to pojasnjeno izrecno navadno v uvodu, posredno pa v vsebini priročnika (z oznakami ipd.). Razumljivo je, da je tako izid večine jezikovnih, zlasti pravopisnih priročnikov »skoraj praviloma sprožil val nasprotujočih si mnenj, včasih prave vojne med zagovorniki novih rešitev in branilci starih, med sestavljavci pravil in njihovimi kritiki, vedno znova pa so bila tudi odprta vprašanja obveznosti novega predpisa ter merodajnosti in kompetentnosti jezikoslovcev predpisovalcev« (Dobrovoljc 2004: 8). Vzpostavitev Jezikovne svetovalnice v novih razmerah jezikovnega uporabnika postavlja v vlogo bližnjega opazovalca pravopisnih in slovarskih »delavnic«, saj lahko ob transparentnem kodifikacijskem postopku neposredno spoznavajo metode jezikoslovnega raziskovanja, načina utemeljevanja in preizpraševanja

zlasti knjižnojezikovnih dejstev ter se seznanjanjo s predlogi novih rešitev v odprtem kodifikacijskem postopku. Ob vzpostavitvi sistema t. i. rastočih slovarjev⁷ na portalu Fran je taka pojasnjevalna dejavnost nujno potrebna.

3 DELOVANJE JEZIKOVNE SVETOVALNICE

Formalno Jezikovna svetovalnica od leta 2016 deluje v obliki spletnega servisa, v katerega prijavljeni uporabnik (prijava je mogoča tudi prek družbenih omrežij) zastavi vprašanje (oz. neomejeno število vprašanj). Vprašanje, ki prispe v nabiralnik, prestavi moderator v interni, za javnost zaprti del spletišča, do katerega dostopajo za svetovalno dejavnost zainteresirani jezikoslovci inštituta. Notranji del svetovalnice je organiziran kot klepetalnica, ki omogoča pogovor glede vprašanja in tudi predlaganega odgovora. Na zastavljeno vprašanje navadno odgovori oseba, specializirana za problematiko, ali oseba, ki se k odgovoru »priglasí«. Na nerazporejena vprašanja odgovori bodisi član uredniškega odbora bodisi se po posvetu sedemčlanskega uredniškega odbora⁸ ali odločitvi moderatorja k sodelovanju povabi tudi sodelavce sekcij, ki niso redno vključeni v servis. Svetovallec svoj predlog odgovora objavi na zaprtem delu svetovalnega foruma. Dokler odgovora ne odobrijo vsaj trije člani uredniškega odbora, ga moderator ne objavi na javnem delu spletišča. Ob morebitnih nestrinjanjih glede primernosti ali ustreznosti odgovora moderator pripravi odgovor, iz katerega je razvidna različnost stališč in različnost utemeljitev (npr. *Prebivalci Naklega so »Naklanci«, »Nakljanci«, »Nakelčani« ali »Naklani«?*, junij 2018;⁹ *Sklanjanje imena »Zmago Jelinčič Plemeniti«*; april 2019¹⁰). Vsi, ki prispevajo k vsebini odgovora, so podpisani kot soavtorji.

Nekatera vprašanja se ponavljajo, jezikoslovni pogled nanje pa se spreminja, tudi zato so odgovori podpisani in časovno umeščeni (npr. september 2022, slika 1), kar lahko pojasni morebitna vsebinska odstopanja svetovalcev pri posameznih vprašanjih, ki to dopuščajo.

7 Kot navaja Michelizza (2021) v enem od odgovorov v Jezikovni svetovalnici, se slovarska gesla rastočega slovarja »v rednih časovnih intervalih objavljajo na spletu, čeprav slovar še ni v celoti končan«. Tak slovar (še) »nima tiskane različice«.

8 Od aprila 2014 ima svetovalnica uredniški odbor, ki ga sestavljajo Helena Dobrovoljc (moderatorica), Nataša Gliha Komac, Alenka Jelovšek, Mija Michelizza, Tina Lengar Verovnik, Urška Vranjek Ošlak in Peter Weiss.

9 Helena Dobrovoljc, Marko Snoj, Peter Weiss, 2019: *Prebivalci Naklega so »Naklanci«, »Nakljanci«, »Nakelčani« ali »Naklani«?*, <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/3153/prebivalci-naklega-so-naklanci-nakljanci-nakelčani-ali-naklani>.

10 Helena Dobrovoljc, Tina Lengar Verovnik, Silvo Torkar, Peter Weiss, 2018: *Sklanjanje imena »Zmago Jelinčič Plemeniti«*, <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/3677/sklanjanje-imena-zmago-jelinčič-plemeniti>.

Vprašanje:

Zanima me, kako sklanjamo žensko ime *Lonneke*?

Odgovor:

Nizozemsko žensko osebno ime *Lonneke* izgovarjamo [lónēke]. Spada med nesklonljiva imena oziroma imena, ki niso sklonljiva z glasovnimi končnicami, zato jih pregibamo po 3. ženski sklanjatvi: *Lonneke*, rod. *Lonneke*, or. z *Lonneke*. V to skupino se uvrščajo večinoma tuja imena.

Svojilini pridevnik iz imena *Lonneke* je *Lonnekin*.

Urška Vranjek Ošlak (september 2022)

Slika 1: Primer vprašanja in odgovora s podpisom

Ob novih spoznanjih in spremenjenih stališčih ima avtor možnost odgovor dopolniti, kar je uvedeno z opombo in ubesedeno na različne načine, npr.:

- *Odgovor je na željo avtorja posodobljen. Različica odgovora, ki je bila objavljena novembra 2014, je shranjena v uredništvu svetovalnice.*
- *Odgovor je bil v zadnjem delu dopolnjen. Ime avtorja, 21. maja 2015.*
- *Odgovor je bilo dopolnjen decembra 2021.*
- *Odgovor je bil spremenjen 2. 2. 2020. Prvotno besedilo ne upošteva enakovrednosti in tudi enakega značaja obeh povezanih enot.*

Objava na javnem delu spletišča vključuje tudi umestitev odgovora v sistem spletnega priročnika, ki ga urejajo hierarhično različne vrste oznak: področje – podpodročje – ključna beseda (na spletu označeno z barvami: modro – zeleno – sivo, slika 2).

Sklanjanje ženskega imena »Lonneke«

sklanjanje lastnih imen LONNEKE NIZOZEMSKA IMENA OBLIKOSLOVJE PREVZEMANJE SKLANJANJE LASTNIH IMEN

Slika 2: Tristopenjsko označevanje odgovorov

Za ponazoritev: vprašanje *Kako je prav: »masterski« ali »mastrski študij«?* smo uvrstili na področji *glasoslovje* in *besedotvorje* ter podporočja *neobstojni samoglasnik*, *pridevnik na -ski*, *sklanjanje*, *polglasnik*. Ključni besedi vprašanja sta: *mastrski*, *master*.

Podpodročno oznako *polglasnik* imajo med drugim tudi naslednja vprašanja:

- *Izgovor izpeljank iz samostalnika dež ter raba predloga v oz. na*
- *Število zlogov v priimkih na soglasnik + l*
- *Polglasnik in knjižni jezik*
- *Rodilnik množine besede himna*
- *Zakaj je v pridevniku črnomaljski samoglasnik a?*

Po objavi na spletišču je spraševalec samodejno obveščen o odgovoru. Sistem svetovalnice omogoča tudi redno obveščanje o novostih na spletišču.

3.1 Načela priprave odgovorov

Na pomen t. i. demokratičnega svetovanja (Žaucer – Marušič 2009) oziroma na »koncept minimalne intervencije« (Cvrček 2008) je bilo opozorjeno že ob prvih pobudah za svetovalno dejavnost. Ob upoštevanju zgoraj opisanih družbenih sprememb so se v desetletnem delovanju oblikovala tudi načela priprave odgovorov.

- (1) V odgovoru naj bodo povzeta stališča veljavnih referenčnih priročnikov, še zlasti če se uporabnik na te priročnike sklicuje ali če so v različnih priročnikih različna napotila glede normativne vrednosti. Svetovalec naj komentira ali vsaj skuša pojasniti morebitna razhajanja, če so ta dokumentirana v literaturi.
- (2) Ob pripravi odgovora je smiselno pregledati že objavljene odgovore s podobnimi oznakami. Avtor odgovora naj opozori na ugotovljena odstopanja od že objavljenih odgovorov.
- (3) Večina odgovorov zahteva poleg širšega pogleda na problem vsaj mikro-raziskavo aktualnega, tj. korpusnega in drugega obstoječega gradiva. Za pregled knjižnojezikovne rabe posegamo po referenčnem korpusu Gigafida 2.0, v katerem je mogoče spremljati tudi razlike med formalnimi (uradnimi) in manj formalnimi (leposlovje, spletna besedila) knjižnojezikovnimi položaji (Dobrovoljc 2022), s čimer je mogoče opisati tudi razširjeno pojmovanje knjižnosti (Tivadar idr. 2023). Orientacijsko spremljamo tudi rabo v specializiranih korpusih, če to izboljša obvestilnost odgovora (KAS – korpus akademske slovenščine; slWac – korpus na spletu objavljenih besedil; Janes – korpus slovenščine z družbenih omrežij; GOS – korpus govorjenih besedil), in druge vire. Od leta 2022 uporabljamo večinoma korpusni iskalnik metaFida (Erjavec 2023), ki omogoča iskanje po vseh naštetih korpusih (razen po GOS-u) in s tem olajšuje zvrstno razporeditev gradiva, tudi glede na vrsto besedila, v katerem se pojavlja izraz, zveza, fraza ... V odgovoru je predstavljen zgolj povzetek ugotovitev ali uporabniku prijazen prikaz stanja v gradivu.
- (4) Čeprav je spodbujanje jezikovne tolerance med nekaterimi spraševalci sprejeto z dvomom in kritiko, si zanj po možnostih prizadevamo. Del strokovne in laične javnosti je namreč še vedno prepričan, da naj bi bil knjižni jezik enovit, brez variant, zato pričakujejo kratke in premočrtne odgovore ter ne odobravajo opisnih odgovorov, v katerih so nanizane različne knjižnojezikovne možnosti za različne sporazumevalne položaje. V svetovalnici si prizadevamo, da bi bile v odgovorih opisane različne izrazne možnosti, med katerimi

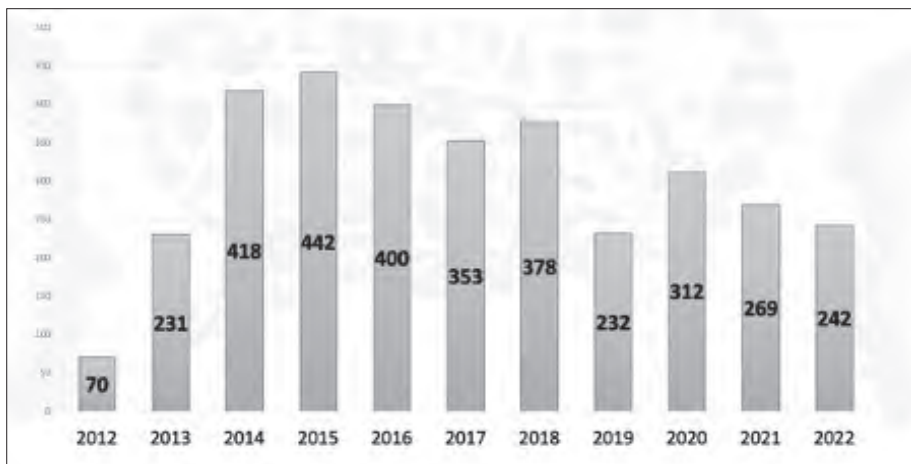
naj izbira ozaveščeni uporabnik slovenščine, ki se želi izraziti knjižno oz. ki se želi sporazumevati v knjižnem jeziku. Sprejemanje knjižne slovenščine kot polnofunkcijskega jezika v zreli dobi, ki ga aktivno uporablja največje število govorcev in govork v njegovi zgodovini, je del jezikovne vzgoje. Ta bi morala vključevati tudi védenje, da se v tej raznoliki množici razvijajo tudi slovnično sprejemljive vzporedne enakofunkcijske oblike, ki ne škodujejo fenomenu knjižnega jezika.

Še zlasti obdobje epidemije koronavirusne bolezni, ko smo v jezik dnevno sprejemali nove jezikovne prvine, je pokazalo, da poizvedovalci pogosto pričakujejo suvereno napovedovanje jezikovnega vedenja in se ne zavedajo, da je sistemsko mogoče utemeljiti tudi več različnih rešitev, za katere se bo šele v prihodnosti izkazalo, ali se bodo uveljavile. V tem času povratna informacija spraševalca, kot je razvidna iz komentarja »*Ali se lahko gospa X, prosim, že odloči?*«, ni bila redkost. Normativna ohlapnost in dejstvo, da svetovalec ne prevzema vloge avtoritete, ki bi določala, katera od sprejemljivih možnosti bo ali mora prevladati v prihodnje, temveč opisuje ter komentira jezikovne spremembe in procese brez dokončne presoje glede najbolj »pravilne« od vseh pravilnih možnosti, sta bili pogosto predmet kritik že pred epidemijo (glej tudi Lengar Verovnik 2016). Opisano seveda ni slovenski fenomen. Do podobnega zaključka so prišli tudi češki raziskovalci, ki večino svojega jezikovnega svetovanja opravijo po telefonu: ugotavljajo, da je v uporabniškem pogledu še vedno v ospredju pojmovanje knjižnega jezika z eno in edino pravilno »rešitvijo« (Mžourková 2022). Jernudd (2017: 114) navaja podobno pri preučevanju dveh delujočih svetovalnih služb za švedski jezik, saj so mnogi uporabniki prepričani, da obstajajo »norme, ki določajo eno in edino pravilno izražanje«.

3.2 O delovanju v številkah

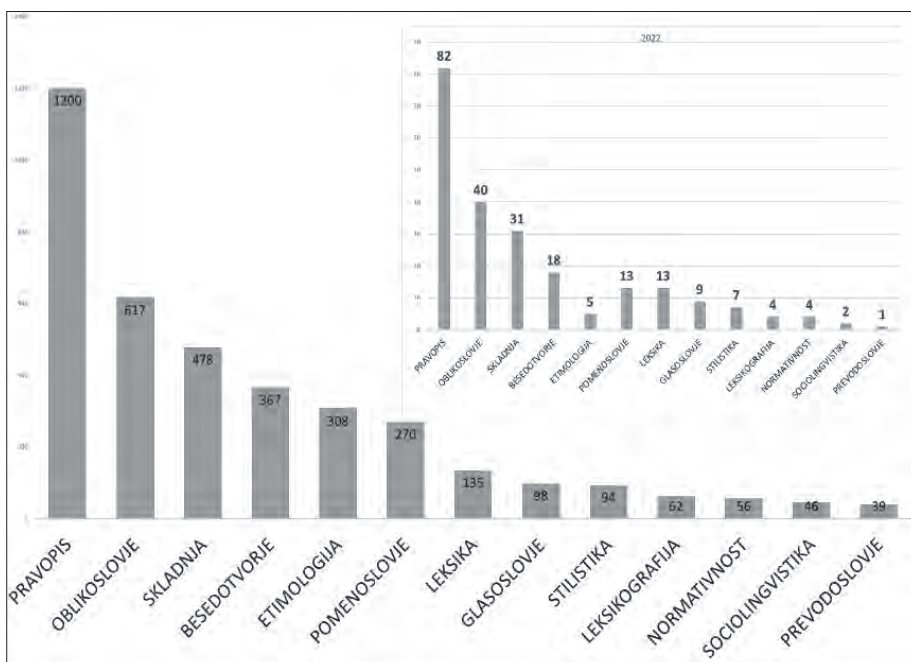
Od leta 2012 do konca decembra 2022 je 38 sodelavcev Inštituta za slovenski jezik odgovorilo na 3347 jezikovnih vprašanj (slika 3). Število zastavljenih vprašanj je vztrajno naraščalo in odgovarjanje je omejevalo delo pri drugih projektih, zato smo se odločili za omejitev na 20 odgovorov mesečno.

Na splet ter v nastajajočo zbirko vprašanj in odgovorov smo začeli dodajati tudi odgovore na vprašanja, na katera so sodelavci inštituta odgovarjali prek elektronske pošte. Skupaj svetovalci odgovorijo v povprečju na skoraj 334 vprašanj letno oziroma na 27 vprašanj mesečno.

Slika 3: Število objavljenih vprašanj po letih v desetletju 2012–2022

V celotnem obdobju delovanja se največ vprašanj nanaša na področje pravopisa, sledijo področja oblikoslovja, skladnje in besedotvorja (slika 4). Od leta 2018 ne odgovarjamo več na vprašanja o izvoru priimkov.

Slika 4: Primerjava med vprašanji po področjih v zadnjem desetletju in v desetem letu

Pregled podpodročij pokaže, da je največ vprašanj jezikovnih uporabnikov uvrščenih na naslednja podpodročja: *mala in velika začetnica* (351), *pomenska razlaga* (265), *sklanjanje lastnih imen* (260), *ločila* (242), *izvor besede* (207), *izvor osebnega imena* (195), *vejica* (160), *prevzete besede in besedne zveze* (132), *zemljepisna imena* (121), *zloženke* (95), *sopomenskost* (92), *sklanjanje občnih besed* (87), *ujemanje* (86), *tvorba pridevnikov* (75).

S pomočjo storitve Google Analytics smo pridobili tudi podatke o obiskovalcih spletišča Jezikovne svetovalnice v letu 2022.

3.2.1 Izvor in »zvestoba« obiskovalcev

Ugotovljeno je bilo, da je skoraj 20 odstotkov uporabnikov od skupaj 333.778 stalnih (72.840 obiskov), drugi pa so novi. Največ uporabnikov je iz Slovenije (90,38 %), sledijo Vietnam (1,11 %), Italija (0,95 %), Indija (0,93 %), Avstrija (0,78 %), Nemčija (0,53 %), ZDA (0,36 %), Nizozemska (0,31 %) in Srbija (0,25 %).

3.2.2 Dostop do svetovalnice

Največ uporabnikov je Jezikovno svetovalnico obiskalo prek osebnega računalnika (53,89 %), 45,3 % prek mobilne naprave in 0,81 % uporabnikov prek tabličnega računalnika, kar nas navaja k sklepanju, da je iskanje odgovorov najpogosteje povezano s profesionalnim delom.

3.2.3 Odgovori glede na število obiskov

V preglednici 1 je prikazana lestvica najbolj obiskanih odgovorov z datumom objave v letih od 2017 do 2022. Dodan je podatek o tem, ali je odgovor tudi na lestvici najbolj obiskanih v letu 2022.

Preglednica 1: Najpogostejše obiskana vprašanja v letih 2017–2022 ter primerjava z letom 2022

	Naslov odgovora	Datum objave	Obiskanost (2017–2022)	Na lestvici prvih 30 tudi leta 2022
1.	<i>Sklanjanje samostalnika »otrok«</i>	maj 2014	62.652	✓
2.	<i>Sklanjanje priimkov ob imenih</i>	februar 2013	58.457	✓
3.	<i>Vejica in vezniška zveza »tako – kot«</i>	avgust 2015	33.315	✓
4.	<i>Pisanje praznikov v slovenščini in pomenskorazlikovalna vloga začetnice</i>	julij 2016	27.908	✓
5.	<i>Ločila pri začetnih in končnih pozdravih</i>	julij 2015	25.048	✓
6.	<i>Zakaj se »čimprejšnji« piše skupaj?</i>	junij 2014	24.445	✓
7.	<i>Pisanje nazivov (I)</i>	maj 2016	24.170	✓
8.	<i>Pisanje znaka za odstotek</i>		21.855	✓
9.	<i>Uporaba velike/male začetnice in ločil pri naštevanju po alinejah</i>	oktober 2015	20.477	✓

	Naslov odgovora	Datum objave	Obiskanost (2017–2022)	Na lestvici prvih 30 tudi leta 2022
10.	<i>Kaj je pravilno oz. ustrežnejše: »kakorkoli« ali »kakor koli«?</i>	april 2018	20.135	✓
11.	<i>Razlikovanje med glagoloma »osvojiti« in »usvojiti«</i>	maj 2015	19.013	✓
12.	<i>Vejica in večbesedni veznik »tako da«</i>	januar 2018	17.731	✓
13.	<i>Okrajšave</i>		17.591	x
14.	<i>Pisanje imen jezikov</i>	november 2013	17.388	✓
15.	<i>Kako pisati tuje črke »q«, »w«, »x« in »y« s pisanimi črkami?</i>	maj 2020	16.593	✓
16.	<i>Sklanjanje imena »Oto«</i>	avgust 2014	16.572	✓
17.	<i>Pisanje skupaj ali narazen: »ponavadi/ po navadi«</i>	marec 2015	15.219	x
18.	<i>Zaimka »ki« – »kateri«: teorija in razlika</i>	januar 2015	14.557	x
19.	<i>Vejica pred »in sicer«</i>	februar 2018	14.027	✓
20.	<i>Zapis datuma</i>	oznaka	13.820	x
21.	<i>Zapis telefonskih števil</i>	januar 2015	13.521	x
22.	<i>Razmerje med glagoloma »preučevati« in »proučevati«</i>	marec 2015	13.462	x
23.	<i>Kdaj pišemo vejico pred besedo »ali«?</i>	februar 2014	13.295	✓
24.	<i>Bilijon ali milijarda</i>	maj 2018	13.205	✓
25.	<i>Vejica pri besedni zvezi »ne glede na to«</i>	marec 2016	13.156	x
26.	<i>Sklanjanje imena »Jaka« ter priimkov »Megla« in »Hotko«</i>	maj 2013	12.235	✓
27.	<i>Zapis pozdrava »živijo«</i>	december 2014	12.140	x
28.	<i>Večbesedni veznik »kljub temu da« in raba vejice</i>	april 2017	12.128	x
29.	<i>Kako uporabljamo okrajšavo P. S.?</i>	februar 2016	11.889	x
30.	<i>Kako poimenujemo samice/samce nekaterih živali?</i>	januar 2017	11.792	✓
31.	<i>Kako pisati in sklanjati izraze »koronavirus« in bolezen »covid-19« ali »koronavirusna bolezen 2019«</i>	marec 2020	11.783	x
32.	<i>Vejica in večbesedni vezniki: »zato da«</i>	marec 2014	11.492	x
33.	<i>Beseda »sintntn« in slovarji</i>	november 2021		✓
34.	<i>Izrazi za sorodstvena razmerja: Ima »mrzla teta« »mrzlega nečaka«?</i>	november 2019		✓
35.	<i>Matura in nekaj napotkov za pisanje eseja</i>	april 2020		✓

4 JEZIKOVNO SVETOVANJE IN RAZISKOVALNI IZZIVI

4.1 Detektiranje jezikovnih zadreg

Že v *Akcijskem načrtu za jezikovno opremljenost* (ANJO 2014) je zapisano, da je »stranski produkt jezikovnega svetovanja [...] sprotno detektiranje uporabniških potreb, ki vplivajo na posodobitev kodifikacije«. Tudi za jezikoslovce in raziskovalce na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša svetovalnica ni le jezikovni servis, temveč ob svetovalnem delu nastaja tudi empirično pridobljen nabor jezikovnih zadreg, ki bodisi razkrivajo vrzeli in nejasnosti v obstoječih priročnikih bodisi pričajo o spremembah v jezikovnih navadah. Vsekakor pa so nabrane uporabniške dileme tiste, na katere mora jezikoslovje odgovoriti, če želi pripravljati uporabnikom približane jezikovne priročnike.¹¹ Pregled gradiva, ki ga prinaša nastala zbirka, učinkovito uporablja tudi standardizacijsko telo, tj. Pravopisna komisija pri SAZU in ZRC SAZU, pri pripravi novih pravopisnih pravil (*Pravopis* 8.0).

Z Jezikovno svetovalnico jezikoslovci pridobijo obogaten nabor aktualnih problematičnih pravopisnih (in slovničnih) vprašanj, kar je v slovenskem normativnem jezikoslovju inovacija,¹² saj je prenova pravopisnih pravil doslej izhajala iz praktičnih izkušenj sodelujočih jezikoslovcev ali s pomočjo paberkovalnega nabiranja uporabniških zadreg po normativnih priročnikih preteklih obdobij. Kot zbirke tako zbranih normativnih zadreg so izhajali vsi jezikovni priročniki, ki so imeli značaj brusa oziroma antibarbarusa in katerih avtorji so jih oblikovali kot nabore napak, najdenih ob prebiranju različnih virov. Tudi normativna opozorila v veljavnih normativnih priročnikih (npr. SSKJ) so pogosto oprta na ugotovitve prevajalcev Janka Modra in Janeza Gradišnika; slednji jih je zbiral v posebnih publikacijah (Černivec 2022). Podobno delo je Sršenov priročnik *Jezik naš vsakdanji* (1992); avtor je kot vodja lektorjev časopisne hiše Delo zbiral pogoste napake ob lektoriranju besedil, nanj pa so se sklicevali tudi ob pripravi *Slovenskega pravopisa* 2001.¹³

V sodobnosti je ob posodabljanju normativnih priročnikov v ospredju prepričanje, da so normativne zadrege nabor jezikovnih problemov, ki jih kompetenten jezikovni uporabnik pri sporazumevanju dojema kot problem (prim. Kontra 2005; Dolník 2010). Na pomembnost detektiranja problematičnih mest in prilagajanje norme v delih, ki govorcem povzročajo največ težav, opozarjajo tudi Gorjanc, Krek in Popič (2018: 47 id.). Jezikovna svetovalnica predstavlja avtorefleksivni vir

11 Poskusno je bil na osnovi nabora odgovorov in vprašanj, nabranih v spletnih jezikovnih svetovalnicah za slovenščino, že vzpostavljen portal Slogovni priročnik kot rezultat projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku. Izvajal ga je konzorcij Instituta Jožef Stefan, Univerze v Ljubljani, Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, Trojine, zavoda za uporabno slovenistiko, in podjetja Amebis v letih 2008–2013, financiral pa Evropski socialni sklad in Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport Republike Slovenije.

12 Koncept je bil predstavljen v okviru projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku pri nalogi Slogovni priročnik (Kazalnik 17).

13 Ustna informacija enega od avtorjev pravopisnega slovarja, Martina Ahlina.

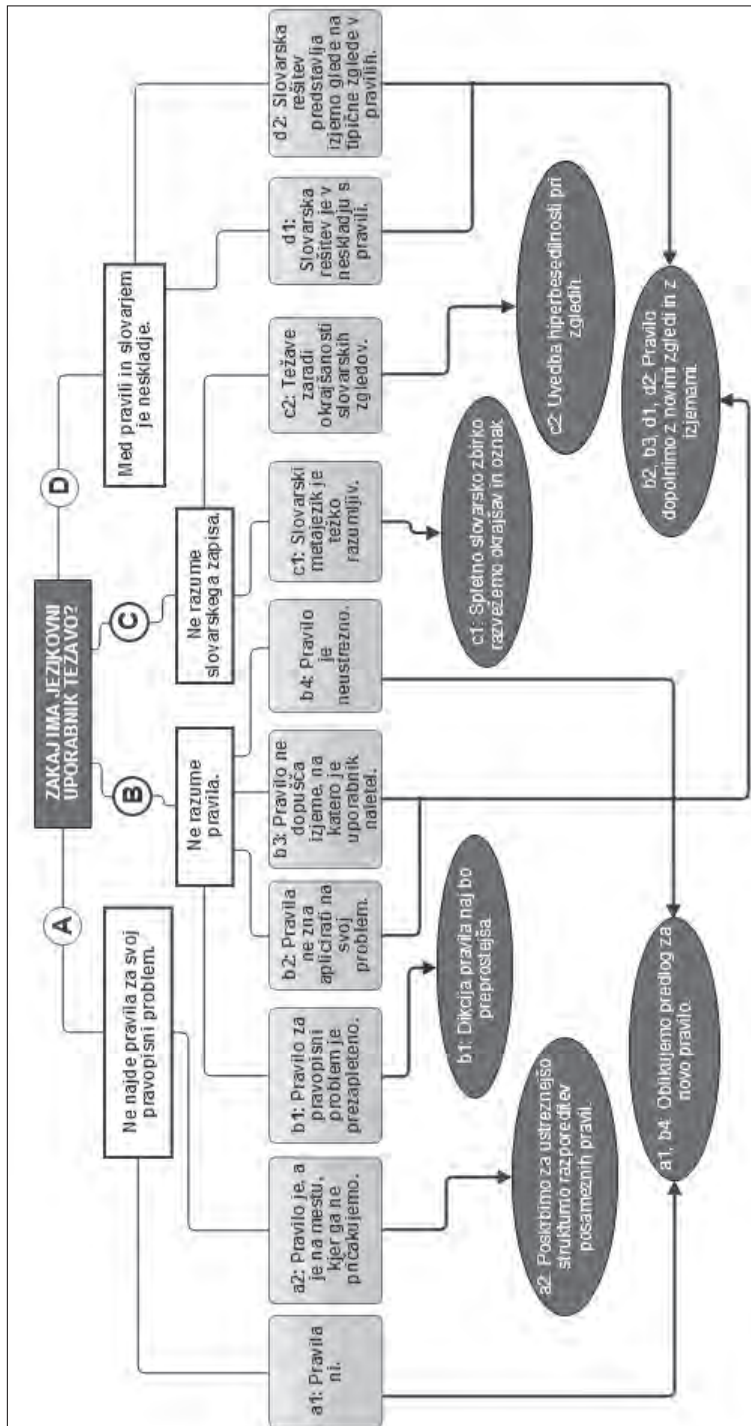
jezikovnih zadreg (Dobrovoljc – Krek 2011: 43), ki ga gradi uporabnik sam, ko aktivno išče odgovor na svoj jezikovni problem. Seveda je jezikovna zadrega lahko tudi posledica uporabnikovega nerazumevanja priročnika, v katerem (a) ne najde pravila; (b) pravilo sicer najde, a ga ne razume; ali (c) ne razume oz. ne zna interpretirati slovarskega zapisa. Uporabnik lahko najde tudi nasprotujoča si pravila in ne razume, zakaj je med pravili in slovarjem neskladje ... Pri snovanju pravopisnega priročnika, ki izhaja iz normativnih zadreg, je bil pripravljen tudi algoritem, sestavljen na osnovi zastavljenih vprašanj v različnih neuradnih klepetalnicah na spletu, ki bi zbirko normativnih zadreg (povezanih z rabo tujih imen v slovenščini) neposredno povezal s pravopisom tako, da bi ta nesoglasja odpravil (slika 5).¹⁴

Nastajajoča nova pravopisna pravila *Pravopisa* 8.0 torej posredno odgovarjajo tudi na zastavljena vprašanja uporabnikov, saj so bile v predlog novih pravil dodane razširitve, ki so jih spodbudila vprašanja uporabnikov, npr. pri veliki začetnici: pisanje parafraznih osebnih imen in vzdevkov (*doktor Fig*); pisanje imen regij in pokrajin (statistične regije, mezoregije, razvojne regije); pisanje imen romarskih, pohodnih in vinskih poti (*Camino/kamino*, *Aljaževa pot*, *vinska cesta*); pisanje astronomskih pojmov in astroloških znamenj (ozvezdje – horoskopski znak); imen v frazemih (*kaditi kot Turek*) ... V pravopisnem slovarju *ePravopis* pa je uporabnik pri dobrem odstotku slovarskih sestavkov (v juniju 2023 je teh 150) napoten po več informacij v svetovalnico; in obratno: geslovník slovarja se bogati z izrazi, ki uporabnikom povzročajo težave, zato jih združujemo v posebnem problemskem sklopu »Pravopisne zanimivosti«. Npr. vprašanje *Uporaba velike/male začetnice pri poimenovanju risanih junakov: »smrkci« in »telebajski«*¹⁵ je spodbudilo vključitev iztočnic *smrkec* in *telebajsek* (*ePravopis* 2014–), v končni redakciji pravopisnih pravil *Pravopis* 8.0 pa bodo pri domišljijjskih bitjih, ki nastopajo v stripih, knjigah, risankah in filmih, pojasnjene tudi razlike med domišljijjskimi ime-ni (*Minimojčki*, *Vogoni*) in vrstnimi poimenovanji (*telebajski*, *smrkci*, *arašidki* ...).

Elektronski medij je torej omogočil povezovanje na različne načine zapisanih informacij o normi knjižnega jezika, ki jih je spobudila uporabniška poizvedba.

14 Shema je bila pripravljena kot ponazorilo raziskovalnega projekta z naslovom Pravopisna obravnava tujih lastnih imen v slovenščini, ki je leta 2013 neuspešno kandidiral na razpisu ARRS za raziskovalne projekte.

15 Tina Lengar Verovnik, 2018: *Uporaba velike/male začetnice pri poimenovanju risanih junakov: »smrkci« in »telebajski*, <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/2657/uporaba-velike-male-začetnice-pri-poimenovanju-risanih-junakov-smrkci-in-telebajski>.

Slika 5: Zakaj ima jezikovni uporabnik težavo?

4.2 Študija jezikovnega uporabnika in jezikovni menedžment

V dosedanjih raziskavah in uporabniški anketi je bilo ugotovljeno, da so uporabniki slovenske Jezikovne svetovalnice večinoma visoko izobražene osebe v najbolj aktivnih letih, ki se na odgovore v svetovalnici sklicujejo največkrat zaradi poklicnih potreb (Lengar Verovnik 2016). Za razumevanje motivacije je pomembno tudi, da se je več kot polovica vprašanih strinjala s trditvijo »V aktualnem pravopisu, slovarju, slovnici, priročniku ne najdem odgovora na vprašanje«, le nekoliko manjši pa je bil delež strinjanja pri trditvi »Svojega primera ne znam/morem aplicirati na pravopisna pravila ali slovnici določila, slovarsko razlago ...«. Anketiranci jezikovne priročnike torej očitno poznajo in Jezikovne svetovalnice večinoma ne obiščejo (le) zato, ker je to lažje in udobneje kot brskanje po priročnikih. Svetovalnico obiščejo tudi uporabniki, ki ne vedo, kje najti pravo informacijo (takih je bila četrтина), ali ki vprašanje zastavljajo neodvisno od priročnikov (petina). Povedano priča o tem, da je polovica uporabnikov Jezikovno svetovalnico izbrala kot »kanal« za uradno komunikacijo glede svojih jezikovnih in poklicnih potreb (Lengar Verovnik 2016).

Zanimivo raziskovalno tematiko ponuja tudi analiza zastavljenih vprašanj. Pri pregledu vprašanj smo že ugotovili, da uporabniki slovenske svetovalnice le redko osvetlijo okoliščine nastanka svoje težave, zato bi za opredelitev, v kakšnem razmerju do komunikacijskega dejanja je njihova interakcija, najverjetneje potrebovali obrazec, v katerem bi jih motivirali za širši opis metajezikovnih vzgibov, ki so spodbudili vprašanje. Vprašanja poizvedovalcev se pogosto sklicujejo na odstopanje od norme oz. njihovega občutka za normo, kar se izkazuje v vrsti diskurza, ki ga uporabljajo. Povod za vprašanja najdejo:

- v priročnikih knjižnega jezika – zlasti če so napotki v njih neenotni (npr. normativni slovarji, učbeniki ...);
- v javni rabi (npr. v medijih ali pri šolskem procesu), saj menijo, da bi morali novinarji, učitelji, pisci besedil ipd. ravnati v skladu s kodificirano normo (*npr. zdi se mi nenavadno, ali je res tako prav?*);
- ob lastnih razmišljanjih, sklicujejo se na logične analogije tipa »če je a enako b, zakaj ni tudi a + 1 enako b + 1«, kar kaže tudi na logicistično interpretacijo jezikovnih vzorcev.

Uporabniki se zlasti pri vprašanju vzdrževanja knjižnega jezika v obliki, ki so jo usvojili ob šolanju, oprimejo različnih prepričanj, ki jezikoslovce postavljajo v predimenzionirane položaje odločevalcev in razsodnikov tudi tedaj, ko ni nobenega razloga za prepovedi, npr. da so v slovarjih zapisane besede boljše in pravilnejše od tistih, ki jih tam (še) ni, da so redko rabljene besede bolj dragocene od pogostejše rabljenih; da je besede mogoče presojati brez sobesedila; ali da jezikoslovci narekujejo ali celo koordinirajo jezikovne spremembe (Lanstyák 2016, cit. po Dufek idr. 2022: 56). Vse našteteto je pravzaprav praksa,

ki izhaja iz instituta knjižnega jezika pri veliko jezikih, ki ga vzdržujejo na podoban način kot v Sloveniji, zato je pri odgovorih na vprašanja pogosto treba temu nameniti besedo ali dve s pojasnili, kot je npr.

In še glede **značaja odgovorov v Jezikovni svetovalnici**: svetovalnica je bila vzpostavljena kot hitra pomoč pri jezikovnih zadregah. Odgovori poskušajo biti kar najbolj verodostojen razviden povzetek tega, kar o jezikovnem pojavu, ki vas zanima, v stroki že vemo oz. kar je jezikoslovje že opisalo. Če so ta, nova spoznanja v nasprotju z normativnimi priročniki, je to izrecno omenjeno. Če se zaradi opisanih jezikovnih razmer, ki so v nasprotju s tistimi, ki so v veljavnih priročnikih, obeta drugačna kodifikacija, skušamo tudi to pojasniti in utemeljiti. Če gre za neraziskane pojave, to izrecno poudarimo. Odgovori v svetovalnici tudi odražajo mnenje podpisanih, s katerim se strinja vsaj polovica uredniškega odbora svetovalnice. Odgovori v svetovalnici nimajo značaja kodifikacije. (Uredništvo svetovalnice, april 2018)¹⁶

Raziskave uporabniškega vedenja razkrivajo tudi izzive za izboljšanje delovanja svetovalnic. Češki jezikoslovci z Inštituta za češki jezik, ki delujejo v češkem jezikovnosvetovalnem središču, so tako predstavili raziskavo (Beneš et al. 2017), v kateri so predstavili analizo uporabnika z vidika teorije jezikovnega menedžmenta. Teorija namreč raziskuje jezikovno rabo kot proces, katerega predmet je izjava ali komunikacijsko dejanje samo po sebi, in postavlja v ospredje posameznika ter njegove jezikovne izbire in odločitve (Jernudd – Neustupný 1987: 71). Kot ugotavlja Nekvapil (2009), teorija podpira empirične raziskave, v katerih je v ospredju govorec v konkretni interakciji: sodobnega jezikoslovca bi morala zanimati uporabnikova opažanja in kaj ga je motiviralo za intervencijo. Češki svetovalci so poizvedbe v svoji jezikovni svetovalnici skušali opisati z vidika (a) motivacije spraševalca in (b) vrste jezikovnega upravljanja, in sicer – pred interakcijo, po interakciji, med interakcijo in neodvisno od interakcije. Raziskave so pokazale, da si morajo v nadaljnji svetovalni dejavnosti za izziv postaviti dve plati svojega delovanja: na eni strani lahko izboljšajo razmerje med konceptom in namenom procesa jezikovnega upravljanja, na drugi strani pa bolj učinkovito vplivajo na uporabnike in jezik, ki ga uporabljajo, če njihova interakcija vključuje podrobne informacije o okoliščinah jezikovne rabe ter povratne informacije o učinkih svetovanja (Beneš et al. 2017: 138).

Podobne izzive so si zastavili tudi svetovalci slovenske jezikovne svetovalnice. Leta 2022 je bilo tako vzpostavljeno pogovorno okno za pridobitev povratnih informacij uporabnikov, v katerem so ti povprašani, ali je odgovor na vprašanje s čim pritegnil njihovo pozornost, in povabljeni, da komentirajo odgovore (slika 6).

¹⁶ Uredništvo svetovalnice, 2018: *Množina in spoli – ponovno o podčrtajih*, <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/3001/mno%C5%BEina-in-spoli-ponovno-o-pod%C4%8Drtajih>.

Ali je odgovor na to vprašanje s čim pritegnil vašo pozornost?

☐ DA ☐ NE ☐ DRUGO

Če želite, lahko odgovor komentirate:

V polje Komentar ne vpisujete podvprašanj. Če želite dodatna pojasnila ali bi radi zastavili novo vprašanje, lahko to storite tukaj: [Zastavi novo vprašanje](#).

POTRDI

Slika 6: Pogovorno okno za uporabnike

Od leta 2022 je prispelo 170 odzivov v obliki povratne informacije, ki jih je mogoče razdeliti v štiri skupine: (1) zahvala/pohvala, (2) novo vprašanje, (3) kritika/nestrinjanje in (4) opozorila na napake.

- (1) Zahvala za odgovor, pohvala odgovora (s podano utemeljitvijo ali brez nje):
- *Super, hvala za izčrpen odgovor! Ste potrdili mojo domnevo ...*
 - *Bomo uporabil. Najlepsa hvala!*
 - *Zelo jasno napisano, kar je super glede na vsebinsko kompleksnost.*
 - *Zelo uporabna informacija, saj me uči, da ob svojilnem zaimku pridevnik ni vedno v določni obliki.*
 - *Všeč mi je odprto razmišljanje jezikoslovcev, ki ne ukleščajo jezika po nepotrebnem.*
- (2) Novo vprašanje:
- *Kaj pa tvorjenka zamišljen?*
 - *Nemški zapis priimka Wergles, se je na Štajerskem (okolica Majšperka), v 19. stoletju preoblikoval v Berglez in Brglez. Vir: matične knjige nadškofijskega arhiva na spletu!*
 - *Kako pisati Evropski dan kulture?*
- (3) Kritika odgovora ali nestrinjanje z njim (s podano utemeljitvijo ali brez nje):
- *Zakaj enostavno, če je lahko zapleteno.*
 - *povprečen odgovor. še vedno ne vem zakaj je ci končnica. vem pa, kako je prišlo do te končnice*
 - *vprašaje je bilo sklanjanje, ne roditnik.*
 - *Komentar me je pustil »nepotešenega«. A če prav razumem, je stroka dopuščajoča do poimenovanj območij občin po vzorcu, kot da bi bile pokrajine. To-*

rej, če priženemo stvar do nemjsla: »Germo na Svetijurijobščavniško, gledat kaj delajo ljubice tri«.

- Kot ugotavlja avtorica, gre za pogosto vprašanje učencev 5. razreda, a zgornji odgovor celo jezikoslovcu ne omogoča, da bi otroku pojasnil, zakaj »kraj«, »kotiček« ali »vas« niso pojmi.
- Odgovor je izčrpen. Najlepša hvala. Po drugi strani mogoče bi se dalo takšne obrazložitve napisat bolj jasno uporabljajoč bolj preprost jezik. Povprečen človek, ki ni jezikoslovec mora vlagati nek trud, da bi povsem razumel gradivo. Ali ne bi bilo bolje, če bi lahko hitreje in brez dodatnega npora, gladko prišel do odgovora? Po mojem komentar bi lahko bil krajši in napisan v bolj preprostem jeziku.
- Po logiki zadeve se ne morem strinjati z razlago. Veter ima smer, Ljubljana je nima, zato smer vetra.
- Ne strinjam se z vašim odgovorom, da je v slovenščini »sprejemljivo« in »pravopisno dovoljeno«, ko nekdo reče: »Muser je rekla ...«
- Se pa ne strinjam z razlago. Mislim, da niste razumeli vprašanja. Gre za ločilo, ki je standardizirano. Kako se v slovenščini imenuje?

(4) Opozorila na napake (zatipki, izpuščeno besedilo ...):

- Pri primeru 1962 je bila na Broadwayju ... se vam je zatipkala črka j.
- V naslovu je dvakrat zapisano »telešenje«. Verjetno bi moralo biti »telesenje« ali »telešenje«.

Obraznava odzivov poteka sproti – zlasti opozorila na napake in želene dopolnitve odgovorov.

4.3 Študije problemov in odsev družbenega dogajanja

Odgovarjanje v Jezikovni svetovalnici je pogosto spodbuda za nadaljnje jezikoslovne študije, saj je med odgovori nemalo takšnih, ki bi jih bilo mogoče razširiti in znanstveno predstaviti, nekateri pa so že ob objavi pripravljeni kot krajši znanstveni prispevki.

Tematika vprašanj, ki jih zastavljajo uporabniki, je zanimiva tudi kot odsev aktualnega družbenega dogajanja.

Vsa vprašanja, ki so se dotikala dogajanja v času epidemije koronavirusne bolezni, smo označevali s ključno besedo »covid-19«,¹⁷ kronologija pa omogoča spremljanje širjenja problematike glede na družbeno »napredovanje« poznavanja koronavirusne bolezni covid-19. Začne se z zapisom (*COVID-19*, *covid-19*, *Covid-19*) in izgovarjavo (*covid* [kôvid] in [kóvid]) kratice, nadaljuje z dilemami glede tega, ali razglasimo *epidemijo/pandemijo* virusa ali bolezni, ali ima bolezen *pandemske* ali *pandemične* razsežnosti, in mnogimi drugimi (*komorbidnost*

17 V Jezikovni svetovalnici jih je mogoče poiskati pod ključno besedo »covid-19« oz. na povezavi: <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/tags/covid-19>.

ali *soobolevnost*; *vladni govorec*, imena cepiv, *PCR* testiranje, pogoji *PCT*) ter z razlago novih izrazov, npr. *koronapozdrav* 'pozdrav s komolcem ali stopalom', *koronabedak* ali *koronaidiot* 'kdor se nespametno, neodgovorno vede v času ukrepov samoizolacije', *koronapaket* in *koronaukrepi* 'skupina zakonov in ukrepov, sprejetih v državi, za ublažitev posledic pandemije'.

Vprašanja, povezana z maturitetnimi temami, ki so označena s ključno besedo »matura«,¹⁸ npr. o rabi začetnice pri Cankarjevi *dolini šenflorjanski*, istovrstnih veznikov in vezniških izrazih na maturi, o sklanjanju imena *Kreont*, o tem, kako napisati maturitetni esej, ipd.

Ob ukrajinskem uveljavljanju in boju za ohranitev neodvisnosti se pojavljajo vprašanja o nadomeščanju slovenskih eksonimov, ki so nastali že v preteklosti in so po obliki prekrivni z rusko obliko ukrajinskih imen (ključna beseda »ukrajinska imena«),¹⁹ npr. *Kijev* s *Kijiv*, *Lvov* z *Lviv*. Vprašanja se nanašajo tudi na druga imena – kako pišemo ime *Mariupol'* – kot *Mariupol* ali *Mariupolj*; kako domačimo končaj *-еву* pri ukrajinskih imenih tipa *Malevič*; kako tvorimo vrstni pridevnik iz imen mest *Popasna* in *Rubižne*.

V letu 2022 sta bili v Jezikovni svetovalnici najbolj odmevni vprašanja, povezani s požarom na Krasu (na katerem zlogu naglasiti besedo *kanader* – apelativizirani izraz za gasilsko letalo znamke *Canadair*)²⁰ ter smrtjo angleške kraljice Elizabete II. in vladarskim imenom njenega kraljevskega naslednika *Karla III.*, ki je s kronanjem prevzel t. i. kraljevsko ime s kontinuiteto (z dodatkom vrstilnega števnik).²¹ Odgovor je povzela večina slovenskih medijskih hiš.

5 SKLEP

Odgovori jezikoslovcev v Jezikovni svetovalnici predstavljajo učinkovito in laičnemu uporabniku približano dopolnitev jezikoslovnih del o knjižnem jeziku, ki so bila v času njihovega nastanka prednostno namenjena strokovni javnosti. V elektronski dobi se povečanje števila pišočih v knjižnem jeziku odraža tudi v jezikovni raznolikosti, ki je priročniki knjižnega (še) ne odsevajo. S svetovanjem jezikoslovci niso le posredniki med priročniki, ki ne dohajajo aktualnih komunikacijskih potreb, in (jezikovno manj kompetentnimi) uporabniki, temveč so tudi uporabniki

18 V Jezikovni svetovalnici jih je mogoče poiskati pod ključno besedo »matura« oz. na povezavi: <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/tags/matura>.

19 V Jezikovni svetovalnici jih je mogoče poiskati pod ključno besedo »ukrajinska imena« oz. na povezavi: <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/tags/ukrajinska%20imena>.

20 Helena Dobrovoljc, Manca Černivec, 2022: *Kako naglasiti besedo »kanader«*, <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/5991/kako-naglasiti-besedo-kanader>.

21 Helena Dobrovoljc, Alenka Jelovšek, Janoš Ježovnik, Tina Lengar Verovnik, Kozma Ahačič, 2022: *Ime novega britanskega kralja – »Charles III.« ali »Karel III.«*, <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/6060/ime-novega-britanskega-kralja-charles-iii-ali-karel-iii>.

nastajajočih zbirk jezikovnih zadreg. Slednje pri prenovi temeljnih priročnikov odpirajo možnosti problemskega pristopa, v slovaropisni praksi pa razširjajo obvestilnost v smeri, ki jo narekuje uporabniška poizvedba. Jezikovna svetovalnica je nujno potreben dejavnik pri ohranjanju stabilnosti knjižnega jezika, saj ponuja ob dvomih in zadregah možnost posvetovanja in pogovora s strokovnjaki. O njeni uspešnosti priča stalen in pozitiven odziv jezikovnih uporabnikov, ki ob javno objavljenih 3500 odgovorih v juniju 2023 ne pojenja.

LITERATURA

- ANJO 2014** = *Akcijski načrt za jezikovno opremljenost*, 2014, http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/raziskave-analize/slovenski_jezik/Akcijski_nacrt_za_jezikovno_opremljenost_javna_razprava_popravljenost2.pdf.
- Bajec 1960/61** = Anton Bajec, Kakšen bi bil idealni slovenski jezik, *Jezik in slovstvo* 6.3 (1960/61), 91–96.
- Beneš idr. 2017** = Martin Beneš – Martin Prošek – Kamila Smejkalová – Veronika Štěpanová, Interaction between language users and a language consulting centre: challenges for language management theory and research, v: *The Language Management Approach: a Focus on Research Methodology*, ur. Lisa Fairbrother – Jiří Nekvapil – Marián Sloboda, Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 2017, 119–140.
- Cvrček 2008** = Václav Cvrček, *Jazyková regulace a koncept minimální intervence*, Praha: Karolinum, 2008.
- Černivec 2022** = Manca Černivec, *Normativnost v enojezičnih splošnih razlagalnih slovarjih*, doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2022.
- Dobrovoljc 2004** = Helena Dobrovoljc, *Pravopisje na Slovenskem*, Ljubljana: ZRC SAZU, 2004 (Lingua Slovenica 1).
- Dobrovoljc 2022** = Helena Dobrovoljc, Delovne faze in normativne odločitve pri prenovi pravopisa, v: *Pravopis na zrnu graha: razprave o pravopisnih vprašanjih*, ur. Tina Verovnik et al., Ljubljana: Založba ZRC, 2022, 13–40.
- Dobrovoljc – Krek 2011** = Helena Dobrovoljc – Simon Krek, Normativne zadrege – empirični pristop, v: *Meddisciplinarnost v slovenistiki*, ur. Simona Kranjc, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011 (Obdobja 30), 89–97.
- Dobrovoljc – Lengar Verovnik – Bizjak Končar 2018** = Helena Dobrovoljc – Tina Lengar Verovnik – Aleksandra Bizjak Končar, Spletna jezikovna svetovalnica za slovenski jezik ter normativne zadrege uporabnikov in jezikoslovcev, v: *Zbornik prispevkov s simpozija 2017*, ur. Aleksandra Bizjak Končar – Helena Dobrovoljc, Nova Gorica: Založba Univerze, 2018, 52–69.
- Dobrovoljc – Lengar Verovnik 2021** = Helena Dobrovoljc – Tina Lengar Verovnik, Normativna merila in pravorečni izzivi pri prenovi pravopisa, *1. slovenski pravorečni posvet*, ur. Tanja Mirtič – Marko Snoj, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2021 (Razprave 25), 35–52.
- Dolník 2010** = Juraj Dolník, *Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu*, Bratislava: Veda, 2010.
- Dufek idr. 2022** = Ondřej Dufek – Klára Dvořáková – Martin Beneš – Hana Mžourková – Barbora Martinkovičová, *Jazyková poradna, dobrý den: o češtině a jejích uživatelích*, Praha: NLN, 2022.
- Erjavec 2023** = Tomaž Erjavec, *Corpus of combined Slovenian corpora metaFida 1.0, Slovenian language resource repository CLARIN.SI*, ISSN 2820-4042, 2023, <http://hdl.handle.net/11356/1775>.
- ePravopis** = *Slovar slovenskega pravopisa*, spletni rastoči slovar, 2014–, www.fran.si.
- Fran** = *Fran: slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*, <https://fran.si/>.
- Gorjanc – Krek – Popovič 2018** = Vojko Gorjanc – Simon Krek – Damjan Popič, Med ideologijo knjižnega in standardnega jezika, v: *Slovar sodobne slovenščine: problemi in rešitve*, ur. Vojko Gorjanc idr., Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2018, 32–48.

- Jernudd 2017** = Björn H. Jernudd, Questions submitted to two language cultivation agencies in Sweden, v: *The Language Management Approach: a Focus on Research Methodology*, ur. Lisa Fairbrother – Jiří Nekvapil – Marián Sloboda, Berlin et al.: Peter Lang Verlag, 2017, 101–118.
- Jernudd – Neustupný 1987** = Björn H. Jernudd – Jiří V. Neustupný, Language Planning: for Whom?, v: *Actes du Colloque international sur l'aménagement linguistique / Proceedings of the International Colloquium on Language Planning*, ur. L. Laforge, Quebec: Les Presses de L'Université Laval, 1987, 69–84.
- Jezikovna svetovalnica** = *Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*, <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/>.
- Kontra 2006** = Miklós Kontra, Sustainable linguisticism, v: *Language Variation. European Perspectives*, ur. Frans Hinskens, Amsterdam: John Benjamins, 2006, 205–218.
- Lenček 1985** = Rado Lenček, On Sociolinguistic Determinants in the Evolution of Slavic Literary Language, v: *The Formation of the Slavonic Literary Languages*, ur. Gerald Stone – Dean S. Worth et al., Columbus, Ohio: Slavica Publishers, 1985, 39–51.
- Lengar Verovnik 2016** = Tina Lengar Verovnik, Jezikovni koticiki za sodobno rabo – in sodobnega uporabnika, *Slovenščina danes* 52.7–8 (2016), 177–192.
- Marušič idr. 2001** = Franc Marušič – Rok Žaucer – Tina Verovnik – Tina Potrato – Tatjana Marvin – Petra Tomažič – Jaka Železnikar – Amanda Saksida, *ŠUSS: študentska skrb za slovenščino*, ur. Franc Marušič – Rok Žaucer, Ljubljana: Študentska založba, 2001.
- Michelizza 2022** = Mija Michelizza, Kaj je »rastoči slovar«?, *Jezikovna svetovalnica*, 2022, <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/5207/kaj-je-rastoči-slovar>.
- Mžourková 2022** = Hana Mžourková, Pravopisna kodifikacija na Češkem, v: *Pravopis na zrnu graha*, ur. Tina Lengar Verovnik – Urška Vranjek Ošlak, Ljubljana: Založba ZRC, 2022, 41–55.
- Pravdová – Svobodová 2014** = Markéta Pravdová – Ivana Svobodová, *Akademická příručka českého jazyka*, Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2014.
- Prošek – Smejkalová 2011** = Martin Prošek – Kamila Smejkalová, Kodifikace – právo, nebo pravomoc?, *Naše řeč* 94.5 (2011), 231–241.
- Sršen 1992** = Janez Sršen, *Jezik naš vsakdanji*, Ljubljana: Gospodarski vestnik, 1992.
- SSKJ 2014** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga izdaja, 2014, www.fran.si.
- Tivadar idr. 2023** = Hotimir Tivadar – Helena Dobrovoljc – Marta Kocjan Barle – Peter Weiss, *Komentar k poglavju »Slovnični oris za pravopis« 1. del: glasoslovni oris. Pravopis 8.0*, Ljubljana, 2023, <https://pravopisna-komisija.zrc-sazu.si/Pravopis80/Slovnicioris/zapravopis/Glasoslovnioris>.
- Toporišič 1976** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 1976.
- Toporišič 1979** = Jože Toporišič, *Glasovna in naglasna podoba slovenskega knjižnega jezika*, Maribor: Obzorja, 1979.
- Žaucer – Marušič 2009** = Rok Žaucer – Franc Marušič, Jezikovno svetovanje, praksa in ideali, v: *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*, ur. Marko Stabej, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009 (Obdobja 28), 449–456.

SUMMARY

Ten Years of the Language Advising Service of the ZRC SAZU Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language (2012–2022)

Answers from linguists on the Language Advising Service website are an effective complement to other linguistic works, especially those that provide information about the norm of the standard language. This initially signified natural language, but it has become an artificially maintained linguistic idiom whose rules or guidelines change when new normative guides are published, and this poses a problem for many writers that learn the standard language mainly in school. Through consultation, not only are linguists mediators between manuals and linguistically less competent users, but the advising service opens up new dimensions of multifaceted communication that have not yet been recorded in manuals. In user intervention research, there is a significant and non-negligible percentage of highly qualified users that do not receive a satisfactory answer to their language questions in current manuals, which raises the issue of manuals not meeting current communication needs. Language advising is an essential factor in maintaining the stability of the standard language. Its success is evidenced by the constant and positive response of language users, which has been a constant throughout 3,500 answers publicly published to date.

OCENE IN POROČILA

ROBERT ORR

PRASLOVANSKA DIALEKTIZACIJA V LUČI ETIMOLOŠKIH RAZISKAV: A REVIEW

COBISS: 1.19

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.2.14](https://doi.org/10.3986/JZ.29.2.14)

Praslovska dialektizacija v luči etimoloških raziskav: ob stoti obletnici rojstva akademika Franceta Bezlaja: zbornik referatov z mednarodnega znanstvenega simpozija v Ljubljani, 16.–18. septembra 2010 [The Emergence of Proto-Slavic Dialects in the Light of Etymological Research: Collected Contributions from the International Scholarly Symposium Commemorating the Centenary of the Birth of Academician France Bezljaj, 16–18 September 2010], ur. Metka Furlan – Alenka Šivic-Dular, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012, 322 str.

This work (hereinafter PDL)¹ is a collection of twenty-five short, albeit packed, and seminal, papers by eminent etymologists presented at the eponymous symposium held in Ljubljana to mark the centenary of the birth of France Bezljaj (hereinafter B), who left behind a massive amount of material on Slavic (Sl) etymology and onomastics. B's work (his bibliography in PDL, listing 261 items (11–24)) is cited and commented on consistently, with one of the articles therein, Dimitrova-Todorova, devoted thereto. The individual articles in PDL are very rich in data, and doing the collection justice would be very difficult within a single review. The selection of items of interest to the respective reviewer, and the comparative neglect of others, is inevitable under the circumstances.

Robert Orr ■ Ottawa, Kanada ■ colkitto@rogers.com

I would like to dedicate this review to the memory of Prof. William R. Schmalstieg, of Pennsylvania State University, who was kind enough to serve as my Ph.D External Examiner, and subsequently took a friendly interest in much of my research, and made many supportive comments over the years.

- 1 When accompanying forms are being cited, the following abbreviations will be used in this article: **Bg** – Bulgarian; **Br** – Belarusian; **CS** – Common Slavic; **Cz** – Czech; **IE** – Indo-European; **OCS** – Old Church Slavonic; **P** – Polish; **R** – Russian; **SC** – Serbo-Croatian; **Sl** – Slavic; **Sn** – Slovenian; **SS** – South Slavic; **SWS** – South-West Slavic (SC and Sn); **U** – Ukrainian; **WS** – West Slavic; **Alb** – Albanian; **E** – English; **Gk** – Greek; **Lith** – Lithuanian; **OE** – Old English; **SG** – Scottish Gaelic; **Skt** – Sanskrit; **We** – Welsh. They will be spelled out in full on their first such occurrence in the text.

Taken together, the articles in PDL cover a comprehensive range of lexicological and etymological topics pertinent to the reconstruction of Common Slavic (CS), and there are also items of interest for Indo-European (IE) specialists, as opposed to narrowly Sl issues, scattered throughout the book, especially in the articles by Kurkina, Loma, Ostrowski, Stanišić, Šivic-Dular, and Varbot, sometimes only to be gleaned after a close reading of the footnotes, extensive in some of the articles, e.g., Deykova (80, fn. 24). Most of the authors also feature in the excellent *Studia Etymologica Brunensia* (SEB) series, edited by Janyšková and Karlíková (both also featured in the present volume) and published in the Czech Republic on an irregular basis. In a general way, many of the articles in PDL appear to develop ideas originally published by their authors in SEB.

To at least some extent, all of the articles deal with more theoretical aspects of etymological studies, mostly illustrating them by detailed discussions of individual etyma. All of them emphasise the importance of etymology for dialectological studies, discussing internal Sl isolexes in some detail. With at least eleven Sl languages, there are a large potential number of possible permutations involving two-way or three-way isolexes.²

The preface specifically refers to the Etymological Commission, a subcommittee officially affiliated with the International Committee of Slavists, under whose auspices the well-known International Congress of Slavists have been held in a different Sl cultural centre³ every five years, for almost a century.

The articles in PDL come in a variety of languages: four each in Russian (R), Bulgarian (Bg), and Slovenian (Sn); three each in Serbo-Croatian (SC), Polish (P), and Czech (Cz); two in Belarusian (Br), and one each in English (E) and Ukrainian (U). In the contents the authors' names are listed in Roman alphabetical order, even the ones cited in Cyrillic, e.g., Цыхун (Cychun) comes immediately after Бјелетић (Bjeletić). Each article begins with a very brief statement in the respective language and concludes with a more extensive summary, of which fourteen are in English, nine in Russian, and one each in French and German.⁴

The authors are mainly scholars working in centres in Sl countries where etymological dictionaries are being produced, e.g., ESJS (OCS, published in Czechia), БЕР (Bulgarian), ЭСБМ (Belarusian), ЭССЯ (Common Slavic, published in Moscow)

2 For the purposes of this review Serbian, Croatian and Bosnian will be mostly subsumed under "Serbo-Croatian (SC)", although such an approach sometimes obscures necessary detail, e.g., Antropaŭ (29-30; this volume) distinguishes between "Belarusian-Serbian" and "Belarusian-Serbo-Croatian" isolexes.

3 I use "cultural centre" rather than "capital" here in order to include Cracow (1998) and Ohrid (2008), both non-capital Congress venues.

4 In this context, apart from the number of articles in Russian in PDL, there are still, three decades after the dissolution of the Warsaw Pact, one or two traces of the linguistic hegemony Russian used to enjoy in Central and Eastern Europe, e.g., the citation of Burrow's *The Sanskrit Language* in its Russian translation (169).

both of various stages of CS and the modern national languages. Coverage is not fully comprehensive, though; no etymological dictionaries of Macedonian, Slovak or Sorbian⁵ appear to be included, which is a pity, as all three are of great interest. Major Sl etymological dictionaries, published both by collectives and single individuals have also been referenced, works both more recent, e.g., Boryś (2005), and older, e.g., Jungmann (1835-1839), Brückner (1927), Vasmer (1973),⁶ as well as non-Sl (e.g., English, Spanish, Italian (57), Albanian (199, *passim*)).⁷ This is particularly appropriate in that B himself passed away leaving his own Sn etymological dictionary incomplete, with the final volumes shepherded through the publication process by other scholars.

As a minor point of interest, considerable discussions are allotted to plant, bird and animal names throughout PDL, cf. especially, but not limited to, Deykova, Račeva, and Waniakowa.⁸ Extensive use is made of the Linnaean classification throughout.

Antropaŭ's article "Праславяскія дыялектызмы ў Этымалагічным слоўніку беларускай мовы (ЭСБМ)" (25–32) based on selected volumes of the multivolume Br Etymological Dictionary (1, 6, 12, 13) published in Minsk, treats about twenty Late CS isolexes, mainly, but not exclusively, centring on Belarusian, citing regional, areal, and dialectal issues. His main aim seems to be to bring the details of Br data to the attention of a wider audience — isolexes⁹ linking Belarusian to other Sl languages or subgroupings — and the light that Br data can often shed on difficult problems, e.g., трап'е (30), although on the other hand it often reveals extra complexity, e.g., маркаль (29).¹⁰

As may be seen from her chosen title, "К Семантико-этимологической интерпретации оттопонимических (отэтнонимических) образований: на материале гнезда¹¹ 'Русь, русский'" (33–46), Berezovich offers yet another angle on the extensively discussed ethnonym *Rus'*. She cites extensive dialectal material, and, differently from most research into the topic, she focuses mainly on forms

5 Shul'hach (242; 249) does cite Muka's Sorbian dictionary, the latter not being an etymological dictionary as such.

6 In this review Vasmer will be cited in Trubačev's translation.

7 One confusing element here is that dictionaries often have similar names, sometimes even impeding searches.

8 For comparative purposes, one might cite Drummond (1991), Murray (2016) which draw on very similar material.

9 Furlan (96, fn. 13; this volume) actually mentions a Sn-Br isolex (**sop-ti*) not covered by Antropaŭ or Cyxun, thereby suggesting that Antropaŭ's list of Sn-Br isolexes might be made more comprehensive. Similarly Varbot (286; this volume) cites another SC-Br isolex (**sɔvɛzɔ*).

10 In this context, the use of data from a less commonly taught language in a large language family, one recalls Lockwood (1961: 1)'s caveat that "Faroese won't solve all the problems [in reconstructing ornithonyms – RAO], of course; in fact it will not infrequently indicate that such exist where none were suspected."

11 Russian "(Этимологическое) гнездо" will be left untranslated in this article; if it must be translated, "etymological complex" seems to be the best rendition, an improvement on "word-nests" (305) in any case.

derived from *Rus'* and their subsequent development, rather than its possible origin and cognates in related languages, as well as the associated folk etymologies. Berezovich's contribution should undoubtedly be integrated into future treatments of the subject, see Danylenko (2006: 3–30), and the literature cited therein, also Orr (2014: 280–281).

By comparison to Antropaŭ's more broadly-based approach, in “О лексичкој породици псл. **brъstь*/**brъstь* ‘пупољак, изданак, храна за стоку’ (‘bud’, etc.)” (47–59), Bjeletić (49) concentrates on one “этимологическое гнездо” included in what might be described as another SS-U isolex (47, fn., *passim*), offering a plausible reinterpretation of the data, with extensive citation of IE background material.¹²

The theme of isolexes is continued in Cychun's “Эксклюзівныя міжславянскія ізалексы і праславянская арэальная структура” (61–68), an article more theoretical than most of those in PDL, focusing on treatment of the oft-discussed centre-periphery contrast, mainly involving broader ES/SS isoglosses. Cychun's greater scholarly interest in areal rather than genetic factors is fully on display here, as also in his more recent paper (Cychun 2013).

Based on data from ЭСБМ, Cychun integrates most Belarusian-SWS isolexes into Common Slavic, plus one Belarusian-South-East Slavic example (Br каліна(калінка) / Bg калина (< Turkic) ‘viburnum’). He also goes beyond Slavic, citing Baltic and Turkic¹³ connections (including material from folklore texts; e.g., Br. явар ‘corn spirit’ < Lith *ievaras* (65–66)).

Citing her Ph.D thesis, and her other articles, Deykova in “Диалектна диференция в рамките на праславянската орнитологична системна” (69–82) deals with a fairly narrow topic: the reconstruction of Sl ornithonyms, specifically names for ‘hoopoe’, ‘stork’, and ‘woodpecker’, and uses them to illustrate a great deal of theoretical material covering word formation and derivation (74), relying mainly on recent discussions with detailed citations, especially of Cz and Bg examples. Deykova makes extensive use of footnotes, and many of her examples are sometimes only to be gleaned after a close reading thereof. She also includes discussion of semantic relationships involving verbs denoting sounds and ornithonyms and the related compound forms (fn. 24 (80)), e.g., U трясигузка ‘white wagtail’ (**tręsi-* ‘shake’ + **gqъzka* ‘rump’ (76)).¹⁴

In “Топономичнити приносите на Франце Безлай и тяхното значение за изясняване на произхода на българските топонимите от славянски произход” (83–89) Dimitrova-Todorova includes discussion of B's contribution to Bg toponymical studies, Bg/Sn

12 One wishes that Bjeletić had said more about Russian (R) ветошь (< CS **vetъx-jъ*; 55) in the discussion, see Halla-Aho (2006: 174–175), Orr (2010: 162–163).

13 It might be noted, though, that Udmurt is actually Uralic, not Turkic (66 fn. 24).

14 From outside Sl, a well-known example is provided by the Germanic forms E *nightingale*, German *Nachtigall*, a compound of Proto-Germanic **naht-* ‘night’ + **gal-* ‘sing’, cf. Faroese *gala* ‘crow’ (IE root **ghel-* ‘call’, probably also related to CS **gāl-* e.g., R галка ‘jackdaw’ (p. 74), discussed by Deykova in an earlier article cited in the bibliography (Deykova 2007), see also Vasmer 1973: I: 387–389; ESJS: 3: 172).

parallels, and the use of B's work by Bg scholars, and the variety of ways in which his materials may be utilized by future researchers, and she suggests that B could have made more use of Bg data. Her article should be seen as offering some constructive criticism and suggestions for continuing along the lines laid down by B's research.

In "Arhaizmi in dialektizacija: na primeru slovanskega jezikovnega gradiva" (91–102) Furlan herself draws attention to the fact that proposed etymologies must be as accurate as possible in order to provide a proper foundation for identifying archaism and innovation in linguistic reconstruction. She identifies five illustrative examples (**kamy*; **berza*; **svilod*; **sop-ti*; **rъdrъ*; 96–97), dealing with them in some detail.

One form briefly cited by Furlan, however, which deserves a more detailed explanation is CS **korva*, which, oddly enough, she only mentions in passing, in the conclusion and then in the R summary. Disappointingly in the context of CS **korva*, however, she does not note the coexistence of *centum* and *satem* forms in Slavic, essential for any discussion of the wider typological context of **korva*, see, e.g., Shevelov (1964: 142–143), Orr (2000a; 2012: 12).¹⁵ It is to be hoped that Furlan will continue this line of research, as the feeling after reading this article is mild disappointment, one might have expected a bit more.

As can be gleaned from the title of her paper, Jakubowicz's "Próba zastosowania kryterium semantycznego w badaniach nad źródnicowaniem dialektalnym języka prasłowiańskiego" (103–109) concentrates on the great importance of semantic data in etymological research, offering a new approach to issues of archaism and innovation, citing the semantics of ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ГНЕЗДА represented by groups of forms such as *rychlъjъ* 'loose [of earth]'¹⁶ related to, e.g., *ruch* 'movement' contrasting the meanings in East Slavic ('friable', 'crumbling') and West Slavic ('quick'; treated in some detail; see also Varbot, this volume (284)),¹⁷ and those derived from CS **grdъ* and **jarъ* (107).¹⁸

15 Recently Gvozdanović, in a series of articles and one book, has been developing a framework for viewing prehistoric Slavo-Celtic relations. Her 2008 article includes a list of Slavic *centum*-forms which she sees as borrowings from Celtic, albeit unlikely for most of the forms that she cites, *korva* (see above) being one of her better examples. The relevant section in her 2009 book (35–40) simply cites most of the same forms, repeating many of the errors.

16 The gloss follows Orr (1996: 331).

17 Regrettably, Jakubowicz omits any mention of the possibility classifying forms such as *rychlъjъ* as original u-stems (Orr 1996: 329–332).

18 CS **grdъ* and **jarъ* provide further examples of interesting semantic developments, with **grdъ* involving semantic splitting between North Slavic (pointing to the original meaning of 'proud, magnificent') and South Slavic (a semantic development to 'bad, terrible') and **jarъ* being the result of a merger between two originally distinct forms (originally 'year, season', as exemplified in Gothic *jer*) and 'strong, powerful', as exemplified in Gk ζορός).

Jakubowicz also offers a more general discussion of the overall issue of the incomplete nature of many etymological dictionaries, especially ЭССЯ (Moscow) in this context, contrasting it with *Słownik prasłowiański* (Kraków).¹⁹

As a small point, Jakubowicz's extensive citation of "Boryś 2002" does not correspond to Boryś 2001, which appears in her list of references.

Jakubowicz is followed by two related articles, following a broadly parallel pattern and dealing with specific semantic fields, by scholars working in Brno and closely involved in the production of the excellent ESJS and SEB, both cited elsewhere in this review: Ilona Janyšková's "K lexikálněsémantickému poli 'vonět, zapáchat' ve slovanských jazycích: motivační východiska" (111–123), dealing with a richly detailed, comprehensive survey of the semantic development of forms meaning "smell", and Helena Karlíková's "Vyjádření pojmu 'velký' ve staré češtině a jeho ekvivalenty ve slovanských jazycích" (125–133), with a similar approach to forms meaning "big".

Returning to issues involving isolexes, Kurkina's "К проблеме интерпретации лексических изоглосс" (135–150) continues a long series of substantial works on etymology, integrating discussion both on the theoretical level and dealing with individual isoglosses. Based on this material, she suggests that detailed etymological studies can assist in recovering very early dialect mixture across the Carpathian area, involving the dialect continua that would later become SWS and ES. In addition to ЭССЯ, she also cites two further resources: Общеславянский лингвистический атлас, a major project under way for over fifty years in one way or another, and the more recent Общекарпатский диалектологический атлас.

19 It should be noted that, even with the modern advances in electronic databases and computer technologies, greatly facilitating searches, one problem in etymological studies is the sheer amount of time taken to compile etymological dictionaries, thus generating a bias in favour of forms coming earlier in the alphabet. As Anttila in his magnum opus on IE *ag-/agʰ- (2000: 13) notes: "... the lucky thing about material beginning with A was that even when the dictionaries stalled or were not finished, the letter A was of course treated. Only Swedish and Finnish would throw some of the material to their end of their alphabets (Å and Ä are at the end of the alphabet), and the Swedish Academy Dictionary is not there yet (but the same situation with the Lithuanian Academy Dictionary does not hinder A). But the Lexikon des frühgriechischen Epos (LFE) nicely presented its A, and so did Migne's Latin Dictionary."

From their beginnings in 1974, the ЭССЯ team, originally headed by the late Oleg Trubačev, are currently ploughing through *p-, having just worked through the massive number of prefixed forms with initial *o- (which took up volumes 26–40). The even greater numbers of prefixes in *p- in SI, the very high frequency of some of these prefixes, and the already evident painstaking cataloguing by the team, suggest that ЭССЯ will be bogged down in that part of the alphabet for a considerable period, and may not even reach *z- in my lifetime. ESJS, however, with far smaller corpora to work on (see Orr 2000b; 2015), reached *z- some time ago. Both ESJS and ЭССЯ follow the order of the Roman alphabet.

One minor overall desideratum in Kurkina's article is consistency: citing the same form, *troed*, as уэл. (Welsh) and кимр. (Cymric) on the same page (146)²⁰ detracts somewhat from the standard of the work, which is, as always with Kurkina's research, otherwise very high.

Loma's "Archaism vs. Annovation. Composition vs. Derivation: a Contribution to the Study of Territorial Variation and Chronological Segmentation within the Common Slavic Vocabulary" (151–161) is the only article in English in PDL, focusing on the forms **gribъ* and **korbъjъ*, which he sees as original compounds: (**gri-bъ* 'forest-grown' (154); **kor-bъ* 'bark-beaten' (158)).²¹ His treatment of these roots leads Loma to point out that many forms in apparent violation of the well-known IE constraint barring such roots such as **TeDH/DeD* may be explained by reconstructing them as original, often submerged, noun+verb compounds (see also fn. 14 for a more obvious example thereof). Several problematic IE forms might be reexamined in that light. Loma cites copious examples, and it might be suggested that many problematic IE forms might be revisited in the light of his approach.

To Loma's citation of examples of the common semantic development 'mountain' > 'forest' might be added the IE dialectal grouping represented by Lat *collis* E *hill*, contrasted with Scottish Gaelic (SG) *coille* 'wood',²² see also Kurkina (above, 135–136).

In "Rozważania na temat głóski [r] w językach słowiańskich na tle adekwatnych zjawisk fonetycznych w innych językach, zwłaszcza indo-europejskich" (163–176) Ostrowski offers us some material for discussion on rhotacism, under which term he subsumes a lot of changes in a wide variety of languages, as evidenced by his list of abbreviations.

Ostrowski cites extensive data from a wide variety of languages, Slavic, especially *ž > r*, mostly in Slovenian and adjacent SWS areas, already attested in the Freising Fragments, non-Slavic–IE, and non-IE (Chuvash/Old Bulgar). As with many such studies, however, he neglects pertinent Celtic data, the citation of which could have reinforced many of his points; it is startling to find him citing lenition (166) without any mention of Celtic, and, as a minor point, his juxtaposition of E *iron* and German *Eisen* should have mentioned SG *iarann*, Welsh

20 This confusion in naming the *Cymraeg* language, conventionally known in English as 'Welsh', is also found elsewhere, see also Gvozdanović 2008: 163, 2009: 35, 252–253. Although PDL is not primarily a book about Celtic data, the latter inevitably turn up in the book's IE-oriented discussions, and some degree of consistency would be welcomed. It is as if forms in *deutsch* were to be listed in an English text, on a random basis, as Germ/Nem or Germ/Alle. Furthermore, Russian versions of wikipedia refer to Валлийский язык, adding a further degree of complexity.

21 These glosses represent a distillation of Loma's detailed discussion.

22 In toponyms E 'forest' often refers to wild places, e.g., *Forest of Mamlorn*, *Bruach na Frithe* 'brae of the forest', without implying the presence of actual trees.

(We) *haearn* < **isarno* (168), as the Germanic forms are generally viewed as early borrowings from Celtic. Another aspect of rhotacism which he might have cited is the sporadic *L-N-R* variation, as exemplified by Scottish E *Culloden*, SG *Cùil Lodair*, cf. also *iolair/ioral* ‘eagle’ (166), although further on he does cite the *N-R* alternation. Also, Ostrowski’s suggestion of an **s-* > **h-* based areal subgrouping within IE consisting of Greek, Armenian, and Iranian (116 fn. 6) is called into question by the presence of the same sound-change in Brythonic (cf. Lith *senas*, Lat *sen(ex)*, SG *seann*, contrasting with We *hen*), geographically, chronologically, and, within IE, linguistically fairly remote from Ostrowski’s purported subgrouping. Even bearing in mind that the Greek/Iranian/Armenian sound changes may have taken place at approximately the same date, and the Brythonic change must be quite a few centuries later, **s-* > **h-* is quite a commonplace change; outside IE it is also attested in, e.g., Bashkir.

As a small point, Ostrowski suggests that Lat *albus* has been replaced by **blancus* (< Germanic) as the unmarked word for ‘white’ throughout Romance, although that meaning is actually still attested within Romance, as Romanian *alb*; Romansh *alv*, as well as derivatives such as French *aube* ‘dawn’ (168, fn. 9).²³

Račeva’s article, “Към праславянската диалектизация в етимологичното проучване на цветоозначаващите основи **las-* и **last-*” (177–190), originally ‘bright, white spot’, provides another example of comprehensive discussion of a large number of animal names, bird names, tree names, and plant names, this time based on the root **las-* and all its derivatives, specifically in this case dealing with both aspects of semantics and etymology, and linked to the archaic IE suffix **-t*, also manifest in CS **berz/berst-*, as well as the suffix **-k-*. Her extensive use of Linnaean nomenclature is probably quite justified, in view of the confusion that has been known to arise in such circumstances, see Mortenson (2004: 215–220). Mainly concentrating on *Hirundo* ‘swallow’ and *Mustela nivalis* ‘weasel’, she also includes discussion of colour names and their emergence in taboo forms, e.g., Bg бял/бел- (see БЕР 1: 107–109), P *lasij* and prefixation (U підласий), Br (падласы), Sn forms using the prefix *pod-* for ‘white spot’ (187–188)), with some Carpathian Romance connections worth some further research. She concludes by noting that, rather surprisingly, much of this material appears to have been omitted from ЭССЯ (180).

Rejzek “Slovesa s intenzivní reduplikací v češtině a jiných slovanských jazycích” (191–197) deals with a restricted set of forms with reduplicated TVL/TVR syllables, the best known of which is undoubtedly OCS *glagolati* < **gVI-gVI-*. Most of the other forms cited by Rejzek, however, do not appear to be attested in OCS, suggesting another example of an important point all-too-often

23 This footnote is in French, for reasons that are not entirely clear.

forgotten: OCS ≠ CS, see Orr (2010: 154–158; 2015); also Mathiasen (1974: 51–60), fn. 30 below.

One small error on Rejzek's part is the suggestion that Sl has no reduplicated verb forms inherited from IE, startling in the light of OCS *dati* – *dastъ* (< **dad-tъ*) – *dad-ętъ* 'give', (cf. Skt *dadāmi* Greek (Gk) *δίδομι* – id.; *děti* – *deždъ* (< **ded-ję*) 'put'.

With "О северним индоевропским везама албанског језика (199–211)" Stanišić mainly deals with the position of Albanian within IE dialectology, and its relationship to Sl dialectology, providing a mass of interesting detail. He cites Orel's *Albanian Etymological Dictionary* (1998) extensively, and not always uncritically. Some areas could have used more discussion, e.g., the connections among the complexes ostensibly represented by Alb *rangë*/Lith *rankà*/OCS *rъka* (208) and Alb *zë*/Gk *φωνή*/OCS *zvonъ* 'sound' (209).²⁴ A further interesting isogloss noted by Stanišić is represented by Alb *mal* 'mountain'/SG *meall* 'rounded mountain' /*mala* 'eyebrow, slope' (203–204).²⁵

Šekli's "Alpskoslovansko in panonskoslovansko v slovenščini" (213–225) deals with the difficulties involved in disentangling the earliest dialect mixtures dating back to the period of the expansion of Common Slavic, specifically the earliest manifestations of the dialect groupings later to become Slovenian and Kajkavian citing, e.g., Alpine Slavic, Pannonian Slavic as attested in the *Freising Fragments*, One item for which Šekli is to be commended is his grouping features under diatopic/synchronic and syntopic/diachronic, taking into account space (-*top*-) as well as time (-*chron*-).

Šivic-Dular's own article, "Teoretični in metodološki vidiki etimoloških raziskav in praslovanska dialektizacija" (227–239), treats some groups of forms clearly related, but displaying some degree of irregularity, citing Sławski 1974–1979 and ЭССЯ for material. One interesting aspect, only hinted at by Šivic-Dular and not really dealt with here, involves pairs apparently displaying a -*m*-/-*v*- alternation, of which she quotes only **čьrmъ*/*čьrvъ* 'worm (plus relatable meanings; 235–237)' for which she quotes copious forms, omitting, surprisingly **рьrmъ*/*рьrvъ* 'first', where Sl forms in -*v*- (R первый) are contrasted with forms in -*m*- (Lith *pirmas*).

Shul'hach's attractively presented article, "Про один із випадків делябізації у слов'янських мовах (лексина система L'ud > Lid-)" (241–250), is devoted to the root **ljud*/*lid*. Forms based on *lid*- occur regularly in Czech, and sporadically elsewhere, suggesting a tendency, rather than a regular sound change, see Orr

²⁴ For OCS *zvonъ* 'sound' (209) Stanišić omits quite a bit of the more recent material, see also Orr 2013 and the literature cited therein.

²⁵ Although this is not the main thrust of Stanišić's article, we should note the citation of Old High German *wurgen* 'squeeze' (208) and his linking it to Bg *връз*-; Alb (z)*vjerdh* 'wean (a baby); cool feelings, chill desire; alienate, estrange; prune extra roots and sprouts from a grafted plant', see Orr (2003: 48–49) for some further connections.

(2012: 15–17), and the literature cited therein, for further examples. Shul'hach gives a comprehensive list of such forms (including some German ones), and criticises certain Sl etymological dictionaries for some omissions.

The late Todor Todorov's short article,²⁶ "Праслав. *stapiti, неговото производно *jъzstapiti (se) и происходът на българските глаголи стъписвам се изстъписвам се" (251–256) offers an original and fairly convincing interpretation of the etymology of Bg стъписвам, suggesting a Gk origin. However, he goes too far when he suggests that the isolation of a form within a part of Slavic does not necessarily imply that it does not go back to Common Slavic ("няма съответствия в други(те) славянски езици и следователно не възхожда към общославянска праформа (252)"), forms such as, e.g., SC -нијети (cognate with Skt *náyati* 'lead', cf. ЭССЯ 25: 105) 'bring' (донијети, etc., which has a suppletive relationship with the more widespread -нести (cognate with Gk ἵνευκον < *enek-); Old Russian крити 'buy', cognate with such forms as Skt *krīṇāti*, We *prynu*, Gk πρίασθαι, πρίαμαι, ἐπρίαμην 'buy', Lith *krienas* 'money, pay', maybe reinforced by folk etymology.²⁷

Starting off by citing B, Tolstaya also uses individual etyma to illustrate broader theoretical issues in "К семантической реконструкции слав. *vesel- и *rad- " (257–264), based on two semantically closely related гнезда, and compares and contrasts pairs of semantically identical collocations in Sl languages, one using *vesel- and one *rad-, e.g., Sn *se veselimo srečanja* / R *радуемся встрече*.

Mainly based on Sn data, Torkar's "Koren *l'ub- v slovenski toponimiji (v slovanskem kontekstu)" (265–280) is similar to Shul'hach's in that it includes a comprehensive list of forms derived from a single root, this time *l'ub, with a few surprises, e.g., Carinthian/Bavarian parallels in East Slavic, plus a few German forms, less easy to spot.

With "Значение определения производящих основ лексем славянских языков для суждения о диалектном состоянии праславянского языка" (281–290), extensively referencing her recent compendium (Varbot 2012), Varbot continues a lifetime devoted to Sl etymological scholarship. This article contains a number of interesting treatments, such as, e.g., the complex represented by CS *kerda/kъrdъ 'herd' (284), SG *crodh* 'cattle'.

Throughout the article she deals with several etymologies involving the apparent convergence of originally distinct roots. Some of her etymologies, correct as far as they go, need some further discussion, e.g., the Sl semantics of *sočiti* - *sekw- (*sek-; 285) may be closest to the original IE, cf. ESJS (9: 530–531;

26 Todorov's passing as PDL was going to press is noted by F and S in the Introduction.

27 This phenomenon may also be encountered elsewhere in IE, e.g., Manx *iu*, the regular reflex of IE *pib- 'drink', replaced in both Irish and Scottish Gaelic.

hk-ae²⁸), actually for *nasočiti*.²⁹ She offers a detailed discussion of whether two roots are actually involved in the reconstruction of IE **sekw-*, finally favouring a single root, with the original meaning ‘být/jít za někým/něčím’. She goes on to suggest ways in which other meanings might be derived from it, see also, e.g., Vasmer (1973: III, 731), who glosses R сочить as “искать, выслеживать (зверя, вора)”; for Bg соча; сочи; OCS сочити, etc., see also the discussions in БЕР 7: 376–377, cf. also Orr (2007: 370): сочить “(Wild) auf der Fährte folgen (fährten)”. Varbot also separates *pridь* I ‘доплата доход’, clearly linked to other forms in *-dь*³⁰ and *pridь* II ‘обод днища деревянного сосуда’ (286), and her concluding example, CS **pěstunъ* involves a similar approach (286–288). In the latter case Varbot also briefly mentions borrowing from Germanic, about which one wishes more had been said.

On a personal note, it is gratifying to see Varbot paying attention to the u-stem factor, in contrast to Jakubowicz (see above, 106; *ruch/rych-* 284), e.g., her treatment of *bobrъ* (285).³¹

Vlajić-Popović’s “Псл. **p(r)etro* ‘таван(ица)’, ‘грета’, ‘сушара’, или ‘остава’?” (291–306) also deals with forms in a single этимологическое гнездо; already discussed by a number of distinguished Slavists, as she points out.

On quite a few occasions etymologies first mooted by early Slavic scholars and then neglected have been revived,³² and this is the approach taken by Vlajić-Popović to **p(r)etati*. Citing copious typological support, she opts for an etymology going back to a subsequently ignored proposal by Mikkola.

PDL concludes with Waniakowa’s slightly misleading title “Słowiańskie nazwy roślin w świetle badań etymologicznych (na wybranych przykładach)” (307–322), clearly implying treatment of a variety of plant names, but in practice centred around plantains. As with Shul’hach, her layout is very good.

All the articles in PDL repay a close reading. One major omission is indexes covering individual forms and scholars, which would have made the work much more user-friendly, and enhanced its already considerable value.

28 Following the method of crediting authors in ESJS.

29 The unelaborated citation offered by ESJS for the unprefixed form *-sočiti* (14: 854) serves as yet another reminder of the incomplete nature of the OCS corpus; *-sočiti* itself is actually unattested as such in OCS, and the discussion cited here can be found under *nasočiti*, referenced by the *-sočiti* entry.

30 Not included in Orr 1996 as a u-stem, although it could probably be related to forms such as **perdь*, **podь* (see Orr (1996: 320–321) and the literature cited therein; see also ESJS 12: 713–714 for further discussion of *pridь* I).

31 The form *bobrъ* provides a further illustration of some of the pitfalls of relying too heavily on OCS as a surrogate for Common Slavic, see Orr (2015: 294–295), also Račeva, for another set of forms, see Mathiassen (1974: 51–60), although he expresses himself slightly differently, also Bjørnflaten (2006: 58 fn.).

32 See Orr (2003: 57) for another example of this phenomenon.

There are a few trivial errors in style, such as minor misprints/misspellings, especially in the English summaries, e.g., *thé* in *thé uherské* and *thé římské* should be *čaj* (42); “Roman and German” should probably be “Romance and Germanic”; “(etnonymic) derivats”; “propones”; “fix on a bank” should be “fix on a bench” (46), “nominates” should be “denotes”; “formaly”, “aboundantly” (59), “tana” should be “ta na” (99); “rotacism” (176; summary); “инсиситира” should be “инсистира” (200), “Gotic” (209); OCS “гвоздь” should be “гвоздь” (209).

An English editor could maybe have cast an eye over all the English summaries, which do display a clumsy style on occasion, but given that none of the contributors is a native speaker of English, the result is impressive. Such post-editing, however, would probably not be absolutely essential overall, as actual comprehension is hardly ever impaired to any great extent. Furlan and Šivic-Dular are to be congratulated on PDL, as also acknowledged by some contributors, e.g., Dimitrova-Todorova (84 fn. 1).

REFERENCES

- Anttila 2000** = Raimo Anttila, *Proto-Indo-European *Aǵ-: a Drove of Driven Driving Words*, Amsterdam: John Benjamins, 2000.
- Bjørnflaten 2006** = Jan Ivar Bjørnflaten, Chronologies of the Slavicization of Northern Russia Mirrored by Slavic Loanwords in Finnic and Baltic, in: *The Slavicization of the Russian North: Mechanisms and Chronology*, ed. Juhani Nuorluoto, Helsinki: Helsinki University Press, 2006 (Slavica Helsingiensia 27), 50–77.
- Boryś 2005** = Wiesław Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005.
- Brückner 1927** = Aleksander Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza, 1927.
- Cychun 2013** = Henadz’ A. Cychun, *Aspekty slavjanskaj areal’nej lingvistyki, daklad na XV Mižnarodnym zezdze slavistaw*, Minsk: Prava i ekanomika, 2013.
- Danylenko 2006** = Andriy Danylenko, *Slavica et Islamica: Ukrainian in Context*, München: Verlag Otto Sagner, 2006 (Sagners Slavistische Sammlung 31).
- Drummond 1991** = Peter Drummond, *Scottish Hill and Mountain Names*, Glasgow: Scottish Mountaineering Trust, 1991.
- ESJS** = *Etymologický Slovník Jazyka Staroslovenského* I–X, Praha: Academia, 1998.
- Gvozdanović 2008** = Jadranka Gvozdanović, Centum Elements in Slavic revisited, *Deutsche Beiträge zum 14 Internationalen Slavistenkongress = Die Welt Der Slaven XXXII* (2008), 159–169.
- Gvozdanović 2009** = Jadranka Gvozdanović, *Celtic and Slavic and the Great Migrations*, Heidelberg: Carl Winter, 2009.
- Halla-Aho 2006** = Jussi Halla-Aho, *Problems of Proto-Slavic Historical Morphology: on the Basis of Old Church Slavic*, Helsinki: Helsinki University Press, 2006.
- Janyšková – Karlíková 2000** = Ilona Janyšková – Helena Karlíková (eds.), *Studia Etymologica Brunensia*, Prague: Euroslavica [subsequent volumes Nakladatelství Lidové Noviny], 2000.
- Jungmann 1835–1839 (1989–1990)** = Josef Jungmann, *Slovník česko-německý* I–V, Praha: Academia, 1989–1990.
- Lockwood 1961** = William B. Lockwood, *The Faroese Bird Names*, Copenhagen: Munksgaard, 1961.
- Mathiassen 1974** = Terje Mathiassen, *Studien zum Slavischen und Indo-Europäischen Langvokalismus*, Oslo: Universitetsforlag, 1974.
- Mortenson 2004** = Philip Mortenson, *This is not a Weasel: a Look at Nature’s Most Confusing Terms*, Hoboken: Wiley, 2004.

- Murray 2016** = John Murray, *Reading the Gaelic Landscape: Leughadh Aghaidh na Tìre*, Dunbeath: Whittles Publishing, 2016.
- Orel 1998** = Vladimir Orel, *Albanian Etymological Dictionary*, Leiden – Boston – Köln: Brill, 1998.
- Orr 1996** = Robert Orr, Again the *-ŭ-stems in Common Slavic, *Journal of Slavic Linguistics* 4.2 (1996), 312–343.
- Orr 2000a** = Robert Orr, Filling in the Gaps - The Reflexes of IE *ag- in Slavic, in: *Studia etymologica Brunensia 1: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Etymologické symposion Brno 1999 (Slovenská etymologie v indoevropském kontextu)*, eds. Ilona Janyšková – Helena Karlíková, Praha: Euroslavica, 2000, 311–316.
- Orr 2000b** = Robert Orr, A Lexicographical Tradition Continues, Review of Etymologický Slovník Jazyka Staroslověnského (Etymological Dictionary of the Old Church Slavonic Language) 8 luna-mrĕcati Doplnky k bibliografickému aparátu II, pp. 445-502, I-X, PRAHA: ACADEMIA: Nakladatelství Akademie Věd České Republiky, 1998, *Canadian Slavonic Papers* XLII.1–2 (2000), 191–199.
- Orr 2003** = Robert Orr, Murk - a Neglected Slavic Loanword in Germanic?, *Canadian Contributions to the XIII International Congress of Slavists, Ljubljana 2003* = *Canadian Slavonic Papers* XLV.1–2 (2003), 47–60.
- Orr 2007** = Robert Orr, A Russian-German Dictionary of Hunting and Related Fauna: Lorenz: *Jagd-wörterbuch Russisch-Deutsch*, *Canadian Slavonic Papers* XLIX.3–4 (2007), 369–374.
- Orr 2010** = Robert Orr, Review of Jussi Halla-Aho, *Problems of Proto-Slavic Historical Morphology: On the Basis of Old Church Slavic*. Helsinki: Helsinki University Press. 2006, *Journal of Slavic Linguistics* 18.1 (2010), 153–168.
- Orr 2012** = Robert Orr, An Irregular Indo-European Soundchange Reflected in Slavic?, in: *Studien zu Sprache, Literatur, und Kultur bei den Slaven: Gedenkschrift für George Y. Shevelov aus Anlass seines 100. Geburtstages und 10. Todestages*, eds. A. Danylenko – S. Vakulenko, München: Verlag Otto Sagner, 2012, 7–17.
- Orr 2013** = Robert Orr, Combing Hamp and Holzer – Gentlemen, You Are Both Right, *Canadian Contributions to the XV International Congress of Slavists, Minsk 2013* = *Canadian Slavonic Papers* 55.1–2 (2013), 151–163.
- Orr 2014** = Robert Orr, Review of Andriy Danylenko: *Islamica: Ukrainian in Context*, München: Verlag Otto Sagner (2006), XVIII, 460 (Sagners Slavistische Sammlung, vol. 31), *Journal of Slavic Linguistics* 22.2 (2014), 277–291.
- Orr 2015** = Robert Orr, The Limitations of Old Church Slavonic (OCS) in Reconstructing Common Slavic (CS), in: *Etymological research into Old Church Slavonic: proceedings of the Etymological symposium Brno 2014*, eds. Ilona Janyšková – Helena Karlíková, Praha: Lidové noviny, 2015 (*Studia etymologica Brunensia* 18), 293–298.
- Shevelov 1964** = George Y. Shevelov, *A Prehistory of Slavic*, Heidelberg: Carl Winter, 1964.
- Ślawnski 1974–1979** = Franciszek Ślawnski, *Słownik prasłowiański*, Wrocław: Ossolineum, 1974–1979.
- Varbot 2012** = Zhanna Varbot, *Issledovaniya po russkoj i slavyanskaj etimologii*, Moscow: Nestor-Istoriya, 2012.
- Vasmer 1973** = Max Vasmer, *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka*, Moscow: Prosveščenie, 1964–1973.
- БЕР 2007** = *Bălgarski etimologičen rečnik*, Sofija: Izdatelstvo na bălgarskata akademija na naukite, 1971–2017.
- Общекарпатский диалектологический атлас** = *Obščekarpatiskij dialektologičeskij atlas*, Kišinev: Știința, 1989–<2003>.
- Общеславянский лингвистический атлас** = *Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas. Serija leksiko-slovoobrazovatel'naja 4: domašnee hozjajstvo i prigotovlenie piščī*, ed. A. Ferenčikova, Bratislava, 2012.
- ЭСБМ 1978** = *Etymalogičny slovník belaruskaj movy*, Minsk: Navuka i Texnika, 1978.
- ЭССЯ 1974** = *Etimologičeskij slovar' slavyanskijh jazykov. Praslavjanskij leksičeskij fond*, Moscow: Nauka, 1974.

ZDEŇKA KOHOUTKOVÁ

PRIROČNIK ZA VSEŽIVLJENJSKO UČENJE ČEŠČINE
KOT MATERINŠČINE

COBISS: 1.19

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.2.15](https://doi.org/10.3986/JZ.29.2.15)**Červená propiska**, 100 perliček pro (ne)milovníky češtiny, Praha: Universum, 2020, 160 str.**Červená propiska**, 100 přešlapů pro (ne)milovníky češtiny, Praha: Universum, 2021, 144 str.

Pravopis. Neskončna zgodba pisanja malih in velikih začetnic, besed, prevzetih iz tujih jezikov, ali pa dvojnic predstavlja težavo ne samo za Slovence, ampak tudi za Čehe. Za slovensko širšo javnost sta npr. izšla priročnika *Pravopisna stikanja* (2012) in *Pravopisna razpotja* (2015), ki opozarjata na mnoge zagate slovenskega pravopisa. Tudi na Češkem je izšlo nekaj priročnikov, katerih naloga je govorcem češkega jezika pomagati pri krmarjenju med številnimi pravopisnimi pravili. V letih 2020 in 2021 pa sta pri založbi Euromedia Group, a. s., v zbirki Universum izšli dve inovativni publikaciji, ki bralce igrivo in neprisiljeno seznanjata z najpogostejšimi pravopisnimi napakami v češčini: prvi del, *100 perliček pro (ne)milovníky češtiny* '100 biserov za (ne)ljubitelje češćine', in drugi del, *100 přešlapů pro (ne)milovníky češtiny* '100 spotikov za (ne)ljubitelje češćine'. Ti knjigi nista niti pojasnjevalni slovnici niti slovarja, temveč sta namenjeni širšemu občinstvu, torej vsakemu Čehu, ki pri pisanju ne želi delati napak. Po priročnikih bodo posegli tudi tisti, ki češćine nimajo preveč radi in ki imajo z njo težave ter se tega ne bojijo priznati. Pojavi, obravnavani v obeh publikacijah, so v vsakdanjem jeziku zelo pogosti. Lepota češćine pa je zakoreninjena prav v raznolikosti in bogastvu pravopisnih pravil. Večina Čehov se po koncu obveznega šolskega izobraževanja za češćino ne zanima več in ne sledi novim besedam, ki prihajajo v njihov materni jezik. Za mnoge je učenje češćine nujno zlo, ki je omejeno na šolska leta, in le redkokomu pade na pamet, da bi svoje znanje širil ali ga vsaj obnavljal. Knjigama je skupen enostaven in razumljiv način podajanja informacij, da bi bile uporabne ne samo za učence osnovnih šol, ampak tudi za odrasle govorce jezika.

Avtorici, ki pišeta pod psevdonimom *Červená propiska* 'Rdeč kuli', Karla Tchowou Tchuisseu in Sabina Straková, sta po poklicu lektorici in sta leta 2018 začeli izvajati izobraževalni projekt *Červená propiska* (ki s simbolom rdečega

Zdeňka Kohoutková ■ Univerza v Zagrebu, Filozofska fakulteta ■ zkohoutk@m.ffzg.hr

kemičnega svinčnika, s katerim so se v nalogah popravljale pravopisne napake, nostalgичno spominja na ure češkega jezika v osnovni šoli). Pri svojem delu se namreč nenehno srečujeta z istimi napakami ali pa z novimi besedami, ki jih govorci ne znajo pravilno uporabljati. Da bi predali informacije čim širši publiki, sta začeli pisati istoimenski blog, odprli profil na Instagramu, vodita pa tudi podkast, ki se imenuje *Čeština je láska* 'Češčina je ljubezen'. Avtorici nas na svoj izvirni način vodita skozi pogoste pravopisne in slovnične napake, s katerimi se kot lektorici vedno znova srečujeta. Mnogi ljudje preverjajo besedila ali pa izraze na spletu, vendar se ravno tam pojavlja ogromno napak, zato se na jezikovno pravilnost na spletu ne moremo zanesti. Avtorici se opirata na najboljši pripomoček na področju češkega pravopisa, Internetni jezikovni priročnik (*Internetová jazyková příručka*, <https://prirucka.ujc.cas.cz/>), ki ga Inštitut za češki jezik pri Akademiji znanosti Češke republike neutrudno posodablja in dopolnjuje z novostmi v češčini.

Obe publikaciji sta dobro strukturirani, gesla so razvrščena po abecedi, še več, prvi priročnik vsebuje tudi poglavja, osredotočena na posamezne kategorije oz. pojave, pri katerih se pogosto dogajajo napake, kot so npr. števniki, dvojnice, hiperkorekcije, tvorjenke ali pa zaimki. V drugem priročniku bralce na koncu knjige čaka latinsko-češki slovar slovničnih izrazov, povezanih s češčino. Takoj na začetku avtorici predstavita, na kakšen način naj bi priročnika uporabljali. Bralec naj bi si vsak biser/spotik pozorno ogledal, in ko meni, da ga razume, ga lahko v spodnjem desnem kotu strani prečrta. Po vsakih 25 obdelanih biserih/spotikih sledijo vaje, ki pomagajo preveriti usvojeno znanje. Pri posameznih poglavjih so na voljo tudi kratke dodatne naloge, namenjene obvladovanju posameznega področja, npr. dvojnic. Rešitve vseh vaj so na koncu posamezne knjige. Bralec pa lahko ubere tudi obratno zaporedje: lahko se najprej preizkusi pri vajah, nato pa prelista strani s posameznimi biseri/spotiki. Knjigi tako hkrati funkcionirata kot zabaven učbenik, delovni zvezek z rešitvami in kot pregleden slovar najpogostejših napak v češčini z mnogimi osebnimi nasveti avtoric, na kakšen način si bodo pravilno rabo najlažje zapomnili. V publikacijo lahko bralci pišejo, jo dopolnjujejo, prečrtujejo, na koncu pa imajo na voljo tudi nekaj strani, namenjenih lastnim opombam. Obe knjigi »za (ne)ljubitelje češčine« sta zelo posrečeni tudi z vidika grafičnega oblikovanja. Izvirne ilustracije Anne Mackove, ki dela z belo in rdečo barvo ter se z grafiko igra, naredijo publikaciji privlačni, hkrati pa avtorici bralca tudi primorata, da s knjigo dela aktivno in da vanjo tudi piše (ne pa samo črta bisere).

Vsako geslo je umeščeno v okvir, kjer avtorici z uporabo čustvenčkov kažeta, katera varianta je pravilna. Nato sledi razlaga pojma; včasih se podata v etimološke vode ali pa se sklicujeta na tuji jezik, iz katerega je bil pojem prevzet, da bi bralcem nazorno pojasnili, od kod prihaja. Vsi pojavi so ponazorjeni s stavčnimi zgledi, kar zelo olajša razumevanje in pravilno uporabo. Pojasnilu in primerom sledijo bodisi nekakšno mnemotehnično pomagalo, zanimivost, opomba, na kaj je

treba biti pozoren, nasvet avtorice, jezikovno okence, v katerem je dodatna razlaga nekaterih jezikoslovnih pojmov, npr. enakozvočnic, ali pa nazorna razlagalna preglednica. Na koncu strani je lahko tudi kratka vaja ali pa naloga.

Čehom delajo v češčini težave podobni pojavi kot Slovencem v slovenščini, zato smo izbrali nekaj primerov, ki so lahko v obeh jezikih problematični.

Izposojenke v češčini

Kamen spotike so v češčini izposojenke, ki so najpogosteje prevzete iz angleščine. Nekatere so bile že zdavnaj kodificirane in pri teh je edina pravilna oblika počeščena. Lep primer tega je naziv popularne vadbe; čeprav obstaja veliko spletnih strani in centrov joge, ki bodo imeli v svojem nazivu *yoga*, je v češčini edina pravilna varianta *jóga*. Oklevamo lahko tudi pri besedi *mítink* 'sestaneček', ki je edina možna različica zapisa; angleški oz. delno počeščeni zapis *meeting/míting* pravopisno ni pravilen. V nasprotju s tem pa pri besedi *marketink/marketing* ne boste naredili napake, kar koli izberete, saj sta obe različici pravilni. Prav tako sta možna zapisa *tsunami* v anglicizirani obliki ali pa *cunami*, čeprav slednji ni preveč razširjen. Iz angleščine je prevzeta tudi beseda *gentleman*, ki se je v češkem okolju uveljavila tudi v prilagojeni obliki *džentlmen*. Kadar nismo prepričani, kako se prevzete besede pišejo, jih je najbolje preveriti v že omenjenem Internetnem jezikovnem priročniku (*Internetová jazyková příručka*), s čimer se izognemo tudi dvomom, ali se izraz zapisuje samo v izvirni obliki ali samo v podomačeni ali pa sta možni obe podobi. Primer take besede je *business/byznys* 'biznis'. (V češčini lahko uporabimo obe varianti, avtorici pa, enako kot pri preostalih prevzetih besedah, ki jih lahko pišemo na oba načina, priporočata, naj v posameznem besedilu izberemo in dosledno uporabljamo samo eno različico. Posebno pozornost je treba posvetiti tudi pravilnemu zapisu v angleščini, ki lahko piscem, nevedčim angleščine, predstavlja dodatno težavo.) Izraz *byznys* ima v češčini kar nekaj pomenov, lahko pomeni 'trgovina, trgovanje', 'naloga, obveznost, skrb', 'sestankovanje' ali pa 'pogovori'. Iz angleščine v češčino vdira tudi frazem *to není můj byznys* v pomenu 'to ni moja stvar/skrb'. Izpeljani pridevnik je lahko *byznysový*, *businessový* ali pa nesklonljiva beseda *business*, npr. *Firma měla připravený business plán* 'Podjetje je imelo pripravljen poslovni načrt'. Naslednji pogost izraz so *čipsy* ali *chipsy*. V slovenščini se vsakodnevno uporablja beseda *čips*, v češčini pa za ta nezdravi prigrizek obstaja več izrazov – *brambůrky* (manjšalnica od besede *brambor* 'krompir'), *chipsy* in tudi *čipsy*, ki je najredkejša. V zadnjem času smo veliko časa preživel doma za računalnikom, smo bili torej *online* ali *on-line*? Obe varianti sta jezikovno korektni in knjižni, medtem ko podomačeni zapis *onlajn* ni možen, prav tako ni dovoljena napačna podomačitev pri izposojenki *inline*, ki nosi drugačen pomen, in sicer 'roletji'.

Čehi tujih besed pogosto ne znajo pravilno uporabljati. Včasih gre samo za napačen zapis, npr. glagola *lobovat* – *lobbovat*, ki sta si na prvi pogled podobna oz. enaka, a sta njuna pomena popolnoma različna; prvi glagol je povezan s športom, še zlasti s tenisom, in pomeni 'zaigrati/vreči žogo visoko, na način, da bi žoga preletela nasprotnika, čakajočega na mreži; lobati', drugi glagol pa nosi politični pomen 'neutrudno se boriti za interese določenih skupin; lobirati'. Napačna uporaba izposojenk lahko privede do absurdnih zvez. Kot primer lahko navedemo zamenjavo pridevnikov *makadamiový* in *makadamový*: v prvem primeru gre za vrsto oreškov, v drugem pa za vrsto ceste, narejeno iz zdrobljenega gramoza, vendar se v mnogih receptih srečujemo z *makadamovými ořechy* 'oreški iz makadama'. V slovenščini je pridevnik v obeh primerih *makadamski*, čeprav se izraz za pomen 'vrsta oreškov' uporablja le redko. Zelo zavajajoča beseda je za uporabnike v češčini lahko *e-mail*, saj sta dovoljeni obe varianti (podobno kot zgoraj navedena *online* in *on-line*), ampak edini možni zapis za elektronsko pošto je *e-mail*, ne pa *email*. *Email* 'emajl' namreč v češčini označuje prevleko, ki se jo nanaša na vrh-njo plast predmetov. Enaka situacija je tudi v izpeljanih besedah; npr. *e-mailová adresa* 'elektronski naslov' proti *emailová barva* (iz samostalnika *emajl* izpeljani pridevnik).

Pri nekaterih besedah govorci uporabljajo napačen spol, npr. *emotikon* (m. sp.) – *emotikona* (ž. sp.), ki verjetno po analogiji izhaja iz ikone; češka ustreznica je *smajlík* 'smeško' iz angleške besede *smile* 'nasmeh/smejati se'. Pravilna je le oblika v moškem spolu. Problematične so tudi kratice, pri katerih prihaja do razhajanj v zapisih. Tak primer je oznaka za brezžično povezavo, ki jo uporabljajo različne naprave; obstaja namreč kar nekaj možnih oblik zapisa: *wifi*, *Wi-fi*, *Wifi*, *Wi-Fi* in *wi-fi*, kodificirana ni le oblika *WI-FI*. Po drugi strani pa je, presenetljivo, edina knjižna kratica za živalski vrt *zoo*, ne pa tudi *ZOO*.

Dvojnice v češčini

Leta 1993, ko so izšla aktualna *Pravidla českého pravopisu* 'Pravila češkega pravopisa', so se nekaterim prevzetim besedam dodale tudi oblike, ki jih v prejšnji izdaji pravil ni bilo. Dvojníc v češčini je ogromno, najpogostejše so omenjene v recenzirani publikaciji, npr. *kurz/kurs* 'tečaj', pri čemer sta obe obliki pravilni in stilistično enakovredni, enako velja za besedi *impulz/impuls*. Drugačen primer je skupina besed, ki se končajo na *-ismus/-izmus*, kot npr. *optimismus/optimizmus* 'optimizem', kjer za osnovno velja pripona *-ismus*, medtem ko je varianta *-izmus* možna, a manj pogosta. Tretji primer pa je beseda *citron/citrón* 'limona', kjer sta prav tako možna oba zapisa, predvsem sodobna češčina pa daje prednost varianti s kratkim samoglasnikom *o*, podobno tudi pri *balkon/balkón*, *bonbon/bonbón*.

Enakozvočnice v češčini

Enakozvočnice oz. homofoni so besede, ki zvenijo enako, razlikujejo pa se po grafični podobi; podobnost med njimi je naključna, vsaka beseda ima tudi drugačen pomen. Takšnih besed je v češčini zelo veliko, napake pa delamo predvsem pri nekaterih, ki izhajajo iz tujih jezikov, npr. *mis/mys/miss*: prvi izraz je lahko roditelj množine od besede *mísa* ‘skleda’ ali pa 2. os. ed. velelnika glagola *mísit* ‘mešati, prepletati’, drugi izraz pomeni ‘rt’, tretji pa v angleščini pomeni ‘gospodična’, v češčini (tako kot v slovenščini) pa se uporablja tudi za zmagovalko lepotnega tekmovanja.

Velika začetnica v češčini

Pri tej temi sta se avtorici omejili na najbolj pogoste nazive praznikov in pomembnih dni, saj bi v nasprotnem primeru poglavje o pravopisu in napakah pri pisanju velikih začetnic zaradi obsežnosti lahko izšlo kot samostojna knjiga. Pomembni prazniki, npr. *Vánoce* ‘božič’ in *Velikonoce* ‘velika noč’, se v češčini pišejo z veliko začetnico. *Nový rok* ‘novo leto’ se piše z veliko začetnico, če s tem mislimo 1. januar. *Silvestr* se piše z veliko, če s tem mislimo ime, kot praznik pa z malo *silvestr* ‘silvestrovo’, po drugi strani pa se *Valentýn* piše samo z veliko začetnico, ne glede na to, ali imamo v mislih moško ime ali pa praznik vseh zaljubljenih ‘valentinovo’.

Mašila v češčini

Avtorici sta se na kratko posvetili tudi t. i. mašilom. Enako kot v slovenščini se je v češčini ta jezikovna pomanjkljivost močno razširila, in to ne samo v govorjenem jeziku, ampak tudi v pisani besedi. Med najpogostejše primere spadajo *prostě, vlastně, jakoby, ne, ale* (slovenske ustreznice bi bile *pač, kot da, ne, ampak*), v pisani besedi pa izrazi kot *nicméně, každopádně, víceméně, pravděpodobně, v podstatě* in *popřípadě* (v slovenščini *v bistvu, namreč, večinoma, temveč, seveda*). Te besede se pogosto pojavljajo npr. v študentskih nalogah, predvsem z namenom, da bi dosegli zahtevano število znakov, pisci pa jih marsikdaj uporabljajo tudi nevede. V vsakem primeru je njihovo preveliko število v besedilu moteče, zato avtorici publikacij svetujeta, da se jim izogibamo.

Na shledanou ‘Na svidenje’

Za konec pa še pravi biser. Veliko Čehov namreč dela napako v zapisu zveze, ki jo uporabljajo vsak dan – *na shledanou* ‘na svidenje’. Pravilna je samo ta varianta zapisa. Ker ne gre za tvorjenko, je enobesedni zapis *nashledanou* napačen, posebno pozornost pa moramo posvetiti tudi prilikovanju po zvonečnosti, ki lahko vodi k podobni, a napačni obliki ali zvezi – *naschledanou/na schledanou* –, saj je pozdrav izpeljan iz glagola *shledat se* ‘ponovno se srečati’. Tako ena od najpogostejših zvez oz. besed Čehom še vedno povzroča težave.

Češčina je sicer za Čehe materni jezik, vendar zlasti pri pisanju pogosto delajo napake. Zakaj je tako? Avtorici primerjata jezik z mišico: če ga ne utrjujemo, izgubi moč oz. usahne. Cilj publikacije je v ljudeh vzbuditi radovednost in željo po učenju ter spodbuditi razmišljanje o jeziku. Avtorici zato vsak ponedeljek za svoje sledilce na Instagramu pripravljata jezikovne vaje in literarne kvize. Zelo jima je pomembna interakcija z bralci, njihove ideje in vsakršna vprašanja, ki zadevajo češčino. Zato je posrečen tudi naslov obeh knjig: da, publikaciji sta namenjeni tudi neljubiteljem češčine, ki bodo sčasoma morda postali ljubitelji.

ELŐD DUDÁS

IZ ČRNOGORSKEGA IMENOSLOVJA

COBISS: 1.19

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.2.16](https://doi.org/10.3986/JZ.29.2.16)

Novica Vujović, *Onomastika Barjamovice, Velestova i Markovine*, Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost, 2020 (Montenegrina 25), 195 str.

Dragoceno delo Novice Vujovića *Onomastika Barjamovice, Velestova i Markovine* je bilo ob koncu leta 2020 objavljeno v zbirki Fakultete za črnogorski jezik in književnost na Cetinju. Avtor je znani raziskovalec črnogorske onomastike, ki je v zadnjem desetletju objavil niz prispevkov o posameznih vprašanjih črnogorske toponimije in antroponimije. Obravnavano delo je njegova prva samostojna znanstvena monografija, ki predstavlja toponimijo in antroponimijo treh sosednjih krajev – Barjamovice, Velestova in Markovine. Ker je glavno poslanstvo Fakultete za črnogorski jezik in književnost na Cetinju izdajanje zbornikov in monografij, ki se osredotočajo na črnogorske jezikovne in literarne teme, je popolnoma razumljivo, da je Vujovićevo delo založila ravno ta fakulteta.

Vujovićeva knjiga se deli na pet večjih poglavij in bogato bibliografijo. Uvodu sledita dve poglavji o toponimiji in antroponimiji preučevanih vasi. Četrto poglavje vsebuje avtorjeve sklepe, monografijo pa zaključuje slovar vseh toponimov in antroponimov s terena.

Obravnavane vasi ležijo v severovzhodnem delu Občine Cetinje, v kateri se nahaja tudi Čevo, ki je bilo osrednji prostor plemena Ozrinić (str. 18). Krajevni govor čevskih krajev spada k jugovzhodnim črnogorskim narečjem oz. k ozriniški govorni veji (Čirgić 2017: 127).

V uvodu Vujovićeve monografije (str. 17–39) najdemo vrsto dragocenih podatkov o zgodovini ter zemljepisnih in družbenih značilnostih raziskovanega območja. Zanimiva je avtorjeva pripomba, da je to območje Črne gore skozi stoletja doživelo veliko selitev in da so šele novosti druge polovice 20. stoletja (elektrifikacija, industrializacija, zaposlitev, šolanje) spremenile vsakodnevno življenje črnogorske vasi (str. 27). Vsekakor je treba poudariti tudi dragocen pregled dosejanih imenoslovnih raziskav Čeva (Ozrinića), posebej prispevek Petra Pejovića,

ki je bil prvi raziskovalec čevskih zemljepisnih imen (str. 29). Navedenih je tudi veliko informacij o značilnostih krajevnega govora treh vasi (str. 32–38). Upoštevanja vredna je Vujovičeva pripomba, da je črnogorsko imenoslovno gradivo pogosto le dopolnjevalo dialektološka raziskovanja. Na koncu uvodnega poglavja so navedena imena informatorjev po posameznih naseljih.

Drugo poglavje se osredotoča na toponimijo raziskanih krajev. Deli se na pet večjih enot: *Apelativi u toponomastičkim strukturama*, *O postanku toponima*, *Semantička podjela toponima*, *Strukturna klasifikacija toponima* in *Strani elementi u toponimiji*. Predstavljene so torej besedotvorne, pomenske in etimološke značilnosti zbranih zemljepisnih imen. Zanimivo je bogastvo občnih imen, ki jih najdemo v toponimiji raziskovanega območja, npr. *Do*, *Dolovi*, *Dolina/Doline*, *Krš*, *Kom*, *Ober*, *Prodo*, *Rupa* itn.

V drugem podpoglavju sledijo etimološke razlage zemljepisnih imen, npr. *Čevo*, *Garač*, *Karađorđeva bobija*, *Markovina*, *Ograda*, *Vignjište*, *Žgljebovi* itn.

Najtemeljitejša je pomenska analiza imenoslovnega gradiva, ki zavzame največji del drugega poglavja. Pridevnik *donji* v zloženih zemljepisnih imenih označuje lokacijo ali prostor, ki se nahaja vzhodno ali južno glede na drugo lokacijo ali prostor (str. 65). Po drugi strani pa pridevnik *gornji* označuje lokacijo ali prostor, ki se nahaja severno ali zahodno od druge lokacije ali prostora (str. 65).

V nadaljevanju te enote so predstavljena imena naseljenih krajev (*Barjamovica*, *Velestovo*, *Markovina*), vodna imena (*Dubrava*, *Nikolića uba*, *Pod cere*, *Voda pod krš* itn.) in oronimi (*Đukanov krš*, *Goli ober*, *Koza glavica*, *Lipovi krš*, *Šednik*, *Viljine glavice* itn.). Zelo veliko je toponimov, ki so nastali iz rastlinskih imen. Njihove osnove so lahko gozdna drevesa (*Jasikovac*, *Javorovi do*, *Lipova rupa* itn.), sadje ali sadovi (*Jabuke*, *Kruškovac*, *Orah Jovovića* itn.), žitarice in industrijske rastline (*Konoplište*, *Lanište*, *Ovsine*, *Repljovina* itn.) ter plevel in trave (*Koprivni do*, *Siljavica*). Poleg teh vrst je treba omeniti tudi zemljepisni imeni *Močilo*, *Močila*, ki na raziskovanem območju potrujeta gojenje lanu in konoplje (str. 73).

Veliko manj je toponimov, ki imajo v svoji osnovi ime živali (*Goveđi ober*, *Kokošinja pećina*, *Međeđa laka* itn.). Seveda ta zemljepisna imena vsebujejo dragocene podatke o domačih in divjih živalih, ki so nekoč živele na omenjenem prostoru (str. 76).

Pojavljajo se tudi zemljepisna imena, ki zrcalijo nekatere vidne in kvalitativne značilnosti zemljišča, npr. *Bijeli krš*, *Jalova rupa*, *Studentske rupe*, *Visoka glavica* itn.

V toponomastičnem gradivu se odraža tudi določena človekova aktivnost, npr. *Bukovo plandište*, *Jovove lazine*, *Repljovina*, *Šednik* itn. Veliko je zemljepisnih imen, ki so nastala po motivaciji osebnega imena, npr. *Đedov do*, *Grgurov kam*, *Njegulova pećina*, *Šćepanov mramor* itn. Dobra motivacija za nastanek zemljepisnih imen je lahko tudi njihova oblika, npr. *Debeli brijeg*, *Goli ober*, *Dvogrla* (jama v Velestovu), *Zanoga* (manjša dolina v Markovini).

V četrtem delu drugega poglavja je prikazana strukturna razvrstitev zemljepisnih imen. Najpogostejši način tvorbe zemljepisnih imen je bila izpeljava (*Dolac, Garač, Vučić, Bobovišta, Tvrdoš, Glodovo*). Sestavljanje je bilo sorazmerno redko, npr. *Pobrđe, Zanoga, Okrajci, Pokrajnica*. Poleg izpeljank in sestavljenk se pojavljajo zloženske, sestavljene iz dveh ali treh delov. Ta zemljepisna imena so pri Vujoviću navedena po besednih vrstah posameznih delov, npr. samostalnik + samostalnik (*Šenokos*), predlog + samostalnik (*Prigredine, Zabovanje*), števnik + samostalnik (*Dvogrla*). Pogostejša so besednozvezna zemljepisna imena, največ jih je tipa pridevnik + samostalnik (*Damjanova rupa, Goveđa prisoja, Krivi do*). V besednozveznih zemljepisnih imenih se pojavljajo tudi predlogi (*Ispod Zgrada, Kod crkve, Pod cere*). Ta vrsta zemljepisnih imen spada k staremu sloju toponomastike in se nanaša na manjše lokalitete (avtor se na str. 90 sklicuje na Šimunović 2005: 28). Navedenih je še nekaj tridelnih (tribesednih) zemljepisnih imen (*Donja Turčinova rupa, Mali Grušin do, Ljučnjaci kod Jagnjila, Voda pod Krš*).

Zadnji del drugega poglavja se ukvarja s tujimi prvinami raziskovanega imenoslovnega gradiva. Tuji vpliv je zelo pomemben, ker izraža značilnosti starih časov, zrcali nekdanje odnose na raziskovanem območju in vsebuje dragocene informacije za sodobne raziskovalce.

Skupno črnogorsko toponomastično gradivo ima tri osnovne sloje: (1) pred-slovanskega – ostanki ilirsko-romanskih prvin s poznejšimi (novejšimi) romanskimi dodatki, (2) slovanskega in (3) orientalskega, ki se je oblikoval kot rezultat turške okupacije današnje Črne gore (str. 93). Na raziskovanem prostoru sta potrjena orientalski (*Anovi, Demirovice, Stara džada*) in romanski sloj (*Klačina*), nekaj pa je tudi zemljepisnih imen grškega porekla (*Ploča, Pločnik*).

Tretje poglavje Vujovićeve knjige je *Antroponimija Barjamovice, Velestova i Markovine*. V prvem delu poglavja lahko beremo o priimkih, ki so na tem območju najpogostejše nastali iz osebnih imen (*Abramović, Đurović, Mićunović, Vujović*). Zanimive so ohranjene oblike očetovstva, tj. priimki po očetu, ki se uporabljajo tudi danes.

V drugem delu tega poglavja so predstavljena osebna imena na tem območju. Na začetku najdemo zanimivo pripombo, da je imenoslovje Slovanov kljub pokristjanjevanju ohranilo praslovanske značilnosti vse do turškega obdobja; šele takrat je prišlo do večjih sprememb s prevlado krščanskih imen nad slovanskimi (str. 101). To velja za ves črnogorski prostor.

V spominu informatorjev se je ohranilo veliko več moških imen, kar lahko razlagamo z dejstvom, da so moški v stari, patriarhalni družbi imeli osrednjo vlogo. To potrjuje tudi dejstvo, da ob ženskih imenih vedno povedo tudi možovo ime. Če ženska ni poročena, njeno ime spremlja očetovo ime (*Četna Petrova, Rumica Vasova*), ki pa spremlja tudi možka imena (*Milo Petrov – Milo Petrović, Raco Vukov – Raco Vuković*).

Tretji del poglavja se osredotoča na zgradbo osebnih imen. Zanimiv je pojav, da so nekdanja ljubkovalna imena postala prava osebna imena (*Đuro, Jovo, Pero, Anđe, Mare, Miše*). Glede besedotvornih značilnosti lahko o osebnih imenih rečemo, da nastajajo z izpeljavo, sestavljanjem in zlaganjem. 21 imen (moških in tudi ženskih) je tvorjenih iz samostalnika *mio/mil*, deset iz *rad* in šest iz *vuk*. Najpogostejša moška imena so *Marko, Nikola, Jovan* in *Petar*, najpogostejša ženska pa *Petrana, Marija* in *Savica* (str. 113).

V nadaljevanju poglavja najdemo pomensko analizo imen (npr. zaščitna imena, imena s pridevniško osnovo) in vzdevke. Vzdevki so pogosti za oba spola (moški: *Bajo, Ceco, Kočo, Puja, Šuto*; ženski: *Bula, Jela, Midža, Pave, Zakna*), vendar je moških več kot ženskih.

V četrtem poglavju knjige sledijo avtorjevi sklepi. Vsekakor moramo poudariti sklep, da je toponomastično gradivo raziskovanega območja zelo podobno tistemu, ki je izkazano v širšem črnogorskem prostoru, hkrati pa je zelo bogato mikrotoponimsko gradivo (str. 129). Naloga bodočih raziskovalcev je zbiranje in dokumentiranje tega bogastva, da bi se lahko ohranilo za prihodnje generacije. To bi lahko prispevalo k bolj poglobljenemu vedenju o črnogorskem imenoslovju.

Peto poglavje Vujovićeve monografije je slovar zemljepisnih in osebnih imen Barjamovice, Velestova in Markovine. Deli se na toponimski (str. 131–160) in antroponimski del (str. 161–180).

V toponimskem delu so zemljepisna imena navedena v abecednem redu po posameznih krajih. Vsa zemljepisna imena so onaglašena, najpogostejše jih spremlja tudi kratka pripomba, splošna informacija: **Dŭgi dŏlovi**, uvale, nekad obradivane; **Medědā rūpa**, rupa u stijenama; **Šědnik**, u Donjoj Markovini, »bili su tu anovi pa se šedelo«; **Tvrđoš**, brdo, granica s Barjamovicom; **Visŏka glavica**, pašnjak, kamenjar i nisko rastinje. Na koncu toponimskega dela slovarja so navedeni tudi katastrski podatki po naseljih. To omogoča primerjavo z zbranim gradivom, po drugi strani pa kaže, koliko je uradno potrjenih zemljepisnih imen.

Antroponimski del slovarja predstavlja priimke in osebna imena po posameznih vaseh. Podatki za Barjamovice in Velestovo so predstavljeni skupaj. Vsi priimki in osebna imena so onaglašeni, navedeni v abecednem redu in dopolnjeni s kratkimi pripombami, informacijami: **Blăgoe** (r. okoli 1940); **Mališa** (XIX. vek); **Pejăn**, staro ime; **Ćana** († 1976); **Raduša** (r. krajem XIX. vijeka) (x 2); **Vŭkosava** (r. 1953).

Na koncu Vujovićeve knjige je bogata bibliografija, ki kaže na dobro poznavanje imenoslovne literature, hkrati pa je dragocen seznam za vsakogar, ki ga zanima črnogorsko imenoslovje.

Novica Vujović je v svojem delu dal lep primer obravnave imenoslovnega gradiva, ki je bilo zbrano na terenu. Monografijo opredeljujeta bogastvo podatkov in pregledna predstavitev gradiva. Dragocene so primerjalne pripombe, ki zadevajo podobne pojave in značilnosti po vsej Črni gori.

Vujovićevi podatki potrjujejo tudi fonema *ś* (*Śednik, Śenokos, Košeričke lake*) in *ž* (*Koža glavica, Kože rupe*), ki sta sestavni del fonemskega sistema črnogorskega knjižnega jezika. Poleg teh fonemov najdemo tudi potrditev jekavske jotacije (*Đedov do, Međeđa rupa, Međeđa laka, Međeđa zgrada*), ki je prav tako tipična značilnost črnogorskih narečij.

Delo Novice Vujovića je lahko zanimivo in koristno tudi za slovenske raziskovalce imenoslovja, ker daje lep primer predstavitve in obravnave mikrotoponimije manjšega prostora.

LITERATURA

Čirgić 2017 = Adnan Čirgić, *Dijalektologija crnogorskoga jezika*, Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost, 2017.

Šimunović 2005 = Petar Šimunović, *Toponimija hrvatskoga jadranskog prostora*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2005.

JUBILEJI

ANDREJA LEGAN RAVNIKAR

PETINŠESTDESET LET UNIVERZITETNE PROFESORICE
IRENE OREL

COBISS: 1.19

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.2.17](https://doi.org/10.3986/JZ.29.2.17)

Čeprav je jezikovna zgodovinarica in univerzitetna profesorica Irena Orel, ki letos praznuje 65. rojstni dan, najbolj poznana kot profesorica na ljubljanski Filozofski fakulteti, je bila skozi svojo bogato znanstveno kariero ves čas strokovno in osebno povezana tudi s Sekcijo za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. To sodelovanje je trajalo vse od njenih prvih delovnih let do načrtovane upokojitve jeseni 2023 in se bo, upamo, nadaljevalo tudi v prihodnosti.

Po zaključeni gimnaziji leta 1977 je Irena Orel študirala slovenski jezik s književnostjo (A-smer) in francoski jezik s književnostjo (B-smer); za diplomsko nalogo na slovenistiki *Problem antidrame v sodobni slovenski dramatik* je leta 1982 prejela študentsko Prešernovo nagrado Filozofske fakultete. Od leta 1983 do 1986 je bila tehnična sodelavka v leksikološki sekciji inštituta, od 1983 do 1988 pa tajnica Komisije za obravnavo *Načrta pravil za novi slovenski pravopis*. Februarja 1986 je bila izvoljena za raziskovalno asistentko, znanstvenoraziskovalno pot pa je kot mlada raziskovalka začela oktobra 1989 v »historični« sekciji. V treh letih (1986–1989) je opravila vse študijske obveznosti in zagovarjala magistrsko nalogo iz zgodovinske leksikografije (*Sinonimična bogatost starejših slovenskih slovarjev*, 1989). Jeseni 1990 je sprejela redno delovno mesto asistentke za zgodovinsko slovnico in dialektologijo slovenskega jezika na Oddelku za slovanske jezike in književnosti (današnjem Oddelku za slovenistiko) ljubljanske Filozofske fakultete. Med letoma 1989 in 1991 je bila aktivna tudi v stanovskem društvu – bila je tajnica in članica upravnega odbora Slavističnega društva Slovenije. Njena znanstvenoraziskovalna in pedagoška pot je bila začrtana po uspešnem zagovoru doktorata *Predložni sistem v razvoju slovenskega knjižnega jezika od 16. do 19. stoletja* leta 1994, ki obsega natanko 500 strani (mentorica zasl. prof. dr. Martina Orožen). Leta 1995 je bila izvoljena v naziv docentke, 2001 v naziv izredne

Andreja Legan Ravnika ■ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ■
andreja.legan-ravnikar@zrc-sazu.si ■ <https://orcid.org/0000-0002-1334-1360>

profesorice za zgodovino slovenskega jezika, leta 2011 pa je postala redna profesorica. Za svoje pedagoške in raziskovalne dosežke je leta 2007 prejela tudi veliko priznanje Filozofske fakultete UL.

Profesorica Irena Orel je v univerzitetnih predavanjih obravnavala širok spekter jezikovnozgodovinske problematike: razvoj slovnične zgradbe slovenskega jezika od 10. do konca 19. stoletja, zgodovinsko oblikoslovje, zgodovinsko besedoslovje in skladnjo. Skozi celotno delovno dobo je ostala osredotočena tudi na tematiko slovenskega slovaropisja od 16. do konca 19. stoletja, ki je organsko povezana z njenim prvim delovnim mestom na inštitutu. Njena prva znanstvena objava je bil prispevek s 3. jugoslovanske konference o leksikografiji in leksikologiji (Sarajevo, 1986), objavljen v istoimenskem zborniku leta 1988. Naslovi njenih izvirnih znanstvenih člankov razkrivajo obravnavo najpomembnejših starejših slovenskih slovarjev: Slovarsko delo Gregorja Vorenca (Obdobja 9, 1989); Govorica besed – paberki po Kastelec-Vorenčevem in Hipolitovem slovarju iz začetka 18. stoletja (*Slava*, 1990/91); Sopotnost samostalnikov v starejših slovenskih slovarjih (SR, 1991); Razvoj slovenske leksike od Megiserja do Pletersnika (SSJLK, 1995); Kopitar in slovarstvo slovenskega jezika (Obdobja 15, 1996); Slovensko besedje iz prvega italijansko-slovenskega slovarja (1607) v luči slovarskega izročila in kontinuitete (*Razprave*, 2007); Nemške izposojenke v Pletersnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* (1894–1895) (SR, 2007); Trubarjevo besedje v Pletersnikovem slovarju (SR, 2008/2009).¹

1 Tematika starejših slovenskih slovarjev je zastopana tudi med objavljenimi znanstvenimi prispevki na konferenci: Prvine enojezičnega slovaropisja v Pletersnikovem slovarju (*Pletersnikov slovensko-nemški slovar: zbornik s simpozija '96 v Pišecah*, 1998); Slovarsko besedje v nemško-slovenskem slovarju iz l. 1860 (SSJLK, 1996); Živalsko izrazje v starejšem slovenskem slovaropisju (*Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje: zbornik referatov s Posvetovanja o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju*, 1998); Besedje v Svetem priročniku in sočasnem slovaropisju (*Zbornik o Janezu Svetokriškem*, 2000); Alasijev italijansko-slovenski slovar in predhodno slovensko slovaropisje (*Živeti mejo*, 2007); Prvi slovensko-italijanski slovar Vodnikove priredbe Linhartove komedije Veseli dan ali Matiček se ženi v slovnici Saggio grammaticale italiano-cragolino (1811) Vincenca Franula de Weissenthurna (*Ob Franulovi 200-letnici smrti: zbornik prispevkov s simpozija*, 2018). Slovaropisni prispevki so objavljeni tudi v poglavjih v monografijah: Izmenjava in ustaljevanje besedja v slovenskem dvojezičnem slovaropisju 19. stoletja (*Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*, 2005); Krajnsko besediše pisano – prvi ohranjeni obrnjeni slovar iz 17. stoletja (*Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*, 2006); Prvi slovenski terminološki slovar ter hrvaški in češki vir (*Razvoj slovenskega strokovnega jezika*, 2007); Pohlino slovarsko delo v Pletersnikovem slovarju (*Od Megiserja do elektronske izdaje Pletersnikovega slovarja*, 2008); Slovensko zgodovinsko slovaropisje – stanje in perspektive (*Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*, 2011); Miklošičev slovensko-nemški rokopisni slovar skozi prizmo Pletersnikovega (*Miklošičeva monografija: ob dvestoletnici rojstva Franca Miklošiča*, 2013); Časovno označeno besedje v novem/sodobnem slovarju slovenskega (knjižnega) jezika (*Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*, 2015); Kratek kranjsko-slovenski besednjak (1863) Nikomeda Ravnikarja in njegov pomen za zgodovino slovenskega besedja (*Rojena v narečje: akademikinji prof. dr. Zinki Zorko ob 80-letnici*, 2016).

Za pisanje diplomskih nalog, znanstvenih magisterijev in bolonjskih magistrskih nalog je profesorica navdušila kar 86 dodiplomskih, magistrskih in doktorskih študentov. Bila je mentorica trem doktorandom z našega inštituta, ob Simonu Atelšku (2016) dvema iz sekcije za zgodovino slovenskega jezika (Jožica Narat, 1999, Alenka Jelovšek, 2014). S sekcijo kontinuirano strokovno sodeluje bodisi kot recenzentka (*Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (2011, 2014), *SSKJ16 (A–D)*, 2021, *Gorske bukve* (2021)) ali sodelavka v projektu ARRS (*Zgodovinski slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja (1. zvezek)*, 2014–2017, vodja K. Ahačič)). Od leta 2016 je tudi članica uredniškega sveta *eSSKJ: slovar slovenskega knjižnega jezika*. Kot pobudnica je bila skupaj z avtorico tega prispevka soorganizatorica (simpozij je bil organiziran pod okriljem ISJFR ZRC SAZU in FF UL), podpredsednica in predavateljica na interdisciplinarnem znanstvenem simpoziju *Oživljeni Vodnik* (31. 1. 2019), kot sourednica je zaslužna tudi za izdajo znanstvene monografije *Oživljeni Vodnik: razprave o Valentinu Vodniku* (2029). V počastitev 300. obletnice smrti Hipolita Novomeškega (2021) se je na pobudo sekcije odzvala z objavo izvirnega znanstvenega prispevka o splošni in terminološki leksiki Hipolitovega prevoda *Orbis pictus*, ki se kot dodatek nahaja v Hipolitovemu slovarju *Dictionarium trilingue* (JZ, 2022).

Predvsem pa Irena Orel ostaja zvesta in predana prijateljica (zlasti starejšim) sodelavcem zgodovinske sekcije, ki se z izvirnim voščilom vedno spomni naših rojstnih dni, sekcijo redno obiskuje na prednovoletnih srečanjih in člane obdaruje s prikupnimi darilci. Srčno upamo, da po upokojitvi njeno zanimanje za slovaropisje ne bo usahnilo, da ima osebne načrte, da dokonča zastavljeno in se loti česa, za kar ni imela časa, da pa si vzame čas tudi zase in si ga zapolni z zanimivimi potovanji, ki so njena strast. Draga Irena, čestitamo ti ob osebnem prazniku in dobrodošla v naši sekciji kadarkoli – kot prijateljica, ljubiteljica materinščine in strokovnjakinja za potovanje v zgodovino slovenskega jezika.

PETER WEISS

OB JUBILEJU JANEZA KEBRA

COBISS: 1.19

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.2.18](https://doi.org/10.3986/JZ.29.2.18)

Jezikoslovec Janez Keber si je ustvaril ime kot imenoslovec in frazeolog s poglobljenimi in zaokroženimi objavami, brez katerih v slovenskem imenoslovju in frazeologiji ne moremo več. Prijetno je pisati tudi o njegovi uredniški dejavnosti pri reviji *Jezikoslovni zapiski*.

Rodil se je 27. marca 1943 v Budni vasi pri Šentjanžu na Dolenjskem. Maturo je opravil v Novem mestu, leta 1967 pa je diplomiral iz slavistike na univerzi v Ljubljani. V letih 1968–1970 je na začetku poklicne poti učil kot profesor slovenščine na gostinski šoli v Novem mestu. Na inštitutu za slovenski jezik SAZU je začel delati leta 1970, in sicer v etimološko-onomastični sekciji, leta 1981 pa je prešel v leksikološko sekcijo, v kateri je potem ostal. Leta 1985 je napredoval v višjega strokovnega sodelavca, leta 1992 je postal strokovni svetnik, leta 1994 pa strokovni sodelavec s specializacijo. Leta 1991 je bil imenovan za člana Komisije za sestavo slovarskega dela *Slovenskega pravopisa*. Nazadnje je bil na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v letih 2009–2010 zunanji sodelavec. Kot soavtor in urednik je sodeloval pri četrtem in petem zvezku *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, ki sta prvič izšla v letih 1985 in 1991, pozneje pa sta bila izdana v več natisnjenih oblikah ter objavljena v elektronski obliki in na spletu. Bil je tudi redaktor pri slovarskem delu *Slovenskega pravopisa* leta 2001 – tudi ta je bil večkrat ponatisnjen in objavljen v elektronski obliki in na spletu.

Krajše objave o slovenskih imenih in priimkih ter o frazemih, ki jih je Janez Keber nizal od leta 1980 naprej v znanstvenih in strokovnih revijah ter v poljudnem tisku, in oddaje na Radiu Ljubljana (zdaj je to Radio Slovenija), ki jih je bilo ogromnih 390 in so bile zelo dobro poslušane, so se zgoščale v obsežnejše sklope, ki jih je garaški avtor snovno sproti zaokrožal v knjige. Najprej je leta 1988 izšel *Leksikon imen*, ki je leta 1996 doživel drugo, leta 2001 tretjo in leta 2008 četrto, vsakič dopolnjeno izdajo (četrta na skoraj tisoč straneh ima podnaslov *Onomastični kompendij*). V knjigi se da pri posameznih osnovnih oblikah osebnih

(krstnih) imen za moške in ženske izvedeti vse bistveno, od različic do imenskih ustreznic v drugih jezikih, pa o zastopanosti v dvojnih imenih (tipa *Marija Ana*), o izvoru imena in njegovi zastopanosti v dosegljivih slovenskih zgodovinskih zapisih, vedno znova pa so navedeni tudi iz konkretnega imena ali njegovih različic nastali slovenski priimki. Ne manjkajo niti ustreznice teh imen v izbranih tujih jezikih, frazemi z vsakokratno imensko sestavino (z morebitno tujejezično ustreznico), svetniški nosilci imen z navedbami njihovih godov ter znameniti vladarji in znani domači nosilci. Pregledanega in s statistikami opremljenega je v Kebrovem *Leksikonu imen* toliko, da se uporabnik čudi, kako je vso raznovrstnost sploh bilo mogoče uvrstiti v obvladljive rubrike in skupine. Stanje imen iz različnih kulturnih okolij, ki so se pridružila uveljavljenim domačim, je dokumentirano v dodatku k tretji izdaji *Leksikona imen* – seznamu vseh uradno zapisanih imen s frekvencami v Sloveniji z dne 31. decembra 1994, kar je večinoma statistično podprta in izjemna nadgradnja leksikona ter velika spodbuda za nadaljnje raziskave. *Leksikon imen* vključuje tudi vire in literaturo ter seznam navedenih imen in priimkov, ki izhajajo iz imen.

Frazeme, ki vsebujejo izraze iz živalskega sveta, je Keber iz svojih posameznih prispevkov, ki so bili natisnjeni in predstavljeni po radiu, zbral in zaokrožil v dve kramljajoče, a nikakor ne plehko napisani knjigi, ki sta izšli v letih 1996 in 1998 na skupaj skoraj 800 straneh pod naslovom *Živali v prispodobah*. Posrečeno je zajel dosegljive podatke iz drugih jezikov in kultur, dopisal znane slovenske frazeme in med vire dodal slovenska leposlovna dela, navedeni pa so tudi tujejezični frazemski ustrezniki. Predstavitev frazemov s tako bogatim zaledjem, kot ga izkazujeta ti dve knjigi, je težko prekositi. V njiju je s prakso postavljen trden vzorec za nadaljnje raziskave frazemov z drugimi, neživalskimi sestavinami in zanje uporabljenimi pomenskimi polji, ki v času po izidu Kebrovih knjig nastajajo tudi na področju medjezikovnih primerjav. Njune koristi presegajo slovenistično stroko, saj na ta način vznikajo nove razprave in dognanja.

Slovenske frazeme novejšega časa je Keber na dobrih 1100 straneh slovarsko predstavil v knjigi *Slovar slovenskih frazemov* iz leta 2011. Frazemi so v slovarju razvrščeni po iztočnicah (tj. po nosilni besedi v frazemu), avtor pa jih je opremil s stilnimi ali zvrstnimi oznakami, jih kategoriziral, razložil in ponazoril z zgledi, dodal pa je tudi izvor frazema; če se v drugih jezikih pojavljajo njegove ustreznice, so navedene na koncu gesla: slovenski frazeološki fond je s pomensko ustreznimi tujejezičnimi frazemi postavljen ob tistega v širšem evropskem prostoru. V tem slovarju knjižnih frazemov je uvedenih nekaj za slovensko frazeografijo dobrodošlih inovacij, recimo kazalke k nosilni besedi v frazemu, pri kateri je frazem obdelan v celoti, ter poseben tisk za vezljivostne sestavine frazemov in frazemske sopomenke. Keber je dodobra izkoristil možnost ponazarjanja iz dveh zanesljivih korpusnih virov. Prvi je listkovna kartoteka Inštituta za slovenski jezik

Frana Ramovša, ki je bila vzpostavljena za sestavo *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, druga pa *Nova beseda*, edini obsežnejši elektronski vir, ki je bil na razpolago v času nastajanja *Slovarja slovenskih frazemov*.

Nazadnje, leta 2021, smo od Janeza Kebra dobili *Leksikon priimkov* (na skoraj tisoč straneh tokrat velikega formata: Kebrove knjige nasploh niso kaki zveščiči). Glavnino leksikona predstavljajo po abecedi razvrščeni priimki z različicami in sorodnimi priimki; pri vsaki obliki so navedeni seštevki, pridobljeni s popisi prebivalstva na ozemlju Republike Slovenije od leta 1971 naprej. Zelo hitro se da ugotoviti številčno zastopanost nosilcev priimkov v navedenem obdobju in zaradi podatkov iz starejših objavljenih del tudi prostorsko razširjenost pred drugo svetovno vojno. (Statistični razdelek z zanesljivimi podatki je velika odlika tega leksikona priimkov.) Sledi mu razdelek s podatki o izvoru priimka ali priimkov, zaradi katerega bomo to knjigo najbrž ne samo jezikoslovci največkrat vzeli v roke. Tu je avtor povezal znanje in izkušnje, pridobljene pri sestavljanju leksikona osebnih imen. V Kebrovem leksikonu so združene največje odlike slovarskega predstavljanja priimkov v jezikih, ki take slovarje premorejo. Pri tako izmuzljivem besedju, kot so slovenski priimki, pomirjajo avtorjeve trezno zadržane formulacije tipa *priimek lahko izhaja iz ...*, saj njegovo zapisano s tem ničesar ne izgubi, dopušča in celo spodbuja pa drugačno mnenje. Temeljne sestavine za rabo tega Kebrovega dela so opisane v uvodu pod mednaslovi Oblika priimka, Pogostnost priimka, Prostorska razporejenost, Izpričanost v (starejših) virih, Priimkovne podstave, Besedotvorna sestava priimkov in Pomen priimkov, vse to pa so tudi koristne osnove za poznavanje tega imenskega področja. O obsežnosti Kebrovega zajetja priimkov v leksikonu govori podatek, da je tristolpčni seznam vseh v leksikonu upoštevanih priimkov natisnjen na 110 straneh.

Nadaljnje raziskave imen in priimkov ter frazemov so seveda potrebne še naprej in bodo možne, so pa s Kebrovim velikanskim prispevkom, zajetim v tri obsežne leksikone ali slovarje, neprimerno lažje.

V letih 1995–2008, od drugega do štirinajstega letnika (prva številka revije je izšla leta 1991), je Keber tudi urejal revijo *Jezikoslovni zapiski*, ki je sprva imela podnaslov *Zbornik* in potem *Glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša*, v okviru katerega izhaja. Reviji, ki je ob skeptičnih babicah le stežka stopila na noge, je znal kot urednik z veliko vnemo dati zagon, ki zdaj, ko je njen status urejen in nedvomen, ne popušča. Od leta 2001, od sedmega letnika naprej, je začela pod Kebrovim urednikovanjem izhajati vsako leto v dveh številkah ali vsaj kot dvojna številka, kar priča o dobri kondiciji oblikovanega avtorskega kolektiva in seveda urednika, ki mu je bila odgovornost do sodelujočih avtorjev in njihovih izdelkov za revijo prednostna naloga. Kot imenoslovec je reviji dal poudarke z drugo številko osmega letnika (leta 2002), ki nosi naslov *Slovensko imenoslovje*. V njej je deset slovenskih imenoslovcev predstavilo prerez slovenskih imenoslovnih

raziskav ob koncu 20. stoletja. Tedaj je urednik zapisal: »[S to številko Jezikoslovnih zapiskov] dajemo torej vsem, ki se doma in v tujini zanimajo za slovensko imenoslovje ali ga raziskujejo, sorazmerno celovit pregled posameznih področij slovenskega imenoslovja ter stanja njegove raziskanosti z izčrpno ali vsaj najpomembnejšo bibliografijo. Tako bi ta tematska številka lahko imela vlogo priročnika za slovensko imenoslovje.« (Jezikoslovni zapiski 8.2 (2002), 2) Obsežna, dvojna številka trinajstega letnika, ki je izšla leta 2007, ima naslov *Merkujev zbornik*. Urednik Keber je s pomočjo ožjega uredniškega odbora pritegnil k sodelovanju lepo število slovenskih in drugih slovanskih sodelavcev.

Janez Keber nas nikoli ni učil v šoli, hkrati pa nas je s svojim za nas pregledanim, zbranim in organizirano predstavljenim imenskim in frazemskim (večinoma v slovarjih in leksikonih) ogromno naučil. Hvaležni smo mu tudi za prizadevno in spodbudno uredniško delo pri reviji *Jezikoslovni zapiski*, ki je mlajšim olajšalo pot v znanstveno in strokovno objavljanje.

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so revija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, slovenska znanstvena **jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto**, na začetku pomladi in na začetku jeseni. Poleg delavcev inštituta so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovenskih jezikov. Uredništvo k pisanju posebej spodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Največji obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do 5, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del pa do 10 strani. Izvirna besedila je treba oddati uredništvu v programu Word in v pisavi Times New Roman ali 00 ZRCola (velikost 10 pik); ta je priporočena za posebne jezikoslovne znake, dobiti pa jo je mogoče v okviru zastojnega vnašalnega sistema ZRCola na spletni strani <http://ZRCola.zrc-sazu.si> ali na urednikovem e-naslovu peter.weiss@zrc-sazu.si. Besedila naj bodo oddana v elektronski obliki po e-pošti, tistim s posebnimi jezikoslovnimi znaki pa naj bo priložena tudi datoteka v obliki PDF.

Vsi prispevki imajo na začetku slovenski in angleški izvleček s po do 5 vrsticami in do 5 ključnimi besedami. Povzetek pri razpravah in člankih v obsegu do 15 vrstic je pri slovenskih prispevkih objavljen v angleščini, pri neslovenskih prispevkih pa v slovenščini; oddate ga lahko v jeziku prispevka. Pri navajanju objav v literaturi naj se avtorji po možnosti ravna po prejšnjih objavah v Jezikoslovnih zapiskih.

Prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri dvojnem slepem recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo.

Uredniški odbor Jezikoslovnih zapiskov si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter z delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v rubriki Odmevi.

Razprave in članki

- Metka Furlan** Novi etimološki slovar slovenskega jezika kot rastoči spletni slovar 2017–: dodatek 2023 (poimenovanja za škorpijona, koloradskega, majskega in junijskega hrošča)
- Drago Unuk** Fonetično-fonološki status fonema /v/ v slovenskem govornem knjižnem jeziku
- Hotimir Tivadar** Normativni vidik slovenščine v tretjem tisočletju – artikulacija, percepcija in kodifikacija fonema /v/
- Mislav Benić** Lice u hrvatskom jeziku: uvod u problematiku
- Matej Šekli** Izvor pripon *-ar*, *-lj-ar* in *-n-ar* v slovenščini
- Mitja Trojar** Teorija metajezika in opis avtonimije v slovenščini
- Marjeta Vrbinc** – Uporabnost ameriškega spletnega slovarja za tujejezične govorce s stališča slovenskih uporabnikov
- D. M. T. Cr. Farina** – **Alenka Vrbinc** Denar je/ni vse – iz raziskav jezikovno-kulturne podobe Slovencev
- Maria Wacławek** – **Maria Wtorkowska** Didaktično gradivo na portalu *Franček*
- Lara Godec Soršak** – **Nina Ledinek** – **Niki Bizjak** – **Alenka Rot Vrhovec** Napake študentov pri pisanju poslovnih pisem v angleškem jeziku
- Mojca Kompara Lukančič**

Slovenski govori na vzhodnem robu (2)

- Januška Gostenčnik** Fonološki opis govora kraja Kapele (SLA T349)
- Januška Gostenčnik** – **Karmen Kenda-Jež** Fonološki opis govora kraja Gomilica (SLA T392, OLA 21)

Iz svetovalnic

- Helena Dobrovoljc** Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik po desetih letih delovanja (2012–2022)

Ocene in poročila

- Robert Orr** *Praslovska dialektizacija v luči etimoloških raziskav*: A Review
- Zdeňka Kohoutková** Priročnik za vseživljenjsko učenje češčine kot materinščine
- Előd Dudás** Iz črnogorskega imenoslovja

Jubileji

- Andreja Legan Ravnikar** Petinšestdeset let univerzitetne profesorice Irene Orel
- Peter Weiss** Ob jubileju Janeza Kebra

